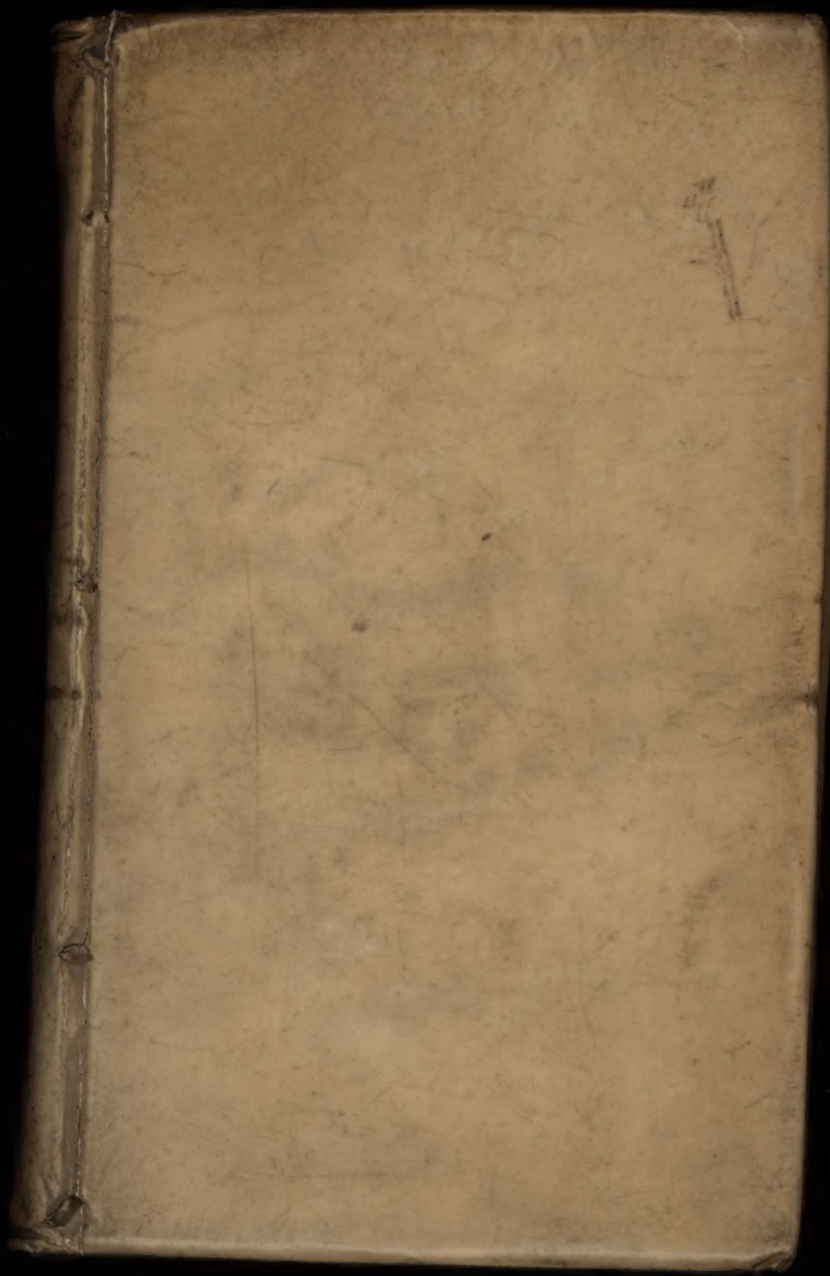
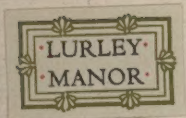

105/-

DIVO IULIANO
ANT. VAN DALEN
DE
ORACULIS
DISSERT
II
Amstelædami. Apud Henr. et Viduam Theod Boom 1683

ANTONII VAN DALE M.D.

DE ORACULIS ETHNICORUM

DISSERTATIONES DUÆ:

Quarum prior de ipsorum duratione ac defectu, posterior de eorundem Auctoribus.

ACCEDIT ET

SCHEDIASMA

DE

CONSECRATIONIBUS ETHNICIS.

AMSTELÆDAMI,

Apud HENRICUM & Viduam THEODORI BOOM. Anno cIɔ Iɔc LXXXIII.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM.

NOn putaveram, mi Lector, aliquid, præter ea quæ jam attuli, Præfationis loco esse dicendum. At non inutile duxi (perpensis iis, quæ, dum sub prælo esset meus, seu boni, seu mali ominis fœtus, mihi obvenere) hæc sequentia iis, quæ alias æquioribus abunde sufficere queant, superaddere. Habes igitur hic Dissertationes, tales fere, quales ipse titulus repræsentat. Scopum perspicies, si res tanti tibi visa fuerit, ut ipsum perlegas Opusculum; ingenuum videlicet atque innocuum; ac præjudiciis Religioni verè noxiis occurrendis fixum. De qua re statim adhuc paulò latiùs disseram. Quæ tractantur ibi, ut paulò specialius antè ingressum ea indicem: sunt, I. Oracula prætensa Ethnicorum [verè Divina enim, ac quorum mentio in Sacra

Scriptura; ſive ea per inſomnia Divinitus piis Patribus ac Prophetis immiſſa, ſive aliter data fuerint, minimè hic attingo: nec verè ſacra profanis veritatemve mendaciis immiſcendam, profanandamque duco] ad minimum ad Theodoſium majorem: imò & nonnulla ulterius durationis ſuæ terminos extendiſſe.

II. Eadem prætenſa Oracula non ulla vi ſupernaturali, Dæmonumve aut Diabolorum præternaturalibus artibus. Sed meris ſolummodo conſtitiſſe præſtigiis & impoſturis Pythiarum, Prophetarum, atque Antiſtitum Ethnicorum, qui Templis Fatidicis, aliiſve Oraculis aut Sortibus, præerant: neque ejuſmodi impoſtores ullis aliis ad illa adminiculis opus habuiſſe.

Quibus data occaſione inſeruntur. 1. Tractatio de Sacris Tauroboliis, ſeu Regeneratione Myſtica & Spirituali (etiam in æternum prætenſa) Ethnicorum. Qua occaſione iterum refutatur imaginaria Conſecratio Pontificis Maximi apud Romanos; quam magnus ille Card. Baronius, aliique ipſum ſecuti, in Prudentio ſeſe inveniſſe nimis imprudenter crediderunt. 2. Primitivæ Eccleſiæ Scriptorum opinio ac Doctrina de Dæmonibus quatenus (NB.) huc ſpectat: atque unde eam ipſi hauſerint. 3. Tractatio de Sortibus Ethnicorum; qualeſque inter Ethnicos non tantùm, ſed & inter Chriſtianos quoque diu admodum, imò

per

per aliquot ſecula, locum habuere. De quibus etiam à Doctiſſimis viris, (quod mihi videre contigit,) ſolum per occaſionem aliquid, atque hinc ſobrie admodum & imperfectè, fuit conſcriptum.

4. Carmina illa tam famoſa Sibyllarum, ſeu libros Sibyllinos, apud Romanos tanta cum cura ſervatos, tantaque cum pompa & ambitu inſpectos, Reipublicæ tantùm cauſâ (ut vulgus perſuaſum per ea, quæ in iis contineri perhibebantur, eo commodius quandoque regeretur) locum habuiſſe. Cætera quæ de Sibyllis Sibylliniſque ulterius dici queant, quærat ejuſmodi rerum curioſus Lector apud Obſopæum, (in Præfatione ad Sibyllina Oracula ab ipſo edita) Blondellum, Iſ. Voſſium: exſpectetque ea quæ Reverendiſſimus D. Servatius Gallæus, de iiſdem, ad præium parata, brevi in lucem promittit proditura: quæ avide exſpectamus.

Accedit denique in fine brevis Tractatulus de Conſecrationibus Ethnicis Statuarum, Ararum, Templorum, &c.

Si, quod mihi ſæpe neceſſe fuit, errores aliorum (quandoque & Doctiſſimorum hominum) ſive ex nimia credulitate, ſive ex memoriæ vitio, aut aliis ex cauſis natos, redarguo; nihil hinc ipſorum auctoritati in cæteris, aut famæ detractum volo. Scio enim me, & ex iſtis, quibus mihi contradicere

 ali-

aliquando necessarium fuit, plurima in aliis didicisse: ac fore in me hoc arrogantiæ ac stoliditatis maximæ, si non æque me erroribus obnoxium putem. Qui si (quod metuo) mihi aliquando in hisce Dissertationibus acciderint; Oro ut candore isto, qui generosis mentibus perpetuus comes est, alii illos excipiant aut refutent, si tanti ipsis fuerint hæ Dissertationes. Coactus fui quoque non semel corrigere Versiones me longè in Græca linguâ versatiorum: quod tamen non eo animo à me factum fuit, ut ipsorum auctoritati aut famæ minimum quid detraherem: Sed 1. ut materiæ mihi propositæ inde major lux accederet, si quandoque tales viri peccassent ablepsia in iis quæ à nobis citanda essent; eorumque auctoritas veritati apud imperitiores ne obesset. 2. Ut illi quibus non nimis magna istius linguæ peritia, eò magis cautè versarent circa versiones aliorum, si quando ipsis aliquid majoris momenti ex ea lingua adducendum foret: inprimis si rei alicui demonstrandæ aut illustrandæ facere debeant, quæ eædem rationes & circa citationes verborum ex aliis, quam maximè locum habere debent.

Si verò in cæteris alicui nimis Paradoxum me exhibere voluisse videar: consideret illa quæ jam antea adduxi, (pag. 3. & seq. primæ Dissertationis) quæque hinc inde ambabus interspersi: ut docerem minus talium expertos,

quam

quam nimis facile vulgo, & Ethnicorum historiolis, & ipsorum Christianorum quandoque, fidem adhibeamus. Quum, licet absque omni malignitate circa istas versati sint, tamen nimis credulos sese iis quæ, sæpe non sine malignitate notabili, antiquiores tradiderant, præbuerint. Quibus exemplis addam adhuc unum alterumve exemplum. Ac 1. quidem prodeat Epicurus: quem omnes pœne Philosophorum sectæ, omnesque Christiani, ut perditissimum Voluptate hominem, (quippe qui hanc ipsam Voluptatem summum Bonum esse defenderat) insectati sunt. Inter quos etiam maxime Philosophi Stoici, ex odio istius viri, quæcunque sub malevoli animi cogitationem cadere possunt, videntur confinxisse, ut illum & suæ sectæ hominibus, & cunctis aliis redderent exosum. Et tamen isti erant de quibus (an immerito, ex aliis judicet Lector,) Juvenalis, Satyr. II. *Qui Curios simulant & Bacchanalia vivunt*, ac post acerbissimas Laroniæ invectivas: *Fugerunt trepidi vera, ac manifesta canentem Stoicidæ: quid enim falsi Laronia?*

At summus ille Stoicus Seneca, cujus sapientiâ plena scripta nemo cordatus non cum magna veneratione legit, longe alia ac meliora de hoc viro testatur; omnesque calumniandi ansas natas atque arreptas, ex mala interpretatione istius vocabuli, seu potius rei eo vocabulo designatæ, asserit. Quod patet ex iis, quæ

habentur cap. 13. libri de Vita beata: ubi ita maximus vir: *Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se, cum voluptate vivere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita* NON AB EPICURO IMPULSI *luxuriantur, sed vitiis deditι, luxuriam suam in Philosophiæ sinu abscondunt: & eò concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur Voluptas illa Epicuri* (ITA ENIM MEHERCULES SENTIO) *quam sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum advolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit. Hoc est cur ista Voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intrà latent: quod corrumpit, apparet.* MEA QUIDEM ISTA SENTENTIA EST (INVITIS HOC NOSTRIS POPULARIBUS [nostræ sectæ hominibus] DICAM) SANCTA EPICURUM ET RECTA PRÆCIPERE, ET SI PROPIUS ACCESSERIS TRISTIA: *voluptas enim illa ad parvum & exile revocatur: & quam nos Virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Jubet illum parere naturæ: parum est autem luxuriæ quod na-*

naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? Ille qui deſidioſum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cum cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obſcurè: Luxuriaretur enim inoperto capite. ITAQUE NON DICO QUOD PLERIQUE NOSTRORUM, SECTAM EPICURI FLAGITIORUM MAGISTRAM ESSE: SED ILLUD DICO, MALE AUDIT, INFAMIS EST, ET IMMERITO. NEC HOC SCIRE QUISQUAM POTEST, NISI INTERIUS FUERIT ADMISSUS: FRONS IPSA DAT LOCUM FABULÆ, ET AD MALAM SPEM INVITAT, &c.

Quæ de Nicolaitis earumque turpiſſima ſecta; cujus auctor fuerit ille Nicolaus, qui è ſeptem ab Apoſtolis ipſis electis Diaconis erat, tradidere Vetere ſcriptores, unicuique ferè nota ſunt. Aſt quæ Clemens Alexandrinus narrat, de hoc Nicolao, longè aliud quid indicant. Affert ipſius verba (quæ extant ſub initium ferè lib. 3. Stromat.) Euſebius lib. 3. cap. 29. & vertuntur ab Ruffino ſic ſatis accuratè (poſt parva tro Præſatiunculam ex Euſebio, quam & heic præmittemus,) ad hunc modum: *Sed & alia hæreſis, quæ appellatur Nicolaitarum, per pauca tempora viguit, cujus etiam in revelatione Joan-*

Joannis mentio facta est. Isti Nicolaum unum ex illis qui cum Stephano ab Apostolis constituti sunt Diaconi, authorem se habere JACTABANT. *Sed Clemens Alexandrinus in tertio libro* στρωματέων *hæc de eo scribit: Pulchram (inquit) valde hic uxorem habuit. Et post adscensionem Domini & Salvatoris nostri, cum increparetur ab Apostolis tanquam de zelotypiæ injuriâ, productam in medium uxorem suam si quis vellet eam habere, permisit. Ex quâ occasione isti consequens putaverunt, ut secundum hoc factum vel dictum Nicolai, unusquisque carne suâ in quod delectaret abuteretur. Et obtinentes dictum vel factum hujus simpliciter & innocenter, absque ulla reverentia promiscuos nunc & illicitos concubitus expetunt hi, qui sub illius nomine sectam sibi propriæ libidinis assumpserant. Mihi autem compertum est, Nicolaum nullam prorsus agnovisse mulierem, præter eam quam in matrimonium acceperat. Cujus etiam liberi, fœminæ quidem usque ad ultimam senectutem castâ virginitate durarunt: Filius autem etiam ipse sanctitatem incorrupti corporis custodivit. Quæ cum ita se habeant, constat illud, quod in medium Apostolorum præ zelotypiæ suspicione produxit uxorem, ex contemptu vitii vel libidinis gestum: quo per hoc continentem se ostenderet ejus rei, quam nimiè putabatur expetere, contemnendam magis quam expetendam carnis edocens voluptatem. Quoniam quidem nolebat (ut opinor) secundum Salvatoris præceptum, duobus Dominis servire, libidini & Deo.*

Dicunt autem etiam Matthiam ita docuisse, adversum carnem pugnandum, & in nullo prorsus voluptati ejus ac libidini concedendum: animam verò alendam sapientiæ pastibus, & sciëntiæ cibis in majus semper augendam.

Versio hæc, ut dixi, sic satis accurata est: aliàs Ruffinum hîc non attulissem; quoniam, quam facilè is fabulis credat, modo aliquid pro Religione Christiana facere videantur ex sequentibus facile patebit. Quo priusquam deveniam, credulitatem hominum nostri præteritique ævi circa Epistolam illam prætensam Marci Aurelii, tam stolide confictam ac Barbare conscriptam (nam Barbarismis undecunque scatet & plenissima est ignorantiæ: cum è contra ipsius M. Aurelii scripta plena sint eruditionis; nec linguam ac stylum quibus exarata sunt, Græcè sciens quispiam inelegantiæ culpare queat) ut primo intuitu hujus linguæ peritis nauseam ac pœne vomitum moveat. Longe minus sane quam opportuerat de istâ dixit Eruditissimus, harumque quisquiliarum peritissimus Censor Gerard. Joan. Vossius, in Commentario quem ipsum in eam conscribere non tæduit; licet dixerit: *Epistola hæc non est genuina; sed multò post Antonini Philosophi imperium conscripta: etiam aliquot, ut puto, seculis.* ID DICTIO IPSA NON DICIT, SED CLAMAT. *Nec enim doctissimo Principe est digna: Sed hominis Semi-Græci, an Semi-Barbari? etiam in rebus ipsis*

scri

scriptor soricis instar se prodit, hoc est, inscitiam suam. Quod in enarratione epistolæ planius faciam.

Non addam heic ulterius aut ipsius Vossii, aut alia quæ addi possent, argumenta: quod id nec hujus loci sit; nec aliàs ullo modo opus: sed alio tempore atque occasione id fieri possit: si quispiam ejusmodi nugarum assertor exsurgat. Admiratio certe, quam maxima me (ut & alios, ut puto) subit, ausos fuisse Doctos homines Græcæque linguæ peritos, hanc vertere in alias linguas Epistolam, eamque pro vendibili, imò & majoris pretii ac meriti venditare aliis: neque acquiescere, circa miraculum illud, Tertulliano cæterisque antiquæ Ecclesiæ scriptoribus, qui ne gry quidem de hac Marci prætensa Epistola. Epistola tamen hæc, quam *non sani hominis non sanus juret Orestes*, ipsis videtur *res memoranda novis Annalibus atque recenti Historia:* quod per me ipsis licet: dum ego, cum Vossio cæterisque cordatioribus, Tertulliano aliisque circumspectioribus, acquiescam.

Sed iterum ad Ruffinum qui hæc narrat: *Iter ei* [Gregorio Thaumaturgo] *fuisse quondam per Alpes dicitur hyemis tempore; & quum pervenisset ad summum Alpium jugum, nivibus repleta erant omnia, nullum usquam diversorium, phanum ibi tantum Apollinis erat, cui succedens transacta nocte discessit. Sacerdos vero erat quidam*

phani ejus, cui consulere simulachrum Apollinis mos erat, & reddere responsa poscentibus, ex quo etiam ei alimoniæ quæstus esse videbatur. Igitur post digressum Gregorii, offerre consulta & responsa poscere sacerdos accessit ex more, nihil inde responsi veniebat. Repetit victimas, silentium permanet. Iterum atque iterum litat, surdis ingerit fabulam. Cumque stupore novi silentii æstuaret sacerdos, nocte ei assistens Dæmonium dicit in somnis: Quid me illic invocas, quo jam venire non possum? Percontanti causam, adventu se Gregorii dicebat expulsum. Quid nunc remedii daretur cum perquireret, ait non aliter sibi licere ingredi locum illum, nisi Gregorius permisisset. Quibus auditis sacerdos occupat viam, multa apud semetipsum volvens, atque animo recusante pertractans pervenit ad Gregorium: adortusque eum, rem pandit ex ordine, humanitatis suæ atque hospitalitatis admonuit, quærelam depulsi numinis promit, ademptam facultatem sui quæstus deplorat, ac reddi sibi omnia in pristinum statum deposcit. At ille nihil moratur, scribit Epistolam in hæc verba:

GREGORIUS APOLLINI.

PERMITTO TIBI REDIRE IN LOCUM TUUM, ET AGERE QUÆ CONSUEVISTI. *Hanc epistolam sacerdos accipit, & ad phanum defert, positâque ea juxta simulachrum assuit Dæmon, ac dedit responsa poscenti. Tum ille in semet conversus, ait: Si Gregorius jussit, &*

Deus

Deus iste discessit, nec potuit redire, nisi jussus, & rursum jubente Gregorio restitutus est, quomodo non multo melior isto Gregorius, cujus hic obtemperat jussis? Clausis igitur januis phani, descendit ad Gregorium, epistolam secum quam acceperat referens, omnemque apud eum rei gestæ ordinem pandens: simulque se ad pedes ejus posternens, rogabat ut illi se Deo offerat, cujus virtute diis Gentium Gregorius imperabat. Cumque enixius & pertinacius persisteret, Catechumenus ab eo factus est. Et cum se vitæ castissimæ, derelictis omnibus, non solum erroribus Dæmonum, sed & seculi actibus, mancipasset, etiam Baptisma consecutus est. Et in tantum vitæ merito ac fidei virtute profecit, ut ipse beato Gregorio in Episcopatu successor exstiterit.

Hæc quasi Eusebii propria verba, cum tamen & hæc, & plurima alia, Eusebio ne quidem per somnium cogitata fuerint, insuit versioni ejus Egregius noster (cujus quis non miretur impudentiam?) Ruffinus. Interim isti qui, quod non intelligant Linguam Græcam, Ruffini hujus versioni secure nimium fidem habent, existimant se ipsum legere Eusebium. Qui si istam fabellam habuisset (uti magnus ille Cardin. Baronius eam habet) pro Historia *Omni acceptione atque fide dignissima* (hæc enim sunt ipsissima Baronii verba) minime eam prætermisisset.

Hunc

Hinc Magdeburgenſes, Centuria tertia, cap. XIII.

Sed quæ Ruffinus in Euſebio ſuo, quem à ſe Latine verſum affirmat, de Gregorio Pontico, magno illo ſeu mirifico, miraculosè narrat lib. 7. cap 25. in poſterioribus Euſebii editionibus, ac in Græco maxime, non habentur. Et fabulis magis mendacibus ac ſuperſtitioſis, quales Monachorum finxit otioſum genus, ſimiliora ſunt quam veris narrationibus: ut quod rupem ingentem precibus loco ſuo, in ſpacium ſacelli, moverit: quod Dæmonem in Apollinis ædem, ſua præſentia fugatum, per Epiſtolam redire juſſerit: quod lacum in aridam converterit, &c. Quibus tamen magis vana & nugoſa alia Nicephorus, pro more ſuo, adjecit, lib. 6. cap. 16. Nimirum quod æſtus & impetum Lyci fluminis, defixo in illud ſuo ſcipione, ſedarit: Judæum mortuum ſe ſimulantem revera mortuum fecerit: in arborem ſeipſum converterit: peſtilentiam infidelibus quibuſdam excitarit: & fœminam defunctam ad vitam revocarit.

Quæ cuncta procul omni dubio habet hic Nicephorus è Gregorio Nyſſeno (qui hiſce adhuc plura addit) eo quod poſt narratum prætenſum miraculum de ſcipione in Lycum fluvium defixum, hæc eadem pœnè verba quæ Nyſſenus ille Epiſcopus ſuperaddit, etiam ipſe adjungat: *Qui* [ſcipio] *hucuſque in ingentem excrevit arborem, & à viatoribus ibi cernitur*. Ita enim ipſe Gregorius, in vita Thauma-

turgi: Εὐθὺς γὰρ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον, ἡ μὲν βακτηρία ταῖς ὄχθαις ἐῤῥιζωθεῖσα δένδρον ἐγένετο. τῷ δὲ ῥείθρῳ τὸ φυτὸν ὅρος ἐπάγη, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῖς ἐπιχωρίοις θέαμά γίνεται τὸ φυλὸν καὶ διήγημα. *Protinus enim haud multo tempore post, baculus quidem redicibus in ripa actis, arbor evasit. Flumini verò hæc planta pro termino fixa est, eaque* AD HOC UTIQUE TEMPUS *incolis loci cùm spectacula est, tum narrationis & commemorationis argumentum præbet.* At nimium defectivè adduxit hujusmodi fabellas ex Gr. Nysseno. Nam cum ille de duobus, singulis in Arborem conversis, narraverit (Gregorio ipso, scilicet, atque Æditu0 per ipsum converso,) Nicephorus qui aliàs minimè solet adimere aliquid jam ante narratis, solius Gregorii tantum meminit. Verum & alia hisce non magis credibilia prætermittit. Quam autem genuina hæc sint Metamorphosibus ab Ovidio Poëta cantatis, considerandum Lectori relinquo.

Et tamen magnus ille Cardinalis Baronius, qui (uti videtur) non audet Historiolam hanc adducere ex Versione, vel potius assumentis Ruffini, non veretur eam adducere ex Nysseno, longe aliis ac diversis cum circumstantiis ibi, quam apud Ruffinum (non tamen credibilioribus) legendis: cum Ruffinus de unico tantum Dæmonio; de pluribus Dæmonibus, &c. loquatur Nyssenus. Sed plura me hisce superaddere piget. Lector talium nugarum

garum curiosus ipsum adeat Gregorium Nyssenum.

Cordatiores sanè erant isti patres, qui cum Viris Apostolicis, eorumve primis successoribus versati sunt, inter quos eminet tamen magnus, ille Clemens Alexandrinus: qui libro tertio stromat. ita loquitur: Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς τὰ ἄχρηστα χρηστήρια, τὸν Κλάρειον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα, τὸν Ἀμφιάρεων, τὸν Ἀμφίλοχον. εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους καὶ τοὺς ὀνείρων κριτὰς τοὺς ἀνιέρους σὺν αὐτοῖς· στῆσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον ἄγων τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· ναὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων, καὶ Τυῤῥηνῶν νεκυομαντεῖαι σκότῳ παραδεδόσθων. μανικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια, καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια, συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες ἐπὶ μαντικὴν ἠσκημέναι, καὶ κόρακες ἀνθρώποις χρᾶν ὑπ' ἀνθρώπων διδασκόμενοι.

Decanta tu nobis, per me licet, reliqua Vaticinationis, aut furiosæ potius vanitatis Oracula, Clarium, Pythium, Didymæum, Amphiaraum, Amphilochum. Adde, si lubet, prodigiorum interpretes: adde Augures, profanosque somniorum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui Divinationes suas farinâ hordeove perficiunt, quique à plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero & Ægyptiorum adyta, & Manium apud Hetruscos vaticinationes in tene-

bris jaceant: VESANÆ PROFECTO ILLÆ SUNT INFIDELIUM HOMINUM FALLENDI ARTES, ET COMPARATÆ AD PURAM PUTAMQUE FRAUDEM, QUASI ALEÆ AC SORTIS OFFICINÆ. *Ejusdem quoque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad Divinandum informatæ, nec non corvi illi quos ad Responsa reddenda homines erudiere.*

Nec mirum videbitur, ita loqui hunc Clementem Alexandrinum, cuipiam qui consideravit illa, quæ pag. 216. & 217. ex Eusebio adduco; (quæ notatu dignissima sunt) cæteraque omnia in hanc rem à me per totam secundam Dissertationem allata: quibus & addi queant ista quæ jam dictus Eusebius libro 9. cap. 11. de Theotecno tradit, hoc modo: *Porrò & Theotecnum ad supplicium vocabat Divina Justitia, haudquaquam oblita eorum, quæ ille adversus Christianos perpetraverat. Etenim ob Simulachrum illud* [Jovis Philii, de quo cap. 3. locutus fuerat] *quod Antiochiæ consecraverat, prosperiore fortuna uti visus, etiam præses Provinciæ à Maximino factus fuerat. Sed cum Licinius Antiochiam venisset & præstigiatores pervestigare ac deprehendere instituisset, inter cæteros etiam illius simulachri Prophetas & Sacerdotes tormentis subjecit; qua ratione fraudem concinnassent interrogans. Qui cum veritatem amplius celare non possent, vi tormen-*

torum

torum adacti, totius Mysterii Scenam à Theotecno arte quâdam compositam fuisse faterentur; Licinius meritò supplicio cunctos afficiens primum Theotecnum ipsum: deinde reliquos fraudis ac præstigiarum conscios ac participes, post plurimos cruciatus interfici jussit.

Præter Ciceronem quoque & OEnomaum & Diogenianum ab Eusebio lib. 5. præparat. Euangelic. allatos, quamplurimi inter Ethnicos scripserunt contra Oracula ac Divinationes, eodem teste Eusebio. Ita enim ille libro quarto: *Cæterum cum sexcenti Vaticiniorum istorum vanitatem pluribus confutarint, mihi tamen ad aliquod eorum quæ dixi testimonium satis fore inpræsentiarum putavi, si unius tantùm ex iis disputationem, adversus ea quæ pro Fato Chrysippus ex Oraculorum prædictione confecerat argumenta susceptam, hoc libro subjicerem.* In Græcis est: Μυρίων ἢ ὄντων, &c.

Non omnes igitur Ethnici, imo nec omnes Christiani primitivæ Ecclesiæ, existimarunt ea præternaturali ulla Dæmonum Diabolorumve patratu præstigiisve fuisse peracta. Perpauci fuerunt fateor inter Christianos: at fuisse tam ex Origine quam Clemente Alexandrino patet. Quare verba illa mea pag. 2. & 3. Dissertationis primæ; *Omnes enim primitivæ Ecclesiæ Scriptores, Omnes (nullo pene excepto (posteriores id [contrarium scilicet] asserunt.* Ita corrigenda, ut parenthesis illa (*nullo pene ex-*

cepto) ad primitivæ Ecclesiæ Scriptores retrahenda sit: ac si etiam alibi assero omnes primitivæ Ecclesiæ Scriptores in illa fuisse sententiâ, Clementem & Originem exceptos volo.

Si igitur, perpensis iis argumentis quæ tam ex Eusebio pag. 10. adducto, quam rationibus atque exemplis per me illis adjunctis, superaddat. 1. Sacram Scripturam nihil tale quid nos de Ethnicorum Oraculis docere. 2. Jam sæpius nominatos Primitivæ Ecclesiæ Scriptores, ex mera Hypothesi (quod sequerentur in hac re Platonicorum & Pythagoreorum opiniones) vulgarem Opinionem, de Dæmonibus, quantum ad Oracula spectat, defendisse: non facile, uti existimo, credet hæc vi ulla super-aut præternaturali fuisse effecta; ut vulgus non solum, verum & Doctissimi sæpe homines, nimis facile credunt; sed meris ea constitisse artificiis ac fraudibus hominum honorem, auctoritatem & lucrum inde captantium: imo & apud imperitam multitudinem, ea, quæ ab Antistitibus, ut illa deluderetur, & sub superstitionis jugo perpetuò detineretur, peragi debebant, satis commodè potuisse peragi: nec majori quandoque ad conjectandum ipsis necessariam fuisse industriam, quam fuerit isti parasito quem Diphilus Comicus ita loquentem inducit:

Ὅταν με καλέσῃ πλούσιος δεῖπνον ποιῶν,
Οὐ κατανοῶ τὰ τρίγλυφ', οὐδὲ τὰς στέγας,
Οὐδὲ δοκιμάζω τοὺς Κορινθίους κάδους,
Ἀτενὲς δὲ τηρῶ τοῦ μαγείρου τὸν καπνόν.
Κἂν σφοδρὸς φερόμενος εἰς ὀρθὸν τρέχῃ,
Γέγηθα, καὶ χαίρω τι, καὶ πτερύσσομαι.
Ἐὰν δὲ πλάγιος, καὶ λεπτὸς, εὐθέως νοῶ
Ὅτι τοῦτό μοι τὸ δεῖπνον, ἀλλ' οὐδ' αἷμα ἔχει.

Si quis dives parata cœnâ me invitat,
Non considero triglypha vel tecta,
Neque perquiro Corinthios cados:
Verum diligenter observo coqui fumum.
Et si in dextrum latus vehemens tollitur,
Lætitiâ affectus sum statim, gaudeo, alasque concutio.
Si vero obliquus & rarus fuerit, statim intelligo
Quod hæc mihi cœna (parata sit) sed sanguine caret.

Scio equidem, non omnes, præsertim doctissimos viros, nostri præteritique seculi, arripere aut defendere sine discrimine, quæcunque de Ethnicorum Oraculis scriptores Antiqui crediderunt ac prodiderunt: sed credere eos quoque, multas imò plurimas humani ingenii præstigias, millenasque fallendi artes in iis habuisse locum: qua in re mecum faciunt. Ast asserunt isti simul, multa ibi contigisse

quæ ſupra naturam erant; plurimaque prædicta, ad quæ mens humana non pertingeret. Quæ ſi tam ſolide demonſtrarentur, quam quidem facilè ac ſecure nimis aſſeruntur, tota cauſa me cecidiſſe ingenuè faterer. At nunc pro certo habeo, id eos ne quidem de unico ullo Oraculo ſeu reſponſo poſſe demonſtrare. Demonſtrationes Mathematicas, aut ejuſdem naturæ, heic nullas deſidero; uti nemo quoque ſani capitis tales unquam circa Hiſtorias aut traditiones deſideravit; cum ea res plane alterius naturæ ſit; ſed claris, atque omni juſta ſuſpicione liberis exemplis, perfici debeat.

Porro ſi cui minus Latinè ſubinde locutus videar (quod vereor ne nimis ſæpe mihi, ſi non pene perpetuo, accidat) cogitet me non ob verba ſed ob res ſcripſiſſe: nec declamatiunculas, ſed Diſſertationes lingua intelligibili, aut tali ſaltem qua potui, edere voluiſſe. Quam ob rem confido ſtilum meum, à Cordatioribus, modo rationes & exempla quæ adduco ſuffecerint, facilè veniam impetraturum.

De Vitiis Typographicis interim neceſſe quoque eſt ut moneam. Quum plurima numero hiſce Diſſertationibus inſint: ac multa quidem inter ea, quæ meæ aut imperitiæ, aut incogitantiæ ab iniquioribus imputari facilè queant.

Ob-

Obnixè rogo igitur, Lector, ne dedigneris inspicere Indicem erratorum: quod id tibi necesse sit, ne inutiliter alicubi, vel majori cum tædio, hereas; aut mihi immerenti errores (qui tamen & quandoque ablepsia mea ex festinatione commissi sunt, quod si præsens operis fuissem minus periculi habuisset) imputes. Invenies enim alicubui *Fragmenta*, pro *Figmenta*, *Fraudes*, pro *Frondes*, *Liberalitatem*, pro *Libertatem*, *radditus*, pro *redditur*, *obtinentibus*, pro *obtinentes*, similiaque vitia Typographica. *Uti* pro *quoniam*, pag. 301. Sic contigit quoque ut vocula vel vox aliqua exciderit, ut ex pag. 339. ubi pro *Donaria gravia* leg. *donaria minus gravia*, aut irrepserit ut pag. 175. vox *apud*. Malè enim ibi, Oraculi *apud* Apollinis, &c. pag. 217. *Stoici*, pag. 356. *Atque inprimis*, nempe antè secund. Parenthesin.

Ad ea enim quæ addenda, aut delenda sunt, credo, magis attendes, quam ad puncta & commata, literasve perverse aut aliter malè positas.

Inter omissa autem velim ne prætereas verba hæc περὶ ἑσπέραν, *circa vesperam*, à me in vertendo omissa, pag. 335. quod ea ibi addita, & textui & materiæ multum lucis afferant: ostendunt enim, eos qui Oraculum illud consuluerant, jam obortis tenebris *è foro* abiisse, atque in tenebris (ita ut unde aut

à quonam prodierit illa) vocem quæ Oraculi vice fungebatur, audiisse. Quod notatu valdè dignum est. Sed ne ulterius te detineam, mi Lector, vale, & ad ipsas Dissertationes accede.

P E-

Ad explicationem

TABULÆ.

Ergo tacent nondum, nondum te t este locuta
Numina, 1. *per Vates lucri jactata sodales*,
Queis vinxit, 2. *stolidum, facilè*, & *mutabile vulgus*
4 *Dira superstitio*, 5. *Regum serva ambitioni*;
Fraudibus occultis, incerta sorte, superbas
Ementita Deûm voces, 7. *resonare lebetes*
8 *Æra sonora facit*, 9. *Tripodas responsa canentes.*
Suntque, 10. *Isis*, 11. *Serapis*, 12. *Apis*, 13. *Amphiaraus*, 14. & *Ammon*,
15 *Orpheus*, 16. *Amphilochus*, 17. *Pythius*, 18. *Clarius*, 19. *Didymæus*
Numen idem, esuriens, variis tamen artibus, aurum
20 *Luxus iners, vafræ jurans in verba Magistræ*,
Venalis dapibus, donis: quæ Gnatho Tyrannis;
Ambigua & fallax; cujus pia larva, sacræque
Detectæ fraudes, tenebris panduntur in imis.

Per-

Perge, 21. *Aletheia*, *latent etiam fortassis in orto*
Sole suæ maculæ: *&* *restant*, 22. *novioribus artes*
Queis sua stet lituis sceptrisque potentia. Jactant
Magnam Ephesi, *stimulante lucro victuque*, *Dianam.*
24. *Sic Memnon solis radios mira arte salutat*:
25. *Ferrea Magnetem Serapis sic quærit imago.*
Saxa sonant halitu, 26. *Mæchantur Numina*,
Calchas mactat oves, *observat aves*: *sic fata fatentur*
Viscera: *Alexandro occlamat varicosus Haruspex.*
27. *Sed luit infandas aræ plebs impia fraudes.*
28. *Tandem vincit amor veri*: *penetralia*, *cryptæ*,
Fontes, *Templa ruunt*: *Tripodas prosternit opertas*,
Ambagesque is rumpit ovans: *&* *Numine vero*
Fultus, *inauditis nec vanis vanior ipse*
Hæret in historiis: *verum distinguere falso*
Æstimat esse suum. Nocteque dieque laborat
30. *Vera Fides*; *sortesque sacras* *&* *fraude superbos*,
31. *Et falsas Lamias*, 32. *&* *pulsi Dæmonis artes*,
33. *Et tot Cumanæ similes ridere Sibyllas*

Edo-

Edocet; ac modicum ſapere, ac ſubmittere ſancto
Colla jugo, portare crucem, legemque vereri,
Nec meritis turgere ſuis commendat: & unam
Et totam in ſolo Chriſto efflagitare ſalutem.
Spem certam nec dia caro, nec callida mundi
Illecebra, aut diræ poterunt infringere Parcæ;
Dum gaudens albis comitatur veſtibus Agnum;
Agnum, cui paſſo manet hinc poſt ſæcula Regnum.

Ne pagellæ aliquot vacarent hæc sequentia heic inseri non inutile duxi.

Raggualio C. della prima centuria del Signor Trojano Boccalini.

GIa Apollo Havea fornito il faticoso corso del giorno, quando nell' Orizonte del Ponente scendendo dal suo radiatissimo Carro gli si fece inanzi un Virtuoso, il nome del quale il Menante, che non vuol tirarsi adosso qualche brutta rouina, giuditiosamente tace. Questo a sua Maestà presentò una multa Severa Censura da lui fatta sopra un Poëma di un Virtuoso Italiano. Cosi apertamente mostrò Apollo, che quel dono poco li fosse grato, che manifesti segni si connobero in lui di animo alterato Di modo, che a Francesco Petrarca, che li era a lato disse, che imprudenza troppo grande era quella di alcuni, che prima non informandosi de gusti di quelli, che essi regalavano, commettevano la brutta sciocchezza di presentar gli occhiali à ciechi, liuti a' sordi, & il vino a gli abstemii. Si rivoltò poi sua Maestà verso il Virtuoso, che voleva fargli il dono del Libro, e gli disse, che a i suoi pari, si donava il buon del Mellone, il rifiuto delle scorze alle bestie: che però immonditie tali in un careto portasse alla Cloaca massima, o che la gettasse nel fiume, e che a lui presentasse concetti buoni, e le cose tutte virtuose, che haveva notate in quell' opera, che non solo con avidità grande le haurebbe lette, ma che ne gli haurebbe ancora havuta somma obligatione. E perche quell' infelice rispose, che solo haveva atteso a notar gli errori, senza far conserva delle cose, che in quel Poëma meritavano lode, di modi si alterò Apollo, che se bene in quell' hora come sempre nel suo Occaso suol' accadere, egli molto haveva raddolciti i raggi della sua faccia, mosso nondimeno da sdegno, così tornò ad infocarla, come s'egli fosse stato nel suo Meriggio, & a quell' infelice così rispose. Sommamente ci crepa il cuor di doglia di havervi scoperto uno di quegli sciocchi maligni, che con la penna in mano solo sudono per far acquisto di quella vergogna, che da gli huomini saggi tanto è aborrita: e tutto che il vostro

vostro brutto modo di procedere meriti penitenza molto più grave, voglio nondimeno sodis-farmi di questa, che vi dò hora. Scioglirete dunque con le vostre mani, senza l'ajuta di crivello, il loglio tutto, e le altre immonditie, che trovarete in un moggio di grano, che pur' hora da Columella mio fattor generale vi faro consegnare, e portatelo a noi, che vi diremo quello, che dourete farne. Da Columella incontanente a quello sfortunato fu consegnato il moggio di grano, pieno di tanto loglio, che molto tempo consumò a nettarlo, & in un canestro molto grande lo presentò a sua Maestà. Disse all' hora Apollo a quel Virtuoso, che portasse il loglio in piazza; e lo vendesse: che libero dono li faceva del denaro, che ne havesse cavato. E perche quegli soggionse, che non solo disperava di poter trovar compratore alcuno a quella vilissima mercatantia, ma che il solo comparire nella publica piazza con quel canestro pieno di cosi brutta sporcitia era attione indegna di un suo pari: gli replicò Apollo, che ad alcuno donasse il loglio, e con esso facesse acquisto di un nuovo amico. Disse all' hora quel miserabile, ch'egli non ardiva di presentare a qual si voglia persona cosa tanto vile, per la quale sicuramente sapeva, ch'egli sarebbe stato beffato. All' hora Apollo, nel suo sdegno non poco essendo si mitigato, disse, che se le immonditie, che altri cavaua dalle chose buone, non era mercatantia da huomini saggi, e che non valevano ne per vendere ne per donare, egli da se confessava di all' hora male essersi consigliato, quando intraprese il pazzo negotio di lasciar le rose, che haveva trouate nel Poëma censurato da lui, per fare inutile, e vergognosa conserva delle spine; e che ne gli studii delle altrui fatiche gli accorti virtuosi immitavano le Api, che da fiori anco amari sapevano cavare il miele; e che sotto la Luna non trovandosi cosa, che non fosse impastata di mille imperfettioni, anco da gli scritti di Homero, di Virgilio, di Livio, di Tacito, di Hippocrate, ch'erano la Maraviglia de gl'inchiostri, quando altri con la stamigna di un accurato studio havesse voluto stracciarli, sempre haurebbe cavato un poco di crusca. Ma che a lui bastava che la farina de' scritti de' suoi Virtuosi fosse corrente alla piazza, mercantile: e che da' giudiciosi, e amorevoli Letterati, i difetti de' Virtuosi scrittori si occultavano, da' maligni si publi-

publicavano: e che la professione di cavar da' Poëmi altrui le sole immonditie, solo era mestiere da vili, e fetenti Scarabei, che nelle piu puzzolenti sporcitie de gli escrementi altrui, con sommo gusto menavano la vita loro; cosa molto lontana dall' esercitio di quegli honorati Letterati, che fruttuosamente pascono gli animi loro di cose virtuose; e che i suoi ben'amati Poëti stimando il tempo la piu pregiata gioia, che produca l'Oriente, non sapeva vedere com' egli fosse così pazzo, che potesse indursi a credere, che nella lettione di quelli sue malignitadi non havessere voluto gettar quelle hore; che utilmente potevano spender nello studiar le vigilie di Pindaro, di Sophocle, di Ovidio, e del suo dilettissimo Oratio Venusino. Non così tosto pieno di un infinita confusione si era quell' infelice Censore partito d'Apollo, quando in gran fretta vi comparve il Letterato, contro di quale era stata composta la censura; della quale monstrandosi alteratissimo, instantemente chiese, che ne gli fosse data copia, affine che al suo malevole con un' Apologia havesse potuto rispondere. Sorrise all' hora Apollo, & a costui disse, che alle genti altrettanto poco saggio si mostrava chi con l'Apologia metteva in riputatione le altrui chiacchiere, quanto molto maligno, chi publicava le censure: che la sourana Reina delle piu crasse ignoranze era prestar gli orecchi alla dicacità di quei maligni susurroni, che non havendo talento di publicare al mondo i parti de gl'ingegni loro, scioccamente si davano a credere di poter con biasimar gli altrui acquistar riputatione al Mondo: e che quel viandante, che in mezzo dell' infocato Luglio nel suo camino veniva annoiato dallo strepito delle Cicale, affatto era pazzo, se per ucciderle tutte scendeva da Cavallo; molto saggio, se con un buon pajo di orecchi fingendo il sordo attendeva a fare il suo camino, e le lasciava cantare, ò crepare.

D E

DE ORACULORUM ETHNICORUM DURATIONE AC DEFECTU DISSERTATIO.

Uicunque præconceptas vulgi Opiniones, præſertim jam per aliquot ſecula inveteratas adeóque in errores converſas ferè catholicos, convellere, nedum extirpare, ſtudent, à credula ac ſuperſtitioſa multitudine, aut pro incredulis & irreligioſis, aut (quod pejus eſt, ac facillime tamen accidit) pro hoſtibus atque oppugnatoribus Chriſtianæ Religionis habentur: etiamſi res ab ipſis controverſæ, in hanc aut illam partem acceptæ, minimè faciant ſtabiliendæ aut deſtruendæ Doctrinæ Euangelicæ; modo pro talibus ab ipſis teneantur. Nimirum in hujusmodi rebus, quo quis minus judicio præditus ſit, eò magis ſuperſtitioſus eſt: quò magis ſuperſtitioſus, eò religioſiorem ſe credit; atque exinde quoque putat ſe debere patrocinari quæcunque à quocunque, ſeu bene, ſeu male, confirmandæ ſuæ Opinioni afferuntur. In qua re tamen ſæpiſſime contingit, ut homines iſtiusmodi, maximi faciant ea quæ videntur ipſis rariora ac minime

vulgaria argumenta; plane eodem modo ut vulgo longe magis arrident ignota illa medicamenta, (si non potius venena) quæ à circumforaneis, voce Stentorea ac gestibus mimicis, pro rarissimis & præsentissimis remediis, omnium malorum alexiteriis, commendantur ac venditantur.

Sic quæ à paucis admodum adducta fuere argumenta, modo ex Ethnicismo aut Judaismo petita fuerint, ista avidissime arripiunt, eosque qui illa aut parum, aut nihili æstimant traducunt, ac quantum in sese est apud alios aut odiosos reddunt, aut reddere student: dum interim ea quæ tam maximi ab ipsis fiunt, à verè doctis ac cordatioribus jam dudum summo jure pro falsis nulliusque pretii habita atque explosa sint.

Fit tamen interdum, ut tales homines adhuc magis hîc in transversum agantur, vel saltem in erroribus suis firmiter detineantur per alios, qui plurimæ Lectionis ac judicii satis acris, quibusque inter doctissimos (qui perpauci sunt) non temere locum deneges, paradoxi alicujus stabiliendi gratia talia aut nude asserant, (quasi hoc omnibus aliis sufficere deberet,) aut in rem suam magno molimine defendere satagant. Quibus arreptis ii, qui semper fere soliti sunt aliorum inniti auctoritati, quoniam propriæ non valent, existimant sicuti sibi ea satisfaciunt, ita & aliis ea debere satisfacere.

Hujusce revera naturæ ac fortunæ est quæstio illa, utrum Oracula cum adventu Salvatoris nostri Jesu Christi cessaverint, an vero duraverint per aliquot sæcula ulterius, etiam post multos jam Christianismum amplexos Imperatores. Nam (quod secundo tractandum mihi proposueram) num Diabolus fuerit Oraculorum auctor aut in totum, aut pro parte saltem, à nemine fere in dubium vocatur. Omnes enim primitivæ Ecclesiæ scriptores,

res, Omnes (nullo pene excepto) posteriores, id asserunt: neque ullo modo necessarium ducunt id aut demonstrare aut confirmare aliquibus argumentis: sufficiunt enim ipsis rationes, à Patribus Ecclesiæ (sic dictis) aliisque, eorum exemplo, adductæ; atque ex Ethnicismo (uti ostenditur) petitæ. At digna mihi res visa est hasce duas quæstiones paulò accuratius ventilare, quàm quidem à prima Christianismi ætate huc usque, in quantum mihi innotescere potuit, factum est. Ut sic illæ opiniones quæ partim in damnum, partim sine ullo lucro veri Christianismi, tam altas egerunt radices, si revera inveniantur esse falsæ, apud Cordatiores saltem, vel tollantur, vel corrigantur. Quod pro viribus ergo tentabo.

Laudabile enim juxta atque utile mihi videtur, falsas opiniones, ex præjudiciis aut credulitate natas, aut ex ejusmodi traditionibus quæ nullo vel sufficienti fundamento innituntur; sed quæ nihilominus talem ac tantam sibi pepererunt auctoritatem ut iis superstitiosi nimis Doctrinæ nostræ Defensores, pro parte saltem, Religionem nostram superstruere aut stabilire præsumant, profligare. Eo quod semper infelicem talia habeant successum; ac veritatem Doctrinæ & Religionis Christianæ apud irreligiosos homines, (qui talia si ingenii sint acuti, facile odorantur,) adhuc magis reddant suspectam.

Quis enim credat, etiam inter nos Christianos, qui sit paulò nasutior, prætensa illa Oracula Sibyllarum (ut hoc utar exemplo) quæ tam clare atque apertè, tam distincte quoque, personis, nominibus, locisque ac temporibus indicatis, de Servatoris nostri Origine, Nativitate, Doctrina, Miraculis, Passione, &c. pronunciaverunt, Dei Opt. Max. instinctu fuisse prolata? Deumque illum

Omnipotentem non solum, sed & perfectè sapientem, qui Patrem semetipsum posuerat Israëli, eumque ex Omnibus Gentibus elegerat in Regnum Sacerdotale & populum Sanctum atque electum; ob quem populum præcipuè, & ex quo solo, Christum suum mundo dare jam ab initio decreverat ac promiserat; plus notitiæ dedisse Gentilibus, eorumque prætensis Vatibus, quam ipsis Prophetis, qui populo Dei ex ipsius Dei Spiritu, revelatione, impulsu, ac mandatis, de ea re locuti sunt, ut Israëlem Dei in spem æternæ salutis erigerent?

Cujusmodi non piæ (uti à multis vocantur) sed impiæ fraudes, quam magnum acervum Pseud-Euangeliorum, Epistolarum, Liturgiarum, Oraculorum, &c. ac quam multa schismata atque alia mala, etiam opprobria Ethnicorum in Christianos, ob fucos hosce detectos, in Ecclesiam Christianam, invexerint, abunde patet ex primorum Christianismi seculorum Scriptoribus, Tertulliano scilicet, Hieronymo, ac pluribus aliis.

Ex hisce nimirum officinis prodiere Euangelia illa falsò ac malignè attributa Bartholomæo, Nicodemo, Thaddæo, Thomæ, Barnabæ, Philippo, aliisque Apostolis, Euangelistis aut viris Apostolicis: Acta quasi horum Apostolorum, &c. Andreæ, Pauli & Theklæ, Philippi & Thomæ, &c. Apocalypseis Pauli, Petri & aliorum: Epistolæ Paulo & Senecæ affictæ; etiam aliæ sub Pauli nomine falso Tertulliani tempore, editæ ac falsitatis convictæ, Liturgiæ Petri, Matthæi, Jacobi, aliorumque: Canones ac constitutiones Apostolorum, Hermæ Pastor, Enochi Prophetia, Oratio Josephi, Prophetia Eliæ, Eldad & Medad, Sacchariæ Patris Joannis, & multorum aliorum: Itinerarium Petri, Joannis, Thomæ: Testamentum Mosis, assumptio Mosis, atque alia multa, quasi Prophetica

aut

aut Apoſtolica ſcripta, tam Veteris, quam Novi Teſtamenti: quorum ulterior enumeratio me piget ac pudet; quod per talium talia flagitia Religio Chriſtiana etiam Ethnicis ludibrio fuerit: cujus rei exempla non deſunt; ut inter alia apud Originem lib. 5. contra Celſum manifeſte patet ex nomine *Sibylliſtarum*, ab Ethnicis, etiam inter Chriſtianos objecto iis qui Sibyllarum ſcriptis patrocinabantur. Nam quod iſta ſcripta ab aliquo primorum Chriſtianorum, eo nomine minime digno, flagitioſe ſuppoſita ſint, id & ab aliis dudum (præcipuè vero ab eximio illo D. Blondello) luce clarius eſt oſtenſum.

Ex hac Officina prodiit quoque ſuppoſititius ille Hermes Triſmegiſtus; ex quo tam multa Lactantius ſuis Operibus (quod utinam ne feciſſet!) inſeruit. Hinc etiam apparuit perſonatus ille Hyſtaſpes vel Hydaſpes; quem tam maximi æſtimavere Juſtinus, Clemens Alexandrinus, & Lactantius, ut primus eorum non timuerit aſſerere, malorum Dæmonum machinamentis effectum, ut, licet fruſtra, homines tam iſtius, quam Sibyllarum, lectione fruſtrarentur.

Sed ipſos illos jam dictos audiamus auctores: è quibus Juſtinus in Apologia ſua ſecunda pro Chriſtianis ita loquitur: Κατ' ἐνέργειαν δὲ τῶν φαύλων δαιμόνων, θάνατος ὡρίσθη κατὰ τῶν τὰς Ὑστάσπου, ἢ Σιβύλλης, ἢ τῶν Προφητῶν βίβλους ἀναγινωσκόντων, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀποστρέψωσιν ἐντυγχάνοντας τοὺς ἀνθρώπους τῶν καλῶν γνῶσιν λαβεῖν, αὐτοῖς δὲ δουλεύοντας κατέχωσιν· ὅπερ εἰς τέλος οὐκ ἴσχυσαν πρᾶξαι. ἀφόβως μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐντυγχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ὡς ὁρᾶτε, εἰς ἐπίσκεψιν φέρομεν. *Opera autem & inſtinctu malorum Dæmonum mortis ſupplicium adverſus librorum Hyſtaſpis, aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores conſtitutum eſt; ut per timorem homines ab illis, quo minus ſcripta illa legentes, rerum bonarum noti-*

notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterreantur. Non enim absque timore tantum hujusmodi scripta legimus, verum etiam vobis inspiciendum, quæ in iis traduntur, ut videtis, offerimus.

At Clemens Alexandrinus non minorem sanè iis tribuit auctoritatem, dum ita lib. 6. Stromat. Ethnicos alloquitur · Δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου κηρύγματι, ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος· Λάβετε καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους. ἐπίγνωτε Σίβυλλαν ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες, ἀνάγνωτε· καὶ εὑρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς παράταξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς μισοῦντες αὐτὸν, καὶ τοὺς φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, εἶτα ἐπὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν Ὅλος ἐστὶν ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἴδιος, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ;

Ultra prædicationem Petri, idem declarabit Sanctus Paulus dicens : LIBROSQUE GRÆCOS SUMITE, AGNOSCITE SIBYLLAM, QUOMODO UNUM DEUM SIGNIFICET ET EA QUÆ SUNT FUTURA: ET HYSTASPEM SUMITE ET LEGITE; ET INVENIETIS DEI FILIUM MULTO CLARIUS ET APERTIUS ESSE SCRIPTUM; ET QUEMADMODUM ADVERSUS CHRISTUM MULTI REGES INSTITUENT ACIEM, QUI EUM HABENT ODIO, ET EOS QUI NOMEN EJUS GESTANT ET EJUS FIDELES ET EJUS TOLERANTIAM ET ADVENTUM. *Deinde compendio interrogat nos* : NONNE TOTUS MUNDUS, OMNIA QUÆ SUNT IN MUNDO, DEI SUNT?

Lactantius autem lib. 7. hæc sequentia habet: *Hæc ita futura esse cum Prophetæ omnes, ex Dei spiritu, tum etiam Vates, ex instinctu Dæmonum, cecinerunt.*

runt. Hystaspes enim, quem superius nominavi, descripta iniquitate seculi hujus extremi, pios ac fideles à nocentibus segregatos, ait, cum fletu & gemitu extensuros esse ad cælum manus, & imploraturos fidem Jovis; Jovem respecturum ad terram, & auditurum voces hominum, atque impios extincturum. Quæ omnia vera sunt præter unum, quod Jovem dixit illa facturum, quæ Deus faciet. Sed & illud, non sine Dæmonum fraude subtractum est; missum iri à Patre filium Dei, qui, deletis omnibus malis, pios liberet: Quod Hermes tamen non dissimulavit, &c. Cujus supposititii, Hermiæ verba tum statim, (uti & *Sibyllarum*) affert.

Sed quis hic non stupeat, stupendam verè credulitatem istorum hominum, qui omnia alia, quæ detegendis Ethnicorum horrendis mysteriis absurdisque superstitionibus facerent, videntur explorasse, oculisque acutissimis perlustrasse; cum in hac re atque huic similibus appareat eos planè cæcutiisse!

Hystaspes ille, si Dîs placet, Hermes, & Sibyllæ scripserunt, imò potius Vaticinia cecinerunt de Christo, de ejus adventu, miraculis, doctrina, morte, resurrectione, &c. quasi accuratè narrarent Historiam, jam dudum gestam & non plane ignotam inter homines; Prophetæ Judæorum è contra tam obscure de hisce rebus locuti sunt, ut meritò dubites, an ipsi benè ceperint Prophetias istas, quas Deus Opt. Max. per eorum os hominibus Israëlis, populo ipsius electo, elocutus est! Et mysterium illud verè sacrum, de quo Sanctus Paulus Ephes. 3. v. 5. & 6. testatur: *Quod nullis aliis seculis declaratum sit hominum generi, ut suo tempore patefactum esset Sanctis Dei Apostolis ac Prophetis, divina inspiratione*: jam multis retro seculis, nesciente id eo viro, licet Spiritus Sancti pleno, gentibus, per eorum Vates, liquidò ac manifestè declaratum erat! Ergo aut non

legerat Apostolus Paulus adhuc Hystaspem, nec Hermen, nec Sibyllas, (dum talia scriberet,) licet alias vir multæ lectionis alleget contra Gentes ipsorum Vates Aratum, Menandrum & Epimenidem.

Aut si legerat & illos, nondum tamen crediderat eos de Christo Messia prophetasse, atque alia contraria revelatione id ei postea revelatum fuit. Quod quam probabile sit, æquus Lector judicet. Veneror sanè Patres eosque in multis, atque ob multas magnasque rationes, magni æstimo: At quis ferat hic ipsorum incogitantiam? ne quid liberius addam.

Justinus etenim & Clemens asserunt, eos Divino Spiritu quasi homines Dei, (de quibus Apostolus Petrus Epist. 2. cap. 1. v. 21.) prophetasse. Alius, nempe Lactantius, illa per Dæmonum, malorum scilicet, (nam nullos alias Dæmonas agnoscunt primi Christiani,) virtutem eos prædixisse. Quam benè conveniunt hæc & in una sede morantur!

At dicat aliquis, non hæc omnes Viri Docti tibi tam facilè concedent; aut si cæteri, non tamen Celeberrimus ille Isaacus Vossius; qui in tractatu suo de Sibyllis, & Clementem Alexandrinum defendit, & Paulum hæc scripsisse asserit. Ponderemus igitur pro viribus nostris, cum bona ipsius venia, verba ac rationes quas ibi adduxit.

Sunt autem ea quæ habentur in tractatu de Sibyllinis Oraculis, pag. 35. hoc modo: *Sed neque rectè ab iisdem Alexandrinus Clemens reprehenditur, cum scribit Apostolum Paulum remisisse ad Sibyllas & Hystaspis Vaticinia, & commendasse eorum Lectionem. Frustra quærunt, ubinam hoc dixerit Paulus, ac si nihil dixisset aut scripsisset Apostolus, nisi quod indoctis placeat. Sufficiat nobis affirmasse hoc Clementem, Virum Sanctum & cum multis Apostolicis Viris conversatum, ut non uno loco de se testatur. Instant tamen & credulitatem Patrum ad simplicitatem usque*

traducunt, ipsi potius traducendi, quod suam incredulitatem ex inscitia ortam prudentiæ & judicii loco obtrudere conentur. Sed neque quicquam proficiunt ex eo quod libri isti Apocryphis fuere annumerati, &c.

Pag. 39. *Integrum Enochi loc. vide in Chronico Syncelli. Eadem historia, paribus ferè ac Apostolus verbis, memoratur in Orac. Sibyllinis lib.* 1. *ubi secundæ antè diluvium ætatis hominum lapsus describitur. Nec tamen propterea sequitur librum hunc ipso antiquiorem diluvio, ab Enocho fuisse conscriptum. Absit ut sic sentiamus; sed verò ita omnino credimus, omnes istos quos diximus libros, vergentibus ad finem Danielis hebdomadis, à Judæis toto orbe dispersis fuisse compositos,* DEO IMPELLENTE IPSORUM, MENTES, *ad significandum Gentibus Christi adventum. Infinita itaque illi edidere Volumina partim sub Patriarcharum & Prophetarum suorum nominibus, quales fuere libri qui olim lecti fuere sub nominibus Adami, Enochi, Abrahami, Moysis, Eliæ, Esaiæ & Jeremiæ; partim vero sub nominibus illorum quorum magna apud Gentiles esset existimatio, veluti Hystaspis, Mercurii Trismegisti, Zoroastris, Sibyllarum, Orphei, Phocyllidæ & complurium aliorum. Nec est quod quisquam objiciat in istis libris, multa quoque fuisse superstitiosa & magica, uti ex istis quæ passim supersunt fragmentis facilè potest colligi, ideoque minimè esse verisimile istiusmodi homines clarius de adventu Christi fuisse locutos, quam veteres locuti sint Prophetæ; nam id argumentum non esse satis solidum ex eo constat, quod & Balaamus Magus, & incantator toto Oriente fuerit celeberrimus, qui tamen futura Christi mysteria adeo manifestè prædixit ut nullus propemodum Prophetarum tam apertè de iis sit vaticinatus, uti rectè monet Hieronymus in Epistola ad Oceanum.*

Ut autem hisce respondeamus: *Sufficiat*, ait Celeberrimus Vossius, *affirmasse hoc Clementem Virum*

Sanctum, *&c cum multis Viris Apostolicis conversatum*, *&c.* Si hæc ratio valere debeat, *sufficiat & Irenæum Virum Sanctum & cum multis Apostolicis viris conversatum*, *&c.* asseruisse Dominum nostrum Jesum Christum, anno ætatis circiter quinquagesimo crucifixum: præsertim cum & citet ipse Scripturas, & quæ extant hodie, nec ulli Christiano suspectæ sunt. At quis in hac re Irenæi aut traditioni aut explicationi S. Scripturæ unquam credidit? aut si fuerit aliquis tempore Irenæi *Illius addictus jurare in verba Magistri*, quis postea tale quid asserere ausit?

Sic paris ponderis argumenta profert pro scriptis Enochi, Hermæ, Trismegisti, aliisque multis suppositititiis, ut videmus ex iis quæ jam e pag. 39. &c. attulimus.

Fuerunt nempe secundum ipsius sententiam Judæi, qui talia partim ex scriptis Propheticis, partim (uti alibi asserit) instinctu Spiritus Sancti, sive ut ipse Vossius loqui amat, *Deo impellente ipsorum mentes ad significandum Gentibus Christi adventum prædixerunt.* Si hoc autem verum sit, cui non mirum, ipsos Judæos tamen hîc tanta laborasse ablepsiâ, ut aut quæ Gentibus significaverant, ipsi non caperent, aut quæ à Patribus eorum Gentibus longè dissitis patefacta erant, dum Salvator noster ipse præsens aderat, ac Prophetiæ illæ in medio ipsorum completæ erant, Christusque ipse de se talia & verbis & miraculis testatus erat, minimè viderint: sed ex mera ignorantia (testibus ipso Servatore, Luc. 23. v. 34. atque Apostolis & Viris Apostolicis, Actor. cap. 3. v. 17. & cap. 7. v. 60.) eum non solum persecuti fuerint, verum & cruci affixerint. Voluitne etiam Deus, qui ipsa veritas est auctorque veritatis & Osor omnis mendacii, impellere mentes Judæorum ut per scripta suppositititia adeoque mendacia patrocinarentur veritati; atque

atque ita detegerent Veritatem Gentibus ut proprii ipsorum fratres aut filii eam non caperent?

Ego sanè mallem in totum deserere meos LXX. Interpretes quam talia in eorum auxilium adducere argumenta. Dubito quoque, an aliquis sani cerebri lecta prophetiâ Balaam, Numeri cap. 24. narratâ, videre aut judicare possit, eam, quæ obscurissima est, nisi cæteris prophetarum prædictionibus illustretur, adeo manifestè futura Christi mysteria prædixisse, ut nullus propemodum Prophetarum tam apertè de iis sit vaticinatus. Hystaspis igitur, Hermæ, Sibyllæ, ac reliquæ à Vossio enumeratæ catervæ scripta, per Judæos quidem (quod nemo antè eum asseruit, forsan ne quidem somniavit, quod perinde tamen, modo verum esset) conficta ac conscripta fuere Deo impellente ipsorum mentes.

Lactantius verò auctores ipsos ea per Dæmonum virtutem prædixisse affirmat. Cuinam parti hîc astipulemur, Justino ac Clementi, an verò Isaaco Vossio; aut denique huic Lactantio? & si huic posteriori, cogitandum Lectori relinquo, quid moverit Diabolum, qui manibus pedibusque (uti ajunt) semper obstitit ac recalcitravit Euangelio jam per Apostolos prædicato; & qui nunquam nisi coactus, vel ut eo ipso Euangelio Regni Dei obesset, Jesum Nazarenum esse filium Dei professus est, talia prolata, tam clarè, tam distincte, ac tam multis magnisque circumstantiis vestita, Oracula edere de Christo Salvatore nostro: Quod si & hoc cogente Deo factum sit, ut Filius ejus etiam ab infensissimo ipsius, ac generis humani, hoste prædiceretur ac prædicaretur, potuere fraude subtrahere ea quæ maximè hîc ad rem facerent, adeóque ipsum decipere Deum?

Sed tædet, piget ac pudet me talium nugarum: ita-

itaque pergam, & propius accedam ad scopum mihi propositum. Ex hac igitur etiam officina Oracula illa, quasi Apollinis, Serapidis aliorumque de Christo ejusque divinitate, doctrina, &c. loquentia, quæ tam cupide à multis assumpta, quoniam nimis præcipitanter credita, quam ab eorum auctoribus malignè conficta atque evulgata sunt, prodierunt.

Hæc omnia fiebant, quasi vero, ad majorem auctoritatem Christianæ Religioni, *quæ nec tali auxilio nec defensoribus istis egebat*, etiam inter Gentes, conciliandam. Gentes scilicet eorumque vana superstitio sic propriis testimoniis redarguebantur, atque in consensum, (volentes, nolentes,) veræ religionis trahebantur. Dum revera interim ipsi auctores piæ hujus (sic dictæ) fraudis, aliique hisce nimium creduli, ab ipsis Gentibus, saltem nasutioribus inter eas, irrisui, uti ostensum est, habebantur.

Et quinam cordati homines, ac non nimium præjudicatis suis opiniqnibus immersi, non videant tales malignas atque impias fraudes excogitatas ac patratas fuisse per id genus hominum, qui, ut, aut hæresi suæ patrocinium tutamenque procurarent, aut scriptis suis & opinionibus, non solum apud alias sectas, sed & inter suæ sectæ homines auctoritatem conciliarent; aut qui, si in numero essent Ethnicorum (quod mihi quoque admodum verisimile sit non semel contigisse) per talia fragmenta, à Christianis nimis hîc inconsideratis (quales etiam inter præcipuos illorum, non defuisse admodum clarè demonstrari posset, imò jam ab aliis demonstratum est, reclamante licet Celeberrimo Vossio) avidè arrepta atque approbata (eo animo, scilicet pio quod libenter credimus esse verum, id tale esse facillimè concedimus) totam nostram religionem, ejus-

ejusque pios cultores, naso suspenderent adunco, suisque eos propinarent ludibrio. Cujusmodi imposturæ præcipuè quidem nactæ sunt successum inter homines, qui *Bœotum in terrâ crassoque sub aëre nati essent*, atque eò quod carerent judicio, minimo negotio sese ab aliis, quoquo isti vellent, seduci paterentur; atque hinc fide implicita, quidquid socii, in tali casu ipsis nihilo prudentiores, quocunque modo atque undecunque profectum, (si modo aliquid facere videretur pro Religione Christianâ, eique auctoritatem aliquam aut gloriam comparare) pronis animis admiserant, eorum sic exemplo arripiebant sibique & aliis, ut fulcrum Religionis, ac sine quo illa vergeret in ruinam, proponebant, atque identidem vim illorum inculcabant.

Ast iis cordatioribus, *queis meliore luto finxerat præcordia Titan*, quique oculos gerentes (uti dicunt) in manibus, credebant solùm id quod videbant, nihil facilè admittentes pro vero, pro verbo Dei aut scripto alicujus Apostoli virive Apostolici, aut denique pro Divina prophetia, ni sat benè constaret de vetustate atque auctoritate Traditionis, qua tale quid prætendebatur, non poterat hoc non esse planè invisum: uti & esse debebat necessario grande Obstaculum illis, qui alias de nostra Religione necdum planè persuasi, ex hujusmodi machinationibus, suspicionem concipiebant falsi, de istis quoque scriptis, quæ optimæ erant monetæ veréque Apostolicæ: aut qui alterius cujusdam Sectæ, fraudem eam subolentes, eo magis suâ in hæresi confirmabantur; ac totam sectam eorum inter quos tale Argentum Aurumve adulteratum, nulliusve valoris procusum fuerat, magis invisum reddebant suis. Dum crimine ex uno judicantes omnes hinc ansam arripiebant calumniandi audacter

dacter partes sibi adversas: præsertim verò si hi calumniatores quoque aut ambitione, aut alio quodam malo affectu ducti, nihil lucri sperare poterant ex utriusque sectæ unanimi reconciliatione; sed dividere atque ita imperare inter suos desiderabant. Qualia exempla, aut iis admodum similia, nec nostro ævo desunt, nec sequentibus ævis unquam deerunt.

Quæ omnia magnum necessariò detrimentum ut tum temporis afferre debebant Reipublicæ Christianæ, ac remoram objicere Gentilibus aliundè satis piis, quo minus in hanc sectam (ut cum Tertulliano loquar) transirent; ita & nunc temporis, nihil lucri aut incrementi sed è contra multum damni ac nocumenti ei conferre possunt, per istos homines qui aliàs Religionis sic satis securi omnem ansam occasionemque arripere student, quibus ut instrumentis infringere ejus auctoritatem valeant: aut qui è contra nimis superstitiosi ad quam primùm Opinionem aut Sectam, quasi è magna procella ad vadum aut saxum delati, appulerint ei mordicus adhærent, nullosque nisi tales vel amant vel ferunt.

Circa hanc rem tamen non tam mihi oboritur admiratio, Boissardum, Peucerum, Schedium, Maravigliam, Bellarminum, Baronium aliosque, etiam magni nominis viros, fœde sæpè lapsos, ac nullis solidis rationibus ductos asseruisse ea quæ omnino falsa sunt ac malignè conficta, sed auctoritate eorum qui acerrimi hostes fuerunt Christianæ Religionis omniumque Christianorum; quam magnum illum, imò maximum, non tam nomine quam omnigena eruditione ac meritis in Religionem Christianam, Hugonem Grotium, ex Porphyrio (in Notis suis ad librum de Veritate Religionis Christianæ) protulisse Oracula quasi Heca-
tes

tes de Jesu Christo, deque ejus Divinitate, &c. eadem facilitate, quâ illa ipsa ex Porphyrio transscripserat, & Christo nostro Servatori applicaverat, Eusebius. Nam quod Porphyrius irrisor ille Christi, Christianæque Doctrinæ talia unquam de Domino nostro Jesu Christo testatus sit, quis credat? Nisi simul credat, Porphyrium hunc ipsum nesciisse quid & in quos scripserit, atque in quorum gratiam hæc sic dicta Oracula protulerit: adeóque eum fuisse hominem planè delirum, nec cui quid pro aut contra differeret, constaret.

Ast piorum hominum zelum quandoque ultra debitos terminos provectum non semel experti sumus: quod tamen ipsis quodammodo condonandum: istis præcipuè qui alias verè cordati & candidi, non nisi ex nimis incauta præcipitantia errarunt; aut quod, dum aliis gravioribus mens occupata esset, ea non tam attenta esset iis quæ aut minoris ipsis ponderis essent, aut per occasionem tantum ab ipsis tractabantur. Quo in casu admodum facilè accidit etiam maximis viris, quod optimis quandoque contingit nummulariis, qui, dum aliis occupati iisque valdè intenti, non nimis attendunt ad præsentia, sic unum aut alterum mali commatis vel adulteratum nummum inter plurimos optimæ monetæ prætervident, ac transmittunt. In aliis ferè Omnibus tamen, Lynceis oculis, præclarus hic Vir tam benè veritatem videt, imò pervidet, *ut rumpatur quisquis rumpitur invidia*, nemo melius, meo judicio, egerit Theologum. De cæteris judicent Jurisperiti, Literatores, &c. qui equidem, quantum audire unquam aut videre potuerim, Omnia de eo præclara atque eximia testati sunt ac testantur.

Si quis ergo talia mundo detegat, iisque personam detrahat, qua simplices falunt ac scrupulosos deter-

deterrent, levibusque & inconstantibus sui non solum sed & totius Religionis contemptum pariunt, meo certè judicio, non malè horas suas collocat, quas ab aliis negotiis liber, in communem rem utilitatemque sic ritè, ex ratione, ac debito impendit.

Hinc tam inter Romanæ Ecclesiæ Asseclas, quam inter Protestantes, non defuere summi Viri, qui hujusmodi figmentis acriter obviam ierunt: quoniam minimè credebant ex illis aliquid emolumenti suæ sectæ posse exsurgere, indubitatum è contra detrimentum. Sic Blondellus fabulam illam Joannæ Papissæ generose ac fortiter profligavit; ne relictis ferreis armis ad verè chartacea, confugientes Protestantes se derisui propinarent Romanensibus. Ac quamvis non æquè magnam apud omnes tulerit gratiam; apud æquiores tamen & decus & laudem hinc meruit. Sic, ut alia præteream exempla, contra Dionysium Pseud-Areopagitam ejusque suppostitia scripta non inutilem navarunt operam Petavius, Sirmondus, Morinus, Lanojus, aliique Romanæ Sectæ Clarissimi Viri, tam claris, ac quæ tam vividis rationibus premant adversarios, argumentis, ut frustra omninò obnitatur manibus pedibusque, eximius ille Cardinalis Bellarminus dum scribat: *De Areo-pagiticis neminem Doctorum & Catholicorum dubitare, quin ea verè Dionysii sint: & qui id negant non alios esse quam Lutheranos & Sciolos quosdam.* Cujus Bellarmini verbis optimè opponi possunt egregia sanè, & tam veritatis quam ingenuæ libertatis plena, Antonii Godelli Venciensis Episcopi, verba, quæ adducuntur à Reverendo admodum Viro J. Dallæo cap. 36. tractatus de Dionysio Areopagita. Quæ ibi aut apud ipsos Auctores inspiciantur. Nos enim hanc rem nunc non agimus. Quare reflectam me in viam unde diverti.

Hæc

Hæc de Oraculis tractatio est, fateor, res invidiæ plena, nec carens odio adversariorum. Nemo enim sese opponens Opinioni inveteratæ, atque adeo penè catholicæ, ita evicit ut plurimorum, nedum omne punctum tulerit, licet armatus solidissimis simul & acutissimis armis. Præcipue si jam antea aliqui magni nominis viri, multæque in Ecclesiâ auctoritatis, ab usque primis Christianismi seculis contrariam sententiam defenderint, aut in eam saltem consenserint.

At ingenui hominis generosique animi est veritatem defendere propter veritatem: neque pati se duci alicujus auctoritate contra apertam rationem: Veritatem defendere in honorem Doctrinæ veritatis, hoc est, Doctrinæ Euangelicæ vereque Christianæ; quam Sanctus Paulus divino Spiritu ductus *Rationalem* appellavit *Religionem*; quæ nullis nec fuco nec fraude opus habet; sed propriâ se vi ac virtute sat abunde defendit.

Hæc sunt, Benevole Lector, quæ in antecessum, dicere volui. Unum tamen addam, me per hæc scripta neminis famæ aut æstimationi detractum velle; inprimis vero Patrum, sive Scriptorum Ecclesiasticorum, qui per priora Christianismi secula vixerunt ac scripserunt. Fuerunt, ut ipsi fatentur, homines, & erroribus, præjudiciis, &c. subjecti, quibus nunquam tutius credas, (& sic credere ipsis tutò admodum possis, imò debeas) quàm ubi de rebus facti, de ritibus, cæremoniis similibusque loquentes inter se probe consentiunt, neque à scriptis Euangelistarum Apostolorumve dissentiunt: præsertim si loquantur de rebus (ritibus, scilicet, consuetudinibus, &c.) quæ ipsorum tempore in publico usu

erant. Si enim in talibus fidem ipsis habere nolimus, non video quid demum alicujus auctoritate credendum sit. In cæteris autem, ac præcipuè quæ de sæculis ipsorum ætatem antecedentibus, nullo idoneo consensu aut teste (sive ea dogmata vitam & mores tangant eorum, quos ipsi hæreticos vocabant, sive alia ejusdem alteriusve naturæ) tradunt, caute legendi sunt: nec nimis temere ipsis fides adhibenda. Quia sicuti nos hodie, ita & illi sæpe humani aliquid, in talibus, passi sunt. Quod omnibus in ipsis mediocriter versatis, satis superque manifestum est; & ex sequentibus fiet manifestissimum.

Sed ut relicta ulteriori Præfatione, me ad institutam mihi disquisitionem de Oraculis accingam, atque initium faciam defendendæ sententiæ apud cunctos ferè Paradoxæ, incipiam ab Eusebio, ejusque argumento ex Porphyrio Ethnico, Christianorumque acerrimo hoste, desumpto: extat id lib. v. cap. I. Præparat. Euangelic. in hunc modum: Ἄκουε τοιγαροῦν αὐτῶν Ἑλλήνων ὁμολογούντων ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ χρηστήρια, οὐδ' ἄλλοτε ποτὲ ἐξ αἰῶνος ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τῆς ἑνὸς Θεοῦ καὶ σωτῆρος Χριστοῦ πλατυνθείσης ἐν γῇ, φωτὸς δίκην πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνατειλάσης. αὐτίκα γοῦν μάλα ὅσον οὐδέπω παραστήσομεν, ὡς ἄρα μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ θάνατοι τῶν δαιμόνων ἱστορήθησαν, καὶ τὰ θαυμαστὰ καὶ τὰ πάλαι βοώμενα χρηστήρια διαλελοίπασιν. *Audi nunc igitur ipsos Græcos fatentes, ipsorum defecisse Oracula, neque ab alio unquam ævo quàm tempore salutis & Doctrinæ Euangelicæ, quæ unius Dei ac Salvatoris Christi fidem per mundum divulgavit, atque omnibus hominibus veluti lux exorta est. Jam statim ergo, ut adhuc nunquam factum est, ostendemus, quomodo post adventum ejus, & Dæ-*

monum

monum mortes narratæ fuerint, & admiranda illa ac decantata Oracula defecerint.

Ac paulò inferiùs.

Νεκρὰ δὲ τὰ ἀπὸ τῶν δαιμόνων πάντα χρηστήρια τε καὶ μαντεύματα. οὐδέ τις εἰς τοσοῦτον ἀνθρώπων μεμηνὼς ἦν, ἐξ οὗπερ εἰς πάντας φωτὸς δίκην ἐξέλαμψεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνθεος καὶ εὐαγγελικὴ δύναμις, ὡς τολμᾶν τῷ τοῦ φιλτάτου φόνῳ καὶ ταῖς δι' ἀνθρωποθυσιῶν σφαγαῖς, τὰ φονικὰ καὶ φίλαιμα καὶ μισάνθρωπα δαιμόνια ἐξιλεοῦσθαι. εἶα πράττειν τοῖς πάλαι σοφοῖς τε καὶ βασιλεῦσι δαιμονῶσιν ὡς ἀληθῶς φίλον ἦν. περὶ δὲ τοῦ μηκέτι δύνασθαί τι καὶ ἰσχύειν τοὺς φαύλους δαίμονας, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ, τοῦτόν που λέγων μαρτυρεῖ τὸν τρόπον. Νυνὶ δὲ θαυμάζουσιν, εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε τὴν πόλιν ἡ νόσος, Ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν μηκέτ' οὔσης· Ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου οὐδεμιᾶς τις Θεῶν ὠφελείας ᾔσθετο.

Mortua verò sunt Omnia à Dæmonibus profecta Oracula & Vaticinia. Neque ex quo tempore instar lucis omnibus affulsit vis divina atque Evangelica nostri Servatoris, aliquis eo usque insaniit, ut ausus sit cæde illius, quod sibi esset dilectissimum, & hominum mactatione illos cædem & sanguinem sitientes, hominesque odio habentes placare Dæmonas. Qualia lubenti animo perpetrabant Veteres Sapientes & Reges, verè Dæmonibus acti & obsessi. Quod verò pravi Dæmones non amplius aliquam vim aut potestatem, post Servatoris nostri adventum habeant, etiam ipse (Porphyrius) qui contra nos Dæmonum patronus extitit, adstipulatur; dum in tractatu, quem contra nos conscripsit, tali modo loquitur: Nunc verò ipsos admiratio subit, si per tot annos Urbem (Romam) morbus occupaverit. Cùm non amplius ulla præsentia ibi sit Æscalapii, aut aliorum Deorum: nam postquam Jesus cultus fuit, nemo ali-

 ali-

aliquid manifestum aut publicum sensit Deorum auxilium.

Quæ heic ponuntur ab Eusebio sunt, primo, Oracula post Christum natum, atque ob ejus in terras adventum, obmutuisse. Secundo, id etiam Ethnicos ac nominatim quidem Porphyrium, cujus verba, uti videmus, adducit, apertè confiteri. Nam quæ de Anthropothysiis seu victimis humanis, non ultra Euangelii deprædicationem mactatis, addit, nihil faciunt ad Oracula eorumve defectum. Ex iis tamen videbimus etiam, quam parùm tuto, sine justo examine, fides adhibeatur huic nimium credulo, atque incauto sæpius, scriptori. Porphyrii verba (hinc enim incipiam) si quis ea attente legat, nihil minus loquuntur, quam de Oraculis eorumve defectu, (neque ignorare ullo modo poterat Porphyrius ipsius ætate adhuc multa ac celeberrima superesse, per diversas mundi plagas, χρηστήρια. quod ex sequentibus, spero, notissimum fiet) sed clarè satis, de miseriis, cladibus, devastationibus, peste aliisque morbis, quæ jam longo tempore Urbem atque Imperium Romanum afflixerant, quorumque causas Ethnici imputabant Christianis [hos enim ipsorum ritibus, cæremoniis ac reliquis moribus Idololatriæ connexis adversos, atque irridentes illa quotidie sentiebant, hincque odium immortale contra ipsos exercebant, ac quidquid in ipsorum damnum ac ruinam excogitari atque agitari posset, omni molimine contra ipsos, (præsertim vero, sacerdotes Ethnici, quorum è re id maxime erat, deleri hosce Antagonistas) exercebant] quasi ex propagatione istius sectæ ac Doctrinæ, ira atque indignatio Deorum in omne genus hominum esset effusa. Legamus modo Arnobium, videbimus, in ipso libri

primi

primi principio, eas fuisse solennes Gentilium querelas; ita enim ipsos loqui solitos testatur: *Postquam esse in mundo gens Christiana cœpit, terrarum orbem periisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum: ipsos etiam cœlites derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos.*

Eodem modo loquuntur seu potius Ethnicos inducunt conquerentes Origenes in Matth. cap. 24. Cyprianus initio libri ad Demetrianum, Augustinus plusquam uno loco; item alii: sed singulari, inter eos, cum emphasi Tertullianus, Apologetici sui cap. 40. cujus verba quoque hîc apponam: *At è contrario illis nomen factionis accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirant, qui adversum sanguinem innocentium conclamant, prætexentes sanè ad odii defensionem illam quoque vanitatem, quod existiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non adscendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad Leonem.*

At postea apud Christianos eadem invidiâ laborabant Ethnici, sive, (uti post aliquot Christianismi secula vocabantur) Pagani: & cum ipsis simul Judæi, Samaritani atque hæretici [quorum hæreticorum definitionem discimus ex Cod. lib. 1. cap. 5. ubi Impp. Grat. Valentin. & Theodos. inter alia dicunt: *Hæreticorum autem vocabulo continentur, & latis adversùs eos sanctionibus succumbere debent, qui* VEL LEVI ARGUMENTO *à judicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deviare.* En quo discordia cives diduxit miseros!] quod patet ex Novella III. Theodosii de Judæis, Samaritanis, Hæret. ubi ita

 habe-

habetur : *An diutiùs perferimus mutari temporum vices, iratâ cœli temperie? quæ, Paganorum exacerbata perfidiâ, nescit naturæ libramenta servare. Unde enim ver solitam gratiam abjuravit? unde æstas messe jejunâ, laboriosum Agricolam in spe destituit aristarum? unde hyemis intemperata ferocitas, ubertatem terrarum penetrabili frigore sterilitatis læsione damnavit? nisi quod ad impietatis vindictam transit lege suâ naturæ decretum.*

Vide hîc, quæso, quàm facile una pars alteram sibi adversam unius ejusdemque criminis ream peragat: Ethnici scilicet Christianos, quasi ante Christi adventum, nullæ clades, nullæ ruinæ, nullæ miseriæ, aut calamitates orbem terrarum afflixissent; ac tum demum, neque alia de causa, *excessissent adytis arisque relictis Dî quibus imperium eorum steterat* : Christiani è contra Paganos, Judæos, Samaritanos & hæreticos accusabant, quasi dum illi adhuc subsisterent, ipsorum culpa totus Orbis jam vergeret in ruinam, totaque natura corrupta & inversa deficeret, non in pœnam eorum à quibus ista mali labes, adversariorum judicio, orta, sed in illorum noxam qui alios sic criminabantur. At cui paulo cordatiori hîc non veniat in mentem illud Juvenalis:

Accusat Manilia dum rea non est?

Verum redeamus in viam nobis propositam.

Clarius adhuc, quam superius ostensum est, liquet, ex ipso Porphyrio (imò ex ipso Eusebio Porphyrium verbotenus citante) eum hîc minimè loqui de Oraculis. Nam lib. 4. cap. ult. præparat. Euangel. discimus ex hujus Porphyrii verbis, ab Eusebio ibi adductis, eum, uti & alibi, asserere, *quæcunque Oracula ullibi reddita fuerint, ea non per Deos, sed per malos Dæmonas reddita: quorum Principem ait esse Serapin.* Hinc causam deducit

ducit, unde homines per Oracula illa fallantur, imò ad omnia prava ac ſceleſta, homicidia, adulteria, &c. perducantur, nihil adjumenti vero, ſed plurima nocumenta ac damna creduli homines per ea ſemper acceperint. Quæ certe non bene conveniunt nec in una ſede morantur, ſed plane diſcrepant, imò contraria ſunt.

Quis ergo non videt, eum in verbis ab Euſebio citatis, minime loqui de Oraculis eorumve defectu: ſed è contra noſtrum Euſebium per ea ſemetipſum fallere ex nimia incogitantia aut præjudicio?

Hæc tamen, uti jam jam evicimus, ita nimis temere aſſerta, ut admodum facile id in doctorum oculos incurrat, minime gentium ab aliis, de Oraculorum defectu tractantibus redarguuntur, Æl. Schedio, nempe, P. Mornæo, Hoſpiniano, Boiſſardo, cæteriſve eam materiam directè aut indirectè tractantibus; ſed ut argumenta ſatis valida aſſumuntur: dum ex iis æque temere quam ipſe Euſebius, oſtendere nituntur Oraculorum defectum & circa Servatoris noſtri nativitatem, & ob nativitatem iſtam, accidiſſe. Ideoque nunc aſſerunt, nato Chriſto Oracula, ac nominatim quidem Delphicum, ſiluiſſe; nunc tempore Hadriani Cæſaris, nunc alio; nunc denuò, perduraſſe quædam illorum uſque ad Julianum Apoſtatam: cum ſubinde & de Delphico dicant, id jam ante Ciceronem (ipſum Ciceronem citantes teſtem) ceſſaſſe: nec ſibi ullo modo conſtent, ſed, ſine ullo debito ac juſto examine, aſſerant quicquid fere ipſis de iis occurrerit apud Veteres: atque inde modo affirment, modo negent, modo dubitent, denique, atque hæreant; quod ſuos nimis ſecure ſequantur Duces, qui nec ipſiſibi magis conſtant.

Imò magnus ille P. D. Huetius tom. ſecundo, Propoſit. 9. cap. 4. diſertis verbis tempore Chriſti plane obmutuiſſe ea aſſerit, ejus verba ſunt: *Huc adjungendus Oraculorum defectus, cujus cauſam curioſè ſcrutati ſunt, cum alii ſcriptores, tum potiſſimum Plutarchus: ex quo diſcas,* PAULATIM EA CONTICESCERE COEPISSE, AD CHRISTI USQUE TEMPUS, QUO OBMUTUERUNT: *quaſi fractâ tum penitùs Dæmonum vi, ſilentioque ipſis impoſito.* An vero talia nos doceat Plutarchus, imò unquam ſomniaſſe videatur, videbimus paulo inferius. Iſaacus quoque Voſſius in tractatu ſuo *de Sibyllinis*; (quod mireris ſane in hoc tanto viro, ac tam plurimæ lectionis tamque acris judicii) *ut manifeſtum ſit, non potuiſſe hæc ab aliis quam a Judæis vulgari, qui ſub nomine ſatidicarum mulierum, & quarum apud Gentes magna eſſet auctoritas, ea in lucem edidere, quæ ipſi è Prophetarum ſuorum hauſiſſent Oraculis. Nec ſucceſſus horum defuit Vaticiniis, & quidem tantus,* UT (NB.) CÆTERARUM GENTIUM PROTINUS CESSARINT ORACULA.

Vide ſis hîc mecum, Lector, quam multa à multis pro veris affirmentur, quæ, ſi modico ſubjicerentur, examini hiſce aſſertoribus ipſis ne ſpeciem quidem ullam veritatis habere viderentur. Sed ita fit: Viderint titulum libri Plutarchiani de Oraculorum defectu: quid opus ulterius legere aut perlegere librum ipſum, cum ex titulo ſolo concludere quis valeat, Oracula, jam Plutarchi ætate, defeciſſe. Viderint Euſebium citantem Porphyrium, quid opus verba ipſius examinare Porphyrii? Itane mendax fuerit Euſebius, itave aut hebes aut ſtupidus, ut intelligere nequiverit, quid Porphyrius de ea re vel ſcripſerit vel intellexerit? & licet

& licet ipſe quoque adducas illius verba uti habentur apud Euſebium; nonne ſufficiat ea ſic intellexiſſe ut Euſebius illa intellexit? Certe ſi hoc modo agamus etiam cum iis quæ apud Ciceronem, Plutarchum, alioſque habentur, aut ex iis ab aliis citantur, nec ulteriori examine defungamur; longe commodius ac minori negotio ſcribimus libros, quam ſi laborioſe admodum inveſtigemus, an bene vel male citati, intellecti, aut verſi fuerint Porphyrius, Plutarchus, Cicero, Juvenalis, aliique, de quorum verbis oriri poſſet controverſia: quam pauci, interim, lectores inquirunt & rite examinant ea quæ ſic adducuntur; ac non potius credunt hujuſmodi ſcriptoribus? interim patitur veritas. Sed à quonam tempore hoc novum fuit?

Verum redeamus ad Euſebium, ac videamus quam firmiter ſecundo argumento, ab Ethnicis ex Plutarcho, deſumpto, demonſtret Oracula circa Chriſti nativitatem defeciſſe: illud autem quod tam avide omnes fere arripiunt, eſt Hiſtoriola illa ſeu potius fabula (ut ſtatim oſtendetur) quæ narratur à Cleombroto in Dialogo de Oraculorum defectu, hoc modo. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τῶν τοιούτων ἀκήκοα λόγον ἀνδρὸς οὐκ ἄφρονος οὐδ' ἀλαζόνος, Αἰμιλιανοῦ γὰρ τοῦ ῥήτορος, οὗ καὶ ὑμῶν ἔνιοι διακηκόασιν, Ἐπιθέρσης ἦν πατὴρ, ἐμὸς πολίτης καὶ διδάσκαλος γραμματικῶν· οὗτος ἔφη, ποτὲ πλέων εἰς Ἰταλίαν ἐπιβῆναι νεὼς, ἐμπορικὰ χρήματα καὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης· ἑσπέρας δὲ ἤδη περὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους ἀποσβῆναι τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ναῦν διαφερομένην πλησίον γενέσθαι Παξῶν. ἐγρηγορέναι δὲ τοὺς πλείστους, πολλοὺς δὲ καὶ πίνειν ἔτι δεδειπνηκότας· ἐξαίφνης δὲ φωνὴν ἀπὸ τῆς νήσου τῶν Παξῶν ἀκουσθῆναι Θαμοῦν τινὸς βοῇ καλοῦντος ὥστε θαυμάζειν· ὁ δὲ Θαμοῦς Αἰγύπτιος ἦν κυβερνήτης, οὐδὲ τῶν ἐμπλεόντων γνώριμος πολλοῖς ἀπ' ὀνόματος. δὶς μὲν οὖν κληθέντα σιωπῆ-

σιωπῆσαι, τὸ δὲ τρίτον ὑπακοῦσαι τῷ καλοῦντι· κἀκεῖνον, ἐπιτείνοντα τὴν φωνὴν εἰπεῖν, ὅτι, ὅταν γένῃ κατὰ τὸ Παλῶδες, ἀπάγγειλον ὅτι Πὰν ὁ μέγας τέθνηκε. τοῦτ' ἀκούσαντας ὁ Ἐπιθέρσης ἔφη πάντας ἐκπλαγῆναι, καὶ διδόντας ἑαυτοῖς λόγον, εἴτε ποιῆσαι βέλτιον εἴη τὸ προστεταγμένον, εἴτε μὴ πολυπραγμονεῖν, ἀλλ' ἐᾶν οὕτως, γνῶναι τὸν Θαμοῦν, ἐὰν μὲν ᾖ πνεῦμα, παραπλεῖν ἡσυχίαν ἔχοντα· νηνεμίας δὲ καὶ γαλήνης περὶ τὸν τόπον γενομένης, ἀνειπεῖν ὃ ἤκουσεν. ὡς οὖν ἐγένετο κατὰ τὸ Παλῶδες, οὔτε πνεύματος ὄντος, οὔτε κλύδωνος, ἐκ πρύμνης βλέποντα τὸν Θαμοῦν πρὸς τὴν γῆν εἰπεῖν, ὥσπερ ἤκουσεν, ὅτι ὁ μέγας Πὰν τέθνηκεν. οὐ φθῆναι δὲ παυσάμενον αὐτὸν, καὶ γενέσθαι μέγαν οὐχ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν στεναγμὸν, ἅμα θαυμασμῷ μεμιγμένον. οἷα δὲ πολλῶν ἀνθρώπων παρόντων, ταχὺ τὸν λόγον ἐν Ῥώμῃ σκεδασθῆναι, καὶ τὸν Θαμοῦν γενέσθαι μετάπεμπτον ὑπὸ Τιβερίου Καίσαρος. οὕτω δὲ πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν Τιβέριον, ὥστε διαπυνθάνεσθαι καὶ ζητεῖν περὶ τοῦ Πανός· εἰκάζειν δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν φιλολόγους συχνοὺς ὄντας, τὸν ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Πηνελόπης γεγενημένον. ὁ μὲν οὖν Φίλιππος εἶχε καὶ τῶν παρόντων ἐνίους μάρτυρας, Αἰμιλιανοῦ τοῦ γέροντος ἀκηκοότας.

Quæ sic vertuntur à Doctissimo Turnebo: *De Dæmonum porrò obitu narrationem quandam de homine nec stulto nec vano accepi. Nam Æmiliani Rhetoris, ex quo nonnulli etiam vestrum hoc audierunt, Epitherses fuit Pater, municeps meus, Grammaticæ Professor. Is narrabat quum aliquando Italiam cogitans navigium conscendisset, quod non solum mercium magnam vim, sed vectorum etiam magnam turbam ferret, sub vesperam ad Echinades insulas penitus flatum siluisse navique in salo fluitante, & tandem ad Paxas delata, plurimis tum vigilantibus, multis etiam post cœnam compotantibus, è Paxis repente vocem auditam esse, cujusdam Thamum inclamantis. Erat autem Thamus Ægyptius gubernator multis qui in navi erant nomine ignotus. Bis igitur inclamatum siluis-*

siluisse, tertium vocanti paruisse: illum majore vocis contentione imperasse, ut, cum ad Palodes pervectus esset. Pana magnum mortuum esse nuntiarent. Hoc audito Epitherses consternatos omnes stupore dicebat. Quumque deliberarent quod imperatum erat, faciendum esset nec ne, hac de re sic Thamum censuisse; si flatus spiraret silentio prætervehendum esse, sin à ventis esset eo in loco quies & tranquillitas, quod audiverat esse prædicandum. Igitur ad Palodes perlatis, quum aura nulla esset nec unda, prospectantem è puppi Thamum exclamasse ut audierat, Pana magnum esse mortuum: continuoque quum vixdum finiisset, secutum esse ingentem non unius, sed multorum, gemitum admiratione mixtum: & quod multi adfuissent narrabat rei famam celerrime dissipatam esse Romæ, Thamumque à Tiberio Cæsare accersitum: Tiberium verò usque adeo huic rei fidem adjunxisse, ut quis ille Pan esset, interrogaret & quæreret. Doctos verò homines, quos circa se frequentes habebat, censuisse Panem eum esse qui ex Mercurio & Penelope natus esset. Atque hæc quidem Philippus, quorundam etiam qui aderant memoria attestante, qui de Æmiliano Sene se audivisse dixerunt.

Fabula hæc, uti revera est, sicut ex sequentibus manifestum fiet, ab Eusebio non solùm citatur, sed etiam à viris jam supra nominatis (atque etiam à Joachimo Oudaan in Dialogo quarto de Potentia Romana, sive, ut Belgicè libro huic nomen dat, De Roomsche Mogentheyt/ pro vera habetur Historia: ac quidem præcipue quod prætensa ista Historiola dicatur Tiberii Cæsaris sub Imperio contigisse, adeóque cum tempore mortis Servatoris nostri ipsis congruere videatur; ad cujus mortem & Boissardus & alii hanc Historiolam referunt: ad Dæmonum seu Diaboli mortem, ratione Oraculorum, ut quæ antea

antea longe magis vigebant, alii: quamvis alii denique aliter hæc interpretentur & applicent.

Ex hisce audiamus, quæso, primo loco Boissardum in hunc modum loquentem, libro de Divinatione & Magicis præstigiis: *Quidam existimant vocem illam locutam fuisse de Christi Servatoris morte: cum audita sit anno* DECIMO NONO *Imperii Tiberii Cæsaris, quo Christus crucifixus est. Et hunc credimus universæ naturæ, & totius mundi Dominum & formatorem, verum Verbum Dei, per quod Deus omnia creavit. Et ipsi Arcades Pana vocarunt* τὸν τῆς ὕλης Κύριον: *non solum sylvarum Dominum, sed universæ substantiæ materialis Dominatorem (ut scribit Macrobius) cujus materiæ vis universorum corporum, seu illa divina sint, sive terrestria, componit essentiam. Ideo Pan dictus est Deus universi. Neque male suspicantur multi (sive fuerit Angeli boni, sive Dæmonis alicujus) per Pana Magnum intellexisse Jesum Christum, qui sub Tiberio passus est. Nam & Dæmones sæpius vera solent proloqui, verbis tamen ambiguis, ut homines magis ac magis in errores inducant.*

Mirum sanè si per Angelos bonos hæc fuerunt annunciata, neque Thamum neque Epithersen reliquosve vectores, aut aliquos saltem inter eos, neque ipsum Tiberium, nec quos super hac re consulebat Sapientes, nec denique ipsum Æmilianum, Plutarchum aliosve, quibus hæc narrarunt tanto post passionem, ac prædicationem Euangelii Jesu Christi, intervallo, conjectasse ea de Christo Servatore nostro, fuisse prolata.

Ast fuerit vox Dæmonis, ut homines ita magis ac magis in errores induceret, (ut alii volunt) cui usui ipsi hæc proloqui solùm inter istos homines qui ne minimam quidem Jesu Christi notitiam habebant? ac quidnam nocumenti accipere pote-

poterat Doctrina Euangelii, si Ethnici crederent Magnum aliquem Dæmonem, sive Pana illum (qui nunquam fuit) sive alium quendam mortuum esse? ac cur non potiùs è contra vereri debebant, si tale quid annuntiaretur, hoc in ipsorum, non Jesu Christi, damnum cedere debere: cum ita de propria Religione Ethnici, ut dubitare inciperent, induci possent atque, audito Euangelio, eo facilius ad illud transire deliberarent: præsertim cum inde minus mirum ipsis videri deberet, Filium Dei mortem obiisse, eo quod & ipsorum Dæmones idem paterentur?

Ac quomodo Diabolus per hæc verba, de Magni Panos morte, ita præoccupare potuit Aures hominum, quo minus intelligerent aut crederent, (ut alii putant,) mortem Christi; cum Historiola hæc à Plutarcho, ut communi mundo minus nota, iisque quibus eam sub persona Philippi narrat, ignota, adducatur?

De Dæmonum morte, aut ad minimum perpetuo silentio, Eusebius aliique hæc interpretantur. Hinc Mornæus, post multa alia quibus Defectum Oraculorum circa & ob nativitatem Christi adstruere nititur, (etiam ex ipsorum Dæmonum prætensis Oraculis aut responsis) narrata denique Historiola illâ de Epitherse, (quam memorabilem vocat Historiam atque ut omninò veram ex Plutarcho allegat,) hæc addit: *Mais remarquons que c'estoit soubs Tibere, soubs lequel fut crucifié Jesus, & que ce Pan estoit un des principaux Dæmons des Gentils: comme se voit par son Oracle,*

RENTE VOEUX Ô MORTEL, A PAN LE DIEU CORNU, SAUVAGE, CHEVRE PIED, &c.

Et de fait à Diocletian Apollo respond, que les justes

justes le rendent muet ; & le Prestre lui dit ; que par les justes il entendoit les Chrestiens, dont il se mit à les persecuter, &c.

Latina (pro ut ab ipso hæc ex idiomate Gallico in eam conversa sunt) ita sonant: *Notemus verò sub eodem Tiberio crucifixum Jesum; Pana verò in gentilitiis Dæmonibus insignem locum tenuisse, ut ex ipsius Oraculo apud Porphyrium liquet.*

Χρυσόκερως βλοσυροῖο Διωνύσου θεράπων Πὰν
Βαίνων ὑλήεντα κατ' οὔρεα χειρὶ κραταιῇ, &c.

PAN AUREIS CORNIBUS TRUCIS DIONYSII MINISTER,
GRADITUR PER MONTES SILVOSOS, &c.

Itaque respondet Apollo Diocletiano, justos illi os obturare, quo minus oracula edere possit: & Sacerdos justos Christianos interpretatus est, quos idcirco Imperator persequi cœpit. [Conferat quæso Lector ambarum callens linguarum hæc Latina cum Gallicis quæ præcedunt,] Petrus Molinæus verò qui alias (ubi tractat de Oraculorum defectu, in Vate suo lib. 3. cap. 11.) cæteris cordatior est. Non dubitat etiam, post fabellam hanc narratam, sequentia hæc ei subjungere:

Huic narrationi fidem creat circumstantia temporis: incidit enim hæc res in tempus quo Christus mortuus est. Estque verisimile ejulationes Dæmonum inde ortas, quod scirent morte Christi Satanæ regnum concidisse. Est enim Pan vox aptissima ad significandum Dominum universi qui est Omnia in omnibus, ut ait Paulus 1 Cor. 15. 28.

Vide hic jam aliam causam: Diabolus nimirum qui ipse per se hæc non poterat sociis suis, qui hujus rei nescii erant, nuntiare, sed ministerio hominum ad hoc opus habebat, mandabat

hæc Thamo; atque hinc, post rem illam ipsis nunciatam, tam tristes ejulationes. Sed relinquamus ipsi hanc verisimilitudinem.

Quis enim è Plutarcho, licet maxime ponamus Historiam hanc esse veram, nobis ostendet eam, tempore passionis contigisse? cum ipse Plutarchus solùm dicat: *Is [Epitherses] narrabat quum* ALIQUANDO *Italiam cogitans, &c.* Et tamen audacter admodum Boissardus asserit, *hoc eo ipso anno* 19. *Imperii Tiberii Cæsaris fuisse factum.*

Optandum esset, sane homines tam multæ lectionis, atque alias, quantum apparet; minimè malos, non tam in transversum actos fuisse aut studio partium, aut asserendi apud alios, id quod ipsi tam libenter credebant esse verum; ut non contenti iis, quæ seu vera, seu falsa apud alios invenerant, sui muneris esse putassent, multa illis affingere.

Cordatior hîc Baronius; qui, dum ad annum Domini nostri 34. hanc recitat fabulam, utitur hisce verbis: *Qualiacunque sint, fides esto penes auctorem, &c. Et sanè quidem si rei gestæ fidem adhibendam esse putamus.* Sed cordatiores adhuc Centuriatores Magdeburgenses qui Cent. 1. lib. 2. cap. 15. hæc plane ridicula æstimant, dum de Eusebio hæc ex Plutarcho in testimonium adducente dicunt: *Ubi & de Pane sub Tiberio mortuo ridicula narrat.*

Habent igitur eam narratiunculam, uti revera est, pro fabulâ: At si fabula hæc secundum Boissardum, Molinæum, & cæteros pro vera Historia sit habenda, eo quod Plutarchus tantus Vir, eam pro vera Historia narret; cur non & ea, quæ sequitur ibidem, ejusdem ponderis aut veritatis habeatur, ab iis qui hîc non solùm Plutarchum, sed & Eusebium citant? Eusebius enim eam non

omit-

omittit, quasi ejusdem cum jam recitatâ veritatis, uti & certe est, ac merito illam nullo dato interstitio subsequitur: ita enim pergit: ὁ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν περὶ τὴν Βρεττανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους σποράδας, ὧν ἐνίας Δαιμόνων καὶ Ἡρώων ὀνομάζεσθαι, πλεῦσαι δὲ αὐτὸς ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα, πομπῇ τοῦ βασιλέως, εἰς τὴν ἔγγιστα κειμένην τῶν ἐρήμων, ἔχουσαν οὐ πολλοὺς ἐποικοῦντας, ἱεροὺς δὲ καὶ ἀσύλους πάντας ὑπὸ τῶν Βρεττανῶν ὄντας. ἀφικομένου δὲ αὐτοῦ νεωστὶ, σύγχυσιν μεγάλην περὶ τὸν ἀέρα, καὶ διοσημείας πολλὰς γενέσθαι. καὶ πνεύματα καταρραγῆναι καὶ πεσεῖν πρηστῆρας. ἐπεὶ δ' ἐλώφησε, λέγειν τοὺς νησιώτας ὅτι τῶν κρειττόνων τινὸς ἔκλειψις γέγονεν. ὡς γὰρ λύχνος ἀναπτόμενος φαίνεσθαι δεινὸν οὐδὲν ἔχει, σβεννύμενος δὲ πολλοῖς λυπηρός ἐστιν, οὕτως μεγάλαι ψυχαὶ τὰς μὲν ἀναλάμψεις εὐμενεῖς καὶ ἀλύπους ἔχουσιν, αἱ δὲ σβέσεις αὐτῶν καὶ φθοραὶ πολλάκις μὲν ὡς νυνὶ πνεύματα καὶ ζάλας τρέφουσι, πολλάκις δὲ λοιμικοῖς πάθεσιν ἀέρα φαρμάττουσιν. ἐκεῖ μέντοι εἶναι νῆσον ἐν ᾗ τὸν Κρόνον καθεῖρχθαι φρουρούμενον ὑπὸ τοῦ Βριάρεω καθεύδοντα. δεσμὸν γὰρ αὐτῷ τὸν ὕπνον μεμηχανῆσθαι, πολλοὺς δὲ περὶ αὐτὸν εἶναι Δαίμονας ὀπαδοὺς καὶ θεράποντας. Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Κλεόμβροτος, Ἔχω μὲν (ἔφη) καὶ ἐγὼ τοιοῦτα διελθεῖν. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, τὸ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι, &c.

Demetrius autem narravit eorum insularum quæ sunt propter Britanniam, plerasque desertas ac sparsas esse, quarum nonnullas Dæmonibus & Heroibus esse dicatas. Sese autem cognoscendi causâ, Imperatore mittente, navigasse ad unam desertis proximam, paucis habitatam cultoribus, quos Britannis sacrosanctos & inviolatos omnes esse: non multo autem postquam eo venisset fœdam cœli perturbationem & prodigiosam tempestatem esse coortam: procellas in abruptum lapsas cecidisse, ardentium fulminum jactus fuisse: quibus sedatis insulanos dixisse, aliquem è præstantioribus interiisse. Nam ut lucerna dum accenditur noxia nemini est, dum extinguitur, multis tetrum odorem afflat;

sic

sic animos magnos dum accenduntur, propitios & innoxios esse; dum extinguuntur & intereunt, sæpenumero, ut modò, ventos ac procellas miscere, interdum pestilenti lue cœlum inficere. Jam verò insulam illic quandam esse, in qua Saturnus carcere clausus à Briareo custodiatur sopitus: somnum enim illi esse pro vinculo. Multos autem ei Dæmones esse circum pedes atque servos. Tum Cleombrotus, ipse etiam talia quædam, inquit, commemorare possim: nunc satis est proposito nihil repugnare, &c.

Quæ heic obiter notanda veniunt, sunt verba illa Mornæi ubi de Pane loquitur: *Et que ce Pan estoit un de principaux Demons des Gentils, &c.* Vel ut in versione Latina habetur, *Pana in Gentilitiis Dæmonibus insignem locum tenuisse.* Ast Pan ille *Deus Arcadiæ*, quem Virgilius Poëta inducit *Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem*, minime ex Dîs majorum gentium, sed ex plebe Deorum erat. Hinc Ovidius in Ibin, post versus hos,

Dî maris & terræ, quique his meliora tenetis,
Inter diversos cum Jove regna polos, &c.

Postea subjungit:

Vos quoque PLEBS SUPERUM *Fauni, Satyrique, Laresque,*
Fluminaque & Nymphæ, Semideûmque genus.

Imò & Pan ille de seipso,

Nos vappæ sumus & pusilla,
Culti ruris minima. ———

Unde non mirum sane Simichida, apud Theocritum, ut rusticum, canere in hunc modum:

Τόν μοι Πὰν, Ὁμάλας ἐρατὸν πέδον ὅστε λέλογχας,
Ἄκλητον κείνοιο φίλας ἐς χεῖρας ἐρείσαις,
Εἴτ' ἔστ' ἄρ' ὁ Φιλῖνος ὁ μαλθακὸς, εἴτε τις ἄλλος.

Κὴν μὲν ταῦθ' ἔρδοις, ὦ Πὰν φίλε, μή τύ τε παῖδες
Ἀρκαδικοὶ σκίλλαισιν ὑπὸ πλευράς τε καὶ ὤμους
Τανίκα μαστίσδοιεν, ὅτε κρέα τυτθὰ παρείη·
Εἰ δ' ἄλλως νεύσαις, κατὰ μὲν χρόα πάντ' ὀνύχεσσι
Δακνόμενος κνάσαιο, καὶ ἐν κνίδαισι καθεύδοις.
Εἴης δ' Ἠδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσω,
Ἕβρον πὰρ ποταμὸν τετραμμένος, ἐγγύθεν ἄρκτου·
Ἐν δὲ θέρει πυμάτοισι παρ' Αἰθιόπεσσι νομεύοις
Πέτρᾳ ὑπὸ Βλεμύων, ὅθεν οὐκέτι Νεῖλος ὁρατός.

Hunc mihi Pan, Homoles amabile solum qui sortitus es,
Non vocatum illius charas in manus sistas:
Sive is est tener Philinus, sive quispiam alius.
Et, si hæc facies, ô Pan Chare, ne te pueri
Arcadici squillis sub latera & humeros
Tunc flagellent, quum carnes paucæ adsunt:
Sin aliter annues, tunc per totum corpus unguibus
Morsus scalparis, & in urticis dormias.
Sis autem Edonorum quidem in montibus hyeme mediâ,
Ad Hebrum fluvium versus, prope Septentrionem:
Æstate verò ultimos apud Æthiopas pascas,
Sub scopulum Blemyorum, unde non amplius
Nilus videri potest.

At *Pana* illum, objiciat quispiam, apud Arcades, *universæ substantiæ materialis Dominum habitum*, ex Macrobio videlicet, qui ita de Pane Saturnal. lib. 1. cap. 22. *Pan ipse quem vocant Inuum, sub hoc habitu quo cernitur, Solem se esse prudentioribus permittit intelligi. Hunc Deum Arcades colunt appellantes* τὸν τῆς ὕλης κύριον: *non Sylvarum Dominum, sed universæ substantiæ materialis Dominatorem significari volentes. Cujus materiæ vis universorum corporum, seu illa divina seu terrena sint, componit essentiam.* At Pan ille Mysticus diversus longe à Pane isto qui Mercurii ac Penelopes filius habebatur.

Nec

Nec talem Myſticum Pana ſomniabant ſapientes iſti à Tiberio accerſiti (ſi modo unquam accerſiti ſunt: imo reverâ nunquam ſunt, quia purum putum figmentum ac fabula eſt tota hæc Hiſtoriola) quum univerſi Dominus mori (hoc eſt interire) minimè queat. Dum è contra quicquid natum fuerit denuo moriatur.

Quam gemina autem ſunt hæc illis quæ in Philopſeude ſuo, ac vera Hiſtoria, narrat talium ſalſus deriſor Lucianus!

Videmus ergo ex hiſce quam facile ſe duci ſinat Euſebius, umbramque inanem pro vero corpore perſequatur, multique alii eum in talibus ſequantur, nec ſufficere aut ſibi aut aliis exiſtiment, niſi & de ſuo aliquid addant.

Non felicior eſt idem ille Euſebius, in eo quod Victimas humanas, poſt Chriſti noſtri adventum non amplius mactatas, ſed hoc genus ſacrificii abolitum, affirmet. Nam Tacitus, Plinius, Plutarchus ac Lampridius non ſolum, ſed etiam Sidonius Apollinaris, Procopius aliique ipſis longe juniores, contrarium planè, ac quidem de ſuis temporibus, teſtantur, de Germanis, Suevis, Britannis, Perſis, aliiſque pluribus populis; oſtenduntque hæc horrenda ſacrificia uſque ad Juſtinianum, imò & ad Henricum Aucupem, perduraſſe. Quod verò in ipſa urbe Roma uſque ad ipſius Euſebii ætatem hæc peracta fuerint, patet (ut Tertullianum ac Minucium Felicem, qui de ſuis temporibus id teſtantur, prætéream) ex Porphyrio & Lactantio: Porphyrium etiam ipſo adducente Euſebio, in libro de Laudibus Conſtantini, hiſce verbis utentem: Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαγιαζόμενον ἄνθρωπον, *Sed etiam nunc, quis ignorat, in magna illa*

Urbe [Româ] *Jovis Latiaris Festo pro Victima jugulari hominem?*

Addamus huic Porphyrio, qui ante Eusebium vixit, Lactantium Eusebii contemporaneum; qui de suo (Lactantii nempe, adeoque ipsius Eusebii, ipsique satis noto, uti ex Chronico patet) tempore, hoc ipsum quoque affirmat, lib. I. de falsa religione hisce sequentibus: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Jovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit. Quod est nuper Hadriano imperante sublatum.* Quibus paulò pòst subjungit: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter* (NB). *etiam nunc sanguine colitur humano.* Quibus addamus postremò & Prudentium: qui libro I. contra Symmachum,

Incassum arguere jam Taurica sacra solemus:
Funditur humanus Latiali in munere sanguis, &c.

I nunc & crede Eusebio absque prævio & exacto examine. Ex talibus enim exemplis, quæ plura dari possent, facilè quivis queat cognoscere, quantum fidei sit tribuendum iis, quæ de Oraculis eorumque defectu scribit: de aliis etiam procedente nostro discursu videbimus.

Sed uti argumenta pro Oraculorum defectu petuntur ab Ethnicis, (quo successu jam examinavimus) sic etiam pro ea sententia in testimonium adducitur ipse Diabolus: qui alias mendaciorum Pater; tamen hic coactus, veritatem confessus sit.

Edidit ergo, uti volunt, diversa Oracula, seu responsa, de Oraculorum defectu non solum, sed & de Christo Salvatore nostro: imprimis tamen illud, tam ab omnibus fere decantatum, quod Augusto Delphis sciscitante eum dedisse perhibent.

Nimirum Suidas, Nicephorus & Cedrenus (quo-

(quorum postremus etiam illud ex Eusebio citat, quanquam, saltem hodie, id apud eum, quod sciam minime inveniatur) narrant Cæsari Augusto, hoc fuisse redditum quum, jam Senex & anxius de successore, profectus ad Apollinem Delphicum Oraculum ejus super ea re consuleret; cuique post iteratas Hecatombas causam taciturnitatis χρησμῳδίας illius inquirenti, datum hunc sequentem, tradunt, responsum.

Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσων
Τὸν δὲ δόμον προλιπεῖν, καὶ ἀΐδην αὖθις ἱκέσθαι
Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ δόμων ἡμετέρων.

Me puer Hebræus, jubet hinc, Rex ille Deorum
Tartareos remeare domos, hac æde relicta.
Post erga ora tenens, altaria nostra relinquas.

Ita in dissertatione 33. de fide Divinationibus adhibenda vertit Joh. Maria Maraviglia, alii aliter. Græca verba sic exprimit Suidas: Nicephorus tamen in primo versu pro θεοῖς legit (uti & Cedrenus) Θεὸς; additque in secundo π, sc. post προλιπεῖν; item ἀΐδης pro ἀΐδην; pro quo ἀΐδον Cedrenus scribit ὁδὸν: qui & postremum versum scribit, (saltem in editione Græco-Lat. Basiliensi.)

Ἄπιθι λοιπὸν ἐκ δόμων ἡμετέρων,

cum cæteri habeant:

Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν, &c.

Quos versus sic (ratione metri) malè conceptos, alii, ex recentioribus hujus præteritique ævi Scriptoribus, diversimodè corrigunt. Hinc magnus ille J. Scaliger, & post ipsum, Isaac. Casaubonus, rejiciunt vocem παῖς & legunt Ἑβραῖος κέλεταί με Θεὸς, &c. Ubi tunc versus quidem constat, sed totus ille puer, ac tantus quantus ille est aut fuit unquam, evanescit, seu potius Metamorphosi subita

in Deum mutatur: qui tamen, citantibus Nicephoro ac Cedreno, & puer ſimul & Deus prætenſo iſti Apollini habitus ac nominatus fuerat.

Sic in ſecundo, καὶ ὁδὸν πάλιν αὖθις ἱκέσθαι tertium, (quem pro duobus prioribus affictο, poſt Euſebii tempora, habent) cum Cedreno legunt: Schedius, ſicut & Peucerus, legunt in ſecundo quoque καὶ ἀΐδην αὖθις ἱκέσθαι, ac tertium hoc modo, Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ βωμῶν ἡμετεράων: ubi Peucerus tamen, in fine, ἡμετερέων habet. Unuſquiſque, ſcilicet, pro libitu ac guſtu, verſus iſtos aut concinnat, aut transformat.

At, dicat forſan aliquis, transformatio illa non impedit, quominus ſint vere Diaboli verſus, ſub Apollinis nomine Cæſari Auguſto editi. Nam talis aut non multum diſſimilis diverſitas occurrit ſæpe, vitio exſcriptorum aut ſciolorum, in auctoribus minime ſuppoſititiis, eave ſuſpicione laborantibus. Atque hinc tam diverſa corrigendi emendandique prurigo inter hodiernos oritur Criticos. Fateor. Sed conſideratis quoque iis, quæ jam dicturus ſum, puto eam diverſitatem, quæ in verbis hiſce prætenſi, ſive Apollinis, ſive Diaboli comparet, fore quoque notam manifeſtam malæ mercis malignè nimium credulis obtruſæ.

Verum addamus antea & ea quæ huic fabulæ adduntur, per eos qui ipſam nobis narrant: Auguſtum, ſcilicet, cum hoc reſponſo reverſum Romam, ibi in Capitolio erexiſſe magnam aram tali inſcriptione Latinâ ornatam: HÆC EST ARA PRIMIGENITI DEI. Quæ vox *Primigeniti* tamen nullibi in prætenſo iſto Oraculo comparet: ſic ut eam inde minimè haurire Auguſtus Cæſar potuerit: unde etiam tanto magis patet impoſtoris, qui hæc primo confinxit, mendacium: Sive

hic

hic Suidas fuerit, five alius quifpiam, à quo Suidas nimis avidè hæc haufit.

Hodie, quod fciam, nullibi hoc apud Eufebium, ut jam dictum eft, invenitur. Suidas primus tradit: quem poftea Nicephorus & Cedrenus, atque hofce iterum recentiores, ficuti funt. Sed ponamus cum Cafaubono, olim in fcripto aliquo Eufebii hæc extitiffe, quoniam Cedrenus ipfum citat auctorem, rejiciemus tamen illa tam ob rationes jam datas quam hafce fequentes.

Primò enim non filuiffent hæc in Apologeticis fuis Juftinus, Tertullianus, Theophilus, Tatianus aliique Scriptores Ecclefiaftici: ut qui omnia quæ ab Ethnicis eorumque moribus aut actis defumpta pro Re Chriftiana afferre poterant, avidè admodum, ac quandoque majore cum Zelo (bono licet) quam judicio, arripuerunt, & contra Ethnicos ipfos defendendæ Doctrinæ Chriftianæ attulerunt.

Secundo quod hîc non magis credendus Eufebius effet, quam ubi de Acroftichide Sibyllæ teftatur, apud Ciceronem ejus fieri mentionem: quum ex illa Acroftichide videamus eam opus effe hominis per otium in Mufæo fuo aliorum credulitati illudere ftudentis: ficut & fucceffum nacta fuit ifta fraus, non folùm in Eufebio & Auguftino, fed & multis aliis eos hîc nimis inconfideratè fequentibus. Nec magis hîc credendus effet Eufebius quam ubi refert (quod tamen & poft ipfum fecit, eodem errore, Hieronymus) Flavium Jofephum fcripfiffe, eo tempore (atque eodem quoque die) quo crucifixus eft Dominus nofter Jefus Chriftus, ex adytis Templi voces erupiffe dicentium, *Migremus ex his fedibus*: quum tamen conftet ex ipfo Jofepho, eum minimè hanc hiftoriam referre ad tempus Paffionis, fed ad poftrema tem-

pora obſidionis Hieroſolymitanæ, quæ annis circiter 40. poſtea accidit. Euſebius tamen, quamvis æque bene, quam nos hodie, in Joſepho, quem legerat, niſi plane cœcus, videre id potuerit, ita loquitur: Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Κυρίου σταυρώσεως κτύπου ἀντιλαβέσθαι πρῶτον, ἔπειτα φωνῆς ἀθρόας ἐνδόθεν ἀκοῦσαι ἀπὸ τοῦ ἐσωτάτου τοῦ ἱεροῦ, ΜΕΤΑΓΑΙΝΩΜΕΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ. *Joſephus narrat, eo ipſo* (NB.) *die, quo cruci Dominus affixus fuit, primà ſonitum cœpiſſe, mox verò magnam vocem ex adytis Templi fuiſſe auditam*, MIGREMUS HINC.

Verum uti modo dictum eſt, non invenitur hæc Hiſtoria magis in ſcriptis Euſebii quam ea quæ ab ipſo de tempore Paſſionis referuntur, in ſcriptis Joſephi. Credere tamen poſſet aliquis hæc aliquando in Euſebii uno alterove ſcripto extitiſſe; nec veriſimile eſſe id abſque ratione aut veritate tam audacter aſſerere Cedrenum. At non novum eſt talia inveniri ab ipſo citata quæ nullibi inveniantur: aut ſi quando inventa fuerint, ſolùm extitiſſe ea in talibus ſcriptis, quæ pro falſis ac ſuppoſititiis jam ante multa ſæcula damnata fuerunt atque abolita. Hoc patet ex inſulſis iſtis fabulis, quas, uti ex Clemente Romano illo, quem Sanctus Apoſtolus Phil. 4. v. 3. nominat *inter cooperarios ſuos, & quorum nomina ſunt in libro vitæ*, nobis narrat pro veriſſimis hiſtoriis: & ut alia multa prætercam ex illis quæ narrat de Simone Mago, ipſiuſque miraculis ac diſputationibus cum Apoſtolo Petro; fuiſſe nimirum ad fores iſtius Simonis canem prægrandem catena vinctum, cujus opera Simon arcebat quoſcunque ad ſeſe accedere nollet; idque primum Miraculum occurriſſe ad Simonem intraturis. Petrum vero cernentem canem ita efferatum & aſperum, ac cognito multos ab eo fuiſſe interfectos, quod ante juſſum Simonis eo ingredi eſſent

essent conati, ipsum apprehendisse, solutumque ad Simonem intrare jussisse, & uti, humanâ voce usus, diceret Petrum servum Christi cupere ipsum conventum: quo audito, canem statim intro accurrisse, atque ita esse locutum: adeóque obstupuisse eos qui tum temporis Simoni aderant, ac percontatos, quisnam iste Petrus, & quænam ejus esset tanta potestas? Simonem vero respondisse, non debere hoc ipsos ita mirari, nam se idem esse præstaturum; ac simul cani mandasse, uti humana voce Petrum introire juberet: quod cum & canis ille fecisset, ita ad Simonem intrasse Petrum. Cum porrò edendis miraculis certarent, Petrum sanandis morbis superiorem fuisse, multosque fidem amplexos fuisse baptizatos, &c. At, hisce non contentus narrat quoque alia mirabilia non solum sed stupenda hujus Simonis miracula: eum nempe, statuæ ut incederent, fecisse; ipsum in ignem conjectum inde non fuisse adustum; in aërem subvolasse, lapides in panem convertisse; in draconem se transfigurasse; in aurum; in angues atque in alia animalia se convertisse; duas facies simul gestasse quandoque; fores occlusas & vectibus armatas aperuisse; ferrea vincula dissolvisse, aliaque hisce similia, apud eundem Cedrenum videnda, perpetrasse: Sed tædet pigetque, imò & pudet me pœne, harum ineptiarum.

Credatne aliquis, non nimia credulitate obsessus, talia scripsisse hunc Clementem? At credidit Cedrenus: Sed imposuerunt isti bono Viro Recognitionum libri, seu praxeis Petri tam malignè atque insulsè editæ sub Clementis nomine, quam temere ei adscriptæ, atque incogitanter creditæ: de quibus operæ pretium esset (nisi jam plus satis extra viam divertissem) audire Photii Judicium: qui non immeritò μυρίων ἀτοπημάτων τὴν πραγματείαν

ταύτην γένειν asserit. Sed quid mirum post tot sæcula inventos fuisse homines, ex credulitate simul ac Zelo, quamvis non malo nisi in quantum nimis improvido, ea assumentes sibi, aliisque obtrudentes, quæ apud magis perspicaces ac cautos sæpè ne minimam speciem veritatis continerent: quoniam & in primis Christianismi seculis, non defuere Viri, alias non magni nominis solùm, sed & revera magni, qui satis incautè se, in iis, quæ aliquid pro Veritate vel auctoritate Religionis Christianæ facere videbantur, decipi passi sunt. Exempla si sint adducenda, offerunt sese illa in Justino, Clemente Alexandrino pluribusque aliis. Notum satis est quod Justinus narrat ut rem certissimam (duobus in locis Apologiæ suæ secundæ) statuam, scilicet, erectam fuisse Simoni Mago Romæ sub Claudio Cæsare, inter duos pontes in amne Tiberis, cum hac inscriptione Latinâ, SIMONI DEO SANCTO; cum constet inter eruditos ibi (in Insula illa) erectam quidem fuisse statuam; ast non *Simoni*, sed alii Deo minorum gentium inter Sabinos, nec cum tali, qualem perhibet, inscriptione, sed hac sequenti,

SEMONI
SANCO
DEO. FIDIO
SACRVM
SEX. POMPEIVS. SP. F.
COL. MVSSIANVS
QVINCTENNALIS
DECVR
BIDENTALIS
DONUM. DEDIT.

Ita enim habetur ea in Thesauro Gruteri pag. 96. descri-

descriptoribus Ciophano & Lipsio. Vide hîc ablepsiam Justini ex Zelo nimis improvido ortam, (cui hîc non incommodè applices istud Virgilii:

Fallit te incautum pietas tua.)

Si nimirum ipse legerit inscriptionem ibi præsens: aut illius Viri (si Justinus hæc habuit ab alio) qui talia ipsi narravit. Si modo non aliquis nostro bono Justino talium avido ac credulo, mendacio hoc illuserit; Uti fecerunt isti Alexandrini qui eidem Justino ostenderunt (sicut narrat in Cohortatione suâ ad Græcos) Vestigia domuncularum 70. in quibus illi tam decantati 70. Interpretes Sacra Biblia in Græcam linguam, sic separati ab invicem, transtulerant. Nisi velis illos ipsos talium narratores jam antea deceptos, hæc seriò affirmasse Justino. Certè Hieronymus, quàm minime hisce assensum præbuerit, patet ex Epistola ejus 104. ad Demetrium, ubi hoc modo loquitur: *Nescio quis primus Auctor 70. cellulas Alexandriæ mendacio suo exstruxerit, quibus divisi eadem scriptitarunt: cum Aristæas Ptolomæi ὑπερασπιστὴς, & multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint; sed in unicâ Basilica, congregatos contulisse scribant, non prophetasse.*

Forsan regeret hîc aliquis, non verisimile esse primos hujusce prætensæ historiolæ auctores, ita audaces fuisse, imò imprudentes, ut fingerent, Aram talem cum tali inscriptione publicè in ipso Capitolio erectam quæ tamen nunquam ibi comparuerit. Imò audire mihi videor aliquem dicentem se credere Tiberium non minus ex ista inscriprione, quam ex Epistolâ Pilati commotum fuisse, ut referret ad Senatum de consecratione Jesu Christi, ac relatione in numerum Deorum. De qua re non Cedrenus solum, aut Nicephorus, sed præter Orosium (qui tempore Augustini, id est,

eſt, circa annum Domini 400. vixit) atque Euſebium, etiam ipſe Tertullianus, (ex quo Euſebius id refert) diſertis verbis teſtatur.

Verùm eſt, fateor, Tertullianum id habere (imò & primum habere) in Apologetici ſui cap. 5.

Sed (condonabit, ſpero, Lector paulò commodior, crebris meis digreſſionibus, quæ ex occaſione natâ à me forſan nimis frequenter hiſce diſſertationibus inſeruntur. Nam quoniam figmenta illa, ac, ſic dictæ, piæ fraudes ut Zizaniæ genus aliquod ex agro Antiquitatis, quo mihi per illud itineranti, occurrant, meo judicio, omni ſtudio ſint evellenda, eo facilius ac crebrius eo delabor) ſed, dico, quamquam addi poſſit, non eſſe veriſimile, Tertullianum, Virum literatum ac Juriſconſultum; imò & tantæ lectionis, ut ferè omnia legiſſe videatur, atque omnia auditu digna audiviſſe, talia voluiſſe Scriptis ſuis, quæ Pontificibus Ethnicis dedicavit, inſerere quæ falſa eſſe ipſi ſtatim deprehenderent ex annalibus aut actis publicis: Hîc optimè regerere poſſem, abunde notum eſſe iis qui vel leviter in Sacrâ profanâque Hiſtoria verſati ſunt, quam multa multi, tam ex antiquis (ſive Eccleſiaſticis ſive aliis) Scriptoribus, quam ex hodiernis, aliorum credentes traditiunculis, tradant pro veriſſimis: quæ ſi paulò attentius conſiderentur, ne ſpeciem quidem ullam habeant veritatis. Sed talia eo facilius creduntur quo magis aliquid facere videantur huic illive Opinioni aut ſectæ defendendæ vel confirmandæ ac ſtabiliendæ. Quale quid hîc Tertulliano accidiſſe ex ſequentibus, puto, fiet manifeſtum. Quæ narrat inveniuntur Apologetici (uti jam dictum) cap. 5. hiſce verbis comprehenſa: *Tiberius ergo, cujus tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introivit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quod illic veritatem illius Divinitatis revelaverat,*

rat, detulit ad Senatum cum prærogativâ ſuffragii ſui. Senatus, quia non in ſe probaverat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Novimus omnes, qui unquam viderunt pueros in nive ludentes, naturam pilarum quæ, è nive confectæ, de tegulis nive contectis devolvuntur; eas ſcilicet, quò longius decurrant, tantò majus capere incrementum. Idem accidit & huic ſanè Hiſtoriolæ.

Nam Euſebius & Cedrenus, & præter ipſos Nicephorus, heic admetiuntur Pilatum, eundemque hæc ſcripſiſſe Tiberio: idque ita inveniri apud Tertullianum. Aſt videat Lector cordatus an ex ipſius verbis, modò allatis, tale quid exſculpere queat: vel an alibi apud ipſum, id quod iſti ſic affirmant, compareat.

Quæ Euſebius de hac re habet in Chronico ſunt ea quæ ſequuntur: Τοῦ δὲ Πιλάτου τῷ Τιβερίῳ τεράστια τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῦ κοινωσαμένου, ὁ Τιβέριος (καθὼς ἱστορεῖ Τερτυλλιανὸς, ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ) καταπλαγεὶς ἀνήγγειλε πάντα τῇ συγκλήτῳ, καὶ ἠβουλήθη διὰ βασιλικοῦ τύπου ἀναγορεῦσαι αὐτὸν θεόν. ἡ δὲ σύγκλητος οὐ προσήκατο, πειθαρχεῖν νόμῳ παλαιῷ λέγουσα, μὴ πρότερον θεοποιεῖσθαί τινα εἰ μὴ ψήφῳ καὶ δόγματι παρ᾽ αὐτῆς ἐγκριθείη. ὁ δὲ τὸν μὲν νόμον τοῦτον ἐδέξατο, ἐκέλευσε δὲ μηδένα ἐμποδίζειν τῷ Χριστοῦ κηρύγματι. Καὶ μέντοι καὶ θάνατον προσηπείλησε τοῖς κατηγορεῖν τολμῶσι τοῦ κηρύγματος.

Cum autem Pilatus & Chriſti miracula & ea quæ circa reſurrectionem ejus acciderant, Tiberio communicaſſet, Tiberius (uti narrat Tertullianus in Apologia ſuâ pro Chriſtianis) terrefactus omnia illa enarravit Senatui, & voluit ipſum ex Cæſareo decreto referre inter Deos. At Senatus id non admiſit, dicens ſe heic obſequi Veteri Legi quæ prohibet aliquem referre in nume-

numerum Deorum, antequam ex conſenſu & decreto ipſius [*Senatus*] *iis adſcriberetur. Et ille quidem* [*Tiberius*] *legi iſti acquievit, at ſimul juſſit ne quis prædicationi Chriſti impedimento eſſet. Quin & mortem comminatus eſt iis, qui hujus prædicationis accuſationem ſuſcipere auderent.* Hæc narrat in Chronico: quæ pluribus verbis habet Hiſtoriæ Eccleſiaſt. lib. 2. c. 2. uti & quæ hic ſupra de Pilato narrat, ac de lege apud Romanos obtinente: in quâ re poſteriori (ea Lege ſcilicet) Tertullianum ut Juriſconſultum Romanum hujuſque rei gnarum advocat teſtem. Ex cujus Euſebii quoque verbis ſatis apparet eum iſtam Hiſtoriolam non habere ex ſolo Tertulliano: ſicut & ex Oroſio patet, qui eam multis circumſtantiis adauctam hoc modo refert lib. 7. cap. 3. & 4. *At poſtquam paſſus eſt Dominus Jeſus Chriſtus, atque à mortuis reſurrexit, & diſcipulos ſuos ad prædicandum miſit; Pilatus præſes Paleſtinæ provinciæ ad Tiberium Imperatorem*, ATQUE AD SENATUM, *rettulit de paſſione & reſurrectione Chriſti, conſequentibuſque virtutibus, quæ vel per ipſum factæ fuerant, vel per diſcipulos ipſius in nomine ejus fiebant; & de eo quod certatim, creſcente plurimorum fide Deus crederetur, Tiberius cum ſuffragio magni favoris retulit ad Senatum, ut Chriſtus Deus haberetur. Senatus indignatione motus, quod non ſibi prius ſecundum morem delatum eſſet, ut de ſuſcipiendo cultu prius decerneret, conſecrationem Chriſti recuſavit* [Euſebius in Hiſtor. Eccleſiaſt. ἀπώσατο,] *edictoque conſtituit ex Urbe exterminandos eſſe Chriſtianos: Præcipuè cum &* SEJANUS PRÆFECTUS TIBERII *ſuſcipiendæ religioni obſtinatiſſime contradiceret. Tiberius tamen edicto accuſatoribus Chriſtianorum mortem comminatus eſt. Itaque paulatim imminuta eſt* ILLA TIBERII CÆSARIS LAUDATISSIMA MODESTIA *in pœnam contradictoris Senatus, &c.*

Hoſce

Hosce Auctores hæc omnia de suo addidisse, vel potius finxisse (etiamsi plurima) non admodum quidem verisimile est: multa tamen velut ex Tertulliano eos adducere, quæ ipse Tertullianus non narrat, ex collatione hujus cum istis abunde liquet: ac quæ ab aliis hausta adducunt, ea à credulis valde, suique omninò similibus, hausisse mihi certissimum est. Si porrò consideremus Orosii verba; quam multa in iis, contra omnem speciem veritatis dicta sunt! saltem iis quibus ex Tacito, Suetonio, Dione atque aliis, & tempora & ingenium Tiberii aliquomodo perspecta sunt.

Quis enim nescit, Senatum, ab initio ejus principatus, in adeò serviles delapsum adulationes assentationesque continuas; progressuque temporis eas usque in tantum auctas, Senatumque hunc adeo dependisse ab illius nutibus, ut non admiratio tantum sed & stupor invadat legentes?

Sic enim Tacitus libro 3. de ipso, atque eo tempore quo Mater ejus Livia adhuc vivebat, loquitur: *Cæterum tempora illa adeo infecta & adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat; sed omnes Consulares magnaque pars eorum qui præturâ functi, multique etiam pedarii Senatores, certatim exsurgerent, fœdaque & nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium, quoties curiâ egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum:* O HOMINES AD SERVITUTEM NATOS! *Scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat.*

Quis nescit ipsius animum planè irreligiosum? adeò ut non tantum *externas cæremonias atque Ægyptios Judaicosque ritus compescuerit* [at ex Judæis & inter Judæos erat Salvator noster Jesus Christus, neque eo tempore adhuc inter Ethnicos Chri-

Christiani nomine à Judæis distincti erant.] Sed quod aliàs quoque *circa Deos, ac religiones negligentior fuerit.* Talis autem cum fuerit, credatne aliquis, judicio præditus aliquo, eum tantò cum favore, imò & ardore, erga Salvatorem nostrum accensum fuisse?

Quis denique ignorat ingenium immite, acerbum ac sævum, quo etiam in ipsa juventute Πηλὸς αἵματι πεφυρμένος nominatus fuit: de quo ingenio audiamus, quæso, Tacitum lib. 6. Annalium testantem; *Morum quoque tempora*, (inquit,) *illi diversa: egregium vitâ famâque quod privatus, vel in Imperiis, sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis sævitia, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit timuitve. Postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore ac metu, suo* (NB.) *tantùm ingenio utebatur.*

Ubi igitur laudatissima illa modestia Tiberii, & quidem eo tempore, quo jam Sejanus dudum erat extinctus? ille enim anno 31. à Christi nativitate & sic antè ipsius passionem, periit. Et tamen de ejus passione non solum, sed & resurrectione, &c. cum referret Tiberius ad Senatum, Sejanus refragatus est! *O medici mediam pertundite Venam!*

Ac quis credat Pilatum, qui, æque ac Herodes, hostis Christi vocatur, Actor. 4. v. 27. quem de suo (ut dicunt tamen, ex Tertulliano) huic addunt historiæ Eusebius, Cedrenus ac Nicephorus (quique in gratiam Judæorum, quos tamen aliàs oderat, Dominum nostrum, post multa ludibria cruci affigendum curaverat) hæc scripsisse Tiberio, atque id talibus cum circumstantiis quales ab Eusebio in Historia sua Ecclesiastica, ab Orosio, Nicephoro ac Cedreno, afferuntur?

Pila-

Pilatum ſcilicet, cum jam longe latéque increbuiſſet Servatoris noſtri aſcenſio in Cœlos, animi anxium, quod de his quæ evenerant Miraculis nihil ad Imperatorem retuliſſet, TANDEM NECESSITATE ADACTUM *Tiberio Cæſari perſcripſiſſe, quæ circa ipſius, è mortuis, reſurrectionem acciderant, atque alia ipſius Miracula, quodque poſt reſurrectionem à multis jam Deus eſſe crederetur, &c.* Metu ac neceſſitate adactum hæc retuliſſe Tiberio Pilatum affirmat heic noſter Cedrenus. At idem ille bonus vir, ſui & ſuorum, paulo ante, dictorum oblitus, poſt unam alteramve paginam (nam hæc dixerat pag. 155. Edit. Baſil. quæ vero ſequuntur pag. 158.) narrat, *Tiberium juſtitiæ obſervantiſſimum Præfectis Urbium, miſſis literis, mandaſſe*, UT SI QUID SCRIBENS IPSE CONTRA LEGES FIERI JUBERET, NE TUM SIBI OBTEMPERARENT. *Itaque Pilatum cui Imperatoris ſtudium veritatis & juſtitiæ*, [τὸ φιλαληθὲς καὶ φιλοδίκαιον] *cognitum erat, miracula Chriſti omnia, ejuſque de religione doctrinam*, [τὰ τεράστια Χριστοῦ πάντα, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα αὐτοῦ δι' ἐπιτομῆς ἀνεκοινώσατο, καθὼς ἱστορεῖ Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ] *compendio ad eum perſcripſiſſe, &c.*

Hic Pilatus longè alia ex cauſa talia Imperatori Tiberio perſcripſit.

I nunc & crede talibus ac tantis nugatoribus! Perpendamus hîc quoque obiter, quando mortuus fuerit Pilatus, quando Tiberius.

Pilatus mortuus eſt ſub Claudio, anno 41. poſt Chriſti nativitatem.

At Tiberius anno 37. annos 4. ad ſummum poſt ipſius paſſionem, reſurrectionem, &c. Prima autem perſecutio Diſcipulorum ejus incepit cum morte Stephani, poſtquam & diſperſio Diſcipulorum facta fuit per Judæam ac Samariam, atque

ista occasione etiam annuntiatio Euangelii : sed primò solum Judæis , neque ullis Ethnicis antè revelationem Petro factam, nisi quis Eunuchum illum , cui Philippus prædicaverat , in numero piorum Gentium habere velit, cui non repugnabo.

Prima autem illa persecutio facta fuit *Tiberio jam mortuo* , anno primo , scilicet , Caligulæ : Revelatio illa Petro facta , atque inde conversio Cornelii & initium prædicationis inter Gentes (nam antè Stephani mortem ea adhuc intra Jerusalem conclusa erat) anno Caligulæ quarto : nec antè commorationem Pauli Antiochiæ , quæ fuit anno tertio Claudii , *Christianorum* nomen ullibi auditum fuit : licet Tertullianus dicat , *Tiberii tempore nomen Christianum in seculum introiisse*, (quæ ejus verba igitur commodâ egent interpretatione.) Imò diu admodum sub nomine Judæorum inter Ethnicos veniebant Christiani : quoniam præcipuè (imò primis initiis , per aliquot annos solùm) ex Judæis eorum numerus esset compositus , ac postea , usque ad eversionem Templi Hierosolymitani Judaici ritus, inter eos Christianos, qui ex Judæis erant, exercerentur : ut ex exemplo ipsorum Apostolorum ac virorum Apostolicorum patet Galat. 2. v. 14. Actor. 10. v. 28. item cap. 18. v. 18. cap. 21. v. 23, 24. & alibi.

Sed latius atque admodum dilucidè hæc ostendit J. Seldenus in eximo illo opere de Synedriis.

Videmus ergo esse meram fabulam quæ de Tiberii studio ac fervore erga Salvatorem nostrum (repudiante id Senatu Romano) cæterisque circumstantiis istius Historiolæ narrantur à Scriptoribus Ecclesiasticis.

Verum aliam longè viam ingressus est Celeberrimus Isaac. Vossius , ut hic sartam ac tectam conservaret Auctoritatem Tertulliani : ac longè aliter hunc

hunc Scriptorem interpretatus est: Senatum, scilicet, ideo hunc honorem recusasse Christo, quod ipse Tiberius recusasset Divus appellari. Sed audiamus ipsum Vossium in tractatu suo de Sibyllis pag. 57. ita loquentem: *Desinant itaque hodierni Christiani Veteribus illudere Christianis, eorumque sugillare credulitatem. Si illos ridemus, meritò quoque ipsos rideamus Prophetas, è quorum libris pleraque hæc* [loquitur de Oraculis Sibyllinis] *deprompta fuere Oracula. Sed profectò nulles Religio Christiana infensiores habet hostes, quam ipsos Christianos, cùm vix ullum apud antiquos de Christo aut Vaticinium aut testimonium invenias, quod non complures etiam Doctissimi Viri labefactare, aut etiam penitùs evertere, sint conati. Argumento sint non ea tantùm quæ de* Sibyllis & Sibyllinis, *ex Cicerone, Virgilio & Suetonio aliisque attulimus loca, sed & quotquot alibi de Christo occurrunt loca: adeo illa eludere & falsis interpretamentis enervare conati sunt, ac si illa ipsa quam profitentur, odio iis fuisset Religo. Exemplo sit locus Tertulliani in Apologetici cap.* 5. Tiberius ergo, &c. *Tertullianei hujus loci mentio fit apud Eusebium in Historia Ecclesiastica, ubi tamen non satis bene Græcè redditur. Sed neque Georgius Syncellus, aut alii e Græcis rectè hæc intellexere. Ut autem hæc verba absurditatis convincant, quid non comminiscuntur, quid non moliuntur Viri Docti? Sensus attamen est manifestissimus. Dicit enim Tertullianus, cum miracula, quæ in Syria Palæstina edidisset Christus, nunciata essent Tiberio, eum persuasum de hujus Divinitate, voluisse Christum Deorum adscribere numero, hancque voluntatem suam ad Senatum detulisse cum prærogativa suffragii sui. Senatum verò servili adulatione,* Eò quod ipse Tiberius recusasset Divus appellari, *noluisse Christum, exoticum numen, inter Deos recipere.*

Tiberium nihilominus in ſententia, ut Chriſtus Diis accenſeretur, perſtitiſſe; & comminatum eſſe periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Videmus hic longè alium ſenſum verborum Tertulliani. Sed ne Tertullianum explicemus ulterius ex Euſebio aliiſve Græcis ſcriptoribus, imò ne quidem ex Oroſio, non Græco ſcriptore, ſed Latino, explicemus Tertullianum ex ipſo Tertulliano, ſolum paulò altiùs ejus verba repetendo. Ita ergo loquitur: *Ut de Origine aliquid retractemus ejusmodi legum. Vetus erat decretum,* NE QUIS DEUS AB IMPERATORE CONSECRARETUR NISI A SENATU PROBATUS, *Ut M. Æmilius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas penſitatur. Niſi homini Deus placuerit, Deus non erit: homo jam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius, ergo, cujus tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introivit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quod illic veritatem illius divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum cum prærogativa ſuffragii ſui. Senatus, quia non in ſe probaverat, reſpuit.*

Recuſavit igitur Senatus conſecrationem ex vi illius legis, non ex adulatione in Tiberium, ſed quod, cum ſuper hac re inter ſe non convenirent, major pars evicerat ne Jeſus inter Deos haberetur. Si ita quis explicet Tertullianum quid abſurdi hæc explicatio continet? quum ipſe Tiberius, apud Tacitum lib. 4. Annalium, fateatur ſe, Aſiæ civitatibus potentibus ut *ipſi & matri* Templa conſecrarent, id permiſiſſe illis?

Verum ſit ſenſus Tertullianei hujus loci qualiſcunque demum ſit, nihil intereſt: modo convincamus mendacii hanc Hiſtoriolam, quæ magnos tamen viros decepit; quod fecimus, ut puto, per ea quæ jam dicta ſunt: atque alias ex ſolo Suetonio con-

conficì queat; qui, cap. 36. vitæ Tiberii, non tantum ait eum *externas cæremonias, Ægyptios Judaicosque ritus compescuisse, &c.* Sed & hæc verba addit: *Judæorum juventutem per speciem Sacramenti, in provincias gravioris cœli distribuit: reliquos gentis ejusdem,* VEL SIMILIA SECTANTES *urbe submovit, sub pœna perpetuæ servitutis, nisi obtemperassent.*

Sed redeamus denuò in viam: nam licet alia multa hisce fabellis refutandis præter jam dicta adduci possent, non tanti res illa est ut ei diutius immoremur; igitur rursus veniamus ad Oraculum illud Augusto, ut volunt, datum.

Si ipsum consideremus responsum; id metris conceptum traditur, ut vidimus supra. Quod tamen non concedat Cicero; qui testatur jam dudum antè ipsius tempora, prætensum illum Apollinem, quem falsè, satis deridet, non amplius carmine respondisse. Ita enim loquitur lib. 2. de Divinatione: *Primum Latine Apollo nunquam locutus est: deinde ista sors inaudita Græcis est. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat.* Qui Pyrrhus 270. annos antè Christi nativitatem denatus est.

De suo tempore non solum, sed & de ipsum antecedentibus testatur idem quoque Plutarchus: lib. cur nunc Pythia non reddat Oracula carmine, pag. 707. tom. præced. edit. Steph. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ὑμᾶς τοὺς Ἐπικούρου Προφήτας (δῆλος γὰρ εἶ καὶ αὐτὸς ὑποφερόμενος) οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, ἀλλὰ κακίας αἰτιᾶσθε τὰς πάλαι προφήτιδας, ὡς φαύλοις ποιήμασι χρωμένας, καί πως νῦν καταλογάδην καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων τοὺς χρησμοὺς λεγούσας, ὅπως ὑμῖν ἀκεφάλων καὶ λαγαρῶν μέτρων καὶ μειούρων εὐθύνας μὴ ὑπέχωσιν.

Universè ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque esse apparet) effugere non licet: sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus: itemque

que eas quæ HODIE PROSA ORATIONE ET QUIBUSVIS VOCABULIS RESPONSA DANT; *ne cogantur apud vos causam dicere, propter mutilos elumbesve versus.*

Video tamen mihi aliquem ex eodem hoc Plutarcho posse regerere, etiam adhuc ipsius Plutarchi tempore nonnulla Oracula carmine reddita fuisse, dum in tractatu eodem sic loquitur, post aliquot enarrata Oracula solutâ Oratione data: ὃ δ' ἐστὶ μέγιστον, αἱ ῥῆτραι δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν Λυκοῦργος, ἐδόθησαν αὐτῷ καταλογάδην. Ἀλυρίου δὲ Ἡροδότου, δὲ Φιλοχόρου καὶ Ἴστρου, τῶν μάλιστα τὰς ἐμμέτρους μαντείας φιλοτιμηθέντων συναγαγεῖν ἄνευ μέτρου χρησμοὺς γεγραφότων, Θεόπομπος οὐδενὸς ἧττον ἀνθρώπων ἐσπουδακὼς περὶ τὸ χρηστήριον, ἰσχυρῶς ἐπιτετίμηκε τοῖς μὴ νομίζουσι κατὰ τὸν τότε χρόνον ἔμμετρα τὴν Πυθίαν θεσπίζειν· εἶτα τοῦτο βουλόμενος ἀποδεῖξαι, παντάπασιν ὀλίγων χρησμῶν ηὐπόρηκεν, ὡς τῶν ἄλλων δὲ τότε ἤδη καταλογάδην ἐκφερομένων. Ἔνιοι δὲ δὲ νῦν κατὰ μέτρον ἐκτρέχουσι, ὧν ἕνεκα καὶ πρᾶγμα περιβόητον πεποίηκε. μισογύνου γὰρ Ἡρακλέως ἱερόν ἐστιν ἐν τῇ Φωκίδι, δὲ νομίζεται, &c.

Quod vero maximum est, rhetræ illæ, secundum quas Lacedæmoniorum rempublicam Lycurgus composuit, soluta oratione ei datæ sunt. Jam quum Alyrius, Herodotus, Philochorus & Ister, qui maximè in id incubuerunt, ut carmine dicta Oracula conscriberent, Oracula etiam prosa oratione edita retulerint; Theopompus, quo nemo hominum diligentius Oraculi hujus res scrutatus est, vehementer eos reprehendit, qui putarent istis temporibus Pythiam carmine non respondisse: & quum demonstrare vellet suam deinde sententiam, pauca Oracula potuit proferre: quia nimirum reliqua jam tum solutâ Oratione ederentur. Nonnulla tamen hodieque carmine redduntur: quorum causa etiam rem celebrem fecit. Est in Phocide templum Herculis mulierum osoris, &c.

At

At si quis paulo accuratius consideraverit verba hæc Plutarchi, facillime videbit hæc non pertinere ad ipsius Plutarchi tempora, sed Herodoti, Alyrii, aliorumque: quod planum fit ex formula illa loquendi, *istis temporibus*.

Sic quæ de nonnullis etiam Plutarchi tempore redditis carmine responsis narrantur, non ad Oraculum Delphicum, sed longè alia pertinent: ut ex subsequenti exemplo, quod de Templo in Phocide affertur, abunde patet: ita ut nec Ciceroni, nec sibi ipsi, hîc contradicat Plutarchus.

Sed quod caput est, ostendant nobis Patroni istius prætensi Oraculi, Cæsarem Augustum, cum jam senex esset, &c. adiisse Delphos; aut post profectionem illam in Græciam, à qua anno 19. antè Christi nativitatem reversus fuit Romam, unquam denuò istas adiisse regiones: quod nunquam facient. Hoc enim fuit 34. annos antequam moreretur.

At qualis etiam tunc inde rediit Augustus? nempe quamprimum reversus fuit Romam, ille qui passus est ut (teste ipso Tiberio apud Tacitum ac Dion. Cassium, lib 51.) non solùm ab Asiaticis urbibus sibi Templa erigerentur ac consecrarentur, sed & ludi Sacri celebrarentur; imò & Romæ ei, ob felicem reditum, *Fortunæ reduci* ara consecraretur, diesque reditus ejus inter ferias censeretur; ipse ille *Marti Ultori* templum, quod in itinere suo decreverat, perfecit in Capitolio; ubi & *Jovi Tonanti* templum exstruxerat. Quam benè igitur applicari potest huic Historiolæ illud,

Pergula pictoris, veri nihil omnia ficta!

Mirum sanè quod homines alias satis perspicaces sibi tam facilè hæc à Suida persuaderi patiantur. At magis mirum id esset, si non longè magis absurda sibi, multi ex istis ab eodem Suida obtrudi pate-

rentur. Exemplo ſit Hiſtoriola illa ab ipſo narrata in voce Θοῦλις; quam avidiſſime arripuerunt, ulteriuſque adornaverunt (quaſi peccatum fuiſſet non aliquid addere de ſuo) hodierni ſcriptores, qui aliquid de Oraculis ac Divinationibus commentati ſunt.

Verba Suidæ autem ſunt hæc ſequentia:

[Θοῦλις] οὗτος ἐβασίλευσε πάσης Αἰγύπτου καὶ ἕως τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ μίαν τῶν ἐν αὐτῷ νήσων ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐκάλεσε Θούλην. ἐπαρθεὶς δὲ τοῖς κατορθώμασι παραγέγονεν εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Σαράπιδος· καὶ θυσιάσας ἐρώτα τοῦτα. Φράσον ἡμῖν πυρισθενὲς ἀψευδῆ, μάκαρ ὁ τὸν αἰθέριον μετεκλίνων δρόμον. τίς πρὸ τῆς ἐμῆς βασιλείας ἐδυνήθη τοσαῦτα; ἢ τίς ἔσται μετ' ἐμέ; καὶ ἐδόθη αὐτῷ χρησμὸς ἔχων οὕτω. Πρῶτα Θεός· μετέπειτα Λόγος, καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. σύμφυτα δὲ πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα· οὗ κράτος αἰώνιον. ἀκέσι ποσὶ βάδιζε θνητὲ, ἄδηλον διανύων βίον. καὶ ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μαντείου ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐσφάγη ἐν τῇ τῶν Ἄφρων χώρᾳ.

Quæ ab Æmilio Porto vertuntur in hunc modum: *Thulis. Hic totius Ægypti regnum ad Oceanum uſque tenuit, & unam inſulam in eo ſitam de ſuo nomine Thulem appellavit. Secundis autem rerum ſucceſſibus elatus, ad Serapidis Oraculum ivit, factâque re divina hæc quæſivit, Dic nobis ignipotens vera, Beate qui curſum æthereum inclinas [ac mutas.] Quis antè meum regnum potuit tantum? Aut quis erit poſt me? Datum autem ipſi reſponſum hujuſmodi. Primum Deus, deinde Sermo & Spiritus cum ipſis. Concreta autem [ſunt hæc,] Omnia* [id eſt, *hæc tria*] *& in unum euntia* [*Sancta ſcilicet Trias ſive Trinitas*] *cujus potentia eſt æterna. Velocibus pedibus vade mortalis, incertam tranſigens vitam. Egreſſus autem ex templo à ſuis in Afrorum regione jugulatus fuit.*

Non ſufficiunt hæc ſic narrata Boiſſardo, Mornæo, aliiſque: ſed addunt (uti fecerant Oraculo Auguſto, uti perhibent, dato) ac complent, ſi quid

quid ipsis in hac fabella deficere videatur, & pro verâ Historia tradunt. Boissardus enim ait: *Ad Serapidis prædictiones hoc refertur responsum, quod Thulidi Ægyptiorum Regi* (NB.) SCISCITANTI DE VERO DEO, QUIS ESSET ET QUOMODO SIBI INSERVIRI POSTULARET, Πρῶτα Θεὸς, &c. *datum est.*

Hic Dæmon fatetur unum Deum tribus personis distinctum, Patris, Filii & Spiritus Sancti, &c.

At quisnam, quæso, ex Suidæ verbis exsculpere queat interrogatiunculam talem, qualem nobis hîc repræsentat Boissardus?

An quoque ex hujus Suidæ verbis argumentum aliquod, pro doctrina Trinitatis commodè peti possit, facillimè pervideri poterit ex Tractatu nostro de auctoribus Oraculorum, quem huic de ipsorum duratione ac defectu sequendum destinavi.

Interim Lector, linguæ Græcæ levem tantummodò notitiam nactus, nullo negotio animadvertet, Boissardum verba hujus prætensi Oraculi interpretatum quidem fuisse ita uti volebat, vertisse autem minimè uti debebat. Ubinam enim in iis apparent nomina hæc, *Patris, Filii, ac Spiritus Sancti?* Quamvis minimè negare velim, eum qui primo hæc confinxit (ut sic eo melius Trinitatis dogmati patrocinaretur,) hæc ita finxisse, ut facillimè à rerum talium avidis sic capi atque explicari possent. Quod etiam videmus in Boissardo, Mornæo, Schedio, & Æmilio Porto. Tantæ nimirum molis erat Doctrinam Trinitatis adstruere, ut etiam fictitius ille Serapis (nam procedente hoc nostro discursu, ostendam, mera hominum constitisse fraude, non Serapidis, seu sub ipsius nomine Diaboli, hoc & alia prætensi Serapidis aliorumque responsa: imò & plurima ne quidem data fuisse unquam, sed à

vafris impoſtoribus conficta) in auxilium ac patrocinium vocari debuerit.

Apud neminem (quod ſciam) extra Suidam extat hoc prætenſum Oraculum. Ita ut etiam hac de cauſâ Mornæus in margine libri ſui *de la Verité de la Religion Chreſtienne*, Suidam ut hujus reſponſi primum ac ſolum narratorem adducat. Qui Mornæus quoque, cum Suidas ſolum de ſimplici interrogatiuncula loquatur, eo non contentus addit, *l'adjurant bien fort de ne le point tromper.* Sanè ſi tali ac tanta in vertendo liceat uti libertate, nil obſtat quominus omnes auctores ferè omnia dicant ad libitum ac guſtum noſtrum. Præſertim & ſi liceat ipſa ſcriptorum verba immutare, adaugere, atque ita ſenſum formare ex iſtis, prout noſtræ magis commodum ſit opinioni: uti fit à Mornæo & Schedio, (forſan & ab aliis: nam in editione Porti ita abſque ulla diſcrepantia habentur ut in Aldi editione comparent) quorum primus, Mornæus, ſecundum verſum & reliquos hoc modo immutat:

Πάντα δὲ σύμφυτα, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα τέτυκται,
Οὗ κράτος αἰώνιον· ποσὶν ὠκέσι, θνητὲ βάδιζε·
Τὸν βίον ἄδηλον διανύων, σοῦ πολὺ κρείσσων.

Schedius autem in ſecundo verſu ac tertio,

Πάντα δὲ σύμφυτα ταῦτα, καὶ εἰς ἓν ἰόντα τέτυκται,
Οὗ κράτος αἰώνιον, cætera verò ut Mornæus: hincque ita vertit ea Schedius;

Primùm Deus, dein verbum & Spiritus cum ipſis,
Omnia verò cognata illa & in unum compacta,
Cujus poteſtas æterna: citis pedibus mortalis abi;
Vitam qui ignotam transegit, te potior eſt multo.

Mor-

Mornæus verò :

Un Dieu, puis la Parole, & leur Esprit ensemble.
Tous ce trois ne sont qu'un & viennent en un point;
Sa force est eternelle, homme va t'en, & tremble;
Plus est heureux que toy cil qu'on ne cognoist point.

Si quis autem hæc, tam quæ Schedius quam quæ Mornæus in versionibus suis exhibent, expendat, quam multum diversa inveniet ea ab Æmylii Porti versione! quæ (demptis ipsis per Parentheses atque alias literarum figuras ibi additis glossis, alias) satis accurata est.

Non sufficiunt hujusmodi figmenta nimis credulis Patribus, eorumque in illa re sequacibus. Sed afferunt quoque ex aliis, non solùm Ethnicis, verum & ex Christianismi infensissimis inimicis hostibusque apertis, Responsa Apollinis, imò & querimonias super silentio sibi imposito, per Servatorem nostrum.

Hinc præter alios plures ex Eusebio (sicut Eusebius antea ex Porphyrio) illa affert, cum tali Præfatiuncula, Schedius; (pag. 251.) *Sanè sub adventum Christi ubique Oracula exaruere*, UT PASSIM EJUS ÆVI SCRIPTORES TRADUNT, ET IPSE APOLLO CONFITETUR, *dum valedicit loco suo, ubi tamdiu vixerat.*

Οἲ οἴ μοι τρίποδες στοναχήσατε, οἴχετ' Ἀπόλλων,
Οἴχετ' ἐπεὶ φλογερές με βιάζεται οὐράνιον φῶς,
Ἦν Ζεὺς ἐστί τε νῦν καὶ ἔσσεται ὦ μεγάλε Ζεῦ.
Οἱ οἱ μοι χρησμῶν ἀπολείπεται ἠελιθέια.

Quæ vertit :

Hei mihi Tripodes congemiscite, abiit Apollo,
Abiit, quia flammeum me cogit cœleste lumen.
Erat Jupiter, & nunc est, & erit: Magne Jupiter!
Hei mihi, Oraculorum deficit me claritas.

Secun-

Secundum verò eſt hoc ſequens :

Πυθῶνος δ' οὐκ ἔστιν ἀναῤῥῶσαι λάλον ὀμφὴν
Ἤδη γὰρ δολιχοῖσιν ἀμαυρωθεῖσα χρόνοισιν,
Βέβληται κληῖδας ἀμαντεύτοιο σιωπῆς·
Ῥέξατε δ' ὡς ἔθος ἐςὶ θεόπρεπα θύματα Φοίβῳ.

Non poteſt fieri ut convaleſcat vox Pythiæ,
Jam enim longis temporibus emarcuit,
Conjecta in claves ſilentii non vaticinantis.
Facite verò, ut mos eſt, ſacrificia Phœbo, qualia
Deo conveniunt.

Quibus recitatis, ſuperaddit Schedius: *Auguſtus inſuper, erectâ arâ* PRIMIGENITO DEI FILIO, *teſtatur hunc eſſe colendum. Hinc Porphyrius cauſam taciturnitatis explicat:* NON MIRUM QUOD URBES PESTE VEXENTUR, CUM ÆSCULAPIUS, ET DII AB IIS PROCUL ABSINT. NAM EX QUO JESUS COLITUR, NIHIL JAM UTILITATIS A DIIS (*potius Dæmonibus*) CONSEQUIMUR. Quæ conferantur quoque cum jam antè dictis à me ſuper prætenſa ara, & illis Porphyrii, apud Euſebium, exſtantibus verbis.

Ex quo Porphyrio tamen etiam hoc ſequens producunt reſponſum: quo oſtendant Oracula jam ſub adventum Salvatoris noſtri, atque iſta ex cauſâ, porrò tacuiſſe; nec poſt illud tempus reſponſa ulterius dediſſe. Sacerdos nimirum aliquis petebat ab Apolline, ut perhibent, cauſam taciturnitatis. Is vero ipſi his verſibus reſpondit:

Μὴ ὄφελον πύματόν με καὶ ὕστατον αὖθις ἐρέσθαι
Δύσπολε πρόσπολε περὶ θεσπεσίου γενετῆρος,
Ἀμφί τε τηλυγέτοιο πανομφαίου βασιλῆος
Καὶ πνοιῆς, ἣ πάντα πέριξ βοτρυδὸν ἐέργει,

Οὔρεα,

Οὔρεα, γαῖαν, ποταμοὺς, ἅλα, τάρταρον, ἠέρα πῦρτε.
Ἥ με καὶ οὐκ ἐθέλοντα δόμων ἀπὸ τῶνδε διώξει,
Αὐτὶκ' ἐρημαῖον δὲ λελείψεται οὖδος ἀφήτωρ.

Quæ ita vertit Mornæus: at non ſatis benè:

Ne me extremum & ultimum velis ipſe rogare
Infelix ſacerdos de divino Genitore,
Deque CHARO ET UNICO FILIO *celeberrimi Regis*
Et Spiritu, qui omnia circum affatim continet,
Montes, terram, fluvios, Mare, tartara, aërem, ignem.
Hei me etiam nolentem Spiritus ille his ædibus expellit:
Actutumque deſertum linquetur limen hoc fatidicum.

Omittam hîc quæ ex Sibyllinis Oraculis proferuntur Oracula: addam ſolum quæ etiam quaſi de Chriſto Jeſu, ejuſque reſurrectione & aſcenſione in cœlum, afferuntur ab Euſebio ex jam ſæpius nominato Porphyrio, quæque inſerta nollem annotationibus eximiis, ad librum de Veritate Religionis Chriſtianæ, à viro omni laude majori, quique caput inter alios Doctos, ne dicam Doctiſſimos, extulit:

Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Sunt vero hæc ſequentia, ac primum,

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει
Γιγνώσκει σοφίη τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.

Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat ſapientia; ſed pietate
Eſt anima illius quæ longè excelluit omnes.

Secun-

Secundùm verò,

Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἵζει.

Illius invalidos corpus tulit usque dolores,
Ast anima adscendit cœlestia templa piorum.

[Quæ duo postrema Oracula, quamvis minus hujus loci sunt, adduxi ut appareat, quam facile primi Christiani (imo multi quoque post eos minimè ex fæce vulgi) arripuerint, quæ pro se facere aliquid existimabant, ubi id etiam planè non necessarium erat.]

In hisce, scilicet, Porphyrio ejusque similibus, infensissimis Christi Christianæque doctrinæ adversariis, labor fuit, conservare nobis ea non solum, quæ de silentio Oraculis imposito ipsi testati sint Dæmones; verùm & ista quæ de Christi nostri persona, &c. elocuti sint.

Usque adeóne stupidi fuerunt hi Philosophi, ut planè nescierint sese sic Christianis, hostibus suis, subministrare talia arma quibus jugulare possent ipsos cæterosque Ethnicos? Non sanè, meo judicio, *adeo obtusi gestarunt pectora* hi homines, in aliis tamen satis acuti.

Verumtamen protulerit Porphyrius ista prætensa Oracula: non enim ullo modo crediderim ipsum Eusebium (licet alias satis credulus fuerit) aliosve Christianos, Augustinum aliosque, id ita finxisse. Quanquam id igitur verum sit, opponere possum hîc Porphyrio Porphyrium, & Oracula Oraculis, eumque & illa sic convincere mendacii: nisi statuamus Oracula illa, non notato ullo puncto aut interstitio temporis vel temporum (sive seculorum) quo data sunt, ab ipso in medium fuisse producta; ita etiam ab Eusebio errore judicii, scilicet,

cet, aut defectu, qui non semel in ipsius scriptis sese manifestat, contra Ethnicos adducta. Non autem circa idem tempus, nec circa Servatoris nostri nativitatem ea fuisse reddita, liquet ex illo Oraculo quod ex eodem Porphyrio recitat Eusebius lib. hisce versibus post hanc sequentem Præfatiunculam: Ἀλλὰ γὰρ ἑξῆς τούτοις ἄκουε οἷα ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς φησι περὶ τοῦ ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ βοώμενα χρηστήρια, quam tum statim subsequuntur hi versus:

Ἀμφὶ δὲ Πυθῶ οἱ Κλαρίου τε μαντεῖα μάγα Φοίβου
Αὐδῆσαι φάτις ἡμετέρη θεμιτώδεσιν ὀμφαῖς
Μυρία μὲν γαίης μαντήια θέσκελα νώτῳ
Ἐβλύσθη, πηγαί τε καὶ ἄσθματα δινήεντα.
Καὶ τὰ μὲν ἂψ χθονίοισιν ὑπαὶ κόλποισι ἔδεκτο
Αὐτὴ γαῖα χανοῦσα· τὰ δ' ὤλεσε μυρίος αἰών.
Μούνῳ δ' ἠελίῳ φαεσιμβρότῳ εἰσέτ' ἔασιν,
Ἐν διδύμων γυάλοις μυκαλήιον ἔνθεον ὕδωρ,
Πυθῶνός τ' ἀνὰ πέζαν ὑπαὶ Παρνάσσιον αἶπος,
Καὶ κραναὴ Κλαρίη τρηχὺ στόμα Φοιβάδος ὀμφῆς.

Quæ vertuntur ab Interprete Fr. Vigero,

Pythia quod spectat, Clariique Oracula Phœbi
Dicam equidem & Sanctâ verum te voce docebo.
Sexcenta ex imis scatuere Oracula terris,
Fontesque & rapidâ sensus vertigine torquens
Halitus. ast eadem vastâ dein labe dehiscens
Hausit terra sinu, pressitque annosa vetustas.
Nunc tantum (NB.) *Didymis, arvi quà cœca profundi*
Antra jacent soli Mycaleïa lympha superstes,
Quique ad Pythonis campos atque alta virentis
Sub juga Parnassi nitidas fons egerit undas:
Et lapidosa Claros, Phœbeæ ora aspera vocis.

Non videtur sanè intellexisse Eusebius hoc postremum Oraculum: vel dum primam partem legit, ita eà

eâ occupata fuit mens ipſius, ut etiam, dum exſcriberet poſteriorem, iſtam non caperet.

Unuſquiſque enim, ſomnolento licet oculo, id percurrens intelligit ex verſu, *Nunc tantum Didymis* & quæ ſequuntur, Auctorem iſtius Oraculi velle tum, quum illud ederetur, multa jam χρηστήρια periiſſe vel obmutuiſſe, nonnulla verò (ſaltem ea quæ ibi enumerantur) adhuc dare petentibus reſponſa; atque inter iſta Oraculum ſive χρηστήριον Delphicum. Et tamen Euſebius noſter hoc Oraculum de Omnibus in genere χρηστηρίοις interpretatur. Quis talem ac tantam ferat ἀβλεψίαν?

Quid præterea à nobis ex hiſce Oraculis de χρηστηρίων ſilentio concludi poteſt? Primò enim nihil de temporibus quibus edita fuere conſtat. Nam Porphyrius (ſaltem Euſebius illorum ex ipſo decerptor) nullum in iis temporum ordinem aut notat aut ſervat. Quod nec alii, Mornæus, Schedius, &c. magis faciunt, nec facere poſſunt. Apolline igitur aliquo nobis opus eſt, ut indicet an eodem tempore, an diverſis, ac quo aut quibus temporibus (diu aut non diu ante aut poſt Domini noſtri in terras adventum,) edita fuerint. Nam ſi omnia circiter eodem tempore, ſibi inter ſe manifeſte contradicunt. Si diverſis temporibus, quodnam prius, quodnam vero poſterius datum fuit? Quantum ad ſenſum vero horum Oraculorum, ſi capienda ſint de ſilentio χρηστηρίων antè vel circa adventum Chriſti, mendacii arguuntur ex multis Oraculis etiam diu poſt hunc Euſebium reſponſa reddentibus; ſi de tempore Porphyrii, redarguuntur ex hiſce iiſdem; ut manifeſtiſſimè in ſequentibus demonſtrabimus.

Hoc tamen ex ipſis concludi poteſt, χρηστήρια Apollinis, præcipue Delphici; (de quo id ſtatim ſatis validis, ut putamus, argumentis oſtendemus) nunc

nunc per tempus aliquod dedisse responsa, nunc rursus per aliquod spatium obmutuisse, idque sæpius, diversas ob causas, accidisse.

Quis vero valde miretur talia magnæ incogitantiæ nobis & apud Veteres & apud recentiores occurrere exempla, circa Oracula illa quæ ab Ethnicis, sæpe longè alia de causa, eorum scriptis inveniunt inserta: quum ex Cicerone, Strabone, Celso aliisque afferant, quæ adhuc longe majorem testantur incogitantiam?

Adducunt enim hosce auctores pro Oraculorum defectu; cum illi tamen aut plane nihil de eo, au omnino contrarium testentur. Audiamus primo Mornæum: qui ita loquitur (statim post adductam fabellam illam de Puero Hebræo & Ara ab Augusto in Capitolio erecta) cap. 32. libri *de la Verité de la Religion Chrestienne*: *Et Ciceron dit de ce temps, que les Oracles, qu'il a si soigneusement enregistrez en ses livrez,* ESTOIENT CESSEZ PAR TOUT: *& Juvenal nommeément à Delphes, encore qu'il se face à croire que les Roys les faisoient taire, qui communement ont esté curieux de les faire parler. Et Strabo pareillement; que les Prestres de Delphes en estoient au bissac. Mais Lucain en general de tous les Dieux des Romains:*

Ces Dieux, sous qui si grand cest Empire a esté,
Ont laissé leur autels, & les Temple quité.

[*Excesserunt omnes adytis arisque relictis,*
Dî quibus imperium hoc steterat.]

Celsus Epicurien dit aussi, que l'Oracle de Claire & de Delphes & de Dodone, &c. estoient muëts. In versione sua Latina: *Sub Augusto nascitur Jesus. En ut Apollo consulenti, quis post eum regnaturus sit, respondet:*

Παῖς Ἑβραῖος, &c.

Augustus verò ideo aram erexit in Capitolio, cujus inscriptio, ARA PRIMOGENITI DEI. *Et*

Cicero suis temporibus, quæ tam accuratè descripserat, Oracula, UBIQUE DEFECISSE *testatur:* * *& Juvenalis de Delphico idem; quamquam Regum dolo tacere suspicatur, quos, Reges, utpote futurorum curiosi, loquaciores fecere. Strabo quoque Sacerdotes Delphicos ad mendicitatem ideo redactos scribit, quod Oraculum exaruisset. Quo fortè pertinet illud in genere de Diis,*

Excessere adytis, &c.

Sic & Celsus Epicureus Oraculum Clarium, Delphicum, Dodonæum, &c. obmutuisse fatetur.

Quam vera sint hæc dicta, patere potest abunde ex ipsimet verbis Auctorum qui ab ipso allegantur. Videamus igitur primum, quid dicat Cicero.

Hujus verba sunt lib. 2. de Divinatione: *Sed quod caput est, cur* (NB.) ISTO MODO *jam Oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jam diu: jam ut nihil possit esse contemptius?*

Ubi Cicero minimè loquitur de silentio Apollinei istius Oraculi: sed interrogat, cur non amplius *versibus* aut *carmine* respondeat; uti patet ex verbis *isto modo.* Adde quod hæc Ciceronis verba proximè sequantur ea, quæ de versibus falsò Apollini adscriptis locutus fuerat. Cicero igitur hìc unum idemque vult quod de suâ ætate Plutarchus: qui quidem libro ferè integro inquirit causas, cur desierit Pythia, heroico aliisque carminibus Oracula edere, (uti loquitur) sed nullibi asserit, eam non amplius reddere Oracula; imò planè contrarium disertis verbis affirmat. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Θεοῦ δόξαν οὕτως, ὅτε Ἑλλὰς ἐῤῥώσθη πόλεσι, καὶ τὸ χωρίον ἀνθρώποις ἐπλήθυε, δυοῖν ἐχρῶντο προφήτισιν ἐν μέρει καθιεμέναις, καὶ τρίτη δ' ἔφεδρος ἦν ἀποδεδειγμένη. νῦν δ' ἐστὶ μία προφῆτις, καὶ οὐκ ἐγκαλοῦμεν· ἐξαρκεῖ γὰρ αὕτη τοῖς δεομένοις.

οὐ τοι-

* *Hac non Juvenali, sed Lucano tribuenda, qui ita:* Postquam Reges timuere futura, & superos vetuere loqui.

οὐ τοίνυν αἰτιατέον οὐδὲ τὸν Θεόν· ἡ γὰρ οὖσα μαντικὴ καὶ διαμένουσα πᾶσίν ἐστιν ἱκανή, καὶ πάντας ἀποπέμπει τυγχάνοντας ὧν χρῄζουσιν. Quæ sic vertit Doctissimus Turnebus: *Posteaquam Deo visum est ut Græcia conditis urbibus convalesceret, locusque hominum multitudine frequentaretur, duabus uti cœperunt Antistitis vicissim descendentibus, tertia tanquam supernumeraria designabatur.*

(NB.) *Nunc Sacerdos est unica, nec conquerimur, quum sit una consulentibus satis. Neque verò Deus ipse culpandus est, quum quod Divinationis adhuc superest, omnium desiderio satisfaciat absolutosque domum dimittat.*

Cum hisce etiam convenit Strabo, dum lib. 9. Geographiæ suæ, prout verba ejus, de Oraculo Delphico, ibi nunc inveniuntur, ita loquitur: Νυνὶ μὲν οὖν ..... ὠλιγώρηται δ' ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερὸν, πρότερον δ' ὑπερβαλλόντως ..... δηλοῦσι δ' οἵ τε θησαυροὶ οὓς καὶ δῆμοι καὶ δυνάσται κατεσκεύασαν, εἰς οὓς καὶ χρήματα ἀνετίθεντο καθιερωμένα καὶ ἔργα τῶν ἀρίστων δημιουργῶν, καὶ ὁ ἀγὼν ὁ Πυθικὸς, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἱστορουμένων χρησμῶν. Φασὶ δ' εἶναι τὸ μαντεῖον ἄντρον κοῖλον κατὰ βάθους, οὐ μάλα εὐρύστομον· ἀναφέρεσθαι δὲ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκεῖσθαι δὲ τοῦ στομίου τρίποδα ὑψηλὸν, ἐφ' ὃν τὴν Πυθίαν ἀναβαίνουσαν, δεχομένην τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἔμμετρά τε καὶ ἄμετρα· ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιητάς τινας ὑπουργοῦντας τῷ ἱερῷ.

Locus hic, qui mutilus esse apparet primo adspectu, ita suppletur à celeberrimo Isaac. Casaubono, Νυνὶ μὲν οὖν ὠλιγώρηται ταῦτα· ὠλιγώρηται δ' ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερὸν· πρότερον δ' ὑπερβαλλόντως ἐτιμήθη. Nam uti (quod optimè monet) repetitio ejusdem vocis hunc locum perdidit, sic & vox ἐτιμήθη alia exscriptoris ablepsia excidit.

Non obstante tamen hujus loci tali defectu, facilè videtur quid sibi velit heic Strabo: quem ita

vertit Guilh. Xylander: *Nunc quidem ..... fanum Delphicum negligitur*, [id est, *parvi penditur*, *ferè contemnitur*: ita enim optimè vertitur vox ὀλιγωρεῖται,] *antiquitus autem maximo opere fuisse cultum, cum Thesauri demonstrant à populis & magnatibus apparati, in quos consecratæ pecuniæ fuere repositæ, & opera artificum præstantissimorum: tum Pythicum certamen & multitudo vulgatorum Oraculorum. Oraculum ipsum ajunt esse cavam profundè specum, aditu non admodum lato: ex eâ spiritum efferri furoris divini efficacem: supra orificium tripodem situm sublimem, quo conscenso Pythia ubi spiritum exceperit carmine solutâque Oratione sortes ab ea pronunciari: porrò Poëtas esse quosdam fani administros, qui prosâ Oratione edita, in versus numerosque redigant.*

Affert idem ille Mornæus quoque Celsum, at non meliori successu: quum ille ne gru quidem de Oraculorum duratione aut defectu: sed tantum adducat contra Origenem quam parva in æstimatione ea essent apud Christianos, &c. Sed ipsum, quæso, audiamus Celsum, cujus verba ita recitat Origenes lib. 7. pag. 333. in editione Spenceri: Τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Πυθίας, ἢ Δωδωνέων, ἢ Κλαρίου, ἢ ἐν Βραγχίδαις, ἢ ἐν Ἄμμωνος ὑπὸ μυρίων τε ἄλλων θεοπρόπων προειρημένα, ὑφ' ὧν ἐπιεικῶς πᾶσα γῆ κατῳκίσθη, ταῦτα μὲν οὐδενὶ λόγῳ τίθενται· τὰ δ' ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ τῷ ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα ἢ μὴ λεχθέντα, καὶ ὥσπερ εἰώθασιν ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην, ταῦτά γε θαυμαστὰ καὶ ἀπαράλλακτα ἡγοῦνται.

Dodonæa, Claria, Branchidarum, Ammonis, aliaque innumera Oracula, quorum monitis per omnes ferè terras deductæ sunt Coloniæ, pro nihilo habent: cæterum Judæorum dicta non dicta, more Gentis ambigua, qualia hodieque Phœnicum sunt & Palæstinorum, miranda putant & certissima.

Itane Celsus asserit Oracula ista à se enumerata jam

jam ſuo tempore fuiſſe muta? Non ſanè ita intellexit ejus verba ipſe Origenes; qui dum Celſo reſpondet, manifeſtè indicat Oracula adhuc ſuo tempore, ac nominatim Delphicum reſponſa dediſſe: cujus verba adducam (quod & alia complectantur quæ huc non ita ſpectant) ubi de Auctoribus Oraculorum tractabo. Non abſurde quis hîc Mornæo occinat illud Theocriteum, Πᾶ τὰς φρένας ἐκπεπτώκοισ;

Juvenalis tamen, forſan aliquis hîc objiciet, hoc diſertis verbis teſtatur, dum canit:

Quoniam Delphis Oracula ceſſant.

Nolo hic jam diſputare, num hæc ita ad literam intelligenda, an è contra Satyricè fuiſſe dicta exiſtimandum ſit; quoniam tum magis ac magis Oraculum illud ab honore ſuo atque exiſtimatione, antiquis temporibus ei habitis, ita deciderat (præſertim verò poſt direptiones ac profanationes Neronis, poſt quas tempore opus erat ut denuo inſtauraretur) ut jam quaſi ceſſare videretur, quum tam rari conſultores id adirent.

Quod enim adhuc Juvenalis tempore, aut ſaltem brevi poſt, adiretur ac conſuleretur, imò & uſque ad Juliani Apoſtatæ Imperium, ſatis liquido ex ſequentibus patebit.

At nunc oſtendendum, (de quo jam ſuperius monui, ac quod forſan ab aliis quidem etiam obſervatum, ſed à nemine, quod ſciam, publicè traditum, quodque Tractationi huic de Oraculo Delphico multum lucis afferre queat) χρηςήριον ſive Oraculum illud Delphicum quandoque, per tempus aliquod viguiſſe, atque edidiſſe petentibus reſponſa; quandoque vero, diverſas ob cauſas, per aliquod tempus obmutuiſſe, & aut planè omnino aut penè fuiſſe deſertum. Huic rei demonſtrandæ producam primò locum Plutarchi quem habet in

Dialogo de Oraculorum defectu, hoc modo: Καὶ γὰρ τοῦτο δήπου ἐνταῦθα πρεσβύτατον ὂν χρόνῳ τε καὶ δόξῃ κλεινότατον, ὑπὸ θηρίου χαλεποῦ δρακαίνης πολὺν χρόνον ἔρημον γενέσθαι καὶ ἀπροσπέλαστον ἱερεῦσιν οὐκ ὀρθῶς τὴν ἐρημίαν, ἀλλὰ ἀνάπαλιν λαμβάνοντες. ἡ γὰρ ἐρημία τὸ θηρίον ἐπηγάγετο μᾶλλον ἢ τὸ θηρίον ἐποίησε τὴν ἐρημίαν. ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ δόξαν οὕτως ἥ τε Ἑλλὰς ἐρρώσθη πόλεσι, &c.

Nam & hoc Apollinis Opertum (loquitur de χρηστηρίῳ Delphico) *tempore vetustissimum, famâ illustrissimum, narrant à Dracone fœmina, belluâ dira, obsessum diu desertum hominibusque interclusum fuisse, vastitatem non rectè, sed præpostere, interpretantes. Solitudo enim potius belluam illexerat, quam bellua solitudinem fecerat. Postquam Deo visum est, ut Græcia conditis urbibus convalesceret, &c.*

Ex hoc Plutarchi loco, non obscurè, meo judicio, apparet, id jam priscis temporibus post ortum suum denuò desertum obmutuisse. An verò ad hæc respiciat tempora Statius, libro octavo, an ad alia, dum ex personâ commilitonum Amphiarai canit, *Mutisque diu plorabere Delphis*, mihi incertum est. Boissardus de hoc χρηστηρίῳ loquitur in hunc modum: *Quinquies destructum est, & sæpius impune direptum: Semel ab Euboïco quodam latrone, qui à Phlegyâ ortum ducebat; iterum à Pyrrho Achillis filio; ab exercitu Xerxis; à Gallis; à Phocensium ducibus* [teste Pausania in Phocicis, nam ex isto hæc anteriora hausit] *tandem à Nerone: Postremo Constantino Magno imperante, Christiani Templum funditus devastarunt, valvis januarum aheneis & fusili opere egregiè ornatis sublatis, & Constantinopolim translatis. Tripodas aureos & argenteos abstulerunt, & quidquid pretiosum in eo reservatum erat & comportatum, Deoque sacratum à Neronis tempore id totum transtulerunt Byzantium. Cumque postea utcunque instauratum esset,* JULIANO *imperante* (*qui postre-*

postremus fuit Delphici Oraculi sciscitator) ut de Belli Parthici eventu edoceretur, fulmine cœlitus ictum conflagravit, &c.

Notanda sanè hîc Boissardi ultima verba, de conflagratione, nempe, Templi Delphici. In qua Historia (seu potius fabulà) cum ipso conveniunt Melanchthon & Peucerus, lib. 3. Chronici, quod post Carionem adauxerunt: quorum verba sunt, in Juliano Apostata: *Eodem tempore, in aliâ Orbis terrarum parte, Delphicum Templum, quod Ethnicis præcipuum fuit, Divinitus, non hominum manibus, deletum est, terræ motu & fulminibus: cum Julianus legatos misisset, interrogaturus de eventu belli Persici. Sæpe antea direptum & aliquoties deletum est Delphicum Templum, sed rursus exstructum & ornatum. At post hanc eversionem* DIVINITUS FACTAM *Juliani tempore, nunquam deinde instauratum est.* Idem aliis verbis testatur Peucerus in commentario suo de Divinationibus, cap. de Oraculis pag. 141. a. Idem & Adolphus Hospinianus, de Origine Templorum cap. 3. qui & ipsius sive Melanchthonis, sive etiam Peuceri, ex Chronico, verbis (Melanchthonem solum tamen citat) usus, hac interserit verba: *ut indicant Theodoretus lib.* 3. *cap.* 11. *Sozomenus lib.* 5. *cap.* 19, 20, 21. De numeris, per vitia, forte, typographica, corruptis nullas hîc movere velim quæstiones, nec res ea tanti est: Sed ipsam solùm considerabo Historiam. Theodoretus lib. 3. cap 9. & 10. ac Sozomenus lib. 5. cap. 19. & 20. ambo apertissimis verbis, de Templo longè alio, ac centenis milliaribus à Delphico distante, loquuntur: de Apollinis scilicet Daphnæi, quod erat in suburbio Antiochiæ in Syria. Quod suburbium simul cum Templo, χρηστηρίῳ ejus, ac consultatione Juliani, multis admodum verbis à dicto Sozomeno ibi describitur.

Ac de fulmine quidem loquitur & credit Theodoretus; sed nihil planè addit de terræ motu. At Sozomenus ne quidem de fulmine satis audacter affirmat: hæc enim sunt ipsius verba, ex versione Christophorsoni: *Qua re confecta haud ita diu post, ignis ex improviso in delubrum Apollinis Daphnæi irruens, totum tectum & ipsam statuam penitus absumpsit; atque parietes solum, quibus delubrum erat circumdatum, columnas præterea, quæ tum vestibula, tum posteriorem partem ædificii suffulciebant, nudatas reliquit. Atque ut* (NB.) *Martyris precibus* CHRISTIANI PUTABANT *ignem illum cœlitus in Dæmonem delapsum esse; ita Gentiles rumorem dissiparunt illud facinus à Christianis deditâ operâ perpetratum. Quæ opinio cum superior esset, Sacerdos Apollinis deducitur in judicium, uti quis incendii auctor fuisset, indicaret.*

Ac licet multis verberibus cæsus, graviterque cruciatus, neminem tamen omninò indicavit. Quâ re potissimum (NB.) *inducti Christiani, constanter affirmarunt, ignem non ab hominibus per insidias injectum, sed divinâ ultione è cœlo dimissum, in delubrum irruisse.* Græca verba sonant: Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τούτου γενομένου ἀπροόπτως ἐμπεσὸν πῦρ τῷ νεῷ τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος πᾶσαν τὴν ὀροφὴν καὶ αὐτὸ τὸ ἄγαλμα κατέφλεξε. γυμνοὺς δὲ τοὺς τοίχους καὶ τοὺς περιβόλους εἴασε, καὶ τοὺς κίονας οἳ τὰ προπύλαια καὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀνεῖχον. ἐδόκει δὲ τοῖς μὲν Χριστιανοῖς κατ᾽ αἴτησιν τοῦ μάρτυρος θεήλατον ἐμπεσεῖν τῷ δαίμονι πῦρ. οἱ δὲ Ἕλληνες ἐλογοποίουν Χριστιανῶν εἶναι τὸ δρᾶμα. ταύτης δὲ τῆς ὑπονοίας κρατούσης, ἄγεται εἰς δικαστήριον ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερεὺς φανερώσων τὸν τολμήσαντα τὸν ἐμπρησμὸν, δεσμώτης γενόμενος. καὶ πολλὰς ὑπομείνας πληγὰς χαλεπῶς τε αἰκισθεὶς, οὐδένα κατεμήνυσεν· ἀλλὰ κατὰ θείαν μῆνιν εἰσκῆψαι τῷ νεῷ οὐράνιον πῦρ. καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔχει. Collatis fateor, & versione hac, & textu Græco Sozomeni, videbimus iterum, addita nonnulla,

nulla, quasi grande esset peccatum non aliquid auctoribus, (seu citando seu vertendo) addere de suis. Itaque posteriora vertenda sunt: *Neminem indicavit. Sed ex ira Deorum (seu divina) ignem cœlestem Templo irruisse.* Cætera addidit Interpres: quod notandum duxi, ut & hîc videamus, quam secure stare queamus talium interpretationi.

Attamen quàm benè congruunt hæc dictis Melanchthonis, Peuceri, Hospiniani, Boissardi, & si qui alii adhuc talia tradant (nam tædet me plures de hâc fallissima inquirere opinione.) 1. Minimè gentium loquuntur hi Theodoretus ac Sozomenus nec magis etiam alii Auctores, de Apolline aut Oraculo Delphico: sed, uti jam sat patet, expressis verbis de Apolline Daphnæo, sive χρηστηρίῳ Apollinis ad Antiochiam in Syria, tam procul distante à meditullio Græciæ. 2. Ne gru quidem illi habent de terræ motu. 3. Neque ex ipsis, neque aliter constat, Templum istud Divinitus magis quam hominum, ac quidem Christianorum astu ac dolo conflagrasse: Christianorum dico, qui in hac tali re magis laude quam vituperio mihi digni videntur. De incendii auctore sanè tunc nemini constabat, quantum ex historiis haurire possimus; solum dixisse, Sacerdotem ira id effectum Divinâ, quum alium neminem posset indicare.

Verumtamen hi nominati Auctores Melanchthon, &c. hæc tam securè ac tam constanter affirmant, quasi nihil fuisset magis manifestum. I nunc & fidem habe citationibus, quæ aut ex Veteribus, aut ex Neotericis, hujusmodi scriptorum in scriptis tibi occurrant.

Sed, ut denuò redeamus in viam unde digressi sumus, patet ex talibus direptionibus ac divastationibus, (per quas, si non sæpè etiam occisi, fu-

gati ſaltem, fuere Antiſtites, dum omnia diſturbarentur) deſertum quoque manifeſtè locum; donec tandem exſurgerent rurſus, qui ſufficientibus opibus (ſive hoc communi ſumptu, ſive & aliter, quandoque factum fuerit) aut præditi aut ſuſtentati, χρηστήριον iſtud de novo inſtaurarent. Ad quam rem, ſatis arduam ſanè, nunc breviori quidem, nunc verò longiori tempore opus fuit, pro opibus aut potentia, aut voluntate aut ſuperſtitione eorum qui id demum aggreſſi fuere. Neceſſe igitur eſt magnos ex hiſce aliiſque cauſis fuiſſe defectus ac diuturna hujus χρηστηρίου ſilentia: præſertim verò ſi & hiſce accederet defectus aut inopia perſonarum ſatis aptarum huic negotio; & hinc contemptus, atque ex contemptu ſilentium perſonatorum horum Oraculorum. Sed de hâc re latius in ſequentibus.

Quod autem Ciceronis ætate reſponſa dederit χρηστήριον Delphicum, clarum eſt ex ipſo Cicerone; ac non ſolum verbis ipſius jam ſuperius allatis ſed etiam hiſce ſequentibus è lib. 1. de Divinatione; ubi Quintum Fratrem inducit pro Divinationibus, Oraculis, &c. diſſerentem: qui inter alia, ait: *Defendo unum hoc, Nunquam illud Oraculum Delphis tam celebre & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum, omnium populorum, atque Regum, niſi omnis ætas Oraculorum illorum veritatem eſſet experta. Jam diu idem non facit.* UT IGITUR NUNC MINORE GLORIA EST, (NB.) QUIA MINUS ORACULORUM VERITAS EXCELLIT; *ſic tum, niſi ſumma veritate, in tantâ gloriâ non fuiſſet. Poteſt autem vis illa terræ evanuiſſe vetuſtate*, &c.

Quod tamen & hujus Ciceronis ætate, per tempus aliquod obmutuerit, tempore ſcilicet belli inter Cæſarem ac Pompejum, apparet ex Lucano; qui Pharſaliorum lib. 5.

— *Non*

—— Non ullo secula dono
Nostra carent majore Deûm, quam Delphica sedes
Quod siluit, POSTQUAM REGES TIMUERE FUTURA,
ET SUPEROS VETUERE LOQUI. *Nec voce negata*
Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Justitio: nam si qua Deus sub pectora venit,
Numinis aut pœna est mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
Compages humana labat, pulsusque Deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic TEMPORE LONGO
IMMOTAS TRIPODAS, *vastaque silentia rupis*
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
Sollicitat. jussus sedes laxare verendas
Antistes, pavidamque Deis immittere vatem,
Castalios circum latices, nemorumque recessus
Phemonoën errore vagam, curisque vacantem
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi, &c.

Jam antea dixerat,

Solus in ancipites metuit descendere Martis
Appius eventus: finemque expromere rerum
Sollicitat superos, MULTOSQUE OBDUCTA PER ANNOS
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.

Nimirum, sive ob motus Reipublicæ, sive alias ob causas, postea investigandas, multos per annos siluerat Oraculum; quod tamen eo tempore, quo Cicero suos de Divinatione scribebat libros, rursus reddebat responsa. Istud verò silentium, quod tempore Belli Pharsalici adhuc durabat, non videtur tamen per ita admodum multos annos tenuisse mutum prætensum illum Apollinem. Nam, si audiamus Plutarchum, ipse Cicero, in juventute suâ,

ſua, & 30. circiter annos ante bellum iſtud Pharſalicum, Delphos profectus, Apollinem conſuluerat, ab eoque reſponſum acceperat. Ita enim jam dictus Plutarchus in ipſius vita: Ὁ γοῦν Κικέρων ἐλπίδων μεστὸς ἐπὶ τὴν πολιτείαν φερόμενος, ὑπὸ χρησμοῦ τινος ἀπημβλύνθη τὴν ὁρμήν· ἐρομένῳ γὰρ αὐτῷ τὸν ἐν Δελφοῖς Θεὸν ὅπως ἐνδοξότατος γένοιτο, προσέταξεν ἡ Πυθία τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἀλλὰ μὴ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τοῦ βίου. *Ergo cum ingenti Cicero ſpe erectus ad rempublicam gerendam pergeret, retudit impetum ejus Oraculum quoddam. Nam conſulenti Apollinem Delphicum qua potiſſimum ratione ſummam gloriam aſſequeretur, Pythia juſſit, ut ſuum ipſius ingenium, non vulgi exiſtimationem, ducem ſequeretur vitæ.*

Ut vero reſponſa reddebat tempore Ciceronis modo indicato, ſic & Strabonis tempore (qui ſub Tiberii Imperio & vixit, & ſcripſit) Oracula reddidit. Quod, curſu forſan interrupto, perduravit uſque ad Neronem Cæſarem. Nam eo quoque tempore conſultum Apollinem conſultoribuſque reſponſa dediſſe, teſtatur Suetonins. Ita enim loquitur in vita Neronis cap. 40. *Ut verò conſulto Delphis Apolline ſeptuageſimum tertium annum cavendum ſibi audivit, quaſi eo demum obiturus, ac nihil conjectans de ætate Galbæ; tanta fiduciâ non modò ſenectam ſingularemque concepit felicitatem, ut amiſſis naufragio pretioſiſſimis rebus, non dubitarit inter ſuos dicere, piſces ſibi eas relaturos.* Cum hoc Suetonio non male convenit Dion Caſſius: qui (ſeu potius ipſius epitomator) hæc de Nerone tradit: Τοῦ δὲ δὴ Ἀπόλλωνος (εἴτ᾽ οὖν ἀγανακτήσας ὅτι λυπηρά τινα προεῖπεν αὐτῷ, εἴτε καὶ ἄλλως μανεὶς) τήν τε χώραν τὴν Κιῤῥαίαν ἀφείλετο, καὶ στρατιώταις ἔδωκε, καὶ τὸ μαντεῖον κατέλυσεν, ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον, ἐξ οὗ τὸ ἱερὸν πνεῦμα ἀνήει, σφάξας. *Apollini ſive iratus quod ei moleſtum & grave reſponſum*

sum dedisset [aliter, *quod ei tristia aliqua prædixisset*] *sive & alio pacto insaniens, agrum Cirrhæum ademit, eumque dedit militibus: & locum unde Oracula petebantur delevit, hominibus ad os ipsum, ex quo spiritus sacer exhalabat, interfectis.*

Hinc Pausanias, de hoc Nerone ejusque in Delphos patrato facinore, etiam hæc narrat: Ἔμελλε δὲ ἄρα οὐδὲ τῆς Νέρωνος ἐς πάντα ὀλιγωρίας ἀπειράτως ἕξειν· ὃς τὸν Ἀπόλλωνα πεντακοσίας θεῶν τε ἀναμὶξ ἀφείλετο καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας χαλκᾶς. Quæ vertuntur à Romulo Amalæo, *Non postremo Neronis impietatem* [Dei donaria] *effugere potuerunt. Is enim quingentas æneas partim Deorum, partim verò hominum, sustulit imagines.*

Nemini igitur hæc & similia consideranti mirum videbitur, si tempore Juvenalis, qui imperante Domitiano vixit ac scripsit, adhuc silentium tenuerit. Quum tamen postea sub Imperio Adriani Cæsaris, quo tempore Plutarchus vixit, (ut qui præceptor fuit Antonini Pii) iterum responsa dederit: quod jam, hoc Plutarcho teste, vidimus, tam ex aliis verbis, superius citatis, quam hisce sequentibus: *Sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus, itemque eas quæ hodie* (NB.) *prosa Oratione responsa dant, &c.*

At nec toto illo tempore à Nerone ad Domitianum & ulterius fuisse mutum, ex Philostrato, lib. 6. de vita Apollonii, uti & libro 4. cap. 8. satis manifestum est. Ita enim ille: Σκέψαι γὰρ τὸν Ἀπόλλω, εἶπε, τὸν Δελφικὸν, ὃς τὰ μέσα τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ προῤῥήσει λογίων ἔχει. ἐνταῦθα τοίνυν, ὥς που καὶ αὐτὸς γιγνώσκεις, ὁ μὲν τῆς Ὀμφῆς δεόμενος, ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρώτημα. ὁ δὲ Ἀπόλλων οὐδὲ περατευσάμενος, λέγει ὁπόσα οἶδε. καίτοι ῥᾴδιον τε ἦν αὐτῷ σεῖσαι μὲν τὸν Παρνασὸν πάντα, τὴν Κασταλίαν δὲ οἰνοχοῆσαι, μεταβαλόντα τὰς πηγάς· Κηφισῷ δὲ μὴ ξυγχωρῆσαι ποταμῷ εἶναι.

εἶναι. ὁ δὲ οὐδὲν τούτων ἐπικομπάσας, ἀναφέρει τ' ἀληθὲς αὐτό.

Licet enim Delphicum Apollinem intueri, qui medium Græciæ tenens, vaticinii responsis clarus est. Ibi igitur, ut ipse nosti, qui ab Oraculo aliquid poscit, brevi admodum oratione, quid poscit exponit. Apollo autem nullis portentis præmissis, quæ sibi videntur respondet: quamquum ei facillimum esset totum Pernassum concutere, & Castaliæ fontibus mutatis vinum effundere, Cephisique cursum morari. Ille autem nihil horum jactanter faciens, purè veritatem profert.

Sic idem ille dicto libro 4. cap. 8. de vita Apollonii, hoc Delphicum inter cætera Græciæ μαντεῖα tum temporis adhuc responsa reddentia enumerat. Ἐπεφοίτησε δὲ καὶ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἱεροῖς πᾶσι τῷ τε Δωδωναίῳ, καὶ τῷ Πυθικῷ, καὶ τῷ ἐν Ἄβαις, ἐς Ἀμφιάρεώ τε, καὶ Τροφωνίου ἐβάδισε, καὶ εἰς το Μουσεῖον τὸ ἐν Ἑλικῶνι ἀνέβη.

Peragravit etiam Apollonius totius Græciæ templa & Oracula, accessit namque ad Dodonæum templum & PYTHICUM, & quod est in Abis. (NB.) *Amphiarai quoque & Trophonii templa vidit. Adscendit etiam ad Musarum templum in Helicone positum.*

Dion. Chrysostomus in Oratione de fuga, sive exilio:

Ταῦτα ἐπιθυμουμένῳ μοι, ἔδοξε καὶ αὐτὸν εἰς θεοῦ βαδίσαντα, χρήσασθαι συμβούλῳ ἱκανῷ, τὸ παλαιὸν ἔθος τῶν Ἑλλήνων. οὐ γὰρ περὶ νόσου μὲν καὶ ἀπαιδίας, ἢ τοῦ μὴ γίγνεσθαι παῖδας, καὶ περὶ καρπῶν ἱκανῶς συμβουλεύειν αὐτὸν, περὶ δὲ τοιούτου πράγματος ἧττον δυνήσεσθαι, καὶ δὴ χρωμένῳ μοι, ἀνεῖλεν ἄτοπόν τινα χρησμὸν, καὶ οὐ ῥᾴδιον συμβαλεῖν. ἐκέλευσε γάρ με, αὐτὸ τοῦτο πράττειν ἐν ᾧ εἰμὶ, πάσῃ προθυμίᾳ, ὡς καλόν τινα καὶ συμφέροντα πρᾶξιν· ἕως ἂν, ἔφη, ἐπὶ τὸ ὕστατον ἀπέλθῃς τῆς γῆς. Quæ juxta versionem Morellii, ita sonant: *Hæc mihi cogitanti, visum*

est

est EUNDUM ESSE ET MIHI DELPHOS AD APOLLINEM. *Ut eo consultore uterer, juxta Veterem Græcorum consuetudinem. Neque enim putavi, quum de Morbo & prolis defectu, si cui nempe non gignerentur liberi, deque fructibus sufficienter posset consulere, in hoc negotio minus eum valiturum. Et demum Oraculum petenti mihi, respondit absurdum & conjectu difficile responsum. Jussit enim me id ipsum in quo essem agere omni alacritate, ut honestam quandam & utilem actionem, donec* (inquit) *in postremam terræ partem discesseris.* Qui Chrysostomus viguit, ac scripsit, ut notum est, sub Imperio Adriani Cæsaris. In ipso textu Græco, fateor, non nominantur neque Delphi, neque Apollo ita uti in Morellii versione conspiciuntur. Attamen ex iis quæ præcedunt, clarè patet eum de Apolline Delphico hîc loqui:

Ita enim dixerat: Οὐ γὰρ ἂν τὰ μὲν αὐτῶν παρέργως συνεξέβαλλεν ὁ Ἀπόλλων φθέγγειν, τὰ δὲ μὴ εἶναι ἀληχροὺς ἀπηγόρευε. καὶ ταῦτα ἀνδρὶ θεσπίζων, ὃς ἦν ἐπιμελέστατος περὶ τὸ θεῖον, καὶ θυσίας τε πλείστας ἔθυε, καὶ μέγιστα ἀναθήματα ἐπεπόμφει, τῶν πώποτε ἀναθέντων εἰς Δελφούς.

Quod autem & Luciani ætate, qui Antoninorum tempore vixit, (Marci Aurelii scilicet ac Commodi) præter alia quoque hoc Delphicum χρηστήριον fuerit consultum, patet ex stolida illa interrogatiunculâ Sacerdotis Thyanæi, quam in Alexandro Pseudomante habet ille Lucianus hisce verbis complexam: Τὰ δ' ἄλλα χρηστήρια, τὸ ἐν Διδύμοις, καὶ τὸ ἐν Κλάρῳ καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς, ἔχουσι τὸν πατέρα τὸν Ἀπόλλω χρησμῳδοῦντα, ἢ ψευδεῖς εἰσιν αἱ νῦν ἐκπίπτοντες ἐκεῖ χρησμοί; *At reliquæ Sortes, quæ in Didymis, Claro* DELPHISQUE *redduntur, utrum ab auctore proficiscuntur Apolline? an mendacia sunt quæ illic nunc redduntur Oracula?*

Idem de iisdem ferè, sed paulò serioribus temporibus

poribus liquet ex Ælio Spartiano: qui in Pescennio Nigro hæc habet: *Denique Delphici Apollinis Vates in motu Reipublicæ maximo, cum nuntiaretur tres esse Imperatores, Severum Septimum, Pescennium Nigrum, Clodium Albinum, consultus quem expediret Reipublicæ imperare, versum Græcum hujusmodi fudisse dicitur.*

OPTIMUS EST FUSCUS, BONUS AFER, PESSIMUS ALBUS.

Ex quo intellectum FUSCUM *Nigrum appellatum Vaticinatione*: *Severum* AFRUM: ALBUM *verò Albinum dictum.*

Nec defuit alia curiositas. Requisitum est qui esset obtenturus rempublicam: Ad quod ille respondit alium versum talem:

FUNDETUR SANGUIS ALBI, NIGRIQUE MINANTIS,
IMPERIUM MUNDI POENA REGE URBE PROFECTUS.

Quod omninò intellectum non est nisi quum Bassianus Antonini, quod verum signum Pii fuit, nomen accepit.

Item quum quæreretur quamdiu imperaturus esset, respondisse Græcè dicitur,

Bis denis Italûm conscendet navibus æquor:
Si tamen una ratis transiliet Pelagus.

Ex quo intellectum, Severum viginti annos expleturum.

Attamen Clemens Alexandrinus in Protreptico suo ad Gentes, (qui an sub Commodo, sub Juliano, sub Pertinace, an sub Severo scriptus sit incertum est) hæc, quæ sequuntur, habet: Ἄντρα τοίνυν ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε, μηδὲ βαράθρων στόματα, τερατείας ἔμπλεα: ἢ λέβητα Θεσπρωταῖον: ἢ τρίποδα Κιῤῥαῖον: ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον: γεράνδρυον δὲ, ψάμ-

ψάμμοις ἐρήμαις τετιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον, αὐτῇ δρυῒ μεμαρασμένον, μύθοις γεγηρακόσι καταλείψατε. σεσίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ, καὶ Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκε νάματα μαντικά, καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὀψὲ μὲν, ὅμως δ' οὖν, διελήλεγκται, τοῖς ἰδίοις συνεκρεύσαντα μύθοις. διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς, τὰ ἄχρηστα χρηστήρια: τὸν Κλάριον: τὸν Πύθιον: τὸν Διδυμέα: τὸν Ἀμφιάρεω: τὸν Ἀπόλλω: τὸν Ἀμφίλοχον. εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους, &c.

Impia ergò adyta ne investigetis, nec barathrorum ora præstigiis plena, aut lebetem Thesprotæum, aut tripodem Cirrhæum, aut æs Dodonæum. Gerandryon autem arenis desertis honoratum, & quod illic est Oraculum, quod cum ipsâ quercu emarcuit, anilibus fabulis relinquatis. Silentio (NB.) *quidem certè mandatus est Fons Castalius, & alius Fons Colophonis, & alia similiter perierunt fluenta Divinatoria, quæ certè fastu plena, serò quidem,* (NB.) *tandem tamen convicta sunt, ut quæ unà cum suis effluxere fabulis. Narra nobis alius quoque Divinationis, vel insanæ potius vanitatis, Oracula, Clarium,* PYTHIUM, *Didymæum, Amphiaraum, Apollinem, Amphilochum. Quod si & velis monstrorum inspectores, &c.*

Ex hisce verbis Clementis videntur jam ipsius tempore omnia cessasse Oracula ac periisse. Magnos ac valde notabiles Eclypses passa subinde hæc χρηστήρια, patet ex antedictis. An verò sub Imperio Severi tale quid passa fuerint, obscurum est. Non solùm autem de Delphico, verum etiam de aliis hîc loquitur Clemens. Crediderim ipsius ætate, atque antequam hæc scriberet, notabilem denuò defectum accidisse Delphico, forsan & aliis Oraculis, quæ præter hoc jam dudum in minori gloriâ erant. Sed non hîc cessasse in totum illorum responsa, manifestum satis fuit ex sequentibus: & de Delphico

per ea quæ tam Theodoretus quam Conſtantinus Magnus habent: quem poſteriorem in libro 2. & 50. vitæ ejus Euſebius ita inducit loquentem: *Quippe Apollo* TUNC TEMPORIS *ex antro & tenebris, ſeu* SPECU, *&* NON EX HOMINIS ORE, *Oraculum edidiſſe ferebatur, quo juſtos viros in terra degentes obſtare ſibi ajebat, quo minus vera prædiceret: atque* (NB.) *idcircò falſa ex tripode reddi. Hanc ob cauſam ille comam demiſit, & expulſà divinandi arte, tantum inter homines malum lamentabatur, &c.* Hæc autem narrat patris ipſius Conſtantii tempore, atque in prima ſua (Conſtantini) adoleſcentia, accidiſſe. Græca ſonant: Τὸν Ἀπόλλω τὸ τηνικαῦτα ἔφασαν ἐξ ἄντρου τινὸς καὶ σκοτίου μυχοῦ, οὐχὶ δ' ἐξ ἀνθρώπων χρῆσαι, ὡς ἄρα οἱ ἐπὶ τῆς γῆς δίκαιοι ἐμπόδιον εἶεν τοῦ ἀληθεύειν αὐτόν. καὶ διὰ τοῦτο, ψευδεῖς τοῦ τρίποδος τὰς μαντείας ποιεῖσθαι. Τοῦτ' αὐτοῦ κατηφεῖς τοὺς πλοκάμους ἀνεῖναι [ita enim legendum, uti ab aliis jam olim correctum: non ut in R. Stephani editione] πεποίηκε· τὸ τῆς μαντείας τ' ἐλαυνομένης, τὸ ἐν ἀνθρώποις κακὸν ἀπαδύρετο. Nec ſolum reſpondiſſe in ipſius adoleſcentia apparet hoc χρηστήριον Delphicum: ſed videtur & uſque ad ipſius imperium & ulterius dediſſe reſponſa; donec tandem ſub hoc ejus imperio per Chriſtianos deſtructum, vel potius ſpoliatum, fuit.

Ita enim habet idem Conſtantinus eadem in Oratione: Ἀλλὰ τὰ τῶν θρήνων ἐκείνων καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης πένθους ἐπὶ πλέον μεμνῆσθαί με δεῖ, οἴχονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖνοι οἱ τοῦ μύσους αὐθένται πρὸς διηνεκῆ κόλασιν τοῖς ἀχέροντος βαράθροις ἐκδοθέντες σὺν αἰσχρῷ τέλει. πολέμοις γὰρ ἐμφυλίοις καταμιγέντες, οὔτ' ὄνομα, οὔτε γένος αὐτῶν καταλελοίπασιν. Ὃ δὴ οὐκ ἂν αὐτοῖς συμβεβήκει, εἰ μὴ ἡ ἀσεβὴς ἐκείνη τῶν τοῦ Πυθίου χρηστηρίων μαντεία κίβδηλον δύναμιν ἐσχήκει.

Quorum poſtrema verba ſic bene, vertuntur ab inter-

interprete: *Quod profectò non ita contigisset, nisi impia illa Apollinis Pythii vaticinatio,* [major emphasis tamen est in textu Græco] *falsam quandam & adulterinam vim haberet.*

At magis verisimile quoque fit illud tamdiu durasse, donec sub hujus Constantini Imperio, atque ejus permissu, vel jussu (ut Eusebius loquitur) direptum ac disturbatum fuit, ex iis quæ idem tradit Eusebius lib. 3. de vita Constantini: Ἔνθεν εἰκότως ἐγυμνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια, θυρῶν ἔρημα γινόμενα βασιλέως προστάγματι. ἑτέρων δ' ἡ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη, τῶν καλυπτήρων ἀφαιρουμένων, ἐφθείρετο· ἄλλων τὰ σεμνὰ χαλκουργήματα, ἐφ' οἷς ἡ τῶν παλαιῶν ἀπάτη μακροῖς ἐσεμνολογεῖτο χρόνοις, ἔκδηλα τοῖς πᾶσιν ἐν ἀγοραῖς πάσαις τῆς βασιλέως πόλεως προὐτίθετο. ὡς εἰς ἀσχήμονα θέαν προκεῖσθαι τοῖς ὁρῶσιν, ὧδε μὲν τὸν Πύθιον, ἑτέρωθι δὲ τὸν Σμίνθιον, ἐν αὐτῷ δ' ἱπποδρομίῳ, τοὺς ἐν Δελφοῖς τρίποδας. τὰς δ' Ἑλικωνίδας μούσας ἐν παλατίῳ. ἐπληροῦτο δὲ ὅλη πᾶσα ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις, τῶν κατὰ πᾶν ἔθνος ἐντέχνοις χαλκοῦ φιλοκαλίαις ἀφιερωμένων. *Itaque quorundam in urbibus Fanorum vestibula nudabantur, valvis jussu Imperatoris orbata. Aliorum tectum corrumpebatur, tegulis amotis. Nonnullorum veneranda ex ære simulacra, quæ error majorum multis jam annis magnificè jactabat, per fora urbis ab Imperatore cognominatæ, omnium oculis subjecta sunt. Adeo ut ad ludibrium & contumeliam spectantium paterent expositi: hic* PYTHIUS APOLLO, *illic* SMINTHIUS, *& in ipso quidem Circo* TRIPODES DELPHICI: *Musæ autem Heliconides in palatio. Denique civitas illa Imperatorii cognominis, tota passim repleta est signis æneis, quæ eleganti opere elaborata, per singulas Provincias olim dedicata fuerant.*

Post hanc ruinam tamen ultimâ vice instauratum est, incertum an demum sub Juliano Apostatâ

ſtatâ, an verò jam antea ſub Conſtantio nonnulli id auſi fuerint. Veriſimilius tamen illud factum fuiſſe, perfectum ſaltem, ſi ab aliis antea tentatum, ſub Juliano: qui, teſte Theodorero, & alia χρηστήρια, & hoc ipſum, ſuper bello in Perſas ſuſcipiendo, conſuluit. Hæc enim Theodoreti verba:

Πέμψας δὲ εἰς Δελφοὺς, καὶ Δῆλον, καὶ Δωδώνην, καὶ τὰ ἄλλα χρηστήρια, εἰ χρὴ στρατεύειν ἐπηρώτα τοὺς μάντεις, οἱ δὲ καὶ στρατεύειν ἐκέλευον, καὶ ὑπίσχνουν τὴν νίκην. ἵνα δὲ τῶν χρησμῶν εἰς ἔλεγχον τοῦ ψεύδους ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ, ἔστι δὲ οὗτος· Νῦν πάντες ὡρμήθημεν θεοὶ νίκης τρόπαια κομίσασθαι παρὰ Θηρὶ ποταμῷ. Τῶν δ᾽ ἐγὼ ἡγεμονεύσω θοῦρος πολεμόκλονος Ἄρης. τὸ μὲν οὖν τῶν ἐπῶν καταγέλαστον κωμῳδείτωσαν οἱ λόγιον Θεὸν καὶ τῶν Μουσῶν ἀρχηγέτην τὸν Πύθιον ὀνομάζοντες. ἐγὼ δὲ αὐτοῦ τὸ ψεῦδος ὁρῶν τὸν ἐξηπατημένον ὀδύρομαι. *Cum miſiſſet ergo ad Delphos, ad Delon & Dodonem & alia Templa Fatidica, petebat ab [ipſorum] Prophetis, ſuſcipiendumne eſſet Bellum. Illi verò & ſuſcipere id jubebant, & Victoriam promittebant.*

Quorum [reſponſorum] unum, ut ſic illud arguam mendacii, huic tractationi inſeram. Eſt vero hoc ſequens: NUNC OMNES EXCITATI SUMUS DII UT FERAMUS TROPHÆA THERÆ JUXTA FLUVIUM: SED HORUM EGO DUCTOR SUM FUTURUS FERUS BELLIPOTENS MARS. *Horum igitur verſuum ridiculas ineptias cavillentur ii, qui eloquentem Deum & Muſarum Principem nominant Pythium: mihi quidem, mendacio deprehenſo, ſubit miſerari illum qui his deceptus fuit.*

Ex quibus Theodoreti verbis patet, ad minimum ſub Juliano, forſan & ultra Julianum, ſi non uſque ad Imperium Theodoſii, Delphicum hoc χρηστήριον dediſſe reſponſa, ſive Oracula. Quando enim

enim poſtremo atque in æternum fuerit deletum, planè nobis incognitum eſt. Namque hoc contigiſſe ſub Juliano, ac quidem cœlitus fulmine (aut aliter) falſum eſſe ſatis clarè oſtendi. Ex iis verò quæ procedente noſtro contextu adducentur, mihi veriſimile omninò eſt, id uſque ad Theodoſium (ſive tamdiu reddiderit Oracula ſive non,) perduraſſe; de qua re aliis tamen liberum (uti de omnibus meis) relinquo judicium.

Fuit ergo (ut cum Molinæo loquar) *in Baronio* [Pamelium multoſque alios ei hìc addere potuiſſem] *ſumma ἀβλεψία, quando dixit, paulò ante Chriſti nativitatem* [alii *non diu poſt* eam dicunt, Pamelius ſcilicet aliique, inter quos nonnulli nec ſibi nec aliis concordant] *Oraculum Delphicum plane conticuiſſe, neque ex eo ulla reſponſa dediſſe, apparatus* §. XXV. *ubi & ex Nicephoro & Suida, novis auctoribus affert verſiculos Apollinis, nullâ veritatis auctoritate ſuffultos.*

Sed audiamus quæſo ipſum Baronium magnum ſanè, aliàs, in multis ac magnis, virum: *Proxime autem*, ait, *ante dicta tempora illuſtriſſimum illud, totoque Orbe celeberrimum Apollinis Delphici Oraculum occluſum erat, nec ultra* USITATA RESPONSA *dabat: Horreſcente Dæmone, ut qui optime noſſe poterat, mala ſua annunciari, non tantùm per Oracula Sibyllina, ſed & Prophetarum prædictionibus, de quo perbelle hæc Ethnicus Orator.* Poſt quæ verba Ciceronem quoque citat teſtem ex lib. 2. de Divinatione, at quali cum ſucceſſu, jam ſuperius vidimus.

Bzovius verò, ne quid minus dicat Baronio, poſtquam illius ferè verbis uſus eſt, addit: *Ultimum dedit reſponſum Auguſto.*

Moderatius paulò Pamelius loquitur, qui ad numerum 351. Apologetici Tertullianei: *Pythia au-*

tem *Oracula defecisse* POST CHRISTUM, *comprobat Eusebius lib. 5. de Præparat. Evang. cap. 8. ex Porphyrio* (NB.) *& Plutarcho de Oraculorum silentio.* Quam vera autem hæc asserta, judicet Lector ex jam ante dictis.

Sed minimè prætermittendi sunt versus Prudentii, quos in Apotheosi sua contra Judæos cecinit, qui ita sonant:

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum
Spiritus ille Dei Deus, & se corpore matris
Induit, atque hominem de Virginitate creavit;
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra:
Non Tripodas cortina tegit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris:
Perdidit insanos mendax Dodona vapores:
Mortua jam mutæ lugent Oracula Cumæ:
Nec responsa refert Lybicis in Syrtibus Ammon.

Hæc si intelligenda sunt de tempore nativitatis aut paulò posteriori; ita ut statim, aut non diu, post natum Christum, silentium Oraculis fuerit impositum, plane falsum est. Si vero capienda de tempore ipsius Prudentii, possunt esse, quæ dixit, verissima. Nam Theodosio imperante maxima hisce in rebus facta fuit immutatio: quamvis, uti postea videbimus, imperante Honorio Aug. adhuc unum alterumve superfuerit χρηστήριον, atque Oracula sua reddiderit.

Confirmandis Prudentii dictis maxime Symmachus facit qui Epist. 33. libri quarti ita scribit ad Protadium: *Non vides Oracula olim locuta desiisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* dum hæc scriberet scilicet.

Si tamen hîc audiendus sit Poëta Claudianus, etiam sub Honorii Imperio χρηστήριον Delphicum & Jo-

& Jovis Ammonis Oraculum necdum erant plane intermortua: ſic enim ille de conſulatu quarto jam dicti Honorii cecinit:

Quis Vatum diſcurſus erat? tibi corniger Ammon
Et dudum taciti rupere ſilentia Delphi.
Te Perſæ cecinere Magi, te ſenſit Etruſcus
Augur, &c.

An hæc vera ſint judicet candidus Lector: ego enim hic non nimium ſtare velim dictis Claudiani ut Poëtæ: cum longe veriſimilius ſit, (licet alia adhuc, Arcadio & Honorio imperante ſuperfuerint) χρηστήρια hæc à Claudiano nominata, jam ſub Theodoſii imperio in totum interiiſſe.

Sicut autem de Delphico conſtat χρηστηρίῳ, illud per tot ſecula, uti oſtenſum eſt, duraſſe; ita etiam patet, ſi fides Hiſtoriæ, cæterorum plurima diu poſt Chriſtum natum ſua edidiſſe reſponſa; eorumque nonnulla aut uſque, aut ultra quoque Delphicum, durationis ſuæ terminos extendiſſe; Quamquam jam ante Plutarchum multa, præſertim in Græciâ, plane interciderint, neque omnia poſt ipſum reliqua æque longæ fuerint durationis.

Sed quoniam nulla nobis eorum, ab Antiquis conſcripta fuit, quod ſciam, Hiſtoria; aut ſi uſquam hoc factum fuerit, ea nunc nullibi exſtet; producam quæ de iis (quatenus ad rem faciunt) invenire potui, apud eos veteres ſcriptores, qui, aut ex propoſito, aut per occaſionem, aliquid de illis tradiderunt.

De Apollinis Clarii, in Colophone, Oraculo teſtatur nobis Tacitus, id Tiberii tempore à Germanico fuiſſe conſultum, cujus Taciti de iſto Oraculo verba (quæ habentur lib. Annalium ſecundo)

do) inferius, ubi de Oraculorum auctoribus ago, adducam.

Idem Tacitus libro 12. ubi de Odio ac criminationibus Agrippinæ uxoris Claudii Cæsaris in Lolliam Paulinam loquitur, hæc sequentia refert: *Iisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio Principis certavisset; molitur crimina & accusatorem, qui objiceret Chaldæos, Magos, interrogatumque* APOLLINIS CLARII SIMULACRUM *super nuptiis Imperatoris.*

Ex Philostrato etiam superius adducto vidimus, adhuc Domitiani Tempore hoc χρηστήριον viguisse; cum ipsum [Apollonium Thyanæum] *quidam ex* ORACULO COLOPHONIO, *illius participem Sapientiæ, & jam plene perfectéque sapientem factum, venire prædicarent, &c.* quæ vide.

Sic quoque ex Luciani Alexandro Pseudomante, ubi ita de hoc Alexandro: *Porrò cùm non ignoraret, qui in Claro, in Didymis, Malloque responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quâdam arte celebres haberi, &c.* manifestum id & hujus Luciani ætate frequenter fuisse consultum. Idem quoque patet ex stolidis illis interrogatiunculis Thyanæi istius Sacerdotis ab eodem Luciano adductis.

Ulterius autem illud perdurasse, imò ad minimum ad usque Imperium Constantini Magni, mihimetipsi planè persuadeo: licet minime inveniatur, quando in totum illud cessaverit. Forsan idem fatum habuit cum Delphico, Dodonæo, aliisque post Julianum Apostatam demum in totum extinctis.

De *Dodonæo* verò hæc sequentia testatur Strabo, libro Septimo:

Ἐκλέλοιπε δέ πως καὶ τὸ μαντεῖον τὸ ἐν Δωδώνῃ, καθάπερ τ' ἄλλα. Quæ verba malè sanè, ac contra mentem

tem Auctoris, à Xylandro, Græcæ linguæ aliàs peritissimo, at hic non satis rei attento, ita vertuntur: *Sed & Oraculum Dodonæum defecit, quemadmodum & reliqua.* Vocula πως nimirum, quæ hic magnam dat emphasin, significatque *propemodum, quodammodo, aliquomodo*, in vertendo ab ipso omittitur. Consulebatur ergo adhuc tempore Strabonis. Quale autem fuerit ipsius postea fatum, obscurum admodum atque incertum est.

Attamen ex iis quæ de Juliano Oracula consulente, attulimus liquet; exemplo ipsius Juliani, tum temporis id petentibus adhuc reddidisse responsa: sive ab Juliano, ipsiusve permissu instauratum fuerit, sive aliter hæc contigerint.

De Ammonis Oraculo, post Christum respondente, testimonium habemus hoc sequens Juvenalis, in Satyrâ VI.

Credent à fonte relatum,
Ammonis, quoniam Delphis Oracula cessant.

Ex quibus verbis patet, illud (licet ipsius ætate, adhuc, ex flagitio Neronis silentium teneret χρηστήριον Delphicum) consulentibus edidisse Oracula. Quamvis, jam Strabonis tempore, non admodum frequentaretur, neque majori esset in honore aut existimatione quam Dodonæum aut Delphicum. Ita enim libro 17. de eo loquitur Strabo: Πολλὰ δ' εἰρηκότες περὶ τοῦ Ἄμμωνος, τοσοῦτον εἰπεῖν βουλόμεθα· ὅτι τοῖς ἀρχαίοις μᾶλλον ἦν ἐν τιμῇ, καὶ ἡ μαντικὴ καθόλου, καὶ τὰ χρηστήρια· νυνὶ δ' ὀλιγωρία κατέχει πολλή, τῶν Ῥωμαίων ἀρκουμένων τοῖς Σιβύλλης χρησμοῖς, καὶ τοῖς Τυρρηνικοῖς θεοπροπίοις, διά τε σπλάγχνων, καὶ ὀρνιθείας, καὶ διοσημειῶν. Διόπερ καὶ τὸ ἐν Ἄμμωνι σχεδόν τι ἐκλέλειπται χρηστήριον, πρότερον δὲ ἐτετίμητο. *Multis a nobis de Ammone dictis, id tantum adjicimus: Veteribus & divinationem universam, & Oracula in summo*

mo fuisse honore, nunc eadem admodum negligi, Romanis in Sibyllæ Oraculis, & Etrusca divinatione per extispicia, & servationes de cœlo acquiescentibus. Itaque Ammonis Oraculum FERE *desertum est, quod in honore quondam fuerat.*

De hoc Ammonis Oraculo tamen vidimus quæ Prudentius ac Claudianus suis versibus inseruerunt, quum de Oraculo Delphico ipsorum temporibus adhuc respondente loqueremur. Ex quibus verisimile fit, ultimum ipsius interitum non antè Theodosii tempus, cum Delphico, Dodonæo, Didymæo, cæterisque, contigisse: ac forsan & hoc & alia plura sua silendi atque iterum loquendi habuisse intervalla, pro temporum eorumque per bella, ruinas, aut alia, mutationibus. Hujusmodi casuum exemplum habemus sane apud Polybium qui lib. 4. hæc sequentia narrat de Dorymacho: Παραγενόμενος δὲ πρὸς τὸ περὶ Δωδώνην ἱερὸν, τάς τε στοὰς ἐνέπρησε, καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε· κατέσκαψε δὲ καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν, &c. *Ad Dodonæum fanum ut venit, & porticus cremavit, & donaria multa corrupit: ipsam denique sacram ædem funditus evertit.* Quam eandem Historiam lib. 5. & 9. quoque perstringit.

Notandum iterum in verbis Strabonis, *Romanos*, uti ait, *in Sibyllæ Oraculis, &c. acquievisse.* Cum tamen multa χρηστήρια, non solum sub Imperio Romano, diu admodum post Strabonis hujus, fuerint ætatem, sed & in ipsâ Italiâ. Quare illa quæ tradit Strabo restringenda sunt ad ea quæ jussu Senatus, non studio & cupiditate privatorum fiebant. Nam nemini privato accessum fuisse datum ad libros Sibyllinos sub custodiâ quindecimvirorum servatos, notius est quam ut demonstratione ullâ indigeat; quidquid nonnulli somnient de Virgilio, aliisve, Augusti Cæsaris permissu ad eas admissis.

Alia

Alia quidem fuerunt Carmina Sibyllarum, (aut potius quæ pro talibus ostentabantur ac venditabantur) hinc inde per Græciam dispersa. Sed ad illa horumque similia minimè respicit Strabo: sed ad ea quæ Romæ servabantur, ac reipublicæ causa adibantur.

Exempla verò χρηστηρίων post Servatoris nostri nativitatem intra ipsam Italiam, imò quoque prope Urbem Romam, damus hæc sequentia, (forsan & alia dabimus procedente nostro contextu) ex Suetonio, qui in Tiberii Cæsaris vita cap. 14. ita loquitur: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum, sorte tractâ, quâ monebatur ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret.* De quo Aponi fonte etiam Claudianus Poëta; dum canit:

Fons Antenoreæ vitam quæ porrigis urbi
Fataque vicinis noxia pellis aquis,
Cum tua vel mutis tribuant miracula vocem,
CUM TUA PHOEBEUS CARMINE DICTET HONOS,
Et sit nulla manus cujus non pollice ductæ
Testentur memores prospera vota notæ, &c.

Prope ipsam quoque Urbem, ut diximus, aliquot fuisse Templa Fatidica; è quibus & per sortes, & aliis modis, reddebantur Oracula, ostendit nobis Suetonius, dum de eodem Tiberio loquitur cap. 63. *Tiberius* VICINA URBI ORACULA *etiam dispicere conatus est; sed Majestate Prænestinarum Sortium territus destitit. Cum obsignatas devectasque Romam non reperisset in arcâ, nisi relatas rursus ad Templum.*

De quibus Sortibus quoque Propertius lib. 2. Eleg. 23.

Nam quid PRÆNESTIS *dubias, ô Cynthia, Sortes;*
Quid petis Ææi mœnia Telegoni?

Curte

Curte in HERCULEUM *deportant oppida*
Tibur?

De Caligula verò idem ille Suetonius cap. 57. *Monuerunt &* SORTES ANTIATINÆ [Caligulam] *ut à Caſſio caveret. Quâ cauſa ille Caſſium Longinum Aſiæ tum Proconſulem occidendum delegaverat, immemor Chæream Caſſium nominari.*

Et Præneſte & Antii non Fortunæ ſimpliciter, ſed Fortunarum Templum erat: licet aliàs Horatius, de Antio:

O Diva gratum quæ regis Antium,
Præſens vel imo tollere de gradu,
Mortale corpus, vel ſuperbos
Vertere funeribus Triumphos.
Te pauper ambit ſollicitâ prece, &c.

Macrobius tamen lib. Saturnal. *Ut videmus apud Antium promoveri ſimulacra Fortunarum ad danda reſponſa.* Quæ confirmantur ab Inſcriptione quæ in Theſauro Gruteri exhibetur pag. 72. num. 2.

FORTVNIS. ANTIATIBVS
M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS
DAMASCO. S. D. D

Neque ab hiſce diſcrepat Martialis: qui, dum Cæſari Domitiano adulatur, lib. 5. Epigram. I. ita canit:

Hoc tibi Palladiæ ſeu collibus uteris Albæ,
Cæſar, & hinc Triviam proſpicis, inde Thetin:
SEU TUA VERIDICÆ DISCANT RESPONSA SORORES,
Plana ſuburbani qua cubat unda freti:

Seu

Seu placet Æneæ nutrix, seu filia Solis,
Sive salutiferis candidus Anxur aquis;
Mittimus.

Sic quoque, licet Valerius Maximus, lib. 1. cap. 3. *Lutatius, qui primum Punicum bellum confecit, à Senatu prohibitus est* SORTES FORTUNÆ PRÆNESTINÆ *adire. Auspiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam administrari oportere judicabant:* tamen Statius Sylvar. lib. 1. carm. 3. de villa Tiburtina:

Quod ni TEMPLA *darent alias* TYRINTHIA *Sortes,*
Et PRÆNESTINÆ *poterant migrare* SORORES.

Ex quibus Statii verbis quoque discimus: Tibure etiam fuisse Templum Fatidicum, in quo per *Sortes*, ut apud Antium & Præneste, Oracula reddebantur. Quod Herculis Templum structura & magnificentia eximium fuisse, docent non obscurè hæc Juvenalis verba;

— *Vincens Fortunæ, atque Herculis ædem.*

Sed progrediamur nunc & ad alia χρηστήρια, sive ad alias Oraculorum Sedes, ac Templa Fatidica; & ad alia, (seriora scilicet) tempora; ut sic tandem quoque ad Theodosii tempora & ulterius adhuc deveniamus.

Idem igitur ille Suetonius in vita Vespasiani, cap. 5. de ipso Vespasiano loquitur hoc modo: *Apud Judæam Carmeli Dei Oraculum consulentem, ita confirmavere Sortes: ut quidquid cogitaret volveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur.* Quorum dictorum fides quoque adstruitur à Tacito, qui libro 2. Historiarum ita lotur: *Est Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant*

cant montem Deumque. Nec simulacrum Deo, aut Templum (sic tradidere majores) ara tantùm & reverentia. Illic sacrificanti Vespasiano, CUM SPES OCCULTAS VERSARET ANIMO, *Basilides Sacerdos, inspectis identidem extis. Quidquid est, inquit, Vespasiane quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum. Has ambages & statim acceperat fama, & tunc aperiebat,* &c.

De Tito Vespasiani filio idem Suetonius cap. 5. *Sed ubi turbari rursus cuncta sensit, rediit ex itinere, aditoque* PAPHIÆ VENERIS ORACULO, *dum de navigatione consulit, etiam de Imperio confirmatus est.*

Audiamus iterum hîc Tacitum Suetonii dictis adstipulantem: Is enim lib. 2. Historiarum de Tito hæc affert: *Atque illum cupido incessit adeundi visendique Templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, Templi situm,* &c. Post quorum descriptionem ita pergit: *Titus spectatâ opulentiâ donisque Regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit, de navigatione primùm consuluit. Postquam pandi viam & mare prosperum accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus,* (NB.) *Sacerdotis id nomen erat, ubi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam vidit, pauca in præsens & solita,* (NB.) *respondens, petito secreto, futura aperuit.*

Philostratus lib. 4. cap. 1. de Apollonio, hæc sequentia narrat:

Λόγοι τε περὶ αὐτοῦ ἐφοίτων. οἱ μὲν ἐκ τοῦ Κολοφῶνι μαντείου, κοινωνὸν τῆς ἑαυτοῦ σοφίας, καὶ ἀτεχνῶς σοφὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν ἄνδρα ᾄδοντες· οἱ δὲ, ἐκ Διδύμων· οἱ δὲ ἐκ τοῦ

περὶ

περὶ τὸ Πέργαμοι ἱερῷ. Πολλοὺς γὰρ τῆς ὑγιείας δεομένων, ὁ Θεὸς ἐκέλευε προσφοιτᾶν τῷ Ἀπολλωνίῳ. τοῦτο γὰρ αὐτός τε βούλεσθαι, καὶ δοκεῖν ταῖς μοίραις.

Sermones quoque de ipso varii ferebantur, cùm ipsum quidam ex Oraculo Colophonio, illius participem sapientiæ, & jam plenè perfectéque sapientem factum venire prædicarent: alii ex Didymæo; alii ex Pergameo templo venire illum assererent. Multos enim sanitatem ab Oraculo petentes jubebat Deus ad Apollonium accedere. Sic enim sibi Deo placere, & fata postulare, dicebat.

Quæ de Clitumno habet Plinius Junior, lib. 8. Epist. 8. Oraculorum intra Italiam, per hæc tempora, quoque fidem faciunt. Ita autem ill· describit istud μαντεῖον: *Adjacet Templum, priscum & religiosum. Stat Clitumnus ipse amictus ornatusque prætextâ. Præsens numen atque etiam* FATIDICUM, *indicant* SORTES. *Sparsa sunt circa sacella complura, totidemque Dei simulacra. Sua cuique veneratio, suum numen; quibusdam vero etiam fontes. Nam præter illum quasi parentem cæterorum, sunt minores capite discreti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus Sacri profanique in superiore parte navigare tantum, infrà etiam natare concessum.*

Sic quoque de suo tempore Plutarchus in Dialogo de Oraculorum defectu (præter alia jam superius citata atque huc spectantia) hæc habet. Ἐν δὲ Ὀρχομενῷ λέγουσι λοιμοῦ γενομένου πολλοὺς μὲν ἀνθρώπων διαφθαρῆναι, τὸ δὲ τοῦ Τειρεσίου χρηστήριον ἐκλιπεῖν παντάπασιν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀργὸν διαμένειν καὶ ἄναυδον. εἰ δὲ καὶ τοῖς περὶ Κιλικίαν ὅμοια συμβέβηκε παθεῖν, ὡς ἀκούομεν, οὐδεὶς ἂν ἡμῖν, ὦ Δημήτριε, σοῦ φράσειε σαφέστερον. καὶ ὁ Δημήτριος, Οὐκ οἶδα ἔγωγε τὰ δὲ νῦν· ἀποδημῶ γὰρ (ὡς ἴστε) πάμπολυν ἤδη χρόνον· ἔτι δ᾽ ἤκμαζεν ἐμοῦ παρόντος καὶ τὸ Μόψου καὶ τὸ Ἀμφιλόχου μαντεῖον. ἔχω δ᾽ εἰπεῖν τοῦ

Μόψου

Μόψου παραγενόμενος πρᾶγμα θαυμασιώτατον. Quæ verba ita vertuntur ab Adriano Turnebo (historiam enim ipsam, quæ sequitur, attingemus in dissertatione nostra secundâ.)

Orchomeni dicunt, grassante peste, multos interiisse mortales, ac tum Oraculum Teresiæ in totum exstinctum esse, & ad hanc diem ignavum mutumque permansisse. Idemne verò Ciliciæ Oraculis acciderit, ut fando audivimus, nemo te Demetrio nobis melius narraverit. Et Demetrius, haud equidem, inquit, qualia nunc illa sint scio. Jam pridem enim, ut scitis, à Patriâ peregrinor. Illic autem quum essem etiam tum Mopsi & & Amphilochi opertum vigebat: ac quidem de Mopso maximè admirandum commemorare possem, &c. Et hoc Plutarcho tamen ut teste luculento, pro Oraculorum, cum Christi adventu, defectu utuntur, (præter alios, ut vidimus) Farnabius & Lubinus, quorum primus ad verba Juvenalis. *Quoniam Delphis Oracula cessant*, ita loquitur: *Quod tamen Oraculum* [Delphicum scilicet] *defecit, ut & reliqua, adventu Christi. Vide Plutarchum de defectu Oraculorum.* Lubinus verò ad hæc eadem verba: *Scopticè hæc dicit, quasi illi Astrologi Oraculorum defectum supplere deberent. Scripsit Plutarchus librum de Oraculorum suo tempore defectu. Christus autem suo adventu Dæmonas profligavit, & Omnibus Oraculis Dæmonum æternum silentium indixit.*

Hæc sic in transitu adducere volui, quamvis aliàs vix ac ne vix quidem merebantur ut adducerentur. Etenim non solum de Oraculis in genere longè aliter hic, quem testem adducunt, loquitur Plutarchus; sed & de ipso Oraculo Delphico planè ipsis contrarium asserit: quod tam ex aliis, superius allatis quam ex hisce sequentibus abunde patet: *Nunc Sacerdos est unica* [de suo tempore loquitur,] *nec conquerimur, quum sit una consulentibus satis.*

satis. Neque verò Deus ipse culpandus est, quum quod divinationis adhuc superest, omnium desiderio satisfaciat absolutosque domum dimittit.

[Græcum textum jam antè quoque adduxi.]

De Oraculis autem Luciani tempore responsa dantibus, præter ea quæ tum, quum de Delphico loqueremur, ex ipso adduximus, videamus quæ habeat 1. in Philopseude suo. 2. quæ in Alexandro Pseudomante. Quæ in Dialogo Philopseude narrat sub persona Eucratis; quem strenuè mentientem inducit, sunt hæc sequentia: Ἃ δὲ ἐν Ἀμφιλόχου τε ἤκουσα ἐν Μαλλῷ τοῦ ἥρωος ὑπερδιαλεχθέντος μοι, καὶ συμβουλεύσαντος ὑπὲρ τῶν ἐμῶν, καὶ ἃ εἶδον αὐτὸς, ἐθέλω ὑμῖν εἰπεῖν. εἶτα ἑξῆς ἃ ἐν Περγάμῳ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἐν Πατάροις. ὁπότε γὰρ ἐξ Αἰγύπτου ἐπανῄειν οἴκαδε, ἀκούων τὸ ἐν Μαλλῷ τοῦτο μαντεῖον, ἐπιφανέστατόν τε καὶ ἀληθέστατον εἶναι, καὶ χρᾶν ἐναργῶς πρὸς ἔπος ἀποκρινόμενον, οἷς ἂν ἐγγράψας τις εἰς τὸ γραμματεῖον παραδῷ τῷ Προφήτῃ, καλῶς ἂν ἔχειν ἡγησάμην ἐν παράπλῳ πειραθῆναι τοῦ χρηστηρίου, καί τι περὶ τῶν μελλόντων συμβουλεύσασθαι τῷ Θεῷ.

Cæterum quæ apud Amphilochum audivi in MALLO, *Heroë mecum diu disserente, Deumque meis de rebus consulente, tum quæ ipse vidi, volo vobis referre. Deinde ex ordine tum quæ vidi in Pergamo, tum quæ audivi in Pataris. Cum ex Ægypto redirem domum audiremque illud in Mallo Oraculnm apertissimum simulque esse & verissimum, & sic evidenter responsa dare, ut ad verbum respondeat iis quæcunque Prophetæ quispiam in schedulam inscripta tradiderit;* (NB.) *rectè me facturum putavi, si dum præternavigabam experirer Oraculum, Deumque de futuris quippiam consulerem.*

Regeret forsan Lector, Historiolas in ista Luciani Dialogo contentas studio esse confictas, ad deridendum Philosophos mendaces ac credulos eorum-

rumque credulos discipulos ac sequaces: aut si revera narratæ fuerint, saltem eum in finem huc adduci à Luciano, ut pro ridiculis mendaciis à cordatioribus rideantur. Sit ita. At quis credat etiam illud in iis esse confictum, talia tum temporis fuisse Oracula? Certè in historia Alexandri, quæ & mihi & aliis pro vera Historiâ, nec sine justis causis, habetur, etiam de *Mallo*, de *Claro* & de *Didymis* idem asserit, quæ de *Pergamo*, *Didymis*, &c. Philostratus & Dio & Plutarchus diversis temporibus, ac de diversis temporibus tradunt, hoc modo:

Εἰδὼς δὲ τοὺς ἐν Κλάρῳ, καὶ Διδύμοις, καὶ Μαλλῷ, καὶ αὐτοὺς εὐδοκιμοῦντας ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ μαντικῇ ταύτῃ, φίλους αὐτοὺς ἐποιεῖτο, πολλοὺς τῶν προσιόντων πέμπων εἰς αὐτοὺς λέγων, &c.

Porrò cùm non ignoraret, qui in Claro, in DIDYMIS, MALLOQUE *responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quâdam arte celebres haberi, eos sibi reddebat amicos, missis ad eos plerisque consultoribus, his verbis*, &c.

At χρηστήριον illud in Mallo non solum Commodi ætate, adeóque & Luciani, sed & ipsius Dionis, (qui usque ad Alexandri Severi annum octavum, quo ipse secundò Consul fuit, Historiam suam protraxit, in eoque finiit) Oracula reddidisse, ex hisce ipsius verbis, lib. 72. contentis, manifestum est:

Ἔστιν ἐν Μαλλῷ πόλει τῆς Κιλικίας Ἀμφιλόχου χρηστήριον· καὶ χρᾷ δι' ὀνειράτων. ἔχρησεν οὖν καὶ τῷ Σέξτῳ, ὁ διὰ γραφῆς ἐκεῖνος ἐδήλωσε. Παιδίον γὰρ τῷ πίνακι ἐνεγέγραπτο δύο δράκοντας ἀποπνῖγον, καὶ λέων νεβρὸν διώκων. οὐδὲ ἔσχον αὐτὰ συμβαλεῖν, τῷ πατρὶ συνὼν ἄρχοντι τῆς Κιλικίας, πρὶν πυθέσθαι τούς τε ἀδελφοὺς ὑπὸ τοῦ Κομμόδου, ὃς μετὰ ταῦτα τὸν Ἡρακλέα ἐζήλωσε, τρόπον τινὰ πνιγέντας, ὥσπερ καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἔτι νήπιος ὢν ἱστόρηται τοὺς ὑπὸ τῆς Ἥρας ἐπιπεμ-

φθέντας

φθέντας αὐτοῦ δράκοντας ἀποπνῖξαι (καὶ γὰρ οἱ Κυιντίλιοι ἀπηγχονίσθησαν) καὶ τὸν Σέξτον φεύγοντα, καὶ διωκόμενον τοῦ κρείττονος.

Est Malli, quod est oppidum Ciliciæ, Oraculum Amphilochi, quod per somnia consulentibus respondet. Id Sexto quoque responsum dedit, quod ille picturâ hujusmodi expressit. Pictus erat in tabellà puer, à quo duó serpentes suffocabantur: Itemque leo hinnuium persequens. Quam rem ego quum essem in Cilicia cum patre, qui ei Provinciæ præerat, non antè potui conjicere; quam fratres à Commodo, qui Herculem postea imitatus est, quodammodo suffocatos intelligerem: Ut Herculem infantem adhuc, memoriæ proditum est serpentes à Junone immissos suffocasse. (Quintilii enim suffocati sunt) jamque Sextum fugere, quem viribus potior Commodus persequeretur.

De χρηστηρίῳ seu μαντείῳ Jovis Nicephori, hæc sequentia tradit Ælius Spartianus in vita Hadriani: *Quo quidem tempore, quum sollicitus de Imperatoris erga se judicio* VIRGILIANAS SORTES *consuleret.*

QUIS PROCUL ILLE AUTEM RAMIS INSIGNIS OLIVÆ,
SACRA FERENS? NOSCO CRINES INCANAQUE MENTA,
REGIS ROMANI, PRIMAM QUI LEGIBUS URBEM
FUNDAVIT, CURIBUS PARVIS ET PAUPERE TERRA,
MISSUS IN IMPERIUM MAGNUM; CUI DEINDE SUBIBIT:

Sors excidit: Quam alii ex Sibyllinis versibus ei provenisse dixerunt. Habuit autem præsumptionem imperii mox futuri ex FANO *quoque* NICEPHORI

JOVIS manante *responso, quod Apollonius Syrus Platonicus libris suis indidit.*

Advocemus huc quoque lapidem illum sive tabellam marmoream, quæ putatur olim stetisse in Templo Æsculapii, quod fuit in Insulâ Tiberina intra urbem Romam, quam in Thesauro suo, pag. 71. repræsentat Gruterus. Quæ opinio si vera sit (verisimilis saltem est, quod ea Romæ inventa ibi in ædibus Maffæanis servetur: Nam & in Insula Tiberina Æsculapii fuisse Templum cunctis notissimum est) verum etiam est, ad illud usque (Antoninorum tempus, (NB.) *in ipsâ quoque urbe Româ* per Æsculapium, (seu potius ipsius Prophetas Antistites) reddita fuisse Oracula.

Tabellam istam, seu potius fragmentum tabellæ, (quod abunde potest ex forma ipsius apud dictum Gruterum repræsentata; nam & caput, & cauda, uti videtur, ipsi desunt) huc adduco: Literarum formam, quæ singularis admodum est, ut & tabulæ seu fragmenti formam, curiosus Lector videat apud ipsum Gruterum. Ἀυταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπ . . . . . ερὸν βῆμα καὶ προσκυνῆσαι· εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπ᾽ ἄνω τοῦ βήματος καὶ ἆραι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς· καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀντωνείνου.

Λουκίῳ πλευρειτικῷ καὶ ἀφελπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν καὶ μετ᾽ οἴνου ἀναφυρᾶσαι καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν καὶ ἐσώθη καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ εὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Οὐα-

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος καὶ κολλυρίου συντρίψαι καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀνέβλεψεν καὶ ἐλήλυθεν καὶ εὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ Θεῷ.

Addam hîc & verſionem quæ ibi quoque affertur à Grutero:

Illis ipſis diebus Cajo cuidam cœco, Oraculum reddidit. Veniret ad ſacrum altare, & genua flecteret; à parte dextrâ, veniret ad lævam, & poneret quinque digitos ſuper altare; & elevaret manum & poneret ſuper proprios oculos. Et rectè vidit, populo præſente, & congratulante quod grandia miracula fierent ſub Imperatore noſtro Antonino.

Lucio affecto lateris dolore, & deſperato ab omnibus hominibus, Oraculum reddidit Deus, veniret & ex tribomo tolleret cinerem, & unà cum vino commiſceret & poneret ſupra latus. Et convaluit & publicè gratias egit Deo, & populus congratulatus eſt illi.

Sanguinem removenti Juliano deſperato ab omnibus hominibus, ex Oraculo reſpondit Deus, veniret & ex tribomo caperet nucleos pini, & comederet, una cum melle, per tres dies: & convaluit & veniens publicè gratias egit, præſente populo, &c.

Dubitare quis poſſet, eo quod lingua Græca dedicata ſit hæc inſcriptio, an Romæ poſita fuerit; an vero non potius videatur ex Græcia vel Aſia eo eam fuiſſe deportatam: cum omnes ferè inſcriptiones per Italiam atque omnes alias Provincias (Græciâ ſolùm, iiſque regionibus quæ communi, cum Græciâ idiomate uterentur, exceptis) Linguâ Latinâ conſpiciantur conſcriptæ. Cujuſmodi ſcrupulo, ſi objiciatur, removendo, regerere poſſim, quod multæ aliæ Inſcriptiones & Romæ & pluribus aliis per Italiam locis teſtentur, etiam ab ipſis

Romanis atque Italis sæpe tales positas fuisse Inscriptiones.

Hocque abunde patere, cuivis manifestum fieri queat nuda inspectione Thesauri Gruteriani, multisque per Italiam aliasque Provincias exstantibus monumentis. Verum quidem est, occasione statuarum, aliorumque publicorum monumentorum multas quoque, imò plurimas, Inscriptiones eo fuisse devectas; Sed de Epitaphiis, tabellis votivis vel Eucharisticis similibusque id mihi non verisimile fit. Adde quod & Orthographia (uti & literarum forma) sæpe non nimis Græca, imò in multis vitiosa, magis testetur sculptorem, aut non, aut parum, Græcè peritum. Sed tamen Lectori meo heic judicium liberum relinquo.

Transeamus igitur ad Tertullianum qui sub Severi atque Antonini Caracallæ vixit ac scripsit Imperio. Is autem ita libro de anima cap. 46. *Nam & Oraculis hoc genus stipatus est Orbis: ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bœotiâ, Mopsi in Ciliciâ, Hermionæ in Macedoniâ, Pasiphaæ in Laconica.*

De Caracalla Herodianus lib. 4. hæc sequentia habet: Περιεργότερος γὰρ ὤν, οὐ μόνον τὰ ἀνθρώπων πάντα εἰδέναι ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖά τε καὶ δαιμόνια πολυπραγμονεῖν. ἀεί τε πάντας ὑποπτεύων ὡς ἐπιβουλεύοντας, χρηστηρίων τε πάντων ἐνεφορεῖτο, τούς τε πανταχόθεν μάγους καὶ ἀστρονόμους τε καὶ θύτας μετεπέμπετο· καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἐλάνθανε τῶν τὴν ζητείαν ταύτην ὑπισχνουμένων. *Nam quum suapte natura curiosior esset, non hominum modo res cognoscere studebat, sed Deorum Dæmonumque etiam rimari arcana: metuque semper insidiarum, nullis non Oraculis incubabat* [vel, quod hic magis ad verbum, magisque appositè ad rem, *omnia frequenter consulebat Oracula*] *etiam accitis undique magis,*

gis, Astrologis, atque aruspicibus, nullo planè prætereito qui hujusmodi fallacias profiteretur.

Dion. Cassius verò de eodem:

Τοιαῦτα περὶ τὴν ταλαίπωρον Ἀλεξανδρείαν ἔδρασεν ὁ Αὐσόνιος θὴρ ὡς τὸ ἀκροτελεύτιον τοῦ περὶ αὐτοῦ χρησμοῦ, τῇ τοῦ θηρὸς κλήσει καλλωπιζόμενον· εἰ καὶ πολλοὺς προφάσει τοῦ χρησμοῦ ἐφόνευσεν, ὡς προειρηκαμένους αὐτόν. *Hæc igitur in miseram Alexandriam perpetravit Ausonia fera. Sic enim nominavit eum clausula Oraculi de ipso dati. Quamvis hujus Oraculi prætextu, multos, quasi hoc in lucem primi protulissent, occiderit.*

De hoc Caracalla Cæsare idem quoque Dio: Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώλετο, καὶ τελευταίαν ταύτην φωνὴν πρὸς ἐμὲ ἔρρηξε, καὶ πάνυ κεχρησμῳδηκέναι τρόπον τινὰ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ ἐνομίσθη· ὥσπερ καὶ ὁ Ζεὺς ὁ Βῆλος ὀνομαζόμενος, καὶ ἐν τῇ Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας τιμώμενος· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Σεβήρῳ πρότερον, ἰδιωτεύοντι ἔτι, τὰ ἔπη ταῦτα εἰρήκει,

Ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διῒ τερπικεραύνῳ
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.
Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορι γενομένῳ εἶπε χρωμένῳ, ὅτι
Οἶκος δέ σοι πᾶς βήσεται δι' αἵματος.

Sed cum non multò pòst occisus esset, atque hunc sermonem mecum habuisset postremum, illum vaticinatum esse quodammodo, ac futura prædixisse existimavi, non aliter quam Jovem qui Belus cognominatus, coliturque Apameæ civitate Syriæ. Nam is Severo, cum adhuc vitam privatam ageret, hos versus dixerat:

OS OCULOSQUE JOVI SIMILIS QUI FULMINA TORQUET
ET MARTI LATUS ET NEPTUNO PECTORA.

Eidemque post Imperatori facto, respondit consulenti,

PER SANGUINEM TIBI UNIVERSA IBIT DOMUS.

In quibus Oraculis specimen videmus & Homericarum & è Tragicis petitarum Sortium: de quibus postea latius.

De Macrino, qui huic Caracallæ successit, idem rursus Dio: ὁ μὲν οὖν Μακρῖνος οὕτω καὶ γέρων ὢν (πεντήκοντα γὰρ καὶ τέσσαρα ἔτη ἦγε) καὶ ἐμπειρίᾳ πραγμάτων προφέρων, ἀρετήν τε ὑποδεικνύων, καὶ τοσούτων στρατευμάτων ἄρχων, ὑπὸ παιδαρίου, οὗ μηδὲ τὸ ὄνομα πρότερον ἠπίστατο, κατελύθη· ὥς που καὶ τὸ μαντεῖον αὐτῷ προεμήνυσε· χρωμένῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτο ἔφη·

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταὶ,
Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

Itaque Macrinus grandis natu (agebat enim annum 54.) usuque & experientia rerum præstans, cum aliqua significatione virtutis, tantique Imperator exercitus, à puerulo, cujus ne nomen quidem cognoverat antea, oppressus est. Uti Oraculum ei quondam prædixerat. Ipsi enim illud consulenti hoc dixerat:

EST JUVENUM MISERANDE SENEX TIBI NOXIA PUGNA,
NEC TIBI SUNT VIRES, SENIIQUE GRAVIS DOLOR INSTAT.

Ubi iterum habemus specimen Homericarum sortium quæ hoc tempore, in templis Fatidicis præcipue, locum habuisse videntur.

De hoc ipso Macrino hæc sequentia quoque narrat Capitolinus: *De ipso quæ in Annales relata sunt proferam. Vates Cœlestis apud Carthaginem, quæ Deo repleta* (NB.) *solet vera canere, sub Antonino Pio, quum sciscitante Proconsule de statu, ut solebat, publico,*

blico, & de suo imperio, futura prædiceret: ubi ad Principes ventum est, clarâ voce numerari jussit, quoties diceret ANTONINUM. *Tumque attentis omnibus* Antonini *nomen* Augusti *octavo edidit. Sed credentibus cunctis quod octo annis Antoninus Pius imperaturus esset & ille transcendit hunc annorum numerum, & constitit* APUD CREDENTES, *vel tunc vel postea, per Vatem aliud designatum.*

Hîc illa verba, quæ Deo repleta *solet vera canere*, propter illud *solet* indicare videntur, adhuc tempore hujus Capitolini, istud Oraculum dedisse responsa consulentibus; ac præcipuè quidem ob id paulò pòst sequens *solebat*.

Nam ita de suo tempore Capitolinus (qui suam de Vitis Cæsarum Historiam Diocletiano Cæsari dedicavit) loqui videtur: neque id ullo modo mirum videri debet, cum longè posterioribus temporibus ejusmodi Oraculorum responsa multis in locis data fuerint. Si quis tamen illud *solet* eo sensu accipere nolit per me licet, modo alia argumenta proposito meo aptè congruentia sufficiant.

Pergam igitur & addam ea qua Dio indubitato de suo tempore refert. Is libro XLI. de Oraculo seu χρηστηρίῳ quod ad Apolloniam consulebatur, hæc tradit: Καὶ δὴ καὶ μαντεῖον τοιόνδε τι παρέχεται· λιβανωτὸν δὴ λαβών, καὶ προσευξάμενος ὅ, τι ποτὲ καὶ βούλει, ῥίπτει αὐτὸν τὴν εὐχὴν φέροντα. κἂν τούτῳ τὸ πῦρ, ἂν μέντοι ἐπιτελὲς εἴη ἐσόμενον, δέχεται αὐτὸν ἑτοιμότατα· κἂν ἄρα καὶ ἔξω που προσπέσῃ, προσδραμὸν ἥρπασε καὶ κατανάλωσεν· ἂν δ' ἀτέλεστον ᾖ, οὔτ' ἄλλως αὐτῷ προσέρχεται, κἂν ἐς αὐτὴν τὴν φλόγα φέρεται, ἐξαναχωρεῖ τε καὶ ἐκφεύγει, καὶ ταῦθ' οὕτως ἑκάτερα περὶ πάντων ὁμοίως, πλὴν θανάτου καὶ γάμου, ποιεῖ. περὶ γὰρ τούτων οὐδὲ ἔξεστι τινὶ ἀρχὴν αὐτοῦ πυθέσθαι τι. τοῦτο μὲν τοιοῦτόν ἐστιν.

Ibi & Oraculum editur, idque hoc modo; thure accepto, precibusque ejus rei ergo, quam volunt, factis,

ipſum thus, ut ſecum eas preces deferat [*ad ignem*] *projiciunt. Tum ſi ratum ſit futurum votum, ab igni thus è veſtigio corripitur: ac ſi thus extra ignem forte deciderit, accurrens ignis id abripit, & conſumit: ſin irritum erit votum, neque ignis ad thus accedit, & ſi ad ipſam flammam conjicitur, recedit ab eâ atque effugit. Ita in utramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiiſque exceptis.* (NB.) *De his enim non licet cuiquam* Oraculum *conſulere. Atque ea eſt iſtius Oraculi ratio.*

De Claudio, qui antè Valerianum tenuit clavum imperii, ita Trebellius Pollio: *Et bene venit in mentem; exprimenda eſt* SORS *quæ Claudio data eſſe perhibetur: eo magis ut intelligant omnes, genus Claudii ad felicitatem reipublicæ divinitus conſtitutum. Nam quum conſuleret factus Imperator, quamdiu imperaturus eſſet,* SORS *talis emerſit:*

TU QUI NUNC PATRIAS GUBERNAS ORAS,
ET MUNDUM REGIS ARBITER DEORUM,
IN VETERES TUIS NOVELLIS.
REGNABUNT ETENIM TUI MINORES,
ET REGES FACIENT SUOS MINORES.

Item quum in Apennino [optimè, meo judicio, Iſaac. Caſaubonus *Aponino* legit] *de ſe conſuleret, reſponſum hujuſmodi accepit:*

TERTIA DUM LATIO REGNANTEM VIDERIT ÆSTAS.

Item quum de poſteris ſuis,

HIS EGO NEC METAS RERUM NEC TEMPORA PONO.

Item

Item quum de fratre Quintillo, quem consortem habere volebat imperii, responsum est,

OSTENDUNT TERRIS HUNC TANTUM FATA.

[Vide hic rursus exemplum Virgilianarum sortium in Oraculo Gerionis ad Patavium.]

De Aureliani tempore testem habemus Zosimum: qui duorum χρηστηρίων sub ejus Imperio adhuc Oracula reddentium meminit, hoc modò: Ἐν Σελευκείᾳ τῇ κατὰ Κιλικίαν Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἵδρυτο, καλουμένου Σαρπηδονίου, καὶ ἐν τούτῳ χρηστήριον. τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ θεοῦ, &c. Post quæ pauculis interjectis, pergit, τοῖς Παλμυρηνοῖς δὲ χρωμένοις εἰ καθέξουσι τὴν τῆς ἑῴας ἡγεμονίαν, ἔχρησεν ὁ Θεὸς οὕτως,

> Ἔξιτε μοῦ μεγάρων ἀπατήμονες ἤλιοι ἄνδρες,
> Φύλης ἀθανάτων ἐρικυδέος ἀλγυντῆρες.

Πυνθανομένοις δὲ ἐπὶ περὶ τῆς Αὐρηλιανοῦ καὶ Παλμυρηνῶν στρατείας, ὁ Θεὸς ἀνεῖλε,

> Κίρκος τρήρωσιν ἱερὸν γόον ἠγηλάζων,
> Οἶος πολλῇσιν· ταὶ δὲ φρίσσουσι φονῆα.

Καὶ ἕτερον δὲ Παλμυρηνοῖς συνηνέχθη τοιοῦτον. Ἄφακα χωρίον ἐστὶ μέσον Ἡλιουπόλεώς τε καὶ Βίβλου, καθ' ὃ ναὸς Ἀφροδίτης Ἀφακίτιδος ἵδρυται. τούτου πλησίον λίμνη τίς ἐστιν ἐοικυῖα χειροποιήτῳ δεξαμενῇ. κατὰ μὲν οὖν τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς πλησιάζοντας τόπους πῦρ ἐπὶ τοῦ ἀέρος λαμπάδος ἢ σφαίρας φαίνεται δίκην, συνόδων ἐν τῷ τόπῳ χρόνοις ῥητοῖς γινομένων. ὅπερ καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφαίνετο χρόνων. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς τιμὴν τοῦ θεοῦ δῶρα προσέφερον οἱ συνιόντες ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα· καὶ ὑφάσματα μέντοι λίνου τε καὶ βύσσου, καὶ ἄλλης ὕλης τιμιωτέρας. καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη, παραπλησίως τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα κατεδύετο· εἰ δὲ ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα, αὐτά τε ἦν ἰδεῖν ἐπιπλέοντα τῷ ὕδατι τὰ ὑφάσματα, καὶ ἔτι περὶ τῶν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἄλλαις ὕλαις, αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδα-

τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι. τῶν Παλμυρηνῶν γοῦν ἐν τῷ πρὸ τῆς καθαιρέσεως ἔτει συνελθόντων ἐν τῷ τῆς ἑορτῆς καιρῷ, καὶ εἰς τιμὴν τῆς θεοῦ δῶρα χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ ὑφασμάτων κατὰ τῆς λίμνης ἀφέντων, πάντων τε τοῦ βάθους καταδυόντων, κατὰ τὸ ἐχόμενον ἔτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἑορτῆς ὤφθησαν αἰωρούμενα πάντα, τῆς θεοῦ διὰ τούτου τὰ ἐσόμενα δηλωσάσης.

Seleuciæ, quod est oppidum Ciliciæ, templum Apollinis erat, quem Sarpedonium vocant, & in eo ORACULUM. *De hoc quidem Deo quæ perhibentur*, &c. Tum post parvum intervallum sic pergit:

Cæterum Palmyrenis Oraculum consulentibus, an Orientis imperium habituri essent, in hac verba Deus respondit:

FALLACES PRAVIQUE DOMO DISCEDITE NOSTRA.

Itidem quibusdam consulentibus de (NB.) *Aureliani adversus Palmyrenos expeditione, Deus Oraculum hoc edidit:*

FALCO PRÆIT SACRO LUCTU COMPLURIBUS UNUS,
QUÆ TAMEN HAUD CESSANT HOSTEM EXHORRERE, COLUMBIS.

[Pergit idem porro ad aliud Oraculum, dum textum ita continuat,]

Præterea quid aliud tale Palmyrenis accidit. Aphaca locus est inter Heliopolin & Biblum, ubi Fanum est Veneris Aphacitidis. Propter fanum istud lacus quidam est, sternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis aut globi conspicitur, quoties statutis temporibus ibi conventus habentur: QUI QUIDEM AD NOSTRAM ÆTATEM USQUE *conspectus fuit. Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas &, byssinas alteriusque materiæ pretiosioris. Ac si quidem illa viderentur,*

tur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin essent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ erat videre innatantes; tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura, ut super aquam se nunquam attollant, sed demergantur. Palmyreni ergo, quum tempore celebritatis, anno ante suum interitum proximo, convenissent, & in honorem Deæ dona partim aurea, partim argentea, partim textilia conjecissent in lacum, eaque omnia demergerentur in profundum: anno proximo, celebritatis ejusdem tempore, visa sunt in superficiem evecta. Quâ re Dea quid futurum esset significabat.

Videamus nunc quæso quæ de Licinnio narrat Hermias Sozomenus: ut hic simul quoque videamus usque ad ea tempora, si non & ulterius, perdurasse Didymæi Apollinis χρηστήριον; atque adeò non solùm tam decantatum illud Delphicum, sed plura etiam alia (uti superiùs notatum est) durationis suæ terminos eousque, si non & ultra Constantinum (quod de hoc etiam verisimile est) protulisse. Quæ verò de Licinnio habet Sozomenus, hæc sunt: Πρὸς τούτοις δὲ οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, πάλιν εἰς μάχην καθίστασθαι μέλλων Κωνσταντίνῳ, τοῦ προσδοκωμένου πολέμου πρόνοιαν ἐποιεῖτο, διά τε σφαγίων καὶ μαντειῶν. καὶ ὑπαχθεὶς τισὶν ὑπισχνουμένοις αὐτῷ κρατήσειν, εἰς Ἑλληνισμὸν ἐτράπη. ἀμέλει τοίνυν καὶ Ἕλληνές φασιν αὐτὸν τότε ἀποπειραθῆναι τοῦ ἐν Μιλήτῳ μαντείου τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος. ἐρομένῳ δὲ αὐτῷ περὶ τοῦ πολέμου, χρῆσαι τὸ δαιμόνιον τοῖς Ὁμηρικοῖς στίχοις.

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί,
Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

Præterea cum, ut fieri solet, denuò ad bellum sese accingeret contra Constantinum, ad belli instantis curam sese accingebat, etiam victimis & Oraculis. Atque eò adactus à nonnullis qui ipsi Victoriam promittebant, rursus ad Ethnicismum delapsus est.

Atque

Atque adeo ipſi Ethnici dicunt, eum tunc expertum Oraculum illud Apollinis Didymæi in Mileto, atque ipſi interroganti de bello, reſpondiſſe Dæmonem hiſce verſibus Homericis:

EST JUVENUM MISERANDE SENEX TIBI NOXIA PUGNA,

NEC TIBI SUNT VIRES, SENIIQUE GRAVIS DOLOR INSTAT.

Ubi (ut hoc obiter moneam) iterum videmus exemplum HOMERICARUM SORTIUM, Sicut, in Hiſtoria illa Treb. Pollionis de Claudio, habuimus Virgilianarum Sortium exemplum Oraculi Gerionis ad Aponi fontem. Videntur autem, ut ex hiſce apparere ſatis clarè mihi videtur, poſterioribus temporibus, ſacerdotes horum Poëtarum adhibuiſſe verſus, ne riderentur ob malè concepta metra: quod ſæpius ipſis accidebat, ab iis qui ipſorum dolos ac fraudes odorabantur. Sed de hac materia latius in ſecunda noſtra, (ſi Deo ita viſum fuerit) Diſſertatione.

Ex Zoſimo ſuperius de Oraculo Aphacæ ſeu Veneris Aphacitidis, ac Reſponſis ibi redditis locuti ſumus. Iſtud autem manſiſſe ac reſpondiſſe, donec juſſu Conſtantini Magni everſum fuit, ob ſcelera & flagitia maſculæ Veneris, omniſque ejuſdem naturæ turpitudinis, ibi ſub religionis prætextu commiſſa, ex Euſebii libro 3. de Vita Conſtantini, ſatis clarum eſt. Sicut idem quoque manifeſtum eſt de Templo atque Oraculo Æſculapii Ægis in Cilicia: de quo ita Euſebius: Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν ὁ τῶν δοκησισόφων περὶ τὸν Κιλίκων δαίμονα πλάνη, μυρίων ἐπτοημένων ἐπ' αὐτῷ, ὡς ἂν ἐπὶ σωτῆρι, καὶ ἰατρῷ ποτὲ μὲν ἐπιφαινομένῳ τοῖς ἐγκαθεύδουσι, ποτὲ δὲ τῶν τὰ σώματα καμνόντων ἰωμένῳ τὰς νόσους (ψυχῶν δ' ἦν ὀλετὴρ ἄντικρυς οὗτος, τοῦ μὲν ἀληθοῦς ἀφέλκων σωτῆρος, ἐπὶ

δὲ τὴν

ἢ τὴν ἄθεον πλάνην κατασπῶν τοὺς πρὸς ἀπάτην εὐχερεῖς) εἰκότα δὲ πράττων, Θεὸν ζηλωτὴν ἀληθῶς προβεβλημένος, καὶ τοῦτον εἰς ἔδαφος τὸν νεὼν ἐκέλευσε καταβληθῆναι. ἑνὶ δὲ νεύματι κατὰ γῆς ἡπλοῦτο, δεξιᾷ καταῤῥιπτόμενος στρατιωτικῇ, τὸ τῶν γενναίων Φιλοσόφων τὸ βοώμενον θαῦμα καὶ ὁ τῇδε ενδομυχῶν, οὐ δαίμων, οὐδέ γε Θεὸς, πλάνος δέ τις ψυχῶν μακροῖς καὶ μυρίοις ἐξαπατήσας χρόνοις. εἶτα ὁ κακῶν ἑτέρους ἀπαλλάξειν καὶ συμφορᾶς προϊσχόμενος, οὐδὲν αὐτὸς πρὸς ἄμυναν εὕρετο φάρμακον μᾶλλον, ἢ ὅτε κεραυνῷ βληθῆναι μυθεύεται.

Nam cum maximus ac vulgatissimus error circa illum Ciliciæ Dæmonem vanissimos homines occupasset, ac propè infiniti eum tanquam Servatorem ac Medicum admirarentur; quippe qui nunc in templo dormientibus appareret, nunc morbos ægrotantium curaret (erat tamen ille seductor animarum, utpote qui homines decipi faciles, à verò Servatore abductos ad falsum impietatis errorem pertraheret,) Imperator pro more atque instituto suo; quippe qui Zelatorem ac verè Servatorem Deum sibi colendum proposuerat, hoc etiam Templum solo æquari præcepit. Nec mora, ad unum Imperatoris nutum humi jacuit, manu militari subversum Templum quod nobiles Philosophi tantoperè suspexerant: & una cum Templo ille ipse qui intus latitabat, non Dæmon aut Deus, sed deceptor quidam animarum, qui longissimi temporis spatio homines in fraudem induxerat.

Sic igitur ille qui malis & calamitatibus alios liberaturum se esse spondebat, nullum sibi ipse remedium reperit quo se tueretur: non magis quam cum fulmine percussum eum fabulæ fingunt. Post quæ paucis interjectis, ita pergit: Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον οὕτω φρονεῖν, τὴν ἔξωθεν τῶν ξοάνων φαντασίας πλείστην ἴσην μιαρίαν εἴσω κεκρυμμένην ὁρῶντες. ἢ γὰρ νεκρῶν σωμάτων ὑπῆν ὀστέα, ξηρά τε κρανία, γοήτων περιεργίαις ἐσκευωρημένα, ἢ ῥυπῶντα ῥάκη βδελυρίας αἰσχρᾶς ἔμπλεα, ἢ χόρτου καὶ καλάμης φορυτός. ἃ δὴ τῶν ἀψύχων ἐντὸς σεσω-

ρευμένα

ρύμενα θεώμενοι, αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐτῶν πατράσι πολλὴν λογισμοῦ ἀφροσύνην κατεμέμφοντο· ὅτε μάλιστα ἐνενόουν, ὡς οὐδεὶς ἄρα ἦν ἐν τοῖς ἀδύτοις αὐτῶν μυχοῖς, οὐδ' ἐν αὐτοῖς ἀγάλμασιν ἔνοικος οὐ δαίμων, οὐ χρησμῳδὸς, οὐ Θεὸς, οὐ μάντις· οἷα δὴ τὸ πρὶν ὑπελάμβανον, ἀλλ' οὐδ' ἀμυδρόν τι ἢ σκιῶδες φάντασμα. διὸ δὴ προχείρως τοῖς ἐκ βασιλέως καταπεμφθεῖσι, πᾶν σκοτεινὸν ἄντρον, καὶ πᾶς ἀπόρρητος μυχὸς βατὸς ἦν· ἄβατά τε καὶ ἄδυτα, ἱερῶν τε τὰ ἐνδοτάτω στρατιωτικοῖς κατεπατεῖτο βήμασιν. *Quiàni verò ita ſentirent, cum ſub externa ſimulacrorum ſpecie tantam intus latentem ſpurcitiem cernerent. Nam aut cadaverum oſſa, aut aridæ Calvariæ ſuberant, impoſtorum fraude ſubreptæ, aut ſordidi panni turpi immunditie referti, aut denique fœni ac ſtipulæ acervus. Quæ cum in penetralibus ſimulacrorum animâ carentium congeſta aſpicerent, & ſuam & ſuorum parentum dementiam ſummam incuſabant: maximè cum animadverterent in ſuis illis adytis, atque in ipſis ſimulacris nullum eſſe intus habitantem, non Dæmonem Oracula fundentem; non Deum prædicentem futura; quemadmodum ſibi antea perſuaſerant: imò ne obſcurum quidem ac tenebricoſum ſpectrum. Atque idcircò quodvis vel obſcuriſſimum antrum & abditiſſimi quique receſſus, iis qui ab Imperatore miſſi erant, facilè patuerunt: adyta quinetiam & inacceſſa prius loca, ipſaque Templorum penetralia, militum veſtigiis terebantur.*

Sed præternavigemus tandem tempora Conſtantini Magni: atque oſtendamus, uti de Delphico fecimus, ad Imperium Theodoſii, imò & ulterius χρηστήρια nonnulla petentibus dediſſe reſponſa.

Revocemus hic ergò primò in memoriam edicta Conſtantii ac Juliani ſuperius allata: ex quibus patet talia μαντεῖα tunc temporis adhuc fuiſſe conſulta: Regnavit hic Conſtantius ultra 25. annos: Imperii ſui decimonono Julianum appellavit Cæ-

ſarem;

ſarem: cum quo anno ſequenti, dum hi ſimul; Conſtantius VIII. Julianus I. eſſent Conſules, primum illud ad populum publicarunt edictum. Secundum verò à nobis citatum (quod lib. 9. Cod. cap. 18. ordine Septimum eſt) duobus annis pòſt; Titiano ſcilicet, & Cereale Coſſ. qui annus fuit poſt Chriſti nativitatem 358.

Quæ igitur ex hiſce edictis cognoſcimus (ut ex ſequentibus etiam clarius conſtabit) ſunt, aut non in totum ſic deſtructa fuiſſe ſub Conſtantini Imperio Templa Fatidica; ſed multa adhuc poſt ejus mortem ſuperfuiſſe: aut multa eorum quæ ſub ejus imperio diruta vel occluſa fuerant, ſtatim ſub Imperio Conſtantii fuiſſe aut inſtaurata aut denuò aperta.

Si verò cuiquam hæc aſſertio aut minus vera aut nimis incerta videatur, conſideret hæc ſequentia exempla ex Ammiano Marcellino adducta. Qui quidem lib. 14. ita loquitur: *Eodem tempore Serenianus ex Duce, cujus ignavia populatam in Phœnice Cœlen antè retulimus, pulſatæ Majeſtatis Imperii reus jure poſtulatus à lege, incertum qua potuit ſuffragatione abſolvi: apertè convictus, familiarem ſuum, cum pileo, quo caput operiebat, incantato vetitis artibus, ad* TEMPLUM *miſiſſe* FATIDICUM, *quæritatum expreſſe, an firmum portenderetur imperium, ut cupiebat.* Et libro 19. hoc modo: *Materiam autem in infinitum quæſtionibus extentis dedit, occaſio vilis & parva. Oppidum eſt Abydum in Thebaidis parte ſitum extrema: hîc* BESÆ DEI *localiter appellati* ORACULUM *quondam futura pandebat, priſcis circumjacentium regionum cæremoniis ſolitum coli. Et quoniam quidam præſentes, pars per alios, deſideriorum indice miſſâ Scripturâ ſupplicationibus expreſſe conceptis, conſulta Numinum ſcitabantur, chartulæ ſeu membranæ continentes quæ petebantur, poſt data*

H quoque

quoque responsa interdum remanebant in Fano. Ex his aliqua (NB.) *ad Imperatorem malignè sunt missa: qui ut erat augusti pectoris, obsurdescens in aliis etiam nimium seriis, in hoc titulo imâ, quod ajunt, auricula mollior, & suspicax, & minutus, acri felle concaluit, &c.* Quibus porrò quæstiones, ac supplicia super hac materià exercita superaddit. Ex quibus manifestum est (quamvis aliàs usus sit Ammianus in hac narratiuncula voce *quondam*) Oraculum istud adhuc tempore Constantii (imò & usque ad extrema ejus tempora) viguisse. Quia aliàs omninò intempestivum ac præter rem fuisset, tales chartulas mitti ad Imperatorem: nec potuissent illæ dare materiam (ut loquitur Ammianus) infinitam quæstionibus; atque ea producere mala, carceres, eculeos, exilia, aliaque supplicia tot nobilium quam ignobilium virorum, si hæc antè hujus Constantii Imperium contigissent.

Contigerunt autem hæc sub finem ipsius vitæ, quum jam expeditionem in Persas adornaret.

Quamobrem rectissimè mihi suspicari videor, illud *quondam*, à sciolo quodam posterioris ævi, in Ammiani textum fuisse intrusum.

Hinc non mirum sanè tam multa ac diversa ab Juliano fuisse consulta Oracula, ut Theodoretus lib. 3 cap. 9. testatur, hoc modo: Ἰουλιανὸς δὲ Πέρσαις ἐπιστρατεῦσαι βουλόμενος, εἰς ἅπαντα μὲν τὰ κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν χρηστήρια τοὺς δυνατωτάτους τῶν ὑπηκόων ἐξέπεμψεν· αὐτὸς δὲ τὸν Πύθιον τὸν Δαφναῖον ἱκέτευε δηλῶσαί οἱ τὰ ἐσόμενα. Ὁ δὲ τοὺς γειτονεύοντας νεκροὺς ἔφη ἐμποδὼν γίνεσθαι τῇ μαντείᾳ, καὶ χρῆναι τούτους πρότερον εἰς ἕτερον μετατεθῆναι χωρίον, εἶθ' οὕτως ἀπαγγεῖλαι πρόῤῥησιν· οὐ γὰρ ἂν εἴποιμί τι, μὴ τοῦ τεμένους ἐκκαθαρθέντος. *Julianus cum in animo haberet bellum contra Persas gerere*, ad (NB.) OMNIA ORACULA, QUÆ ERANT INTRA FINES ROMANI IMPERII,

PERII, *consulenda, homines è suis summa benevolentiâ sibi conjunctos misit. Ille ipse verò supplex orat Apollinem Daphnæum, uti quæ sibi essent eventura, ostenderet. Respondet Apollo, mortuos quosdam, in proximo humatos, impedimento esse, quominus daret vaticinia. Eos igitur primùm transferendos esse: deinde quid futurum sit se prædicturum pollicetur. Nam se, nisi purgato luco, nihil posse dicere, &c.*

Hic igitur mentio fit non solum Apollinis Daphnæi, sed & omnium *Oraculorum*, seu χρηστηρίων, quæ erant intra fines Romani Imperii. Quod indicat tum temporis adhuc multa superfuisse χρηστήρια, & intra & extra illud Imperium.

Citata nunc Theodoreti verba etiam fidem adstruunt iis quæ Nicephorus, (cui solo aliàs in talibus non crederem) habet lib. 10. cap. 29. ubi ita loquitur: *Alias tum quoque*, QUUM ORACULA SIMUL ET SEORSIM OMNIA RESPONDISSENT, *Imperatoris avunculum Julianum ægrum moriturum non esse, responsis ipsis legendis, ærumnosè & miserabiliter is vitam finiit.*

De Oraculo Apollinis Daphnæi hic memorato tamen aliquis mihi objicere posset, id jam à longo tempore, Hadriani Cæsaris scilicet, etiam ipso Ammiano (præter alios) teste, fuisse mutum; cum ille in hunc modum de eo loquatur: *Hæc dum ita procedunt more pacis, multorum curiosior Julianus, novam consilii viam ingressus est, venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis: quem obstruxisse Cæsar dicitur Aarianus, mole saxorum ingenti, veritus,* (NB.) *ne ut ipse præcinentibus aquis capessendam rempublicam comperit, etiam alii similia docerentur: ac statim circum humata corpora statuit transferri eo ritu, quo Athenienses insulam purgaverant Delon.*

Verum est, fateor, istud χρηστήριον ab Juliano

instauratum rursus ac resecratum, sed non ita de Omnibus esse tenendum, quæ hic exprimuntur per generales istos terminos *Omnia Oracula*, &c. satis manifestum est ex iis exemplis quæ de Constantii tempore atque imperio adduxi, ut ex edictis per hunc Constantium Augustum simul cum Juliano tum adhuc Cæsare factis ac publicatis. Sed de hoc χρηστηρίῳ Apollinis Daphnæi plura, ubi de Oraculorum Auctoribus tractabo.

Si Fides quoque sit habenda Cedreno, idem Julianus, uti instauravit χρηστήριον Apollinis Daphnæi, sic etiam instauravit illud Apollinis Delphici. Ita enim pag. 250. edit. Basileënsis loquitur: Πέμπει οὖν Ὀρειβάσιον τὸν ἰατρὸν καὶ κοιαίστωρα ἐν Δελφοῖς, ἀνεγεῖραι τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀπελθὼν οὖν αὐτὸς, καὶ τοῦ ἔργου ἀψάμενος, λαμβάνει χρησμὸν παρὰ τοῦ Δαίμονος:

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πίσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Oribasium Medicum ac Quæstorem Delphos misit, ut Oraculum Apollinis instauraret, is cum eò pervenisset opusque inchoasset, tale à Dæmone accepit Oraculum:

CORRUIT ARTIFICI VARIE CORTINA LABORE
CONSTRUCTA: HOC REGI REDEUNTES DICITE VESTRO:
NEC CASA, NEC PHOEBI REDDENS ORACULA LAURUS
ULLA SUPER, NULLÆ VENIUNT A FONTE LOQUELÆ,
EXTINCTI LATICESQUE PROFUNDA SILENTIA SERVANT.

Ita

Ita vertit Xylander.

Hæc verò instauratio, secundum hunc Cedredum, facta fuit sub initium Imperii Juliani atque adeò jam antè istam consultationem de Bello Persico, de qua Theodoretus lib. 3. cap. 9. & 21. narrat.

Sed an vera sint hæc quæ narrat Cedrenus, merito quis dubitare queat, ex collatione verborum ipsius cum verbis citati modò Theodoreti. Ac si verum id quod de instauratione à Juliano per Oribasium facta narrat, de responso tamen erit quæstio. Etenim teste Cedreno, ut & prætenso Oraculo ab ipso adducto, respondit Dæmon & non respondit: respondit quippe se non respondere. Quod idem est ac si mutus aliquis, aut pro tali habitus, de re aliquâ interrogatus, articulatis vocibus hæc efferret: Ego non possum tibi respondere, eò quod loqui non valeam. Et tamen postea super expeditione contra Persas interrogatus respondit (testibus Socrate, Theodoreto, Sozomeno, & Ruffino) se ob cadavera ibi in vicinia humata non posse Juliano desiderata reddere responsa. Ita ut mihi hæc Cedreni narratiuncula ejusdem sit pretii ac valoris cum illa de Puero Hebræo, quam quasi ex Eusebio haustam Historiæ suæ insuit. Restat tamen, illud adhuc istis temporibus fuisse consultum.

Sed ut tandem citandis in hanc rem exemplis imponamus finem, prodeat nobis & in campum Macrobius; qui, (uti ex ipsorum verbis, & illustri testimonio in Codice Theodosiano lib. 6. tit. 8. patet) sub Arcadio & Honorio Augg. in vivis atque honore fuit. Is autem lib. 1. Saturnal. cap. 23. hæc sequentia narrat de Templo quodam in Assyriâ: *Hujus Templi religio etiam divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulacrum Dei Helio-*

liopolitani ferculo, ut vehuntur in pompa ludorum Circensium Deorum simulacra: & subeunt plerumque provinciæ proceres raso capite, longi temporis castimoniâ puri; feruntúrque divino spiritu, non suo arbitrio, sed quò Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulacra (NB.) *Fortunarum ad danda responsa. Consulunt hunc Deum absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitur ordine ad ea quæ consultatione additâ continentur. Sic & Imperator Trajanus initurus ex ea provincia Parthiam cum exercitu constantissimæ religionis, hortantibus amicis ut de eventu consuleret rei cæptæ, egit Romano consilio, prius explorando fidem religionis: ne forte fraus subesset humana. Et primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit afferri chartam, eamque signari puram & mitti, stupentibus Sacerdotibus ad ejusmodi factum: ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit, quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tunc aliis codicillis conscriptis consignatisque consuluit, an Romam perpetrato bello rediturus esset. Vitem centurialem Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri jussit, divisamque in partes sudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, ossibus Romam relatis. Nam fragmentis species reliquiarum, vitis argumento casus futuri temporis ostensum est.*

Et hæc quidem, Benevole Lector, tam ex Christianis quàm Ethnicis scriptoribus adduxi; ut ostenderem, quàm malo ac debili, imò nullo fundamento superstructa sit, atque innitatur ea opinio, quæ tam latè inter homines, etiam doctos ferè tam bene quam indoctos, pervagata est; Oracula nempe, sive χρηστήρια, aut jam ante Christum natum, aut cum Christi in terras adventu, aut saltem paulò post (sive per prædicationem Euangelii sive alias ob causas) plane obmutuisse. Nam quam-

quamvis (præter ſolos, quod ſciam, Peucerum & Mœbium, qui ipſorum durationem uſque ad Julianum extendunt) Boiſſardus, Hoſpinianus, Schedius, Molinæus pluresque alii quoque dicant, illa ab eo tempore emarcuiſſe, ac ſenſim obmutuiſſe: Horum tamen nemo in ea re ſatis ſibi conſtat: ut patet ex exemplo de puero Hebræo, aliiſque, quæ etiam à Peucero, &c. adducuntur.

Cum tamen & ex præcedentibus viderimus, atque ex nunc ſequentibus amplius videre queamus, ea non ſolum uſque ad Julianum, verum & uſque ad Theodoſium, imò & ulterius, ſi non ultra Honorium & Arcadium Augg. (nonnulla ſcilicet eorum) durationis ſuæ terminos extendiſſe.

Nec mirum ſanè tam diu χρηστήρια hæc diverſis in locis, imò multis adhuc, tam ſub Imperio Romano quam extra illud exſtitiſſe: ac tam diu detinuiſſe ſtultam vulgi (imò & aliorum quandoque) credulitatem; neque exſtincta ſtatim imperantibus jam Cæſaribus atque Auguſtis Chriſtianam amplectentibus doctrinam ac fidem; cum tam infinitus adhuc reſtaret numerus Ethnicorum ſub ipſo etiam Imperio Romano, in Provinciis nempe & Regnis huic Imperio vectigalibus; quæ vel omninò vel maximam partem adhærebant Gentiliſmo ejuſque pravis, ac ſtultis ſæpè, ſuperſtitionibus attinebantur.

Hinc Ruffinus lib. 11. cap. 19. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ita loquitur: *Idolorum cultus, qui Conſtantini inſtitutione, & deinceps negligi & deſtrui* COEPTUS FUERAT *eodem* [Theodoſio] *imperante collapſus eſt.*

Quæ latius tractat Theodoretus lib. 5. cap. 20. in hunc modum: Ὁ δὲ πιστότατος βασιλεὺς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μετέθηκεν τὴν σπουδὴν, καὶ νόμους ἔγραψε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καταλυθῆναι κελεύων. Κωνσταντῖνος μὲν

γὰρ ὁ μέγας, ὁ πάσης ἀξιέπαινος εὐφημίας, πρῶτος εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔτι μεμηνυῖαν ὁρῶν, τὸ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν, παντάπασιν ἀπηγόρευε. τοὺς δὲ τούτων ναοὺς οὐ κατέλυσεν, ἀλλ' ἀβάτους εἶναι προσέταξε. καὶ μέντοι καὶ οἱ τούτου παῖδες τοῖς πατρῴοις ἠκολούθησαν ἴχνεσιν. Ἰουλιανὸς δὲ ἀνενεώσατο τὴν ἀσέβειαν, καὶ τῆς παλαιᾶς ἐξαπάτης ἐξῆψε τὴν φλόγα. Ἰοβιανὸς δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, πάλιν τὴν τῶν εἰδώλων ἐκώλυσε τὴν θεραπείαν. καὶ Βαλεντινιανὸς δὲ ὁ μέγας, τοῖσδε κέχρηται νόμοις ἰθύνων τὴν Εὐρώπην. ὁ δὲ Οὐάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκεύειν ἢ βούλοιντο καὶ τὰ θρησκευόμενα θεραπεύειν, μόνοις δὲ πολεμῶν διετέλει τοῖς τῶν ἀποστολικῶν ὑπερμαχοῦσι δογμάτων. πάντα γοῦν τὸν τῆς ἐκείνου βασιλείας χρόνον, καὶ τὸ ἐπιβώμιον ἥπτετο πῦρ, καὶ σπονδὰς καὶ θυσίας τοῖς εἰδώλοις προσέφερον καὶ τὰς δημοθοινίας κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐπετέλουν, καὶ οἱ τοῦ Διονύσου τὰ ὄργια τελεσάμενοι, μετὰ τῶν αἰγίδων ἔτρεχον, τοὺς κύνας διασπῶντες, καὶ μεμηνότες καὶ βακχεύοντες, καὶ τὰ ἄλλα δρῶντες, ἃ τὴν τοῦ διδασκάλου πανήγυριν δηλοῖ. ταῦτα πάντα Θεοδόσιος εὑρὼν ὁ πιστότατος βασιλεὺς, πρόρριζα τε ἀνέσπασε καὶ λήθῃ παρέδωκε. Πρῶτος μέντοι τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, Μάρκελλος ὁ πάντα ἄριστος ὅπλῳ τῷ νόμῳ χρησάμενος τῆς ἐγκεχειρισμένης πόλεως τὰ τεμένη κατέλυσε, &c.

His confectis rebus Imperator fidelissimus omne suum studium ad errorem Gentilium evertendum transtulit; legesque promulgavit, quibus imperatum erat, ut simulacrorum fana diruerentur. Nam CONSTANTINUS MAGNUS *omnibus laudis praeconiis meritò efferendus, qui primus Imperium vero Dei cultu exornare studebat, videns adhuc orbem terrarum caeco errore furentem, tametsi vetuit omnino Daemonibus immolare hostias, non tamen illorum delubra demolitus est: Sed mandatum solum dedit, ne quisquam ad ea accederet. Quinetiam ipsius filii paterna diligenter persecuti sunt vestigia. Julianus autem impietatem renovare, & flammam veteris fraudis jam pridem extinctam de inte-*

integro accendere laboravit. At contra JOVIANUS *Imperio potitus* SIMULACRORUM *cultum omnino vetuit.* VALENTINIANUS *quoque ille* MAGNUS *iisdem legibus Europam praeclarè gubernavit. Caeterum* VALENS, *sicut aliis omnibus permisit potestatem eam quam vellent religionem amplectendi, & eos colendi Deos, quos ipsi pro Deis haberent: ita adversus solos Doctrinae Apostolicae propugnatores bellum continenter gessit. Itaque toto tempore quo ille regnabat ignem in aris accendere, libamenta & hostias simulacris immolare, celebrare quoque in foro epulas Gentiles non desiiterunt. Quin etiam Mysteriis Bacchi initiati, cum scutis cursitare, dilacerare canes, Bacchari, alia denique agere, quae Magistri sui improbitatem, satis apertè declarabant. Quae omnia, cum fidelissimus Imperator Theodosius pro certo comperisset, exstirpavit radicitus, & sempiterna oblivione obruenda curavit,* &c.

In quibus Theodoreti verbis tria notanda veniunt.

Primum est Joviani Imperium solum per quinque menses, imò nec totos, durasse, adeóque ipsum non potuisse aut multa innovare, aut si hoc fecerit, ad exitum non potuisse perducere.

Secundum est quod testetur de Valentiniano Magno. Lubenter sanè concedam, eum longe aliter quam Valens fuit, in hisce fuisse animatum. At certum interim est ex antiquis monumentis, ipsum aut voluntate aut potestate defectum aut metu, rationibusve aliis Politicis deterritum, non eo fuisse provectum, ut cum aliquo vigore, (tanto saltem ut aliquem effectum ipsius conatus tales sortirentur) publicum Ethnicorum cultum opprimere aggressus sit: multò minus ut eum in totum exstinxerit. Patet hoc abunde satis ex inscriptionibus aliisque monumentis (narrationibus quoque Histo-

 ricis)

ricis) in Occidente, cujus Imperio per 12. propè annos præfuit inventis; ex quibus manifestum fit & *Sacra Tauropolia* ipsius sub Imperio frequenter, & per maximæ auctoritatis ac potentiæ viros fuisse suscepta & perpetrata; ipsosque, earumve uxores, talibus horrendis sanè Sacris præfuisse, publiceque id per inscriptiones publicas fuisse testatos.

Horum exempla sint lapides Romæ, alibique in Italia, exstantes cum hisce sequentibus inscriptionibus. Quas præter alios exceperunt pro parte Onuphrius, & Joan. Seldenus: Sed cum multo pluribus collegit, post Aldum & Smetium, Gruterus in eximio illo Thesauro, quem adjuvante Scaligero (qui indicem confecit) aliisque in magnum emolumentum politioris literaturæ, edidit.

PETRONIVS APOLLODORVS. V.C
PONTIFEX. MAJOR. XV. VIR. SACR. FAC
PATER. SACR. DEI. INVICTI. MITHRAE
TAVROBOLIO. CRIOBOLIOQVE. PERCEPTO
VNA. CUM. RVF. VOLVSIANA C. F. CÓN
IVGE. XVI KAL. IVLIAS DD. N̄N̄.
VALENTINIANO. ET. VALENTE. III. COSS
ARAM DICAVIT

Hæc sub annum 370. Salvatoris nostri posita est. At quæ sequitur, sexennio pòst, ac regnante jam, cum Valente, Valentiniano Juniori.

DIS

DIS
MAGNIS
MATRI. DEVM. ET. ATTIDI. SE
XTILIVS. AGESILAVS. AEDESIVS
V. C. CAVSARVM. NON IGNOBI
LIS. AFRICANI. TRIBVNALIS. ORA
TOR. ET. IN. CONSISTORIO
PRINCIPVM. ITEM. MAGISTER
LIBELLORVM. ET COGNITION
SACRARVM. MAGISTER. EPISTV
LARVM. MAGISTER. MEMORIAE
VICARIVS. PRAEFECTOR. PER
HISPANIAS. V. S. I. C. PA
TER. PATRVM. DEI. SOLIS. INVI
CTI. MITHRAE. HIEROFANTA
HECATAE. DEI. LIBERI. ARCHI
BVCOLVS. TAVROBOLIO
CRIOBOLIOQVE. IN. AETER
NVM. RENATVS. ARAM. SACRA
VIT. D. D. N. N. VALEN
TE. V. ET. VALENTINIANO
IVN. AVGG. CONSS. IDIB
AVGVSTIS

Quod anno fuit post natum Christum 376.

Imò (ne ascendamus denuò ad annum 365. quo Valentinianus ac Valens primum simul fuere Consules, quibusque Consf. dicata illa Inscriptio, quam Aldus libro de Orthographiâ, ac Gruterus pag. 1002. repræsentant) etiam jam dudum regnante Theodosio talia Sacra per tales tantosque viros fuisse peracta testantur illæ inscriptiones quæ per Vettium Agorium ac Cejonium Rufium dicatæ fuerunt: quarum prima ita habet.

AGO-

AGORII

VETTIO. AGORIO
PONTIFICI. VESTAE
PONTIFICI. SOLI
QVINDECIMVIRO
AVGVRI
TAVROBOLIATO
CVRIALI
NEOCORO
HIEROFANTAE
PATRI. SACRORVM

PRAETEXTATO. V. C
QVAESTORI
CANDIDATO
PRAETORI. VRBANO
CORRECTORI. TVS
CIAE. ET. VMBRIAE
CONSVLARI
LVSITANIAE
PROCONSVLI
ACHAIAE
PRAEFECTO. VRBI
PRAEF. PRAET. II
ITALIAE. ET ILLYRICI
CONSVLI
DESIGNATO

In latere ſiniſtro

DEDICATA. KAL. FEB
D.N. FL. VALENTINIANO. AVG. III
ET. EVTROPIO. CONSS

Altera

Altera autem exſtat, lapide quidem ex parte læſa, ſed in qua faciliimo negotio, (ita uti jam aliis factum eſt) id quod deficit, ſuppletur.

CEIONIVS RVFIVS VOLV	SI
ANVS. V.C. ET. INLVSTR	IS
EX. VICARIO. ASIAE. V.C	
ET. INLVTRIS. EX PRAEFECTO	PRE
TORIO. ET. EX PRÆFECTO. VR	BIS
ET. CECINE. LOLLIANE. CLAR	ISSI
ME. ET. INLVSTRIS FEMIN	E
DEAE. ISIDIS. SACERDOTIS. FI	LIVS
ITERATO. VIGINTI. ANNIS. EX. P	ERCEP
TIS.TAVROPOLIIS. VI.ARAM CONSTITV	IT
ET. CONSECRAVIT. X. KAL. IVN. D. N. VALE	N
TINIANO. AVG. ET. NEOTERIO. CONSS	

Ut autem eo redeamus denuò unde divertimus; conſtat ex hiſce allatis exemplis, Valentiniani tempore, ſub ejuſve, ut rem acu propius tangamus, imperio ipſiuſque auſpiciis ductuve aut mandatis Ethniciſmi cultum publicum tali modo, ut Theodoretus noſter perhibet, non fuiſſe vetitum aut repreſſum. Quum videamus & ipſius Theodoſii Majoris ſub Imperio, (quod tertio notandum venerat) minimè, niſi jam exſtincto Eugenio, Honorio-

norioque ad Imperium adſcito, cum ſeriò fuiſſe repreſſum, non tamen (quod notatu dignum eſt) omnino fuiſſe, verum indirecte tantum, exſtinctum.

Sed priuſquam illa demonſtremus, videamus, quidnam circa Oracula ac Divinationes, hujuſce Theodoſii, item Gratiani, ac Valentiniani Imperatorum decretum fuerit factum. Decretum illud extat in Cod. Juſtiniani tit. 1. & 2. (de Paganis & Sacrificiis & Templis) Cynegio Præfecto Prætorio datum; quod ita ſonat:

Impp. Theod. Grat. & Valent. A. A. A. Cynegio Præfecto Prætorio.

Ne quis Mortalium (NB.) ITA *Sacrificii ſumat audaciam, ut inſpectione jecoris, extorumve præſagio vanæ ſpem promiſſionis accipiat, vel (quod eſt deterius)* FUTURA SUB EXECRABILI CONSULTATIONE COGNOSCAT. *Acerbioris enim imminebit ſupplicii cruciatus ei, qui contra vetitum præſentium vel futurarum rerum explorare tentaverit veritatem. Datum 7. Calend. Jun. Arcadio & Bautone Conſſ.* 385.

In quo Edicto duo potiſſimum veniunt conſideranda. Ac primo quidem vocula *ita*, quâ indicatur non ita tunc fuiſſe vitita omnis generis Sacrificia ut in totum prohiberentur (quod ex ſequentibus clarius eluceſcet) ab hiſce Imperatoribus: ſed ſic ſolum, ut per iſta non extiſpicia ac præſagia caperentur. Quod per talia ſæpè tentaretur Imperium, aut ſaltem, ea ſuſpicio teneret Imperatores: uti ex exemplo Conſtantii ac Valentis apud Ammianum ſatis liquido conſtat. Videatur hiſtoria quam de Theodoro, Hilario, &c. Adduco in Tractatione mea de Sortibus, & quæ Zoſimus de eodem facto, quamvis paulo aliter narrat, libro 4. Hiſtoriarum hiſce verbis: Ἤδη Θεόδωρος τῆς βασιλικῆς

λικοῖς ὑπογραφοῦσιν ἐγκατειλεγμένος. τοῦτον δὲ μὲν γεγονότα καὶ τραφέντα, νέον δὲ ἔτι καὶ τῷ τῆς ἡλικίας θερμῷ ῥᾳδίως κολάκων θωπείαις ἐπὶ τὰ χείρονα συνελαυνόμενον προσιόντες γοητικοί τινες, ἀναπείθουσιν ὡς περιττοί τινές εἰσιν ἐν παιδείᾳ, καὶ τεκμήρασθαι τὸ μέλλον ἔκ τινος κατωρθωμένης αὐτοῖς μαντείας δεινοί. πυνθανόμενοι δὲ, τίς μετὰ Οὐάλεντα βασιλεύσειεν, (NB.) ἔστησαν τρίποδα, τὸ μέλλον αὐτοῖς διά τινος σημαίνοντα τελετῆς· φανῆναι δὲ ἐν τῷ τρίποδι γεγραμμένα Θῆτα καὶ Ε, καὶ Ο, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ Δέλτα. ταῦτα δὲ, μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα, δηλοῦν ὡς Θεόδωρος τὴν βασιλείαν μετὰ Οὐάλεντα διαδέξεται. (NB.) τούτοις ἐπαρθεὶς τοῖς ὕθλοις, ὑπό τε τῆς ἄγαν ἐπιθυμίας ἀγύρταις συνεχῶς καὶ γόησιν ἐντυγχάνειν, καὶ περὶ τοῦ πρακτέου κοινόμενος, (lege κοινούμενος) βασιλεῖ κατάφωρος γίνεται.

Erat Theodorus quidam inter Notarios Imperatoris adscriptus. Hunc nobili quidem genere prognatum & educatum bene, sed juvenem adhuc, qui ex ætatis fervore, non difficulter adsentatorum adulationibus ad pejora impelleretur, adorti ejus generis homines, excellere se literis, & ex Divinatione quadam, ab se præclare percepta, futura conjiciendi se peritos esse persuadent. Inquirentes autem, quis post Valentem imperaturus esset, tripodem statuisse; qui ritu quodam arcano significaret eis, quod futurum esset. In hoc Tripode scriptas literas Θ, & E, & O, & præter has Δ apparuisse: quæ quidem, modo non vocem exprimentes, indicent, Theodorum in Imperio Valenti successurum. His ille nugis elatus, dum præ cupiditate nimiâ circulatores & maleficos [Græca hîc longè significantiora] *frequenter adit, & cum eis, quod agendum erat, communicat, **Imperatori proditur.***

Ut autem rursus paulò altius adscendamus ad Valentinianum majorem, expendendum relinquo Lectori, num ille tam strenuè uti vult Theodoretus, Ethnicismo obviam iverit, eique delendo incubuerit (quod etiamsi verum esset, successum ei defuisse

fuisse, ex sequentibus certissimum fiet) quum inveniamus apud Zosimum (cui non nimis temere fides deroganda est, ut optimè ostendit Leunclavius, licet Christianorum inimico) ipsum concessisse denuo, licet jam ante vetuisset, ut Athenienses secundum consuetudines antiquas, non tamen immodestè nimis, mysteria sua celebrarent, cujus Zosimi verba hic apponere mihi operæpretium visum fuit: sunt autem quæ hîc sequuntur:

Ἐπεὶ δὲ καὶ νόμων εἰσφορὰς ἐγνώκει ποιήσασθαι, ἀφ' ἑστίας ὥσπερ ἀρξάμενος, τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας ἐπιτελεῖσθαι, τοῖς μυσαρῶς μὲν οὖν πραττομένοις ἐμποδὼν διὰ τοῦ τοιοῦδε νόμου γενέσθαι βουλόμενος. ἐπεὶ δὲ Πραιτεξτάτος, ὁ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀνθύπατον ἔχων ἀρχὴν, ἀνὴρ ἐν πάσαις διαπρέπων ταῖς ἀρεταῖς, τοῦτον ἔφη τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἁγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν, ἐπέτρεψεν ἀργοῦντος τοῦ νόμου, πράττεσθαι δὲ πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια.

Et quia Legum quoque promulgationes instituere decreverat, exorsus ab ipso lare, quod ajunt, nocturna sacra fieri prohibuit: qua lege coërcere volebat ea quæ scelerate designarentur. Sed quum Prætextatus, qui pro Consule Græciam administrabat, vir omni virtute præstans, hanc legem diceret vitam injucundam & acerbam victu Græcis parituram, si futurum esset, ut Mysteria sanctissima, quæ genus humanum continent, prohiberentur; peragi ea ritè, vi legis suæ cessante, permisit: ita tamen, ut omnia secundum patritas consuetudines, quales ab initio fuissent, perficerentur.

Ut autem revertamur ad Edictum illud datum Arcadio ac Bautone Coss. ac modò superius allatum, consideranda veniunt verba illa *sub execrabili consultatione*. Ex quibus mihi non obscurum hic præcipuè quidem intelligi horrenda illa sacrificia, quæ manibus eliciendis per νεκρομαντείας, ut

ita

ita divinatio peragèretur, instituebantur: verùm & ad illud Oraculorum genus quod præcipuum quondam fuerat, at hisce temporibus parum admodum obtinebat: licet ob adhuc perseverantem Ethnicismum tam intra quam extra Romani Imperii terminos, uti ex Macrobio liquet, consuleretur. Nec defecerant in totum Haruspices, Augures, Harioli, Sortilegi atque ejusmodi Impostores: qui magna vi ac conatu fugientem jam planè Gentilismum retinere conabantur.

Alias enim publicum Gentilismi cultum adhuc sub Theodosio diu perdurasse, præterquam ex iis quæ jam superius allata fuere, etiam ex sequentibus fiet manifestissimum; imò ne quidem *directè* eum vetare ausum fuisse, vel saltem non vetuisse; in ipsa urbe Roma per tot sæcula Romani Imperii capite. Quibus ulterius adstruendis prodeat nobis Zosimus: qui, libro quarto, de exactionibus nimium severis Theodosii loquens, ita fatur:

Deumque suppliciter orabant [populus scilicet,] *ut talibus tantisque calamitatibus liberarentur. Etenim* (NB) *adhuc facultatem habebant adeundi fana, patriisque ritibus numina placandi.* Græca verba sunt: Ἱκετεύοντες τὸν Θεὸν, καὶ δεόμενοι τῆς τοσούτων αὐτοῖς ἀπαλλαγῆναι δυσφόρων συμφορῶν. ἔτι γὰρ ἦν αὐτοῖς ἄδεια τοῦ φοιτᾶν εἰς τὰ ἱερὰ, καὶ τὰ θεῖα κατὰ τοὺς πατρίους θεσμοὺς ἐκμειλίττεσθαι.

Primum incepisse videtur Theodosius ab Ægypto: uti ex Zosimo satis commodè, meo judicio, colligi potest. Is enim de hoc Theodosio post interfectum Gratianum (à quo in Imperium adscitus fuerat) Maximo insidianti, ita loquitur, libro 4. Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς ἐδέχετο τε βασιλέα Μάξιμον εἶναι, καὶ εἰκόνων αὐτῷ κοινωνεῖν, καὶ βασιλέως προσηγορίας ἠξίου, λάθρα μὲν τὸν κατ' αὐτοῦ πραγματευόμενος πόλεμον, παντὶ δὲ θωπείας εἴδει καὶ θε-

ϛρατείας αὐτὸν κατασεϛρατηγῶν· ὥϛε καὶ Κυνηγίῳ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, προστεταγμένῳ τε πᾶσι τὴν εἰς τὰ θεῖα θρησκείαν ἀπαγορεῦσαι, καὶ κλεῖθρα τοῖς τεμένεσιν ἐπιθεῖναι, τὴν Μαξίμου εἰκόνα δεῖξαι τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπέταξεν, ἀναθεῖναί τε δημοσίᾳ ταύτην, καὶ ὅτι συμβασιλεύσειν ἔλαχεν αὐτῷ, προσφωνῆσαι τῷ δήμῳ. Κυνήγιος μὲν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τὸ προσταχθὲν ἐπλήρου· καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑῴαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν ἱερῶν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀπέκλεισε τὰς εἰσόδους· θυσίας τε εἶρξε τὰς ἐξ αἰῶνος νενομισμένας, καὶ πᾶσαν πάτριον ἁγιστείαν.

Heic admittere Theodosius, ut Maximus Imperator esset; simulque dignum ducere qui secum statuarum & Imperatorii nominis esset particeps. Verum clam in eum bellum moliri, & omni adsentationis atque observantiæ genere hominem circumvenire: adeo quidem ut etiam daret in mandatis Cynegio Præfecto Prætorii, quum eum ablegaret in Ægyptum, & omnibus numinum religione per ipsum interdici, ac fana claudi præcepisset; ut imaginem Maximi conspiciendàm Alexandrinis exhiberet, publicéque poneret; & consortem hunc Imperii factum esse, habita ad populum oratione, declararet. Quâ quidem in re Cynegius, quod imperatum fuerat præstitit; aditusque Templorùm per Orientem, & universam Ægyptum, & ipsam Alexandriam occlusit, sacrificiaque ab omni ævo usitata, cum omni patrito cultu prohibuit.

Huc usque tantum Ethnicorum fana occlusa, sacrificiaque in ipsis offerri solita fuisse prohibita patet: & quidem initio facto ab Ægypto, atque in illa præcipuè ab Alexandriâ. Orientem nominat quoque Zosimus: sed an hæc de toto Oriente sint intelligenda, & non potius de ista Orientali plaga quo profectus fuerat Cynegius, meritò debites.

At in ipsa urbe Romà, demum post occisum Eugenium; cum frustra Senatum Romanum ut Ethnicismum relinqueret, & Christianismum ample-

amplecteretur, suasisset; non templa claudi, multo minus demoliri ac destrui, mandavit: sed tantum, ad publica sacrificia, publicos sumptus denegavit: ut remoto hoc cultus Ethnici magno sustentaculo ille sponte sua in interitum ruere inciperet.

Zosimus lib. 5.

Ὅτε Θεοδόσιος ὁ πρεσβύτης, τὴν Εὐγενίου καθελὼν τυραννίδα, τὴν Ῥώμην κατέλαβε, καὶ τῆς ἱερᾶς ἁγιστείας ἐνεποίησε πᾶσιν ὀλιγωρίαν, τὴν δημοσίαν δαπάνην τοῖς ἱεροῖς χορηγεῖν ἀρνησάμενος, ἀπηλαύνοντο μὲν ἱερεῖς καὶ ἱέρειαι, κατελιμπάνετο δὲ πάσης ἱερουργίας τὰ τεμένη. τότε δὴ τοίνυν ἐπεγγελῶσα τούτοις ἡ Σερήνα, τὸ μητρῷον ἰδεῖν ἐβουλήθη. θεασαμένη δὲ τῷ τῆς Ῥέας ἀγάλματι περικείμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου κόσμον, τῆς θείας ἐκείνης ἄξιον ἁγιστείας, περιελοῦσα τοῦ ἀγάλματος, τῷ ἑαυτῆς ἐπέθηκε τραχήλῳ· καὶ ἐπειδὴ πρεσβῦτις ἐκ τῶν Ἑστιακῶν περιλελειμμένη παρθένων, ὠνείδισεν αὐτῇ κατὰ πρόσωπον τὴν ἀσέβειαν, περιύβρισέ τε καὶ ἀπελαύνεσθαι διὰ τῶν ἑπομένων ἐκέλευσεν. ἡ δὲ, καὶ ἰοῦσα, πᾶν ὅτι ταύτης ἄξιον τῆς ἀσεβείας, ἐλθεῖν αὐτῇ Σερήνᾳ, καὶ ἀνδρὶ, καὶ τέκνοις, ἠράσατο. ἐπεὶ δὲ οὐδένα τούτων ποιησαμένη λόγον, ἀνεχώρει τοῦ τεμένους ἐγκαλλωπιζομένη τῷ κόσμῳ, πολλάκις μὲν ἐπεφοίτησεν ὄναρ αὐτῇ καὶ ὕπαρ, τὸν ἑπόμενον θάνατον προμηνύον.

Quo tempore Theodosius Major, oppressâ Eugenii tyrannide, Romam venit, & contemptum sacri cultus in animis omnium excitavit, publicum sumptum ad sacrificia se suppeditaturum inficiatus: expellebantur utriusque sexus Sacerdotes, & fana sacrificiis omnibus destituta jacebant. Tunc igitur his illudens Serena Matris Deum ædem videre voluit. Conspicata verò mundum, collo simulacri Rheæ circumjectum, illo divino cultu dignum: hunc ipsum simulacro ademptum, collo suo adhibuit. Quumque vetula quædam, ex Virginibus reliqua Vestalibus, hanc impietatem in os illi exprobrasset; tam contumeliis illi gravibus illusit, quam

abigi per comites eam pedissequos jussit. Tum ea descendens, quidquid illa dignum impietate foret, ut & ipsi Serenæ & marito ejus, & liberis eveniret, imprecatur. Illa verò, nullius horum ratione habita, cum mundo isto sibi placens, è fano exisset, sæpenumero quiddam ei se tum quiescenti, tum vigilanti offerebat, quod mortem imminentem denuntiaret, &c. Videamus & quæ de hoc Theodosio habet idem Zosimus lib. 4. sub finem istius libri:

Τῶνδε πραγμάτων ὧδε τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ προκεχωρηκότων, ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, τὸν υἱὸν Ὀνώριον ἀνεδείκνυσι βασιλέα, Στιλίχωνα στρατηγόν τε ἀποφήνας ἅμα τῶν αὐτόθι ταγμάτων, καὶ ἐπίτροπον καταλιπὼν τῷ παιδί. συγκαλέσας δὲ τὴν γερουσίαν τοῖς ἄνωθεν παραδεδομένοις ἐμμένουσαν πατρίοις, καὶ οὐχ ἑλομένην ἔτι συνενεχθῆναι τοῖς περὶ τὴν τῶν θεῶν ἀποκλίνασι καταφρόνησιν λόγους προσῆγε, παρακαλῶν ἀφιέναι μὲν ἣν πρότερον μετῄεσαν (ὡς αὐτὸς ἔλεγε) πλάνην, ἑλέσθαι δὲ τὴν τῶν χριστιανῶν πίστιν, ἧς ἐπαγγελία, παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή. μηδενὸς δὲ τῇ παρακλήσει πεισθέντος, μηδὲ ἑλομένου τῶν ἀφ' οὗπερ ἡ πόλις ᾠκίσθη παραδεδομένων αὐτοῖς πατρίων ἀναχωρῆσαι, καὶ προτιμῆσαι τούτων ἄλογον συγκατάθεσιν (ἐκεῖνα μὲν γὰρ φυλάξαντας, ἤδη διακοσίοις καὶ χιλίοις σχεδὸν ἔτεσιν ἀπόρθητον τὴν πόλιν οἰκεῖν· ἕτερα δὲ ἀντὶ τούτων ἀλλαξαμένους, τὸ ἐκβησόμενον ἀγνοεῖν) τότε δὴ ὁ Θεοδόσιος βαρύνεσθαι τὸ δημόσιον ἔλεγε τῇ περὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰς θυσίας δαπάνῃ, βούλεσθαί τε ταῦτα περιελεῖν, οὔτε τὸ πραττόμενον ἐπαινοῦντα, καὶ ἄλλως τῆς στρατιωτικῆς χρείας πλειόνων δεομένης χρημάτων· τῶν δὲ ἀπὸ τῆς γερουσίας μὴ κατὰ θεσμὸν εἰπόντων πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος, διὰ τοῦτό τε τοῦ θυηπολικοῦ θεσμοῦ λήξαντος, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τῆς πατρίου παραδόσεως ἦν ἐν ἀμελείᾳ κειμένων, ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια κατὰ μέρος ἐλαττωθεῖσα, βαρβάρων οἰκητήριον γέγονε, ἢ καὶ τέλεον ἐκπεσοῦσα τῶν οἰκητόρων, εἰς τοῦτο κατέστη σχήματος, ὥστε μηδὲ τοὺς τόπους ἐν οἷς γεγόνασιν αἱ πόλεις, ἐπιγινώσκειν.

Quum

Quum hoc modo res Theodosio Principi successissent, Romam ingressus Honorium filium Imperatorem declarat, Stelichone legionum in iis locis duce creato, & eodem filio suo tutore. Cæterum advocato Senatu, qui patritis avitisque ritibus inhærebat, nec adhuc permoveri poterat, ut iis adsentiretur quæ ad contemptum Deorum deflexerant; Orationem habuit, qua eos hortabatur, ut missum facerent errorem, (sic enim adpellabat) quem hactenus sequuti fuissent, & Christianorum fidem amplecterentur; quæ liberationem ab omni delicto, & impietate polliceatur. Sed quum huic exhortationi nemo pareret, nec à patritis ritibus, quos inde usque ab origine urbis accepissent, discedere vellent, & his expertem rationis assensum præferre: (quum dicerent, illis observatis, se jam mille ducentis propemodum annis urbem invictam incoluisse; cum quibus si commutarent alia, quid eventurum esset, ignorarent,) tum verò Theodosius, fiscum sumptu gravari, qui in Sacra & hostias fieret; seque ista velle abolere dixit: qui neque probaret id quod ageretur; & alioqui sciret, penuriam militarem majores pecunias poscere. Quum Senatus respondisset, non rite fieri sacrificia, nisi de publico fierent impensæ; nihiloque minus ob hæc Sacrorum lex abolita cessarit, aliaque neglecta jaceant quæcunque à majoribus tradita fuerunt: deminutum particulatim Romanum Imperium, Barbarorum domicilium factum est; aut potius incolis prorsus amissis, ad eam redactum est formam, ut ne loca quidem in quibus urbes sitæ fuerunt, adgnoscantur.

Non tamen, uti dictum, Gentilismus eo tempore statim cessavit. Namque Ambrosius dum contra Symmachum (qui pro Ara Victoriæ in Capitolio restituenda, quæ ab Imperatore Valentiniano inde summota erat, & pro Vestalium privilegiis nomine Senatus Romani intercedebat apud Impp. Valent. Theod. & Arcadium) Valentiniano

ne talia concedere velit ſuadet; hiſce inter cætera utitur verbis: *Hujus aram ſtrui in urbis Romæ Capitolio petunt, hoc eſt, quo plures conveniunt Chriſtiani. Omnibus in templis aræ, ara etiam in templo Victoriarum, quando numero delectantur, ſacrificia ſua ubique concelebrant. Quid eſt niſi inſultare fidei, unius aræ ſacrificium vendicare? ferendumne iſtud ut Gentilis ſacrificet, & Chriſtianus interſit? Hauriant omnes, inquit, hauriant vel inviti fumum oculis, ſymphoniam auribus, cinerem faucibus, thus naribus, & averſantium licet ora focis noſtris favilla reſpergat. Non illis ſatis ſunt lavacra, non porticus, non plateæ occupatæ ſimulacris.* Cujuſmodi ſimulacris Deorum Roma adhuc repleta erat, dum imperante Honorio ea ab Alarico obſideretur, ut teſtatur liquido Zoſimus lib. 5. Hiſtoriarum hiſce ſequentibus:

Τὸ γὰρ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶσαι διὰ τοῦ κόσμου τοῦ περικειμένου τοῖς ἀγάλμασιν ἔγνωσαν. ὅπερ οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὰ τελεταῖς ἁγίαις καθιδρυθέντα, καὶ τοῦ καθήκοντος κόσμου τυχόντα, διὰ τὸ φυλάξαι τῇ πόλει τὴν εὐδαιμονίαν ἀΐδιον, ἐλαττωθείσης κατά τι τῆς τελετῆς, ἄψυχα εἶναι καὶ ἀνενέργητα. ἐπειδὴ πανταχόθεν ἔδει τὰ φέροντα πρὸς ἀπώλειαν τῆς πόλεως συνδραμεῖν, οὐκ ἀπεκόσμησαν τὰ ἀγάλματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐχώνευσάν τινα τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένων. ὧν ἦν καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας, ἣν καλοῦσι Ῥωμαῖοι Οὐιρτοῦτεμ. οὗπερ διαφθαρέντος, ὅσα τῆς ἀνδρείας ἦν καὶ ἀρετῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀπέσβη, τοῦτο τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ τὰς πατρίους ἁγιστείας ἐσχολακότων, ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου προφητευσάντων.

Nam quod deerat mundo ſupplere ſtatuunt, quo erant exornata Deûm ſimulacra. Quod ſanè nihil aliud erat, quam ſimulacra ſacris ritibus atque ceremoniis dedicata, mundoque decenti exornata, propterea quod urbi felicitatem perpetuam conſervaſſent; his ipſis cæremoniis nonnihil diminutis, eſſe inanima prorſus & inefficacia. Quòd denique cuncta quæ tenderent ad interitum

tum urbis, undique concurrere oporteret, non ornamenta duntaxat sua simulacris ademerunt; verum etiam nonnulla ex auro & argento facta, conflarunt. Quorum erat in numero Fortitudinis quoque simulacrum, quam Romani Virtutem vocant, quo sanè abolito, quidquid fortitudinis atque virtutis apud Romanos superabat, extinctum fuit: id quod ex eo tempore futurum, homines rebus divinis & ritibus patriis exerciti, prædixerunt.

Hæc Zosimus pro more suo, Ethnico videlicet, atque indignatus eo, quod Deorum vetere cultu abolito paulatim, Dei veri, quem non agnoscebat, quia minimè cognoscebat, in ipsorum locum succederet.

In Ægypto autem, ut eo iterum revertamur, initio Imperii Theodosii Majoris quidem, occlusa fuerant Idolorum templa; non tamen ulla per ipsum demolita: quod tandem procedente ipsius Imperio, Alexandriæ accidit, sub annum videlicet Salvatoris nostri 389. ad quem id quoque Baronius refert in Annalium suorum tomo 4. Hoc autem patet ex iis quæ Eunapius tradit in Vita Ædesii hisce verbis: *Nam vix adeo ex hâc vita migraverat, cum & cultus numinis apud Alexandriam & Serapidis delubrum disturbata dissipataque fuere. Non religio tantum sed universa fabrica, & omnia eum habuerunt exitum, quem Poëtarum fabulæ tribuunt Gigantum victoriæ: simile enim aliquid Canobicis templis accidit, imperante* THEODOSIO, *præfecto Prætorii Theophilo, piaculari homine, & Eurymedonte quopiam, qui*

LATE REX TUMIDOS INTER SÆVOSQUE GIGANTES
PRIMATUM TENUIT.

Evetio tum Urbi Præfecto Politico, & Romano Ægypti Legiones cum imperio obtinente. Qui omnes iras adversus saxa & lapicidas exaggerantes ea oppugnabant:

bant; & qui belli ne rumorem quidem auditione sustinuissent, Serapidis ædem demoliti sunt, Templique donariis manus hostiliter injecerunt absque hoste & citra prælium victoriam adepti: Eo pacto cum simulacris ac donariis commissa strenuè pugna, non devicere modo illa, verumetiam depeculati fuere; militarisque inter eos lex erat & tessera, uti quod quisque furto subduxerat, lateret occultum. Mansit tamen area ædis, quam asportare nequiverunt, ob saxorum moles, quæ difficulter loco commoveri potuerant. At egregrii illi viri & bellicosi, confusis turbatisque rebus omnibus, de bellasse se Deos incruentis quidem, sed ab avaritiæ crimine non impuris manibus gloriabantur; Sacrilegium & impietatis crimen laudi sibi assumentes.

Iidem postea in sacra loca invexerunt Monachos sic dictos, homines quidem specie, sed vitam turpem porcorum more exigentes, qui in propatulo infinita atque infanda scelera committebant, quibus tamen pietatis pars videbatur, sacri loci reverentiam proculcare: Nam ea tempestate quivis atram vestem indutus, quique in publico sordido habitu spectari non abnuebat, is tyrannicam obtinebat auctoritatem. In eam virtutis opinionem venerat id genus hominum, de quibus etiam dictum est in universæ historiæ commentariis. Illi ipsi Monachos Canobi collocarunt ut pro Diis, qui animo cernuntur, servos & quidem flagitiosos, divinis honoribus percolerent, hominum mentibus ad cultum ceremoniasque obligatis. Ii namque condita ac salita eorum capita, qui ob scelerum multitudinem ab judicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro Divis ostentabant: iis genua submittebant; eos in Deorum numerum receptabant, ad illorum sepulcra pulvere sordibusque conspurcati: In his nonnulli Martyres, Diaconi alii & Legati Arbitrique precum apud Deos nominabantur: cum fuerint Servitia infida & flagris pessime subacta, & qui cicatrices sce-

scelerum, ac nequitiæ vestigia corporibus circumferrent. Ejusmodi tamen Deos fert tellus. Huc usque versio Doctiss. Hadriani Junii. Græca verba sunt:

Οὐ γὰρ ἔφθανεν ἐκεῖνος ἐξ ἀνθρώπων ἐξιὼν, καὶ ἥ τε θεραπεία τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τὸ Σεραπεῖον ἱερὸν διεσκεδάννυτο, οὐχ ἡ θεραπεία μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα· καὶ πάντα ἐγίνετο καθάπερ ἐν ποιητικοῖς μύθοις τῶν γιγάντων κεκρατηκότων· καὶ τὰ περὶ τὸν Κάνωβον ἱερὰ ταὐτὸ τοῦτο ἔπασχον, Θεοδοσίου μὲν τότε βασιλεύοντος, Θεοφίλου δὲ προστατοῦντος, τῶν ἐναγῶν ἀνθρώπων τινὸς Εὐρυμέδοντος,

Ὅς ποθ' ὑπερθύμοισι Γιγάντεσσιν βασίλευεν.

Εὐετίου δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἄρχοντος· Ῥωμανοῦ δὲ τοὺς κατ' Αἴγυπτον στρατιώτας πεπιστευμένου. οἵτινες ἅμα φραξάμενοι κατὰ λίθων καὶ λιθοξόων θυμὸν ἐπὶ ταῦτα ἀλλόμενοι, πολέμου δὲ μήτε ἀκοὴν ὑφιστάμενοι, τῷ τε Σεραπείῳ κατελυμήναντο, καὶ τοῖς ἀναθήμασιν ἐπολέμησαν, ἀνανταγώνιστον καὶ ἄμαχον νίκην νικήσαντες. τοῖς γοῦν ἀγάλμασι καὶ ἀναθήμασιν εἰς τοσόνδε γενναίως ἐμαχήσαντο, ὥστε οὐ μόνον ἐνίκων αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἔκλεπτον· καὶ τάξις ἦν αὐτοῖς πολεμικὴ τὸ ὑφελόμενον λαθεῖν. τοῦ δὲ Σεραπείου μόνον τὸ ἔδαφος οὐχ ὑφείλοντο, διὰ τὸ βάρος τῶν λίθων· οὐ γὰρ ἦσαν εὐμετακίνητοι· συγχέαντες δὲ ἅπαντα καὶ ταράξαντες, οἱ πολεμικώτατοι καὶ γενναῖοι, καὶ τὰς χεῖρας ἀναιμάκτους μὲν, οὐκ ἀφιλοχρημάτους δὲ προτείναντες, τούς τε θεοὺς ἔφασαν νενικηκέναι· καὶ τὴν ἱεροσυλίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἔπαινον σφῶν αὐτῶν κατελογίζοντο.

Εἶτα ἐπεισῆγον τοῖς ἱεροῖς τόποις τοὺς καλουμένους Μοναχοὺς, ἀνθρώπους μὲν κατὰ τὸ εἶδος, ὁ δὲ βίος αὐτοῖς συώδης, καὶ ἐς τὸ ἐμφανὲς ἔπασχόν τε καὶ ἐποίουν μυρία κακὰ καὶ ἄφραστα. ἀλλ' ὅμως τοῦτο μὲν εὐσεβὲς ἐδόκει τὸ καταφρονεῖν τοῦ θείου· τυραννικὴν γὰρ εἶχεν ἐξουσίαν τότε πᾶς ἄνθρωπος, μέλαιναν φορῶν ἐσθῆτα, καὶ δημοσίᾳ βουλόμενος ἀσχημονεῖν. εἰς τοσόνδε ἀρετῆς ἤλασε τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν ἐν τοῖς καθολικοῖς τῆς ἱστορίας συγγράμμασιν εἴρηται· τοὺς δὲ Μοναχοὺς τούτους καὶ εἰς τὸν Κάνωβον καθίδρυσαν, ἀντὶ τῶν νοητῶν θεῶν εἰς ἀνδραπόδων θεραπείας

καὶ οὐδὲ χρηστῶν, καταδήσαντες τὸ ἀνθρώπινον· ὀστέα γὰρ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐπὶ πολλοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαλωκότων συναλίζοντες, οὓς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικαστήριον, θεούς τε ἀνεδείκνυσαν, καὶ προσεκαλινδοῦντο τοι...... καὶ κρείττους ὑπελάμβανον εἶναι μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τάφοις. μάρτυρες γοῦν ἐκαλοῦντο καὶ Διάκονοί τινές, καὶ πρέσβεις τῶν αἰτήσεων παρὰ τῶν θεῶν ἀνδράποδα δεδουλευκότα κακῶς, καὶ μάστιξι καταδεδαπανημένα· καὶ τὰς τῆς μοχθηρίας ὠτειλὰς ἐν τοῖς εἰδώλοις φέροντα· ἀλλ' ὅμως ἡ γῆ φέρει τούτους τοὺς θεούς.

Qantum hic spectamus odium, atque inde mendacia quanta in Christianos conficta! quantumque odium in Monachos illorum temporum! Quamquam diffiteri non ausim, magnas Ethnicis datas occasiones & causas calumniandi, per adoratas Sanctorum ac Martyrum reliquias: quæ sæpe colebantur inter Christianos zelo tam inconsiderato, ut inde accideret (si, quod Sulpitius Severus in Vita Martini tradit, sit credendum) pro Martyre fuisse cultum, eique aram erectam qui Latro tantum fuerat & latrocinii pœnas morte luerat.

Certè cum reliquiis Martyrum admodum sordide sæpius actum fuisse ac planè irreligiosè; quinimò mercaturam cum iis exercitam, easque vulgo pretio divenditas, ostendunt clare nobis Impp. Honorius & Theodosius, in edicto quod extat Cod. Justin. lib. 1. tit. 2. hoc sequenti modo:

Imperatores Honorius & Theodosius A. A. NEMO MARTYRES DISTRAHAT, NEMO MERCETUR. *Datum Cal. Mar. N. P. & Euodio Conss.* 386.

Idem ostendit quoque nobis Hieronymus, qui, in libello de opere Monachorum, ita loquitur: *Venditant membra Martyrum, si tamen Martyrum.* Unde non obscurum, tales impias mercaturas ut plurimum exercitas per Monachos, atque ejusdem

farinæ

farinæ homines. De quibus & sequentia non dissimulat idem Hieronymus (ibidem) *Callidissimus hostis tam multos Hypocritas sub habitu Monachorum usquequaque dispersit.* Et in Epistola ad Rusticum ait: *Aliquos Dæmonum contra se pugnantium portenta confingere, ut apud imperitos & vulgi homines Miraculum sui faciant & inde lucra sectentur.* Et in Epist. ad Eustochium: *Sunt qui ciliciis vestiuntur & cucullis fabrefactis; ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.*

Unde considerandum relinquo, an omnia falsa sint quæ de ipsis tradit hic Eunapius, uti & Zosimus, lib 5. Historiarum: ubi Hypocriticam ipsorum describit Avaritiam, liberalitatis in egenos obtentu:

Περιτεθείσης δὲ κελεύσεως, ὁρῶν ὁ Ἰωάννης τὴν ἐξ ἴσης αὐτῷ τὰ πράγματα προβαίνοντα ψῆφον, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑκὼν ἀνεχώρει. τῶν δὲ πολλῶν ἐπὶ τούτῳ συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός) θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπείληπτο δὲ ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. οὗτοι δὲ γάμους τοὺς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων [καὶ] οὔτε πρὸς πόλεμον, οὔτε πρὸς ἄλλην τινὰ χρείαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ· πλὴν ὅτι προϊόντες ὁδῷ, μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου, τὸ πολὺ μέρος τῆς γῆς ᾠκειώσαντο, προφάσει τοῦ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντας (ὡς εἰπεῖν) πτωχοὺς καταστήσαντες. οὗτοι δὴ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες, ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι. πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημόται τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται, τὴν τῶν μοναχῶν ᾔτουν ἀνακόψαι θρασύτητα. δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τούτῳ συνθήματος, ἐχώρουν ἀνέδην, καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κελεύσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες, κατεκέντησαν ἅπαντας, ὅσοι φαιοῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἠμφιεσμένοι. οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς, ἢ διὰ πένθος, ἢ διὰ τινα ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱμα-

ἐν ἱματίοις εὑρεθέντας τοιούτοις. Ἰωάννης δὲ, αὖθις ἐπανελθὼν, τὸ αὐτῶν ἐπειρᾶτο, τοὺς ὁμοίους ἀνακινῶν ἐν τῇ πόλει θορύβους.

Disceptatione propositâ, quum videret Joannes haud æquo judicio causam suam tractari; Constantinopoli sponte suâ discessit. Ob eam rem perturbatâ plebe (quando vir hic imperitæ plebis animos admirabili quâdam arte sibi subjicere poterat) plena tumultus urbs erat; jamque adeo fuerat intercepta Christianorum Ecclesiæ, AB IIS QUI MONACHI *vocantur. Hi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus quam vicis populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum, nec ad alium reipublicæ necessarium usum idoneis. Nisi quod viâ quadam progressi, ab eo tempore, ad hunc usque diem, magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu, quasi cum pauperibus omnia communicent; Omnes propè dixerim, ad inopiam redegerunt. Hi quum Ecclesias occupassent, quo minus plebs ad consuetas preces accederet, probibent. Quod ægrè ferentes tam plebei quam milites, ut Monachorum audacia retunderetur, petunt. Dato eis ad hoc signo plena cum licentia prodeunt, & nullo judicio cunctos jugulant: donec cadaveribus Ecclesiam implessent; & fuga dilapsos persecuti confixissent omnes, quicunque pullis induti vestibus erant. Quos inter perire plures contigit, qui vel luctus causâ, vel ob alium quendam casum hujusmodi vestitu reperti fuissent, &c.*

Quæ posteriora verba, in quantum etiam tunc temporis invisi essent vulgo hi Monachi, & ob quas causas, satis indicant.

Sanè & Monachos & Clericos plurimos illis temporibus sæpe non optimæ notæ homines fuisse, facillimè quis ex Scriptoribus Ecclesiasticis, Conciliis aliisque antiquitatis monumentis, deprehenderit.

Uni-

Unicum quod, pro omnibus faciat, exemplum omittere nequeo [ut taceam de usuris per ipsos exercitis, de illicitis conversationibus atque impudicitiis patratis cum Monachis fœminis, de commessationibus eorum, aliisque similibus flagitiis, de incantationibus, &c. quapropter in Concilio Laod. Canon. 36. ita loquitur:

Quod non oporteat SACRIS OFFICIIS DEDITOS *vel Clericos, Magos aut incantatores existere, aut facere Phylacteria: quæ animarum suarum vincula comprobantur.* In Græcis est: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς, μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια· ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν. τοὺς δὲ φοροῦντας ῥίπτεσθαι ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν.]

Notissimum est, Balnea apud Romanos & Græcos frequentissimo fuisse in usu. Notum quoque ex Plutarcho & Dione Marcum Vipsanium Agrippam primum dedisse populo Romano Balnea publica, atque ista & Viris & Mulieribus communi usui patuisse, multaque inde flagitia exorta: sic ut Hadrianus Cæsar ea demum separaverit. De cujus edicto Dio Cassius ita loquitur: Λοῦεσθαι χωρὶς ἀλλήλων αὐτοῖς [Viris & mulieribus] προσέταξε; *ut ab invicem discreti lavarentur, edicto sanxit.*

Cum quo concordans Ælius Spartianus, in ipsius vita, ait: *Lavacra pro sexibus separavit.* Quod tamen edictum tam parum obtinuit, ut necesse fuerit renovari sub Marco Aurelio Antonino, qui secundum Capitolinum (in Marci hujus vita,) *Lavacra mixta submovit.* Cumque ea lex (saltem utcunque) servata fuisset usque ad Heliogabalum demum licentiæ frena laxata fuere, per hunc qui, ut Lampridius tradit, *Lavacrum publicum in ædibus Aulicis fecit, simul & palam populo exhibuit, ut* (vide

pro-

probrosissimos mores hujus luxuriosæ belluæ,) *ex eo conditiones benè vafatorum hominum colligeret.* Sed honor sit castis auribus, ideóque reliqua non addam. *Alexander* vero *Severus*, uti Lampridius habet, *Balnea mixta Romæ exhiberi prohibuit: quod quidem jam antè prohibitum Heliogabalus fieri permiserat.*

Nec hic tamen finem invenerunt hæc abominanda ac detestanda Balnea; sed, (quò tendebam) etiam diu pòst Christiani fœdas tales spurcitias exercuerunt. Ut non solum ex Constitutionibus Apostolicis, ita nominatis, patet, sed & ex Can. 30. Concil Laod. qui ita habet. (NB.) *Quod non oporteat sacris Officiis deditos, aut Clericos, aut Continentes, vel omnem Laicum Christianum lavacra cum mulieribus celebrare: quia* (NB.) *hæc apud Gentes reprehensio prima est.*

Credidissetne aliquis, talia flagitia etiam locum habuisse inter Christianos Laicos? Et tamen Clerici nonnulli, (forsan & multi numero, si non plurimi) *sacrisque Officiis dediti*, ac *Monachi*, etiam talibus nefariis lotionibus omnisque obscœnitatis lenociniis ac magistris, cum mulieribus, (quàm pudicis cogitare possis) communicabant. Atque hinc inter causas justi repudii, ac maritis concessi ab Imperatoribus Christianis, etiam hæc erat (uti patet ex Novella CXVII. cap. 8.) *Si cum viris extraneis nolente marito convivatur, aut cum eis lavat.*

Per *Continentes* autem (vel ut est in Græco ἀσκηταῖς) hîc intelligi *Monachos* clarius multò est quam quod explicatione, multò minus demonstratione, ullâ indigeat.

Etenim ita solere hanc appellationem usurpare scriptores Ecclesiasticos, jam alii satis superque docuerunt.

Porrò quam diu duraverint hi, Ethnicis quoque

que abominabiles abuſus ac fœditates inter Chriſtianos, nocet nos Canon. 78. Concilii Trulliani: Ὅτι δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς ἐν βαλανείῳ μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι, μηδὲ πάντα χριστιανὸν ἢ λαϊκόν· αὕτη γὰρ πρώτη κατάγνωσις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. εἰ δέ τις ἐπὶ τοῦτο φωραθείη, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω.

Non mirum igitur quod Ethnicus ille atque hoſtis acerrimus Chriſtianæ religionis, adeóque & Chriſtianorum, talia exagitaverit, eoſque ὑώδη βίον vixiſſe dixerit. Cum ſanè & ſordibus & immunditie, præterea, ſcaterent ſæpè hi Monachi, non tam pietatis ſtudio, quam ambitione, atque hypocriſi: Quæ ſi ullibi, inter eos locum habebat.

Hieronymus certè de Hilarione teſtatur ut viro humillimo ac pietatis pleno, quod ſaccum quo ſemel fuerat indutus, nunquam laverit, ac ſuperfluum eſſe dixerit, munditias in cilicio quærere: neque alteram tunicam mutaverit niſi prior penitus ſciſſa eſſet.

Sed Eunapius, Rutilius, horumque ſimiles hæc minimè talibus laudi ducebant, cum Rutilius ille canat:

Infelix putat illuvie cœleſtia paſci
Seque premit ſævis ſævior ipſe Deis.

Nec Philoſophi Gentiles, à quibus Pallium Philoſophicum atque ejuſmodi ſordes ἀσκηταὶ Chriſtiani mutuaverant, ob hæc benè audiebant inter ſuos: cum ut plurimum talia veſtimenta iſtis revera eſſent Hypocriſeos tegumenta.

Quod verò obiter notandum puto, in Verſione Hadriani Junii, eſt quod Theophilum nominet, vel ut melius dicam, vertat, *Præfectum Prætorii*, ubi Græca verba ſunt: Θεοφίλου δὲ προστατοῦντος, quæ rectè vertuntur, *Ducem ſe præbente Theophilo.* Quid illi viro, Græcæ linguæ aliàs peritiſſimo, hîc in mentem

tem venerit nescio. Credo tamen hoc ex incogitantia natum, atque *ἁμάρτημα* in ipso fuisse *μνημονικόν*. Quod tamen illustrissimum Baronium correxisse oportuerat; qui in eandem incidit foveam, cum optimè sciret ex Historicis Ecclesiasticis, hunc Theophilum *non* fuisse *Præfectum Prætorii*, *sed Episcopum Alexandrinum*: de quo non soli Historici Ecclesiastici, sed Zosimus lib. 5. Historiarum, testantur fuisse eum quasi signiferum ac primum aggressorem, saltem incentorem: Zosimi verba sunt:

Τότε δὲ μετὰ τὴν Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἐπάνοδον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δυσμένειαν ἐμφανῶς ἐξανέστη. πρυτανεύουσα δὲ πάντα κατ' ἐξουσίαν, ἐκίνει τοὺς πανταχόθεν ἐπισκόπους πρὸς τὴν Ἰωάννου καθαίρεσιν· ὧν ἦν πρῶτος καὶ κορυφαῖος, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θεόφιλος, ὁ πρῶτος ἀρξάμενος τῆς κατὰ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος πατρίων ἐπιβουλῆς.

In hoc quidem tempore, post Joannis aliorumque reditum, palam infesto in eum animo esse cœpit. Quumque cuncta ex animi libidine gereret, omnium locorum Episcopos, ad dejiciendum loco suo Joannem concitat: inter quos PRIMUS ET SUMMUS *erat* ALEXANDRINÆ URBIS IN ÆGYPTO ANTISTES THEOPHILUS, *qui primus sacra patritosque ritus æternos, oppugnare cœpit.*

Hunc Theophilum Zosimus asserit, Primum fuisse qui Ritus & Sacra Ethnica oppugnarit: ita scilicet, ut illa loca quæ ipsis sacratissima erant demolitus sit. Quod tamen non contigit antè annum salutis nostræ 389.

Multa quidem Gentilium Templa destruxerant Christiani jam à tempore Constantini Magni, præcipuè tamen in Asia, Sardis alibique; ac præsertim talia in quibus, aut circa quæ, flagitia multa sub prætextu religionis committebantur;

bantur; uti illud Veneris Aphacitidis, de quo Eusebius lib. 3. de vita Constantini, similiaque alia: sed multa denuo restaurata fuere; quæ non nisi post Theodosium, imò diu post aut denuo eversa aut in usum Christiani cultus conversa fuere: quod ulterius ostendere minimè necessarium duco, cùm ex præcedentibus satis clarè elucescat.

Talia autem flagitia Alexandriæ & Canopi commissa quotidie, induxisse Theophilum ut summo cum ardore ac zelo evertere niteretur, verisimile quam maxime sit ex (Ruffino libro undecimo cap. 26.) imò ex ipso Strabone: qui de hoc loco, ut de omnis petulantiæ, lasciviæ atque impudicitiæ scholâ, jam sua ætate, loquitur, lib. 17. Geographiæ suæ, in hunc modum:

Canopus C X X. *stadiis distat ab Alexandria, terrestri itinere: cognominis Canopi, qui Menelai gubernator fuerat, & ibi mortuus est. Habet Serapidis Templum religiosè cultum, ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se vel pro aliis insomnia ibi captent. Sunt qui curationes conscribant: quidam virtutes editorum ibi Oraculorum. Sed ante omnia memorabilis est eorum turba, qui ad festivos conventus per fossam Alexandriâ descendunt. Nam singulis diebus ac noctibus naviculdarum plena est ea, viros ac mulieres vectantium, qui extremâ cum lasciviâ cantant ac tripudiant. Et in ipso Canopo diversoria habent fossæ imposita; ad hujusmodi levitatem atque oblectationes idonea.*

Κάνωβος δ' ἐστὶν πόλις ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν σταδίοις ἀπὸ Ἀλεξανδρείας πεζῇ ἰοῦσιν, ἐπώνυμος Κανώβου τοῦ Μενελάου κυβερνήτου, ἀποθανόντος αὐτόθι, ἔχουσα τὸ τοῦ Σεράπιδος ἱερὸν πολλῇ ἁγιστείᾳ τιμώμενον, καὶ θεραπείας ἐκφέρειν, ὥστε καὶ τοὺς ἐλλογιμωτάτους ἄνδρας πιστεύειν, καὶ ἐγκοιμᾶσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἑτέρων. Συγγράφουσι δέ τινες καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ ἀρετὰς τῶν ἐνταῦθα λογίων. Ἀντὶ πάντων δ' ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριστῶν ὄχλος, τῶν ἐκ τῆς Ἀλε-

ξανδρείας κατιόντων τῇ διώρυγι· πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ πᾶσα νὺξ πληθύει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀναίδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· τῶν δ' ἐν αὐτῷ τῷ Κανώβῳ καταγωγὰς ἐχόντων, ἐπικειμένας τῇ διώρυγι εὐφυεῖς πρὸς τὴν τοιαύτην ἄνεσιν καὶ εὐωχίαν.

Paulò ſuperius dixerat: *Prius tamen Eleuſinem [navigatur] qui pagus eſt Alexandriæ, & Nicopoli proximus, in ipſâ Canopicâ foſſa ſitus: Conclavia habet & loca, ubi Capyriis initiantur & viri & mulieres: quod eſt Canopicorum rituum ut protervitatis initium.*

Πρῶτον δὲ ἐπὶ τὴν Ἐλευσῖνα· ἔστι δ' αὕτη κατοικία πλησίον τῆς τε Ἀλεξανδρείας, καὶ τῆς Νικοπόλεως ἐπ' αὐτῇ τῇ Κανωβικῇ διώρυγι κειμένη, διαίτας ἔχουσα καὶ ἀπόψεις τοῖς καπυρίζειν βουλομένοις καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξὶν, ἀρχή τις Κανωβισμοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖ λαμυρίας.

Hinc & Juvenalis μάλα σατυρικῶς, ut in omnibus, de Canopo quaſi longè modeſtiori urbe Roma:

Nupta Senatori comitata eſt Hippia ludum,
Ad Pharon, & Nilum, famoſaque mœnia Lagi,
Prodigia & mores urbis damnante Canopo.

Sed, ut redeamus in viam denuò, mi Lector, videmus ex talibus exemplis, quamdiu perduraverit publicus Ethniciſmi cultus. At quanto cum tumultu, quantiſque cum cædibus Chriſtianorum, hæc circa Alexandriam peracta fuerint, teſtantur abunde ſcriptores Eccleſiaſtici: quo te Lector, modo libeat, amando; ut inde perſpicias quam numero innumeri fuerint, adhuc iſtis temporibus, Idolorum cultores, in præcipuis Imperii urbibus, præter eos, qui in vicis, opidis ac pagis habitantes, diutiuſque in prava illa ſuperſtitione perſiſtentes effecere, ut paganorum nomine ſecutis temporibus Ethnici ab ipſis denominati fuerint.

Maximum tamen ſuſtentaculum hujus pravæ reli-

religionis, publicique ipsius cultus, erant Magnates ac Proceres Romani Imperii tam in Oriente quam in Occidente: ut quibus subnixi cæteri eo audacius peragebant sua sacra, iisque exemplo majorum, firmiter inhærebant. Talesque erant Viri qui aut Consulares aut Consules sæpè, aut Rectores & Præsides provinciarum erant; aut magnis exercitibus ut duces præerant; aut præfecti urbis Romæ, aut Prætorio; aliave maximi ponderis munera obibant, atque ita clari quandoque militiâ, ac per eam benè meritis in Rempublicam, ipsoique Imperatores; quique potentia atque auctoritate tantùm inter cæteros eminebant, ut Imperatores ipsorum beneficiis obstricti, licet minimè ipsos amarent, vereri ac timere tamen deberent: (præsertim in tali Reipublicæ statu, qualis fuit per annos quamplurimos, quum Legiones atque exercitus crearent Imperatores, Senatu etiam ipso, licet ille in hisce semper minimum momenti haberet, Ethnicismum amplexante,) dum, dico, illi semper metuere deberent ne ab ipsis male habiti atque offensi, aut ipsi sumerent Imperium, aut ad alios transferrent; cujus rei quotidiana illis ob oculos versabantur exempla, (quæque notissima sunt iis qui somnolento solum oculo legerunt istorum temporum Historias) sic enim, ne altius ascendamus, Julianus; sic Theodosio imperante Maximus; sic postea Constantinus; sic Eugenius; sic alii, Imperium sibi rapuerunt. Hinc in perpetuo metu atque anxietate versabantur Imperatores, ne quis id sibi faceret, quod aliis ipsi fecerant, quorum exempla Ammianus Marcellinus, Zosimus, aliique nobis subministrant in Constantio, in Valente, in aliis.

Quamobrem multa in talibus connivere debebant, multa ipsis permittere aut condonare ne

cum aut potentiam ipſorum vererentur, aut auxilio eorum in retinendo, tutandove Imperio contra hoſtes internos externoſve indigerent; exacerbatis animis aut invenirent aut quærerent cauſas aut prætextus, quibus malè mulctarent eos qui ipſis ita devincti erant, ut aut in totum aut pro parte eis deberent ſummum Imperium. Quam parum autem tales exercituum duces provinciarumve Rectores legionibus auxiliariiſque ſuffulti curarent edicta, liquido oſtendunt effecta iſtorum edictorum quæ in hanc rem per Conſtantinum Magnum, Theodoſ. Gratian. & Valent. A. A. A. Data ſunt; quippe quæ talia fuerunt, ut etiam anno 451. Impp. Valentinianus tertius & Martianus neceſſe habuerint, ut ſequenti hoc edicto Gentiliſmi cultum publicum in totum ſupprimerent.

Impp. Valent. & Mart. A. A. Palladio P. P.

Nemo venerandi adorandique animo delubra, quæ olim jam clauſa ſunt, reſeret. Abſit à ſeculo noſtro infandis execrandiſque ſimulacris honorem priſtinum reddi, redimiri ſertis templorum impios poſtes, profanos aris accendi ignes, adoleri in iiſdem thura, victimas cædi, pateris vina libari, & religionis loco exiſtimari ſacrilegium. Quiſquis autem contra hanc Serenitatis noſtræ ſanctionem, & contra interdicta ſanctiſſimarum veterum conſtitutionum, ſacrificia exercere tentaverit, apud publicum judicem reus tanti facinoris legitime accuſetur, & convictus proſcriptionem omnium bonorum ſuorum, & ultimum ſupplicium ſubeat. Conſcii criminis ac Miniſtri ſacrificiorum eandem pœnam, quæ in illum fuerit irrogata, ſuſtineant, ut hac legis noſtræ ſeveritate perterriti metu pœnæ DESINANT SACRIFICIA INTERDICTA CELEBRARE. *Quod ſi vir clariſſimus Rector provinciæ poſt accuſationem legitimum, & poſt crimen in cognitione*

tione convictum, tantum scelus dissimulaverit vindicare, L libras auri ipse Judex, L etiam Officium ejus confestim fisco nostro inferre cogatur. Dat. Prid. Id. Novemb. Martia. A. & Adelphio Conss. 451.

Non mirum igitur temporibus isto superioribus talibus sustentatum fulcris mansisse Gentilismum. Cui rei confirmandæ facit historiola illa quam hunc in modum narrat Zosimus lib. 5. de Honorio.

Πολλὰ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἄλλα καινοτομήσας, καὶ τοὺς μὲν πρότερον καθεστῶτας ἐκβαλὼν, ἄλλοις δὲ τὰς ἀρχὰς παραδοὺς, ἔταξε καὶ Γενέριδον τὸν ἐν Δαλματίᾳ πάντων ἡγεῖσθαι, ὄντα στρατηγὸν καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι Παιονίαν τε τὴν ἄνω, καὶ Νωρικοὺς, καὶ Ῥαιτοὺς ἐφύλαττον, καὶ ὅσα αὐτῶν μέχρι τῶν Ἄλπεων. ἦν δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος, τὸν δὲ τρόπον εἰς πᾶν ἀρετῆς εἶδος εὖ πεφυκὼς, χρημάτων τε ἀδωρότατος. οὗτος, ἔτι τοῖς πατρῴοις ἐμμένων, καὶ τῆς εἰς θεοὺς θρησκείας ἐκστῆναι οὐκ ἀνεχόμενος, ἐπειδὴ νόμος εἰσήχθη τοῖς οὐκ οὖσι Χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων, τούτου τοῦ νόμου τεθέντος, ἀρχῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ στρατιωτικῆς προεστὼς ὁ Γενέριδος, ἔμενεν ἐπ' οἴκου, τὴν ζώνην ἀποθέμενος. ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς, εἶχε δὴ τοῖς ἄρχουσι συγκαταλεγόμενον ἀπῄτει παριέναι κατὰ τὴν οἰκείαν τάξιν εἰς τὰ βασίλεια, νόμον ἔφησεν εἶναι κωλύοντα ζώνην αὐτὸν ἔχειν, ἢ ὅλως τοῖς ἄρχουσι καταλέγεσθαι τοὺς τὴν Χριστιανῶν μὴ τιμῶντας θρησκείαν. τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος [ὡς] ἐπὶ μὲν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τὸν νόμον κρατεῖν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ οὐκ ἔτι, τοσαῦτα τῆς πολιτείας προκινδυνεύσαντος· ταύτης οὐκ ἀνέχεσθαι τῆς τιμῆς εἶπεν, εἰς ὕβριν πάντων φερούσης τῶν ὅσοι τῆς στρατείας διὰ τὸν νόμον δι[illegible]. καὶ οὐκ ἄλλως ἀντελάβετο τῆς ἀρχῆς, ἕως ὁ βασιλεὺς αἰδοῖ τε ἅμα καὶ χρείᾳ συνωθούμενος, ἔπαυσε ἐπὶ πᾶσι τὸν νόμον, ἀποδοὺς ἑκάστῳ, τῆς αὐτοῦ ὄντι δόξης, ἄρχειν τε καὶ στρατεύεσθαι.

Quumque multa tum in creandis Magistratibus, tum aliis rebus innovasset, & ejectis iis qui prius cum pote-

ſtate fuerant, aliis Magiſtratus traderet: Generidum quoque Dalmaticis militibus univerſis præfecit, eundemque cæterorum etiam, quicunque per Pannoniam ſuperiorem & Noricos & Rhætos, & quidquid horum eſt uſque ad Alpes, in præſidiis erant, ducem conſtituit. Atque hic Generidus, erat ille quidem Barbarus, ſed indole ad quodvis genus virtutis præclarâ præditus, & alieniſſimus ab avaritiâ. Qui quum patritis ritibus adhuc inhæreret, nec à cultu Deûm ſe pateretur abduci; lex promulgata fuit, quæ in aulâ cingulo vetaret eos uti, qui Chriſtiani non eſſent. Eâ lege lata Generidus, qui cum poteſtate militibus Romæ tum præerat, cingulo depoſito, domi ſe continuit. Quum autem Princeps ab eo peteret, ut, quando Magiſtratuum in numero eſſet, ordine locoque ſuo ad palatium accederet: legem eſſe reſpondit, quæ cingulum habere ſe vetaret: aut inter Magiſtratus ulla ratione cenſeri qui religionem Chriſtianam non venerarentur. Heic ubi ſubjeciſſet Princeps, eam quidem legem ad alios quod attineret, ratam eſſe; ſed ipſum illa non teneri, qui tantum pro republica diſcriminum adiiſſet; reſpondit ſe honorem illum non accipere, qui ad omnium tenderet injuriam, quotquot militiâ propter hanc legem ſpoliati fuiſſent. Nec munus ſuum obiit, donec Imperator pudore pariter & neceſſitate compulſus, legem hanc in omnibus irritam eſſe juſſit: conceſſo cuivis ut opinionem ſuam retinens, & Magiſtratu fungeretur, & militaret.

Multos quoque inter hoſce proceres fuiſſe procul dubio mihi eſt, qui nominetenus tantum Chriſtiani (ſive quod Ethniciſmum animis ipſorum altè inſidentem ob rationes Politicas occultarent, honoribuſque ac muneribus acquirendis per hoc nomen ac publicam profeſſionem; ſive quod non ex tali cauſa ſed avaritia, aut alius commodi emolumentive cauſa ducti) pecunia aliiſve corrupti licentiam darent Ethnicis talia publicè exercendi,

quæ

quæ Imperatorum parentes edictis summo studio prohibere debuerant.

Quod facilius ipsis quoque succedere potuit, sub Imperatoribus, qui aut Civilibus externisve bellis vel utrisque simul impliciti, aut immersi voluptatibus suis erant; aut qui non satis magno gustu atque inde Zelo Religionis Christianæ præditi, aut adulatoribus aulicis ex tali hominum genere pro parte saltem majori circumsessi (quo minus ad ipsorum notitiam perveniebant ea quæ intra Imperii ipsorum limites gererentur) proprias suas Leges aut omninò non aut non satis magno cum vigore, exsequi curabant; eave quæ ab aliis benè cœpta fuerant, aut non rectè ac pro debito curabant, aut non satis fervide exsequebantur. Quod non semel contigisse ex iis, quæ superius attulimus, satis liquet. Ipsos vero Imperatores Christianos Gentilismi illiusque cultus durationi ansam aliquam dedisse, licet per edicta promulgata sacrificia cæterosque cultus publicos vetarent, non obscurum est, ex Titulo Pontificatus Maximi ac Stola Pontificali, quam (licet Religionem Christianam professi) à Pontificibus Ethnicis oblatam induebant; uti patet ex Zosimi historiarum libro quarto, ubi loquitur de morte Gratiani: Τοῦτο παραλαβόντες ἀφ' Ἑλλήνων Ῥωμαῖοι, τοὺς πρώτην τὴν παρ' αὐτοῖς ἱερατικὴν ἔχοντας τάξιν, Ποντίφικας προσηγόρευσαν. οἷς συναριθμεῖσθαι τοὺς βασιλέας, διὰ τὸ τῆς ἀξίας ὑπέρτερον, ἐνομοθέτησαν. ἔτυχε τούτου Νουμᾶς Πομπίλιος πρῶτος, καὶ πάντες ἑξῆς, οἵ τε λεγόμενοι Ῥῆγες, καὶ μετ' ἐκείνους Ὀκταβιανός τε αὐτός, καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον τὴν Ῥωμαίων διαδεξάμενοι μοναρχίαν. ἅμα γὰρ τῷ παραλαβεῖν ἕκαστον τὴν τῶν ὅλων ἀρχήν, ἡ ἱερατικὴ στολὴ παρὰ τῶν Ποντιφίκων αὐτῷ προσεφέρετο· καὶ παραχρῆμα Πόντιφιξ Μάξιμος ἀνεγράφετο. ὅπερ ἐστὶν ἀρχιερεὺς μέγιστος. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες αὐτοκράτορες, ἀσμενέστατα φαίνονται δεξά-

μενοι τὴν τιμὴν, καὶ τῇ ἐπιγραφῇ χρησάμενοι ταύτῃ, καὶ δὴ καὶ Κωνσταντῖνος, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ἦλθεν ἡ βασιλεία, καίτοι τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ τῆς περὶ τὰ θεῖα τραπεὶς καὶ τὴν Χριστιανῶν ἑλόμενος πίστιν· καὶ μετ' ἐκεῖνον ἑξῆς οἱ ἄλλοι καὶ Οὐαλεντινιανός τε καὶ Οὐάλης. τῶν οὖν Ποντιφίκων, κατὰ τὸ σύνηθες προσαγαγόντων Γρατιανῷ τὴν στολὴν, ἀπεώσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι Χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσιν τῆς στολῆς ἀναδοθείσης, φασὶ τὸν πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἰπεῖν, εἰ μὴ βούλεται Πόντιφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, τάχιστα γενήσεται Πόντιφιξ Μάξιμος.

Hoc à Græcis accepto, Romani eos qui Sacerdotum in Collegiis apud ipſos locum principem obtinerent, Pontifices appellarunt: ſimulque ſanxerunt ut eorum in numero etiam Reges, propter dignitatis excellentiam, cenſerentur. Primus quidem Numa Pompilius hunc honorem adeptus eſt: omneſque deinceps qui Reges appellati ſunt: ac poſt illos Octavianus ipſe, quique poſt eum Romano in Imperio ſucceſſerunt. Simul enim atque ſummum Imperium quiſque conſequebatur, amictus ei Sacerdotalis offerebatur à Pontificibus; & continuò Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur. Ac cæteri quidem Principes univerſi lubentiſſimis animis hunc honorem accepiſſe, & hoc uſi titulo videntur; adeóque Conſtantinus etiam potitus Imperio; licet is à recta ſacris in rebus viá deflexerit, & fidem Chriſtianorum amplexus ſit. Itemque poſt illum reliqui ordine ſecuti, & Valentinianus & Valens. Quum igitur Pontifices, ex more, talem Gratiano amictum detuliſſent, adverſatus eſt id quod petebant; ratus non eſſe fas ejuſmodi habitu Chriſtianum uti. Quumque ſtola flaminibus reddita fuiſſet, ajunt eum qui dignitate princeps inter eos erat, dixiſſe: Si Princeps non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet.

Videmus hic ex verbis Zoſimi Gratianum Aug. renuiſſe Stolam Pontificalem; At non videmus ipſum renuiſſe Titulum aut munus Pontificatus.

Quod

Quod autem ipsi hæc Stola non oblata sit sub initium Imperii ejus, clare patet ex dicterio de Maximo; qui tantum se movere cœpit principatumque arripuit, postquam Theodosius Major ab ipso in Imperii societatem adscitus fuerat, imo anno eodem quo devicit atque interemit (per Andragatium) hunc Gratianum Augustum. Unde patet quidem, non pueris (forsan nec majoribus ætate, ante datam Romana in Urbe occasionem) illam fuisse oblatam; atque adeò interpretanda commodè esse hæc Zosimi de Gratiano verba. Sed ex inscriptionibus à Clarissimo J. Seldeno (viro quem nominasse solum laudasse est, quamvis nec mea, neque aliorum laudatione ullo modo indigeat) post alios quidem, sed appositissime in hanc rem, ab ipso allatis; apertum fit, & ipsum & Imperii ipsius socios, gestasse hinc titulum ac munus non sine Senatus consensu, ipsorumve Imperatorum beneplacito.

Sed, ut paulò ulterius progrediamur, ac pressius hanc rem urgeamus; Quod titulus hic adhuc diu post Gratianum manserit Imperatoribus Christianis, patet ex inscriptione ista quam profert Gruterus pag. 164. num. 5. quæ, Justinopoli in Istria insculpta, ita habet.

D. N. CAESAR. IVSTINVS. P. SAL. PIVS FELIX. VICTOR. AC. TRIVMPHATOR SEMPER. AVGVST. PONT. MAX. FRANC MAX. GOTH. MAX. VANDALIC. MAX. COS. III TRIB. VIII. IMP. V. CONSPICVAM. HANC. AEGIDIS INSVLAM INTIMA. ADRIATICI. MARIS COMMODIS. INTERIECTAM. VENERAN

 DAE.

DAE. PALLADIS. SACRARIVM. QVONDAM ET COLCHIDVM. ARGONAVTARVM PERSECVTORVM. QVIETEM. OB GLORIAM. PROPAGANDAM. IMP. S. C. IN. VRBEM. SVI. NOMINIS. EXCEL LENTISS. NVNCVPANDVM. HONESTISS P. P. P. DESIGNAVIT. FVNDAVIT. C. R. P. Q. ET. GENTE. HONES TISS. REFERTAM

Qui Justinus anno salutis nostræ 518. summum nactus est Imperium, quod per novem annos gessit: post cujus mortem notum est successisse in Imperio famosissimum illum Imperatorem Justinianum. Si igitur talibus inscriptionibus sit fides habenda, non cum Gratiano hic titulus atque hoc jus Pontificatus Maximi in Cæsarum Christianorum personis desiit: sed diu adhuc obtinuit. Toto cœlo igitur errant qui sibi persuaderi patiuntur Gratianum, in gratiam Episcopi Romani, hunc titulum rejecisse. Nam sub hoc titulo etiam pro capite Ecclesiæ Christianæ sese gerebant (quod & revera erant ratione juris ac potestatis: nam munera Ecclesiastica plurima Clericis relinquebant) Christiani Imperatores, uti clarum est ex Codice Theodos. Justiniano, Novellis, &c.

Videmus sanè ex hisce deceptum adhuc fuisse magnum illum Baronium; neque satis sufficienter eum correxisse errorem, quem in notis ad Martyrologium se commisisse fatetur; dum in Annalibus ad annum 312. scribit *eo tempore desiisse pariter Christianos Imperatores Summi Pontificis* TITULUM *& Stolam sumere: quorum* [addit] *primus (ut diximus) fuit Gratianus, quem imitatus est Theodosius.*

Non

Non mirum igitur *adorationis* aliaque nomina ac titulos ex Ethnicifmo retenta Imperatoribus quoque Chriftianis fuiffe applicata, quodque in infcriptionibus non tantum Conftantino, fed & aliis fequentibus, *confecratis* tam fæpè legamus, *Devotus Numini Majeftatique ejus*, cujufce rei unicum fufficiat exemplum hoc fequens.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS. PRIN
CIPIBVS. ARCADIO. ET HONORIO. VICTORI
BVS. AC TRIVMFATORIBVS. SEMPER AVGG
OB. INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS
PORTAS. AC. TVRRES. IMMENSIS. RVDERIBVS
EX SVGGESTIONE. V. C. ET. INLVSTRIS
MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILI
TIAE. STILICHONIS. AD. PERPETVITATEM NO
MINIS. EORVRVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT
CVRANTE FL. MACROBIO. LONGIANO
V.C. PRAEF. VRBIS D.N. M.Q. EORVM

Ut autem non titulotenus fed & ipfo facto fuere Pontifices Maximi Imperatores (quod alibi latius demonftrabo, Deo dante) fic præter nomen illud Ethnicum retentum multa alia quoque ex Gentilifmo retinebant.

Hinc nomina illa *Adorationis*, *Divi*, *Numinis* aliaque eis attributa non ab Ethnicis folum & Chriftianis, fed ab ipfis fibi affumpta.

Sic in Symmachi Epiftolis non tantum, & Eutropio, fed & in Cod. Theodofiano à Cæfaribus ipfis *Divi* vocantur *Jovianus*, *Valentinianus Magnus*, *Valens*, *Gratianus Valent. Junior Theodofius*, *Arcadius*, *Honorius*, *Theodofius Junior* & in Cod. Juftiniani *Divus Placidius*, *Valentinianus*, uti dudum notavit Onuphrius in *Civitate* fuâ *Romanâ*.

Nota-

Notabilis & illa inscriptio quæ apud Aldum, in libro de Orthographia in voce Cæcina, habetur, & apud Gruterum, pag. 287.

D. N. FL. ARCADIO
PIO. FELICI. VICTORI
AC TRIVMFATORI
SEMPER. AVGVSTO
CAECINA. DECIVS. ALBINVS. V. C
PRAEFECTVS. VRBI. VICE
SACRA. IVDICANS. DEVOTVS
NVMINI. MAIESTATIQVE. EIVS

Hinc Symmachus Theodosio & Arcadio lib. 10. Epist. 34. *Jam dudum me Divus genitor Numinis tui præcipuo honore dignatus est.*

Et Epist. 47. *Divo etiam parente Numinis tui Romana jura & fata moderante.*

Et Epist. 58. Theodosio: *Erit jam Sacro-Sancti Numinis vestri, & illorum antiquare suffragia*, &c.

Epist. 21. Theodosio & Arcadio: *Exspectamus* ORACULUM, *quo salutariter, ut* VESTRO NUMINI *familiare est, patrum decreta firmetis.*

Et Epist. 35. *Statui* SACRUM NUMINIS *vestri* ORACULUM *sciscitari.*

Hæc pauca è permultis. At, dicat aliquis, hæc Ethnici Imperatoribus adulantis elogia Ethnica sunt. Audiamus igitur ipsos Imperatores Christianos de semetipsis ita loquentes. Ita enim Theodosius & Valent. Codicis Justin. lib. 1. Tit. 2. C. *Neminem ab Angariis: Cum ad felicissimam expeditionem* NOSTRI NUMINIS *omnium provinciarum per loca*, &c.

Et

Et lib. 1. tit. 2. de navibus & embola; C. Jubemus. *Nec, si* COELESTE *contra proferatur* ORACULUM, *sive annotatio sit* DIVINA, *pragmatica sanctio providentissimæ legis regulas excusare debebit.*

Item lib. 12. tit. 58. de cohortalibus. C. *si quis ex grege*, ita Honorius & Thedosius; *Indultum nostræ Majestatis* ORACULUM *amplissimæ tuæ sedi, offerat allegandum.*

Imò eodem titulo, lege *quicunque chartas*: *Pœna proposita his qui contra* STATUTA COELESTIA crediderint suscipiendos aliquos.

Nec mirum ipsos ita locutos, cum lib. 8. tit. 49. de emancipationibus. C. *Jubemus*, ita Imperator Anastasius: *Supplicationibus porrectis mereri super hoc* DIVINUM ORACULUM.

Hinc & termini illi *Adorandæ Sacræ Purpuræ* & hisce similes apud Cassiodorum Variar. lect. XI. 20. & alibi.

Sed hæc doctis satis nota. Quapropter hic finiam ne nimis affectate ac præter necessitatem talium auctoritatum copiam congerere velle videar.

Non intempestivum mihi videtur, hac data nunc occasione, aliquid addere de Sacris Tauropoliis; ac paulò plenius atque distinctius, quam quidem Celeberrimi Viri Cl. Salmasius ac J. Seldenus, (qui de istis per occasionem tantum, optimè tamen locuti fuere) fecerunt.

Ex inscriptionibus jam allatis patet. 1. Istos qui erant Patres Sacrorum Dei Solis sive Mithræ, iidemque Hierophantæ Hecates Deique Liberi Archiboucoli, Sacra hæc aut solos aut simul cum uxoribus suis suscepisse. 2. Id eos fecisse in regenerationem æternam. Ex quo patet & regenerationem Mysticam sive Spiritualem inter Gentiles habuisse locum aut ad minimum fuisse prætensam. Ne Judæi,

dæi, ſcilicet, & Chriſtiani ſoli gauderent ſpirituali regeneratione.

Aſt quam ſordida illa fuerit, poſt ſequentem videbimus Inſcriptionem; ex qua patet, etiam fœminas non ſolum hæc ſuſcepiſſe Sacra, verum & eorum fuiſſe Sacerdotes.

Extat illa apud Aldum pag. 583. apud Gruterum pag.

FABIAE. ACONIAE. PAVLINAE. C. F
FILIAE. ACONIS. CATVLLINI. V. C
EX. PRAECT. CONSVLIS. ORDIN
VXORI. VETTI PRAETEXTATI
V. C. PRAEF. ET. CONSVLIS. DESIGNATI
SACRATAE. APVD. ELEVSI
NAM. DEO. BACCHO. CERERI
ET. CORAE. SACRATAE. APVD
AEGINAM. DEABVS. TAVROBOLI
TAE. ISIACAE. HIEROPHANTRIAE
GRAECO. SACRATAE. DEAE
CERERIS

Quæ Fabia Aconia, (uti apertiſſime liquet; tam ex inſcriptione jam pag. allata, quam ex aliis apud Gruterum alioſque inveniendis) fuit uxor iſtius *Vettii Agorii Prætexati*; adeóque aut ſimul cum ipſo, aut ſeorſim hiſce Sacris initiata, atque in Sacerdotia illa, quorum heic mentio, cooptata: Cujuſmodi exemplum habemus quoque in Petronio Apollodoro, qui una cum conjuge hiſce Sacris initiatus fuit, ut patet ex Inſcriptione ſuperius à me allata. Ac fiebant forſan hæ initiationes cæteraque iis annexa eodem modo, ut in Sacris olim Bacchanalibus; uti unus alterum alteramve pro lubitu adoptaret.

De

De istis enim Livius lib. 39. in confessione Hispalæ Feceniæ: *Sacerdotes inviceu Matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam Sacerdotem omnia, tanquam Deûm monitis immutasse. Nam & viros eam primum suos filios initiasse, Minium Herennium Cerrinnios*, &c. Nisi quod in hisce viri Sacerdotes etiam fœminas cooptarent.

Sacra autem illa accuratè satis nobis describit, licet nomen illorum non exprimat, cum essent satis superque nota, quod ad ipsius usque tempora perpetrarentur (imò præcipuè Valentinianorum tempore in usu fuisse videntur, plurimaque de ipsis publicè exstarent monumenta, in inscriptionibus, imò & ipsis adhuc viventibus initiatis.) M. Aurel. Prudentius; dum in Martyre Romano:

Agnoscis illum, quem loquar, miserrime
Pagane vestri sanguinem sacri bovis,
Cujus litatâ cæde permadescitis?
Summus Sacerdos nempe sub terram scrobe
Actâ in profundum consecrandus mergitur,
Mirè infulatus, sectâ vittis tempora
Nectens corona tunc repexus aureâ,
Cinctu Sabino sericam fultus togam.
Tabulis supernè strata texunt pulpita
Rimosa rari pegmatis compagibus,
Scindunt subinde vel terebrant aream,
Crebrove lignum perforant acumine,
Pateat minutis ut frequens hiatibus.
Huc taurus ingens fronte torvâ, & hispidâ,
Sertis revinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur,
Nec non & auro frons coruscat hostiæ,
Setasque fulgor bractealis inficit.
Hic ut statuta est immolanda bellua
Pectus sacrato dividunt venabulo,

Eru-

Eructat amplum vulnus undam ſanguinis
Ferventis, inque texta pontis ſubditi
Fundit vaporum flumen, & latè æſtuat.
Tum per frequentes mille rimarum vias
Illapſus imber, tabidum rorem pluit,
Defoſſus intus quem Sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe ſubjectans caput,
Et veſte & omni putrefactus corpore.
Quin os ſupinat, obvias offert genas,
Supponit aures, labra, nares objicit,
Oculos & ipſos perluit liquoribus,
Nec jam palato perluit liquoribus
Donec cruorem totus atrum combibat.
Poſtquam cadaver ſanguine egeſto madidum
Compage ab illa flamines retraxerint,
Procedit inde Pontifex viſu horriaus,
Oſtentat udum verticem, barbam gravem;
Vittas madentes, atque amictus ebrios.
Hunc inquinatum talibus contagiis,
Tabo recentis ſordidum piaculi
Omnes ſalutant, atque adorant eminus;
Vilis quod illum ſanguis, ac bos mortuus
Fœdis latentem ſub cavernis laverint.

Si vero quis dubitet, heic non deſcribi Sacra illa Tauropolia, ſeu conſecrationem regenerationemque illam Myſticam, conſideret verſus illos ineditos, quos huic rei illuſtrandæ produxit primus, quod ſciam, Celeberrimus ille Claudius Salmaſius. Qui verſus ex Prudentio modo allatos apprime illuſtrant, pluresque, licet breviter, hujuſce fœdæ ceremoniæ circumſtantias oculis noſtris objectant. Sunt autem illi, quamvis non ſatis integri, hi ſequentes.

Quis tibi TAUROBOLUS *veſtem mutare ſuaſit;*

In-

Inflatus dives subito mendicus ut esses,
Obsitus & pannis modicis tepefactus.....
Sub terra missus, pollutus sanguine tauri,
Sordibus infectus vestes servare cruentas,
Vivere cum speras viginti mundus in annos.

Quantivis certè pretii heic sunt isti versus; quibus iterum lucem adfert inscriptio illa quæ apud Aldum pag. 391. & Gruterum peg. 17. habetur.

DIS. MAGNIS
VLPIVS. EGNATIVS FAVENTINVS
V. C. AVGVR. P. V. B. P. R. Q
PATER. ET HIEROCERYX. D. S. I. M
ARXIBVCOLVS. DEI. LIBERI
HIEROFANTA. HECATAE. SA
CERDOS. ISIDIS. PERCEPTO
TAVROBOLIO. CRIOBOLIOQ
IDIBVS. AVGVSTIS. DD. NN
VALENTE. AVG. ET. VALENTINIA
NO. AVG. CONSS. FELICITER
VOTA. FAVENTINVS. BIS. DENI
SVSCIPIT. ORBIS
VT. MACTET. REPETENS. AVRATA
FRONTE. BICORNES

Iterabant igitur, si tamdiu superviverent, post viginti annos hæc Sacra Tauropolia, uti clarum ex monumento isto Cejonii Rufi; quod & supra attuli ubi sub finem habentur verba hæc:

L B ITE-

ITERATO. VIGINTI. ANNIS. EX. PERCEPTIS. TAVROPOLIIS. VI. ARAM. CONSTITVIT ET. CONSECRAVIT, &c.

[Regenerationem in æternum jam in alia Inſcriptione ſuperiùs allata vidimus.]

Nimirum ita, uti exiſtimo, fiebant hæc Sacra, ut nunc ſimplici Taurorum ſanguine, nunc & Arietum conſpergerentur, ac Baptizarentur quaſi initiandi: atque in æternum quidem duraſſe (ut hîc ex ſententia Ethnicorum iſtorum loquar,) puto hujus ſacrificii effectum, ſi non tamdiu ſuperviverent, ut iterari poſſet idem ritus: cum alias eſſent de novo ſic Baptizandi, ut ita in æternum regeneratio illa perduraret.

Regeneratio illa igitur vocabatur: quod nemini mirum videbitur, qui ex Tertulliano aliiſque didicerit, etiam alias Regenerationum ſpecies inter Ethnicos habuiſſe locum: imò & per aquæ Baptiſmum: uti libro de Baptiſmo hiſce verbis clariſſimè indicat: *Cæterum villas, domus, Templa, totaſque urbes aſpergine circumlatæ aquæ expiant paſſim: certè ludis Apollinaris & Peluſiis tinguntur: idque ſe* (NB.) *in* REGENERATIONEM *& impunitatem perjuriorum ſuorum agere præſumunt*, &c.

De Sacris Tauroboliis igitur, ut hoc quoque moneam, loquitur Prudentius: minimè verò de conſecratione Pontificis Maximi, quod tamen Doctiſſimus ille Card. Baronius, aliique ipſum heic ſecuti, tam ſecure affirmant; quaſi nulla de hac re dubitatio aut ſupereſſe aut ſuboriri potuerit.

Qua in re certè oſtendunt ſe nullo modo, uti quidem oportebat, hæc Ethnicorum ſacra indagaſſe: aut ad minimum ea non intellexiſſe.

Nam

Nam credat quis Imperatores, (uti omittam Christianos, quos ab hoc sordidissimo ritu liberatos vult Baronius) etiam maximè Ethnicismo deditos, tales in sese passos fuisse initiationes? aut Faventinum illum, Cejonium Rufum, Agesilaum Ædesium, Petronium Apollodorum aliosque, imò & fœminas, (quales fuerunt Fabia Aconia, Paulina, Rufa Volusiana, pluresque aliæ in Inscriptionibus memoratæ,) fuisse Pontifices Maximas? Aut, si fœminas talesque viros excipiamus, Imperatores Romanos gestasse vestimenta talia tam sordide infecta atque inquinata, quorum adspectus sanè non admodum delectabilis esse debebat: nec jucundior illis quæ Hilarion ille aliique Monachi inter Christianos gestabant; dum magnæ Sanctitati sibi deputarent; si nullo modo mutarent vestem Asceticam, priusquam illa planè esset vetustate ita obtrita, dilacerata, atque absumpta, ut non amplius ea sat commode corpus obtegere, pudorive conservando inservire quiret. Proponamus ergo nobis Imperatores Romanos pannis ac pediculis simul oblitos, simulque & sacram purpuram in ipsis adoratam.

Et tamen Baronius ad Annum 361. num. IV. ita loquitur: *Qui igitur Christianitatis abdicatione palam facta & Sacrorum Gentilium initiatione impius studuit apparere & illud addidit: ut more majorum Imperatorum unà cum Imperio amplissimam Sacerdotii dignitatem, ipsum summum Pontificatum acciperet; non quidem (quod fecerant qui antecesserant Christiani Imperatores) nominetenus, ut jus tantùm illud contingeret omnium præstantissimum: verum ut qui novus progreditur Sacrorum Romanorum Gentilium restitutor & propagator; nec quid minimum passus est præteriri veteris observantiæ in re præsertim tantâ, quæ omnium potissima haberetur, initiatione videlicet Pontificatus.*

Sed quibusnam impuris ac risu dignis ritibus peragi soleret, occinitur à Prudentio, qui cùm hæc agerentur, puer ætate erat, ut ipse profitetur his versibus.

PRINCIPIBUS TAMEN E CUNCTIS NON DEFUIT UNUS,
ME PUERO, UT MEMINI, DUCTOR FORTISSIMUS ARMIS, &c.

Ritus ergo illos profanos, quibus summus Pontifex initiandus fuit Julianus, ab eodem hunc in modum graphicè descriptos, in ignominiam perfidi desertoris, se tauri sanguine, ad abstergendum Christi signum, proluentis, hic prodimus.

SUMMUS SACERDOS NEMPE SUB TERRAM SCROBE.

[Quibus tum cætera jam superius à me adducta addit.]

Hactenus Prudentius de initiatione summi Pontificis, quam hisce versibus deridendam proposuit. Quonam pacto, quæso, hæc adeo cultui necessaria prætermisisse potuit Julianus, qui & quæ longè abhorrerent ab Imperatoria dignitate, religionis tamen intuitu, summa præstare soleret observantia?

Quæ ex hisce Prudentii versibus gratis assumuntur, adeóque præter omnem historiæ fidem atque auctoritatem, sunt:

1. Cæteros, præter Julianum, Christianos Imperatores tantùm nominetenus fuisse Pontifices Maximos: cujus contrarium satis clarè ostendit Seldenus in libris suis de Synedriis: quò Lector se conferat.

2. Julianum hunc Ritum sibi administrari passum.

3. Prudentium de tali prætensa Pontificis Maximi

mi consecratione unquam somniasse, aut eam ob causam hæc Sacra derisui Christianis, aliisque, exponere.

4. Versus illos, ex Apotheosi huc vi tractos, directè aut indirectè, tale quid, indicare: videlicet dum Prudentius adhuc in pueris esset, Juliano hunc ritum fuisse administratum. Quod ut mage fiat manifestum, ipsius Prudentii verba paulò altius repetamus:

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum,
Spiritus ille Dei, Deus; & se corpore matris
Induit, atque hominem de Virginitate creavit:
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra:
Non tripodas cortina tegit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
Perdidit insanos mendax Dodona vapores,
Mortua jam mutæ lugent Oracula Cumæ:
Nec responsa refert Libycis in Syrtibus Ammon.
Ipsa suis Christum Capitolia Romula mœrent,
Principibus lucere Deum, destructaque templa
Imperio cecidisse ducum. Jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
Vexillumque crucis summus dominator adorat.
Principibus tamen è cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor & legum celeberrimus, ore manuque
Consultor Patriæ, sed non consultor habendæ
Relligionis, amans tercentum millia Divûm.
Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus urbi
Augustum caput antè pedes curvare Minervæ
Fictilis, & soleas Junonis lambere, plantis
Herculis advolvi, genua incurvare Dianæ,
Quin & Apollineo frontem submittere gypso,
Aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.

 Appa-

Apparetne in hisce Sacrificium istud, vel initiatio ulla Pontificis Maximi?

Notandum quoque, istos qui quæve Sacrificium illud celebrabant initiationemque hanc suscipiebant, id non solum pro se ipsis, verum & pro aliis suscepisse aut celebrasse; ac non tantum id fecisse, unum, duos, tresve viros fœminasve, aut seorsim aut simul pro se ipsis, vel etiam pro aliis; verùm & totos Ordines ac civitates, totasque Provincias pro salute Imperatorum. Patet hoc ex inscriptionibus, tertiâ, decimâ, aliisque paginæ 29, apud Gruterum. Ubi Statius Pollio solus, ac Valeria Marciana, Valeria Carmosne & Cassius Paternus Sacerdos, simul pro se suisque illud celebrant.

Pro Imperatoribus quoque id aut singulos aut plures simul fecisse [sive viros solos ac fœminas solas, sive fœminas viris junctas, uti inscriptione decima jam memorata,] manifestissimum est, ex Inscriptionibus 13. paginæ 29, primâ, secundâ, tertia, quarta & quinta, paginæ 30. ac primâ paginæ 31.

Quarum solam primam exempli gratia adducam, ne hîc nimius fiam Lectori: qui, si ita lubet, ipsum adire poterit Gruterum:

IMP.

IMP. CAES. DIVI. ANTO
NINI DIVI. (VDII. PARTH
MAXIMI. FRATRI. M. AVREL
ANTONINO. AVG. GERMANIC
SARMAT. P. M. T. P. XXX
IMP. VIII. COS. III. PP. LACTO
RAT.

S. M. D
IVNIA. DOMITIA. TAVROPOL
ACCEPIT. HOSTIIS. SVIS. SACER
DOTE. TRAIANIO. NONDI
NIO. D. N. GORDIANO. II
ET POMPEIANO. COS. VI. ID
DEC

S. M. D
PON. FLORA. TAVROPOL
ACCEPIT. HOSTIIS. SVIS
SACER. TRAIA. NVND. D. N
GORD. II. ET. POMPEI. COSS
VI. ID. DEC

S. M. D
SERVILIA. MODESTA. TAVRO
POLIVM. ACCEPIT. HOSTIIS
SVIS. SACERDOTE. TRAIA
NVND. DNO. GORD. II. ET
POMP. COS. VI. ID. DEC

Heic Populus Lactoratensis, atque ejus vice Junia Domitia & cæteræ duæ, sub administratione Sacerdotis Trajani Nondinii, pro salute Imperatoris Tauropolium suscipiunt vel, ut Inscriptio ipsa loquitur, accipiunt, propriis suis hostiis ad id subministrantes.

Tales igitur viri fœminæque excipiebant, uti ex Prudentio, Poëtaque illo anonymo vidimus, tauri sanguinem ore, nare, &c. queis possent, corporis partibus: hinc in illa Inscriptione quæ habetur quarta numero paginæ 30. apud jam pluries memoratum Gruterum, legimus.

S. M. D
VAL. GEMINA. VIRES
EXSCEPIT, &c.

Tauri scilicet, quæ in sanguine animalium consistunt. De tauri viribus hæc intelligenda esse, mecum sentit magnus ille Scaliger in Indice operis Gruteriani. Neque hisce repugnant quæ in Inscriptione quinta ejusdem pag. habentur; licet in alium longè sensum trahantur à Celeber. Cl. Salmasio:

SEVERVS. IVLII. FIL. VIRES
TAVRI. QVO. PROPR. PER
TAVROPOL. PVB. FAC. FECERAT
CONSECRAVIT

Nam consecratio hæc & sanguinem taurinum & vestimenta & homines consecratos simul respiciebat: quamvis negare minimè velim & taurorum cornua ad memoriam consecrationis, sive in aris, sive aliter quoque, locum suum invenisse.

Ad-

Addam heic duas quoque Inſcriptiones quibus adhuc magis clarum fit id quod modo aſſerui; totos Ordines videlicet, totaſque Provincias, pro aliorum ſalute (per homines ad id deſignatos) Sacra hæc *Taurobolia* (quod hujus exſecrandi Sacrificii verum nomen eſt, licet *Tauropolium* per P. in Inſcriptionibus longè ſæpius occurrat) ſuſcepiſſe ac celebraſſe. Prima eſt hæc ſequens:

PRO. SALVTE. IMP. ANTONINI. GORDIANI PII. FEL· AVG. TOTIVSQVE. DOMVS. DIVINAE PROQVE. STATV. CIVIT. LACTOR. TAV ROPOLIVM. FECIT. ORDO. LACT. D. N. GORDIANO II. ET. POMPEIANO. COS. VI. ID. DEC. CVRANTIBVS. M. EROTIO ET. FESTO. CANINIO. SACERD

Altera Narbonenſium eſt:

IMPERIO. D. M
TAVROPOLIVM. PROVINCIAE. NARBONENSIS FACTVM. PER. C. BATONIVM. PRIMVM FLAMINEM. AVGG. PRO. SALVTE. DOMI NORVM. IMPP. L. SEPTIMI. SEVERI. PII PERTINACIS. AVG. ARABICI. HADIABENI PARTHICI. MAXIMI. ET. M. AURELIANI AUG.

Plures hiſce ſuperaddere minimè neceſſarium duco, quia & apud Aldum, & Smetium, & Gruterum, & Salmaſium, & Seldenum, & alios, abunde reperiuntur. E quibus liquet, hoc Sacrum à Prudentio deſcriptum, homines (minimè *Sacerdotio* illi vel *Pontificatui Maximo* initiandos) iſtud pro ſeſe & aliis perfeciſſe: Idemque iſtud eſſe

ſacrum de quo Firmicus libro de errore profanarum religionum, ubi de D. N. Chriſto locutus erat, ita pergit: *Pro ſalute hominum agni iſtius venerandi ſanguis effunditur, ut ſanctos ſuos filius Dei profuſione pretioſi ſanguinis redimat: ut qui Chriſti ſanguine liberantur, Majeſtate prius immortali ſanguine* CONSECRENTUR. *Neminem apud idola profuſus ſanguis juverit. Et ne cruor pecudum miſeros homines aut decipiat aut perdat*, POLLUIT *ſanguis iſte*, NON REDIMIT, *& per varios caſus premit in mortem. Miſeri ſunt* QUI PROFUSIONE SACRILEGI SANGUINIS CRUENTANTUR. TAURIBOLIUM VEL CRIOBOLIUM SCELERATA TE SANGNINIS LABE PERFUNDIT. *Laventur itaque ſordes iſtæ quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu Sancto Chriſti ſanguis incandidet.* Taurorum nimirum & Arictum ſanguini heic opponit ſanguinem Chriſti ac Baptiſmum.

Argumentum quod Baronio, aliiſque qui ipſum heic nimis temerè ſequuntur, rem totam conficere videtur, eſt nomen Summi Sacerdotis: quaſi nullus *Summus Sacerdos* inter Græcos aut Romanos fuerit, niſi Pontifex Maximus Romanorum. Contrarium tamen ex Inſcriptionibus, imò ex Tertulliano manifeſtiſſimè patet. In Gruteri Inſcriptionum theſauro pag. 372. comparet hæc ſequens:

L. AV-

L. AVRELIO. L. L.
VICTORI
DOMO. EQVO. AVG. ET
SENIAE. SACER. PRIM
CORP. AVGVSTALIVM
ORNAT. ORNAM
DECVRIONALIB
AERE. COLLATO
CVRANTE. SECVNDO
. . . .

Ubi, si non *Summus*, certè *Primus Sacerdos* habetur, Collegii scilicet sive corporis Sacerdotum Augustalium.

Sed & plures *Summos Sacerdotes* plurimis in locis fuisse clarum fit, ex Inscriptionibus illis quæ pag. 313. 10. 448. 1. & 1024. 3. habentur. Ac præcipuè quidem ex Græca illa, quæ prima habetur pag. 326.

Θ K
AMIAΘIONI
YIωI. ΓΛYKY
TATωI
ωNEIAC
APXIEPEYC
KAI
ΠPOΦHTHC

Quæ vertuntur optime à Grutero,

D. M.
Hæmathioni
Filio dulcissimo
Onias
SVMMVS PONTIFEX
&
Vates.

Sic

Sic apud Jacobum Spon, (qui profectus in Græciam, atque Asiam Minorem, Inscriptionum inde reportavit magnam messem,) comparet, in Itinerario, quod Gallicè edidit, pag. 482. tomi secundi, quæ jam sequitur,

ΤΟΝ ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΤΩΝ ΣΕΒΑΣ
ΤΩΝ ΤΙΒ ΚΛΑΥΔΙΟΝ ΑΤΤΙ
ΚΟΝ ΗΡΩΔΗΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΝ
Η ΑΝΤΙΟΧΙΣ ΦΥΛΗ ΑΝΕΘΗ
ΚΕΝ ΕΥΝΟΙΑΣ ΕΝΕΚΕΝ ΚΑΙ
ΕΥΕΓΕΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΠΑΤΡΙΔΑ.

Summum Sacerdotum, sive *Pontificem* heic habemus *Augustorum*. Porrò, ut hic Herodes Atticus simpliciter vocatur Archiereus, nulla mentione facta alicujus Collegii, Ordinis, Urbis aut Regionis, sicut etiam Diocles ille cujus mentio fit in alia Inscriptione, pag. 416. tomi primi: ita è contra in hoc sequenti fragmento descripto per eundem, Eleusine:

. . . . . ΤΟΥ ΑΥΤΟΚ[ΡΑ]
. . . ΤΟΡΟΣ ΑΝΔ
. . . ΑΝΚΡΑΤΕΡΟ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ
ΑΧΑΙΩΝ

Ubi habemus *Achaiæ Summum Pontificem*, sive Summum Sacerdotem.

Sed

Sed quantivis pretii ea eſt, quam exhibet Thyatiræ deſcriptam tomi 1. pag. 394. & 395. ut quæ ſatis ſuperque id quod volebam, demonſtrat.

Η ΠΑΤΡΙΣ
Μ. ΑΥΡ. ΔΙΑΔΟΧΟΝ ΙΠΠΙΚΟΝ ΤΟΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΝΑΩΝ ΤΩΝ
ΕΝ ΠΕΡΓΑΜΩΙ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΑ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΙΡΟΝ ΤΗΣ
ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΒΟΥΛΑΡ
ΧΟΝ ΤΙΜΗΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ
ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
Μ. ΑΥΡ. ΣΕΟΥΡΟΥ ΑΝΤΟΝΕΙΝΟΥ
ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΣΥΝΑΨΑΙ ΤΑΣ
ΑΡΧΙΕΡΟΣΥΝΑΣ ΤΟΙΣ ΟΞΕ
ΣΙΝ ΦΙΛΟΤΙΜΗΣΑΜΕΝΟΝ
ΕΝΔΟΞΩΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΦΡΟ
ΝΩΣ ΑΝΔΡΑ ΕΠΙ ΗΘΕΣΙ ΚΑΙ
ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΙ ΚΑΙ ΤΗΙ ΠΡΟΣ
ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΕΥΝΟΙΑΙ ΔΙΑ
ΠΡΕΠΟΝΤΑ

Quam Inſcriptionem ita verto:

Patria [erexit hoc monumentum] honori Marci Aurelii Diadochi [Summi Sacerdotis ſui] Pontificis Aſiæ [Minoris] Templorum quæ ſunt Pergami, & Pontificis, [ſeu *Summi Sacerdotis] eodem tempore Patriæ ſuæ. & ad vitam primi Conſiliarii, honorati à dignisſimo Impera-*

peratore Marco Aurelio Severo Antonino Augusto, quod gloriosè & magnificè studuerit injungere Pontificatum [Archierosynas] in ambabus civitatibus [Thyatiræ scilicet & Pergami] acutis [eóque munere dignis] viris [vel Sacerdotibus] viri moribus, æquitate ac bona in Patriam voluntate eximiè excellentis.

Videmus hic *Summum Pontificem*, qui & alios ipse *Pontifices* crearet Civitatibus [qui *Pontifices* procul omni dubio iterum præerant reliquis Civitatum Sacerdotibus] qui tamen nullo modo erat *Pontifex Maximus*; quem Græci omnes constanter, neque unquam aliter, quod sciam appellant ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΜΕΓΙΣΤΟΝ. Unde in alia Inscriptione, quam Tomi primi pag. 400. exhibet, quæ Latine leguntur, IMP. CAESAR. VESPASIANUS. PONTIFEX. MAX. &c. Græcè ibidem sic versa (in eadem columna) sequuntur:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ

Quamobrem præteritis *Pontificibus* [Græcè ΑΡΧΙΕΡΕΥΣΙ] *totius Xysti*; *Archiereis* etiam *Synhodi* [Deorum] & *Augustorum* (quorum mentio pag. 1013. apud Gruterum) similibusque consideremus & inter Christianos nomen illud *Summi Sacerdotis* circa secul. 3. 4. & 5. à Metropolitanis fuisse usurpatum.

Certè Tertullianus libro de Baptismo cap. 17. ita loquitur: *Dandi quidem habet jus* SUMMUS SACERDOS, QUI EST EPISCOPUS, DEHINC PRESBYTERI, &c. Quem titulum postea videntur sibi solis arrogasse (ad imitationem forsan Archiereon Asiæ minoris, Achaiæ, aliarumque Regionum) Metropolitani ac Primates; eique titulo sibi quoque aliquod majus Imperium in alios Episcopos ac Clericos superstruxisse: ac cui contraeundo factus videtur can. 26. Concilii

lii 3. Carthaginensis, hisce verbis: *Ut primæ sedis Episcopus, non appelletur Princeps Sacerdotum, aut* (NB.) SUMMUS SACERDOS; *aut aliquid hujusmodi; sed tantum primæ sedis Episcopus.*

De seipso tamen Julianus Cæsar, *perfidus ille Deo sed non & perfidus Urbi*, dum loquitur in Epistolis pag. 237. editionis Parisiensis Anno 1630. per Petavium datæ ita infit: Ἐγὼ τοίνυν ἐπειδή πέρ εἰμι κατὰ μὲν τὰ πάτρια ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ· ἔλαχον δὲ νῦν καὶ τοῦ Διδυμαίου προφητεύειν, ἀπαγορεύω σοι τρεῖς περιόδους σελήνης μήτι τῶν εἰς ἱερέα μηδὲν ἐνοχλεῖν. *Ego itaque quoniam Patriorum Sacrorum sum Magnus Pontifex* [Petavius tamen vertit *Maximus Pontifex* & rectè quidem quoad sensum ac scopum Juliani,] *&* Oraculi Didymæi præfecturam modo sum sortitus, *edico tibi, ne quid eorum quæ ad Sacerdotem pertinent, tribus totis mensibus attingas.* Julianum autem fuisse revera Pontificem Maximum, nemo sanus dubitavit unquam. Atque hinc est quod, ut talis Epistolam 49. ad Arsacium, Ἀρχιερέα Γαλατίας *Pontificem Galatiæ* scribens, ordinat atque imperat ea quæ isti erant facienda. Quæ quod, dignissima sunt ut huc afferantur, ob causas statim dicendas, adducam, postea quam & hoc notavero: Julianum hunc Antistitem, non tantum; verum & Prophetam fuisse Oraculi apud Apollinis Didymæi: quod voce illa προφητεύειν indicatur. Nulli enim Ethnicorum Prophetæ erant nisi apud Oracula; uti alibi latius ostendo. Quod attinet vero ad Epistolam illam modo nominatam, temperare mihi non possum quin ferè totam illam hic inseram: quod, licet indirectè, impietatem & odium ipsius in Christianos atque invidiam indicet, egregiam istorum laudem, invitè quamvis, ipsi extortam, contineat.

Incipit autem illa: Ἑλληνισμὸς οὔπω πράττει κατὰ λόγον ἡμῶν ἕνεκα τῶν μετιόντων αὐτόν. τὰ γὰρ τῶν θεῶν λαμ-

πρὰ

πρὰ καὶ μεγάλα, κρείττονα πάσης μὲν εὐχῆς, πάσης δὲ ἐλπίδος. ἵλεως δὲ ἔστω τοῖς λόγοις ἡμῶν Ἀδράστεια· τὴν γὰρ ἐν ὀλίγῳ τοσαύτην, καὶ τηλικαύτην μεταβολὴν ὀλίγῳ πρότερον ἐτόλμα. τί οὖν ἡμεῖς οἰόμεθα ταῦτα ἀρκεῖν, οὐδὲ ἀποβλέπομεν ὃ μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνηύξησεν ἡ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπία, καὶ ἡ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμήθεια, καὶ ἡ πεπλασμένη σεμνότης κατὰ τὸν βίον; ὧν ἕκαστον οἴομαι χρῆναι παρ' ἡμῶν ἀληθῶς ἐπιτηδεύεσθαι. καὶ οὐκ ἀπόχρη τὸ σὲ μόνον εἶναι τοιοῦτον. ἀλλὰ πάντας ἁπαξαπλῶς οἱ περὶ τὴν Γαλατίαν εἰσὶν ἱερεῖς, οὓς ἢ δυσώπησον, ἢ πεῖσον εἶναι σπουδαίους, ἢ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀπόστησον, εἰ μὴ προσέχοιντο μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, καὶ θεραπόντων τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ ἀνέχοιντο τῶν οἰκετῶν, ἢ υἱέων, ἢ τῶν Γαλιλαίων γαμετῶν ἀσεβούντων μὲν εἰς τοὺς θεούς, ἀθεότητα δὲ θεοσεβείας προτιμώντων. ἔπειτα παραίνεσον ἱερέα μήτε θεάτρῳ παραβάλλειν, μήτε ἐν καπηλείῳ πίνειν, ἢ τέχνης τινὸς, καὶ ἐργασίας αἰσχρᾶς. καὶ τοὺς μὲν πειθομένους τίμα, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἐξώθει. ξενοδοχεῖα καθ' ἑκάστην πόλιν κατάστησον πυκνά, ἵν' ἀπολαύσωσιν οἱ ξένοι τῆς παρ' ἡμῶν φιλανθρωπίας, οὐ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὅστις ἂν δεηθῇ χρημάτων. ὅθεν δὲ εὐπορήσεις, ἐπινενόηταί μοι τέως. ἑκάστου γὰρ ἐνιαυτοῦ τρισμυρίους μοδίους κατὰ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν ἐκέλευσα δοθῆναι σίτου τοῖς ἱερεῦσιν ὑπηρετουμένους, ἀναλίσκεσθαι φημὶ χρῆναι. τὰ δὲ ἄλλα τοῖς ξένοις καὶ τοῖς μεταιτοῦσιν ἐπινέμεσθαι παρ' ἡμῶν. αἰσχρὸν γὰρ εἰ τῶν μὲν Ἰουδαίων οὐδεὶς μεταιτεῖ· τρέφουσι δὲ οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι πρὸς τοῖς ἑαυτῶν καὶ τοὺς ἡμετέρους· οἱ δὲ ἡμέτεροι τῆς παρ' ἡμῶν ἐπικουρίας ἐνδεεῖς φαίνονται. δίδασκε δὲ καὶ συνεισφέρειν τοὺς ἑλληνιστὰς εἰς τὰς τοιαύτας λειτουργίας, καὶ τὰς ἑλληνικὰς κώμας ἀπάρχεσθαι τοῖς θεοῖς τῶν καρπῶν. καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς ταῖς τοιαύταις εὐποιΐαις προσέθιζε, διδάσκων αὐτοὺς ὡς τοῦτο πάλαι ἦν ἡμέτερον ἔργον. Ὅμηρος γοῦν αὐτὸ πεποίηκεν Εὔμαιον λέγοντα·

Ξεῖν' οὔ μοι θέμις ἔστ', οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι,
Ξεῖνον ἀτιμῆσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες,
Ξεῖνοί τε, πτωχοί τε. δόσις δ' ὀλίγη τε φίλη τε.

Μηδὲ

Μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἀγαθὰ παραζηλοῦν ἄλλοις συγχωροῦντες, αὐτοὶ τῇ ῥαθυμίᾳ καταισχυνώμεθα, μᾶλλον δὲ καταπροώμεθα τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐλάβειαν. εἰ ταῦτα πυνθανοίμην ἐγώ σε πράττοντα, μεστὸς εὐφροσύνης ἔσομαι. τοὺς ἡγεμόνας ὀλιγάκις ἐπὶ τῆς οἰκίας ὅρα· τὰ δὲ πλεῖστα δὲ αὐτοῖς ἐπίστελλε. εἰσιοῦσι δὲ εἰς τὴν πόλιν ὑπαντάτω μηδεὶς αὐτοῖς ἱερέων. ἀλλ' ὅταν εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσι τῶν θεῶν, εἴσω τῶν προθύρων. ἡγείσθω δὲ μηδεὶς αὐτῶν εἴσω στρατιώτης. ἑπέσθω δὲ ὁ βουλόμενος. ἅμα γὰρ εἰς τὸν οὐδὸν ἦλθε τοῦ τεμένους, καὶ γέγονεν ἰδιώτης. ἄρχεις γὰρ αὐτὸς, ὡς οἶσθα, τῶν ἔνδον· ἐπεὶ καὶ ὁ θεῖος τοῦτο ἀπαιτεῖ θεσμός. καὶ οἱ μὲν πειθόμενοι κατὰ ἀλήθειάν εἰσι θεοσεβεῖς· οἱ δὲ ἀντεχόμενοι τοῦ τύφου δοξοκόποι εἰσὶ καὶ κενόδοξοι, &c.

Quod quidem nondum religio Gentilium ex nostra procedat sententia, impedimento sunt hi qui eam profitentur. Quæ autem à Diis nobis donata sunt, ea splendida sunt, magna sunt, excellentiora sunt, quam quæ omnino vel optari vel sperari poterant. Nam in tam exiguo temporis spatio (sit quidem Nemesis nostris verbis propitia) tantam ac talem rerum mutationem paulo antè ne optare quidem quisquam audebat. Sed quid est causæ, cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescamus, ac non potius convertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum religio creverit, id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, & ad Sanctimoniam vitæ, quam simulant? Quorum singula à nobis exequenda esse censeo. Neque satis est istud solum institutum sanctè observari: Sed velim omnes nostros Sacerdotes omninò, qui Galatiam incolunt, vel minis impellas, vel ratione persuadeas, ut sint honesti: vel Sacerdotali Ministerio abdices, si non una cum uxoribus, liberis & famulis, Diis colendis sedulo animos attendant; & ne patiantur servos, & filios, aut conjuges Galilæorum impiè in Deos se gerere, & impietatem pietati præponere. Deinde Sacerdotem quemque hortare, ne accedat ad spectacula neve in ta-

berna bibat, neu artem aliquam aut opificium turpe infameve exerceat. Et qui tibi in his rebus morem gerunt, eis honorem tribuito; qui autem resistunt, expellito. Porro Xenodochia multa in singulis civitatibus exstruito, ut peregrini nostra benignitate fruantur: neque solum hi qui nostram colunt religionem, sed alii quoque, si qui pecuniarum indigeant. At ratio, qua res tibi ad hoc institutum necessariæ abundè suppetant, à me interim excogitata est. Nam triginta millia modiorum tritici in tota Galatia, & sexaginta millia sextariorum vini in singulos annos dari jussi: quorum quintam partem in pauperes, qui Sacerdotibus inserviunt, insumendam esse mando: quod reliquum est peregrinis & mendicantibus sublevandis distribuendum. Nam turpe præfecto est, cum nemo ex Judæis mendicet: & impii Galilæi non (NB.) *suos modo, sed nostros quoque alant: ut nostri auxilio, quod à nobis ferri ipsis debeat, destituti videantur. Quare doceto Gentiles in ejusmodi ministerio pecuniam conferre, & pagos Gentilium ex fructibus Diis offerre primitias, & ejusmodi beneficentiæ officiis assuefacito, planumque illis facito hoc nostrum olim munus fuisse. Nam Homerus Eumæum sic loquentem facit:*

Hospes si nostris succederet advena tectis
Vilior, acciperem placide. Sunt dives, egensque
A Jove: parum hoc est, (fateor) sed munus amicum.

Neque igitur permittamus alios nostrorum imitatione bonorum nobis laudem præripere, ut ipsi propter socordiam turpitudine & infamia afficiamur: imò potius, ne pietatem erga Deos penitus prodere videamur. Quod si te ista sedulo obire accepero, maxima sanè lætitiâ gestiam. Præsides domi raro invisas: sed scribas ad eos literas sæpissime. Ingredientibus illis in urbem nemo Sacerdos obviam prodeat: nisi quando ad Templa Deorum accedunt, solum intra vestibula. Eos intrantes nullus miles præcedat: Sequatur autem qui vult. Nam simul ut ingre-

ingreditur limen delubri, privati personam induit. Siquidem ipse, ut nosti, his qui intus sunt, praees, propterea quod divina lex istud postulat. Et qui tibi parent, sunt revera pii: qui autem præ arrogantia resistunt, ostentatores sunt, & inanis gloriæ appetentes. Sed hæc Doctioribus, ut puto, satis nota, de hisce pro hac vice sufficiant.

Si igitur aliquis me interroget, qualisnam fuerit ille Summus Sacerdos de quo Prudentius ita,

Summus Sacerdos nempe sub terram scrobe, &c.

quique horrendis istis Sacris (quæ non Romæ solum, sed & in exteris ac procul dissitis Regionibus locum habebant, ac præcipuè quidem, uti videtur, temporibus Valentis, Valentiniani, Gratiani atque aliorum hujusce ævi Augg) initiati rursus & alios initiarent. Non alium existimo eum fuisse, quam fuit ille Trajanius Nondinius (cujus jam superius facta mentio) quam M. Erotius, quam Festus Caninius, quam S[illegible]nthius Proculianus aliique plures in Inscriptionibus ut hujus sacrificii administratores memorati.

Nam videmus per hujusmodi Sacerdotes initiatos fuisset hisce sacris, qui jam antea essent *Pontifices Perpetui, Sacerdotes Liberi, Hecatis, Isidis, Mithræ, aliorumque Deorum.* Fuit igitur & ejusmodi Sacerdos cujusmodi ille de quo Inscriptio illa, in ædibus Colotianis, Romæ descripta, at (quod dolendum sanè) magnam partem vetustate planè exesa ac corrupta, quæ habetur 6. numero pag. 28. apud Gruterum:

M.D.M. IDEAE. ET. ATTIDI. MINOTAVRO

NOBILISS ....

....

....

....

ET. VENERANDAM
AVGENTVR. MERITIS
SIMBOLA. TAVROBOLI
PVF CAEON CAESABINI ....
PVBPRQ PATER SACRO. IN
VICT METHRAE TAVROBOLINVS
M. D. M. ID. ET. ATTIDIS MINOTV
RANI ET ARAM IIII ID. MART
GRATIANO. V. ET MERO
BAVDE CONSVLIBVS. DEDICABIT
ANTIQVA GENEROSE
DOMO CVI REGIA VESTAE
PONTIFICI FELIX SA
CRATO MILITAT IGNE
IDEM AVGVR TRIPLICIS
CVLTOR VENERANDE DIANAE
PERSIDICIQ. MITHRAE ANTIS
TES BABILONIE TEMPLI
TAVRIBOLIQ SIMVL MAGNI
DVX MISTICE SACRI

In

In qua Inſcriptione, ſive exſcriptoris, ſive ſculptoris vitio (ſi non & ipſius auctoris quoque) plures Orthographici veniunt corrigendi errores, ut pro MINOTAVRO (quod & Salmaſius ad Hiſtorias Auguſtas notavit) MENOTYRANNVS uti & pro MINOTVRANI, &c. & alia quæ Lector ſponte obſervabit. Nihil hiſce addam pro hac vice: ne quidem de Oraculis Sibyllinis, earumve Romæ ſervatis libris, aliquid. Omnibus quippe Doctis ſatis ſuperque notum eſt, ea Stiliconis patratu ſub Imperio Theodoſii Majoris fuiſſe combuſta, adeóque & Collegium XV. virorum tum in æternum fuiſſe diſſolutum atque annihilatum.

Libros autem illos inter Romanos ſolius Reipublicæ cauſa ſummum obtinuiſſe locum oſtendam, Deo dante, in Secunda mea, de Oraculis Diſſertatione. Quamobrem huic Primæ Diſſertationi imponere finem conſtitui; ex qua ſatis conſtare puto, nullas Doctioribus reſtare rationes aut cauſas, cur exiſtiment Ethnicorum Oracula cum Servatoris noſtri adventu fuiſſe extincta; aut ita hæſitent, modo id aſſirmando, modo negando, modo iterum dubitando; ut videmus ferè facere cunctos, qui de iſta materia, ſive ex profeſſo, ſive per occaſionem aliquid commentati ſunt, operibuſve ſuis inſeruerunt. An verò ex tali cauſâ, uti vulgo credunt eruditi, ceſſaverint, auctoribuſve Diabolis locuta fuerint, antequam increſcente paulatim Chriſtianiſmo in totum obmutuerunt, in ſequenti mea Diſſertatione examinabo.

DE ORACULORUM ETHNICORUM AUCTORIBUS.

DISSERTATIO SECUNDA.

Finitâ priori mea Diſſertatione de Oraculorum duratione, ac perpetuo tandem ſilentio, accingam me, Amice Lector, ad Secundam; ubi de cæteris Divinationum generibus, quatenus ad propoſitum faciunt meum, hinc inde quoque aliquid interſpargam. Quam tamen antequam aggrediar, adhuc pauca

pauca quædam mihi in nonnullorum gratiam præfationis loco dicenda duco. Hæc autem præveniendis præjudiciis, sive ex malignitate natis, quasi per talem agendi scribendive modum, indirectè licet, tollere velim Dæmonum, seu Diabolorum, existentiam; adeóque à latere ita infligere vulnus Religioni nostræ Christianæ: sive ex nimis superstitiosa anxietate ortis, quasi, licet minimè isto animo hæc conscripta fuerint, ansam inde arripere queant, occasionemque aliquam invenire, isti homines, qui de Religione alias sunt sic satis securi, aut impii atque aperti occultive sacræ nostræ fidei inimici, qua seu directè, seu indirectè eam hominibus Christianis, (quibus ipsius vera fundamenta validissima sunt, aut esse saltem talia revera debent) reddant invalidam; totamque de ea Doctrinam, ipsamque, cui innititur, Sacram Scripturam, suspectam.

Consideres, igitur mecum, cordate Lector, quid præjudicii afferre queat Religioni nostræ, aut Doctrinæ Euangelicæ, si obiter ostendam, Patres seu Scriptores primitivæ Ecclesiæ, (qui, uti ab aliis abunde demonstratum est) circa tam multa fuere erroribus subjecti, sæpiusque & circa ea, quæ non minimi ponderis erant, errarunt; etiam errasse in aliquibus circa Doctrinam de Dæmonibus? Eosque Doctrinæ Ethnicorum, præcipuè tamen Platonicorum, inhærentes, absque ulteriori (sufficienti saltem) examine sic gratis quasi assumpsisse, quæ illi de Dæmonibus tradiderant.

Itane, si negetur illos ad Sacrificia advolasse, horumque cruore ac nidore se satiasse, aut Oraculis Delphicis, Dodonæis, cæterisque præsedisse, tota Diabolorum, vel malorum Dæmonum negatur existentia? Non ita, sanè, opinandum existimo: nec sic, puto, opinabuntur, illi qui judicio præ-

diti sunt. Neque hæc si maximè fuerint vera, inter præcipua munera, aut effecta, aut machinamenta, fuisse credent quibus genus humanum perdere semper ille perditus tentavit. Certè alia longè ipsi adscribit Sacra Scriptura, quibus subdole nobis insidiatur: *dum ut Leo rugiens obambulat, quærens quem devoret.*

An non etiam habuit ille quod contra pios machinaretur, vel quo Ethnicos in pravis suis opinionibus ac moribus detineret, antè Ortum Oraculorum? aut defecere ipsi artes & fraudes post Oraculorum defectum, quo minus in æternam nostram ruinam retia sua perpetuo, ac nimio, proh dolor! cum successu tendat? Sufficiat igitur in hisce nobis Sacra Scriptura: neque ita obstrictos nos teneamus antiquis, ut non liceat dissentire ab ipsis circa illa, quæ aut nulli satis solido superstructa rationis aut traditionis fundamento, nedum Sacræ Scripturæ, aut gratis, aut sine prævio ac debito examine, assumpserunt. Præsertim cum nec ullam majorem auctoritatem talia aut Sacræ Scripturæ aut Religioni conciliare valeant; imò potius detrimentum: si mendaciis scilicet, aut figmentis veritatem, Doctrinamve Euangelicam, quæ Doctrina Veritatis est, defendere ac stabilire conemur. Sed de hisce jam satis in priori mea præfatione egi. Accedamus igitur ad materiam mihi tractandam; hoc unico tamen adhuc addito, me ex mea opinione tantum loqui, eamque aliis minime nolle obtrudere. Unusquisque pro captu aut judicio suo, judicet de meis sive rationibus sive citationibus, prout ipsi æquum bonumve visum fuerit. Quod si meliora circa hanc materiam me docere potuerit, neque id facere ingenue ac modestè dedignatus fuerit, habebit me facilem atque obsequentem; nec dedecori mihi reputabo, si ab-

jectis

jectis propriis armis, dediſſe manus, & ut transfuga in aliena caſtra transvolaſſe, exiſtimer. Modo conſtet, me *non inferiora, ſed & meliora, fuiſſe ſecutum.* In hac autem materia non male me acturum exiſtimo, ſi prius propoſita communiori de hac re ſententiâ, ejuſque ex Ethniciſmo origine, ita tranſeam ad iſtam diſquiſitionem, num in tota illa Oraculorum Tragœdia, an Comœdia melius dicam me neſcire fateor, ullo ſupernaturali adjumento τῶν χρηστηρίων præſides ſive Antiſtites ac Prophetæ indiguerint. Eam quidem opinionem, Diabolum ipſum ex illorum adytis Oracula fudiſſe ſorteſque direxiſſe, quam omnes fere Chriſtiani à primis fere Chriſtianiſmi incunabulis amplectuntur, Ethniciſmo ſuam Originem debere, atque in illo præcipuè Platonicorum ac Pythagoreorum doctrinæ, ex hiſce jam ſequentibus fore manifeſtum mihi firmiter perſuadeo.

De Dæmonibus ipſe Plato in Epinomide loquitur in hunc modum: *Viſibiles itaque Deos Maximos, ſummopereque honorandos acutiſſiméque undique cuncta videntes ac primos, naturam aſtrorum ac quæ cum aſtris facta ſentimus, fatendum. Deinceps vero ſub his Dæmones genus aëreum in tertiâ mediaque regione, qui interpretationis cauſâ ſunt, collocatos, orationibus colere, gratia laudabilis interceſſionis interpretationiſque, debemus. Horum quidem duorum animalium alterum ex æthere, alterum deinceps ex aëre eſt. Ac neutrum conſpici totum poteſt: ſed quamvis hi Dæmones prope nos ſint, nunquam tamen manifeſte nobis apparent. Prudentiæ mirabilis participes ſunt: acuto quippe ingenio, tenacique memoriâ cogitationes noſtras omnes cognoſcunt. Honeſtas bonoſque homines mirifice diligunt, improbos vehementer oderunt, utpote qui doloris participes ſunt. Sed Deus, qui divinam ſortem perfectè poſſidet, à doloribus voluptatibuſque liber ſa-*

pientia cognitionéque penitus fruitur. Cum autem refertum animalibus cœlum sit, & Dii summi & Dæmones se invicem interpretantur. Media enim animalia cum ad terram, tum ad cœlum levi motu feruntur. Quintum verò quod ex aquâ est, rectè semideum vocabimus. Id nonnunquam cernitur, nonnunquam aspectui nostro se subtrahit, & cum videtur, tenui visu perceptum admirationem affert. Cum igitur quinque hæc animalia sint, quæ aut SOMNIIS *aut* VATICINIO, *audituque* PER VOCEM *sanorum, aut ægrotantium auribus percepta, aut etiam in ipso è vita excessu nobis sese offerentia, nostros animos movent, unde multis sacra & privatim & publicè his opinionibus instituta sunt, instituunturque in posterum: horum omnium Legislator, qui vel minimum mentis habeat, nunquam aliquid innovabit.*

Ipsius verò Platonis verba sunt: Θεοὺς δὲ γὰρ τοὺς ὁρατοὺς, μεγίστους καὶ τιμιωτάτους, καὶ ὀξύτατον ὁρῶντας πάντῃ, τοὺς πρώτους τὴν τῶν ἄστρων φύσιν λεκτέον, καὶ ὅσα μετὰ τούτων αἰσθανόμεθα γεγονότα. μετὰ δὲ τούτους, καὶ ὑπὸ τούτοις ἑξῆς, δαίμονας· ἀέριον δὲ γένος, ἔχον ἕδραν τρίτον καὶ μέσην, τῆς ἑρμηνείας αἴτιον εὐχαῖς τιμᾶν μάλα χρεὼν, χάριν τῆς εὐφήμου διαπορείας. τῶν δὲ δύο τούτων τοῦτ᾽ ἐξ αἰθέρος, ἐφεξῆς τε ἀέρος, οὐ διορώμενον ὅλον, αὐτῶν ἑκάτερον εἶναι· παρὸν δὲ πλησίον, οὐ καταφανὲς ἡμῖν γίνεσθαι. μετέχοντα δὲ φρονήσεως θαυμαστῆς, ἅτε γένους ὄντα εὐμαθοῦς τε καὶ μνήμονος, γινώσκειν μὲν ξύμπασαν τὴν ἡμετέραν αὐτὰ διάνοιαν λέγωμεν· καὶ τόν τε καλὸν ἡμῶν καὶ ἀγαθὸν ἅμα θαυμαστῶς ἀσπάζεσθαι, καὶ τὸν σφόδρα κακὸν μισεῖν, ἅτε λύπης μετέχοντα ἤδη. θεὸν μὲν γὰρ δὴ τὸν τέλος ἔχοντα τῆς θείας μοίρας, ἔξω τούτων εἶναι, λύπης τε καὶ ἡδονῆς· τοῦ δὲ φρονεῖν καὶ τοῦ γινώσκειν κατὰ πάντα μετειληφέναι. καὶ ξυμπλήρους δὲ ζώων οὐρανοῦ γενομένου, ἑρμηνεύεσθαι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ τοὺς ἀκροτάτους θεοὺς πάντας τε καὶ πάντα, διὰ τὸ φέρεσθαι τὰ μέσα τῶν ζώων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν, ἐλαφρᾷ φερόμενα ῥύμῃ. τὸ δὲ ὕδατος πέμπτον,

ὂν ἡμί-

ὃν ἡμίθεον ἀπεικάσειεν ἄν τις, ὀρθῶς ἀπεικάζων, ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι. καὶ τοῦτ' εἶναι, τοτὲ μὲν ὁρώμενον, ἄλλοτε δὲ καὶ ἀποκρυφθὲν, ἄδηλον γιγνόμενον, θαῦμα κατ' ἀμυδρὰν ὄψιν παρεχόμενον. τούτων δὴ τῶν πέντε ὄντως ὄντων ζώων, ὅπῃ τινὲς ἐνέτυχον ἡμῶν, ἢ καθ' ὕπνον ἐν ὀνειροπολίᾳ προστυχόντες, ἢ κατὰ φήμας τε καὶ μαντείας λεχθεῖσιν ἐν ἀκοαῖς ὑγιείνουσιν ἢ καὶ κάμνουσιν, ἢ καὶ τελευτῇ βίου προστυχεῖ γενομένοις, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ δόξαις παραγενομέναις ὅθεν ἱερὰ πολλὰ πολλῶν γέγονε, τὰ δὲ γενήσεται· τούτων πάντων νομοθέτης, ὅστις νοῦν κέκτηται καὶ τὸν βραχύτατον, οὔποτε μὴ τολμήσῃ καινοτομῶν, ἐπὶ θεοσέβειαν, ἥτις μὴ σαφὲς ἔχῃ τι, τρέψαι πόλιν ἑαυτοῦ.

Alibi autem, nempe in Cratylo, Heroas nominat: quos cum Semideis unos eosdemque esse statuit: Cujus sententiæ quoque Hesiodum laudat auctorem Plutarchus; ubi in libro de Oraculorum defectu, de Diis ac Dæmonibus ita loquitur: Ἑλλήνων δὲ Ὅμηρος μὲν φαίνεται κοινῶς ἀμφοτέροις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι, καὶ τοὺς θεοὺς ἔστιν ὅτε δαίμονας προσαγορεύων· Ἡσίοδος δὲ καθαρῶς καὶ διωρισμένως πρῶτος ἐξέθηκε τῶν λογικῶν τέσσαρα γένη, θεοὺς, εἶτα δαίμονας πολλοὺς κἀγαθοὺς, εἶτα ἥρωας, εἶτα ἀνθρώπους, τῶν ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντων. ἕτεροι δὲ μεταβολὴν τοῖς τε σώμασιν ὁμοίως ποιοῦσι καὶ ψυχαῖς, ὥσπερ ἐκ γῆς ὕδωρ, ἐκ δὲ ὕδατος ἀὴρ, ἐκ δὲ ἀέρος πῦρ γινόμενον ὁρᾶται, τῆς οὐσίας ἄνω φερομένης· οὕτως ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἥρωας, ἐκ δὲ ἡρώων εἰς δαίμονας, αἱ βελτίονες ψυχαὶ τὴν μεταβολὴν λαμβάνουσιν· ἐκ δὲ δαιμόνων ὀλίγαι μὲν ἔτι χρόνῳ πολλῷ δι' ἀρετῆς καθαρθεῖσαι παντάπασιν θεότητος μετέχον.

Ac de Græcis quidem Homerus promiscuè nominibus uti videtur, & Deos nonnunquam Dæmonum nomine afficere. Hesiodus autem princeps dilucidè ac distinctè 4. genera animantium ratione præditorum explicavit: primum Deos, mox Dæmonas multos ac bonos, deinde Heroas, postremo homines; unde mutationem ducere videtur, aurei quidem generis in Dæmonas mul-

tos

tos bonosque, Semideis in Heroum partem secretis, &c.

Nulli hîc adhuc comparent mali Dæmones. Ita ut debuerit Plato Oracula, Divinationes ac Vaticinationes bonis istis, quos ponit in Epinomide, Dæmonibus adscribere. At malos ipsum quoque statuisse testis est idem Plutarchus in eodem Dialogo de Orac. defectu: Πρὸς ταῦτα τοῦ Ἡρακλέωνος σιωπῇ διανοηθέντος τι πρὸς αὐτὸν, Ἀλλὰ φαύλους μὲν (ἔφη) δαίμονας οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον, ὦ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρύσιππος· ἔτι δὲ Δημόκριτος, εὐχόμενος εὐλόγχων εἰδώλων τυγχάνειν, ᾗ δῆλος ἦν ἕτερα δυστράπελα καὶ μοχθηρὰς γινώσκων ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὁρμάς.

Quum, quid ad hæc Heracleon posset, tacitus secum cogitaret, ad eum Philippus, at qui maleficos, inquit, Dæmonas esse, mi Heracleon, non solum Empedocles scriptum reliquit, verum & PLATO, Xenocrates, & Chrysippus: Sed & Democritus, quum salutares & faustas imagines sibi precibus optat, satis indicat alias se importunas ac diras novisse:

Hanc de malis Dæmonibus opinionem sequuntur & recentiores Platonici, Porphyrius, Jamblichus, cæteri. E quibus Porphyrius apud Eusebium lib. 4. ac 5. imò & 6. præparat. Euangelic. id perpetuo ferè inculcat: Atque ab Hecate ac Serapide similibusque Oracula proficisci contendit: neque ab ullis aliis quam à malis Dæmonibus prodire illa concedit. Imo & Hecaten & Serapin non solum inter malos Dæmonas ponit; verum etiam illorum esse principes asserit, sub finem libri quarti: ubi & Oraculum quoddam Hecates producit. Ita autem ibi loquitur capite perultimo: Διὰ μὲν τῶν ἐναντίων [δαιμόνων] καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης

φαντα-

φαντασίας εἰσί, καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τερατουργίας· διὰ τούτων φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία, καὶ πλούτων ἐλπὶς, καὶ δόξης ἐπὶ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν πιαίνεται. Ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι, καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων, καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσαις. *Per contrarios* [*Dæmones*] *omnes etiam præstigiæ perficiuntur. Hos enim præcipuè, & præsidentem ipsis, venerantur, qui mala veneficiis & incantationibus procurant. Pleni enim spectris imaginibusque sunt, & ad decipiendum prodigiosis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum spes, & gloriæ, per hos existit; & præcipuè deceptio: quippe cum mendacium ipsis proprium sit. Cupiunt enim Dei haberi: & quæ præsidet ipsis potestas videri Deus esse maximus vult. Isti sunt* QUI LIBATIONE ET NIDORE OBLECTANTUR, *quibus spirituale ipsorum corpus pinguescit. Vivit enim id vaporibus & suffimentis, & ex variis, vario modo, nidoribus & sanguine & carnibus corroboratur.* Sic & ultimo cap. ejusdem libri quarti.

Τοὺς δὲ πονηροὺς δαίμονας οὐκ εἰκῇ ἀπὸ τοῦ Σάραπιν ὑποτίθεμαι, &c. Quæ modò indigitata sequuntur ibi, longa nimis ut hisce annectantur. Quare eo se conferat Lector horum paulo curiosior indagator. Plurima enim in istis libris nobis conservavit ex Porphyrio, ex Onomao, aliisque pluribus antiquis Scriptoribus, quæ mihi dignissima lectu videntur, Eusebius.

Jamblichus autem, uti ipsum in linguam Latinam conversum adducit Fernelius noster, lib. I. cap. 11. de abditis rerum causis (ipsum Græcum textum

textum enim inſpicere mihi nondum contigit) de ipſis ita loquitur: *Dii, angeli, dæmones boni, non apparent phantaſtico modo, ſed proprio prorſus & vero: Spiritus verò mali phantaſtico fallacique, ſimulant Deorum præſentiam dæmonumque bonorum, ideoque cultorem ſuum jubent eſſe juſtum, ut ipſi videantur boni ſicut & Dii. Quoniam verò natura ſunt mali, rogati mala inferre, libenter inferunt, atque nobis ad injuſta conducunt.*

Hi ſunt omninò QUI ET IN ORACULIS MENTIUNTUR ET FALLUNT, *& turpia conſulunt ac peragunt. Dii verò bonique Dæmones, neque fallunt unquam neque conferunt ad iniqua. Eſt inſuper malorum natura Dæmonum ſibimet inconſtans, inſtabilis, ſecumque diſſidens, alias alia ſuadens. Superiorum verò natura ſibi conſtat aſſiduè, eundemque ſervat ſemper in actione tenorem.* Quæ non ſolum cum præcedentibus, ex Porphyrio allatis, concordant; ſed & optimè cum cæteris illis, quæ ex ipſo, de illorum Oraculis, adducit Euſebius, at nimis diffuſe, uti dictum, quam ut hîc commodè afferantur. Hæc autem quam falſè ſimul ac lepide rideantur à Luciano, tam in ipſius Philopſeude, Icaromenippo, libello de Sacrificiis, atque in aliis ipſius opuſculis, ibi locorum inſpicere multis credo neque inutile neque injucundum fore. Sed ab Ethnicis Philoſophis (Poëtas enim nullos adduxi, utpote qui delectationis ergo, non ſerio de Diis ac Dæmonibus locuti ſunt, licet eam in rem à Plutarcho allegetur Heſiodus) tranſeamus ad Chriſtianos: qui omnes in hac re ſequuntur Platonicos; Athenagoras ſcilicet, Tertullianus, Minucius, Felix, Origenes, Euſebius, Firmicus, alii:

Quique eodem plenè modo, atque iiſdem pœnè verbis de Dæmonibus, ut ipſi Ethnici loquuntur: ex quibus ſi ſolos Tertullianum ac Minucium addu-

adducam, id abunde in rem præsentem sufficere credo: Audiamus igitur primo, quid dicat Tertullianus in Apologetici cap. 22. *Sic & auctores interdum videri volunt eorum quæ annunciant, & sunt plane malorum; bonorum tamen nunquam. Dispositiones etiam Dei, & nunc Prophetis concionantibus excerpunt. Et nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quosdam temporum* SORTES, ÆMULANTUR DIVINITATEM, DUM FURANTUR DIVINATIONEM. IN ORACULIS *autem quo* INGENIO AMBIGUITATES TEMPERENT IN EVENTUS, *sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciavit, quo supra diximus; momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris, & de vicinia syderum, & de commerciis nubium cœlestes sapere paraturas; ut & pluvias quas jam sentiunt repromittant: benefici plane & circa curas valetudinum. Lædunt enim primò, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, sive contraria post quæ desinunt edere, & curasse creduntur. Quid ergo de cæteris ingeniis, vel etiam viribus fallaciæ spiritalis edisseram? Phantasmata castrorum & aquam cribro gestatam, & navem cingulo promotam, & barbam tactu irrufatam, ut numina lapides crederentur, & Deus verus ne crederetur.*

Nec aliter Minucius Felix; qui in Octavio suo ait: *At nonnunquam veritatem vel auspicia vel Oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris, & pravitatis unde omnis caligo ista manavit, & altius eruere & aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, à cœlesti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati, &c.*

Ac paulò pòst:

Quid Plato qui invenire Deum negotium credidit, nonne

nonne & Angelos sine negotio narrat & Dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam Dæmonum exprimere connititur? Vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum mediam, terreni ponderis & cœlestis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem Amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & sensum movere & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus, Dæmones, ut ostensum à Magis & à Philosophis & à Platone, sub STATUIS ET IMAGINIBUS CONSECRATI DELITESCUNT, *& afflatu suo authoritatem quasi præsentis numinis consequuntur; dum inspirantur interim Vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant*, SORTES REGUNT, ORACULA EFFICIUNT *falsis pluribus involuta. Nam & falluntur & fallunt, ut & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic à cœlo deorsum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, somnos inquietant*, * *irrepentes etiam corporibus occultè, ut spiritus tenues; morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut* NIDORE ALTARIUM VEL HOSTIIS PECUDUM SAGINATI, *remissis, quæ construxerant, curasse videantur.* Quibus tum miracula quoque addit de nave cingulo protractà, &c.

Quæ prodigia si omninò credendum sit verè contigisse,

Credamus Tragicis & quidquid Græcia mendax
Audet in historia.

Cur enim non unà credamus, accidisse omnia illa pro-

* Eodem modo ac fere iisdem verbis loquitur Cyprianus lib. de Idolor. vanitate: *Nequissimi spiritus sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt, &c.*

prodigia quæ à Livio, Dione, Valerio Maximo, Plinio, aliisque narrantur, de lapidibus aut sanguine pluviâ delapsis, de sanguineo sudore ex statuis emanante, similibusque innumeris factis, ut perhibebatur, prodigiis: imò quod & Romæ vacca (de asinis minus mirarer) humana voce loquuta sit hæc verba, *Roma cave tibi!*

At dicat aliquis, non ab omnibus ridetur, quod à te pro superstitione habetur ac nimiâ credulitate. Fateor: nam hæc Mœbius affert (ne alios quoque nominem) pag 51. de Oraculorum Ethnicorum Origine: *Sicut etiam Deus os asinæ Bileami aperuit, ut vocem emitteret, & dominum suum de imprudenti facto admoneret* Num. XXII. v. 28. *Ita etiam hoc æmulatus est Satan, & sæpe* (NB.) *per bruta locutus est, hominesque de variis rebus commonefecit. Sic* Corvi hominibus Oracula dare, *illosque admonere soliti sunt, apud Clem. Alexandrinum. Sic canem locutum, & serpentem latrasse, cum pulsus esset regno Tarquinius, testis* [num Oculatus?] *est Plinius, lib.* 8. *Sic in Domitiano Suetonius scribit ita: ante paucos, quam occideretur, menses, cornix in Capitolio elocuta est;* ἔσται πάντα καλῶς. *Nec defuit qui ostentum ita interpretaretur;*

Nuper Tarpejo quæ sedit culmine cornix,
Est bene, non potuit dicere, dixit, erit.

Sic Livius bovem locutum esse refert: Roma cave tibi. Multa alia ad rem Vossius lib. 3. *de Idololatria.* Non suffecit quippe hominibus hisce, per Oracula Diabolum esse locutum; per Bestias id etiam facere debuit! At quis præstabit nobis veritatem harum ac similium historiarum? Annon ferè æque tuto fidem adhibere queamus iis, quæ de hujusmodi prodigiis nobis quotidie, è Germania superiori aliisque regionibus procul dissitis, per quotidianas istas Novellas, sic dictas, afferuntur? ac per pla-

teas, & fora credulæ multitudini cantantur, ac venditantur? Quis autem paulo nasutior, etiam è vulgo, talibus credit? Ego sanè æque facile mihi persuaderi patiar, Homerum ipsam (Iliad. 19.) prodidisse veritatem, quum caneret de Xantho Achillis æquo etiam Domino suo Oracula fundente; futura saltem prædicente, & pro sese ac socio conjugali Apologiam parante, omnemque ignaviæ culpam à se removere satagente. Neque obstet ultrà quominus:

Corvos Poëtas, & Poëtridas picas
Cantare credam Pegaseium melos.

Non immerito igitur Cicero, neque illepide aut insulse, Quintio Fratri respondit, talia objectanti: *Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii: nihil debet esse in Philosophia commentitiis fabellis loci.* Alibi autem eodem in libro de hujusmodi prodigiis atque ostentis: *Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas decidisse, nec usquam repertas esse dixisti: furum* [sive ipsorum sacerdotum sive aliorum] *id magis factum, quam Deorum videtur. Simiæ verò Dodonææ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum quam illam monstrosissimam bestiam urnam evertisse, sorteis dissipavisse? & negant historici Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse.*

Quid non dixere Veteres Ethnici de Dæmonio Socratis? quid non & Christiani? At ex quibus ullius auctoritatis viris constat, talem Socrati affuisse Dæmonem assessorem; cum omnes id ex ore ipsius Socratis (aut Socraticorum, Chærephontis, aliorumque quibus id ipse Socrates dixerat) haurire debuerint?

Quæ de Oraculo Apollinis Socratem omnium homi-

hominum sapientissimum pronuntiantis, dixerunt, cum Platonicis, primitivæ Ecclesiæ Scriptores, ac post ipsos plurimi Neoterici tam avidè arripuerunt, ex Platone & Xenophonte, atque his ipsis Patribus, ejusdem plane veritatis atque auctoritatis sunt. Et tamen hæc fabula pro verissima nunc ab omnibus ferè habetur ac decantatur historia: atque in omnium ferme hominum ore versatur; eò quod Plato ac Xenophon in scriptis suis id de Socrate testati sint: Licet inter veteres non defuere, qui, (teste Plutarcho adversus Coloten) id pro fabula & insidiosa & fallaci & importuna habuerint, idque ita esse publicè asseruerint. Sed, quæso, videamus cui ac quali illa innitatur fundamento. Quæ Plato de ea re, sub persona ipsius Socratis, narrat, habentur in ipsius Apologia, suntque hæc sequentia: Τῆς γὰρ ἐμῆς, εἰ δή τίς ἐστι σοφία καὶ οἵα, μάρτυρα ὑμῖν παρέξομαι τὸν θεὸν τὸν ἐν Δελφοῖς. Χαιρεφῶντα γὰρ ἴστε δήπου. οὗτος ἐμός τε ἑταῖρος ἦν ἐκ νέου, καὶ ὑμῶν τῷ πλήθει ἑταῖρός τε, καὶ ξυνέφυγε τὴν φυγὴν ταύτην, καὶ μεθ' ὑμῶν κατῆλθε. καὶ ἴστε δὴ οἷος ἦν Χαιρεφῶν, ὡς σφοδρὸς ἐφ' ὅ, τι ὁρμήσειε, καὶ δή ποτε καὶ εἰς Δελφοὺς ἐλθὼν, ἐτόλμησε τοῦτο μαντεύσασθαι· καὶ ὅπερ λέγω μὴ θορυβεῖτε ὦ ἄνδρες. ἤρετο γὰρ δὴ εἴ τις ἐμοῦ εἴη σοφώτερος. ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι. καὶ τούτων πέρι ὁ ἀδελφὸς ὑμῖν αὐτοῦ οὑτοσὶ μαρτυρήσει, ἐπειδὴ ἐκεῖνος τετελεύτηκε. *Profectò si qua mihi est sapientia, qualis ea sit, testem adhibebo Delphicum Deum. Chærephontem certè novistis. Ille familiaris mihi erat ab juventute, & Atheniensi populo amicus, & unà vobiscum fugit fugam illam & simul (in urbem) reversus est. Novistis planè qualis erat Chærephon, quam vehemens, quamcunque ad rem se convertisset. Hic ergo quandoque profectus in Delphos vaticinium id experiri ausus est. Ne graviter feratis, ô viri, quod in præsentiâ sum dicturus. Interrogavit utique, an esset ullus me* SAPIENTIOR.

Respondit Pythia, sapientiorem esse neminem. De his quidem ipsius frater vobis testificabitur. Nam ipse Chærephon vitâ functus est. Ita Platonis verba vertit Marsilius Ficinus. At Xenophontis verba de hoc Socrate præcedentibus hisce non concordant. Quæ verò ille de hoc prætenso Oraculo habet hæc sunt: Χαιρεφῶντος γὰρ πότε ἐπερωτῶντος ἐν Δελφοῖς περὶ ἐμοῦ, πολλῶν παρόντων, ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων, μηδένα εἶναι ἄνθρωπον ἐμοῦ μήτε ἐλευθεριώτερον, μήτε δικαιότερον, μήτε σωφρονέστερον. *Nam cum Chærephon aliquando de me [Deum] in Delphis interrogaret, respondit Apollo multis præsentibus, neminem me,* NEQUE MAGIS INGENUUM ESSE, NEQUE MAGIS JUSTUM, NEQUE MAGIS TEMPERANTEM.

At quam multum hæc ab illis discrepant! Plato enim asseverat Socratem à Pythia nuncupatum omnium hominum sapientissimum; Xenophon verò Socrate neminem esse liberaliorem, aut justiorem aut temperantiorem.

Hi ambo tamen fuere discipuli Socratis; hi ambo recitant verba ipsius quasi Socratis; hi ambo noverant quoque Chærephontem: attamen nemo horum amborum recitat versus (aut verba versibus comprehensa) hujus prætensi Oraculi, quos versus tamen affert pro parte Diogenes Laërtius, in vita Socratis per ipsum descripta; dum ita loquitur: Ταῦτα δὲ καὶ τοιαῦτα λέγων καὶ πράττων, πρὸς τῆς Πυθίας ἐμαρτυρήθη, Χαιρεφῶντι ἀνελούσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον,

Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος.

Ἀφ' οὗ δὴ καὶ ἐφθονήθη μάλιστα. *Quum igitur talia loqueretur ac faceret, à Pythia Chærephonti responsum reddente testimonium illud nactus est, quod vulgo circumfertur.*

Mor

Mortalium omnium Socrates sapientissimus.

Ex quo magna in illum invidia conflata est. Suidas vero in voce σοφὸς totum illud Oraculum (nisi potius successu temporis prior versus ab aliis posteriori additus sit, cujusmodi exempla plura extant apud veteres scriptores) recitat hoc modo:

Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης,
Ἀνδρῶν δ' ἁπάντων Σωκράτης σοφώτερος.

Quorum versuum prior tamen Origenis tempore notus erat, uti patet ex ipsius lib. 7. contra Celsum. Verba ipsius sunt: Εἰ γὰρ καὶ ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτην εἶπε σοφώτατον εἶναι· ἠμόλυνε τὸν ἔπαινον αὐτοῦ τὸ πρὸς τούτου λεγόμενον περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους ἐν τῷ, Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης. τραγῳδοποιῶν οὖν σοφῶν ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένων, κρείττων εἶναι νομισθεὶς ὁ Σωκράτης τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ τυχόντος ἄθλου ἕνεκεν ἀγωνιζομένων, καὶ ὅπου μὲν λύπας καὶ οἴκτους τοῖς θεαταῖς ἐμποιούντων, ὅπου δὲ ἀσέμνους γέλωτας· (τοιοῦτον γάρ τι βούλεται τὰ σατυρικὰ δράματα) οὐ πάνυ τι τὸ διὰ φιλοσοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐμφαίνει σεμνὸν, καὶ διὰ σεμνότητα ἐπαινετόν. *Nam etsi Socratem pronuntiavit omnium hominum sapientissimum, tamen hanc ejus laudem obscuravit, addita mentione Euripidis & Sophoclis, dum inquit:*

SAPIENS SOPHOCLES, SAPIENTIOR EURIPIDES.

Itaque dum Socrates præstantior censetur collatus ad Tragicos contendentes in scenâ & Theatro de vulgari præmio, nunc miserationem spectatoribus moventes, nunc risum (nihil enim aliud captant Satyrica dramata) non admodum ornatur ejus gravitas & veritas Philosophica.

Iidem versus, licet sic etiam habeantur apud Aristophanis Scholiasten, indicat tamen is, eos à quibusdam habitos fuisse fictitios, neque ab Apolline datos: cui libenti animo adstipulari vellem, nisi

aliæ me moverent rationes ut crederem, eos ne quidem à Pythia ulli hominum fuisse redditos. Attamen ut maxime dati fuerint per Pythiam, non tamen dati fuere per Apollinem, aut, si ita mavelis, Diabolum; qui minime veritatis auctor audit in sacrosancta nobis scriptura, sed verissime mendaciorum pater. Adde quod nec Xenophon, nec Plato, uti ostensum est, horum versuum ullibi meminerint. Posteriores quidem, ast non uno eodemque modo, eos recitant: neque sunt versus hexametri, quibus Pythia respondere solebat, quandiu carmine responsa reddebat. Quumque Oraculum istud tam diversum sensu, sive secundum Platonem, sive planè secundum Xenophontem accipiatur (præsertim si sapientia ex ipso definiatur Platone, in Theage & alibi, *singularum rerum, sive humanarum, sive Divinarum, scientia*, aut Aristotele Metaphysic. lib. 1. cap. 1. Nicomacheor. lib. 6. cap. *rerum, sive Physicarum, sive Metaphysicarum scientia per causas earum atque principia*,) sola nitatur auctoritate Chærephontis, (qui non ipse sed ipsius frater in testimonium adducitur,) quique discipulus fuerat Socratis; Quis, quæso, non videt, ejus auctoritatem adeóque & historiæ hujus veritatem undecunque vacillare, ac meritissime esse suspectam; imò, ut apertiùs loquar, falsitatis & fictionis planè esse convictam? Nam licet ipse Chærephon dixerit, multis præsentibus hoc datum fuisse responsum, hoc tamen solius Chærephontis nititur testimonio, ac post ipsum Xenophontis. Cui an in talibus magis quam Platoni credendum sit, æquo lectori considerandum relinquo.

Diogenes Laërtius certe non immerito nobis (si nulla alia essent argumenta) de Platone dubitationem injecerit satis magnam, fidemque hujusmodi

modi narratiuncularum elevare queat, dum in Platonis vita hoc modo loquitur: Φασὶ δὲ τὸν Σωκράτην ἀκούσαντα τὸν Λύσιν, ἀναγινώσκοντος Πλάτωνος, Ἡράκλεις (εἰπεῖν) ὡς πολλά μου καταψεύδεθ' ὁ νεανίσκος. οὐκ ὀλίγα γὰρ ὧν οὐκ εἴρηκε Σωκράτης, γέγραφεν ἀνήρ. *Ajunt Socratem, dum Platonem audiret Lysidem [Dialogum] recitantem, dixisse, ô Hercules! quam multa Juvenis [iste] de me mentitus est!* SCRIPSIT QUIPPE NON PAUCA VIR ILLE QUÆ SOCRATES NON DIXIT. Si igitur in multis aliis Plato plurima Socrati affinxit, cur non credamus & ipsum & Xenophontem ei etiam hæc affinxisse? Sed ex sequentibus patebit nobis non opus esse tali effugio. Possem equidem alias de Socratis hujus Sapientia apud plurimos tam maximi habita, apud alios è contra tam parvi æstimata plura addere; atque inquirere, cur ab aliis impius, ab aliis pæderastes, ab aliis scurra Atticus appellatus sit: An quoque in eo constiterit ipsius sapientia, quod duas simul uxores habuerit, (modo hoc verum ita sit; etenim hîc & veteres discrepant) aut quod eas amicis communicaverit: Sed hanc rem nunc nunc non agimus. De Dæmonio ejus sane (ut tamen & hæc addam) quæ à multis, tam Christianis, quam Ethnicis, tam temere creduntur ac traduntur, teste licet solo hoc Socrate, (ipse enim hæc de se jactavit, in Theage Platonis jam nominato Dialogo, aliique, ipsius scilicet discipuli, hoc quoque de illo apud alios) ejusdem veritatis imò verisimilitudinis sunt. Nam quis non æque credat Pythagoræ, qui teste Diogene Laërtio (ex aliis) narrabat se primo fuisse Athalidem, postea Euphorbum, postea iterum Hermotimum, item denique Pyrrhum Delium piscatorem, antequam fuerit postremò Pythagoras; quique apud Branchidas in Apollinis phano ostendebat, uti perhi-

bebat, clypeum, quem gestaverat, dum esset Euphorbus? ejusdem enim ponderis sunt hujus Socratis de ea re apud Platonem argumenta ac rationes. Sed pergamus in proposita nobis materia. Quamvis igitur Patres primitivæ Ecclesiæ omnes, superstitiosorum Ethnicorum in hac re sequantur sententiam, Origenes tamen (utpote qui circa alia quoque nonnunquam liberioris est judicii) hic aliis cordatior est (licet alias etiam cæterorum opinioni de Dæmonibus, se nidoribus ac sanguine sacrificiorum nutrientibus, ac satiantibus, adhæreat) adeoque de Oraculis per eos datis hæsitanter admodum loquitur: ac, si non contrarium sentiat, ad minimum dubitare videtur. Quod tamen ex propriis ipsius verbis judicet æquus lector: ita enim loquitur lib. 7. contra Celsum. Λέγομεν οὖν περὶ τῶν καταλεγομένων χρηστηρίων, ὅτι δυνατὸν μὲν ἡμῖν, συνάγουσιν ἀπὸ Ἀριστοτέλους, καὶ τῶν τὰ τοῦ Περιπάτου φιλοσοφάντων, οὐκ ὀλίγα εἰπεῖν εἰς ἀνατροπὴν τοῦ περὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν λοιπῶν περὶ χρηστηρίων λόγου· δυνατὸν δὲ καὶ τὰ λελεγμένα τῷ Ἐπικούρῳ, καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις αὐτοῦ τὸν λόγον περὶ τῶν αὐτῶν, παρατιθέμενον δεῖξαι ὅτι καὶ Ἕλληνές τινες ἀνατρέπουσι τὰς νομιζομένας καὶ τεθαυμασμένας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι θεοπροπίας. Ἀλλὰ γὰρ διδόσθω, μὴ εἶναι πλάσματα, μηδὲ τερατοποιήσεις ἀνθρώπων περὶ θεοφορίας, τὰ περὶ τὴν Πυθίαν καὶ τὰ λοιπὰ χρηστήρια. ἴδωμεν οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτω δύναται τοῖς φιλαλήθως ἐξετάζουσι τὰ πράγματα ἀποδείκνυσθαι, ὅτι καὶ τοῦ εἶναι ταῦτα τὰ μαντεῖα οὐκ ἀναγκαῖον προσίεσθαι, ὅτι θεοί τινές εἰσι παρ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἐκ τοὐναντίου δαίμονές τινες φαῦλοι, καὶ πνεύματα ἐχθρὰ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

Dico enim de modo enumeratis Oraculis, posse nos ex auctoritate ARISTOTELIS, ET PERIPATETICORUM *multa proferre, Pythiæ cæterisque fidem abrogantia: posse etiam ex Epicuro ejusque sectatoribus transscribere quid de his sentiant, ostendere-*

dereque QUOD IPSI GRÆCI NIHILI PENDEANT GRÆCIÆ ORACULA VEL CELEBRATISSIMA. *Sed* (NB.) *concedatur, non esse figmenta hominum, quæ feruntur de afflata numine Pythiâ cæterisque id genus vatibus: Videamus an non si diligenter rei veritatem expendamus,* ETIAMSI MAXIME SINT ORACULA, *non consequi necessario præesse illis numen aliquod: sed potius quosdam malos Dæmonas, & spiritus infensos humano generi, &c.*

Quæ Origenis verba quidem indicant, nolle eum præfracte obniti communi, de ea re Christianorum sententiæ; attamen satis indicare ipsum, cui sit addictus opinioni. Hîc sanè omnibus cordatior Origenes. Namque licet hæc similiaq; plura de Dîs ac Dæmonibus crediderit nimis credula antiquitas: non sequitur tamen inde Oracula per eos fuisse data. Quod etiam ipse Diabolus non talibus antris atque adytis, ac cæteris circumstantiis circa Oracula sua opus habuerit, docet nos exemplum ancillæ fatidicæ Act. 16. v. 16. Sic neque Dæmones; qui dum ejicerentur à Christo Salvatore nostro, fatebantur per os obsessorum, hunc Jesum esse Christum ac filium Dei.

Sed opus erat quam maxime talia machinamenta usurpare, illis impostoribus qui per Oracula sua, quasi vero, Deorum, credulitati hominum illudebant. Fatemur itaque fuisse, & sub veteri & sub Novo Testamento, & esse adhuc malignos spiritus; eosque per Christum ejusque Apostolos è corporibus obsessorum ejectos. Non propterea tamen concedimus artes illas, per mulierem eam in Endor patratas in gratiam Saulis ulla vi præternaturali fuisse effectas: aut Diabolum aut ejus prætensas præstigias hîc locum ullum habuisse.

Neque indigebat mulier illa ullis præternatura-

libus Dæmonum præstigiis: uti quæ absque illarum ope commodissime patrare potuerit quæ patravit.

Etenim primo, Saulus Rex, licet antea exegerat magos, hariolos cæterosque ejusdem generis homines; tamen in ea erat opinione, uti patet ipso facto, animas demortuorum per incantatores posse evocari. Quod cum perciperet illa mulier, optimam fallendi occasionem nacta est: quoniam nemo facilius fallitur quàm qui superstitiosis opinionibus præoccupatus præstigiatores consulit.

Secundò, noverat optimè Regem ob staturam quæ tam non vulgaris ipsi fuit, *ut ab humero suo & supra procerior fuerit omni populo.* Nemo nempe tam longa ac procera statura erat in toto Israële. Quod, ut omnibus notum erat, ita & eos quoque qui nunquam ipsum viderant, in notitiam personæ ejus adducere poterat. Adde secundo, quod & non procul habitaret.

Tertiò, & eo tempore Reges valde familiares cum subditis fuisse, seseque quotidie conspiciendos populo præbuisse. Imo legimus cap. XI. lib. I. Sam. Saulum jam in Regem præsente populo electum adhuc inter pecora versasse; eorumque curam ne quidem eo abjecisse.

Denique quarto, adde eum & ex eo, quod Samuelem voluerit evocari, facilè agnosci potuisse à muliere: aut saltem id multum adjumenti ejus agnitioni attulisse.

Quintò, tragœdia hæc acta fuit per solam hanc mulierem, ut quidem videbatur: sed non tam præsente Saulo, ut videre potuerit, quid rerum ageretur; sed auditu tantum perceperit quæ mulier hæc ipsum audire volebat. Hinc est quod Saulus interrogat, quid ipsa videat: cui respondet ipsa, se videre אלוהים *Deos.* Quod Kimchi exponit

nit אדם גדול *hominem magnum recta adscendentem statura*: exponi quoque potest *hominem magnum* (in singulari significatione, propter relativum singulare quod sequitur,) quum vocetur hîc Samuel אלוהים in plurali, honoris gratia, eo nomine quo Exodi 22. v. 28. nominantur per hæc verba, *Diis non maledices*, homines magni, judices, vel Principes populi, Magistratus, prophetæ; ut clarum fit ex Exod. 21. 6. 22. 8, 9. 28. 1 Sam. 21. 25. unde & clarè patet, ipsum Saulum pro singulari persona aliqua, non pluribus personis accepisse. Rogat enim, *qualis ejus facies?* illa pergens describit unicam personam. Quia verò jam noverat Saulum, ac sciebat, quem ille videre petierat, facilè potuit effingere habitum ac formam Samuëlis, qui erat tam notus toti Israëli. Sed ut fraus occultetur, nescit quasi, hunc ab inferis citatum esse Samuëlem: ideóque solum describit ipsum tali modo, quo credat Saulus revera Samuëlem, aut ejus animam evocatam, adesse; licet ipse eum præsens non videret.

At quam facilè hîc potuit intercedente pariete aliove interstitio, vox aliqua edi, atque fingi, ut ferè, aut aliquo modo, similis esset Samuëlis voci, ab aliquo quam Saulus sic videre non poterat: qui instructus à muliere ea Saulo prædiceret, quæ cunctis hominibus sanæ mentis ferè jam ob oculos & mentem versabantur. Præsertim cum & ipse Saulus tanta cum consternatione, imò & rerum suarum desperatione, aperiret quo in statu, ac quibus summis periculis, versaretur. Noverat, nam nota erant omnibus, jam diu antea, illa quæ fictitius ille Samuël Saulo responderat. Nempe Deum elegisse Davidem, &c. ob inobedientiam jussorum Dei in Saulo circa delendos Amalekitas. Ipsum præterea semper Davidem hunc persecutum, licet gene-

generum exiſtentem (ex quibus nemini ferè obſcurum eſſe poterat, quare eum ita perſequeretur.) Qui David nunc perfugerat, ad hoſtes ſuos Philiſtæos, quique ſine dubio nil omitteret (ut ipſe anxiè metuebat) quo inſtigare Achas Regem poſſet contra Regem Iſraëlis: ut ita Regnum ejus ipſe occuparet, &c. Sic ut inde facillimè intelligere potuerit exitum Sauli filiorumque ipſius inſtare: quod jam brevi futurum מחר exprimit, atque minatur; ſeu potius prædicit. Exprimit, dico, per vocem *Machaar*. Quod & diem Craſtinum (frequentius) & tempus aliud indefinitè futurum, ſignificat: uti patet ex Joſuæ cap. 4. v. 6. Deuter. 6. 20. Ne quod eſſet falſum prædixiſſe videretur, ſi non tam citò hæc contingerent. Licet tamen eventus fraudem adjuvaverit, ac craſtino die vitæ finem & Saulo & Sauli filiis impoſuerit. Nec mirari aliquis debet, quod voculâ *Cras* uſus ſuppoſititius ille Samuël audacter fuerit quum abſque dubio ex omnibus circumſtantiis (ut in tali caſu fit) ſcire potuerit (ſaltem conjicere) non ulterius pugnam dilatum iri. Cum raró admodum tanti exercitus tam prope accedentes diu abſque mutuo conflictu permanere poſſint: omnique vi ac conatu Philiſtæi, quippe longè ſuperiores, id quærerent. Ex quibus, atque aliis, quæ huc adduci poſſent, ſatis clarè, meo judicio, conſtat; neque opus fuiſſe hîc ullis Diaboli præſtigiis, neque omninò locum habuiſſe; Sed meras ſubfuiſſe fraudes humanas, neque aliquid præter- aut ſuper- naturale hîc patratum. At dices fortè, 2. libro Regum (vel, ut alii appellant ac numerant, 4.) cap. 1. de Oraculo Baalſebub Dei in Ekron narratur, quod ad illud Achazias miſerit ad inquirendum de morbo ſuo. Sed neque iſtius Oraculi ulla deſcriptio eſt; neque aliàs patet ibi aliud quid locum habuiſſe præter frau-

fraudes humanas: licet ipſe Achazias aliique in eâ eſſent opinione, à Deo iſto divina dari reſponſa.

Non igitur patet fuiſſe etiam apud Gentes Orientales, aut inter Judæos, ulla Oracula per Diabolum adminiſtrata, niſi tali modo, ut jam puto me docuiſſe; neque (uti ex Actor. 16. v. 16. oſtenſum eſt) talibus indigebant adjumentis.

Verum enimvero recordemur denuo, nos tractare de Oraculis Ethnicorum, eorumque Divinationibus; de quibus quid Plato atque ipſius ſequaces ratione ipſorum Auctorum, fuerintne Dii, aut Dæmones, aut è contra homines vafri ac fraudulenti, ac quid primi Chriſtianorum ſcriptores ſenſerint, ulterius conſideremus.

At non omnes quidem Ethnici, imò ne omnes Chriſtiani in eadem, circa hanc materiam, fuere ſententiâ.

Cicero enim, quem audiſſe hîc, maximum operæ pretium duco, in lib. 2. de Divinatione ita loquitur. *At multi ſæpè vera vaticinati, ut Caſſandra,*

JAMQUE MARI MAGNO —

Eademque paulò pòſt —

Eheu videte. *Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant quantum voles; verbis, ſententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio neſcio cui, nec* MARTIS VATIBUS, NEC APOLLINIS OPERTIS, *credendum exiſtimo: quorum artim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne meaiocri cuiquam, non modo prudenti, probata ſunt.*

Quid, inquies, Remex ille de claſſe Coponii, nonne ea prædixit quæ facta ſunt? Ille verò & ea, quæ omnes, eo tempore ne acciderent, timebamus. Caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui

qui patriæ bellum intulisset, & roboris, propter vetustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret. Sed ita ut constantibus hominibus par erat, non apertè. Ille autem Græcus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat: Utrum tandem per Deos atque homines, magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, Marcum Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia Deorum immortalium perspicere non potuisse? sed jam ad te venio,

O sanctè Apollo, qui umbilicum terrarum certum obsides,
Unde superstitiosa primum sæva evasit vox fera.

Tuis enim Oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissimè; partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, & SORS *ipsa referenda sit ad* SORTEIS: *partim ambiguis & quæ ad Dialecticum referenda sint. Nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,*

CROESUS HALYN PENETRANS MAGNAM PERVERTET OPUM VIM.

Hostium vim se perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum Oraculum fuisset. CUR AUTEM HOC CREDAM UNQUAM REDDITUM CROESO? AUT HERODOTUM CUR VERACIOREM DUCAM ENNIO? *Num minus ille potuit de Crœso, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est qui credat, Apollinis ex Oraculo, Pyrrho esse responsum,*

AJO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE?

Primum Latinè Apollo nunquam locutus est. Deinde ista Sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus

poribus jam Apollo versus facere desierat. Postremo quamquam semper fuit, ut apud Ennium est, stolidum genus Æacidarum,

BELLIPOTENTES SUNT MAGI QUAM
SAPIENTIPOTENTES ——

Tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, vincere te Romanos; nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne Epicurum quidem. Quæ ultima verba uti Satyrice, sic & salse & lepide satis, dicta sunt: quod credulus ille Chrysippus, qui à suis tamen valde acutus habebatur, totum volumen, uti supra vidimus, Oraculis Apollinis impleverit: Epicurus verò semper talia, nec immeritò sanè, irriserit. Qui quamquam pro indocto & hebeti à Platonicis ac Stoicis (inter quos Chrysippus excelluit) habitus fuerit, tamen plus hîc viderit (secundum Ciceronem) quam Chrysippus, aut omnes Chrysippi sequaces.

At non solus hic Cicero, verum & omnes Epicurei, & Academici, & Peripatetici, & Cynici ridebant Oracula, eorumque responsa; ut inferius ostendetur.

Operæpretium quoque est audire heic ea quæ Strabo habet lib. 16 Geographiæ suæ, ubi de Mose prius locutus ut Ethnicus, sed quo nemo tamen inter eos moderatiùs, ita pergit, de Divinatione & Oraculis: Καὶ οἵ γε ἀρχαῖοι τὸ παρὰ τῶν θεῶν ἐπρέσβευον μᾶλλον καὶ ἐσέμνυνον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ χρηστηριαζόμενος ἦν τότε πολύς, καὶ ἔτρεχον εἰς Δωδώνην, ὅπως,

Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ· συμβούλῳ τῷ Διὶ χρώμενος· εἰς δὲ Δελφούς,

Τὸν ἐκτεθέντα παῖδα μαστεύων μαθεῖν,
Εἰ μηκέτ' εἴη. —— αὐτὸς δ' ὁ παῖς
Ἔστειχε τοὺς τεκόντας ἐκμαθεῖν θέλων,
Πρὸς δῶμα Φοίβου.

Καὶ

Καὶ ὁ Μίνως παρὰ τοῖς Κρησίν,

Ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστής· δι' ἐννέα ἐτῶν, ὥς φησι Πλάτων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἄντρον τοῦ Διός, καὶ παρ' ἐκείνου τὰ προστάγματα λαμβάνων, καὶ παρακομίζων εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ δ' ὅμοια καὶ ὁ Λυκοῦργος ὁ ζηλωτὴς αὐτοῦ· πυκνὰ γὰρ ὡς ἔοικεν ἀποδημῶν, ἐπυνθάνετο παρὰ τῆς Πυθίας ἃ προσήκει προστάττειν τοῖς Λακεδαιμονίοις. Ταῦτα γὰρ ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, παρά γε τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπίστευτο, καὶ ἐνενόμιστο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάντεις ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες παραγγέλματα καὶ ἐπανορθώματα καὶ ζῶντες καὶ ἀποθανόντες· καθάπερ καὶ ὁ Τειρεσίας·

Τῷ καὶ τεθνηῶτι, νόον πόρε Περσεφόνεια,
Οἴῳ πεπνῦσθαι· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι.

Τοιοῦτος καὶ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεύς, καὶ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις θεός, τὸ μὲν παλαιὸν Ζάμολξις Πυθαγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων, Δεκαίνεος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορηνοῖς Ἀχαΐκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι. παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις, οἱ Τυρρηνικοὶ ἱεροσκόποι. Τοιοῦτος δέ τις ἦν καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον, τὰς μὲν ἀρχὰς λαβόντες οὐ φαύλας, ἐκτραπόμενοι δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Antiqui ſanè Divina majore in honore & veneratione habuerunt, itaque multi tunc ad Oracula proficiſcebantur, atque ea conſulebant. In Dodonam quidem,

UT JOVIS EX ALTO CAPERENT ORACULA QUERCU.

Cujus conſilio plurimum utebantur: alii Delphos, ut ille,

SUPERESSET EXPOSITUS NE QUONDAM FILIUS,
QUÆSITUM — cum quidem ipſe filius

IRET

IRET PARENTES UT SUOS COGNOSCERET,
DELPHIS DOCENTE PHOEBO.

Minos quin &

TER TERNOS JOVIS AUDITOR MINOS FUIT ANNOS:

Id est, nono quoquo anno (ut Plato dicit) in Jovis antrum descendit, & ab illo præcepta accepit, quæ ad homines afferret. Eodem modo Lycurgus, ejus imitator, egit; nam sæpè peregrinans ea ex Pythia intellexit, quæ Lacedæmoniis imperanda erant. Hæc (NB.) QUAM VERA FUERINT, NON DISPUTO, EQUIDEM AB HOMINIBUS PUTABANTUR ET CREDEBANTUR VERA, *& propterea Divinatores tanto erant in pretio, ut etiam imperio digni judicarentur: scilicet qui Divina nobis præcepta ac monitus exponerent & vivi & mortui: quemadmodum etiam Teresias,*

CUI DEDERAT VITA FUNCTO PROSERPINA MENTEM,
UT SAPERET SOLUS: RELIQUIS ERRANTIBUS UMBRIS.

Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Musæus, & apud Getas olim Zamolxis Pythagoreus, ætate nostra Decineus, qui Byrebistæ vaticinatus, & apud Bosporanos Achaicarus, apud Indos Gymnosophistæ, apud Persas Magi, & qui Necyomantici & Hydromantici appellantur; apud Assyrios Chaldæi, apud Romanos Hetrusci haruspices. Talis erat Moses & successores ejus: qui ab initiis non malis postea degeneravere.

Audiamus autem de Oraculorum sive χρησμῶν Origine atque auctoribus quæ differat Nicephorus Gregoras Historiæ suæ lib. 5.

Haud injuria de Oraculorum, quæ ſermonibus hominum celebrantur, ortu atque inventione dubites. Deinde qui fiat, cum futurorum neceſſariam ſignificationem complectantur, ut intricatis verborum ambagibus obſcurentur. Nam quis ea compoſuerit, & ad poſteros tranſmiſerit, à nemine unquam, vel Poëta, vel Philoſopho, vel Hiſtorico, ſcriptum reperimus: SED ILLUD TANTUM AB EIS ANNOTATUM DEPREHENDAS, ALIO ATQUE ALIO TEMPORE CERTUM ORACULUM VULGO JACTATUM, HUNC VEL ILLUM EXITUM HABUISSE.

Quis vero primus illud ſparſerit, à nemine dicitur, aut ſcitur, niſi quis mentiri velit. Sunt tamen qui exiſtiment ſpiritus quoſdam adminiſtros partim bonos, partim malos, & inſtrumenta ſuppliciorum, inſpectores eorum quæ hîc gerantur, aërem & terram peragrare, qui futurorum ſcientiam & supernè acceperint, & hominibus impertiri juſſi fuerint, partim per inſomnia, partim per aſtra, partim per Delphicum quempiam Tripodem, partim per exta immolatarum pecudum: partim (ne ſim prolixior) per vocem ex aëre primum ortam, ac deinde circumvolitantem, & aures hominum circumſonantem, * *quam Veteres ſapientes Divinam vocem appellarunt. Sæpe etiam factum, ut in ſaxis aut parietibus ignoto auctore ſcripta reperirentur. Sed tamen ambagibus involuta ſunt omnia, & non ſatis perſpicua: quemadmodum Imperatorum ornamenta, quæ divini quiddam habere & (ut par eſt) vulgi captum ſuperare creduntur. Nam quæ expoſita ſunt omnibus, facilè faſtidiuntur, & ferè negliguntur. Non tamen vana ea eſſe aut irrita creditur, ſi quis non obiter, ſed judicio adhibito, rimetur. Aliis enim beneficii, aliis ſupplicii loco ſignificari. Quoſdam enim calamitatum impreſ-*

* Revocet heic in memoriam Lector, quæ de *Bat Kool*, ſeu *filia vocis*, loquuntur Judæorum Magiſtri Talmudici.

impressionem præparatione & patientiâ molliorem reddidisse: quosdam verò vitæ emendatione placato Deo, prorsus illa avertisse: quibusdam interjecto tempore ob animorum imbecillitatem, supplicio esse calamitatum exspectationem, priusquam advenerint ea quæ perpetienda fuerint: ita gubernante Providentiâ, ut gravius ob commissa plectantur. Quod si qua mentiantur hominumque spem frustrentur, (nam omnia quæ significantur aliis molesta sunt, aliis jucunda: ut Crœsi Imperii destructio, Crœso & Lydis molesta, Cyro & Persis pergrata visa est) si qua igitur ita fallere videantur, id non ipsorum Oraculorum natura fieri, sed hominum præpostera potius cupiditate, qui tempora anticipent & Oraculorum sensum ad optata sua detorqueant. Interim tamen videndum, ne qui sint, qui hujusmodi Oraculis addictos ludificentur, & novos commenticios versiculos ad Oraculorum imitationem confingant, eosque clam in vulgus spargant, horumque mendaciis illorum etiam veritatem confundant. Id quod multos nostra quoque ætate fecisse constat.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις τὴν χρησμῶν, ὁπόσοι κατ' ἀνθρώπους ἄλλοτε ἄλλοι πλανῶνται, λύσιν τε καὶ εὕρεσιν· καὶ ὅπως μελλόντων φέροντες δήλωσιν ἀναγκαίαν, εἶτα βυθοῖς αὐτὴν αἰνιγμάτων ἐπηλυγάζουσι. πατέρα μὲν γὰρ τούτων ὅστις ποτὲ ἦν ὁ τούτους πεποιηκώς τε καὶ τῷ χρόνῳ φέρειν παραχὼν, οὐδένα ποτὲ τῶν πάντων ἀναγράφοντα εὕρομεν, οὔθ' ὅστις ἱστορογράφων ἢ συγγραφέων ἐλήλυθε. ἀλλὰ τοῦτο μόνον εὕροι τις ἂν ἐπισημαινομένους ἅπαντας, ὡς κατὰ τόνδε ἢ τόνδε τὸν χρόνον συνέβη τόνδε ἢ τόνδε διατεθρυλλημένον τὸν χρησμὸν, τήνδε ἢ τήνδε τὴν ἔκβασιν, καὶ τὸ πέρας ὕστερον σχεῖν. Τίς δ' ὁ πρῶτος λαλήσας ἕκαστον τούτων, τοῦτο δὲ πρᾶγμα τοῖς πᾶσι καθάπαξ ἀνεκλάλητόν τε καὶ ἄγνωστον, πλὴν εἰ μὴ ψεύδεσθαι βούλοιτό τις. Τισὶ δὲ δοκεῖ, δυνάμεις τινὰς ὑπηρετικὰς καὶ λειτουργικὰς, τὰς μὲν ἀγαθὰς, τὰς μὲν τοὐναντίον τιμωρητικὰ ὄργανα, ἐπισκόπους οὔσας τῶν τῆδε περιπολεῖν ἀέρα κατὰ γῆν· τήν τε γνῶσιν τῶν ἐσομένων ἄνωθεν εἰληφυίας, καὶ

πρός γε ἔτι τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μεταδιδόναι αὐτὴν τοῖς ἀνθρώποις, πῇ μὲν δι' ἐνυπνίων, πῇ δὲ δι' ἀστέρων, πῇ δὲ διὰ Δελφικοῦ τινος τρίποδος, πῇ δὲ διὰ σπλάγχνων ἔστιν ὧν ἐνίοτε θυομένων ζώων, πῇ δὲ ἵνα τὰ πολλὰ παραδράμω, διὰ φήμης ἐξ ἀέρος τὰ πρῶτα ποθὲν γενηθείσης, εἶτα περιθεούσης ἀμφιβαδὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, ἣν δὲ καὶ θείαν ἐκάλεσαν ὄσσαν οἱ πάλαι σοφοί. ἔστι δ' ἃ ἐν πέτραις ἢ τοίχοις εὕρηνται γεγραμμένα πολλάκις, μηδενὸς ὅστις ποτὲ ἦν ὁ γεγραφὼς δηλουμένου. δίδονται μέν τοι δι' αἰνιγμάτων τὰ πάντα καὶ οὐ πάντῃ σαφῆ, καθάπερ τὰ τῶν βασιλέων κειμήλια, διὰ τὸ ἔνθεα εἶναι καὶ οἷα χρεὼν ὑπὲρ τοὺς πολλούς. τὰ γὰρ τοῖς πᾶσι πρόχειρα κόρον τε ἔχει, καὶ ἀχρηστίας σφίσιν ὡς τὰ πολλὰ περικέχυται. γίνεσθαί γε μὴν τὴν χρείαν αὐτῶν, οὐ πάνυ τοι μάταιον, οὐδ' ἀργήν, εἴ τις μὴ πάρεργον ταῦτα, ἀλλὰ μετὰ συνέσεως τῆς προσηκούσης σκοποῖτο. οἷς μὲν γὰρ τιμωρίας, οἷς δ' εὐεργεσίας εἵνεκα προδείκνυνται. Οἱ μὲν γὰρ ἢ κουφοτέραν τὴν ἔφοδον τῶν δεινῶν εἰργάσαντο προπαρασταλέντες καὶ προοικονομήσαντες ἑαυτούς, ἢ τελέως σφᾶς αὐτοὺς ἀπήλλαξαν τῶν δεινῶν, διὰ σπουδαιοτέρας ἀγωγῆς ἐξευμενισάμενοι τὸ θεῖον. τοῖς δὲ διὰ μικροψυχίαν ὁ μεταξὺ χρόνος, κόλασις τῇ τῶν δεινῶν προσδοκίᾳ γίνεται, πρὸ τοῦ παθεῖν ἃ χρὴ παθεῖν, τῆς προνοίας οὕτως οἰκονομούσης, δι' ἔκτισιν ἀκμαιοτέραν ὧν ἐπλημμέλησαν: εἰ δὲ καὶ ψεύδονταί τινα, καὶ διαπίπτουσιν οἱ ταῖς ἐλπίσιν τρεφόμενοι τούτων (πάντα γὰρ τὰ δηλούμενα τοῖς μὲν εἰσὶν ἀνιαρά, τοῖς δὲ τερπνά· ὥσπερ ἡ τῆς τοῦ Κροίσου ἀρχῆς κατάλυσις Λυδοὺς μὲν καὶ Κροῖσον ἠνίασε, Κύρῳ δὲ καὶ Πέρσαις εὔδαιμον ἔδοξεν) εἰ οὖν οὑτωσί πως δοκοῦσί τινα διαψεύδεσθαι, οὐ παρὰ τὴν τῶν χρησμῶν φύσιν συμβαίνει τουτί; ὅτι μὴ παρὰ τὴν φλεγμαίνουσαν ἔφεσιν τῶν λιχνοτέρων ἀνθρώπων τοὺς χρόνους προαρπαζόντων, καὶ τὸν νοῦν τῶν λογίων πρὸς τὴν οἰκείαν διαστρεφόντων ὄρεξιν. σκεπτέον δ' οὖν ὅμως μή τινες διαπαίζοντες δῆθεν τοὺς τοῖς τοιούτοις χρωμένους, καὶ νέα στιχίδια πλάττοντες εἰς μίμησιν τῶν χρησμῶν, ἔπειτα κατὰ τὸ λεληθὸς παρασπείρωσιν εἰς τὸν δῆμον αὐτά, ὥστε τοῖς τούτων ψεύδεσι καὶ τὴν ἐκείνων συγχεῖν ἀλήθειαν· τοῦτο γὰρ οὐκ ὀλίγοι καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν πεπραχότες ἑάλωσαν.

Huc

Huc usque hic noster Nicephorus, in quo *sunt bona mixta malis, sunt mala mixta bonis.* Namque ignotum planè esse, quis Oracula illa vulgò decantata, (quæ plurima sunt, ac quorum totum volumen, Cicerone nobis teste, Chrysippus collegerat) primus consinxerit verissimum est. Ita quoque, quod postremo loco ponit, multos commentitios versus, quasi Oraculorum (imò addere potuisset *verba, versus, atque imagines aut etiam alia signa* lapidibus incisa, murisque aut humo impacta) clam in vulgus per astutos homines fuisse sparsos, aut quasi casu aut miraculo detectos certissimum: quemadmodum id in nummis antiquis multis, vel pro talibus obtrusis, quique à vafris hominibus facti, huic illive Imperatori jam per aliquot sæcula demortuo, affinguntur, accidit. Quæ vero de spiritibus ac Divina Providentia in hisce operante differit, ea nobis non nisi pòst accuratiorem disquisitionem, ipsiusque aut aliorum probationem firmiorem amplectenda sunt. Hoc autem clarè patet, ipsum non potuisse se isto Labyrintho commode extricare, sed hærere quasi in luto, nec scire quo se vertat. Rationes verò quas contra Oracula adducit, illustrandæ meæ de iis positioni maximè posse conducere ex sequentibus quoque clarum fiet.

At mirandum magis est Eusebium, qui multas ac solidissimas rationes affert, cur meritò credatur Oracula fraude ac fallaciis hominum fuisse adornata, permansisse tamen in ista opinione, per malos Dæmonas ea hominibus fuisse reddita. Ea autem quæ affert contra communem de istis opinionem dignissima sunt, quamvis satis prolixa, uti huc afferantur, ex initio libri quarti de præparatione Euangelica.

Tertiò vero, age, consideremus, quid demum opinan-

dum ſit de virtutibus iis quæ latitant ſive inhabitant ſtatuis; utrum probæ & bonæ, ac verè divinæ, an è contra hiſce planè contrariæ. Etenim alius quiſpiam fortaſſè, hæc conſiderans, aſſereret, totam rem meras eſſe fraudes, artes atque præſtigias fallacium impoſtorum: ac deſcriberet eam in univerſum, ut opus non tantùm non Dei, ſed ne quidem pravi Dæmonis exiſtimanda ea quæ de iis vulgò feruntur. Poëmata enim, & Oraculorum compoſitiones, non quidem bardorum ac ſtupidorum hominum eſſe, ſed figmenta eorum, qui egregiè fraudibus parandis apti ſint: ac in obſcurum ambiguumque ſenſum atque in utramque partem trahi facilem compoſita, prout aliquis exſpectet eventum, non ineptè confingere. Miracula verò illa, quæ multitudinem fallunt, naturalibus cauſis attribuenda: multa enim eſſe genera radicum, herbarum, plantarum, fructuum ac lapidum, tam ſiccorum quam humidorum cujuſcunque demum materiæ, qualitatum & virtutum per univerſam naturam, quorum alia quidem expellentia atque aliquorum propulſantia, alia verò attrahentia, alia incidentia & attenuantia ac diſcutientia, alia condenſantia atque adſtringentia, alia laxantia, humectantia aut rarefacientia: quædam facultatem conſervandi habere, quædam rurſus occidendi, deſtruendi, ac præſentia pervertere atque immutare; atque nunc quidem hoc, nunc verò alio modo (hoc aut illud) in aliud quid convertere. Et hæc quidem id facere in longius ſpatium, illa verò in brevius. Rurſus hæc id in multis efficiendi facultatem habere, alia verò in paucis ſolum: atque alia quidem aliis facultate ac viribus præſtare: nonnulla aliis eſſe adjumento ac ſimul concurrere, atque unà incrementum capere atque interire: nonnulla verò eſſe ſanitatem procurantia, non ſine Medicæ artis cognitione; nonnulla è contra morbos & interitum efficientia. Jam verò & aliqua legibus naturalibus earumque naturæ ejuſque neceſſitatibus alligata

incre-

increscere cum crescente luna, ac cum ea rursus decrescere. Sic & millena esse animalium, plantarum ac radicum antipathias: ac multa esse suffimenta narcotica ac somnifera; alia rursus insomnia & phantasmata producentia: multumque adjuvare in hisce regiones ac loca in quibus talia perficiuntur. Instrumenta ac vasa etiam ipsis ad hujusmodi artes esse, jam dudum antea in id accuratè atque artificiosè præparata, ac multos adjutores hujus imposturæ ac fraudis tales præstigiatores sibi aliunde assumere; qui cum cura ac studio pervestigant res atque negotia advenarum; ac quo quisque eorum indigeat, ob quod Deum veniat interrogaturus. Præterea multa occultari per adyta & multitudini inaccessas speluncas, atque intra sacra septa. Tenebrasque hîc magno esse adjumento illorum conatibus: ac quam maximè etiam præconceptas (de hisce rebus) opiniones & superstitiones, & jam olim atque à parentibus haustas, & quasi connatas opiniones eorum qui ut ad Deos accedunt.

Proponas tibi & quam magna sit multitudinis inscitia ac dementia, ac quam parum res propositas ponderet aut probet. Atque è contra argutias & ferè incomprehensibiles astutias eorum, qui circa has malignas atque improbas artes occupantur: Moresque ipsorum & actiones plenas fraudibus atque præstigiis, ac quomodo cunctis ea quæ grata sunt, ante promittant, atque in præsentiarum bona spe adulentur: quomodo res futuras conjectent, & obscuras huic reddant prædictiones, quæque mentem Oraculorum ambiguitate atque obscuritate obfuscant. Ut sic nemo intelligat id quod responsum est, atque ita ejus obscuritate elenchus effugiatur. Multa quoque contingere aliis quibusdam generibus fraudum ac præstigiarum: quibus dum perficiuntur, accedunt quædam incantationes vocibus & precationibus non intelligibilibus barbaricis conceptas, ut videantur scilicet per ista patrari quæ tamen minimè ab ipsis efficiuntur.

 Quod

Quod etiam, præsertim multi ex iis qui docti habentur, stupeant Oraculorum Poëmata, & concinnâ compositione verborum, & orationis gravitate & grandiloquentiâ inflata; quæque magna voce dum proferuntur, ac cum gestibus ac fictione Divini (cujusdam) furoris, conformata; etiam & propter voces ambiguas, ferè omnem decipiunt populum.

Quotcunque autem responsa nulla ambiguitate obtecta ipsis exciderint, ea non ex præscientia futuri, sed ex conjecturâ prolata, eorum millena, imo ferè omnia, sæpè aliter quam prædictum fuerat cecidisse deprehendantur; dum rerum exitus contra Oraculorum promissa terminetur. Nisi quod sic aliquando, ac rarò quidem, unum ex millenis, casu quoque aut bona fortuna contingens, aut secundum ex conjecturis exspectatum eventum; faciat ut Oraculum vera prædixisse putetur. Quod tum magnopere eos, quibus talia contigere, videas celebrare, cippis à columnis incidere, ac per totum orbem, quasi, buccinare, &c.

Ac paulò inferiùs, (nam multa etiam lectu dignissima ne nimis fiam prolixus, hîc prætereo.)

Si verò quis adhuc unicum hoc addat, viderit quid hic sit fortissimum argumentum, quod nempe iis qui jam valde erant Deo quasi pleni, maximique inter illos Hierophantæ pluresque atque apud ipsos Theologi & Prophetæ, non tantum olim, SED ET NUPER, AC NOSTRA ÆTATE PROPTER DIVINAM SAPIENTIAM VALDE PRÆDICATI PER TORMENTA ROMANIS IN JUDICIIS COACTI TOTAM ILLAM IMPOSTURAM HOMINUM FRAUDE FIERI DIXERINT, ATQUE OMNES ISTAS PRÆSTIGIAS ARTE CONFICTAS ESSE CONFESSI SINT. QUI ET OMNES MODOS ISTIUS APPARATUS, OMNESQUE METHODOS PRAVÆ ISTIUS ARTIS, LITERIS SUIS COMMENTARIIS

TARIIS IPSI DESCRIPSERUNT. QUARE ET MERITAS POENAS PERNICIOSÆ AC SCELESTÆ FRAUDIS EXSOLVENTES TOTAM REM IN LUCEM PRODUXERUNT, IPSIS FACTIS VERITATEM EORUM QUÆ INDICAVERANT CONFIRMANTES. *Neque credas hosce viros ignobiles atque obscuros aliquos fuisse. Nam alii eorum admirabilem (illam) Philosophiam amplexi, eorum ex numero erant, qui Pallium gestant ac supercilium elevant: alii verò deprehensi ex numero Magistratuum Antiochenæ civitatis fuere. Atque (illi) qui quidem maximè ob contumelias illatas, in persecutionibus contra nos gloriabantur. Et novimus quoque Philosophum istum simul ac Prophetam, qui, similia iis quæ jam dicta sunt, in Mileto passus est. Hæc, & plura alia, congerere quis posset, atque inde concludere, neque Deos, neque Dæmonas Oraculorum in urbibus constitutorum esse causas; sed fraudes ac præstigias impostorum hominum. Et erant sanè inter ipsos Græcos, totæ ob Philosophiam celebres sectæ, hanc defendentes sententiam; Aristotelici nimirum, atque omnes quoque Peripatetici, & Stoici* * *& Epicurei & Cynici: Quorum maxima me subit admiratio, quomodo isti Græcis moribus ab ipsis cunis innutriti, ac qui dum adhuc essent pueri, à Patribus suis fuerant edocti, Deos esse eos de quibus locuti sumus, hisce minimè adhæserint; sed vi ac conatu celebrata illa χρηστήρια, & ea cum studio visitata μαντεῖα, nihil veritatis reddere coarguerint, atque ostenderint ea planè inutilia, imò & noxia esse.*

At quem non maxima subeat admiratio, hunc ipsum Eusebium, qui talia profert, tamen cum cæteris Patribus tenere ac defendere, Dæmonum arte ac fraude hujusmodi inventa ac reddita fuisse

* Vide Senecam, ubi in quæstionibus naturalibus de Divinatione per Auguria, &c. loquitur.

Oracula? Hoc enim non solum ex iis quæ fuerat præfatus, (scopum scilicet ipsius esse disquirere, utrum bonorum ac verò malorum Dæmonum opera sint) verum & ex toto ferè quarto ac quinto cæterisque libris præpar. Euang. atque Historiæ Ecclesiasticæ, abundè patet. Sed audiamus ipsum Eusebium Græcè loquentem, ne quis nostræ versionis auctoritati stare cogatur: Τὸ δὴ τρίτον φέρε σκεψώμεθα ὁποῖά ποτε χρὴ νομίζειν τὰς ἐν τοῖς ξοάνοις ἐμφωλευούσας δυνάμεις· πότερα τὸν τρόπον ἀγαθὰς, καὶ ὡς ἀληθῶς θείας, ἢ τούτων ἁπάντων τὰ ἐναντία. ἄλλος μὲν οὖν τάχα ἂν ἴσως, τὸν περὶ τούτων ἐξοδεύων λόγον, πλάνην εἶναι τὸ πᾶν, καὶ γοήτων ἀνδρῶν τεχνάσματά τε καὶ ῥᾳδιουργίας ὑπεστήσατο, καθόλου περιγράφων τὴν δόξαν ὡς μὴ ὅτι θεοῦ, ἀλλὰ μηδὲ πονηροῦ δαίμονος εἶναι νομίζειν τὰ περὶ αὐτοὺς θρυλλούμενα. τὰ μὲν γὰρ ποιήματα, καὶ τὰς τῶν χρησμῶν συνθέσεις, οὐκ ἀφυῶν ἀνδρῶν, οὐ μάλα δὲ πρὸς ἀπάτην ἐσκευωρημένων πλάσματα τυγχάνειν, μέτρῳ καὶ ἀμφιβόλῳ συγκείμενα τρόπῳ πρὸς ἑκάτερά τε τῶν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως προσδοκωμένων, οὐκ ἀφυῶς ἐφαρμόζειν. τὰ δὲ τῶν πολλῶν ἀπατῶντα διά τινων τερατειῶν θαύματα φυσικαῖς αἰτίαις ἀνῆφθαι. πολλὰ γὰρ εἶναι εἴδη ῥιζῶν, καὶ βοτανῶν, καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν, καὶ λίθων, ξηρῶν τε ἄλλων καὶ ὑγρῶν παντοίας ὕλης δυνάμεων ἐν τῇ τῶν ὅλων φύσει· τὰ μὲν ἀποκρουστικὰ, τὰ δὲ συνάγειν πεφυκότα καὶ ἐφέλκεσθαι· τὰ δὲ διακρίνειν καὶ σκεδαννύναι, πυκνοῦντε καὶ στέλλειν δυνάμενα. ἕτερα δὲ χαλᾶν καὶ ὑγραίνειν καὶ ξηραίνειν· σώζειν τε αὖ πάλιν ἄλλα· καὶ ἕτερα κλίνειν, τρέπειν τε ὅλους, καὶ τὸ παρὸν ἐναλλάττειν. καὶ τοτὲ μὲν τῇδε μεταποιεῖν, τοτὲ δὲ τῇδε. καὶ τὰ μὲν πρὸς πλείω χρόνον, τὰ δὲ πρὸς βραχὺ τοῦτο ποιεῖν. καὶ πάλιν τὰ μὲν εἰς πλῆθος, τὰ δὲ μέχρις ὀλίγου μόνον ἰσχύειν. καὶ τῶν μὲν τάδε ἡγεῖσθαι· τοῖς δὲ ἕτερα ἐπακολουθεῖν, συντρέχειν τε ἄλλα ἄλλως, καὶ συναύξειν καὶ συμφθείρεσθαι. ναὶ μὴν καὶ ὑγιείας εἶναί τινα ποιητικὰ, ἰατρικῆς οὐκ ἄποθεν ἐπιστήμης. τὰ δὲ νοσοποιὰ τυγχάνειν καὶ δηλητήρια. ἤδη δὲ καὶ φυσικαῖς ἀνάγκαις συμβαίνειν

τινὰ,

ἰνὰ, καὶ τῇ σελήνῃ συναύξειν καὶ συμφθίνειν. ζῷά τε εἶναι καὶ φυτῶν καὶ ῥιζῶν ἀντιπαθείας μυρίας, καὶ πολλὰ θυμιαμάτων καρωτικῶν τε καὶ ὑπνωτικῶν ἑτέρων δὲ φαντασίας ποιητικῶν. συναίρεσθαι δὲ οὐχ ἥκιστα καὶ τὰ χωρία, καὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς τελίσκεται τὰ γινόμενα· ὄργανά τε εἶναι καὶ σκεύη πόρρωθεν αὐτοῖς ἐπιτηδείως τῇ τέχνῃ προηυτρεπισμένα. πολλοὺς δὲ καὶ συνεργοὺς τῆς μαγγανείας παραλαμβάνεσθαι ἔξωθεν, πολυπραγμονοῦντας τοὺς ἀφικνουμένους, καὶ τὰς ἑκάστου χρείας, ὧν ἥκει τις δεησόμενος. πολλὰ δὲ καὶ τὰ ἄδυτα, καὶ τοὺς τοῖς πολλοῖς ἀβάτους μυχοὺς, τῶν ἱερῶν ἐντὸς ἀποκρύπτειν, καὶ τὸ σκότος δὲ οὐ μικρὰ συνεργεῖν τῇ καθ' ἑαυτοὺς ὑποθέσει, καὶ αὐτὴν δὲ οὐχ ἥκιστα τὴν προκατέχουσαν ὑπόληψιν, καὶ τὴν τῶν ὡς θεοῖς προσιόντων αὐτοῖς δεισιδαιμονίαν, τήν τε ἐκ προγόνων καταχέουσαν ἐν αὐτοῖς δόξαν. προσκείσθω δὲ καὶ τὸ τῶν πολλῶν ἠλίθιον τῆς διανοίας, τό, τε ἀδρανὲς τοῦ λογισμοῦ καὶ ἀβασάνιστον τοῦ πλήθους· καὶ ἔμπαλιν τὸ δεινὸν καὶ κακέντρεχες τῶν περὶ τὴν κακότεχνον ταύτην διατελοῦν τεχναζόντων, τό, τε τῶν γοήτων ἀπατηλὸν καὶ πανοῦργον τοῦ τρόπου· τό, τε μὴν τὰ πρὸς ἡδονὴν ἑκάστῳ προϋπισχνουμένων, καὶ τὸ παρὸν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι θεραπευόντων· τό, τε τοῦ μέλλοντος καταστοχαζομένων, καὶ εἰς ἄδηλον καταμαντευομένων. τήν τε διάνοιαν τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίαις ῥημάτων καὶ ἀσαφείαις ἐπισκοτούντων· ὡς μή τινα συνιέναι τὸ λεχθὲν, τῇ δὲ τοῦ λεχθέντος ἀδηλίᾳ τὸν ἔλεγχον ἐκφεύγειν. πολλὰ δὲ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ τερατείαις, συμπαραλαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπῳδῶν δή τινων μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιρρήσεως. ἵνα δὴ ἀπὸ τούτων σπουδάζεσθαι δοκεῖν τὰ μηδ' ὁτιοῦν πρὸς αὐτῶν γινόμενα. μάλιστα δὲ τοὺς πολλοὺς, καὶ τῶν ἀπὸ παιδείας ὁρμιζομένων ἐκπλήττειν αὐτῶν δὴ τῶν χρησμῶν τὰ ποιήματα, ἃ μὲν τῇ συνθέσει τῶν ῥημάτων κεκαλλωπισμένα, ἃ δὲ τῷ τῆς μεγαλοφωνίας ὄγκῳ τετυφωμένα, πολλῷ καὶ τῷ τῆς ἀνατάσεως κόμπῳ, τῷ τε πεπλασμένῳ, τύπῳ τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα, καὶ διὰ τῆς ἀμφιβόλου φωνῆς, τὸν πάντα σχεδὸν ἀπατῶντα λεών. ὅσα γοῦν αὐτοῖς τὴν ἀμφιβολίαν ἐκπέφευγε τῶν χρησμῶν, οὐ κατὰ πρό-

γνωσιν

γνασι τοῦ μέλλοντος, κατὰ δέ τινα στοχασμὸν ἐξηνεγμένα, τούτων κυρία, μᾶλλον δὲ τὰ πάντα σχεδὸν ἄλλῳ πολλάκις τῆς περιῤῥήσεως ἀποπεπτωκότα, ἐναντίως ἢ κατὰ τὸ χρησθὲν, τοῦ τῶν πραγμάτων τέλους τὴν ἔκβασιν ἀπειληφότος, εἰ μή ποτ' ἄρα σπανίως ἕν ποτε ἐκ μυρίων συμβὰν κατά τινα φορὰν συντυχεῖν, ἢ κατὰ τὴν στοχασθεῖσαν τοῦ μέλλοντος προσδοκίαν, τὸν χρησμὸν ἐπαληθεύειν ἐνομίσθη ποιεῖν.

Ὃ δὴ καὶ μάλιστα θρυλλοῦντας ἂν ἴδοις, καὶ στήλαις ἐγχαράττοντας, καὶ πανταχόσε γῆς βοῶντας. ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, τοσόνδε τὸν ἀριθμὸν ἀπεσφάλησαν, μηδαμῆ μη[illegible], ἐθέλοντες μνημονεύειν· ὅτι δὲ τόδε ἀπὸ μυρίων συνέτυχέ τι τῶν χρησθέντων, ἄνω καὶ κάτω περιφέροντας, ὡς εἴπῃς καὶ ἐπὶ δύο λαγχάνουσιν ἀπὸ μυρίων. εἰ ἄρα ποτὲ εἰς ἅπαξ αὐτοὺς τὸν αὐτὸν συμπεσεῖν ἔτυχε θαυμάζοι, ὡς κατὰ μαντείαν καὶ πρόγνωσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέροις συνέβη περιελθεῖν ἀριθμόν. οὕτω γὰρ ἔτυχεν τὸ ἀπὸ μυρίων ἐπὶ μυρίοις χρησθέντων, ἅπαξ ποτὲ συμβὰν κατὰ τύχην. ὃ καὶ συνιδόντα τὸν μηδὲν στεῤῥὸν ἐν βάθει ψυχῆς κεκτημένον, ὑπερεκπλήττεσθαι τὸ χρηστήριον, ὃ πολὺ κρεῖττον ἦν τὸ μὴ ἀφραίνειν συλλογισαμένῳ, ὅσοις ἄλλοις θανάτου γεγόνασιν αἴτιοι, στάσεώς τε καὶ πολέμων οἱ δεδηλωμένοι. σκέψαιθ' αἵ τε τῶν παλαιῶν τὰς ἱστορίας, καὶ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ τὸ τηνικάδε ἀρετῆς τι θείας ἔργον ἀπεδείξαντο, ὁπηνίκα ἤνθει μὲν τὰ ἑλληνικὰ, συνειστήκει δὲ τὰ πρὶν βοώμενα, νῦν δὲ μηκέτ' ὄντα χρηστήρια, πάσης προνοίας καὶ σπουδῆς ἠξιωμένα πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν, τῶν δὴ πατρῴοις νόμοις τε καὶ μυστηρίοις σεβόντων τε αὐτὰ καὶ θεραπευόντων. καὶ τότε γοῦν μάλιστα τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀπηλέγχθησαν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς. ἐν αἷς βοηθεῖν ἀδυνατοῦντες οἱ γενναῖοι θεσπιῳδοὶ, δι' ἀμφιβολίαν τῶν χρησμῶν ἤλωσαν σοφισάμενοι τὰς προσφυγάς. ὥσπερ οὖν κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἐπιδειξόμεθα, παριστῶντες ὅπως καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον, τοὺς χρωμένους παρώξυνον, καὶ ὡς οὐδὲ περὶ σπουδαίων πραγμάτων τὰς ἀποκρίσεις ἐποιοῦντο, καὶ ὡς ἐπλάνων διὰ τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρωτῶντας, καὶ ὡς τῷ τῆς ἀσαφείας σκότῳ, τὴν σφῶν ἄγνοιαν ἀπεκρύπτοντο. σκέψαι δὲ καὶ αὐτὸς πυθόμενος, ὡς καὶ ἀῤῥύστοις πολ-

λάκις

λάκις ῥᾷον καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν ὑπισχνούμενοι, κἄπειτα πιστευθέντες ὡς δὴ θεοί, καὶ τῆς ἐνθένδε ταύτης ἐμπορείας, μεγάλους τοὺς μισθοὺς εἰσπραξάμενοι, οὐ μετὰ πλεῖστον οἵτινες ἦσαν ἐφωράθησαν, γόητες ἄνδρες ἀλλὰ οὐ θεοὶ διελεγχθέντες, οὐκ αἰτίας καταστροφῆς τοὺς ἠπατημένους διαλαβούσης. τί δεῖ λέγειν ὡς οὐδὲ τοῖς ἑαυτῶν συνοίκοις, τοῖς δὴ κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν διατρίβουσιν, οἱ θαυμάσιοι μάντεις τὰς ἐξ αὐτῶν παρέχον ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ νοσοῦντας ἂν ἴδοις αὐτόσε καὶ ἀναπήρους, καὶ πᾶν τὸ σῶμα λελωβημένους ἐνίους; τί δή ποτε οὖν τοῖς μὲν ἔξω καὶ πόρρωθεν ἐξ ἀλλοδαπῆς ἀφικνουμένοις τὰς χρηστὰς ὑπέγραφον ἐλπίδας, οὐκ ἔτι καὶ τοῖς κατὰ τὸ αὐτὸ συνοίκοις, οἷς δὴ καὶ πρὸ πάντων ἐχρῆν, ὡς ἂν οἰκείοις φίλοις καὶ συμπολίταις, τὸ ἐκ τῆς τῶν θεῶν παρουσίας ἀγαθὸν παρέχειν; ἀλλ' ὅτι τοὺς μὲν ξένους, ἀγνῶτας ὄντας τῆς ῥᾳδιουργίας, ῥᾷον ἂν καὶ ἀπατήσαιεν, οὐκ ἔτι δὲ τοὺς συνήθεις, ὡς ἂν τῆς τέχνης οὐκ ἀπείρους, συνίστορας δὲ ὄντας τῆς ἐπιτελουμένης παιδιᾶς. οὕτω δὲ τὸ πᾶν οὐ θεῖον, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας κρεῖττον ἦν. ὥστε καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ταῖς δὴ ἄνωθεν ἐκ τοῦ παμβασιλέως θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπαιωρουμέναις, αὐτοῖς ἀφιερώμασι καὶ ξοάνοις, φθορὰν ἐσχάτην καὶ πτώσεις ἀθρόας τοὺς νεὼς αὐτῶν ὑπομεῖναι.

Et nonnullis intermissis.

Ἓν δέ τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις, μέγιστον ἂν εἴη καθεωρακὼς κεφάλαιον, ὡς ἤδη καὶ τῶν ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὲ τῶν μάλιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν πλείους οὐ μόνον πάλαι ἀλλὰ καὶ ἔναγχος καθ' ἡμᾶς αὐτούς, ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες, διὰ βασάνων αἰκίας ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων, τὴν πᾶσαν ἐξεφώνησαν πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γίνεσθαι, καὶ γοητείαν τετεχνασμένην, τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες. οἵγε καὶ τὸν πάντα τρόπον τῆς κατασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, ταῖς πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφεθείσαις φωναῖς ἐνεγράψαντο. διὸ δὴ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης δίκην ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς ἔργοις τὴν τῶν δηλουμένων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι. ὁποῖοι δὲ ἦσαν οὗτοι, μὴ δὴ νόμιζε τῶν ἀπερριμμένων καὶ ἀφανῶν τινας. οἱ μέν γε αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θαυ-

μαθηταῖς ταύτης καὶ γενναίας φιλοσοφίας ὡρμῶντο, τῶν ἀμφὶ τὸν τρίβωνα, καὶ τὴν ἄλλην ὀφρὺν ἀνεσπακότων. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐν τέλει τῆς Ἀντιοχέων ἡλίσκοντο πόλεως. οἱ δὴ μάλιστα καὶ ἐπὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ὕβρεσιν, ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ λαμπρυνόμενοι. ἴσμεν δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον ὁμοῦ καὶ προφήτην, τὰ ὅμοια τοῖς εἰρημένοις κατὰ τὴν Μίλητον ὑπομείναντα. Ταῦτα δή τις καὶ πλείω τούτων ἔτι συνάγων, εἴποι ἂν μὴ θεοὺς εἶναι, μηδὲ μὲν δαίμονας, τοὺς τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων αἰτίους· πλάνην δὲ καὶ ἀπάτλω ἀνδρῶν γοήτων· καὶ ἤσαν γε παρ' αὐτοῖς Ἕλλησιν ὅλαι διὰ φιλοσοφίας διαπρεπεῖς αἱρέσεις, ταύτης περιϊστάμεναι τῆς δόξης· ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ πάντες οἱ καθεξῆς τοῦ Περιπάτου, Κυνικοί τε καὶ Ἐπικούρειοι, οὓς καὶ μάλιστα ἔγωγε ἐθαύμασα, ὅπως ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἤθεσι τραφέντες ἐξ ἔτι τῶν σπαργάνων, τοὺς παρὰ πατρὸς θεοὺς εἶναι τοὺς δηλουμένους παρειληφότες, οὐθ' ἑτεροκλητοὶ γεγόνασιν· ἀλλὰ καὶ κατὰ κράτος καὶ τὰ βοώμενα χρηστήρια, καὶ τὰ παρὰ πᾶσι μεταπλανώμενα μαντεῖα, οὐδὲν φέρειν ἀληθὲς ἀπήλεγξαν, ἀνωφελῆ τε ἀπεφήναντο, καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ τυγχάνειν.

Huc uſque Euſebius, quem latius adhuc adduxiſſem; ſed, ne nimium in citando Lectori tædium crearem (quod ne tamen aliquando contingat metuo; at digna certè res eſt ut accuratius tractetur) harum rerum curioſiores ad ipſum remitto Euſebium.

Ut autem tranſeamus ad ſcriptores hujuſque præteritique ævi, quique aliquid aut ex profeſſo aut per occaſionem de Oraculis ac Divinationibus commentati ſunt; neminem inter ipſos invenio, qui non, aut omninò, aut pro parte ſaltem, auctorem illorum ſtatuat diabolum. Sic enim, qui primus prodeat, Gerh. J. Voſſius eruditiſſimus ille Vir, qui omnia, ac magno ſanè cum judicio, legiſſe videtur, quique lib. 1. cap. 6. hæc ſequentia habet: *Quibus aliud videtur, Oracula ajunt conſtitiſſe fraudibus humanis: quod etiam perſpexit Demoſthenes,*

ſthenes, quando (ut Minutius in Octavio ait) reſponſo ſimulato φιλιππίζειν *Pythiam querebatur. Planiusque ſucum detexit Lucianus in Alexandro Pſeudomante: ut tot alios fraudis patriciæ pariter, ac Sacerdotalis teſtes prætercam. Quas nec invenuſte adumbravit Cælius Calcagninus ſuo de Oraculis libello. Dixeris quoque vel illud ſuſpecta reddere Oracula, quod ferè ita eſſent ambigua, ut ad eorum intelligentiam altero eſſe Oraculo opus videretur. Sed non ſi Oracula latentium fuerint hominum impoſturæ, eò non fraude etiam conſtiterint illudentium Dæmonum. Et his & illis ſuas partes tribuimus. Nec ſi ambigua forent, eo Dæmoniaca non erant; quia Dæmones ipſi, futurorum contingentium neſcii, ſubtili quidem, ſed fallaci ſæpius conjecturâ niterentur. Quare & Dæmonibus verbis opus fuit obſcuris ac perplexis, quo Oracula malè crederentur intellecta, ſi eventus non reſponderet. Nec ſatis eſt, ſi in Sacerdotum ſubſiſtatur ſolertia, quia multa prædicerentur ad quæ non pertingeret mens humana. Quod patebit complura cogitanti Oracula ex iſtis, quæ à Veteribus referuntur, & juniorum induſtria bonam partem uno comprehenſa corpore prodierunt.* In poſtremis hiſce verbis reſpicit, ni fallor, ad Oracula illa quæ collecta ab Obſopæo, (& aliis,) ſequuntur ipſius Oracula Sibyllina, in editione iſtorum Oraculorum, quæ Pariſiis anno Domini 1599. elegantiſſima prodiit. Sententia autem Voſſii merâ nititur hypotheſi. Nam quæ de multis Oraculis tali modo prædictis, ut *ad ea non pertingeret mens humana* affert, illa ſatis diluuntur iis quæ de ipſorum primis auctoribus diſſerit Nicephorus Gregoras, initio loci à nobis ſuperius adducti. Nam quomodo conſtat ea non poſt eventum fuiſſe conficta?

Cælius Rodiginus, argumentis ab Euſebii iſtis, quæ ſuperius allata ſunt, non incommodè petitis (ne-

(nequè enim aliunde iſta eum habere mihi certiſſimum,) lib. 2. cap. 12. Lectionum antiquarum primum eleganter ſatis defendit, (exemplis præterea aliis in eam rem allatis,) cuncta apud Oracula geſta, humana ſolùm conſtitiſſe fraude: poſtea tamen ita concludit: *Omnino non abſque Dæmonum participatu hæc tractabatur negotiatio, ut quidquid ſenſero, promam ingenuè. Nam Mercurius ſcribit,* [Suppoſititius nempè ille Hermes Triſmegiſtus, cujus ſpuriis ſcriptis decepti, tam multa quaſi maximæ auctoritatis, ſuis libris Lactantius, Auguſtinus, atque alii veteres recentioreſque inſerunt,] *ex propriis certiſque rebus certo cuidam Dæmoni congruentibus compoſitam ritè ſtatuam confeſtim per Dæmonem congruum animari. Id quum Auguſtinus legiſſet, repetendum apponendumque cenſuit Civitatis divinæ octavo libro. Quod ſi quânam ratione Dæmones futura prænoſcere valeant, putet quis amplius eſſe quærendum, reſpondebit Porphyrius in libro quem de Oracalis edendum putavit, Quæcunque à Dis futura prædicentur Oracula, ea ex cœleſti obſervatione prædici omnia.*

Quam primum in hujus Cœlii verba quæ contra Oracula adduxit, apud Mœbium qui illa affert, inciderem, gaudebam ſanè, me ſaltem hunc ſcriptorem diligentem & doctum & judicio præditum (quod tamen tum temporis majoris faciebam) unicum inter eos quos mihi hactenus videre contigerat, huic meæ ſententiæ nactum adſtipulatorem. At poſtquam textum ipſum, in operibus modo nominatis, inſpicere contigit, atque invenire me poſteriora illa huc allata verba ſenſi, pœne exclamare coactus fui ea quæ in philopſeude ſuo occinit Arignoto Lucianus, Τί τοῦτ', ἔφην, ὦ Ἀρίγνωτε, καὶ σὺ τοιοῦτος ἦσθα, ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς ἀληθείας, καπνοῦ μεστὸς καὶ ἰνδαλμάτων; τὸ γοῦν τοῦ λόγου ἐκεῖνο, ἄνθρα-

ἄνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς, πέφηνας; Quid hoc, inquam, Arignote? etiam tu talis eras, sola mihi spes veritatis, fumo plenus ac simulacris? illud ergo quod dici solet in te nobis evenit: ut thesaurum quem speravimus, carbones offenderimus.

Sed quia minimè mihi aliorum auctoritati in hac materia innitendum duxi: nihil aliud inde mihi deperiit quam quod neminem huc usque invenerim, qui id, quod ego verum esse ducebam, aut perspexerit, aut cordatè defendere publicè ausus fuerit. Cum tamen, uti liquido à me ostensum fuit, hinc nullum periculum Religioni nostræ Christianæ impendeat. At quorum auctoritate ductus, ab Diabolo hæc peragi statuit? Mercurii Trismegisti illius, (qui à Doctioribus jam dudum ut planè supposititius explosus fuit) ac Porphyrii istius, acerrimi Christianorum hostis; qui nulla argumenta præter ipsa Oracula affert; Cum interim ipse operose ostendat ipsos fallaces esse omninò; *imò & mentiri eos sæpius* confiteatur in Oraculis, exemplis in eam rem adductis, quæ videre licet apud Eusebium lib. 6. præpar. Euangelic. Quam firmo igitur nituntur fundamento, qui talium virorum auctoritate, talibusque ipsorum rationibus persuasi, defendunt per malos Dæmonas Oracula fuisse inventa atque administrata!

Dum igitur nihil auxilii nobis à talibus tantisque viris exspectandum est: Age! ipsi rem arduam, multis forte visam, aggrediamur: ac proprio Marte, propriam nostram opinionem defendere ac stabilire conemur.

Ut autem hæc aliquo cum ordine ac methodo tractemus: considerabimus primo, in quibus ac qualibus Regionibus constituta fuerint saltem præcipua χρηστήρια. Secundo quomodo templa ipsa, sive Oraculorum septa, fabrefacta aut arte aut na-

tura, aut ambabus, fuerint: ac quibus qualibusque modis adornata. Tertio qualibus quibusque modis, diversis admodum, reddita fuerint Oracula. Quarto per quas qualesque personas administrata fuerint. Quinto quibus artificiis, (ambiguitatibus quoque, &c. in Responsis,) Antistites ac Prophetæ in iis usi fuerint. Sexto quanam in æstimatione apud Principes ac Magnates plurimos ista Oracula fuerint. Septimo quibus qualibusque de causis demum Oracula hæc in totum desierint. Quibus & alia data occasione interspergam, huc, directè aut indirectè, facientia.

Quæ omnia licet non eodem ordine, uti hîc posui illa, pertractem, mihique libertatem dissertationibus concessam reservaverim; non puto id Lectoribus ullo modo obfuturum.

Notandum igitur primò τῶν χρηστηρίων τὰ πλεῖστα, iis in regionibus fuisse adornata quæ montanæ erant, quæque abundabant speluncis, cryptis ac cavernis, iisque Oraculorum septa fuisse superstructa; inter quas excellebat Bœotia: quæ, teste Plutarcho, antiquitus Oraculorum fuerat feracissima.

Ea enim montibus, fontibus, lacubus, cavernis atque antris abundabat, uti ex Strabone, Pausania aliisque Geographis patet, iisque optimam χρηστηρίοις dabat occasionem.

Quam plurima autem fuerint antra ac speluncæ, meatusque subterranei, per totam Græciam, & Italiam atque alias Regiones Barbaras, tum ex hisce Pausaniæ verbis, tum ex aliis multis multorum testimoniis constat. Sed audiamus, quæso, primò Pausaniam, ita loquentem, de Antro Corycio, eâque occasione & de aliis:

Τούτῳ δὲ τῷ ἄντρῳ γενέσθαι τὸ ὄνομα ἀπὸ νύμφης Κωρυκίας, ἐδήλωσα ὀλίγῳ τι ἔμπροσθεν. σπήλαιον δὲ ὧν εἶδον, θέας ἄξιον μάλιστα ἐφαίνετο εἶναί μοι. ὅσα μὲν γὰρ ἐπί τε αἰγια-

αἰγιαλοῖς καὶ ἀγχιβαθεῖ τῇ θαλάσσῃ, τούτων μὲν οὐδὲ ἀριθμὸν ἄν τις ἐθέλων ἐξεύροι. ὀνομαστότατα δὲ ἔν τε Ἑλλη- καὶ ἐν γῇ τῇ Βαρβάρων ἐστί.

Ubi tum, poſt aliquorum aliorum deſcriptionem, deſcribit quoque Antrum hoc Corycium:

Καὶ ἔστιν ἐπὶ πλεῖστον ὁδεῦσαι δι' αὐτοῦ καὶ ἄνευ λαμπτῆρος. ὅ τε ὄροφος ἐς αὔταρκες ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνέστηκε, καὶ ὕδωρ τὸ μὲν ἀνερχόμενον ἐκ πηγῶν, πλέον δὲ ἔτι ἀπὸ τοῦ ὀρόφου στάζει, ὥστε καὶ δῆλα ἐν τῷ ἐδάφει σταλαγμῶν τὰ ἴχνη διὰ παντός ἐστι τοῦ ἄντρου.

Huic antro nomen inditum à Corycia Nymphâ, paulò ſuperius docui. Omnium verò, quæ unquam viderim antrorum, quod ſpectetur digniſſimum, hoc mihi viſum eſt.

Nam in littoribus, & profundo mari viciniis partibus quam ſit magnus hujusmodi cavernarum numerus, nemo, ne diligenti quidem inveſtigatione aſſequi poſſit. Sed maximi ſunt (quædam) tum in Græcia, tum in Barbarorum terris.

Ac paulò pòſt:

Qui introierit, ſine ulla face longiſſimè progredi poſſit. Ab imo ſolo ad ſuperiorem partem, quæ pro tecto eſt, ſatis multum intereſt ſpatii: multi (hinc, illinc) è vivis fontibus fluitant rivi: ſed humoris multò plus ex ipſâ quaſi antri teſtudine deſtillat. Cernuntur verò paſſim in ipſo ſolo guttarum veſtigia.

Imò & in Palæſtina talia antra ſuppetebant Judæis contra Hadrianum Cæſarem rebellantibus; quæ ab ipſis porrò ita perficiebantur, ut ibi per longa tempora latitantes, ſubſiſterent atque indè frequentiſſimas excurſiones in Romanos facerent; ac cum maximo ipſorum damno; (uti diſcimus ex Dione Caſſio) indè in ipſos diu admodum irruerent. Sed ipſum audiamus Dionem qui lib. 69. ita loquitur:

Καὶ παρατάξει μὲν φανερᾷ οὐκ ἐτόλμων διακινδυνεῦσαι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, τὰ δὲ χώρας ἐπίκαιρα κατελάμβανον, καὶ ὑπονόμοις καὶ τείχεσιν ἐκράτυνον· τὸ ὅπως ἀναφυγάς τε ὁπόταν βιασθῶσιν ἔχωσι, καὶ παρ' ἀλλήλους ὑπὸ γῆν διαφοιτῶντες λανθάνωσι, διατρήσαντες ἄνω τὰς ὑπονόμους ὁδούς, ἵνα καὶ ἄνεμον καὶ φέγγος ἐσδέχοιντο. *Utque aperto prælio non audebant cum Romanis periclitari, ita capta loca suæ regionis opportuna cuniculis muniebant, & mœnibus, ut ad ea si vis urgeret perfugerent; utque ad se mutuò sub terram transeuntes laterent, vias subterraneas desuper perforarunt, quo ventum lumenque perciperent.*

Talibus antris igitur abundabant & Asia & Græcia & Italia * multæque aliæ regiones: quæ uti sæpius à natura erant, ita & plurima erant aut in totum manu atque arte excavata, aut partim à natura, partim ab hominibus adornata. Atque hujus generis erant illa cœmeteria ad quæ Christiani temporibus persecutionum confugiebant ac clam Ethnicis persecutoribus suos martyres condebant, suasque Synaxeis, orationes, stationes, quandoque & Synodos omnesque sacros conventus cæteras celebrabant; uti liquet ex Eusebii lib. 7. cap. 11. & 12. ubi ea adire vetantur Christiani: & lib. 9. cap. 2. ubi iterum ad illa ipsis datur accessus. Quæ qualia fuerint (licet id non huc ita propriè spectet) operæpretium est audere ex Hieronymo ista hunc in modum describente: *Dum essem Romæ puer & studiis liberalibus erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis ac propositi diebus Dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defossæ, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum,*

* De urbe Prænește undique cuniculis perforatâ, quorum alii aquæ ducendæ; alii clandestinis exitibus inserviebant. Vide Strab. lib. 5.

torum, & ita obſcura ſunt omnia, ut propemodum illud Propheticum impleatur: deſcendunt in infernum viventes; & rarò deſuper lumen admiſſum horrorem temperat tenebrarum: ut non tam feneſtram, quam foramen demiſſi luminis putes, rurſusque pedetentim acceditur, & cavâ nocte circumdatis, illud Virgilianum proponitur,

Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.

Huic autem Hieronymo addamus Prudentium, qui in hymno XI. peri ſtephanon, de Hippolyti ſepulchro ita canit:

Haud procul [Româ] extremo culta ad pomeria vallo
Merſa latebroſis crypta latet foveis.
Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores ſummo tenus intrat hiatu,
Illuſtratque dies limina veſtibuli.
Inde ubi progreſſu facili nigreſcere viſa eſt
Nox obſcura loci per ſpecus ambiguum,
Occurrunt cœſis immenſa foramina tectis,
Quæ jaciunt claros antra ſuper radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde receſſus
Arcta ſub umbroſis atria porticibus:
Attamen exciſi ſubter cava viſcera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat,
Sic datur abſentis per ſubterranea ſolis
Cernere fulgorem luminibuſque frui.
Talibus Hippolyti corpus mandatur OPERTIS,
Propter ubi appoſita eſt ARA *dicata Deo,*
Illa SACRAMENTI DONATRIX MENSA EADEMQUE
CUSTOS FIDA SUI MARTYRIS *oppoſita,*
Servat ad æterni ſpem judicis oſſa ſepulchro
Paſcit item ſanctis Tibricolas dapibus.

Mira loci pietas, & prompta precantibus ara,
Spes hominum placidâ prosperitate juvat,
Hic corruptelis, animique & corporis æger
Oravi quoties stratus, opem merui.
Quod lætor reditu, quod te veneranda sacerdos
Complecti licitum est, scribo quod hæc eadem,
Hippolyto scio me debere, Deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet annuere.
Ipsa illas animæ exuvias, quæ continet intus
Ædicula, argento fulgurat ex solido.
Præfixit tabulas dives manus æquore lævi
Candentes, recavum quale nitet speculum.
Nec Pariis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurritur, omnis adorat
Pubes, eunt redeunt solis adusque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul & peregrinos
Permistum populos, relligionis amor.
Oscula perspicuo figunt impressa metallo
BALSAMA DIFFUNDUNT, *fletibus ora rigant.*
Jam cum se renovat decursis mensibus annus,
NATALEMQUE DIEM PASSIO FESTA REFERT:
Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
Quæve celebrando vota coire Deo!
Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites,
Unà & Patricios ambitione pari.
Confundit plebeia phalanx umbonibus æquis
Discrimen Procerum, præcipitante fide.
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat, & longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum huic inde viarum,
Indigena & Picens, plebs & Etrusca venit.
Concurrit Samnitis atrox habitator, & altæ
Campanus Capuæ, jamque Nolanus adest.
Quisque sua lætus cum conjuge, dulcibus & cum

Pigno-

Pignoribus, rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi
Hæret & in magnis densa cohors spatiis.
Angustum tantis illud specus esse catervis
Haud dubium est, amplâ fauce licet pateat.

Si quidem in hac mea Dissertatione mihi non tam de Oraculis eorumque apparatu per Antistites instituto, quam de Antiquitatibus Ecclesiasticis sermo esset: latissimus sese hic aperiret campus de memoriis Myrtyrum, Orationibus ac precibus ad ipsorum sepulchra factis, de Aris ipsorum corporibus superstructis, adeóque de mensis Eucharistiæ communicandæ destinatis, sepulchrorum visitationibus, festisque ad ea celebratis, Sanctorum intercessionibus, *Unctionibus ipsorum sepulchris adhibitis* (ex Ethnicismo, præter alia, etiam hìc memorata Originem trahentibus,) aliisque pluribus tractandi. Sed eam rem nunc non agimus. Non possum tamen non, in transitu notare, quam etiam ista ætate, imò & antè eam diu, *ruere ac retro sublapsa referri* cœperit simplicitas ac modestia illa primitivæ Ecclesiæ, quæ sub Imperatoribus hujus persecutoribus tam diu satis firmiter steterat. Talia enim festa non æquè piè ac modestè celebrabantur, jam per liberalitatem refrigescente pietate ac temperantia: cum sub pio prætextu in pervigiliis, tam Paschatis, quam aliorum festorum, ea committerentur in illis cœmeteriis, quibus meliores Christiani communicare nolebant; ac per quæ nocturna illa sacra Ethnicorum ipsis Ethnicis melioribus invisa atque exosa, atque à patribus Christianis tam vehementer ac pro meritis exagitata; pro parte inter Christianos revixisse videbantur: dum lasciviori juventuti, cui *nox & amor vinumque nihil moderabile suadent*, sed quæ in prava pronos animos magis incitant, per obscuros ac tenebrosos recessus, quibus

 antra

antra illa abundabant (uti tam ex aliis, quam ex Bosii præsertim Româ subterranea, & ichnographiis per ipsum in ea exhibitis videre licet) commodissimæ occasiones flagitiis perpretandis præberentur. Talia quidem obscurius indicat Augustinus lib 8. cap. ultimo de Civitate Dei; dum Ethnicorum sacra redarguit: *Quæcunque igitur adhibentur religiosorum obsequia* IN MARTYRUM LOCIS, *adornamenta sunt memoriarum, non sacra sunt vel sacrificia tanquam Deorum. Quicunque etiam* EPULAS SUAS EO DEFERUNT, quod (NB.) QUIDEM A CHRISTIANIS MELIORIBUS NON FIT, *& in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo; tamen quicunque faciunt, quas cum apposuerint, orant & auferunt ut vescantur; vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari eas volunt per merita Martyrum, &c.* Sed apertius Hieronymus; qui in acerba illa invectivâ contra Vigilantium, qui nullas tales vigilias nocturnas præter pervigilium Paschatis admittebat, sequentia hæc fatetur: *Error autem & culpa juvenum vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpe deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus. Quia & in Vigiliis Paschæ tale quid fieri plerumque convincitur: & tamen paucorum culpa non præjudicat religioni, qui & absque vigiliis possunt errare, vel in suis vel in alienis domibus.* Et paucis interjectis: *Non vigilemus itaque diebus Paschæ, ne exspectata diu adulterorum desideria compleantur, ne occasionem peccandi uxor inveniat, ne maritali non possit recludi clave.* Egregium certè Vigiliarum talium defensorem! At quid, si adhuc exstarent contra hujusmodi Vigilias, ipsius Vigilantii (in quem Tragicè admodum declamat noster Hieronymus) querelæ.

Videremus, ut puto, minime injustâ de causâ, etiam circa id tempus plerisque in locis, penitus fuisse

fuiſſe ſublata nocturna hæc ſacra, ob ebrietates, cæteraſque conſecutas laſcivias, quod non diſſimulat ipſe Auguſtinus in Epiſtola ſua 64. *Commeſſationes enim & ebrietates ita conceſſæ & licitæ putantur, ut in honorem etiam beatiſſimorum Martyrum non ſolum per dies ſolennes, quod ipſum quis non lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inſpicit, ſed etiam quotidie celebrentur. Quæ fœditas ſi tantum flagitioſa & non etiam ſacrilega eſſet, quibuſcunque tolerantiæ viribus ſuſtentandam putaremus. Quanquam ubi eſt illud, quod cum multa vitia enumeraſſet idem Apoſtolus, inter quæ poſuit ebrioſos, ita concluſit, ut diceret, cum talibus nec panem edere. Sed feramus hæc in luxu & labe domeſtica, & eorum conviviorum quæ privatis parietibus continentur, accipiamuſque cum eis corpus Chriſti cum quibus panem edere prohibemur: Saltem* (NB.) *de Sanctorum corporum ſepulchris; ſaltem de locis ſacrorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim non audet vetare privatim, quod cum frequentatur in ſanctis locis honor Martyrum nominatur? Hæc ſi prima Africa tentaret auferre à cæteris terris, imitatione digna eſſe deberet. Cum verò & per Italiæ maximam partem, & in aliis omnibus aut propè omnibus tranſmarinis eccleſiis, partim quia nunquam facta ſunt, partim quia vel orta vel inveterata, Sanctorum & verè debitè futura cogitantium Epiſcoporum diligentia & animadverſione exſtincta atque deleta ſint, dubitamus quomodo poſſumus tantam morum labem, vel propoſito tam lato exemplo emendare?*

Cum igitur (ut redeamus denique unde divertimus) ubique terrarum, tantus numerus eſſet Antrorum ac cavernarum, aut natura aut arte factorum; commodiſſimè perſpicere poſſumus, quam maximas occaſiones habuerint hujuſmodi impoſtores, eorum adminiculo ſua Oracula adornandi aut adjuvandi.

Hinc enim accedit ut in talibus locis ferè semper, (rarò enim alibi) χρηστήρια fuerint constituta. Quorum aliqua hîc descripsisse non abs re fuerit. De celeberrimo igitur Templo illo Delphico ita Justinus lib. 24. cap. 6. *Templum autem Apollinis Delphis positum est in monte Parnaso, in rupe undique impendente: ibi civitatem frequentia hominum facit: qui ad affirmationem Majestatis, undique concurrentes in eo saxo consedere. Atque ita Templum & civitatem non muri, sed præcipitia; nec manu facta sed naturalia præsidia defendunt: prorsus ut incertum sit, utrum munimentum loci, an Majestas Dei hic admirationem habeat. Media saxi rupes in formam theatri recessit. Quamobrem & hominum clamor, & si quando accedit tubarum sonus, personantibus & respondentibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliusque quam editur, resonare solet. In hoc rupis anfractu, media ferme montis altitudine planicies exigua est; atque in ea profundum terræ foramen, quod in Oracula patet. Ex quo frigidus spiritus, vi quadam velut vento in sublime expulsus, mentes vatum in Vecordiam vertit; impletasque Deo, responsa consulentibus dare cogit.* Cum hoc Justino conveniunt Strabo, Pausanias atque Heliodorus. Quibus accedat Jacobus Spon Medicus Lugdunensis, qui locum ipsum, ac circumjacentia, satis diligenter perlustravit: adeóque ita de situ Templi Delphici in Itinerario suo, Tomo 2. pag. 45. *La description de Delphes que nous donne Pausanias nous paroissoit obscure sur ce point le plus important.* [La situation] *Il semble a lire Justin, que la ville & le Temple de Delphes fussent au dessus d'une crouppe du Parnasse; mais & la ville & le Temple n'étoient proprement qu'à moitié chemin de ce deux crouppes qui paroissent au dessus, & le tout étoit bâti sur le panchant de la Montagne en un endroit où il y avoit*

avoit un peu de terre-plain, ce qui en rendoit l'acces assez difficile.

De Antro Trophonii in Lebadia ita Philostratus libro 8. vitæ Apollonii : Τὸ δ' ἐν Λεβαδείᾳ στόμιον ἀνάκειται μὲν Τροφωνίῳ τῷ Ἀπόλλωνος, ἐσβατὸν μόνοις τοῖς ὑπὲρ χρησμῶν φοιτῶσιν. ὁρᾶται δ' οὐκ ἐν τῷ ἱερῷ, μικρὸν δ' ἄνω τοῦ ἱεροῦ ἐν γηλόφῳ. ξυγκλείουσι δ' αὐτὸ σιδήρεοι ὀβελίσκοι, κύκλῳ περιβάλλοντες. ἡ δὲ κάθοδος οἷα ἱζήσαντας ἐπισπάσασθαι, λευκῇ δ' ἐσθῆτι ἐσταλμένοι πέμπονται, μελιτούττας ἐπάγοντες ἐν ταῖν χεροῖν, μειλίγματα ἑρπετῶν, ἃ τοῖς κατιοῦσιν ἐγχρίμπτει. ἀναδίδωσι δὲ ἡ γῆ τοὺς μὲν οὐ πόρρω, τοὺς δὲ πορρωτάτω. Καὶ γὰρ ὑπὲρ Λοκροὺς ἀναπέμπονται, καὶ ὑπὲρ Φωκέας. οἱ δὲ πλεῖστοι περὶ τὰ Βοιωτῶν ὅρια. *Lebadiæ autem angustiæ Trophonio Apollinis filio sacratæ sunt, ad quos iis solum, qui Oracula petunt, aditus patet. Posita autem est illius statua, non in templo sed in tumulo, qui paulum Templo supereminet: quem ferrei obelisci undique claudunt: descensus autem adeo angustus est, ut non aliter quam sedendo, ingredi quis possit. Demittuntur autem eò qui intrare volunt albis vestibus induti, & mellitas placentas manibus portantes, quibus reptilia demulceant, qui intrantibus obviam serpunt. Emittit autem terra hos quidem non longè, illos verò longissime. Quidam & ultra Locros Phocensesque emittuntur: at plerique ad Bœoticorum fines.* Ex hac verò versione quæ Morellii est, necesse est ut potius Lector confundatur, quam rectè discat constructionem istius Oraculi.

Ubinam enim statuæ alicujus mentionem facit Philostratus, qui de Antri istius osculo locutus, ait, *positum est illud non in Templo*, &c. *cingunt autem seu claudunt illud undique ferrei obelisci.* Quis talem non miretur versionem in tanto viro hujusque linguæ peritissimo. At historia illa quæ statim sequitur, apud Philostratum, ipsum hujus erroris monuisse debebat.

Mira-

Mirarer & ego talia admodum nisi similia, imò longè absurdiora, in illa versione mihi occurrissent. Exemplum hujus rei sint ea quæ habet Philostratus lib. 8. cap. 4. *Ἀπειπόντες οὖν ἐκάθηντο εἰς τὸ νυμφαῖον, ἐν ᾧ ὁ πίθος. λευκοῦ δὲ αὐτὸς ἐστι λίθου, ξυνέχων πηγὴν ὕδατος, οὔθ' ὑπερβάλλουσαν τοῦ στομίου, οὔτ' εἴ τις ἀπαντλοίη, ὑποδιδοῦσαν.* Quæ ita vertit dictus Morellius. *Ambulando autem utrique jam defessi in Templo Nympharum consederunt*, UBI QUONDAM VATICINIA QUÆDAM RESPONDERI SOLITA FUERANT. *Est autem Templum albo lapide constructum, & in eo fons est aquæ nunquam summa labra fontis excedentis, nec cursus quantacunque aqua exhausta decrescentis.*

Dic, quæso, mi Lector, qui callens es paululum modò Græcè linguæ, ubinam in ipso textu, compareant illa *Vaticinia ibi quondam responderi solita*, atque ubinam illud *Templum albo lapide constructum*? De labro quidem invenio ex albo lapide constructo, fontem illum, quem describit porro, continente. Sed mihi saltem tale Templum, nec tales vaticinationes se heic non produnt. Ubinam fuerint, quum hæc verteret Morellius, ipsius aut corporis aut mentis oculi, divinare equidem non valeam, nec multi refert. Sed considera interim, Lector, quam tuto quis credere possit hujusmodi versionibus, qui aut ipse linguam Auctoris non intelligit; aut cui, dum Græcus textus non ad manum est, necesse sit uti versione! talibus, etiam apud alios se prodentibus, edoctus, nulli versioni, cujuscunque viri demum sit, in materia alicujus ponderis fidere audeo; aut allegare eam, si non anteà ipsam cum linguâ ex qua adornata fuit contulerim: quod hinc inde facilè alicui, licet linguarum aliàs peritissimo, dum mens alio intenta est, tale quid accidere possit. Quod tamen quando-

que

que condonandum est. An autem hæc Morellio condonanda sint, de eo sit judicium penes Lectorem.

Melius certè vertit sequentia ex eodem Philostrato: qui in Heroicis, atque ibi in Philoclete, de Orphei in Lesbo Oraculo ita loquitur: Λέσβου δὲ ὀλίγον ἀπεχούσης τοῦ Ἰλίου δευρὸς, ἔστελλον εἰς τὸ ἐκεῖ μαντεῖον τοὺς Ἕλληνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ Ὀρφέως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μετὰ τὸ τῶν γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον κατασχοῦσα, ῥῆγμα τῆς Λέσβου ᾤκησε. καὶ ἐν τῇ κοίλῃ τῇ γῇ χρησμῴδει. *Lesbo autem haud procul ab Ilio distante, ad Oraculum illic existens miserunt. Dabat autem responsa ex Orpheo, caput enim post mulierum facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, & in cavâ humo vaticinabatur.*

Sed revertamur ad Antrum illud Trophonii de quo nobis sermo erat. Accuratius illud descripsit Pausanias (qui ipse in illud, ut Oraculum consuleret, descendit) in Bœoticis suis: Ἔστι δὲ τὸ μαντεῖον ὑπὲρ τὸ ἄλσος ἐπὶ τοῦ ὄρους. κρηπὶς μὲν ἐν κύκλῳ περιβέβληται λίθου λευκοῦ, περίοδος δὲ τῆς κρηπῖδος κατὰ ἅλων τὴν ἐλαχίστην ἐστίν. ὕψος δὲ ἀποδέουσι δύο εἶναι πήχεις. ἐφεστήκασι δὲ ἐπὶ τῇ κρηπῖδι ὀβελοὶ καὶ αὐτοὶ χαλκοῖ, καὶ αἱ συνέχουσαι σφᾶς ζῶναι. διὰ δὲ αὐτῶν θύραι πεποίηνται. Τοῦ περιβόλου δ' ἐντὸς χάσμα γῆς ἐστιν οὐκ αὐτόματον, ἀλλὰ σὺν τέχνῃ καὶ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ ἀκριβέστατον ᾠκοδομημένον. τοῦ δὲ οἰκοδομήματος τούτου τὸ σχῆμα εἴκασται κριβάνῳ. τὸ δὲ εὖρος ἡ διάμετρος αὐτοῦ τέσσαρας παρέχοιτο ἂν ὡς εἰκάσαι πήχεις. βάθος δὲ τοῦ οἰκοδομήματος, οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο εἰκάζοι τις ἐς πλέον ὀκτὼ καθήκειν πηχῶν. κατάβασις δὲ οὐκ ἔστι πεποιημένη σφίσιν ἐς τὸ ἔδαφος. Ἐπειδὰν δὲ ἀνὴρ ἔρχηται παρὰ τὸν Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν. καταβάντι δέ ἐστιν ὀπὴ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος, σπιθαμῶν τὸ εὖρος δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς. ὁ οὖν κατιὼν κατακλίνας ἑαυτὸν εἰς τὸ ἔδαφος, ἔχων μάζας μεμαγμένας μέλιτι προσβάλλει τε εἰς τὴν ὀπὴν τοὺς πόδας, καὶ αὐτὸς ἐπιχωρεῖ,

παὶ

τὰ γόνατα οἱ τῆς ὀπῆς ἐντὸς γενέσθαι προθυμούμενος. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα αὐτίκα ἐφελκύσθη τε καὶ τοῖς γόνασιν ἐπεδεχόμενον, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὀκύτατος συνδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἄνθρωπον.

Est verò Oraculum supra lucum in monte, crepido in orbem candido saxo circumducta. Crepidinis ambitus est instar areæ minimæ, altitudine minori quam cubitum duûm. Erecti sunt super crepidine obelisci, tam ipsi, quam Zonæ quibus continentur, ænei. Inter eos media sunt ostia. Intra ambitum specus est non natura, sed arte & certo proportionis modulo quam solertissime excisus. Ejus subterraneæ cellulæ formula furno persimilis: cujus latitudo dimensa per rectam lineam (ab imo ambitu ad summum) cubita æquarit plus minus quatuor. In altum subsidit hiatus haud amplius octo fere cubitûm. Nulli verò gradus constructi sunt, qui ingressos ad imum solum demittant. Sed ad Trophonium descensuri scalas admovent, augustas æque atque habiles. Ubi descensum fuerit, medium inter solum & antri testudinem, cavernula est latitudine duarum spithamarum. Altitudo verò unius esse spithamæ videbatur. Qui eo penetrarit, humi procumbens, melle subactas offas tenens, pedes prius in cavernulam illam immittit. Mox toto ipse cum corpore sequens, genua in cavernam inserere nititur. Ibi statim reliquum corpus, veluti attractum genua sequitur, non aliter ac si maximus & velocissimus amnis vorticibus correptum hominem ex oculis subducat.

Sic Antris ac cavernis superstructa erant Oraculum Serapidis apud Alexandriam, Apollinis Clarii ad Colophonem, teste Tacito, quem inferius adducam. Sic & Saturni in urbe Alexandrinâ, & Fortunæ Prænestinæ prope Romam, & Sibyllæ Cumanæ & alia plura in regionibus aliis. Hisce addi possent ea qua Strabo de Cimmeriis eorumque Oraculo narrat, libro 5. Geographiæ suæ ni plu-

rima

rima ex iſtis ipſe fabuloſe crederet confiсta : uti & illa quæ,de AntroCumanæ Sibyllæ & aliis huic non diſſimilibus , circa Bajas , Puteoloſque & loca hiſce vicina, habet in Itinerario ſuo Dominus Villamontanus (vel ut Gallicè appellatur *Le Sr. de Villamont.*) Niſi iſta , quæ à me modo adducta ſunt , ſatis ſuperque ſufficere exiſtimarem.

Ubi autem deerant talia ſubſidia , non deerant , quæ defectum horum ſat commode ſupplere, adyta ſcilicet, poterant ; quæ , ratione ſtructuræ ſuæ , Antri quædam ſpecies erant intra Templa Fatidica. Hinc Heſychius ἄδυτον. σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Eodem modo & Suidas. Cæſar quoque libro 3. de bello civili: *Pergamo in occultis ac remotis Templi ,* QUO PRÆTER SACERDOTES ADIRE *fas non eſt , quæ Græci adyta appellant, tympana ſonuerunt.* Qui Cæſar hîc commodè vocem illam Græcam , cauſamque cur adyta talia loca appellarentur explicat ; inde nempe quod nemini præter ſacerdotes ad illa aditus ſive acceſſus pateret.

Addamus & hiſce Lucanum , digniſſimum ut hîc etiam audiatur. Ita verò ille canit, Pharſalicor. lib. 5. de Pythiâ:

—— Illa pavens adyti penetrale remoti
Fatidicum, primâ templorum in parte reſiſtit.

Ac paulò inferiùs:

—— Sentit tripodas ceſſare , furenſque
Appius : & nobis meritas dabis impia pœnas
Et ſuperis , quos fugis, ait , NISI MERGERIS ANTRIS,
Deque orbis trepidi tanto conſulta tumultu
Deſinis ipſa loqui. Tandem conterrita virgo
Confugit ad Tripodas , VASTISQUE ABDUCTA CAVERNIS
Hæſit, & inſueto concepit pectore numen , &c.

Atque

Atque iterum paulò inferùs:

——— *Tunc mœſtus* VASTIS *ululatus* IN ANTRIS
Extremæque ſonant domitâ jam virgine voces.

Ac paulò pòſt.

——————— *tunc pectore Vatis*
Impactæ ceſſere fores, expulſaque templis
Proſiluit. ————

Quod autem illa obſcura admodum eſſent, hinc *Operta* quoque vocabantur apud hunc ipſum Lucanum, Ciceronem, alios.

Nullos igitur conſultores ad illa admittebant, niſi qui Reges aut Principes, atque harum fraudum conſcii eſſent. Quique ita & ſibi & ipſis Oraculis majorem auctoritatem conciliare volebant ac valebant. Sic Alexander Magnus, ut Strabo lib. 17. ex Calliſthene notat, ſolus ad illa introiit. Verba ſunt: *Μόνῳ γὰρ [δὲ] τῷ βασιλεῖ τὸν ἱερέα ἐπιτρέψαι παρελθεῖν εἰς τὸν νεὼν μετὰ τῆς συνήθους στολῆς, τοὺς δ' ἄλλους μετενδῦναι τὴν ἐσθῆτα, ἔξωθέν τε τῆς θεμιστείας ἀκροάσασθαι πάντας πλὴν Ἀλεξάνδρου, τοῦτον δ' ἔνδοθεν εἶναι.*

Soli ſcilicet Regi à Sacerdote conceſſum ut in Templum ingrederetur habitu conſueto: cæteros veſtem mutare juſſos, & foris omnes Oraculum audiviſſe, dempto Alexandro, qui ingreſſus intus fuerit. Sed totam ipſius ad Ammonis Comœdiam inferius adhuc tractabo.

De Veſpaſiano habemus exemplum apud Tacitum lib. 4. Hiſtoriarum: *Altior in Veſpaſiano cupido adeundi ſacram ſedem*, [Serapidis ſcilicet apud Alexandriam,] *ut ſuper rebus Imperii conſuleret.* ARCERI TEMPLO CUNCTOS JUBET, *atque ingreſſus intentuſque numini, &c.*

Atqui, ut idem Tacitus loquitur, lib. 2. Hiſtor. *Initium ferendi ad Veſpaſianum imperii Alexandriæ cœptum.*

cœptum: quod quomodo contigerit, ibi legere operæpretium.

Verùm ista diu satis antè hanc jam memoratam Alexandriæ consultationem acciderant: Imò & hæc sequentia istis cœptis adhuc priora; ea nempe quæ de Vitellio noster Tacitus tradit: *Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores Syriâ Judæâque adactum in verba ejus Orientem nuntiavere.* NAM ETSI VAGIS ADHUC ET INCERTIS AUCTORIBUS, ERAT TAMEN IN ORE FAMAQUE VESPASIANUS, *ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur.*

Quin & priusquam hæc contingerent, consulueerat ipse Oraculum Carmeli Dei, ubi Basilides sacerdos omnibus cœptis ejus, (dubiis ambiguisque licet verbis: procul dubio non ignarus quo, qui consulebat Oraculum, Vespasianus collimaret,) omnia fausta promiserat. Quibus narratis, idem Tacitus addit: *Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat. Nec quicquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.*

Quum igitur jam non amplius contra Vitellium in armis esset ipse Vespasianus, sed illo interfecto, imperium teneret, Muciano ac Domitiano dominantibus in urbe imperii capite, non mirum, cuiquam videri debet, ipsum sic solum in adyta admissum, ac fingenti ei de se suisque quæcunque placerent, facillimè fidem fuisse adhibitam: saltem illos quorum intererat ita simulasse: ut fecerant quidem de Alexandro nationes Barbaræ; dum interim ipsi Macedones indignanter admodum talia ferrent.

Simile ferè exemplum habemus in Tito hujus Vespasiani filio. Qui, dum bellum idem civile jam

ſimul cum Patre agitaret animo, Paphiæ Veneris Oraculum conſuluerat. Hiſtoriam ipſam jam adduxi in priore mea Diſſertatione, quapropter pauca ſolum ex illâ hîc apponam : *Soſtratus , Sacerdotis id nomen, ubi læta & congruentia exta , magniſque conſultis annuere Deam vidit , pauca in præſens , & ſolita reſpondens ,* PETITO SECRETO *futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus , ſuſpenſis Provinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum* [*fiducia*] *acceſſit.*

Hæc quippe atque hiſce ſimilia multum poterant apud ſtultum vulgus, quod totum ferè à divinationibus & Oraculis pendebat : atque adeo talis fama ac rumor de ipſis diſperſus, præſertim in motuum horum initiis , ipſis maximè conducebant ; imprimis jam veteribus Ducibus ac claris militia , ſubnixiſque auxilia ac potentia Legionum atque auxiliarium ; & in turbido tali ſtatu Reipublicæ.

De aliis conſultoribus nullum exſtat exemplum : neque è re hoc fuiſſet Antiſtitum. Periculum enim ſic fuiſſet, ne detegerentur ipſorum myſteria arteſque fallendis conſultoribus adornatæ.

Sed ut propius accedamus , ac detegamus artes ac præſtigias horum ſacerdotum , ſive potius impoſtorum ; Conſideremus , quæſo , præcipua , atque ab antiquis ſæculis inter Ethnicos celeberrima , χρηστήρια.

De Delphico igitur , ut inde initium capiam , ita loquitur Strabo : Φασὶ δ' εἶναι τὸ μαντεῖον, ἄντρον κοῖλον κατὰ βάθους, οὐ μάλα εὐρύστομον· ἀναφέρεσθαι δ' ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκεῖσθαι δὲ τοῦ στομίου τρίποδα ὑψηλὸν, ἐφ' ὃν τὴν Πυθίαν ἀναβαίνουσαν, δεχομένην τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἔμμετρά τε καὶ ἄμετρα· ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιητάς τινας ὑπουργοῦντας τῷ ἱερῷ.

Ora-

Oraculum ipsum, ajunt esse cavam profundè specum, aditu non admodum lato: ex ea spiritum efferri furoris Divini efficacem: supra orificium Tripodem situm sublimem, quo conscenso Pythia, ubi spiritum exceperit, carmine solutâque oratione sortes ab ea pronuntiari. Porrò Poëtas quosdam esse fani administros, qui prosâ oratione edita in versus numerosque redigant.

Insidebat Pythia Tripodi; at in adyto, ac procul ex oculis eorum qui prætensum illum Apollinem consultum venerant: ut patet quidem satis clarè ex Lucano; at clarius adhuc ex Plutarcho, qui nos docet illos in cella quadam in eam rem constructam consedisse. Ita enim ille sub finem Dialogi de Defectu Oraculorum: *Nam cellâ in quâ consultores Oraculi sidere jubent, nec sæpè nec stato tempore, sed incertis utcunque intervallis fragrantiâ repletur & aura, qualem suavissima & pretiosissima unguenta ex adyto tanquam fonte effunderent.* Græca sunt: Ὁ γὰρ οἶκος ἐν ᾧ τοὺς χρωμένους τοῦ θεοῦ καθίζουσιν, οὔτε πολλάκις, οὔτε τεταγμένως, ἀλλὰ ὡς ἔτυχε διὰ χρόνων εὐωδίας ἀναπίμπλαται καὶ πνεύματος, οἵας ἂν τὰ ἥδιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν μύρων ἀποφορὰς, ὥσπερ ἐκ πηγῆς τοῦ ἀδύτου προσβάλλοντος.

Unde autem hæc fragantia, &c. postea disquirendum.

Non præsentes igitur aderant, nec quid rerum gereretur in adytis, quidve infra in specu subterranea sciebant, aut scire poterant. At optima occasio erat hîc multa adornandi, quibus imponere possent consultoribus. Ædes enim illæ quæ in urbe huic Templo subjiciebant, aliæve cellæ vel ædiculæ Templi περιβόλῳ seu septo connexæ, aut etiam intra illud ædificatæ, Occultum atque incognitum transitum dare poterant ad adyta & loca iis subjecta; unde per suffimenta atque alia ipsorum fallaciis conducentia, ut visus illorum qui propius accedebant,

obnu-

obnubilaretur, ſua peragere poſſent. Atque ipſa Virgo Pythia per commoda inſtrumenta in id adaptata etiam ſuas partes agere poterat; ſive ut per tubam locutoriam vocem intenderet, ut ſic humanis majora ſonare videretur; ac lanariâ herba, aliiſve adminiculis, ſpumam in Ore concitaret; aliiſve pluribus modis obſeſſam ſe Dæmone ſimularet. Cujuſmodi fraudum exempla copioſe ſatis dabimus.

Notemus interim & iis, quibus (ſi quibuſdam id contigit) propius ad adyta accedere permittebatur, viſum ita ibi fuiſſe præpeditum per laureas fraudes, quibus illa erant obſepta, ut illuc eorum acies penetrare nequiret, qui cupide nimis eo introſpicere tentabant Hoc non obſcure indicatur ab Æſchylo, in Eumenidibus ubi Pythia:

Ἐγὼ μὲν ἕρπω πρὸς πολυστεφῆ μυχόν.

Equidem accedo ad Antrum [*adyta*] *frondibus multis obſeptum.*

Religioſi videlicet ac pio prætextu non ſola ipſa Pythia, verum & Prophetæ ipſius, & Conſultores Oraculi, & Tripes cui Pythiæ inſidebat, & ipſa adyta, lauro erant coronata atque obſepta. Quod impedimentum forſan non è minimis adjumentis erat, quibus obſcuritas loci, quâ adyta ſemper, ad majorem venerationem horroremque religioſum incutiendum, obtenebrata erant. Magis eluceſcunt hæc ex Ariſtophane ejuſque Græco Scholiaſte, quorum primus in Pluto:

Τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων.

Ad quem verſum Scholiaſtes inter alia hæc ſequentia habet. Οἱ δὲ [dicunt ſcilicet] ὅτι ἐν μέσῳ τῶν στεφάνων καθημένη ἔλεγεν ἡ Πυθία.

A quibus non abludit Lucretius dum lib. 5. de Philoſophis ita canit:

— *Mul-*

—— *Multa bene, ac divinitus invenientes,*
Ex adytis tanquam cordis, responsa dedere
Sanctius & multò certâ ratione magis, quam
Pythia, quæ Tripode ex Phœbi LAUROQUE *profatur.*

Cuncta videlicet ibi dolis fabricandis miserisque Consultoribus decipiendis comparata erant.

Clandestini ac subterranei introitus exemplum dat nobis historia illa de Belo ac Sacerdotibus ejus per Danielem deprehensis: quæ omnibus satis nota est. Alia hujus rei exempla quoque in sequentibus adducentur Sonum verò ita posse in immensum adaugeri, ut maneat interim vox optimè articulata, ac commodissime ea internoscatur; eo quod nihil plane variet ab ista quæ simplici ore, & absque ullo instrumenti adminiculo radditus, nisi solo augmento sive intensione per instrumentum tale facto; docent certissime nos illæ tubæ locutoriæ per Samuelem Morlandum Equitem Anglum inventæ (nisi prior ipsi fuerit R. P. Kircherus, qui eas sibi, ut jam antea excogitatas, vendicat) ac nunc per totam Europam satis notæ. Hisce & adjumento esse poterat fornix sive adyti sive ipsius templi sive utriusque simul: qualia quotidie in Templis majoribus experimur. Nec fiebant ista omnia nisi post intercurrentis temporis spatium: neque semper aut quotidie reddebantur Oracula; sed (præterquam quod certis statutisque temporibus diebusque & Delphis & alibi darentur hujusmodi responsa,) sub prætextu Haruspicinæ ominumque inde capiendorum, aliorumque, purificationum scilicet, immolationum seu sacrificiorum, quæ Deo offerenda erant, sat temporis nanciscebantur, quo omnia rite possent apparari, absque consultorum de talibus argutiis suspicione. Fastos certè nefastosque suos dies, (quibus aut consulere Deum aut non consulere licebat) Oraculo-

culorum Pròphetas, atque inprimis quidem Delphicos, habuisse patet ex Plutarcho, in vita Alexandri, atque historia ibi narrata; quam inferius (aliâque occasione) adducam. Notemus solùm obiter, Alexandrum illum Pseudomantem, jam sæpius nominatum atque nominandum, hæc belle imitatum fuisse.

Ex antro autem Tripodi subjecto etiam simulatus ille furor adjuvari poterat, per suffimigationes, sulphureas ac narcoticas, vimque obnubilandi mentem ac dementandi obtinentibus: qualia medicorum filiis minimè ignota sunt: aut talia in os assumere potuit ipsa Pythia. Quam artificiose autem dementia ac furor Dæmoniacus effingi possit: ac quam frequenter, non tantum commune vulgus, verum & Docti homines imò & Medicæ artis admodum periti fallaciis ejusmodi decipiantur (modo dominetur ipsorum animis, quæ tam latè regnat, superstitio) plurima harum rerum curiosis nota sunt exempla; ac quam sæpè, cum pudore talium nimis credulorum, fraus detecta fuerit, & meritis suppliciis affecti harum præstigiarum tam inventores quam actores. At illustre valdè exemplum (ac cui nullum par in omni historia inveniri puto) habemus apud Amplissimum Doctissimumque J. A. Thuanum initio libri Historiarum nostri temporis: quod hîc afferre me propriis ipsius verbis, nervosis sanè atque elegantibus, Lectori tædiosum minimè fore confido:

Publicato Nannetensi edicto res incidit, quæ non mediocrem Regi molestiam, rebus compositis summam perturbationem attulit. Nam recenti edicti promulgatione plerique factiosi in occulto maximè offendebantur, occasionemque quærebant res miscendi, quam ex levi causâ tunc oblatam avidissimè arripuerunt. Jacobus Brosserius

rius Romorantino in Sequalonia oppido natus, pannificii ac laboris rustici, quo ferè illis locis victitant, pertæsus, circulatorum conditionem per præstigias plebeculæ vulgò illudentium potiorem duxit, & Martha, quam spiritu maligno vexari fingebat, Silvina & Mariâ filiabus secum assumptis, relicto lare urbes ac oppida Ligeri vicino circumposita circumire cœpit, magno hominum ad rei novæ spectaculum concursu. Sed postremo ubi fraus patuit, Aureliani & Cleriaci sacri collegii sodales conciliari decreto XVI. Kalend. April. & XIII. & XIIII. Kalend. VIIIbr. anno superiore prohibuerunt, ne quis Sacerdos ex illa Diœcesi ad excantandum commentitium illum Spiritum ritus ab Ecclesia præscriptos usurparet; qui aliter faceret, sacris interdiceretur; inde cum ad Andegavum venisset eadem simulatione Martha, Carolus Miro urbis Episcopus eam, antequam ad sacras ceremonias accederet, observare voluit. Mensæque adhibitam, cum aqua consecrata pro vulgari propinata nihil commoveri, vulgari, quam consecratam esse dicebat, porrectâ convulsionibus ac membrorum distorsionibus statim exagitari cerneret, in fraudis suspicionem venit; quam ut magis convinceret, altâ voce ceremonialem exorcismorum librum afferri jussit. Tum recitato primo Æneidos versu, illa ad id instructa, quæ exorcismi principium per ea verba fieri crederet, affectato membrorum motu à Spiritu torqueri se finxit, ob idque ab Episcopo mox dimissa est; monito in arcano patre, ut filiam domum reduceret, neque plebi imposturis hujusmodi amplius fucum faceret.

Verùm is Lutetiam versus iter intendit urbem factionibus scissam, & in qua permultos seu credulitate, sive ut ex eo motus occasionem quærerent; consiliis suis fraudulentis propitios fore sperabat, & ad B. Genovevæ cœnobium populi ob præcipuum cultum concursu frequens divertit. Ibi sacri remedii ope imploratâ, antequam de obsessæ vita, conditione, famâ, valetudine anquisitum

*ſitum eſſet, Patres Capucini occupant, & coram ignara plebe ad exorciſmos Martha contortis membris ſubſiliente facilè adſtantibus perſuadent, verè eam à ſpiritu torqueri. Jamque is rumor tota urbe percrebuerat, cum Henricus Gondius urbis Epiſcopus partes ſuas interpoſuit, & ut negotium ordine procederet, Michaëlem Mareſcotum, Nicolaum Ellanium, Joannem Altinum, Jo. Riolanum, Ludovicum Duretum celeberrimos Academiæ Pariſienſis Medicos accerſi juſſit, & poſt editas à Marthâ ſolitas geſticulationes, cum Latinè & Græce interrogata, neutram ſe linguam intelligere oſtenderet, unanimi ab iis conſenſu Epiſcopo roganti reſponſum eſt, nihil à Spiritu; * multa ficta, pauca à morbo eſſe: tantum reperta lingua rubra & inflammata, & in ſiniſtro hypochondrio obſcurum aliquod murmur exauditum: Poſtridie Ellanius & Duretus eodem conveniunt, & Duretus infixa inter pollicem & indicem acu, an ſenſu doloris tangeretur, tentare voluit; cum ad ictum non tremiſceret, poſt peractas ceremonias rogati ab Epiſcopo ſententiam medici, collegas accerſiri & in craſtinum rem differri petierunt. Igitur Kalend. Aprilib. magna omnium exſpectatione à Seraphino Patre exorciſmi repetuntur, ad quos Martha oculos rotans lingua exerta, & contortis membris ac toto corpore exhorreſcebat; tum ad hæc verba,* ET HOMO FACTUS EST, *ſupina deſultatione veluti exoſſato corpore fluctuans ab altari ad valvas ſacelli, in quo erant irrepſit, quâ re perculſis aſtantibus P. Seraphinus commotior*

* Jean de Serres, tome V. Les Medicins ſont requis de dire ce qui leur en ſemble. Preſque tous concluent, & Mareſcot en porte la parole à l'Eveſque: Qu'il n'y a nulle operation diabolique, beaucoup de feintiſe & peu de mal, peu d'autres (commo en une compagnie il ſe trouve tousjours des eſprits de contradiction, qui penſeroient manquer de ſuffiſance s'ils ne taſchoient d'affoiblir ou renverſer par contraires raiſons celles d'autruy) proteſtent qu'ils remarquent en Marthe tous les ſignes ordinaires aux demoniaques, &c.

motior exclamavit. Si quis sit adhuc incredulus, hic Spiritum intus agentem sistat, & vitæ periculo cum eo luctetur. Heic Marescotus nihil nisi fictum videns, & imposturam non ferens, ego verò, inquit, periculum in me recipiam. Spiritus, si potest, me validior ferat. Quibus dictis statim contra obluctanti manus in cervicem injicit, eamque consistere jubet. Illa ubi se captam videt, cum se amplius commovere non posset, ut imposturam tegeret, Spiritum abiisse, seseque reliquisse respondet, & exorcista, ut mendacium auctoritate suâ adjuvaret, Martham nunc esse, & Spiritum discessisse confirmavit: ad hæc cum Marescotus diceret, Spiritus ergo à me fugatus est, Episcopus veritatis indagandæ cupidus rursus exorcismos repeti imperat; illa primò nihil moveri, & cum Marescotum cervici suæ imminentem videret, ut ipse Riolanus & Altinus medicinam suam curarent, inclamare, cæterum ab omni gesticulatione abstinere. Mox ubi eos facessisse credidit, in tergum prolapsa ad notas artes confugere. Tum medici rursus comparent, & in vacuo luctantem nullo negotio comprehensam tenent. Cumque Seraphinus, ut se erigeret, juberet: Marescotus per jocum Spiritum in pedes se posse erigere negavit, se nimirum Jesu Christi, qui malignorum Spirituum terror est, fiducia fretos, nihil eorum æstus minasve expavescere, neque verò heic Spiritum latere, ac nihil præter naturam esse. Marescotum dicentem excepit Riolanus, & ad Martham conversus, Misera, inquit, quousque perges nobis illudere? nunquamne plebeculam ludificare desines? agnosce culpam, patent tuæ fraudes, & nisi maturè veniam deposcas, brevi traderis in manus judicis, qui quæstione veritatem extorquebit. Hæc omnia Græcè Latinéque dicta, cum Martha interrogata se non intelligere fassa esset, habita Medicorum, qui aderant, deliberatione, & sex ex iis in priore sententia perseverantibus, Duretus Spiritu maligno correptam virginem affirmavit,

mavit, iis præcipuè indiciis, quod linguam præter naturam exseruisset, & acum altè infixam nullo doloris sensu pertulisset. Altinus verò, multa in ea imposturæ signa non inficiatus est; cæterum trimestere, intra quod diligentiùs observaretur, exspectandum: nam Joannem Fernelium sic censere, qui non nisi post trimestre de quodam magnæ dignitatis viro, qui Spiritu vexabatur, cognoscere potuisse in libris de abditis rerum causis scripsit. Ita eo die discessum est; cumque de negotio omninò actum crederetur, postridie alii medici arcessuntur, Marescoto aliisque qui ab initio vocati fuerant, non admissis, & coram Seraphino ac Patre Benedicto ex eodem Cupucinorum ordine Anglo, Martha præter corporis motus consuetos etiam ad verba Græca, quæ ignorare se antea dixerat, atque adeo ad Anglicana disertè respondisse dicitur. Demumque attestatio ab iis conficitur coram Episcopo & Josepho Fullone S. Genovesæ cœnobiarchâ III. Non. April. quo Martha verè à Spiritu vexari pronuntiatur. Causæ scripto additæ, quod cum motus illi sine pulsus, respirationis, ac coloris mutatione, violenti & horrendi oris rictus, spuma tenuis, linguæ exsertio, morbo minimè attribui possint, quod in confesso universis erat, & acus in collum & manus infixæ sine doloris manifesti sensu & nullo cruore emisso omnem fictionis suspicionem tollerent, reliquum esse, ut hæc omnia præter & supra naturam Symptomata, ac inprimis linguarum, quas ipsa non didicerat, intelligentia à maligno Spiritu virginem inhabitante proveniant. Eodem scripto continebatur, præter ea quæ coram medicis signa edita fuerant, Fullonem affirmare, Martham cum à sex robustis hominibus teneretur, in sublime quatuor pedes supra ipsorum capita sublatam magna adstantium admiratione aliquandiu constitisse, quæ omnia argumenta scripto contrario postea Marescotus confutavit. Nam quod acus collo infixas non senserit, id coram se factum non esse, & cum ipse coram

cæteris

cæteris collegis idem fecisset, sensisse Martham: Sed & P. Seraphinum statim inclamasse, Martham esse, & Spiritum ab ea discessisse. Et vero dissimulari sensum hujusmodi læsuræ in parte carnosâ, indicium esse non solum præstigiatores plerosque, sed ipsos pueros aulicos ac lixas, qui in cruribus & brachiis acus admittunt, neque propterea à Spiritu obsideri creduntur. Stoicos olim idem factitasse atque adeo censuisse, dolorem in opinione consistere, & multos ad mortem virgis cæsos, nullo doloris sensu, eandem constantiam in Spartana Repub. quasi lege sancitam, & exemplis permultis confirmatam. Multos tanquam Sortilegos eo argumento ad mortem damnatos, qui postea supremi Senatus judicio absoluti sunt: & si subtilius in naturæ secreta penetrandum est, certissimum esse, quod Galenus contra Aristotelem rectissimè disputat, sensum non esse mutationem quæ fit in instrumento, sed à mutationis cognitione provenire, unde fieri, ut qui profundâ cogitatione defixi meditantur, oculis objecta plerumque non videant, aut quæ coram dicuntur, non capiant; quippe visus Spiritu cum suâ facultate in fonte ipso retento, ac sensu communi ab anima minimè ad oculos aut aures transmisso, & anima ipsa alio divertente, unde esse ut inter pugnandum plerique ictus sclopetorum in partibus carnosis non sentiant. Sic Archimedem olim pulveri suo intentum Syracusarum dereptarum fragorem auribus non percepisse; quod vero sanguinem non emiserit, ad rem non plus facere. Nam cottidie evenire, ut quibus vena secatur, si ad ictum exhorrescant, sanguis sistatur. Omninò ridiculum esse, quod de spuma adducitur. Nam cui dictum visumve, aut quem fando accepisse, Spiritus malignos spumam emittere, tenuem, spissam, albam, nigram? nam nigra omnia iis affingi, & scitum esse anile commentum, Dæmonem in oculo tunicam albam non habere. Quod ad motus violentos & rapidos, sine pulsus, respirationis, aut coloris mutatione

atti-

attinet, eos non tales fuisse, quin facile ab astantibus medicis reprimi potuerint, & quæ postea iis absentibus facta memorantur, ea januis obseratis acta. Nimirum non patuisse fores, ne pateret veritas, & ut hæc quæ ad miraculum in majus extolluntur, vera sint, medicæ rei peritis constare, in melancholicis, lunaticis, & hujusmodi morbis præpeditis spissum ac terrestrem sanguinem, & qui facile non accenditur ac præterea rarum pulsum esse. Plerosque ex iis visos, qui noctu interdiuque cursitant, cum horrendis clamoribus canum instar ululantes, sine ulla pulsus respirationis, & coloris itidem mutatione, & multum in ea valere consuetudinem. Martham verò jam totos XV. menses Andegavi, Salmuriæ, Cleriaci, Aureliani, & in hac urbe tanquam simiam aut ursum traduci, & gesticulationibus illis assuevisse, eoque minus illis affici, multa in natura cottidie admiranda & fidem captumque humanum superantia deprehendi, quæ tamen minimè Spiritibus, sed occultis ejusdem naturæ arcanis assignantur, à cane rabioso morsos tanquam canes latrare. Lycanthropos ululare, & humana carne vesci, quippe læsa phantastica facultate cum se lupos putent esse, imò argumentum reflecti posse, ut ostendatur, Martham à Spiritu minimè obsideri; nam S. Marci testimonio convinci posse, eos qui à Spiritu exercentur, post membrorum agitationes ac violentas convulsiones abscedente eo attonitos & membris quasi confractos remanere: idem & Fernelium in libris de abditis rerum causis confirmare multis exemplis; atqui Martham nullam pulsus, respirationis, coloris mutationem pati; nullâ membrorum fatigatione vexari; igitur minimè à Spiritu obsideri. Ultimum quod à Medicis contra sentientibus affertur, si utique probaretur, magis urgere; Martham cum Græcè & Anglicè interrogaretur, disertè, quasi intelligeret, respondisse. Sed neque id satis idoneè probari, & quod in eam rem dicitur, suspicione fraudis

non

non carere, & apparere præmonitam virginem ad interrogata illa hujusmodi responsum dedisse. Nam si Græcè intelligit, cur cum Latinè, quæ lingua toto Occidente adeò communis est, interrogatur se minimè intelligere dixit? an semper audiendos qui Martham tunc esse, cum nihil intelligit, & Spiritum ab ea recessisse mendacio tam fœdo patrocinantes blaterant? Quod verò ab aliis additur, eam supra eorum, qui captam tenebant, se capita efferentem in vacuo aliquandiu constitisse; præter naturam non esse. Nam quicquid rectâ linea movetur, antequam in contrarium moveatur, ut quiescat necesse habere; sic pilam in parietem ejaculatam, antequam reflectatur, ad parietem quiescere. Sic arteriam post dilatationem, antequam contrahatur, pariter interquiescere. Et verò notandum id à prandio visum: nam mane imposturam iidem, qui nunc contrarium asserunt, concorditer clamitabant, cum videlicet vapores in cerebrum sublati idem quod suffusiones, quæ extra locum suum res ob oculos referunt, operantur. Sic potuisse fieri ut nonnulli duplicem Martham, alteram humi, alteram in sublimi viderint. Quid quod quidam visam eam palpitare intus, & quod equi deficientes faciunt, ilia ducere miraculi loco retulerunt? alii denique ex imo ventre clauso ore & compressis labiis loqui? an engastrimythos & sternomanteis Hippocrati non indictos, ipsis ignotos esse? at cui bono? inquiunt postremo nonnulli inter eos cordatiores crediti. Nimirum ad emendicandam stipem, & lucrum ex otiosa & inerti vita per præstigias captandum, quis scit an & ad cienaos populi animos, ac denique seditionem in principe regni urbe, exemplo ad alias transituro, excitandam? Inter hos contentionum æstus immane quantum distracta concordia, & scissa omnium studia, adeo ut metus incesserit, ne res in apertum motum erumperet. Nam prudentiores tam ardens quorundam in ea caussa studium sic interpretabantur, quasi occasio edicti

nuper

nuper facti cum Regis invidiâ convellendi quæreretur; & Rex qui tunc ad Fontem-bellaqueum erat, à fidis monitus, veritusque ne per scrupulosas ac vagas, quæ in hujusmodi cæremoniis interrogationes vulgò fiunt, antiqua odia vix sopita renovarentur, & nova factionum semina inter populum sererentur, Senatui mandavit ut auctoritatem suam interponeret, & coitiones illas, quæ paullum jam à seditione aberant, maturè impediret. Itaque decretum, ut Martha Magistratui traderetur, qui eam diligenter observaret adhibitis medicis ac peritis; & post mensem ad Senatum referret. Petro Lugolio criminalium caussarum assessori, & Francisco Villamontano cognitoris regii vicario id negotii datum; qui eam totos XL. dies sub liberâ custodia habuerunt. Quo tempore ad eam visendam admissi N. Ribitus Riverius Regis archiatros, Andreas Laurentius Reginæ item archiatros, Petrus Lasilæus medici collegii decanus, Albertus Faber, Marescotus, Ellanius, Altinus, Lussonus, Petreius, Renardus, Hervardus, Cusinotus, Ambosius, Palmerius, Marcesius ex eodem ordine: qui omnes nihil præter naturam in eâ puella animadvertisse scripto testati sunt. ipsa feriis Paschalibus peccata coram Sacerdote confessa sacrum viaticum placidè sumpsit, cessantibus, POST MUTATAM CUSTODIAM, *paullatim horrendis illis, de quibus tantus rumor passim percrebuerat, gesticulationibus.*

Postremum verò hujus Tragœdiæ actum (nam Tragicum planè exitum habuit hæc res, actoribusque luctuosum) videat Lector apud hunc eundem Thuanum, & in Epistolis verè aureis Illustrissimi Cardinalis Ossatii: quod ea quidem sint extra meum propositum, digna tamen quæ à talium curiosis ibi legantur.

Non autem omittenda duco quæ Lucianus de Alexandro illo Pseudomante obsessum se numine simu-

ſimulante, narrat: Εἰσβαλὼν γοῦν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοιαύτης τραγῳδίας διὰ πολλοῦ εἰς τὴν πατρίδα, περίβλεπτός τε, καὶ λαμπρὸς ἦν, μεμηνέναι προσποιούμενος ἐνίοτε, καὶ ἀφροῦ ὑποπιμπλάμενος τὸ στόμα, ῥᾳδίως δὲ τοῦτο ὑπῆρχεν αὐτῷ, στρουθίου τῆς βαφικῆς βοτάνης τὴν ῥίζαν διαμασσωμένῳ. τοῖς δὲ θεῖόν τι, καὶ φοβερὸν ἐδόκει ὁ ἀφρός.

Alexander itaque multò poſt in patriam cum hujuſmodi tragœdia ingreſſus, conſpicuus erat & ſplendidus: CUM SESE NONNUNQUAM AFFLATUM NUMINE SIMULARET, ORE SPUMA PLENO. *Id quod ille Lunariæ herbæ ad tingendum aptæ radice commanducatâ facilè efficiebat: Cæterum illis Divinum quiddam ac formidandum ſpuma illa videbatur.* At plura huic fraudi conducere poterant: neque aliquis ferè eſt, quin noverit hanc ſapone Hiſpanico, ac garo illo Moſcovitico, quod vulgò *Cavajaris* nomine venit excitari atque elici commode poſſe. Hac occaſione data temperare mihi non poſſum, quin addam ea quæ in Itinerario ſuo Gallicè conſcripto, *Balthaſar de Monconys*, homo minimè ſuperſtitioſus, ſed curioſiſſimus naturæ naturaliumque cauſarum indagator, pag. 8. primæ partis, nobis narrat. Verba ipſius ſunt hæc ſequentia: *Le 8. au Matin j'allay voir la ſuperieure des Urſelines jadis poſſedée ſelon l'opinion commune, ce qui m'avoit donné la curioſité de la voir. Je la fû donc demander, & j'eus la patience de l'attendre dans le parloir plus d'une groſſe demi-heure. Ce retardement me fit ſoubçonner quelque artifice: c'eſt pourquoy apres luy avoir fait compliment je la priay de me monſtrer les caracteres que le Demon que la poſſedoit avoit marquez ſur ſa main, lors qu'on l'exorcizoit; ce qu'elle fit en tirant le gant qu'elle avoit à ſa main gauche. J'y vis en lettres de couleur de ſang ſur le dos, commençant du poignet juſqu'au petit doigt,* JESUS; *au deſſous tirant vers*

vers l'épaule, MARIA; *plus-bas*, JOSEPH; *&* *plus-bas a la quatriesme ligne*, F. DE SALLES. *Elle me dit toutes les meschancetez du Prestre Grandier, qui avoit esté bruslé, pour avoir donné le malefice au Convent, & comme un Magistrat de la Ville, duquel il desbauchoit la femme, s'en estoit plaint à elle & que de concert ils l'avoient dénoncé, non obstant les fortes inclinations que ce malheureux luy causoit par ses sortileges, dont la misericorde de Dieu la preservoit. Enfin je pris congé d'elle & auparavant je souhaitay de revoir sa main, qu'elle me donna fort civilement, au travers de la grille. Alors la considerant bien, je luy fis remarquer que le rouge de lettres n'estoit plus si vermeil, que quand elle estoit venuë, & comme il me sembloit que ces letires s'escailloient & que toute la peau de la main sembloit s'eslever, comme si c'eust esté une pellicule d'eau d'empois dessechée; avec le bout de mon ongle j'emportay par un leger attouchement, une partie de la jambe de l'M. dont elle fut fort surprise, quoyque la place restast aussi belle que les autres endroits de la main. Je sú satisfait de cela. Je pris congé d'elle, &c.* Sed denuò redeamus ad Strabonem, à quo jam dudum est quod per hanc digressionem divertimus, digressione tamen aliquibus forsan non injucundâ.

Addit Strabo: *Pythiâ, uti dicebatur, carmine solutâque oratione sortes pronuntiari. Porrò Poëtas esse quosdam fani administros, qui prosâ Oratione edita in versus numerosque redigant.*

Quod verò de *Carmine* addit, id de temporibus antiquis intelligendum, minimè de ipsius Strabonis ævo. Namque ex Cicerone superius allato patet, jam ante Pyrrhi tempora Pythiam desiisse Oracula sua carmine proloqui. Hinc etiam est quod integro libello inquirat Plutarchus, *cur Pythia carmine Oracula non ampliùs redderet.* Qui Plutarchus

quo-

quoque idem cum Strabone de Poëtis illis teſtatur; lib. de Pythiæ Oraculis; cur, ſcilicet, illa non amplius carmine reſpondeat:

Πολλῶν δ' ἦν ἀκούειν ὅτι ποιητικοί τινες ἄνδρες, ἐκδεχόμενοι τὰς φωνὰς καὶ ὑπολαμβάνοντες ἐπι καθῆντο περὶ τὸ χρηστήριον, ἔπη καὶ μέτρα, καὶ ῥυθμοὺς οἷον ἀγγεῖα τοῖς χρησμοῖς ἐκ τοῦ προστυχόντος περιπλέκοντες. *Multos quoque audiviſſes qui dicerent, Poëtas quoſdam etiamnum apud Oraculum deſidere, qui voces exciperent, iiſque ſubitò verſus & numeros tanquam vaſa quædam circumplicarent.*

De quibus Poëtis ſtatim inferius plura. Cur autem initio quidem carmine, poſtea verò ſolum proſa oratione reſponderit Apollo, hæ procul dubio fuere rationes; Quod non ſemper paratas haberent tales Pythias quæ verſus ſatis bonos ipſæ componere poſſent, & ſic per illa reſpondere conſulentibus; aut quæ accuratè ſatis atque ita ut oportebat eos proferre poſſent; unde & verſus manci, atque hiulci, aut, ut Lucianus: ὑπέρμετρα καὶ ἐνδεᾶ μέτρα, ex eo, quod illos non bene efferret; imò quod & à Sacerdotibus ipſis iſtos componentibus, ex inſcitia legum metricarum, ſæpius malè ac vitioſe compoſiti fuiſſent. Unde etiam cum riſu ac contemptu à multis excipiebantur: ab Epicuræis præſertim, Cynicis, Ariſtotelicis, Peripateticis, aliiſque: quibus aliàs multis de cauſis contemptui Oracula atque irriſui erant. Hinc videmus (præter Onomanum, Ciceronem alioſque) Lucianum ubicunque potuerit occaſionem arripere iis inſultandi; uti inter alia in Dialogo cui titulus Juppiter Tragœdus, hiſce verbis: Ὁρῶ γοῦν καὶ τὸν Ἀπόλλω γελώμενον ἐπ' ἐνίοις τῶν χρησμῶν. καί τοι ἐπικρυπτόντος τὰ πολλὰ τῆς ἀσφαλείας, ὡς μὴ πάνυ σχολὴν ἄγειν τοὺς ἀκούοντας ἐξετάζειν τὰ μέτρα.

Itaque video Apollinem ob Oracula nonnulla deri-

deri; quamquam cautionis causa multa obscuret, ne omninò audientes otio indulgeant ad expendendos versus. Sunt autem verba Mercurii, qui modo dixerat: Ἐγὼ δὲ ἥκιστα ποιητικός εἰμι ὥστε διαφθερῶ τὸ κήρυγμα, ὑπέρμετρα ἢ ἐνδεᾶ ξυνείρων. καὶ γέλως ἔσται παρ' αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἀμουσίᾳ τῶν ἐπῶν.

At ego Poëticen non calleo, adeò ut præconium sim corrupturus, si hypermetros & defectivos versus, connectam: & risum ipsis movebo meâ carminum imperitiâ. Quibus tum adhærent verba statim adducta.

Sed nec Plutarchus id ullo modo dissimulat: verum è contra causam inquirit unde illud contigerit (ac quidem satis superstitiosè) in Dialogò illo, cur Pythia non amplius carmine redderet responsa, hisce sequentibus: Ἐκ τούτου γενομένης σιωπῆς, πάλιν οἱ περιηγηταὶ προσεχειρίζοντο τὰς ῥήσεις. χρησμοῦ δέ τινος ἐμμέτρου λεχθέντος, οἶμαι περὶ τῆς Αἴγωνος τοῦ Ἀργείου βασιλείας, πολλάκις ἔφη θαυμάσαι τῶν ἐπῶν ὁ Διογενιανὸς, ἐν οἷς οἱ χρησμοὶ λέγονται τὴν φαυλότητα καὶ τὴν εὐτέλειαν, καίτοι μουσηγέτης ὁ θεὸς, καὶ τῆς λεγομένης λογιότητος οὐχ ἧττον αὐτῷ τὸ καλὸν, ἢ τῆς περὶ μέλη καὶ ᾠδὰς εὐφωνίας μετεῖναι, καὶ πολὺ τὸν Ἡσίοδον εὐεπείᾳ καὶ τὸν Ὅμηρον ὑπερφθέγγεσθαι. τοὺς δὲ πολλοὺς τῶν χρησμῶν ὁρῶμεν καὶ τοῖς μέτροις καὶ τοῖς ὀνόμασι πλημμελείας καὶ φαυλότητος ἀναπεπλησμένους. παρὼν οὖν Ἀθήνηθεν ὁ ποιητὴς Σεραπίων, Εἶτα (ἔφη) ταῦτα τὰ ἔπη τοῦ θεοῦ πιστεύοντες εἶναι, τὸ ἄσωμον, ὡς λέγεται, κάλλει τῶν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου λέγειν, οὐ χρησόμεθα τούτοις ὡς ἄριστα καὶ κάλλιστα πεποιημένοις, ἐπανορθούμενοι τὴν αὐτῶν κρίσιν προκατειλημμένην ὑπὸ φαύλης συνηθείας. ὑπολαβὼν οὖν Βόηθος ὁ γεωμέτρης (οἶσθα γὰρ τὸν ἄνδρα μεταταττόμενον ἤδη πρὸς τὸν Ἐπίκουρον) Ἆρ' οὖν ἔφη τὸ τοῦ ζωγράφου Παύσωνος ἀκήκοας; Οὐκ ἔγωγε (εἶπεν ὁ Σεραπίων) Ἀλλὰ μὴν ἄξιον. ἐκλαβὼν γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἵππον ἀλινδούμενον γράψαι τρέχοντα ἔγραψεν. ἀγανακτοῦντος δὲ τοῦ ἀνθρώπου, γελάσας ὁ Παύ-

Παύ-

Παύσων κατέστρεψε τὸν πίνακα· καὶ γενομένων ἄνω τῶν κάτω, πάλιν ὁ ἵππος οὐ τρέχων ἀλλ' ἀλινδούμενος ἐφαίνετο. τοῦτό φησιν ὁ Βίων ἐνίους τῶν λόγων πάσχειν, ὅταν ἀναστρέφωσι. διὸ καὶ τοὺς χρησμοὺς ἔνιοι φήσουσι οὐ καλῶς ἔχειν, ὅτι τοῦ θεοῦ εἰσιν· ἄλλοι τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι ὅτι φαύλως ἔχουσιν.

Secundum hæc silentio facto, rursum enarratores sacrorum Oracula deprompserunt. Ibi quum Oraculum quoddam carmine editum recitaretur; de Regno (ni fallor) Ægonis Argivi: Diogenianus ajebat, sæpenumero se admiratum fuisse VERSUUM, QUIBUS ORACULA EXPRIMERENTUR VILITATEM ATQUE VITIA. *Atqui Apollinem Musarum ducem esse, & ad quem non minus eloquentiæ quam cantilenæ & vocis elegantia pertineret, & qui Homerum Hesiodumque longe antecelleret facundiâ.* TAMEN PLERAQUE ORACULA ET CONTRA METRI LEGES, ET VOCABULORUM PRAVITATE PECCARE. *Aderat unà Serapio Poëta, qui Athenis eò venerat. Is, putatis ergò, inquit, versus istos Apollinis esse? Sinamus verò eos, ut dicitis, Homericis & Hesiodeis pulchritudine longè inferiores esse, annon utemur iis ut optimè compositis, corrigentes judicium, quod de iis pravâ consuetudine præoccupante fertur? Sub hæc Boëthus Geometra, quem nosti jam in castra Epicuri transitum parare; Audistine, inquit, Pausoni pictori quid contigerit? Non sanè, ajebat Serapio. Atque dignum est auditu, inquit Boëthus. Conduxerat is pingendum equum qui sese volutaret, pinxit currentem; & locatore iniquè id ferente, ridens tabulam invertit, ut inferis sursum elatis partibus, equus jam non currens, sed volutans se videretur. Hoc ait Bio quibusdam etiam Orationibus accidere quando invertuntur. Itaque & Oracula aliqui non dicent bene habere, quia Deus eorum sit author: alii (è contra) Dei non esse, quia sunt vitiosa.*

 Ridet,

Ridet, ut videmus, non insulsè Boëthus illorum hominum ingenium, qui omnia libentiùs credere volebant, quam non credere vi Dæmonum Oraculorum dari responsa: quique potius omnem everti artem metricam passi fuissent, quam quod confiterentur etiam pessimos versus esse malos vel metricis legibus contrarios: imò potiùs confugissent ad illud ignorantiæ & superstitionis asylon, hæc captum nostrum superare. Cujusmodi homines Cicero quoque salsè admodum & acutè deridet. Sed antequam ad ipsum deveniam, paucula adhuc citabo ex Plutarcho: Ἡμεῖς δέ, ὦ Βόηθε, κἂν ἡ φαυλότερα τῶν Ὁμήρου ταῦτα τὰ ἔπη, μὴ νομίζωμεν αὐτὰ πεποιηκέναι τὸν θεόν, ἀλλὰ ἐκείνου τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἐνδιδόντος, ὡς ἑκάστη πέφυκε κινεῖσθαι τῶν προφητίδων. καὶ γὰρ εἰ γράφειν ἔδει, μὴ λέγειν, τοὺς χρησμούς, οὐκ ἂν οἶμαι, τοῦ θεοῦ τὰ γράμματα νομίζοντες ἐψέγομεν, ὅτι λείπεται καλλιγραφίᾳ τῶν βασιλικῶν. οὐ γάρ ἐστι θεοῦ ἡ γῆρυς, οὐδὲ ὁ φθόγγος, οὐδὲ ἡ λέξις, οὐδὲ τὸ μέτρον, ἀλλὰ τῆς γυναικός· ἐκεῖνος δὲ μόνας τὰς φαντασίας παρίστησι, καὶ φῶς ἐν τῇ ψυχῇ ποιεῖ πρὸς τὸ μέλλον. ὁ γὰρ ἐνθουσιασμὸς τοιοῦτόν ἐστι. καθόλου δὲ εἰπεῖν, ὑμᾶς τοὺς τοῦ Ἐπικούρου προφήτας (δῆλος γὰρ εἶ καὶ αὐτὸς ὑποφερόμενος) οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, ἀλλὰ κακίας αἰτιᾶσθε τὰς πάλαι προφήτιδας, ὡς φαύλοις ποιήμασι χρωμένας, καὶ τὰς νῦν, καταλογάδην καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων τοὺς χρησμοὺς λεγούσας, ὅπως ὑμῖν ἀκεφάλων καὶ λαγαρῶν καὶ μειούρων εὐθύνας μὴ ὑπέχωσι. καὶ ὁ Διογενιανός, μὴ παῖζε (εἶπεν) ὦ πρὸς θεῶν, ἀλλὰ διάλυσον ἡμῖν ταύτην τὴν ἀπορίαν κοινὴν οὖσαν. οὐδεὶς γάρ ἐστιν ἄλλων ὃς οὐκ αἰτίαν ἐπιζητεῖ καὶ λόγον ὡς πέπαυται τὸ μαντεῖον ἔπεσι καὶ λόγοις χρώμενον.

Nos autem Boëthæ, quod Pythici versus Homericis sunt deteriores, non censeamus Apollinis esse: sed hoc initium motus subjiciente, suo quamque Antistitarum motu concitari. Etenim si scribenda fuissent, non enuncian-

cianda, Oracula, non puto nos literas Deo imputaturos fuiſſe ac reprehenſuros, quod elegantia regias non æquarent. Non enim Dei eſt vox, non ſonus, non dictio, non metrum: ſed fœminæ: Ille duntaxat viſa ſuggerit, lumenque in animo excitat, ad videndum futura, talis eſt enim inſtinctus furorve divinus. Univerſè autem ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque eſſe apparet) effugere non licet: ſed vitio datis priſcis Antiſtitis, quod malis uſæ ſint verſibus: itemque eas quæ hodie proſa Oratione & quibuſvis vocabulis reſponſa dant, ne cogantur apud vos cauſam dicere propter mutilos elumbeſve verſus. Heic Diogenianus, noli, inquit, ludere, obſecro, ſed hanc nobis difficultatem explica, communem omnium. Nemo enim aliorum etiam eſt, qui non cauſam quærat cur Oraculum deſierit verſibus uti.

Poſt quæ, paucis interjectis, collocutores ſeſe accingunt ad cauſſas hujuſce immutationis indagandas. Quas non abs re riſiſſe Ciceronem dixeram. Sed eum ipſum jam audiamus loquentem, lib.2.de Divinatione: *Sed quod caput eſt* CUR ISTO MODO *jam Oracula Delphis non eduntur, non modò noſtra ætate, ſed jam diu: jam ut nihil poſſit eſſe contemptius? Hoc loco cum urgentur, evanuiſſe, ajunt, vetuſtate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret qui, Pythia mente incitata, Oracula ederet. De vino aut ſalſamento putes loqui, quæ evaneſcunt vetuſtate. De vi loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam divinâ: quæ quo tandem modo evanuit?* VETUSTATE, *inquies. Quæ vetuſtas eſt, quæ vim divinam conficere poſſit? quid tam divinum, quam afflatus ex terrâ mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multò antè, ſed etiam numero verſuque pronunciet? quando autem iſta vis evanuit?* AN POSTQUAM HOMINES MINUS CREDULI ESSE COEPERUNT? *Demoſthenes quidem, qui ab hinc annis prope CCC fuit,*

jam tum φιλιππίζειν *Pythiam dicebat*, ID EST, *quasi cum Philippo facere. Hoc aut eò spectabat, ut eam à Philippo* CORRUPTAM DICERET. *Quo licet existimare, in aliis quoque Oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed* (NB.) *nescio quomodo isti philosophi superstitiosi, & pœnè fanatici, quidvis malle videntur quam se non ineptos. Evanuisse mavultis & exstinctum esse id, quod si unquam fuisset, certè æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.*

Causas ergo istius mutationis, à Plutarcho aliisque ante eum jam Ciceronis ætati æqualibus, vel & eam antecedentibus datas, irridet cum aliis Cicero. At dicat aliquis, & nos illorum rationes tales ridemus: sed inde non sequitur, Diabolum non fuisse causam Oraculorum, item & mutationis ejus de qua jam loquimur. Itane etiam Diabolus tam malus Poëta fuit? ac cum alias vi sua fatidica implere Pythiarum atque antistitum pectora posset: non potuit eas tam bene docere Poëticam, ut nullum periculum esset ne propterea & ipse & ejus antistites ab Epicuræis, Cynicis, Aristotelicis aliisque pluribus risui & ludibrio haberetur? Aut cur in hac re minus potestatis habuit Diabolus antè Pyrrhi tempora: quod tum posset versibus ipse respondere: postea vero id per sacerdotes Poëtas, Prophetas suos id facere coactus fuerit: Etenim ut ante illa tempora non magis veridicus fuit quam postea sed æque mendax, sic etiam obscurus & ambiguus. Certe hæc ratio quam Cicero nobis dat, mihi bona admodum videtur: *Vis scilicet ista evanuit, postquam homines minus creduli esse cœperunt.* Postquam & magis perspicaces redditi videre cœperunt, *totam rem*, à Sacerdotibus, *inventam fallaciis aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut errorem*: uti idem Cicero de sortibus loquitur.

At

At cum minùs adhuc perſpicaces eſſent homines, plura quoque Oracula ubique terrarum vigebant. Sed in illis præſertim Regionibus quibus ingenia erant ſtupidiora. Unde Bœotia (de qua novimus illud ab omnibus fere decantatum proverbium; ſeu verſum iſtum Horatii qui in proverbium ceſſit, *Bœotum in craſſo jurares aëre natum*; quippe ſtupidiora magiſque obtuſa audiebant Bœotorum pectora,) tam ferax fuit olim, imò feraciſſima, teſtibus Herodoto, Pauſaniâ atque Plutarcho. Quamquam hujus Plutarchi ætate hæc ipſa Bœotia nuſquam niſi Lebadiæ deſiderantibus divinationis hauſtum ſuppeditarit; reliqua loca *vel ſilentium*, vel *immanis ſolitudo* invaſerit.

E contra autem ubi acutioris ingenii erant homines, rariora multo erant manteia neque tam longæ durationis; cum fraus illa minus commode apud tales occultari poſſet. Sed revertamur ad Poëtas illos Delphicos. Hos igitur antiſtites ſibi adſciverant; ut quæ proſa oratione à Pythia prolata erant, verſibus quaſi circumveſtirent: eaque occaſione (quem equidem puto præcipuum ſcopum ipſis fuiſſe) ſi non eſſent quæ Pythia illa protulerat, ſatis obſcura, ambigua, aut alia ratione illorum fallaciis obtegendis apta, ea hocce adminiculo corrigerent. Et ſic tamen, licet Oracula ſua Pythia non amplius funderet verſibus, verſibus tamen conſtabant Oracula, neque ita irridendi eos dabatur, ut olim, occaſio. An tamen hæc atque ſimilia non potius contemptum parerent quam auctoritatem hiſce Oraculis apud perſpicaces magis ac prudentes, Lectori prudenti dijudicandum relinquo. Cætera quæ circa hoc χρηστήριον Delphicum conſideranda veniunt, ſeſe ſponte ſuggerent in ſequentibus.

R 4 Tranſ-

Transeo igitur ad Oraculum Trophonii. De quo sequentia Pausanias; qui ipse, uti testatur, illud consuluit; unde id ita accuratè describit, ut à nemine magis accuratam descriptionem exspectare possimus. Sic ergò ille in Bœoticis suis: Κατὰ δὲ τὸ μαντεῖον τοιάδε γίνεται, ἐπειδὰν ἀνδρὶ ἐς τοῦ Τροφωνίου κατιέναι δόξῃ, πρῶτα μὲν τεταγμένων ἡμερῶν δίαιταν ἐν οἰκήματι ἔχει, τὸ δὲ οἴκημα Δαίμονός τε ἀγαθοῦ καὶ Τύχης ἱερόν ἐστιν ἀγαθῆς. Διαιτώμενός τε ἐνταῦθα, τά τε ἄλλα καθαρεύει, καὶ λουτρῶν εἴργεται θερμῶν. τὸ δὲ λουτρὸν ὁ ποταμός ἐστιν ἡ Ἕρκυνα, καὶ οἱ κρέα ἄφθονά ἐστιν ἀπὸ τῶν θυσιῶν. θύει γὰρ δὴ ὁ κατιὼν αὐτῷ τε Τροφωνίῳ καὶ τοῦ Τροφωνίου τοῖς παισί, πρὸς δὲ Ἀπόλλωνί τε, καὶ Κρόνῳ καὶ Διὶ ἐπίκλησιν βασιλεῖ, καὶ Ἥρᾳ τε Ἡνιόχῃ, καὶ Δήμητρι ἣν ἐπονομάζοντες Εὐρώπην, τοῦ Τροφωνίου φασὶν εἶναι τροφόν. καθ' ἑκάστην δὲ τῶν θυσιῶν ἀνὴρ μάντις παρών, ἐς τοῦ ἱερείου τὰ σπλάγχνα ἐνορᾷ. ἐνιδὼν δὲ προθεσπίζει τῷ κατιόντι, εἰ δὴ αὐτὸν εὐμενὴς ὁ Τροφώνιος καὶ ἵλεως δέξεται. Τῶν μὲν δὴ ἄλλων ἱερείων τὰ σπλάγχνα οὐχ ὁμοίως δηλοῖ τοῦ Τροφωνίου τὴν γνώμην. ἐν δὲ νυκτὶ ᾗ κάτεισιν ἕκαστος, ἐν ταύτῃ κριὸν θύουσιν ἐς βόθρον, ἐπικαλούμενοι τὸν Ἀγαμήδην. θυμάτων δὲ τῶν πρότερον πεφηνότων αἰσίων, λόγος ἐστὶν οὐδείς, εἰ μὴ τοῦδε τοῦ κριοῦ τὰ σπλάγχνα τὸ αὐτὸ θέλει λέγειν. ὁμολογούντων δὲ καὶ τούτων, τότε ἕκαστος ἤδη κάτεισιν εὔελπις. κάτεισι δὲ οὕτω. Πρῶτα μὲν τῇ νυκτὶ αὐτὸν ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὴν Ἕρκυναν. ἀγαγόντες δὲ ἐλαίῳ χρίουσι καὶ λούουσι δύο παῖδες τῶν ἀστῶν ἔτη τρία που καὶ δέκα γεγονότες, οὓς Ἑρμᾶς ἐπονομάζουσιν. οὗτοι καταβαίνοντί εἰσιν οἱ λούοντες, καὶ ὁπόσα χρὴ διακονούμενοι, ἅτε παῖδες. Τὸ ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν ἱερέων οὐκ αὐτίκα ἐπὶ τὸ μαντεῖον, ἐπὶ δὲ ὕδατος πηγὰς ἄγεται· αἱ δὲ ἐγγύτατά εἰσιν ἀλλήλων. ἐνταῦθα δὲ χρὴ πιεῖν αὐτὸν Λήθης τὸ ὕδωρ καλούμενον, ἵνα λήθη γένηται οἱ πάντων ἃ τέως ἐφρόντιζε· καὶ ἐπὶ τῷδε ἄλλο αὖθις ὕδωρ πίνει Μνημοσύνης, ἀπὸ τούτου τὸ μνημονεύειν τὰ ὀφθέντα οἱ καταβάντι. θεασάμενος δὲ ἄγαλμα ὃ ποιῆσαι Δαίδαλόν φασιν, ὑπὸ δὲ τῶν ἱερέων οὐκ ἐπιδείκνυται

πλὴν

πλὴν ὅσοι παρὰ τὸν Τροφώνιον μέλλουσιν ἔρχεσθαι, τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἰδὼν, καὶ θεραπεύσας τε καὶ εὐξάμενος, ἔρχεται πρὸς τὸ μαντεῖον, χιτῶνα ἐνδεδυκὼς λινοῦν, καὶ ταινίαις τὸν χιτῶνα ἐπιζωσθεὶς, καὶ ὑποδησάμενος ἐπιχωρίας κρηπῖδας. At post antri, seu potius introitus ipsius, descriptionem, quam jam superius dedimus, ita pergit: Ἐπειδὰν δὲ ἀνὴρ ἔρχηται παρὰ τὸν Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν. καταβάντι δέ ἐστιν ὀπὴ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος σπιθαμῶν τὸ εὖρος δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς. Ὁ οὖν κατιὼν κατακλίνας ἑαυτὸν ἐς τὸ ἔδαφος, ἔχων μάζας μεμαγμένας μέλιτι προεμβάλλει τε ἐς τὴν ὀπὴν τοὺς πόδας, καὶ αὐτὸς ἐπιχωρεῖ, τὰ γόνατά οἱ τῆς ὀπῆς ἐντὸς γενέσθαι προθυμούμενος. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα αὐτίκα ἐφελκύσθη τε καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμεν, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὠκύτατος συνδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἄνθρωπον. τὸ δὲ ἐντεῦθεν τοῖς ἐντὸς τοῦ ἀδύτου γενομένοις, οὐχ εἷς οὐδὲ ὁ αὐτὸς τρόπος ἐστὶν ὅτῳ διδάσκονται τὰ μέλλοντα· ἀλλά πού τις καὶ εἶδε, καὶ ἄλλος ἤκουσεν. ἀναστρέψαι δὲ ὀπίσω τοῖς καταβᾶσι διὰ στομίου τέ ἐστι τοῦ αὐτοῦ, καὶ προεκθεόντων σφισὶ τῶν ποδῶν. Ἀποθανεῖν δὲ οὐδένα τῶν καταβάντων λέγουσιν, ὅτι μὴ μόνον τῶν Δημητρίου ἕνα δορυφόρων. τοῦτον δὲ οὔτε ποιῆσαι περὶ τὸ ἱερόν φασιν οὐδὲν τῶν νενομισμένων, οὔτε χρησόμενον τῷ θεῷ καταβῆναι· χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον ἐκκομιεῖν ἐλπίσαντα ἐκ τοῦ ἀδύτου. λέγεται δὲ τούτου τὸν νεκρὸν ἑτέρωθι ἀναφανῆναι, καὶ οὐ κατὰ στόμα ἐκβληθῆναι τὸ ἱερόν. Ἐς μὲν δὴ τὸν ἄνθρωπον λεγομένων καὶ ἄλλων, εἴρηταί μοι τὰ ἀξιολογώτατα. Τὸν δὲ ἀναβάντα παρὰ τοῦ Τροφωνίου, παραλαβόντες αὖθις οἱ ἱερεῖς, καθίζουσιν ἐπὶ θρόνον τῆς Μνημοσύνης καλούμενον. κεῖται δὲ οὐ πόῤῥω τοῦ ἀδύτου. καθεσθέντα δὲ ἐνταῦθα, ἀνερωτῶσιν ὁπόσα εἶδέ τε καὶ ἐπύθετο. μαθόντες δὲ ἐπιτρέπουσιν αὐτὸν ἤδη τοῖς προσήκουσιν. οἱ δὲ ἐς τὸ οἴκημα ἔνθα καὶ πρότερον διῃτᾶτο παρά τε Τύχῃ καὶ Δαίμοσιν ἀγαθοῖς, ἐς τοῦτο ἀράμενοι κομίζουσι, κάτοχόν τε ἔτι τῷ δείματι καὶ ἀγνῶτα ὁμοίως αὑτοῦ τε καὶ τῶν πέλας. ὕστερον μέντοι τά τε ἄλλα οὐδέν τι φρονήσει μεῖον ἢ πρότερον, καὶ γέ-

λως ἐπάνεισιν οἱ. Γράψαι δὲ οὐκ ἀκοὴν, ἀλλὰ ἑτέρους τὲ ἰδὼν καὶ αὐτὸς Τροφωνίῳ χρησάμενος. Τοὺς δὲ ἐς τὸ Τροφωνίου κατελθόντας, ἀνάγκη σφᾶς ὁπόσα ἤκουσεν ἕκαστος, ἢ εἶδεν, ἀναθεῖναι γεγραμμένα ἐν πίνακι.

Quod ad Oraculum pertinet, observatur ritus hujusmodi: ubi statuerit quis in Trophonii descendere, primùm dierum certum numerum est ei in ædiculâ quâdam commorandum. Illic degens & alia suscipit expiationum genera, & calidis abstinet aquis, Hyrciná fluvio se abluit, carnes ei de victimis largè suppeditant. Immolat enim qui huc descendit Trophonio & Filiis; Apollini præterea, Saturno & Jovi, cui Regi cognomen: Junoni Heniochæ & Cereri quam Europen nominant, ac fuisse Trophonii nutricem perhibent: adest haruspex, qui cæsarum hostiarum viscera inspectat: ex ea inspectione vaticinatus, nunquid Trophonius placatus jam & propitius consultorem sit accepturus. Alia tamen exta non tam perspicuè Trophonii mentem denuntiant; verùm eâ qua quis nocte descendit, arietem mactat ad ipsam foveam, invocato Agamedis numine. Exta priora pro nihilo ducuntur, etiam si maximè fuerint læta, nisi hujus quoque Arietis exta idem portendant. Id ubi ita evenerit, ut extorum consentiat significatio, bona cum spe descendit consultor: atque hoc maximè modo initiatus, eoque ritu descendit. Deducunt sacrificuli eum noctu ad Hircynam fluvium, ibi hominem oleo perungunt, & abluunt pueri duo ex Oppidanorum liberis, annos fermè tredecim nati: Hermas (id est, Mercurios) illos nuncupant. Hi sunt qui descendentem abluunt, quique ministrant quæ sunt opus omnia, ut puerorum est captus. Hinc non statim ad Oraculum à sacrificulis; sed prius ad amnis fontes ducitur: sunt verò duo inter se proximi. Bibenda est illic Lethes quæ dicitur aqua, quo cunctorum ei quæ antè illi erant curæ oblivio contingat. Mnemosynes (id est, memoriæ) deinde aquas potat, ut ne mens effluat, quo minus quæ

intra

intra illa penetralia viderit, omnia memoriâ contineat. Jam simulachrum, quod fecisse Dædalum autumant, contemplatus (nemini prorsus id ostendunt Sacerdotes, præterquam iis qui ad Triphonium sunt accessuri) eo signo conspecto, & cum multa religione votis nuncupatis ad Oraculum progreditur, tunicam indutus lineam, ac tæniis incinctus, soleis popularibus in pedes inductis. Est verò Oraculum, &c. Vide pag. 238.

Qui certè intra penetrale descenderint, futura non uno & eodem modo cognoscunt: ex visis alius, ex auditis alius id consequitur. Per easdem fauces patet omnibus reditus, sed itinere retrogrado, præeuntibus pedibus. *Neminem omninò ex iis qui eo pervaserint, non reducem evasisse affirmant, uno excepto qui de speculatoribus Demetrii fuit: illum certè neque eorum quidquam sacrorum, quæ fieri ad fanum illud religione sancitum est, fecisse: & non sciscitandi causâ, sed quod argentum & aurum se, ex adyto exportaturum speraret, introiisse ajunt. Ejus (itaque) cadaver* alibi apparuisse *ajunt*, & non per sacrum antri ostium ejectum. *De quo quidem homine, quum dicantur alia, ea ipse quæ narratu duxi dignissima, exposui. Consultorem à Trophonio reversum sacrificuli in solio statim collocant, quod Mnemosynes vocant: positum illud est non procul ab adyto. Ab eo percontantur quæcunque vel visa vel audita reportarit. Ea ubi accepere iis hominem tradunt, quibus id officii demandatum est. Hi sublatum hominem in cellam Bonæ Fortunæ & Boni Genii, in quo veniens primum commoratus fuerat, reducunt, multo illum quidem adhuc terrore attonitum, & suimet atque omnium adsistentium oblitum. Resipiscit tamen (paulò) pòst; & pristina ei mens & risus redit. Scribo autem non solum audita*, SED QUÆ ET ALIIS ACCIDISSE VIDI, ET EGOMET SUM EXPERTUS CUM AD TROPHONIUM, CON-

CONSULENDI GRATIA, IPSE ETIAM VENERIM. *Coguntur ſanè omnes, qui à Trophonio redeunt, quæcunque vel audierunt vel viderunt tabulæ inſcripta (illic) ſuſpendere.*

Perpendamus jam, quæſo, ea quæ in hoc gerebantur χρηστηρίῳ, ac quibus modis. Videbimus enim, ut credo, ibi nullo opus fuiſſe Diabolo ipſiusve præternaturalibus operationibus, ſed omnia conſtitiſſe fraudibus humanis. Poſt tempus enim ſufficiens ad paranda ea quæ præparanda erant tandem admittebatur Conſultor: poſt multiplices purificationes & expiationes alioſque ſacros ritus; ac præcipue quidem ſacrificia & victimas cæſas ac comeſas, quibus antiſtites & ſacerdotes lautiſſime epulabantur. At pio, nec mirum ſane, hæc omnia peragebantur prætextu; atque ut ſic optimè omnia procederent.

Quippe haruſpices ita inſpectis extis bona capiebant præſagia, ac prædicebant; Diis ſcilicet ſic præmonſtrantibus bonos maloſve in conſultando ſucceſſus. Atque hæc ſæpius iterabantur; atque iterum nunc huic nunc illi Deo Deæve: ut ſic major copia victimarum ipſis ſuppeteret: imò & quandoque immolatio illa arietis iteranda erat. Sic enim melius iſti boni ac pii ſacerdotes gaudebant epulis quæ aliorum ſumptu ipſis ſubminiſtrabantur. Dum interim hi nebulones ejuſmodi conſultores inter ſe, nec ſane abſque ratione, riderent ac ludibrio haberent. Quales enim homines fuerint hi haruſpices, qualiſque tota haruſpicina, graphicè admodum ac lepidè deſcribit Cicero lib. 2. de Divinatione: ex qua ſolum hæc ſequentia apponam: *Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe ajebat, quod non rideret haruſpex haruſpicem cum vidiſſet. Quota enim quæque res evenit præ-*

prædicta ab his? aut ſi evenit quippiam, quid afferri poteſt cur non caſu id evenerit? Rex Pruſias cum Hannibale apud eum exulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quod exta prohiberent. An tu, inquit, CARUNCULÆ VITULINÆ MAVIS QUAM IMPERATORI VETERI CREDERE? *Quid? Ipſe Cæſar cum à ſummo Haruſpice moneretur, ne in Africam antè brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? Quod ni feciſſet, unum in locum omnes adverſariorum copiæ conveniſſent. Quid ego haruſpicum reſponſa commemorem (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? Hoc civili bello, Dii immortales, quam multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Româ reſponſa haruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompejo (etenim ille admodum extis & oſtentis movebatur) non lubet commemorare; nec verò neceſſe eſt, tibi præſertim qui interfuiſti: Vides tamen omnia ferè contra, ac dicta ſunt, veniſſe.*

Cum igitur & Antiſtites & Haruſpices & popæ & victimarii aliique hinc laute epularentur, ſeque aliorum ſumptu, cibo ac potu ingurgitarent, (nullum enim ſacrificium erat abſque epulis) minimè mirum & hîc, & in Delphis, & alibi (imò ubicunque ulla eſſent χρηϛήρια) talia à ſacerdotibus fuiſſe factitata. Hinc & ad Oraculum Delphicum Apollo non conſulebatur, priuſquam victima, dum cæderetur, tota contremiſceret. Ita enim Plutarchus ſub finem Dialogi de Oraculorum defectu: *Jam Antitiſtarum conſtitutio, quid ſibi vult? Quid quod Sors non editur, niſi hoſtia toto corpore, dum libamentis mactatur, ab imis uſque articulis ſuccutiatur & extremiſcat? Neque enim ſatis eſt quaſſari caput, ut in aliis ſacrificiis, ſed omnibus pariter artubus tremorem oportet cum trepido ſtrepitu agitationeque inceſſere. Quod ſi non fiat, Oracula negant*

gant ab operto reddi, nec introducunt Pythiam. Atqui verisimile est eos qui ista faciunt, & ex ritu observant, Deo aut Dæmoni maximam causam adscribere: Ut autem tute dicis, non est verisimile.

Αἱ δὲ τῶν ἱερείων κατασπείσεις τί βούλονται, καὶ τὸ μὴ θεμιστεύειν, εἰ μὴ τὸ ἱερεῖον ὅλον ἐξ ἄκρων σφυρῶν ὑπότρομον γένηται, καὶ κραδανθῇ καταπενδόμενον; οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διασεῖσαι τὴν κεφαλήν, ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις θυσίαις, ἀλλὰ πᾶσι δεῖ τοῖς μέρεσι, τὸν σάλον ὁμοῦ καὶ τὸν παλμὸν ἐγγενέσθαι μετὰ ψόφου τρομώδους. ἐὰν γὰρ μὴ τοῦτο γένηται, τὸ μαντεῖον οὔ φασι χρηματίζειν, οὐδ' εἰσάγουσι τὴν Πυθίαν. καίτοι θεοῦ μὲν ἢ δαίμονος αἰτίαν τὴν πλείστην ἀναθέντας, εἰκός ἐστι ταῦτα ποιεῖν καὶ νομίζειν, ὡς δὲ σὺ λέγεις, οὐκ εἰκός.

Fueritne motus ille ac tremor Divinitus factus, seu potius ab arte Dæmoniaca, inde facile conjici potest, quod aqua frigida non perfunderetur solùm, verum & obrueretur quandoque. Hocque indicat idem Plutarchus paulò inferius: *Nam sacerdotes & qui hostiam se sacrificare dicunt & immolare, ejusque motum & horrorem observare idcircò ista faciunt, ut Deus responsa edat. Victimam enim sacro aptam, esse oportet & animo & corpore puram, integram & incontaminatam. Quarum rerum documenta in corpore pervidere non est perdifficile: at animam explorant in tauris polentâ, in capris cicere apposito. Si enim non gustent, sana esse non putant. Capram frigida deprehendit, quod animi non sit, ut natura fert, constituti, quum invergitur humor, nihil affici nec commoveri.*

Οἱ γὰρ ἱερεῖς καὶ ὅσοι θύειν φασὶ τὸ ἱερεῖον καὶ κατασπένδειν, καὶ τὴν κίνησιν αὐτοῦ καὶ τὸν τρόπον ἀποθεωρεῖν, ἑτέρου τινὸς τοῦθ' ἡμῶν ἢ τοῦ θεμιστεύειν τὸν θεὸν λαμβάνοντες. δεῖ γὰρ τὸ θύσιμον καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καθαρὸν εἶναι καὶ ἀσινὲς καὶ ἀδιάφθορον. μέτρα μὲν οὖν περὶ τὸ σῶμα κατιδεῖν, οὐ πάνυ χαλεπόν ἐστι, τὴν δὲ ψυχὴν δοκιμάζουσι, τοῖς μὲν

ταύροις

ταύροις ἄλφιτα, τοῖς δὲ κάπροις ἐρεβίνθους παραβληθέντες. τὸ γὰρ μὴ γευσάμενον, ὑγιαίνειν οὐκ οἴονται. τὴν δ' αἶγα διελέγχειν τὸ ψυχρὸν ὕδωρ. οὐ γὰρ εἶναι ψυχῆς κατὰ φύσιν ἐχούσης, τὸ πρὸς τὴν κατάῤῥανσιν ἀπαθὲς καὶ ἀκίνητον.

Ac rursum paulò inferius : *Ut cognovimus in Pythia quæ nuper mortua est. Nam quum exteri quidam ad Oraculum venissent, victimam ferunt primas libationes inconcussam nihilque commotam pertulisse; deinde sacerdotibus certatim urgentibus, modumque transeuntibus, vix tandem latice obrutam & inundatam cessisse.*

Θεοπρόπων γὰρ ἀπὸ ξένης παραγενομένων, λέγεται τὰς πρώτας καταστείσης ἀκίνητον ὑπομεῖναι καὶ ἀπαθὲς τὸ ἱερεῖον· ὑπερβαλλομένων δὲ φιλοτιμίᾳ τῶν ἱερέων καὶ προσλιπαρούντων, μόλις ὑπόμβρον γενόμενον καὶ κατακλυσθὲν, ἐνδοῦναι.

At quis nescit id quotidie quoque canibus accidere & equis, dum à notatu aut adaquatione se magno cum horrore commovent. Aut quis unquam somniavit hîc aliquid diabolicum subesse: at hic eadem naturalis causa est. Fuitne igitur miraculum aut Divinum quid in Victima, quod plane naturale erat in bestiis, non Victimis? Sed deveniamus ad cavernulam illam, in quam pedes immittebat consultor: Ac consideremus, quam facile ibi potuerit laqueus pedibus circumjici atque ille sic ab iis, qui infra operculum illud absconditi erant, sacerdotibus aliisve, magna cum vi ac celeritate deorsum trahi, & ita cum laqueo quoque consultor. Secundo quam impeditæ manus fuerint per offas illas, quas, quasi ob serpentes, secum sumere ac manibus tenere cogebantur. Bellum sane commentum, quo impediebatur, ne, si mens forte his consultoribus non læva fuisset, atque illi tale quid aut sentientes aut suspicantes, manibus uterentur, seseque antequam hi sacerdotes laqueum

laqueum laxarent, ipsi se vellent expedire, atque ita id quod jam pro miraculo habebatur, ipsorum arte ac fallacia factum detegeretur. Quam commode potuit ibi positum quoque esse Thymiana aliquod, quo mentem consultoris obfuscarent eumque extra se raperent, somnumque & insomnia excitarent. Dum sibi ipsis aliquo medicamine, vel recessu, consulebant: qualia apud Physicos Medicosque notissima sunt, ut Opium atque omnia opiata, cæteraque narcotica ex herbis aliisque constantia aut composita. Quin & ante ingressum ipsi tale quid poterat accidisse; dum scilicet ungeretur naribus, temporibus, pulsuive narcoticis, sub alio licet prætextu, applicatis. Aut in potionibus quasi ex Lethes Mnemosynesve aquis consultori propinatis.

Modus exeundi inde æque suspectus est, quod ordine naturali contrario pedibus primo erumpentibus prodirent ex antro, mente adhuc alienatâ. Hisce accedat, quod dum adhuc terrore attonitus ac suimet atque omnium assistentiam oblitus erat Consultor, neque ullo modo ad se, ut oportuisset quidem redierat, percontatio fieret. Ille quippe qui nondum mentis suæ compos erat, & cui nondum memoria constabat, narrabat Sacerdotibus quæ viderat audieratve; isti verò hæc ex ipsius ore excipiebant. At quid in hisce non poterant fingere ac refingere, vel adornare pro lubitu, ut eo commodius interpretationem sive ambiguam sive apertam (quod tamen rarissime fiebat) possent accommodare; eique postquam jam mentis compos factus esset obtendere, atque audacter affirmare talia aut talia ab ipso visa fuisse vel audita, atque hæc fideliter ex ipsius ore esse excerpta?

Inprimis si jam callide expiscati fuerant vel ex ipso Consultore, sive inebriato, sive aliàs nimis incir-

incircumſpecto, vel ex comitibus famulitio, per emiſſarios ſuos (quos ubique ferè talibus intentos alebant, de quibuſque adhuc plura ubi de Conſultationibus per codicillos ac tabellas òbſignatas factis, reſponſiſque per ea redditis loquar) quorum gratia venerat Deo Trophonio conſultum.

Nihil vero magis clarè detegit fraudem (ut iterum ad Trophonii Antrum revertar) quam cadaver illud illius ſpiculatoris antrum iſtud ingreſſi, alibi apparuiſſe & non per ſacrum antri oſtium ſed longe aliud, ac procul diſſitum, ejectum. Scilicet is impius nequam à Deo pœnas tulit, quod non religione ſed avaritia ductus, ac ſpe magnarum divitiarum, eo introierit. Hæc & alia quippe narrabant Sacerdotes, quibus hìc quam maxime fides erat adhibenda.

At quis non potius credat, iſtum hominem cupidine explorandi veritatem rei eò adventaſſe, atque invitis Sacerdotibus Antrum hoc ſubiiſſe; qui quum illud ſuboluiſſent, ac viderent forte hominem illum detegendis ipſorum fallaciis minime fore ineptum, aut manifeſtandis meticuloſum (cum hìc jam de ipſorum honore, auctoritate, ac, quod fere omnibus pluris eſt, lucro ac commodis ageretur) eos omni ſtudio ac conatu talibus incœptis obviam ire voluiſſe, ideóque iſtum hominem ibi clam interfeciſſe: eo quod omnes mortui muti, nec aliquid aliis narrare valeant; cumque per illud os Antri non ſacrum ejeciſſe, quaſi Deus ille Trophonius horrendam ipſius impietatem ex *Auri ſacra fame* natam tali pœna affeciſſet; homineſque alios, ne quid tale unquam machinarentur, admonitos voluiſſet.

At os illud *Antri non Sacrum*, (qualia plura ibi fuiſſe tradit Philoſtratus jam ſuperius citatus) multa detegit eorum quæ intus poterant perpetrari. Nam

ut angustum ita erat os istud sacrum, per quod tam violenter ac celeriter intrò rapiebantur consultores; per exitus illos ac foramina procul dissita omnia poterant asportari quæ ipsorum Sacerdotum præstigiis poterant conducere: poteratque id fieri occulte ac sine suspicione aliorum, qui non harum rerum conscii erant. Imò poterant & ad illas oras collocari habitatores qui participes emolumentorum inde exsurgentium, impedire commodissime tali occasione valerent, ne quid harum imposturarum rescirent ulli præter eos qui horum omnium necessario debebant esse conscii.

Si verò quispiam etiam ex illis consciis horum mysteriorum aliquid detegeret, nulla deerat ipsis occasio (uti & apud alia Oracula) quin tales homines perdere, suasque injurias ita vindicare possent. Impii enim erant tales ac nefarii: nec si evasissent, apud stolidum vulgus ipsis ulla fides: præsertim cum statim Sacerdotes omnia horrenda & impia de talibus in vulgus serere ac dispergere valerent. Neque Reges, Principes aut Magnates, quibus talia Oracula sæpè maximè inservire poterant, hæc detecta vulgo volebant: licet quandoque & contra ipsos (quod tamen rarum admodum) efferrentur: eò quod ipsorum adminiculo populis in superstitione detentis commodius dominari possent. Quamquam Demosthenes, qui optimè noverat Oracula hæc potentioribus (atque à quibus sibi metuebant) semper suffragari, ideóque in gratiam Philippi Macedonis mentiri, eique Antistitum studio omnia fausta ac felicia promittere; non metuerit publicè ad populum Atheniensem, (quem superstitiosum ultra modum ne moverent talia responsa) affirmare, Delphicum Oraculum à Rege Philippo esse corruptum. Ac quid mirum id fecisse hominem qui dummodo Imperium in

Græ-

Græcos aliasque Gentes adipisceretur, nihili plane æstimabat *Compositum jus, fasque animi, sanctosque recessus Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?* Verumtamen nihilo minus volebat hic pius sanctusque videri, dum sacrum illud bellum contra Phocenses, quasi in communem Dei, religionis, Græcorumque omnium vindictam, revera propriæ dominationis in ipsos cupidine suscipiebat. At cum hic Delphicis ita auxiliaretur sibique eos quam arctissime devinciret, an exspectandum erat, ut Oraculum contra ipsum in gratiam ipsius inimicorum atque hostium responsa redderet? Aut, si non suâ sponte id curare voluissent Antistites, deerantne ipsi media quibus corrumpere atque in suas partes etiam eò usque pertrahere potuerat? Dubitare posset de hac re aliquis: sed exempla corruptorum ac corruptarum mercede Antistitum nobis non deerunt in sequentibus.

Ab Oraculo hoc Trophonii transeamus ad celebratissimum illud Jovis Dodonæi; de quo tam diversa produnt omnes scriptores Veteres qui, aut data opera, aut per occasionem, aliquid de hoc χρηστηρίῳ scriptis consignarunt: nam aliis, uti alter Mœnalus, *argutumque nemus, quercusque loquentes semper* habebat; aliis Columbæ in iis vaticinia edebant, aliis alia. Sed ut prætereamus illa Mythologica ac Poëtica figmenta istorum hominum quibus quidlibet audendi, imò & mentiendi semper apud horum admiratores fuit æqua potestas. *Quæ*, ut cum Cicerone loquar, *delectationis habeant quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: Auctoritatem quidem nullam* [iis] *debemus, nec fidem* [talibus] *commentitiis rebus adjungere.* At hîc etiam ne historicis quidem fides adhibenda: qui, licet animo in veritatem propenso, ipsam rei veritatem nobis

tradere non potuerunt. Quod ex ſequentibus manifeſtum fiet. Strabonis Epitomator (namque ipſe Strabo, injuria temporum, eo in loco mutilatus) ita loquitur: Ὅτι ἡ παροιμία τὸ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖον ἐντεῦθεν ὠνομάσθη. χαλκεῖον ἦν ἐν τῷ ἱερῷ, ἔχον ὑπερκείμενον ἀνδριάντα, κρατοῦντα μάστιγα χαλκῆν, ἀνάθημα Κορκυραίων. ἡ δὲ μάστιξ ἦν τριπλῆ ἁλυσιδωτὴ ἀπηρτημένους ἔχουσα ἐξ αὐτῆς ἀστραγάλους· οἳ πλήττοντες τὸ χαλκεῖον συνεχῶς ὁπότε αἰωροῖντο ὑπὸ τῶν ἀνέμων, μακροὺς ἤχους ἀπειργάζοντο.

Quod proverbium (illud) Æs Dodonæum hinc nomen habuerit. Lebes erat in Templo, cui parva viri ſtatua imminebat, manu tenens flagellum æneum (quæ andrias erat) donum Corcyræorum. Flagellum vero erat ex triplici catena quæ appenſos ſibi talos habebat. Qui illud vas æneum continuo percutientes, cum à ventis ſurſum ferebantur, magnos ſonitus efficiebant. Suidas verò in hunc modum: Δήμων γάρ φησιν ὅτι τὸ τοῦ Διὸς μαντεῖον ἐν Δωδώνῃ λέβησιν ἐν κύκλῳ περιείληπται· τούτους δὲ ψαύειν ἀλλήλων, καὶ κρουσθέντος τοῦ ἑνὸς, ἠχεῖν ἐκ διαδοχῆς πάντας· ὡς διὰ πολλοῦ χρόνου γίνεσθαι τῆς ἠχῆς τὴν περίοδον.

Demon enim narrat Dodonæi Jovis Oraculum lebetibus undique circumdatum fuiſſe. Hos verò inter ſe contiguos fuiſſe, & (horum) unò pulſato, omnes ordine reſonaſſe; ita ut illius ſoni circuitus diu duraret.

Ita quoque Euſtathius ad Homeri Iliada loquitur. Qui Euſtathius, ſi benè memini; Pauſaniam Authorem laudat: quamquam apud Pauſaniam tale quid ego minimè inveniam. Cæterum hæc jam adducta ex Euſtathio Suidam hauſiſſe, iis, qui utroſque contulerint clarum eſt: Idem verò Suidas eodem in loco: Δωδώνη. πόλις ἐν τῇ Θεσπρωτίδι, Πελασγία. ἐν ᾗ ἵστατο δρῦς, ἐν ᾗ μαντεῖον ἦν γυναικῶν προφητίδων. καὶ εἰσιόντων τῶν μαντευομένων, ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρῦς ἠχοῦσα. αἱ δὲ ἐφθέγγοντο ὅτι τάδε λέγει ὁ Ζεύς. καὶ ἀνδριὰς

ἵστατο

ἵστατο ἐν ὕψει ῥάβδον ἔχων· καὶ παρ' αὐτῷ λέβης ἵστατο. καὶ ἔπαιεν ὁ ἀνδριὰς τὸν λέβητα, ἐξ οὗ ἦχός τις ἐναρμόνιος ἀπετελεῖτο.

Dodone urbs Pelasgica in Thesprotide, in qua quercus erat: in qua urbe etiam Oraculum mulierum fatidicarum. Ingredientibus autem illis, qui consulebant Oraculum, movebatur scilicet illa quercus resonans. ILLÆ VERO LOQUEBANTUR, ET ORACULI CONSULTORIBUS DICEBANT, JUPITER HÆC DICIT. *Et statua stabat in alto virgam tenens, & prope statuam ipsam erat lebes, unde sonus quidam Harmonicus, concinnus & suavis edebatur.*

Hæc autem verba, *& statua stabat*, &c. videntur rursus alterius cujusdam esse quam quæ modo præcesserant. Quod minimè obscurum esse potest iis qui norunt (& quisnam è doctorum numero hoc nescit?) Suidæ Lexicon mera ex aliis esse collectanea.

Philostratus autem, in imaginibus, libro 2. Χαλκῆ τε Ἠχὼ ἐν αὐτῷ τετίμηται, ἣν, οἶμαι, ὁρᾷς ἐπιβάλλουσαν τὴν χεῖρα τῷ στόματι, ἐπειδὴ χαλκεῖον ἀνάκειται τῷ Διὶ κατὰ Δωδώνην, ἠχοῦν ἐς πολὺ τῆς ἡμέρας, καὶ μέχρι λάβοιτό τις αὐτοῦ, μὴ σιωπῶν.

Æneaque in ipso Echo colitur, quam (ut puto) ori manum apponentem cernis. Quandoquidem ahenum Jovi in Dodone dicatum erat, ad multum diei resonans, &, donec id apprehenderet quispiam, minimè silens.

Aristoteles iterum alio modo descripsit illud μαντεῖον. Ita enim de ipso jam aliquoties adductus Suidas: Ἀριστοτέλης δὲ ὡς πλάσμα διελέγχων, δύο φησὶ στύλους εἶναι· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου λέβητα, ἐπὶ θατέρου δὲ παῖδα κρατοῦντα μάστιγα· ἧς τοὺς ἱμάντας χαλκέους ὄντας σειομένους ὑπ' ἀνέμου τῷ λέβητι προσκρούειν, τὸν δὲ τυπτόμενον ἠχεῖν. *Aristoteles verò (hoc* μαντεῖον*) ut figmentum coar-*

guens, ait duas esse columnas: & quidem uni earum insistere lebeta, alteri verò puerum manu tenentem flagellum, cujus lora ex ære conflata, dum moventur à vento, lebeti impingunt illumque ita flagellatum reddere sonum. Quo loco autem Aristoteles ejusque sequaces, aliique aliarum sectarum homines χρηστήρια hujusmodi habuerint, superius ex Eusebio manifestavimus; cui Cicero aliique possent addi: Sed existimo satis superque quæ ibi dicta sunt sufficere.

Quæ vero paulo inferius habet idem Stephanus, longè ab hisce diversa videntur: ea scilicet quæ ex Menandro affert; Μέμνηται αὐτῆς Μένανδρος ἐν Ἀῤῥηφόρῳ. Ἐὰν δὲ κινήσῃ μόνον τὴν Μυρτίλην ταύτην τις, ἣν Τίτθην καλεῖ, πέρας ποιεῖ λαλιᾶς τὸ Δωδώνειον αὐτὴ χαλκίον, ὃ λέγουσιν ἠχεῖν ἂν παρῄψαθ' ὁ παριὼν, τὴν ἡμέραν ὅλην, καταπαύσαι θᾶττον, ἢ ταύτην λαβοῦσαν, νύκτα γὰρ προσλαμβάνει. *Cujus [proverbii] meminit Menander in comœdia, quæ inscribitur gestator Sacrorum Arcanorum. Si verò quis solum moveat hanc Myrtilem (quam nutricem vocat) finem loquelæ facit æs Dodonæum, quod dicunt sonare per totum diem, si quis* TRANSIENS ILLUD TETIGERIT, *& citius desinere, quam illam loquentem; noctem enim addit loquelæ.*

Apud Stephanum rursus, (in fragmento quod Tenullius edidit) longè alia habemus. Ita enim ibi, inter alia, habet: Ἔστι δὲ καὶ Δωδωναῖον χαλκεῖον παροιμία ἐπὶ τῶν πολλὰ λαλούντων, ὡς Μενεδήμων φησίν. ἀπὸ τοῦ τὸν ναὸν τοῦ Δωδωναίου Διὸς τοίχους μὴ ἔχοντα, ἀλλὰ τρίποδας πολλοὺς ἀλλήλων πλησίον, ὥστε τὸν ἑνὸς ἁπτόμενον παραπέμπειν διὰ τῆς ψαύσεως τὴν ἐπήχησιν, ἑκάστῳ διαμένειν τὸν ἦχον ἄχρις αὖθις τοῦ ἑνὸς ἐφάψηται.

Æs Dodonæum quoque proverbialiter dicitur de iis qui multa loquuntur: ut Menedemon ait, quia Templum Jovis Dodonæi non habet parietes, sed multos tripo-

tripodas sibi invicem proximos; ita ut qui unum attingit, per contactum transmittat resonantiam, & unicuique immaneat repercussio, donec iterum unum attingat.

Aristoteli tamen adstipulantur Polemon & Aristides (apud eundem Stephanum citati) quorum posterior, (qui ex professo illud Templum & quæcunque ad illud pertinebant descripserat) paulo latius ibi describit, quæ ex Aristotele compendiosius Suidas narrat.

Consideratu sanè dignum, unde tam diversa de hoc Dodonæo Oraculo tradant scriptores veteres. Nimirum Consultores ad quercum istam (sunt tamen & qui Phagum nominant arborem, non quercum, non magno licet discrimine, cum sit fagus è quercuum genere) minimè admittebantur; nec videbant quid rerum circa eam gereretur: Audiebant quidem æris sonum, sed unde ille proficisceretur, quonamve modo ille excitaretur ignorabant; atque habebant illa à Sacerdotibus partim, partim ex conjectura. Ipsis enim aliquid, quod attonitos eos, si superstitiosi satis essent, reddere valeret fuisse ostensum; arboris motum, scilicet, ac simul sonum inde quasi (forsan & revera) prodeuntem, talique artificio concinnatum ut miraculi loco hujusmodi consultoribus haberetur minimè negare velim: sed tanto ea spectata fuisse intervallo, talibusve impedimentis callide interjectis, ut ipsa rei veritas ritè perspici nequiret.

Post illas autem jam prægressas præstigias reddebantur Oracula, *per Prophetidas*, vocatas *Dodonidas* (quod ex Plutarcho aliisque abunde patet) sive voce ac carmine, uti ex exemplis apud veteres scriptores, easque qui Oracula per istos dispersa collegerunt liquet: sive *Sortibus*, uti ex Ciceronis libro 1. de Divinatione, in priori nostra Dis-

sertatione ostendi ; item ex secundo libro jam superius in hac nostra secundâ. Quæ sortes, quibus modis administrarentur, abunde quoque patebit ex digressione illa de Sortibus quam huic secundæ Dissertationi inserere constitui : atque alia data occasione, jam attuli, ut puto, de Sortibus istis Ciceronis sententiam, *Totam* (*scilicet*) *rem esse inventam fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem.* Ac cum fallerentur & circa Arborem & Sortes consultores, quis miretur eos & circa reliqua potuisse falli ; aut cæterorum Oraculorum Antistitibus, cum plurima suppeterent, quibus præstigias ac fallacias adornarent, quis dubitet & hosce Dodonæos suas artes artiumque adminicula habuisse?

At ne nimium miremur pelves istas, aut pelvem, aut quodquod demum volueris æreum instrumentum, quod, aptum tali sonitui reddendo, pro pelvi sive χαλκείῳ divinitus perculso, venditabant aut tripodas aut lebetes sibi invicem tangentes; facit Memnonis illa in Ægypto (licet eam in Æthiopia ponat Philostratus) statua : quæ, tacta solis radiis, admirabilem istum sonum, (imò & Oracula, uti a superstitiosis facillimè credebatur) edebat. De ipsa enim tam varia ac diversa narrantur, ut facile aliquis dubitet, an talis statua unquam fuerit in rerum natura. Nec diffiteri velim, me eo non difficulter propendere, ni Strabo noster, quem plurimi, & ex merito (uti omnes verè docti) æstimo; quique incredulus mihi satis visus est, ne pro superstitioso, atque adeo pro fabularum narratore nimio cuiquam habendus sit, in hunc modum de ea loqueretur, lib. 17. Ἐνταῦθα δὲ δυῶν κολοσσῶν ὄντων μονολίθων ἀλλήλων πλησίον, ὁ μὲν σώζεται, τοῦ δὲ ἑτέρου τὰ ἄνω μέρη τὰ ἀπὸ τῆς καθέδρας πέπτωκε σεισμοῦ γενηθέντος, ὥς φασι. Πεπί-

στευται

στεύεται δ' ὅτι ἅπαξ καθ' ἡμέραν ἑκάστην, ψόφος, ὡς ἂν πληγῆς οὐ μεγάλης ἀποτελεῖται, ἀπὸ τοῦ μένοντος ἐν τῷ θρόνῳ, καὶ τῇ βάσει μέρους. κἀγὼ δὲ παρὼν ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ Γάλλου Αἰλίου, καὶ τοῦ πλήθους τῶν συνόντων αὐτῷ φίλων τε καὶ στρατιωτῶν, περὶ ὥραν πρώτην ἤκουσα τοῦ ψόφου, εἴτε ἀπὸ τῆς βάσεως εἴτε ἀπὸ τοῦ κολοσσοῦ, εἴτ' ἐπίτηδες τῶν κύκλῳ, καὶ περὶ τὴν βάσιν ἱδρυμένων τινὸς ποιήσαντος τὸν ψόφον, οὐκ ἔχω διισχυρίσασθαι. διὰ γὰρ τὸ ἄδηλον τῆς αἰτίας, πᾶν μᾶλλον ἐπέρχεται πιστεύειν, ἢ τὸ ἐκ τῶν λίθων οὕτω τεταγμένων ἐκπέμπεσθαι τὸν ἦχον.

Hic [Thebis] cum duo colossi essent de solido lapide inter se propinqui, alter adhuc extat, alterius verò à superiore sede partes corruerunt, terræ (ut fama est) motu. Creditum etiam est semel quotidie sonitum quendam, veluti ictus haud magni edi, à parte quæ in sede ac basi permansit. Ipse cum Ælio Gallo adessem, & cum reliqua amicorum turba, ac militum, qui eo erant, circiter horam primam, sonitum audivi; utrum à basi, utrum à Colosso, an verò à circumstantium aliquo, non habeo affirmare: cum propter incertitudinem causæ quidvis potius credere subeat, quam ex lapidibus sic compositis sonitum edi.

De eadem statua ita Pausanias: Παρέχε δὲ πολλοῖς μάλιστα [θαυμάσαι] Αἰγυπτίων ὁ κολοσσὸς ἐν Θήβαις ταῖς Αἰγυπτίαις διαβᾶσι τὸν Νεῖλον, πρὸς τὰς Σύριγγας καλουμένας. ἔστι γὰρ ἔτι καθήμενον ἄγαλμα Ἠλεῖον, Μέμνονα ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. Τοῦτον γάρ φασιν ἐξ Αἰθιοπίας ὁρμηθῆναι ἐς Αἴγυπτον, καὶ τὴν ἄχρι Σούσων. Ἀλλὰ γὰρ οὐ Μέμνονα οἱ Θηβαῖοι λέγουσι, ac paulò pòst: ὁ Καμβύσης διέκοψε, καὶ νῦν ὁπόσον ἐκ κεφαλῆς ἐς μέσον σῶμα, ἐστὶν ἀπεῤῥιμμένον· τὸ δὲ λοιπὸν κάθηταί τε καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀνίσχοντος ἡλίου βοᾷ, καὶ τὸν ἦχον μάλιστα εἰκάσει τις κιθάρας ἢ λύρας ῥαγείσης χορδῆς.

Quanquam Colossum, quæ Thebis Ægyptiis est trans Nilum, non longè ab eo loco quæ Syringes (id est, fistulæ) appellantur, majore utique cum admiratione specta-

 vi.

vi. Statua ibi eſt ſedentis quaſi ſolis. Eam multi Memnonis nominant: quem ex Æthiopia in Ægyptum veniſſe, ac Suſa etiam uſque penetraſſe tradunt. At ipſi Thebani Memnonem eſſe negant, &c. eam Cambyſes diffidit: & nunc etiam ſuperior pars à vertice ad medium truncum humi neglecta jacet; reliquum adhuc ſedere videtur: ac quotidie ſub ipſum ſolis ortum, ſonum edit, qualem vel cytharæ vel lyræ nervi, ſi forte (dum tenduntur) rumpantur.

Plinius autem, eam in delubro ſtatuit, lib. 36. cap. 7. *Non abſimilis illi narratur in Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis ſtatua dicatus; quem quotidiano ſolis ortu contactum radiis, crepare dicunt, &c.* Tacitus vocalem ſonum ex ipſa ſtatua prorupiſſe ſcribit, lib. 2. Annalium: *Quorum præcipua ferè fuere Memnonis ſaxea effigies, ubi radiis ſolis icta eſt vocalem ſonum reddens.* Cujus verba eatenus concordant cum iis quæ Lucianus habet in Toxari: Καὶ δή ποτε ὁ μὲν Δημήτριος, ἔτυχεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδημῶν κατὰ θέαν τῶν πυραμίδων, ἀκροάσεως δὲ τοῦ Μέμνονος· ἤκουσε γὰρ ταύτας ὑψηλὰς οὔσας, μὴ παρέχεσθαι σκιάν· τὸν δὲ Μέμνονα βοᾶν πρὸς ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον.

Aliquando etiam Demetrius in Ægyptum eſt profectus, ut Pyramidas & Memnonem viſeret. Siquidem audiverat eas, quamquam excelſa erant, umbram non præbere; MEMNONEM AUTEM ORIENTE SOLE CLAMARE.

Aſt idem ille Lucianus in Philopſeude ſuo ita de eadem hac ſtatua: Ὁπότε γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ διῆγον, ἔτι νέος ὤν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ παιδείας προφάσει ἀποσταλεὶς, ἐπεθύμησα εἰς Κοπτὸν ἀναπλεύσας, ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν Μέμνονα ἐλθὼν, ἀκοῦσαι τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἠχοῦντα, πρὸς ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον. ἐκείνου μὲν οὖν ἤκουσα, οὐ κατὰ τὸ κοινὸν τοῖς πολλοῖς, ἄσημόν τινα φωνὴν, ἀλλά μοι καὶ ἔχρησεν ὁ Μέμνων αὐτὸς, ἀνοίξας τὸ στόμα ἐν ἔπεσιν ἑπτά. καὶ εἴγε μὴ περιττὸν ἦν, αὐτὰ ἂν ὑμῖν εἶπον τὰ ἔπη.

Cum

Cum in Ægypto degerem, adhuc adolescens, à patre doctrinæ gratiâ missus, cupivi navigio Coptum profectus, illinc adire Memnonem atque audire miraculum illud; eum, videlicet, sonum edentem ad orientem Solem. Illum igitur audivi non hoc vulgari modo, QUO AUDIUNT ALII SONUM QUENDAM INANEM: *Sed mihi Oraculum etiam edidit Memnon ipse, aperto ore, septem versibus: quos nisi id esset supervacuum, vobis recenserem.*

Sed postrema illa de septem verbis mendacia esse ex ipso Luciano satis constat.

At multa licebat heic admetiri, ubi tam pauci haberent veram istius statuæ notitiam, deque omnibus istis quæ de illa narrabantur. Nam uti narraverant Straboni, terræ motu pars superior dejecta fuerat: ut vero Pausanias aliique narrant à Cambyse (qui, etiam teste Strabone, grassatus violenter in Ægypto, ibi plurima templa demolivit) hæc quoque diffissa fuit: Scholiastes autem Juvenalis ad versum Sat. XV. DIMIDIO MAGICÆ RESONANT UBI MEMNONE CHORDÆ, sequentia hæc habet: *Memnonis ex ære statua cytharam tenens, certis horis canebat. Hanc Cambyses Rex jussit aperiri, existimans Mechanicum aliquid intra statuam latere. Nihilominus tamen aperta statua quæ erat magicè consecrata, horis statutis sonum reddidit. Ideo* DIMIDIO *dixit, id est, aperto & diviso.* Hæc vetus Scholiastes. At alter Interpres nondum editus sed à Douza (& ex illo iterum à Lubino) citatus: *Statua Memnonis filii Auroræ ita arte quâdam mechanica composita, ut humana voce Regem & Solem salutaret: postea rex Cambyses volens hanc rem cognoscere, partem statuæ abscidit, & sic postea solem tantum, non etiam Regem salutabat: unde* DIMIDIO MEMNONE *dixit.*

Addamus sanè & alium adhuc Grammaticum

atque

atque interpretem, (illum videlicet qui alias non nimium nugari solet) Eustathium: qui ad Dionysium τὸν περιηγητὴν ita loquitur, ad versus 249. & 250. . . . . ἔνθα γεγωνώς.

Μέμνων ἀντέλλουσαν ἑὴν ἀσπάζεται Ἠῶ. ἔνθα γεγωνώς. φησὶν, ὁ Μέμνων ἀνατέλλουσαν τὴν ἑαυτοῦ Ἠῶ, ἤγουν τὴν μητέρα ἡμέραν, ἀσπάζεται. ἀνδριὰς μὲν ὤν, ἀλλ' υἱὸς δὲ μητρὸς ἧς ἅμα ἡμέρᾳ λαμπρὸν φωνῶν, καὶ οὕτω πως ἐξ αὐτομάτου προσλαλῶν, οἷον καὶ ἀσπαζόμενος τὴν ἡμέραν, &c. UBI RESONANS MEMNON EXORIENTEM SUAM SALUTAT AURORAM. *Ubi resonans, inquit, Memnon exorientem suam aurorum, id est, Matrem, quæ dies est, salutat. Viri statua erat, quæ* PER MACHINAM QUANDAM ACTA *simul ac Sol oriebatur, vocem edebat, atque ita aliquo modo ex motu proprio, seu spontaneo alloquebatur, veluti venerans diem ac salutans, &c.*

Quam multum, atque in quam multis, variant ab invicem omnes illi, quos modo citavi scriptores; super hac Memnonis statuâ, & sono ex ipsa edito, &c! dum hic dicat eam fuisse Colossum & ex lapide solido figuratam; alius eam fuisse cavam intus; alius sonum dedisse eam ut cytharæ similisve instrumenti; alius vocalem sonum (quasi ex ore, atque adeo minimè confracta fuisset) fudisse: alius iterum non Colossum fuisse sed andrianta, parvam statuam, & ex ære, non lapide aut lapidibus conformatam & compactam; alius ipsam in delubro positam affirmet, cæteri vero de delubro nullam mentionem faciant; alii denique eam magicè consecratam alii è contra Mechanicè ita constructam affirment. Cui quæso hic major fides adhibenda? ego sanè adstipuler Straboni: nisi quod credam eam non ex unico atque adeo solido lapide formatam, sed ex pluribus compositam fuisse; tam hinc quod fuerit Colossus quam quod

quod tradant Cambysis jussu eam fuisse apertam. Quæ tamen rationes me non tam valde movent quam quod tales statuæ ut plurimum intus concavæ fuerint, aliique recentiores tradant hanc Memnonis statuam superne apertam, in eamque homines ingressos qui procul inde è terra rursus emergerent. Quidquid sit verum ex hisce, heic non magni refert, dum constet, omnia ferè incerta, multa falsa, de hac atque aliis à veteribus referri, ita ut non immerito suspecta sint omnia quæ de talibus, sive statuis, sive Machinis, sive Dìs ac templis fatidicis, iisque quæ circa illa acta sint, traduntur. Quid enim credendum de responsis Dodonæis, eorumque auctoritate vel auctore, auctoribusve ipsis, si quid de Templo, quercu, ære, statua cæterisque statuendum sit ignoremus? imò & ignoravit tota antiquitas; quæque ideo per *dicunt*, *tradunt*, similesque loquendi formulas, de istis narrat? At per superstitiosos ac credulos consultores, eosque, præsertim, homines quorum intererat (ob lucrum, honorem, auctoritatem, &c. quæ ad ipsos inde redundabant) plurima divulgata fuisse, inprimis in longè dissitas regiones, quæ ritè examinata ne minimam veritatis speciem habebant, ac pro talibus tamen assumebantur, ab iis qui auriti solum testes erant (quod & hodie plurimis abunde sufficere videtur) cordatis omnibus facillimè innotescere potest.

Non omittenda duco (hac occasione data,) sed notatu dignissima, ea quæ in Itinerarii sui parte prima, pag. 185. Dominus de Moncony (dum in Epistola ad Amicos pyramidum Ægyptiacarum partes tam internas quam externas graphicè depingit,) inter alia nobis narrat. Verba autem ipsius sunt: *Au commencement de cette derniere* [*chambre*] *de cent soixante-deux pieds l'on void l'ouverture d'un puy quar-*

quarré qui eſt fort profond, & ou on ne deſcend point à cauſe des chauveſſouris, & autres animaux venimeux qu'il y peut avoir, dont il y a bonne quantité dans toutes les chambres, car il n'y a autre ouverture que celle de l'entreé. L'on tient que ce puy va ſous terre juſques à une Idole qui reſte encore aujourd'huy environ a trois-cents pas de la Pyramide, du coſté du Zirok: c'eſtoit une Hienne couchée dont il ne reſte que la teſte ſur ſon col, aſſés maltraittée, ayant le nez & le menton caſſé; mais ce qui reſte eſt fort beau à voir, & l'on y remarque l'adreſſe d'un habile Sculpteur, qui ne cedoit pas à ces Grecs qu'on admire par leurs ouvrages: elle a vingt-ſix pieds de haut, & depuis les oreilles juſques au menton quinze pieds. La traditive eſt que les Preſtres venoient ſous cette Idole par le puy de la Pyramide, & y rendoient les Oracles. Il y a auſſi un trou au deſſus de la teſte ou un homme peut demeurer debout ſans eſtre veu, qui peut-eſtre ſervoit encore à la fourberie. Ex qua deſcriptione mihi minimè videtur obſcurum, cur à Neotericis quibuſdam hæc Sphingis, pro Memnonis ſtatua, (jamdudum deperdita) aut ſuperiore ipſius parte ſaltem, fuerit habita. Ac puteus ille eo magis notabilis mihi videtur; quod optimè nobis oſtendat, quam commodè abſque ulla ſuſpicione conſulentium potuerint per meatus ſubterraneos ejuſmodi impoſtores tales ſubire ſtatuas fatidicas, ex iisque ſua reddere Oracula: ita ut humana voce hæ ſtatuæ viderentur locutæ.

Quod autem ſtatua illa Memnonis (ſic dicta) à Cambyſe aperta (fides ſit penes auctorem) nihilominus tamen horis ſtatutis ſonum reddiderit, id tantò magis rem ſuſpectam reddere debet: continuato per Sacerdotes artificio, ut eo magis ac majus videretur eſſe miraculum. Si verò & alteri Scholiaſtæ inedito fidem adhibeamus, tanto major adhuc cordatioribus oborietur ſuſpicio, quod

prius

prius quidem & Regem, at postea tantùm solem salutaverit.

Notabilis & opinio Dionysii Periegetis: qui Statuam istam per machinam quandam actam, sonum ejusmodi edidisse asserit: quæ nec à Strabone (teste oculato simul atque aurito) discrepat, atque iis quæ superius ex Scholiaste inedito (de Mechanicâ constructione scilicet) attuli, assensum præbet.

Verùm progrediamur ad Ammonis illud famosissimum χρηστήριον. De cujus effigie, an umbilico maximè similis fuerit, an vero Umbilico tenus Arieti similis, viderint Critici; qui hîc Curtium aut emendant, ut volunt, aut cum aliis qui ipsam Arietina facie describunt, conciliare student: Sequentia hæc de Oraculo Diodorus Siculus lib. 17. *Simulacrum Dei ex Smaragdis & aliis (gemmis) est coagmentatum: & peculiari novoque planè vaticinandi genere Oracula edit. In aurea enim navi à Sacerdotibus octoginta circumfertur: qui humeris Deum gestantes eò tendunt, quo forte fortuna Dei* NUTUS *eos agit. Sequitur ingens Matronarum Virginumque turba, per totum iter Pœanas canentium, Deumque hymno patrio celebrantium.* Græca Diodori verba hæc sunt: Τὸ δὲ τοῦ θεοῦ ξόανον ἐκ σμαράγδων καὶ λίθων ἄλλων περιέχεται, καὶ τὴν μαντείαν ἰδιάζουσαν παντελῶς ποιεῖται. ἐπὶ νεὼς γὰρ περιφέρεται χρυσῆς ὑπὸ ἱερέων ὀγδοήκοντα. οὗτοι δὲ ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες τὸν θεὸν, προσάγουσιν αὐτομάτως ὅπου ποτ᾽ ἂν ἄγει τὸ τοῦ θεοῦ νεῦμα τὴν πορείαν· συνακολουθεῖ δὲ πλῆθος παρθένων καὶ γυναικῶν παιᾶνας ᾀδόντων κατὰ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, καὶ πατρίῳ καθυμνούντων ᾠδῇ τὸν θεόν.

Eodem ferè modo Curtius loquitur lib. 4. cap. 7. *Hunc, quum responsum petitur, navigio aurato gestant Sacerdotes; multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. Sequuntur matronæ virginesque patrio more inconditum quoddam carmen canentes,*

tes, quo propitiari Jovem credunt, ut certum edat Oraculum.

Neque hic apud Ammonem solùm, sed & alibi hujusmodi ferè ritibus atque artificiis utebantur. Sic enim de Deo Heliopolitano Macrobius lib. 1. cap. 23. *Hujus templi religio etiam Divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulachra: & subeunt plerumque provinciæ proceres raso capite longi temporis castimonia puri; feruntur que divino spiritu, non suo arbitrio, sed quo Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium* (NB.) *promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa, &c.* Quæ inferius latiùs adducentur, ubi de tabellis ac codicillis obsignatis tractabo.

De Ammone autem & hæc ex Callisthene Strabo, lib. 17. Οὐχ ὥσπερ ἐν Δελφοῖς, καὶ Βραγχίδαις τὰς ἀποθεσπίσεις διὰ λόγων, ἀλλὰ νεύμασι καὶ συμβόλοις [γίνεσθαι] τὸ πλέον· ὡς καὶ παρ' Ὁμήρῳ.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Τοῦ προφήτου τὸν Δία ὑποκρινομένου· τοῦτο μέντοι ῥητῶς εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι εἴη Διὸς υἱός.

Responsa non ut apud Delphos aut Branchidas, verbis dari, sed ut plurimum nutu & signis: quemadmodum apud Homerum,

Dixit, cæruleisque superciliis pater almus Annuit.

Vate [seu Propheta] nimirum Jovem simulante atque effingente. Hoc autem expressè eum Regi dixisse, esse ipsum Jovis filium. Sic & Eustathius in περιηγήσει Dionysii: Ἱστορεῖ δὲ καὶ τὰς μαντείας [Herodotus scilicet,] διὰ συμβόλων ἐν Ἄμμωνι γίνεσθαι, ἤτοι διὰ σχημάτων τινῶν, καὶ κατανευόντων καὶ ἀνανευόντων. Non totum igitur in illa circumgestatione, sed

postea

poſtea quoque, dum eſſent reddenda reſponſa, nutibus ac motibus talibus uſus videtur Jupiter ille Philius à Theotecno (teſte Euſebio lib. 9. cap. 3. Hiſtor. Eccleſiaſt.) fabricatus. Videtur videlicet ex deſcriptione magis, quam verſione, Ruffini: Euſebius enim hoc modo tantùm de eo loquitur: Πλεῖστα δ' οὖν οὗτος καθ' ἡμῶν στρατηλασάμενος, καὶ πάντα τρόπον τοὺς ἡμετέρους ὥσπερ τινὰς φῶρας ἀνοσίους ἐκ μυχῶν θηρεύσειν διὰ σπουδῆς πεποιημένος, πάντα τε τὰ ἐπὶ διαβολῇ καὶ κατηγορίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν μεμηχανημένος, καὶ θανάτου αἴτιος μυρίοις ὅσοις γεγονὼς, τελευτῶν εἴδωλόν τι Διὸς Φιλίου μαγγανείαις τισὶ καὶ γοητείαις ἱδρύει. τελετάς τε ἀνάγνους αὐτῷ καὶ μυήσεις ἀκαλλιερήτους, ἐξαγίστους τε καθαρμοὺς ἐπινοήσας, μέχρι καὶ βασιλέως τὴν τερατείαν δι' ὧν ἐδόκει χρησμῶν ἐκτελεῖν, ἐπεδείκνυτο, &c.

Multa autem veluti dux quidam contra nos molitus, ſycophantiiſque plurimum uſus, id ſtudio habuit, ut nos tanquam fures & prædones abigeret. Quapropter quum multis auctor & miniſter cædis fuiſſet, poſtremo ſimulachrum quoddam Jovis amicalis incantationibus & impoſturis ſtatuit; & ſacrificia, initiationes aliaque deteſtanda, & impuras impiaſque expiationes & purificationes inſtituit: ſic ut res illa atque etiam idoli reſponſa, quæ dare videbatur, ad ipſum pervenirent Imperatorem.

Ruſſinus verò ita loquitur: *Interea reperiſſe ſe occaſionem maximam ratus eſt, ex eo quod apud Antiochiam ſimulachrum quoddam Jovis Amicalis nuper conſecratum, artibus quibuſdam magicis & impuris conſecrationibus ita compoſitum eſt,* UT FALLERET OCULOS INTUENTIUM, ET PORTENTA QUÆDAM OSTENTARE VIDERETUR, AC RESPONSA PROFERRE. *Idque omnibus & ipſis Imperatoribus pro certo confirmatur. Quod poſteaquam ab univerſis creditum eſt, aſſeveratur item Deus ille dediſſe reſponſa, ne Chriſtiani in urbibus habitarent, &c.*

Ruffinum autem ea quæ diversa (aut plura etiam) ab Eusebio tradit, aliunde (sive ex traditionibus majorum, sive ex commentariis) hausisse, mihi procul dubio est.

At quæ Lucianus habet in Tractatu suo de Dea Syria, notatu heîc quoque digna sunt: Μαντήια πολλὰ μὲν παρ' Ἕλλησι, πολλὰ δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι. τὰ δὲ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ, καὶ τῇ δὲ Ἀσίῃ πολλά ἐστιν. ἀλλὰ τὰ μὲν οὔτε ἱερέων ἄνευ, οὔτε προφητέων φθέγγονται. ὅδε δὲ αὐτός τε κινέεται, καὶ τὴν μαντηίην ἐς τέλος αὐτουργέει. τρόπος δὲ αὐτῆς τοιόσδε. εὖτ' ἂν ἐθέλῃσι χρησμηγορέειν, ἐν τῇ ἕδρῃ πρῶτα κινέεται. οἱ δέ μιν ἱερέες, αὐτίκα ἀείρουσι. ἢν δὲ μὴ ἀείρωσι, ὁ δὲ ἱδρώει καὶ ἐς μέσον ἔτι κινέεται. εὖτ' ἂν δὲ ὑποδύντες φέρωσι, ἄγει σφέας, πάντῃ περιδινέων. τέλος, ὁ ἀρχιερεὺς ἀντιάσας, ἐπερέεταί μιν περὶ ἁπάντων πρηγμάτων, ὁ δὲ, ἤν τι μὴ θέλῃ ποιέεσθαι, ὀπίσω ἀναχωρέει. ἢν δέ τι ἐπαινέῃ, ἄγει ἐς τὸ πρόσω τοὺς προσφέροντας ὁκωσπερ ἡνιοχέων. οὕτω μὲν συναγείρουσι τὰ θέσφατα. καὶ οὔτε ἱερὸν πρῆγμα οὐδὲν, οὔτε ἴδιον τοῦτο ἄνευ ποιέουσι. λέγει δὲ καὶ τοῦ ἔτεος πέρι, καὶ τῶν ὡρέων αὐτοῦ πασέων, καὶ ὁκότε οὐκ ἔσονται. λέγει δὲ καὶ τοῦ σημηίου πέρι, κότε χρή μιν ἀποδημέειν, τὴν εἶπον ἀποδημίην. ἐρέω δὲ καὶ ἄλλο, τὸ ἐμεῦ παρεόντος ἔπρηξε. οἱ μέν μιν ἱερέες, ἀείροντες ἔφερον· ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐν γῇ κάτω ἔλιπε· αὐτὸς δὲ ἐν τῷ ἠέρι μοῦνος ἐφορέετο.

Oracula multa sunt apud Græcos, multa quoque apud Ægyptios: multa etiam in Africa, multa etiam hâc in Asiâ. SED ILLA NEC SINE SACERDOTIBUS, NEC SINE INTERPRETIBUS RESPONSA DANT. *Sed hîc* [*Apollo scilicet de quo ipsi sermo est*] *per se movetur ipse, & vaticinia plenè per se peragit: idque hoc modo. Quando vult vaticinari, in sede suâ primùm movetur: tum protinus Sacerdotes ipsum attollunt: quod si non attollant, ille sudat, & in medium sese emovet. Quum vero eum illi suppositis humeris portant, illos ducit, se undequaque cir-*

circumagendo: atque ex alio in alium transilit: tandem primarius Sacerdos supplicans, de rebus omnibus illum interrogat. Ille verò, si quid non vult fieri, retrocedit. Contra, si quid approbat, agit in anteriorem partem gestantes, perinde ac qui habenas moderatur. Ita quidem coacervant Oracula; neque rem ullam sacram, neque privatam absque hoc gerunt. Prædicit autem illis & de anno, & de tempestatibus omnibus, & quando amplius futuri non sint. Prædicit quoque de signo, quando oporteat illud, quam dixi, profectionem suscipere. Aliud quoque dicam, quod me præsente fecit. Sacerdotes illum in humeros sublatum ferebant: ille verò iis inferius in terrâ relictis, solus in aëre ferebatur.

De Venere Aphacitide quæ Zosimus tradit lib. I. Historiar. jam vidimus in priore mea Dissertatione, ulteriusque in sequentibus consideranda venient. Sed notanda hîc, quæ Lucianus habet de hujusce, proculdubio, Deæ templo, &c. in jam modo libello de Dea Syria: Ἀνέβην δὲ καὶ ἐς τὸν Λίβανον ἐκ Βύβλου, ὁδὸν ἡμέρης, πυθόμενος αὐτόθι ἀρχαῖον ἱρὸν Ἀφροδίτης ἔμμεναι, τὸ, Κινύρης εἵσατο. καὶ εἶδον τὸ ἱρὸν, καὶ ἀρχαῖον ἦν. τάδε μέν ἐστι τὰ ἐν Συρίῃ ἀρχαῖα, καὶ μεγάλα ἱρά. τοσούτων δὲ ἐόντων, ἐμοὶ δοκέειν, οὐδὲν τοῦ ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μέζον ἔμμεναι, οὐδὲ νηὸς ἄλλος ἁγιώτερος, οὐδὲ χώρη ἄλλη ἱροτέρη. ἔνι δὲ καὶ ἔργα ἐν αὐτῷ πολυτελέα καὶ ἀρχαῖα ἀναθήματα, καὶ πολλὰ θωύματα, καὶ ξόανα θεοπρεπέα. καὶ θεοὶ δὲ κάρτα αὐτοῖσι ἐμφανέες, ἱδρώει γὰρ δὴ ὦν παρὰ σφίσι τὰ ξόανα, καὶ κινέεται, καὶ χρησμηγορέει. καὶ βοὴ δὲ πολλάκις ἐγένετο ἐν τῷ νηῷ, κλεισθέντος τοῦ ἱροῦ, καὶ πολλοὶ ἤκουσαν.

Cæterum ex Byblo in Libanum adscendi, confecto diei unius itinere, cum audivissem ibi esse antiquum Veneris Templum, & paulò pòst: *In eo autem sunt & pretiosa opera & antiqua donaria, & mirabilia multa, Deorumque statuæ, Diique ipsis admodum conspicui:*

spicui. Nam statuæ sudant, moventur, & Oracula edunt; & clauso Templo clamor in æde sæpenumero est coortus, quem audivere multi.

Quæ omnia arte ac fallaciis, absque ullo præternaturali Dæmonum ope perfici potuere; uti expertis notissimum est, atque ex sequentibus quoque, inexpertis, puto, patebit, ubi de Bætulis ac νευροσπάστοις Antiquorum aliquid addidero. Ut autem in hisce, sic neque in Orphei capite, ullum ejusmodi auxilium erat necessarium. De quo capite Philostratus Lemnius, non solum libro quarto de vitâ Apollonii Tyanei, verum etiam in Heroicis: ibique in Philoctete, ἐκεῖθεν αὐτὸν Διομήδης, καὶ Νεοπτόλεμος, ἑκόντα ἐς Τροίαν ἤγαγον, ἱκετεύσαντες ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἀναγνόντες αὐτῷ τὸν ὑπὲρ τῶν τόξων χρησμὸν, ἐκ Λέσβου ὥς φησιν ἥκοντα. χρῆσθαι μὲν γὰρ καὶ τοῖς οἴκοι μαντείοις τοὺς Ἀχαιοὺς, τῷ τε Δωδωναίῳ καὶ τῷ Πυθικῷ, καὶ ὁπόσα μαντεῖα εὐδόκιμα, Βοιώτιά τε ἦν, καὶ Φωκικά. Λέσβου δὲ ὀλίγον ἀπεχούσης τοῦ Ἰλίου θυρὸς, ἔστελλον ἐς τὸ ἐκεῖ μαντεῖον τοὺς Ἕλληνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ Ὀρφέως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μετὰ τὸ τῶν γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον κατασχοῦσα, ῥῆγμα τῆς Λέσβου ᾤκησε. καὶ ἐν κοίλῃ τῇ γῇ ἐχρησμῴδει. ὅθεν ἐχρῶντο τότε αὐτῇ τὰ μαντικὰ, Λέσβιοί τε, καὶ Ἴωνες Αἰολεῦσι προσοίκοι. χρησμοὶ δὲ τοῦ μαντείου τούτου, καὶ ἐς Βαβυλῶνα ἀνεπέμποντο. πολλὰ γὰρ καὶ ἐς τὸν ἄνω βασιλέα ἡ κεφαλὴ ᾖδε. Κύρῳ τε τῷ ἀρχαίῳ χρησμὸν ἐντεῦθεν ἐκδοθῆναι λέγεται, τὰ ἐμὰ, ὦ Κῦρε, σὰ, &c.

Illinc Diomedes & Neptolemus ad Troiam volentem adduxere, cum pro universis Græcis ei supplicassent, ORACULUMQUE *de arcubus* EX LESBO (*ut ait*) PROFECTUM *recitassent. Uti enim Achivos ait & domesticis Oraculis, Dodonæo scilicet & Pythico, & quæcunque Bœotica sive Phocica probarentur, vaticinia. Lesbo autem haud procul ab Ilio distante, ad Oraculum illic existens miserunt. Dabat autem responsa ex Orpheo.* CAPUT *enim post mulierum facinus*

facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, & IN CAVA HUMO VATICINABATUR. *Unde Lesbii cæterique Æoles, atque his finitimi Iones, ipso ad vaticinia utebantur. Responsa autem hujus Oraculi & Babylona accersebantur. Multa etenim Persarum quoque Regi caput hoc cecinit: Cyroque vetusto editum. Inde Oraculum ferunt,* MEA, Ô CYRE, *tua, &c.*

Quam commode ac facilè talia fingi queant, theatra Tragœdorum, ac Comicorum quandoque, abunde satis docent: ubi ut Dii, ita & mortui è Machinis sæpè apparent; mortuorumque (aut pro talibus à credulis spectatoribus habita) capita loquuntur.

Non possum, fateor me temperare, quin è multis, apud Italos aliosque, exemplis addam hoc sequens, ex jucundissimo Tractatu Rhafaëlis Friænori, cui titulus *Il vagabondo, overo sferza de Bianti è vagabondi, &c.* Venetiis permissu superiorum & privileg. impresso. *Un certo Pasquale huomo segnalato, e principale in quest' arte, travestito da Romito passò per Terni, e essendo intrato in una picciola hosteria, & intendendo ragionare di un certo Jacovello huomo semplicissimo, e molto ignorante, ma que haveva gran quantita di danari secchi nella casa, e spesso capitava in quell' hosteria; servendosi dell' occasione, ogni giorno andava quivi, fingendo passare per altri negotii; e con belle ma finte parole prese amicitia stretta con Jacovello, e tanto seppe dire, e fare, che finalmente volse tenere a battesimo un suo figlivolo, e li divenne compare. Con questa scusa di comparatico, passando per Terni, spesso andava a visitare a casa. Un giorno tra gli altri, e fu nel mese d'Aprile, chiamato da parte Jacovello, disse volerle rivelare un gran segreto, & era questo, cioe, che nella casa di esso Jacovello, vi era nascosto un gran tesoro d'oro, & d'argento, e si offeriva a farglielo sapere, e rivelare dalla*

testa d'un morto qual si trovava nel suo Romitorio, si come ad esso rivelato haveva. Jacovello quando intese, che una Capocchia *di morto parlava e rivelava li secreti, restò tutto stordito & oltre modo fuor di se e disse, che ciò desiderava intendere quanto prima. Pasquale di fatto lo condusse alla suâ habitatione, e preso una testa di morto, scoperto dal velo in cui l'haveva involta, la pose sopra del tavolino, nel sito ove era un foro, per il quale passava una canna forata, a guisa di cerabottana, corrispondente nella sotteranea cella: e postosi in genocchione, fece apresso di se porre anche Jacovello: & havendo finito* Pasquale *di far oratione, interrogo la testa in che luogo della casa di Jacovello stesse il tesoro, e come si potesse cavare.* Respose *la* Capocchia, *per mezo del compagno che nella cerabotana dalla sotteranea cella parlava, che era nella destra parte; ma non si sarebbe cavato, se prima per tre giorni non si posava sopra quattro libre d'oro: il che sentito da Jacovello, ripieno di maraviglia disse, io non hò altro che trecento scudi d'oro, che sono circa tre libre, quali metteremo in una pignatta nova, e la sopra porremo a tesoro, secondo che dice questa maravigliosa* Capocchia. Et *essendo stato risposto, che questi anco bastavano, si partirono con animo di far' l'effetto.* Il *falso* Pasquale, *che bona prattica haveva nella casa di Jacovello, considerato che pignatta fosse quella di cui si voleva servire; ne compro una simile, & impitala di arena, la chiuse, & andatosene poscia a casa di Jacovello, empi con esso la pignatta del danaro, e la chiuse nell' istesso modo della sua.* Dopò *scesi nella cantina,* Pasquale *prese la pignatta dalle mani di Jacovello, per porla sopra il tesoro; ma in quel' cambio con destrezza vi pose la sua piena d'arena; ascondendo sotto il mantello nella bisaccia la pignatta d'oro di Jacovello: il quale vedendo la pignatta non penso più oltre alla malitia del falso compare. Usciti della cantina, e*

quella

quella riſerrata, riſtorono ambedue contenti: Paſquale per l'oro trovato, anzi rubbato; e Jacovelle par la ſperanza del teſora da ritrovarſi, in modo che non capiva nella pelle per l'allegrezza. Il terzo giorno aſpetta Paſquale che venga, e non viene: che era andato a far la Paſqua altrove: ſi fa notte, e Paſquale non compariſce. Induggia alla mattina, e Paſquale non ſi vedeva, ne retornava, nè era più di retorno, ch'era il peggio: Finalmente vinto dal tedio, ſceſe in cantina, & aprendo la pignatta, trovò li ſuoi ſcudi convertiti in arena, per altra arte che diabolica; onde ſi reſtò con danno e dolor tale della perdita fatta, che ſe n'hebbe a morire, biaſtemando ſempre Paſquale, li compari, li teſori, e la ſua mala fortuna.

Addas huic, mi Lector (ſi res tanti videatur tibi,) ea quæ ſub finem Comœdiæ iſtius Gallicæ quæ anno 1680. Pariſiis prodiit, ac cui titulus eſt *La Devinereſſe, ou les faux enchantemens*, habentur, de capite in ſcena Oraculorum reſponſa reddente. Ubi nec cætera, quæ de Diabolo ipſo in ſcenam prodeunte ibi luduntur, tibi minimè injucunda fore, mihi firmiter perſuadeo.

Si vero hujuſmodi conficta miracula conſpicerentur è locis inde tanto ſpatio remotis, ut viſus acumen cuncta ea quæ ibi gerebantur non ſatis accurate penetrare ac diſcerne valeret (cum ſic multa ſubdole agitari atque perpetrari poſſent ab Antiſtitibus, ſub prætextu rituum ac Cæremoniarum peragendarum) idque fieret à multitudine ex credulitate ac ſuperſtitione infatuata; minimè mirum alicui videri debet, ibi multa fuiſſe credita quæ revera non fuerant conſpecta. Nihil enim magis occœcat hominum oculos quam timor ac ſtupor ex ſuperſtitione orti: cujus rei, uti innumera ſunt exempla, ſic omittere non poſſum jucundum admodum exemplum, ſive hiſtoriolam narratam à Domino

Poullet, in secunda parte Itinerarii sui ab ipso nominati *Nouvelles Relations du Levant*, in hunc modum: *Un jour l'Hollandois qui estoit venu avec nous jusqu'à Erseron, & duquel nous nous estions separez en cette ville, pour quelques petites raisons de mes-intelligence; ayant sceu qu'à une demy-journée d'Erseron il y avoit des marais & des lacs bordez d'arbres si veneneux, qu'il y a un danger mortel à s'endormir sous leur ombre, & que ces marais estoient remplis de certaines bestes monstrueuses, que les voyageurs sont ordinairement curieux de voir, & qu'ils rencontrent plustost dans quelque autheur comme Pline, qu'en pas une plaine où ils passent, pria quelqu'un des Armeniens Georgiens de l'accompagner jusque-là.*

Ceux-cy qui depuis long-temps n'avoient exercé leur Chevaux, furent bien aises de prendre cette occasion; ils vinrent où j'estois logé, & me voyant seul, ils me presserent de monter à cheval & d'aller avec eux. Pour moy qui ne fus jamais d'humeur à rechercher les miracles de la nature dans les productions de ses excrements les plus hideux; & qui n'ay jamais envisagé les monstres que dans l'opposition de leur contraires, je donnay cette journée à la complaisance; car je sçavois, il y avoit long-temps, que ces arbres estoient tous envenimez vers ces monts, & qu'ils contractent le poison dans des lieux qui sont continuellement marescageux, & où la hauteur des montagnes empesche le soleil d'y porter ses rayons, & d'y affoiblir la malignité des mauvaises vapeurs dont ils sont nourris. Celà me surprenoit d'autant moins, que ces quartiers sont voisins de la Colchide, & dans les montagnes qui avoient donné lieu à la fable de Medée, que l'antiquité a voulu rendre la plus fameuse Magicienne du monde, parce qu'elle regnoit dans ces pays, où les poisons croissent plus frequement que les bonnes herbes.

Nous passasmes deux ou trois de ces marais sans y rien ren-

rencontrer que quelques canarts, sur lesquels nous tirasmes. Au quatriéme nous apperceusmes je ne sçay quoy de si effroyable à voir & d'une grandeur si extraordinaire, que je n'en veux pas faire la description, pour ne pas renouveller ma premiere peur, ny la faire passer dans l'esprit des autres. Nous y vismes de grands poils herissez de tous costez, des écailles qui n'éclattoient que du venin dont elles estoient pleines, des crestes enflammées, des bouts de grandes aisles pareilles à celles des chauves-souris, & mille autres choses fort remarquables à écrire. Nous fusmes long-temps à douter si nous tirerions sur ce monstre; car nous avions apprehension qu'à la premiere playe qu'on luy feroit, il ne jettast tant de venin, que l'air ne s'en corrompist, & que sa corruption ne se communicast jusqu'à nous: neantmoins nous prismes courage, & nous fismes plus de deux cent decharges sur ce monstre, qui ne servoient qu'à luy faire prendre toutes sortes de differentes figures, en le retournant plusieurs fois dans l'eau, & à le pousser du costé du bord qui estoit opposé à celuy sur lequel nous estions. Enfin nous estans apprivoisez peu à peu, nous approchasmes de ce rivage, & nous vismes un gros tronc d'un arbre pourry, embarrassé de filets de peschеurs & de mousse, tout gluant d'une escume meslée de terre grasse, où une infinité de meschants coquillages s'y estoit attachée, & rendoit quelque éclat aux rayons du soleil.

Apres cette belle expedition nous remontasmes à cheval pour aller chercher quelqu'autre avanture, &c.

Sed jam tempus est ut examinemus ulterius, an ad illa quæ tam in Ammonis Templo quam cæteris modo adductis fuere peracta, ulla præternaturali vi Dæmonis opus fuerit. Ac primò consideremus illas circumvectiones, sive mavis circumgestationes, per Sacerdotes factas. Qui unquam vidit Machinas illas, sive navigia, sive pisces, ba-

lænas, Delphines aliasve res repræsentantes circumductas, sed quasi se sponte moventes, in pompis illis processionum, ut vocant, Antverpiæ atque alibi; facillimè comprehendit, quam commodè, aliquis, unus, vel plures quoque simul, occultari potuerint sub isto navigio, aliisve ferculis, quibus circumducebantur hi Dii fatidici: ac quam commodè isti per nervos aut funiculos, imagines illas, ad id adaptatas ita movere potuerint, ut aut procederent, aut retrocederent, aut se converterent, aut nutu atque aliis gesticulationibus annuere vel renuere interrogationibus sacerdotum viderentur. Comprehendunt id quoque omnes ii, qui sciunt qualia neurospasta ac bætulas inter se habuerint Veteres; ac quantis argutiis lepidisque artificiis apud nos, in festis encæniis, quotidie moventur, imò & articulate loquuntur, (saltem loquelam emittere videntur) imagunculæ illæ quas vulgo *Marionettas* vocant; ac quam parvo negotio etiam majores imagines ac statuæ, hominis staturam quandoque multum superantes, ita moveantur, ut non solis pueris sed & communi plebeculæ admirationi non tantùm, verum & terrori quandoque sint: quique unquam in Theatris Deos è machina apparere viderint; Mercuriumque aliosve Deos ita artificiose in cœlum è solo subvolantes, ut licet plurimis lucernis ibi lucentibus, ab visu acutioribus vix ac ne vix quidem discerni queat, an, aut quibus id fiat instrumentis: quique unquam viderint illos χειρονομοῦντας ac præstigiatores, qui summa manuum agilitate omnium etiam acutissimorum oculos ita fallunt ut fascinare eos videantur.

Quod si talia peragantur in obscuris adytis, aut locis ubi dubia lux facillimè occultat ea, quæ ne fraus pateat, occultanda sunt; quis miretur adhuc longè

longè facilius, ut mirabilia, ac stupenda credulæ ex superstitione multitudini, ac pro Divinis, Deorumve supernaturalibus actionibus ac motibus, ea obtrudi posse? Verùm exemplis hæc nonnullis illustranda sunt.

Ut omittam igitur columbam ligneam volantem Architæ Tarentini, aliaque veterum Mechanicorum artificia, quæ non omnibus æque credibilia sunt; prodeat magnus ille Aristoteles, qui libro de mundo cap. 6. ita loquitur: Ὥσπερ ἀμέλει δρῶσιν οἱ μηχανοποιοὶ διὰ μιᾶς ὀργάνου χαστηρίας, πολλὰς καὶ ποικίλας ἐνεργείας ἀποτελοῦντες. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ νευροσπάσται, μίαν μήρινθον ἐπισπασάμενοι, ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι, καὶ χεῖρα τοῦ ζώου, καὶ ὦμον καὶ ὀφθαλμόν· ἔστι δὲ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετά τινος εὐρυθμίας. *Non secus atque illi Machinatores solent, qui instrumento uno demittendo, multos & varios effectus edunt: & neurospastæ unum aliquem funiculum attrahentes, faciunt, ut animalis aut collum [sive cervix] aut manus, aut humerus, aut oculus, quandoque & omnia simul membra, cum quadam motus concinnitate, moveantur.* Hunc Aristotelicus ille Apulejus, dum de eadem re loquitur (de Divina mundi gubernatione videlicet) plane imitatus, ita infit: *Annon ejusmodi compendio Machinatores fabricarum, astutiâ unius conversionis multa & varia pariter administrant; etiam illi, qui in ligneolis hominum figuris gestus movent? quando filum membri quod agitari solet, traxerint, torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad omne ministerium præsto erunt; nec invenustè totus videbitur vivere.* Sic etiam Vitruvio vocantur *engibata*, quæ motum incessumque mentiebantur imagines vel imagunculæ, & *Merulæ* ex icunculæ quæ hydraulicâ ratione factæ, coacto spiritu, pressionibus aquarum, voces edebant. Talia quoque imitatus fuerat Alexander ille Pseu-

Pseudomantis; cujus vitam & præstigias describit Lucianus, (in historia illa quæ in omnium ferè Doctorum manibus versatur, quæque alias dignissima est ut hic tota inseratur,) dum inter alia & hæc prodit: Ἐπεποίητο δὲ αὐτοῖς πάλαι, καὶ κατεσκεύαστο, κεφαλὴ δράκοντος ὀθονίνη, ἀνθρωπόμορφόν τι ἐπιφαίνουσα, κατάγραφος, πάνυ εἰκασμένη, ὑπὸ θριξὶν ἱππείαις ἀνοίγουσά τε, καὶ αὖθις ἐπικλείουσα τὸ στόμα καὶ γλῶττα, οἵα δρακόντων διττή, μέλαινα προέκυπτεν, ὑπὸ τριχῶν καὶ αὐτὴ ἑλκομένη. καὶ ὁ Πελλαῖος δὲ δράκων, προϋπῆρχε, καὶ οἴκοι ἐτρέφετο, κατὰ καιρὸν ἐπιφανησόμενος αὐτοῖς, καὶ συντραγῳδήσων, μᾶλλον δὲ, πρωταγωνιστὴς ἐσόμενος.

At multo antea sibi finxerant paraverantque è linteis confectum draconis caput, speciem humanam præ se ferens, lineis notatum planeque expressum, quod pilis equinis os aperiret & clauderet. Tum lingua, sicut & draconum bisulca atra prominebat, quæ & ipsa trahebatur à pilis. Porrò Pellæus ille draco jampridem erat in promptu, domique alebatur, ab illis, cum res postularet, ostendendus, unaque partem Tragœdiæ acturus, vel princeps potius hujus fabulæ futurus. Et in ulteriori hujus scenæ descriptione: Εἶτά μοι ἐπινόησον οἰκίσκον οὐ πάνυ φαιδρὸν, οὐδὲ εἰς κόρον τοῦ φωτὸς δεχόμενον, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων συγκλύδων, τεταραγμένων καὶ προεκπεπληγμένων, καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπαιρομένων. οἷς εἰσελθοῦσι τεράστιον ὡς εἰκὸς τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο, ἐκ τοῦ τέως μικροῦ ἑρπετοῦ, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τοσοῦτον δράκοντα πεφηνέναι ἀνθρωπόμορφον καὶ ταῦτα καὶ τιθασόν. ἠπείγοντο δὲ αὐτίκα πρὸς τὴν ἔξοδον. καὶ πρὶν ἀκριβῶς ἰδεῖν, ἐξελαυνόμενοι ὑπὸ τῶν ἀεὶ ἐπεισιόντων. ἐτετρύπητο δὲ κατὰ τὸ ἀντίθυρον ἄλλη ἔξοδος, οἷόν τι τοὺς Μακεδόνας ἐν Βαβυλῶνι ποιῆσαι ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ νοσοῦντι λόγος, &c.

Jam mihi cogita non admodum illustres ædiculas, neque luminis ad satietatem usque capaces; tum hominum convenarum turbam, qui tumultuentur, jam ante spebus referti & erecti: quibus ingressis visa res est,

est, ut par erat, portentosa; videlicet ex modo pusillo serpente, intra paucos dies tam immanem exstitisse draconem, humanâ specie, atque insuper mansuetum. Protinus autem ad egressum accelerabantur, & priusquam accuratè essent contemplati, expellebantur ab iis qui novi semper ingrediebantur. Eratque è regione januæ patefactum aliud ostium ad exeundum: Cujusmodi ægrotante Alexandro Macedonas in Babylone fecisse ferunt, &c. Nec talia fraudum, scelestarum verè, exempla, etiam patrum nostrorum memoria defuere. Ita enim Hondorfius: qui narrat quod, *cum Isenaci unà cum Martino Luthero essent viri aliquot eruditione præstantes, oblatum ipsis fuerit simulachrum Mariæ puerum Jesum ulnarum complexu gestantis, eo artificio constructum, ut à Monacho post altare delitescente facili motu regeretur, ut munera offerenti, capite, unà cum puerulo, annuens, benevolentiæ signum, ostenderet: rursusque ei qui vacuus accederet, capite averso, offensionis signum præberet.* Plura autem hujusmodi Machinamenta per Monachos (uti antea per sacerdotes Ethnicos) exercita, uti plura ejus rei exempla ab aliis producuntur, nullum dubium est.

Sed, ut ad vocalem sonum per imagines statuasve redditum deveniamus; notatu dignissima, mihi sunt ea, quæ magnus ille Athanasius Kircherus in libris suis de Phanurgia inter alia, lib. 1. cap. 6. de tubis locutoriis, quæ in longinqua spatia articulatam atque intelligibilem admodum vocem reddunt, habet, in hunc modum: *Accidit porro ut Musæum meum privatum in aptiorem patentioremque Collegii Romani locum, quem Galleriam vocant, transferre cogerer: intra quam & paulò antè dictus tubus translatus, etiamnum ab omnibus exteris spectatur & auditur, sub nomine* DELPHICI ORACULI *intitulatus, hâc tamen differentiâ, ut quod tubus qui primo*

primo elatiori voce prolata verba in remota ſpatia diffuſa palam propagabat; nunc ſubmiſſa & occulta voce clam in ludicris Oraculis fictiſque conſultationibus peragat, eo artificio, ut nemo adſtantium de ſecreto reciproca colloquentium muſſitatione inſtituto, percipere quicquam valeat: quod & advenis in hunc diem exhibetur, non ſine Dæmonis alicujus latentis ſuſpicione, eorum qui Machinam non capiunt: nam & ſtatua os ad normam loquentis, aperit & claudit, oculos movet. Ideo autem hujuſmodi artificium condidi, ut impoſturas & fallacias, fraudeſque veterum Sacerdotum, in Oraculorum conſultatione, oſtenderem. Dum enim per tubos fictos (quos in Oedipo deſcriptos vide) reſponſa darent; populum una ad oblationes profuſè faciendas, ſi exaudiri vellent, cogebant; utque proinde hac fraude magnum illis lucri incrementum cederet: quamvis Dæmones clam quoque ſeſe eorum operibus miſcuiſſe non negem. Huc uſque Reverendus ille Vir: qui poſtrema illa verba mihi annectere prioribus videtur, ne alios heic nimium adhuc ſcrupuloſos offendat. Sive tamen hæc ipſum ex animo dixiſſe conſtet, ſive aliter, mihi perinde eſt: quod, uti jam & alibi à me dictum fuit; aliorum auctoritati, ratione opinionis, minimè inniti conſtituerim.

Interim videmus ex hiſce, quid per Oraculorum Antiſtites effici potuerit. Videamus nunc, quid & factum ſit.

Ita autem Theodoretus lib. 5. cap. 22. de Theophilo Alexandrino Epiſcopo: Οὗτος τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τῆς εἰδωλικῆς ἠλευθέρωσε πλάνης. οὐ γὰρ μόνον ἐκ βάθρων ἀνέσπασε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐξαπατώντων ἱερέων τοῖς ἐξηπατημένοις ὑπέδειξε μηχανήματα. τά τε γὰρ ἐκ χαλκοῦ καὶ τὰ ἐκ ξύλων κοῖλα ἔνδοθεν κατασκευάζοντες ξόανα, καὶ τοῖς τοίχοις τὰ τούτων προσαρμόζοντες νῶτα, πόρους τινὰς ἀφανεῖς, ἐν τοῖς τοίχοις

ἠφίε-

ἐφίστασαν. εἶτα διὰ τῶν ἀδύτων ἀνιόντες, καὶ εἴσω τῶν ξοάνων γινόμενοι, ἅπερ ἐβούλοντο διὰ τούτων ἐκέλευον. Φενακιζόμενοι δὲ οἱ ἐπαΐοντες, ἔδρων τὸ κελευόμενον. ταῦτα ὁ σοφώτατος καταλύων ἀρχιερεὺς τοῖς ἐξαπατηθεῖσιν ὑπέδειξε δήμοις.

Hic urbem Alexandrinorum fraude ſimulacrorum liberavit; non enim idolorum modo delubra, concuſſis eorum fundamentis diruit, verum etiam ſubdolas Sacerdotum veteratorum machinationes eorum oculis, quos in fraudem deduxerant, ſubjecit, ad contemplandum. Etenim ſacerdotes iſti ſtatuas, quarum pars æneæ, pars ligneæ fuerunt, cavas introrſus effecerant, tergaque earum parietibus affigentes, vias quaſdam latentes & obſcuras per ipſas parietes illas diduxerant. Deinde per adyta fanorum in eas ingreſſi vias, ſe in ſtatuas ipſas abdiderant, indeque velut ex ſtatuarum ore, quæcunque voluerant, imperabant. Quibus auditores circumventi, imperata faciebant. Quæ ſapientiſſimus ille Pontifex demolitus deceptis populis oſtendit.

Tali autem occaſione atque obtentu multa per hoſce Sacerdotes flagitia fuiſſe commiſſa docet nos (præter illud exemplum, quod Romæ in Iſidis Templo commiſſum tradit Fl. Joſephus, lib. 21.) Ruffinus Hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 25. hiſce verbis: *Sacerdos erat apud eos [Alexandriæ ſcilicet] Saturni Tyrannus nomine. Hic quaſi ex reſponſo numinis, adorantibus in Templo nobilibus quibuſque & primariis viris, quorum ſibi matronæ ad libidinem placuiſſent, dicebat Saturnum præcepiſſe, ut uxor ſua pernoctaret in Templo. Tum is qui audierat gaudens quod uxor ſua dignatione numinis vocaretur, exornatam comptius, inſuper & donariis onuſtam, ne vacua ſcilicet repudiaretur, conjugem mittebat ad Templum. In conſpectu omnium concluſâ intrinſecus matronâ, Tyrannus, clauſis januis & traditis clavibus, diſcedebat. Deinde facto ſilentio, per occultos & ſubterra-*

terraneos aditus, intra ipsum Saturni simulacrum patulis irrepebat cavernis. Erat autem simulacrum à tergo exesum & parieti diligenter annexum. Ardentibusque intra ædem luminibus, intentæ supplicantique mulieri vocem subitò per simulacrum æris concavi proferebat; ita ut pavore & gaudio infelix mulier trepidaret, quod dignam se tanti numinis putaret alloquio. Postea quam verò quæ lubitum fuerat, vel ad consternationem majorem, vel ad libidinis incitamentum, disseruisset numen impurum, arte quadam linteolis obductis, repente lumina extinguebantur universa. Tum descendens, obstupefactæ & consternatæ mulierculæ adulterii fucum profanis commentationibus inferebat. Hæc cum per omnes miserorum matronas multo jam tempore gererentur, accidit quandam pudicæ mentis fœminam horruisse facinus, & attentius designantem, cognovisse vocem Tyranni, ac domum regressam, viro de fraude sceleris indicasse. Ille de injuria conjugis, imò potiùs suâ ardentius inflammatus, inscriptum Tyrannum ad tormenta deducit. Quo convicto atque confesso, cæcisque fraudibus revelatis, pudor omnis & dedecus Paganorum pervaserat domos, adulteris matribus, incestis patribus, liberis spuriis deprehensis. Quibus divulgatis & proditis, raptim cum simulacris & ædibus excitabantur crimina.

Addamus, quæso, huic exemplo & illa quæ Herodotus lib. I. habet, de Turri in Templo Beli Babylonico, de Thebis Ægyptiacis, atque Oraculo in Pataris Lyciæ civitate, hisce verbis: Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἱροῦ πύργος στερεὸς οἰκοδόμηται, σαδίου καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ εὖρος. καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ πύργῳ ἄλλος πύργος ἐπιβέβηκε, καὶ ἕτερος μάλα ἐπὶ τούτῳ, μέχρις οὗ ὀκτὼ πύργων. ἀνάβασις δὲ εἰς αὐτοὺς ἔξωθεν κύκλῳ περὶ πάντας τοὺς πύργους ἔχουσα πεποίηται. μεσοῦντι δὲ κου τῆς ἀναβάσιος, ἔστι καταγωγή τε καὶ θῶκοι ἀμπαυστήριοι, ἐν τοῖσι κατίζοντες ἀμπαυ-

παύονται οἱ ἀναβαίνοντες. ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ πύργῳ νηὸς ἔπεστι μέγας· ἐν δὲ τῷ νηῷ κλίνη μεγάλη κέεται εὖ ἐστρωμένη· καὶ ἡ τράπεζα παρακέεται χρυσέη. ἄγαλμα δὲ οὐκ ἔνι οὐδὲν αὐτόθι ἐνιδρυμένον, οὐδὲ νύκτα οὐδεὶς ἐναυλίζεται ἀνθρώπων, ὅτι μὴ γυνὴ μούνη τῶν ἐπιχωρίων, τὴν ἂν ὁ θεὸς ἕληται ἐκ πασέων, ὡς λέγουσι οἱ Χαλδαῖοι, ἐόντες ἱρέες τούτου τοῦ θεοῦ. φασὶ δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι (ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες) τὸν θεὸν αὐτὸν φοιτᾶν τε ἐς τὸν νηὸν, καὶ ἀμπαύεσθαι ἐπὶ τῆς κλίνης, κατάπερ ἐν Θήβῃσι τῇσι Αἰγυπτίῃσι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς λέγουσι οἱ Αἰγύπτιοι. καὶ γὰρ δὴ ἐκεῖθι κοιμᾶται ἐν τῷ τοῦ Διὸς τοῦ Θηβαιέος γυνή· ἀμφότεραι δὲ αὗται λέγονται ἀνδρῶν οὐδαμῶν ἐς ὁμιλίην φοιτᾶν· καὶ κατάπερ ἐν Παταροισι τῆς Λυκίης, ἡ πρόμαντις τοῦ θεοῦ ἐπεὰν γένηται· οὐ γὰρ δὴ αἰεὶ ἐστι χρηστήριον αὐτόθι· ἐπεὰν δὲ γένηται τότε ὦν συγκατακληίεται τὰς νύκτας ἔσω ἐς τὸν νηόν.

In Templi medio turris ſolida, craſſitudine ſimul & altitudine ſtadii, cui alia rurſus ſuperimpoſita turris, ſed & huic ſubinde alia, ad octavam uſque. His forinſecus ſcalæ ſunt in circuitu adhibitæ, per quas ad ſingulas conſcenditur turres. In mediis gradibus ſtatio, ſellæque in hâc factæ, in quibus adſcendentes liceat ſedere ac quieſcere. In poſtrema turri ſacellum eſt aliud, in quo lectus eſt ſplendidè ſtratus, & appoſita menſa aurea. Statua tamen in hoc ſacello nulla eſt: neque hic noctu cubat hominum aliquis, præter mulierem unam ex indigenis, quam ex omnibus Deus delegerit, uti narrant Chaldæi hujus Dei ſacerdotes. Narrant enim illi (tametſi mihi parum credibilia referre videntur) Deum ipſum ingredientem templum, in hoc cubili conquieſcere, perinde atque Thebis Ægyptiacis, ut ferunt Ægyptii. Ibi enim in Thebani Jovis ſano mulier quoque cubat: quarum mulierum utraque cum viris putatur non habere conſuetudinem: ſicut etiam Dei antiſtita Pataris Lyciæ civitate, quando ita accidit [ut antiſtitæ ſeu vatis fungi munere debeat.] Neque enim Oraculum ibi celebratur perpetuò.

Ubi autem id futurum est, Antistita noctu in templum concluditur.

Ut autem & aliarum fraudulentarum Machinationum exempla videamus, & inter illas subvolationis, ut sic dicam, in aëra; prodeat iterum Ruffinus, qui lib. 2. cap. 23. de Serapis apud Alexandriam Templo & Oraculo, hæc sequentia scribit: *Serapis apud Alexandriam Templum auditum quidem omnibus puto, plerisque verò etiam notum. Locus est non natura sed manu & constructione per centum aut eo amplius gradus in sublime suspensus, quadratis & ingentibus spatiis omni ex parte distentus: cuncta verò quo ad summum pavimentorum pervadatur, opere forniceo constructa, quæ immensis desuper luminaribus, &* OCCULTIS ADITIBUS *invicem in semet distinctis, usum diversis ministeriis & clandestinis officiis exhibebant. Jam verò in superioribus extrema totius ambitus spatia occupant exhedræ & pastophoria domusque in excelsum porrectæ, in quibus vel æditui, vel hi quos* ἁγνεύοντας, *id est, qui se castificant, commanere soliti erant. Porticus quoque post hæc omnem ambitum quadratis ordinibus distinctæ intrinsecus circumibant. In medio totius spatii ædes erat, pretiosis edita columnis, & marmoris saxo extrinsecus amplè magnificéque constructa. In hac simulachrum Serapis ita erat vastum, ut dextra unum parietem, alterum læva perstringeret: quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interioris delubri parietes laminis primo aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum æreis habebantur, quæ munimento pretiosioribus metallis forent. Erant etiam quædam ad stuporem admirationemque videntium, dolis & arte composita. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die* QUA FUERAT INSTITUTUM, *simulachrum Solis ad Serapin salutandum introferri, diligenter temporibus observatis, ingrediente simu-*

simulachro radius solis per eandem fenestram directus, os & labra Serapis illustraret, ita ut inspectante populo, osculo salutatus Serapis videretur à Sole. Erat & aliud fraudis genus hujusmodi: natura lapidis Magnetis hujus virtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat & attrahat ferrum. Signum solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis, cujus naturam ferrum ad se trahere diximus, desuper in laquearibus fixus, cum temperatè sub ipso radio ad libram esset positum simulachrum, & vi naturali ad se raperet ferrum, assurrexisse populo simulachrum & in aëre pendere videretur. Et ne hoc lapsu præpropero proderetur; ministri fallaciæ, surrexit, ajebant, Sol, ut valedicens Serapi discedat ad propria. Sed & multa alia decipiendi causâ à veteribus in loco fuerant constructa, quæ nunc longum esset enumerare per singula. Dolendum sanè hæc Ruffinum non etiam cæteris addidisse: multum lucis enim afferre, procul dubio potuissent huic nostræ de Sacerdotum circa talia imposturis tractationi.

Sed revertamur denuò ad χρηστήριον illud Ammonis, unde diverteramus; ac perpendamus ea quæ gesta sunt circa illam famosissimam Alexandri ad Ammonem consultationem: Primusque nobis prodeat Diodorus Siculus, qui de Alexandro heic Deum consulente ita narrat, Bibliothecæ suæ libro 16. Τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰσαχθέντος εἰς τὸν νεὼν, καὶ τὸν θεὸν κατανοήσαντος, ὁ μὲν προφητεύων ἀνὴρ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν προσελθὼν αὐτῷ, χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ, καὶ ταύτην παρὰ τοῦ θεοῦ ἔχε τὴν πρόσρησιν. ὁ δὲ ὑπολαβὼν, δέχομαι, φησὶν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σός, ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἁπάσης γῆς ἀρχήν. Τοῦ δ' ἱερέως προσελθόντος τῷ σηκῷ, καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν αἰρόντων τὸν θεὸν κινηθέντων τεταγμένοις τισὶ τῆς φωνῆς συμβόλοις, ὁ μὲν ἀνεῖπε, βεβαίως αὐτῷ διδόναι τὸν θεὸν τὴν αἴτησιν. ὁ δ' Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν, τί λοιπὸν, εἶπεν, ὦ δαῖμον ἀπό-

φησί μοι τῶν ζητουμένων, εἰ πάντας ἤδη μετελήλυθα τοὺς γενομένους φονεῖς τοῦ πατρὸς, ἤ τινες διαλελήθασιν. ὁ δὲ προφήτης ἀνεβόησεν, εὐφημεῖν· οὐδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβουλεῦσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν. τοὺς δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἅπαντας τετευχέναι τιμωρίας. τεκμήρια δ᾽ ἔσεσθαι τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσεως τὸ μέγεθος τῶν ἐν ταῖς πράξεσι κατορθωμάτων· καὶ γὰρ πρότερον ἀήττητον αὐτὸν γεγονέναι, καὶ μετὰ ταῦτ᾽ ἔσεσθαι διὰ παντὸς ἀνίκητον. ὁ δ᾽ Ἀλέξανδρος, ἡσθεὶς τοῖς κεχρησμῳδημένοις, &c.

Alexandro vero per Sacerdotes in Templum ducto & Deum conspiciente, PROPHETA, vir senex ætate, accedens, Salve, ô Fili, dixit, & hanc salutationem habe à Deo. Cui ipse respondens, dixit, Accipio, ô Pater, atque in reliquum tempus Tuus vocabor. Sed an dabis mihi totius orbis imperium? Ubi, Sacerdote ingrediente in adyta Templi, atque viris illis qui Deum portabant certis vocum modulationibus se moventibus, ille quidem [Sacerdos] edixit, firmiter Deum dare quæ poscebantur. Alexander respondens, cætera, ô Deus, dixit, eorum quæ peto, mihi ostendas; num scilicet omnes deprehenderim qui Patrem meum occiderunt, an vero adhuc aliqui (eorum) lateant. At propheta exclamans, jubebat ipsum bono esse animo; nullum enim hominem existere qui possit insidiari genitori ipsius: Philippi verò interfectores omnes dedisse pœnas. Quodque indicia, eum è Deo esse natum, futura forent, magnitudo successuum in rebus à se susceptis: atque ipsum quidem jam antea fuisse insuperabilem, sed in posterum eum fore, quocunque se verteret, invictum. Alexander vero lætatus, &c.

Hactenus Diodorus; in cujus verbis notandum, Responsa hic quoque ex Adytis data (nutu scilicet, uti jam antea ostensum) sed quæ sacerdos, quasi à Deo accipiens, iis, qui Jovem hunc consultum veniebant, enuntiaret: σηκὸς enim ille quo sacerdos introibat, quæ superius appellavi, *adyta* erant:

erant. Sic enim Hesychius & Suidas: [Σηκὸς .... ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ. Σηκὸς] ὁ ἐνδότερος οἶκος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ. Interior locus, vel domus, Templi.

Quæ Curtius habet hisce non abludunt, nisi quod minus superstitiosus, in hujus rei enarratione, quam Diodorus appareat. Verba ejus sunt: *At tum quidem Regem propius adeuntem, maximus natu è Sacerdotibus filium appellat, hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille verò & accipere se ait, & agnoscere; humanæ sortis oblitus. Consuluit deinde, an totius Orbis imperium fatis sibi destinaret Pater. Vates, æque in adulationem compositus, terrarum omnium Rectorem fore ostendit, &c.* Quibus demum addit: *Verè & salubriter æstimanti fidem Oraculi, vana professò responsa videri potuissent: Sed fortuna, quos uni sibi credere coëgit, magna ex parte avidos gloriæ magis, quam capaces facit. Jovis igitur Filium se non solum appellari passus est, sed etiam jussit: rerumque gestarum famam dum augere vult, tali appellatione corrumpit. Et Macedones, assueti quidem Regio imperio, sed majore libertatis umbrâ quam cæteræ gentes, immortalitatem affectantem contumacius, quam aut ipsis expediebat, aut Regi, adversati sunt.* Cujus aversationis exempla aliaque inde accidentia, sequentibus ejus libris in Clito, Philota, Callisthene, aliisque Macedonibus narrat.

De Responso autem Sacerdotis hæc, inter alia, Plutarchus: Ταῦτα περὶ τῶν χρησμῶν οἱ πλεῖστοι γράφουσιν· αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα, φησὶν γεγονέναι τινὰς αὐτῷ μαντείας ἀποῤῥήτους, ἃς αὐτὸς, ἐπανελθὼν, φράσει πρὸς μόνην ἐκείνην. ἔνιοι δέ φασιν, τὸν μὲν προφήτην Ἑλληνιστὶ βουλόμενον προσειπεῖν μετά τινος φιλοφροσύνης, Ὦ παιδίον, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν φθόγγων, ὑπὸ βαρβαρισμοῦ πρὸς τὸ σῖγμα ἐξενεχθῆναι καὶ εἰπεῖν, Ὦ παιδίος, ἀντὶ τοῦ ν τὸ σ χρησάμενον. ἀσμένῳ δὲ τῷ Ἀλεξάν-

ξάνδρῳ τὸ σφάλμα τῆς φωνῆς γενέσθαι, καὶ διαδοθῆναι λόγον, ὡς παῖδα Διὸς αὐτὸν τοῦ θεοῦ προσειπόντος.

Hæc de Oraculis tradunt plerique. Ipſe in epiſtola ad matrem Alexander, SORTES *ſibi ait,* ARCANAS *redditas, quas reverſus ſoli ei relaturus eſſet. Sunt qui dictitant, Vatem quum appellare comiter Alexandrum Græcè vellet,* Ὦ παιδίον, *poſtremam ſyllabam, ut Barbarum, per s pronuntiaſſe, ac dixiſſe* Ὦ παιδίος: *neque invito Alexandro claudicaſſe in voce; increbuiſſeque ſermonem, Jovis eum à Deo appellatum filium.* De quo in ſermone vitio, etiam ita ad Dionyſium Euſtathius: Ὅτε, φασὶ, καὶ ὁ τοῦ Ἄμμωνος ἱερεὺς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν παιδίον, παιδίος καλέσας τὸν Ἀλέξανδρον, ἔδοξεν ὡς ἐν χρησμοῦ λοξότητι, ὦ παῖ Διὸς, αὐτὸν προσειπεῖν, οὕτω τῶν ἐπιτρίπτων κολάκων ἐκλαβομένων τὸ βαρβαρίζον τῆς φωνῆς. *Quo tempore dicunt etiam Ammonis ſacerdotem eo, quod loco* παιδίον, παιδίος *diceret in appellando Alexandro, viſum quaſi ex Oraculi ambiguitate ipſum* ὦ παῖ Διὸς, *ô Jovis fili, allocutum. Ita ſceleſtis iſtis paraſitis barbariſmum iſtum accomodantibus.* Ab iis autem, quæ de Sortibus arcanis ſibi redditis ad matrem ſcripſiſſe teſtatur Plutarchus, non valde diſcrepant ea, quæ de Alexandro, heic conſulente Jovem, tradit Arrianus lib. 3. Ἐνταῦθα Ἀλέξανδρος τόν τε χῶρον ἐθαύμασε. καὶ τῷ θεῷ ἐχρήσατο· καὶ ἀκούσας ὅσα αὐτῷ πρὸς θυμοῦ ἦν, ὡς ἔλεγεν, ἀνέζευξεν ἐπ' Αἰγύπτου.

Alexander loci naturam admiratus, Oraculum conſuluit; acceptoque reſponſo ſibi (ut dicebat) grato in Ægyptum rediit.

Hæc de reſponſo Alexandro dato. Trogus Pompejus verò, ſcenam nobis clarius adhuc aperit hiſce verbis: *Igitur Alexander cupiens Originem divinitatis acquirere, ſimul & matrem infamiâ liberare,* PER PRÆMISSOS SUBORNAT ANTISTITES, QUID SIBI RESPONDERI VELIT. *Ingredientem Templum ſtatim Antiſtites ut Hammonis filium ſalutant, &c.* Non

Non mirum igitur, Prætenſum illud Oraculum, per Vatem, comitibus ejus reſpondiſſe (uti idem Trogus ac Curtius teſtantur) ut Alexandrum pro Deo, non pro Rege colerent. Conſideret jam, quæſo, æquus Lector, an hîc aliqua arte Dæmonis præternaturali opus fuerit, tam ad iſtum apparatum à me deſcriptum & exempla in eam rem adducta, quam ad hæc reſponſa Alexandro comitibuſque ejus data. Si autem quiſpiam oſtendere poſſit, hæc aliter unquam fuiſſe peracta, præſtabit ſane quod hucuſque nemo præſtitit.

Aſt aliæ tamen difficultates adhuc reſtant adimendæ; circa Oracula videlicet per inſomnia, per obſignatos codicillos, alioſque vaticinandi modos, reddita.

De Clarii Apollinis Oraculo hæc Tacitus, libro II. Annal. *Relegit Aſiam* [*Germanicus*] *appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis Oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos, ſed certis è familiis, & fermè Mileto accitus ſacerdos, numerum modo conſultantium & nomina audit: tum* IN SPECUM DIGRESSUS, *hauſtâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque literarum & carminum, edit reſponſa, verſibus compoſitis, ſuper rebus quas quis mente concepit:* ET (NB.) FEREBATUR GERMANICO PER AMBAGES, UT MOS ORACULIS, *maturum exitum ceciniſſe.*

Si alicubi certè hic partes ſuas habere debuit Diabolus. Sed videamus an tali auxilio indiguerint hujus χρηςηρίου Antiſtites.

Non fœmina hic (utpote minus apta tali artificio) ſed ſacerdos adhibebatur; atque ille quidem literarum & carminum plerumque rudis. Quaſi verò hæc non commodè ſatis ſimulari potuerint; dum interim hic ipſe ſacerdos, aut per ſe, aut, ſi Poëta non eſſet, per alios carmina componeret.

At Oracula, in ſpecum digreſſus, reddidit ſuper rebus quas quis mente conceperat. Scriptis codicillis, uti in plurimis χρηστηρίοις conſuetudo, vel potius lex erat: an vero ſolis cogitationibus mente conceptis, non exprimitur. Ponamus tamen hæc de ſolis mente conceptis votis aut petitionibus eſſe intelligenda. Quam multa media erant illis detegendis! Optimè ſanè Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, diſcurſus.

Ex quibus ſpes & metus maximi inter homines Tyranni ipſorum mentibus dominentur; nec eſt quod minus occultare valeant: præſertim ſi ſuper rebus maximi ponderis aut momenti ſolliciti ſint: quin ex vultu, ex geſtibus, actionibus, cæteriſque circumſtantiis, nedum ex verbis aut ſermonibus eorum, ſæpiſſimè deprehendas quæ qualeſve curæ ipſos angant. Quoniam verò etiam Oracula potiſſimum à divitibus, ab iiſque ob res maximi momenti adibantur, magnoque ut plurimum famulitio ejuſmodi homines erant comitati (ex quibus rariſſimè contingebat, quin, ſi non cuncti, ſaltem præcipui, illarum rerum quæ ab Oraculo petenda forent, eſſent conſcii) inde optimam nanciſcebantur occaſionem expiſcandi per obliquas interrogatiunculas, dum detinerentur ibi diutius; dum ſacrificarent; dum in diverſoriis aut ſoli, aut cum aliis, ludendi aliorumve gratiâ, morarentur; dum denique per περιηγητὰς ſeu circumductores per omnia antiquitatis monumenta, aut ad viſenda donaria, Templa, cellas, picturas, ſtatuas, atque alia multa, quibus peregrini, (præſertim, ſi nihil aliud ipſis ſit quo temporis tædium terant, aut aliàs quoque proprio naturæ motu talibus delectentur) ſeſe oblectarent. Cujuſmodi circumductoribus abundabant ea loca ubi χρηστήρια ſive Jo-

vis,

vis, sive Apollinis, sive Serapidis, sive aliorum Deorum erant exstructa atque adornata: quod patet abunde satis ex Plutarchi libello de Pythiæ Oraculis: *At verò, subjiciebat Theon, rursum, mi adolescens, videbimur malitiâ quadam enarratores suo munere defraudare, sine ergo ut prius sua agere; postea per otium disquires de iis quæ voles.* Ὑπολαβὼν οὖν ὁ Θέων, ἀλλὰ κἀγὼ νῦν (εἶπεν) ὦ παῖ δοκοῦμεν ἐπηρείᾳ τινὶ τοὺς περιηγητὰς ἀφαιρεῖσθαι τὸ οἰκεῖον ἔργον. ἔασον οὖν διελθεῖν τι τούτων πρότερον, εἶτα περὶ ὧν βούλει καθ' ἡσυχίαν διαπορήσεις. Quorum περιηγητῶν quoque pluries ibi meminit.

Enarratores non incommodè vertit Xylander, quod hi non solum, obambulando hospitesque circumducendo, ostenderent ea quæ spectanda ibi erant; sed & simul unde hæc vel illa donaria, hæc vel illa statua, pictura, cæterave ornamenta venerant, quis illa dedicarat vel consecraverat; qua de causa, quibusve occasionibus; quid circa hanc illamve statuam sive prodigii aut miraculi, sive alius generis ostenti aliquid aut portenti, contigerat; *Quæque alia* (ut Taciti verbis utar) *lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit enarrarent.* Unde & Lucianus in Philopseude, Εἰ γοῦν τις ἀφέλοι τὰ μυθώδη ταῦτα ἐκ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν ἂν κωλύσει λιμῷ τοὺς περιηγητὰς αὐτῶν διαφθαρῆναι, μηδὲ ἀμισθὶ τῶν ξένων τἀληθὲς ἀκούειν ἐθελησάντων. *Quod si quis fabulas auferat è Græciâ, nihil obstiterit quominus earum explanatores fame intereant; cum nullus sit hospitum qui gratis veritatem audire velit.* Quod ut per totam Græciam, iis in locis ubi plurima vetustatis monumenta spectanda erant; sic inprimis tamen circa Oracula non Græcorum solum, sed Africanorum quoque, Asianorum, aliorumque Deorum & Gentium, ubi μαντεῖα fuerant constructa, locum habebat. Revoca etiam huc, quæso Lector, ea quæ, dum de Trophonii antro disserui,

ſervi, dixi: quæ tamen hic paulò latius tractare utile duco. Notandum igitur urbes illas ac civitates in quibus talia μαντεῖα conſtituta erant, plenas pœne fuiſſe hoſpitiis ac diverſoriis ad peregrinos Conſultores, eorumque comitatum, excipiendos; quorum hoſpites inde ſubliſtebant diteſcebantque: reliquam vero multitudinem compoſitam ex ejuſmodi hominibus, qui aut pecora ad victimas, aut thura, & aromata, ſimiliaque ad victimas & ſacrificia deſiderata Conſultoribus emenda exponebant: ex haruſpicibus porro, ſacerdotibus, popis, aliiſque quorum miniſteriis utebantur Oraculorum Antiſtites; cæterum ex emiſſariis corycæis, qui ubique locorum circa Oraculum, imò & in locis ſæpe procul diſſitis, ſeſe Conſultoribus, eorumve comitatui aut famulitio, callidè, ac quaſi longè aliud agentes, oggerebant; item ex illis circumductoribus ſive enarratoribus, qui, dum per omnia ſpectacula Conſultores eorumque comites circumducebant, nullam non occaſionem captabant aliquid ſaltem eorum, quorum gratia eò adventabant eliciendi; ſive narrarent ſucceſſus eorum, qui talia vel talia à Deo petiverant (& millenos caſus partim veros, partim falſos, imò & ſæpius in totum atque omninò confictos, depromere valebant;) ſive exempla recitarent ejuſmodi quibus majorem adhuc ſuperſtitionem ipſis incutere poterant; ſive aliis artificiis quibus abundabant omnino, inſidiarentur Conſultoribus, eoſque circumvenirent. Nec mirum illos egregiè talibus argutiis fuiſſe exercitos: quippe hinc maxima emolumenta ipſis quotidie reſurgebant: ita ut planè ad rem, in Phalaride ſuo ſecundo, Lucianus Sacerdotem quendam Delphicum hoc modo loquentem inducat: *Et quantum in terra eſt, in extremâ fame ſemper verſaremur: verùm Templum ipſum & Py-*

& Pythius, & Oraculum, & qui ſacrificant, & qui pietatem exercent, hi Delphorum ſunt campi, hi proventus; hinc abundantia, hinc alimenta (par enim eſt, ut vera dicam vobis) etiam, quod à Poëtis dicitur, citra ſementem, citraque culturam omnia nobis proveniunt, agricolæ Dei operâ: qui non ſolum ea bona nobis exhibet quæ apud alios naſcuntur: ſed ſi quid eſt apud Phryges, apud Lydos, aut Perſas, aut Aſſyrios, aut Phœnices, aut Italos, ipſoſve Hyperboreos, omnia ad Delphos veniunt: & nos ſecundum à Deo honorem ab omnibus conſequimur, opulenti, felices ſumus. Hæc olim, hæc hactenus, obtinuimus: atque utinam ita vivere non deſinamus. Nemo meminit latum à nobis unquam fuiſſe ſuffragium, quo quenquam à ſacrificando vel offerendo donario probibuerimus, &c.

Καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ γῇ, βαθεῖ λιμῷ ἀεὶ συνεζῶμεν ἄν, τὸ δὲ ἱερὸν, καὶ ὁ Πύθιος. καὶ τὸ χρηστήριον, καὶ οἱ θύοντες, καὶ οἱ εὐσεβοῦντες, ταῦτα Δελφῶν τὰ πεδία, ταῦθ' ὁ πρόσοδος. ἐντεῦθεν ἡ εὐπορία, ἐντεῦθεν αἱ τροφαί. χρὴ γὰρ τἀληθῆ πρός γε ὑμᾶς λέγειν, καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἄσπαρτα ἡμῖν, καὶ ἀνήροτα φύεται τὰ πάντα ὑπὸ γεωργῷ τῷ θεῷ, ὃς οὐ μόνον τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀγαθὰ γινόμενα παρέχει, ἀλλ' εἴ τις ἐν Φρυξὶν, ἢ Λυδοῖς, ἢ Πέρσαις, ἢ Ἀσσυρίοις, ἢ Φοίνιξιν, ἢ Ἰταλιώταις, ἢ Ὑπερβορέοις αὐτοῖς, πάντα εἰς Δελφοὺς ἀφικνεῖται. καὶ τὰ δεύτερα μετὰ τὸν θεὸν, καὶ εὐποροῦμεν ἡμεῖς, καὶ τιμώμεθα ὑφ' ἁπάντων, καὶ εὐδαιμονοῦμεν. ταῦτα τὸ ἀρχαῖον. ταῦτα τὸ μέχρι νῦν. καὶ μὴ παυσαίμεθά γε οὕτω βιοῦντες. μέμνηται δὲ οὐδεὶς πώποτε ψῆφον ὑπὲρ ἀναθήματος ἀναδοθεῖσαν, οὐδὲ κωλυθέντα θύειν, ἢ ἀνατιθέναι.

Cum igitur quoque hæc ſciret Alexander, ille Pſeudomantis, jam antea plus ſemel nominatus, iisdem planè fallaciis utebatur. Ita enim de ipſo Lucianus: *Cæterum iis quæ accipiebat, non utebatur ſolus nec ad congerendas in theſaurum opes reponebat: ſed multos ſecum habebat adjutores, miniſtros, explorato-*

ratores, tum qui versibus Oracula conderent, tum qui responsa servarent, qui subscriberent, qui obsignarent, qui interpretarentur: quorum unicuique pro merito lucrum impartiebat. Jam & emissarios aliquos in regiones alienas emandarat, qui Oraculi famam in gentes inferrent, affirmarentque ipsum prædicere, invenire fugitivos, fures ac prædones indicare, thesauros effodiendos ostendere, ægrotos curare, quosdam etiam vita defunctos in vitam revocare. Ἀκμάζων δὲ, ὥστε αὐτὸς ἔργον μέγα, οὐδὲ εἰς πλοῦτον ἀπεσπούδαζεν, ἀλλὰ πολλοὺς ἤδη περὶ αὑτὸν εἶχεν συνεργοὺς καὶ ὑπηρέτας, καὶ πευθῆνας, καὶ χρησμοποιοὺς καὶ χρησμοφύλακας, καὶ ὑπογραφέας, καὶ ἐπισφραγιστὰς, καὶ ἐξηγητὰς, ἅπασιν ἔνειμεν ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν. ἤδη δέ ποτε καὶ ἐπὶ τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξέπεμπε, φήμας ἐμποιήσοντας τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ μαντείου, καὶ διηγησομένους, ὡς προλέγοι, καὶ ἀνεύροι δραπέτας καὶ κλέπτας, καὶ λῃστὰς ἐξελέγχοι, καὶ θησαυροὺς ἀνορύττειν παρέχοι, καὶ νοσοῦντας ἰάσαιτο, ἐνίους δὲ καὶ ἤδη ἀποθανόντας ἀναστήσειε.

Et paulò inferiùs: *Exploratores etiam ex sua conjuratione quamplurimos, Romæ constituerat, qui sibi quâ quisque mente esset indicarent, ac priusquam Oraculum adiissent, illi significarent, quidnam essent percontaturi, quidque potissimum cuperent ut priusquam venissent qui mittebantur, ille jam ad respondendum esset paratus.*

Non omnes quoque qui ita mittebantur æque acuti aut prudentes erant; imò ne ipsi quidem Consultores ii, qui de propriis rebus consulturi præsentes aderant. Si autem unus aut alter, quod rarò contingebat, ita prudenter quæ consulenda erant occultare poterat, ut nullis artificiis, ea elicere possent, Ambigua ipsorum & obscurissima responsa supplebant utcunque id, quod aptè respondendo aliàs deerat. Quibus flexiloquis quoque sæpissime in aliis casibus utebantur: ubi videlicet, de eventu ejus rei de quo consulebatur, minus facile

facilè conjecturam, atque exinde prædictionem, facere valebant. Si vero etiam aliqui ex perspicacioribus satis essent maligni, ut quas detegerant fraudes quoque ad alios propalarent, non deerant occasiones atque artificia plurima, quibus piissimi hi Antistites ejusmodi homines atheos, scilicet, ac profanos (per criminationes ac calumnias aliasque perditissimas artes, sivè apertè, sive occultè,) darent in perniciem. Cujusmodi exemplum de semetipso nobis narrat Lucianus, in jam pluries memorata historia Alexandri Pseudomantis. Interim & ex antris obscurissimis atque adytis artificiosè constructis, per rimas aliasve aperturas multa quoque perspicere ac discere poterant eorum quæ aperta in luce gerebantur, quæque aliud adjumenti majoris minorisve ipsis afferre ad reddenda responsa quirent; ac per quas sæpe Orationes precationesve ad Deum, per recens advenientes Consultores factas, exaudire possent: nam omnia ibi ad technas & fraudes apparata erant; uti ex Ruffini descriptione Sarapidis Templi superius allata patet. Hæc jam dicta etiam pro parte illustrandis Oraculis per obsignatos codicillos redditis faciunt: cujusmodi Oraculorum exemplum sive historiam habemus apud Plutarchum: ad illud nempe χρηστήριον quod Mopsi esset in Mallo Ciliciæ urbe.

Ἔχω δ' εἰπεῖν τὸ Μόψου διαθρυλούμενον πρᾶγμα θαυμαστόν. ὁ γὰρ ἡγεμὼν τῆς Κιλικίας αὐτὸς μὲν ἀμφίδοξος ἦν πρὸς τὰ θεῖα, δι' ἀσθένειαν ἀπιστίας οἶμαι. τ' ἄλλα γὰρ ἦν ὑβριστὴς καὶ φαῦλος, ἔχων δὲ περὶ αὐτὸν Ἐπικουρείους τινὰς τὴν καλὴν δὴ καὶ φυσιολόγον ἐνυβρίζοντας ὡς αὐτοὶ λέγουσι, τοῖς τοιούτοις εἰσέπεμψεν ἀπελεύθερον, οἷον εἰς πολεμίων κατάσκοπον ἐνσκευάσας, ἔχοντα κατεσφραγισμένην δέλτον ἐν ᾗ τὸ ἐρώτημα ἦν ἐγγεγραμμένον, οὐδενὸς εἰδότος. ἐννυχεύσας οὖν ὁ ἄνθρωπος (ὥσπερ ἔθος ἐστὶ) τῷ σηκῷ, καὶ κατακοιμηθεὶς ἀπήγγειλε μεθ' ἡμέραν ἐνύπνιον τοιοῦτον.

ἀνθρω-

ἄνθρωπον ἔδοξεν αὐτῷ καλὸν ἐπιστάντα φθέγξασθαι τοῦτον, μέλανα, καὶ πλέον οὐθὲν, ἀλλ᾽ εὐθὺς οἴχεσθαι τοῦτο. ἡμῖν μὲν ἄτοπον ἐφάνη, καὶ πολλὴν ἀπορίαν παρέχειν· ὁ δ᾽ ἡγεμὼν ἐκεῖνο ἐξεπλάγη καὶ προσεκύνησεν, καὶ τὴν δέλτον ἀνοίξας, ἐπεδείκνυεν ἐρώτημα τοιοῦτον γεγραμμένον, Πότερόν σοι λευκὸν ἢ μέλανα θύσω ταῦρον; ὥστε καὶ τοὺς Ἐπικουρείους διατραπῆναι, κἀκεῖνον αὐτὸν τήν τε θυσίαν ἐπιτελεῖν, καὶ σέβεσθαι διὰ τέλους τὸν Μόψον.

Ac quidem de Mopso maximè admirandum commemorare possum. Ciliciæ præses, ut infirma perfidia est (sceleratus enim erat & nefarius) de Dîs immortalibus dubius animi & incertus hærebat. Is quum haberet circum se quosdam Epicureos, qui bella illa naturæ ratione freti rebus hujusmodi, ut ipsi loquuntur, illudunt, libertum ut in hostium regionem speculatoris ornatu mittit cum obsignata tabella, in quo nemine conscio scripta interrogatio erat. Qui cum in delubro incubuisset, ut consuetudo est & obdormisset, ubi illuxit, tale somnium renunciavit: visum sibi esse hominem videre coram formosum, qui tantum locutus NIGRUM *nihilque præterea, continuò discessit. Id verò nobis omnibus absurdum videri, & magnam dubitationem afferre. Præses autem perculsus admirari, venerari, resignataque tabellâ, interrogationem ita scriptam nobis ostendere: utrum tibi candidum bovem an nigrum immolabo? Quo factum est ut Epicurei erubescerent & ille Sacrificium illud faceret, perpetuoque Mopsum coleret.* Cui exemplo addam & illud ex Macrobio de Deo Heliopolitano: *Consulunt hunc Deum & absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitque ordine ad ea quæ consultatione addita continentur. Sic & Imperator Trajanus initurus ex ea provincia Parthiam* CUM EXERCITU CONSTANTISSIMÆ RELIGIONIS *hortantibus amicis, qui maxima hujusce numinis ceperant experimenta, ut de eventu consuleret rei cœptæ, egit Romano consilio, prius explorando fidem*

fidem religionis; ne fortè fraus subesset humana: & primùm misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit afferri chartam, eamque signari puram & mitti; & stupentibus Sacerdotibus ad ejusmodi factum, ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit; quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tunc aliis codicillis conscriptis signatisque consuluit, an Romam perpetrato bello rediturus esset. Vitem centurialem Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri jussit, divisamque in partes sudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, ossibus Romam relatis. Nam fragmentis species reliquiarum, vitis argumento casus futuri tempus ostensum est.

Accedat hisce & tertium exemplum, Oraculum Besæ Dei, qui Abydi oppido colebatur; sed de quo jam in prima mea Dissertatione locutus sum. Plura hujusmodi Oracula fuisse, ex Antiquitate satis constat. Sed consideremus jam ipsorum artificia, ac speciatim quidem ea quæ modò adduxi.

Obsignatas tradebant Consultores, vel qui ab ipsis missi Consultorum vice fungebantur, tabellas: istas portabant Sacerdotes ad adyta: ac dum Consultores illi eorumve eò ablegati, aut occupabantur sacrificiis, expiationibus, aliisve jam supra memoratis sacris, aut pellibus incumbebant stratis, somniumque petebant, ut sic Divina responsa, sive Æsculapii, sive aliorum ejusmodi Deorum acciperent; illi quæ istis decipiendis necessaria erant, parabant. Sed de hisce Oraculis, per insomnia datis, inferius accuratius atque amplius tractabo. Ut ergo redeam ad tabellas obsignatas; si eæ ita essent occlusæ, atque obsignatæ ut arte ulla possent resignari, aperiebant eas, ac reponebant ad interrogata talia responsa quæ ipsis congruere interrogatis videbantur. Sin verò per argutos Consul-

sultores, qui tentandi Oraculi gratia eo aut advenerant ipsi aut alios miserant, ita essent obsignati codicilli, ut recludere istos non ita commode valerent, quin fraus ea Consultoribus pateret; aliæ artes ipsis supererant. Nempe refugiebant ad ea superius memorata, per corycæos suos; qui, aut inter pocula, dum hospites peregrinos benevolentiæ prætextu callide inebriarent, per subdolas quæstiunculas aliqua eliciebant; aut servos, si Dominos ipsos nequirent, tali modo circumveniebant, eosve pretio ac mercede corrumpebant (nam omnibus possibilibus modis cavendum erat, ne Oraculi auctoritas detrimenti aliquid caperet) aut, dum Domini cum toto famulitio abessent occupati in spectandis iis quæ spectatu digna erant, aut sacrificiis faciendis aliisve quæ plurima aut ex occasione incidebant, aut necessario, ex Antistitum mandatis peragenda erant, sarcinas eorum explorabant; aliisve versutiis penetrare horum advenarum arcana tentabant. Quod si hæc omnia frustra atque in vacuum tentata fuissent, ad flexiloqua sua atque obscurata verbis ac sententiis responsa, ut ad sacram suam anchoram confugiebant: quæ responsa nonnunquam planè absona & ridicula erant; uti OEnomæus apud Eusebium talium exempla adfert, & Lucianus quoque in vitá Alexandri Pseudomantis; aut vocibus partim barbaricis ac non intelligibilibus composita. Quibus autem inventis sigilla recludere, codicillosque aperire valuerint, docet nos liquido Lucianus in Pseudomante Alexandro hoc sequenti modo:

Ἐπινοήσας γὰρ ποικίλας τῶν σφραγίδων τὰς λύσεις, ἀνεγίνωσκέ τε τὰς ἐρωτήσεις ἑκάστας, καὶ τὰ δοκοῦντα πρὸς αὐτὰς ἀπεκρίνατο. εἶτα κατακλείσας αὖθις, καὶ σημηνάμενος, ἀπεδίδου μετὰ πολλοῦ θαύματος τοῖς λαμβάνουσι. καὶ πολὺ ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ, πόθεν γὰρ οὗτος ἠπίστατο, ἃ ἐγὼ πάνυ ἀσφα-

ἀσφαλῶς σημηνάμενος, αὐτῷ ἔδωκεν ὑπὸ σφραγῖσι δυσμιμήτοις εἰ μὴ θεός τις ἀληθῶς ὁ πάντα γιγνώσκων ἦν. τίνες οὖν αἱ ἐπίνοιαι, ἴσως ἐρήσῃ με. ἄκουε τοίνυν, ὡς ἔχοις ἐλέγχειν τὰ τοιαῦτα. ἡ πρώτη μὲν ἐκείνη, ὦ φίλτατε Κέλσε, βελόνην πυρώσας, ὑπὸ τὴν σφραγῖδα μέρος τοῦ κηροῦ διατήκων, ἐξῄρει. καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, τῇ βελόνῃ αὖθις ἐπιχλιάνας τὸν κηρὸν, τόν τε κάτω ὑπὸ τῷ λίνῳ, καὶ τὴν αὐτὴν τὴν σφραγῖδα ἔχοντα, ῥᾳδίως συνεκόλλα. ἕτερος δὲ τρόπος διὰ τοῦ λεγομένου κολλυρίου. σκεύασμα δὲ τοῦτό ἐστιν ἐκ πίττης Βρεττίας καὶ ἀσφάλτου καὶ λίθου διαφανοῦς τετριμμένου, καὶ κηροῦ, καὶ μαστίχης. ἐκ γὰρ τούτων ἁπάντων ἀναπλάσας τὸ κολλύριον, καὶ θερμήνας πυρὶ, σιάλῳ τὴν σφραγῖδα προχρίσας, ἐπετίθει, καὶ ἀπεμάττετο τὸν τύπον· εἶτα αὐτίκα ξηροῦ ἐκείνου γενομένου, λύσας ῥᾳδίως, καὶ ἀναγνοὺς, ἐπιθεὶς τὸν κηρὸν, ἀνετύπου, ὥσπερ ἐκ λίθου τὴν αὐτὴν σφραγῖδα εὖ μάλα τῷ ἀρχετύπῳ ἐοικυῖαν. τρίτον ἄλλο πρὸς τούτοις ἄκουσον. τιτάνου γὰρ ἐς κόλλαν ἐμβαλὼν, ᾗ κολλῶσι τὰ βιβλία, καὶ κηρὸν ἐκ τούτου ποιήσας ἔτι ὑγρὸν ὄντα, ἐπετίθει τῇ σφραγῖδι. καὶ ἀφελὼν, αὐτίκα δὲ ξηρὸν γίγνεται, καὶ κέρατος, μᾶλλον δὲ σιδήρου παγιώτερον, τούτῳ δὴ ἐχρῆτο πρὸς τὸν τύπον. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τοῦτο ἐπινενοημένα, ὧν οὐκ ἀναγκαῖον μεμνῆσθαι ἁπάντων, ὡς μὴ ἀπειρόκαλοι εἶναι δοκοίημεν, καὶ μάλιστα σοῦ, ἐν οἷς κατὰ μάγων συνέγραψας, καλλίστοις τε ἅμα, καὶ δυναμένοις σωφρονίζειν τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἱκανὰ παραθεμένου, καὶ πολλῷ τούτων πλείονα.

Nam ille resignandi sigilla varias artes commentus, quæ quisque sciscitabatur ea legebat: tum quæ viderentur ad interrogata respondebat. Deinde rursum complicatos obsignatosque libros reddebat; non sine summa admiratione eorum qui recipiebant. Hinc illud apud eos frequens erat: Undenam iste scire potuisset, quæ ego illi tradidi, signis imitatu difficilibus obsignata tutò admodum, nisi quispiam esse Deus qui omnia reverâ nosset? Forsitan igitur quæres ex me, quænam sint artes istæ. Accipe, quo videlicet imposturas ejusmodi

deprehendere queas. Prima hæc erat, Celſe chariſſime, eam ceræ partem quæ ſigillo ſubeſt, acu candefactâ liquefactam diducebat: tum ubi legiſſet, ceram acu rurſum calefactam, eam quæ infra filo ſuberat, quæque ſigillum ipſum tenebat, facilè coagmentabat. Porrò ſecundus modus conſtat per id quod Collyrium vocant. Conficitur ex pice Beryttia, bitumine, & perſpicuo lapide trito, cerâ, & maſtiche Confectum igitur ex his omnibus collyrium, igni calefactum, inunctâ priùs axungiâ ſuillâ, ſigno applicabat, ac ſymboli figuram excipiebat. Tum eo protinus exſiccato, commode reſignabat libellos: quos cum perlegiſſet impoſita cerâ, idem ſigillum ad archetypi ſimilitudinem ſcitè effictum, tanquam ex lapide reformabat. Tertiam aliam rationem præter has accipe. Calce in gluten, quo libros agglutinant, injectâ, atque ex his veluti cerâ confectâ: mollem adhuc eam ſigillo admovebat, ſtatimque detrahebat. Nam ilicò ſicceſcit, adeo ut cornu, vel potius ferro, reddatur ſolidius. Hac ad imprimendum ſignum uti conſueverat. Alia præterea multa ad id illi ſunt excogitata, quorum omnium meminiſſe non neceſſe eſt, ne ineptus videar; maximè cum in his, quos de Magorum artibus conſcripſiſti, commentariis, tum pulcherrimis tum utiliſſimis, quique modeſtos reddere queant Lectores, abunde multa retuleris, & his multò copioſiora.

Ut verò aliquis in ſomniis ſuis videretur audire id quod ipſum audire volebant, ad id quoque commoda media inveniri poterant; ut docebo in ſequentibus.

At qui potuit illud Oraculum Heliopolitanum Trajano propius inſtantem interitum prædicere, niſi ex præſcientia quapiam Dæmoniaca? Videamus, quæſo, an prædixerit; ac ſi prædixit caſune an præſcientia id factum fuerit.

Conſideremus ergo, quam multa Oracula, imò plurima ſemper, falſa planè fuerint; ac nullum, omni-

omninò, aut non illum, qui prædicebatur, aut prorſus contrarium, exitum habuerint: dum interim, uti in aleæ luſu accidit, ſi aliquid Oraculis aut tali modo, aut ſimili ferè, aut ita ut eò vi trahi aliquo modo poſſet reſponſum, prædictum foret. Magnis clamoribus, ac ſtentoriis, ebuccinarentur, omnibuſque oſtentui darentur; cæteris eventu carentibus callidè ſuppreſſis, ex oculiſque & memoriâ hominum remotis. Uti optimè de ea re differentem audivimus ſub initium ferè hujus Diſſertationis Euſebium. Hinc lepide & acute Cicero contra Cratippum, lib. 2. de Divinatione:

Aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ. At ego dico nullam.

Vide, quanta ſit controverſia. Jam aſſumptione non conceſſâ nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. Quid eſt perſpicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falſa? Nonne ipſa varietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam, eſſe cauſam, non naturam docet? Deinde ſi tua iſta concluſio, Cratippe, vera eſt: (tecum enim mihi res eſt) nonne intelligis eadem uti poſſe & haruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum & Augures, & Sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid ſicut prædictum ſit, evaſerit. Ergo aut ea quoque genera divinandi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas: aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſunt, quæ relinquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eâdem illa poſſunt eſſe, quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis furor iſte, quem Divinum vocatis, ut quæ ſapiens non videat, ea videat inſanus, & is, qui humanos ſenſus amiſerit, divinos aſſecutus ſit.

Quæ Ciceronis verba, uti Pythiæ, ac Sibyl-

larum, per furorem Vaticinationi, ita & Oraculis per insomnia applicari possunt. Sed de somniis, uti jam dictum, alio loco latius. Quapropter ad vitem illam veniamus centurialem quam in partes divisam Deus ille ad Trajanum deferri jussit. Supposita nunc historiæ veritate (quam non omnes concedent, cum noverint experientia, quam multa talia fingantur etiam nostro ævo, ac quam plurima fabularum portenta credulo popello de Oraculis, prodigiis, ostentis, similibusque ab omni ævo pro veris, cum splendida essent mendacia, obtrusa sint) videamus, quam clarè ac verè Trajani mortem per eam prætensus ille Deus prædixerit. Rogavit Trajanus, an perpetrato bello reversurus esset. Respondit Oraculum per vitem in partes divisam. Si autem Trajanus reversus fuisset vivus quidem, at fugato per hostes ac dissipato exercitu; aut majori exercitus parte, licet aliàs victor, amissâ; aut per dissidia exercitu ab invicem separato; aut rediisset re infecta, in rebellione sua permanentibus Parthis aliisque nationibus antea subjugatis; aut Victor quidem, sed uno pluribusve mutilatus membris; aut amissis ibi præcipuis belli ducibus, adeoque mutilato exercitu; aut, dum ibi infelici exitu bellaret, scissâ interim in partes republicâ; aut si alia quapiam ratione quæ plures excogitari possent, imò & accidere potuissent, infaustè reversus fuisset, exitum habuisset Oraculum per vitem in partes divisam significatum. Nam cur magis id eo modo mortem Trajani, quam alia jam adducta, præsignificavit? Reversus fuit Trajanus, reliquiis in urnam compositis. Hinc post mortem ejus explicarunt, atque applicarunt, sive accommodarunt, hoc Oraculum; quod antea nemo interpretabatur, ne Trajanus quidem. Qui si tale quid ex isto Oraculo

culo

culo præsensisset, Romam iter ex Mesopotamia æger ventris profluvio non suscepisset, (Videmus ergo ex hisce cui bono dederit Deus ille tale Oraculum Trajano?) De tempore mortis similia adduci possent. Sed, dum in hisce versor, lepida admodum mihi incidit historia, ac divinationis Oraculive genus Sacerdotum Deæ Syriæ, quod apud Apulejum lib. XI. Metamorphoseon habetur, quodque apprime huic præsenti nostræ tractationi convenit. est autem hoc sequens: *Pauculis illic diebus commorati, & munificentiâ publica saginati, Vaticinationisque crebris mercedibus suffarcinati, piissimi illi Sacerdotes novum quæstus genus sibi comminiscuntur:* SORTE *unica casibus pluribus enodata, consulentes de rebus variis plurimos, ad hunc modum cavillantur. Sors hæc erat:*

Ideo conjuncti terram proscindunt boves,
Ut in futurum læta germinent sata.

Tum si qui matrimonium SORTE *captantes, interrogarent, rem ipsam responderi ajebant: Jungendos connubio, & satis liberum procreandis. Si possessiones præstinaturus quæreret; meritò boves, ut & jugum & arva sementis florentia pronuntiari. Si quis de profectione solicitus divinum caperet auspicium, junctos jam paratosque quadrupedum mansuetissimos, & lucrum promitti de glebæ germine. Si prælium capessiturus, vel latronum factionem persecuturus, utiles necne processus sciscitaretur; addictam victoriam forti præsagio contendebant: quippe cervices hostium jugo subacturi, & prædam de rapinis uberrimam capturi. Ad istum modum Divinationis [ejus] astu captioso contraxerant non parvas pecunias. Sed assiduis interrogationibus argumenti satietate jam defecti, rursus ad viam prodeunt, &c.*

Quam facilè superstitiosæ ac credulæ multitudini aliquid persuaderi possit, ex hoc exemplo disci-

ſcimus; imò etiam quam parvo negotio Magnates ſe decipi ſinant, modò talibus fuerint addicti, liquet ex ſequenti exemplo apud Lucianum, in vita Alexandri jam ſæpius memorati: *Libet autem aliquot ex his reſponſis commemorare, quæ Rutilliano reddidit. Huic ſciſcitanti de filio, ex uxore priore ſuſcepto, jam ad diſciplinas maturo, quem Præceptorem in literis illi inſtituendo adhiberet, reſpondit:*

Pythagoram, egregiéque canentem prælia vatem.

Deinde paucis poſt diebus exſtincto puero, ipſe quidem hærebat, nec habebat quod incuſantibus reſponderet; Oraculo videlicet ita re præſenti, confutato. At Rutillianus optimus ultro occupans, defendebat Oraculum: affirmans, Deum portendiſſe hoc ipſum, cùm juſſiſſet neminem è vivis adoleſcentulo deligi præceptorem, ſed Pythagoram potius, atque Homerum. Jam olim defunctos, quibuſcum credibile eſſet eum jam verſari. Quid igitur Alexandro vitio vertere convenit, ſi cum homunculis hujuſmodi verſari optavit? Βούλομαι δέ σοι καὶ τῶν Ῥουτιλλιανῷ δοθέντων χρησμῶν ἐνίους εἰπεῖν. πυνθανομένῳ γὰρ αὐτῷ περὶ τοῦ παιδὸς ἐκ προτέρας γυναικὸς παιδείας ὥραν ἔχοντος, ὅντινα προστήσαιτο διδάσκαλον τῶν μαθημάτων αὐτοῦ, ἔφη,

Πυθαγόρην, πολέμων τε διάκτορον ἐσθλὸν ἀοιδόν.

εἶτα μετ' ὀλίγας ἡμέρας τοῦ παιδὸς ἀποθανόντος, ὁ μὲν ἠπόρει καὶ μηδὲν εἶχε λέγειν πρὸς τοὺς αἰτιωμένους, παρὰ πόδας οὕτως ἐληλεγμένου τοῦ χρησμοῦ. ὁ δὲ Ῥουτιλλιανὸς αὐτὸς φθάσας ὁ βέλτιστος, ἀπελογεῖτο ὑπὲρ τοῦ μαντείου, λέγων, τοῦτο αὐτὸ προδεδηλωκέναι τὸν θεὸν, καὶ δι' αὐτὸ ζῶντα μὲν, κελεῦσαι μηδένα διδάσκαλον ἑλέσθαι αὐτῷ. Πυθαγόραν δὲ, καὶ Ὅμηρον πάλαι τεθνεῶτας, οἷς εἰκὸς τὸ μειράκιον ἐν ᾅδου νῦν συνεῖναι. τί τοίνυν μέμφεσθαι ἄξιον Ἀλεξάνδρῳ, εἰ τοιούτοις ἀνθρωπίσκοις ἐνδιατρίβειν ἠξίου.

Ut ergo veriſſima fuerit illa de Trajano hiſtoria, videmus quam ambiguè ad fraudem comparatum fuerit iſtud Oraculum. Qualia in aliis, ab He-

Herodoto aliisque historicis adductis, habuisse quoque locum sequens contextus aperiet. Ostendit autem id satis apertè Thucydides, ac quam facilè unum idemque Oraculum diversis casibus accommodari queat, lib. 2. de Oraculo quodam, quod perhibebatur jam olim Athenienfibus fuisse datum, hoc modo: *Dum autem hoc malo vexarentur, ut verisimile est, hoc etiam carmen in memoriam revocarunt, quod seniores* OLIM DECANTATUM *dicebant*, DORIACUM VENIET LOIMO COMITANTE DUELLUM. *Inter homines autem altercatio erat,* non λοιμὸν, [*id est, pestilentiam,*] *in isto carmine ab antiquis nominatam: sed,* λιμὸν, [*id est, famem.*] *Sed in præsentiâ illud merito evicit, pestilentiam* [*isto carmine*] *significatam fuisse. Homines enim ad mala, quæ patiebantur* [*carminis*] *mentionem accommodabant. Quod si unquam aliud Doricum bellum post hoc* [*eos*] *invaserit, & λιμὸν,* [*id est, famem*] *esse contigerit, iidem, (ut opinor, & ut est verisimile) ita canent* [*& eundem versum canentes, non amplius* λοιμὸν, *sed* λιμὸν *pronuntiabunt.*]

Τοιούτῳ μὲν πάθει οἱ Ἀθηναῖοι, περιπεσόντες ἐπιέζοντο, ἀνθρώπων τε ἔνδον θνησκόντων, καὶ γῆς ἔξω δῃουμένης. ἐν δὲ τῷ κακῷ, οἷα εἰκὸς, ἀνεμνήσθησαν καὶ τοῦδε τοῦ ἔπους, φάσκοντες οἱ πρεσβύτεροι πάλαι ᾄδεσθαι·

Ἥξει Δωριακὸς πόλεμος, καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ.

Ἐγένετο μὲν οὖν ἔρις τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ὠνομάσθαι ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ λιμόν. ἐνίκησε δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰκότως, λοιμὸν εἰρῆσθαι. οἱ γὰρ ἄνθρωποι πρὸς ἃ ἔπασχον, τὴν μνήμην ἐποιοῦντο. ἢν δέ γε, οἶμαι, ποτὲ ἄλλος πόλεμος καταλάβῃ Δωρικὸς τοῦδε ὕστερον, καὶ ξυμβῇ γενέσθαι λιμὸν, κατὰ τὸ εἰκὸς οὕτως ᾄσονται.

Sed pergamus nunc ad Oracula quæ per insomnia reddebantur. Quorum maximè notabile exemplum tamen jam antea dedimus in descri-

ptione Antri Oraculique Trophonii. Hæc autem, ubi tali modo, Oracula accipiebant Consultores, plurima numero fuere, nec sanè mirum, cum sic commodius Antistites ipsis imponere possent; dum interpretes ipsi existentes somniorum quæ Consultores somniaverant, ea accommodare possent interrogatis pro lubitu suo: uti exemplum hujus rei habemus in Antri Trophonii Sacerdotibus.

Non omnia hic adducam quæ per somnia respondebant, indicabantve Consultoribus, quid sequendum aut fugiendum ipsis erat; quibus modis aut medicaminibus liberari poterant à morbis, quibus obsidebantur, &c. Nec enim necesse est (nec cuncta illa χρηστήρια aut descripta, aut notata, invenimus per Geographos; uti nec plurima alia quorum notitia non solum, sed & memoria interiit) sed unum alterumve exempli causa: cum in omnibus ferè eodem modo hæc Oracula redderentur, in Antro Charoneo, in fano Pasitheæ, in Templo Æsculapii Pergameni, Calchantis in Dauniâ, Amphiarai in Attica, Thebis in Bœotia, cæterisque per Antiquos (tam Tertullanum lib. de Anima, quam alios) memoratis. De Amphiarai Oraculo apud Oropios, sequentia hæc tradit Pausanias, in Atticis: Καὶ πρῶτον μὲν καθήρασθαι νομίζουσιν ὅστις ἦλθεν Ἀμφιαράῳ χρησόμενος. Ἔστι δὲ καθάρσιον, τῷ θεῷ θύειν. Θύουσι δὲ καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ἐπὶ ταυτὸ τὰ ὀνόματα. Προεξειργασμένων δὲ τούτων, κριὸν θύσαντες αὐτῷ, καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι, καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος.

Consulendi quidem causâ qui accedunt primò lustrantur omnes. PRO PIACULO RES DIVINA EST: *quam cum Amphiarao ipsi faciunt, tum cæteris, quorum in eâdem arâ inscripta sunt nomina: deinde arietem ei immolant, cujus substrata pelle dormientes nocturna visa exspectant.*

Apud

Apud Amphiaraum in Attica (teste Philostrato lib. 2. vitæ Apoll. Thyandi) *eos, qui ad accipienda responsa eo accesserant, Sacerdotes jubebant diem integrum à cibo, & tridunm à vini potu abstinere.*

In Dauniâ Arietem *nigrum* consultores immolabant, ejusque pelli indormiebant (teste Strabone, libro 6.) atque alibi aliter. De Serapidis Templo Canobitico ita quoque Strabo lib. 17. Ἔχουσα [Κάνωβος] τὸ τοῦ Σεράπιδος ἱερὸν πολλῇ ἁγιστείᾳ τιμώμενον, καὶ θεραπείας ἐκφέρον, ὥστε καὶ τοὺς ἐλλογιμωτάτους ἄνδρας πιστεύειν, καὶ ἐγκοιμᾶσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἑτέρων. Συγγράφουσι δέ τινες καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ ἀρετὰς τῶν ἐνταῦθα λογίων.

Habens & [Canopus] Serapidis Templum religiosè cultum, ac morborum sanationes efficiens: ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se, vel pro aliis, somnia ibi captent. Sunt qui curationes conscribant; quidam virtutes editorum ibi miraculorum. Hujusmodi insomnia in omnibus, puto, (saltem, in plurimis, constat) Æsculapii Templis Fatidicis, quæ multa fuere, captabantur. Quod ridiculè imitatur Aristophanes in Pluto suo; quod & notius est quam ut huc afferatur. De conscriptis verò curationibus ac Miraculis habemus exemplum in ista Inscriptione, quam in priori Dissertatione adduxi. De Consultationibus ejusmodi nobilissimorum virorum, dat nobis quoque exemplum notabile admodum Arrianus, libro 7. (quò forsan, inter alia, quoque Strabo respéxit) hoc modo: Λέγουσι δὲ αἱ ἐφημερίδες αἱ βασίλειοι, ἐν τῷ τοῦ Σεράπιδος ἱερῷ Πύθωνά τε ἐγκοιμηθέντα καὶ Ἄτταλον καὶ Δημοφῶντα, καὶ Πευκέσταν· πρὸς δὲ Κλεομένην τε καὶ Μενίδαν καὶ Σέλευκον, ἐπερωτᾶν τὸν θεὸν εἰ λῷον καὶ ἄμεινον Ἀλεξάνδρῳ, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ κομισθέντα, καὶ ἱκετεύσαντα θεραπεύεσθαι πρὸς τοῦ θεοῦ. καὶ γενέσθαι φήμην τινὰ ἐκ τοῦ θεοῦ,

μὴ κομίζεσθαι εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' αὐτοῦ μένοντα ἔσεσθαι ἄμεινον. ταῦτά τε ἀπαγγεῖλαι τοὺς ἑταίρους, καὶ Ἀλέξανδρον οὐ πολὺ ὕστερον ἀποθανεῖν. ὡς τοῦτο ἄρα ἤδη ὂν τὸ ἄμεινον.

Diariis Regiis continetur, in Serapidis æde pernoctasse Pythonem, Aitalum, Demophontem, & Peucestam: præterea Cleomenem & Menidam, ac Seleucum. ET PERCONTANTIBUS DEUM, *an melius satiusque esset Alexandrum [jam decumbentem] in templum suum,* UT A SE CURARETUR DEFERRI, *Oraculum redditum,* NON OPPORTERE EÒ DEFERRI: SED MELIUS EI, SI IBI MANEAT, FORE. *Idque amicos Alexandro renuntiasse, neque multò post Alexandrum decessisse; quasi* (NB.) *id magis in rem ipsius esset.*

Perpendamus jam, quibus imposturis ac technis in hisce per insomnia datis Oraculis egerint Antistites. Priusquam tamen id faciamus, consideremus responsum illud Alexandri Magnatibus datum. Interrogarant hi Proceres, *an melius satiusque esset Alexandrum deferri, curandi gratiâ, in Templum Serapidis.* Sapienter sanè illi & uti opportebat, respondebant; *Non oportere eum eò deferri, &c.* Quid enim periculosius erat & Oraculi & ipsorum auctoritati, quam ut suaderent ut eò deferretur Alexander? Si enim aut in via aut in ipso Templo obiisset ille, mendax omnibus necessario fuerat ille Deus. Si verò ubi jam decumbebat, moreretur, præsto erat illa interpretatio, quæ data traditur ab Arriano: Si vero è contra ipse ibi permanens sanitatis restitutus denuò fuisset, magna gloria necessariò hinc Oraculo accedebat.

Hujusmodi verò Antistites si petitiones Consultorum accipiebant viva voce, nulla in respondendo erat difficultas, neque ullo egebant adminiculo

niculo præter artem benè conjiciendi id, quod faciebat ad propositum, ac tales ambiguitates obscuritatesque inveniendi, quibus quocunque caderet res ejusque eventus, sua commoda haberent effugia. Si verò per scriptos & obsignatos codicillos, ut hosce, præterea, ita ut id non animadverterent consultores, aperirent, rursumque recluderent. quibus tamen tertiò accedere debebat methodus artificiosa, accommodandi insomnia Consultorum ad ipsorum, sive viva voce, sive per scriptas tabellas facta, interrogata. Quod an, & quomodo, perficere potuerint, nunc perpendendum.

Ac primò quidem curandum erat Sacerdotibus, ut dormirent Consultores, dum *pellibus istis stratis incumberent*; Et quidem tali somno qui turbidis insomniis cerebrum agitaret ac turbaret. Quod per medicamenta, ὑπνωτικὰ & narcotica, ex opio, opiatis, aliisve quæ Medicæ artis peritis, imò & multis aliis, sunt notissima, aptissimè poterat perfici. Hæc autem & similia poterant ipsis, si non in vino, aut aliis liquoribus; fumigationibus, odoribus aliisve mediis pluribus, exhiberi: dum belli illi abstemii nihil minus cogitarent: ita ut illa ipsis injuncta abstinentia, eò meliorem daret Sacerdotibus istos decipiendi occasionem. Huc accedere poterant, imò & proculdubio accessere, tales ab istis impostoribus adornatæ fabellæ, narrationes, aut subitæ atque ex improviso auditæ voces, quæ in mentes jam & superstitione & spe & metu & medicamine attonitas, tam alte descenderent, ut earum rerum imagines in somniis sese, aut primò aut præcipuè, proderent ipsorum mentibus, easque inprimis detinerent. Adde quod sive per tubas, quales jam superius notavi, vel per cornua ipsorum auribus applicata (ut eo minus & alii sonitum

tum

tum audirent, & eo altius ſonus ac vehementius ad cerebrum penetraret, audituſque organa moveret) imaginationes heic per Antiſtites deſideratæ potuerint ingeri. Ac licet iſta inſomnia vix, ac ne vix quidem, aliquid ſimile continerent iis quæ petebantur ab Oraculo, iſti, & excipiendo inſomnia ab iis qui nondum mentis erant compotes (ut vidimus factum in Oraculis Trophonii) & mutando atque aliter illa concinnando; vel ſi hæc commodè ſatis procedere non poſſent, de novo inſomnia inducendo, (uti & Sortes & Haruſpicina & Auguria ſæpius iterabantur quandoque) in quibus aliquid ſaltem quod interrogationibus quadraret continebatur; mentes dementium horum Conſultorum dementare ulterius valebant, horroreque ac ſuperſtitione ultra modum adimplere. Sic ſatis magnam occaſionem quoque præbebant tenebræ procuratæ in templis, aut à natura factæ in ſpeluncis, quibus indormiebant; ut multa nigra ipſis obverſarent, nigrorumque imaginationes turbatas mentes occuparent. Quibus cætera jam dicta ſi accederent, non mirum ſanè, aliquem ſomniaſſe ſe interrogatum album vel nigrum. Præterea omnes de hujusmodi datis Oraculis narratiunculas per manus habemus Antiſtitum ac Sacerdotum, aut ab hominibus ſuperſtitioſis qui talibus argutiis fuerant decepti; minimè vero puram putam rerum ibi geſtarum hiſtoriam: quod quam maximè hic puto notandum.

Tabellas autem ac codicillos iſtos obſignatos aut imponebant pulvinaribus Deorum, atque ita ſecum illos aſſumebant in adyta: aut quandoque etiam iis indormiebant ipſi Prophetæ & Antiſtites. Qui tum quaſi ex ſomniis tali modo captis, ſeu potius doloſe confictis, reſponſa dabant Conſultoribus. Sic ille jam ſæpius dictus & adductus

Ale-

Alexander: de quo ita Lucianus: *Tandem cum jam plurimi confluerent, premereturque civitas eorum multitudine qui ad Oraculum ventitabant, neque suppeditandis rebus ad victum necessariis sufficeret, Oraculi genus comminiscitur, quod nocturnum appellabatur. Siquidem acceptis libellis indormire se ajebat; & tanquam divinitus in somnio edoctus respondebat: nihil certi tamen, sed ambiguè plerumque ac confusim, maximè si quem libellum accuratius obsignatum conspexisset. Nam citra resignandi periculum, quicquid temerè in mentem venisset, subscribebat: ratus & hoc ipsum convenire Oraculis. Erant autem ad id nonnulli constituti interpretes, qui mercedem non exiguam colligebant ab iis, qui hujusmodi capiebant Oracula, ut ea enarrarent explicarentque.* Græca sunt: ἤδη δὲ πολλῶν ἐπιῤῥεόντων, καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν θλιβομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ τὸ χρηστήριον ἀφικνουμένων, καὶ τὰ ἐπιτήδεια διαρκῆ μὴ ἐχούσης, ἐπινοεῖ τοὺς νυκτερινοὺς καλουμένους χρησμούς. λαμβάνων γὰρ τὰ βιβλία, ἐπεκοιμᾶτο, ὡς ἔφασκεν, αὐτοῖς, καὶ ὡς ὄναρ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀκούων ἀπεκρίνετο. οὐ μέντοι σαφεῖς τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβόλους καὶ τεταραγμένους. καὶ μάλιστα εἴ ποτε θεάσαιτο περιεργότερον τὸ βιβλίον κατεσφραγισμένον. οὐ γὰρ παρακινδυνεύων τὸ ὑπελθὸν ἄλλως ὑπέγραφε, χρησμοῖς πρέπον καὶ τὸ τοιοῦτον οἰόμενος. καὶ ἦσάν τινες ἐξηγηταὶ ἐπὶ τοῦτο καθήμενοι, καὶ μισθοὺς οὐκ ὀλίγους ἐκλέγοντες παρὰ τῶν τοὺς τοιούτους χρησμοὺς ὑπολαμβανόντων, ἐπὶ τῇ ἐξηγήσει καὶ διαλύσει αὐτῶν.

Quod verò in Oraculis per somnia consulendis non solum per somniorum interpretationem à Prophetis Sacerdotibusve factam, sed & per carmina, quasi à Dîs illis fatidicis, quandoque respondetur, ostendit nobis (inter alios) Pausanias in Messenicis, in hunc modum: *Ajunt itaque Thebani, cum prope esset ut cum hoste ad Leuctra congrederentur, missos qui & alia Oracula, & eum qui in Lebadea colitur, deum consulerent: & sanè ab Ismenio,*

nio, Ptoo, Abis, Delphis, miſſa reſponſa commemorantur. Quæ verò ſenariis Heroicis vaticinatus fuerit Trophonius, hæc perhibentur:

Ne petite ante hoſtem ſacrum quam cura trophæum
Sit vobis poſuiſſe. hic, ſcutum ornate, quod acer
Fixit Ariſtomenes Meſſenius: ipſe inimicas
Scutatorum acies, infeſtaque tela refringam.

At potius audiamus ipſum Pauſaniam, Græcâ lingua loquentem: Φασὶ δὲ οἱ Θηβαῖοι μελλούσης τῆς μάχης ἔσεσθαί σφισιν ἐν Λεύκτροις, ἐς ἄλλα τε ἀποστεῖλαι χρηστήρια, καὶ ἐρησομένους τὸν ἐν Λεβαδείᾳ θεόν. λέγεται μὲν οὖν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Ἰσμηνίου καὶ τοῦ Πτώου, πρὸς δὲ τὰ ἐν Ἄβαις τε χρησθέντα καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς. Τροφώνιον δέ φασιν εἰπεῖν ἑξαμέτρῳ·

Πρὶν δορὶ συμβαλέειν ἐχθροῖς, στήσασθε τρόπαιον,
Ἀσπίδα κοσμήσαντες ἐμὴν, τὴν εἵσατο νηῷ
Θοῦρος Ἀριστομένης Μεσσήνιος. αὐτὰρ ἐγώ τοι
Ἀνδρῶν δυσμενέων φθίσω στρατὸν ἀσπιστάων.

Aſt pluribus quandoque modis in uno eodemque Templo Fatidico reddebantur Oracula: Per verſus ſcilicet aliquando, quaſi à Deo ipſo pronuntiatos, aut per Antiſtites Prophetas, Dei iſtius inſtinctu quaſi prolatos; aliquando verò per Sortes, quibus aut verſus, aut verba, aut characteres inſculpta vel inſcripta erant; aut aliis modis ab hiſce diverſis [quæ omnia adhuc longè clariùs perſpiceremus, puto, ſi nobis copia eſſet quinque iſtorum Voluminum Hermippi; qui, teſte Tertulliano, hæc Oracula cuncta, *cum ſuis & Originibus & ritibus & relatoribus, cum omni deinceps hiſtoriâ Somniorum, pleniſſimè perſcripſit.*] Sic in Serapidis Templo Canobitico & per inſomnia (uti ſuperius exemplo oſtenſum eſt) & alium modum prorſus ridiculum; quem modo citatus Pauſanias declarat, dum de Pharis Achaicis Oraculoque Mercurii, ibi & ſuâ ætate conſuli ſolito, libro ſeptimo, hæc

hæc loquitur: Παρὰ δ' αὐτοῦ καὶ χρηστήριον καθέστηκε. κεῖται δὲ πρὸ τοῦ ἀγάλματος ἑστία, λίθου καὶ αὐτή. μολίβδῳ δὲ πρὸς τὴν ἑστίαν προσεχόμενοι λύχνοι χαλκοῖ. ἀφικόμενος οὖν περὶ ἑσπέραν ὁ τῷ θεῷ χρώμενος λιβανωτόν τε ἐπὶ τῆς ἑστίας θυμιᾷ, καὶ ἐμπλήσας τοὺς λύχνους ἐλαίου καὶ ἐξάψας, τίθησιν ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ ἀγάλματος ἐν δεξιᾷ νόμισμα ἐπιχώριον (καλεῖται δὲ χαλκοῦς τὸ νόμισμα) καὶ ἐρωτᾷ πρὸς τὸ οὖς τὸν θεὸν, ὁποῖον τι καὶ ἑκάστῳ τὸ ἐρώτημά ἐστι. τὸ ἀπὸ τούτου δὲ ἄπεισιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα. προελθὼν δὲ ἐς τὸ ἐκτὸς, τὰς χεῖρας ἀπέχει ἀπὸ τῶν ὤτων, καὶ ἧστινος ἂν ἀκούσῃ φωνῆς, μάντευμα ἡγεῖται. Τοιαύτη καὶ Αἰγυπτίοις ἑτέρα περὶ τοῦ Ἄπιδος τὸ ἱερὸν μαντεία καθέστηκεν.

Proximo ipsi loco Oraculum est: antè (Mercurii) signum Vesta, & ipsa Marmorea: appositæ ei sunt plumbo ferruminatæ æneæ lucernulæ. Qui Deum consulunt, Vestam primùm thure incenso placant, deinde oleo infuso lucernis accendunt. Tum verò in aræ dextera parte nummum patriâ notâ signatum (appellant æream) dedicant. Ubi quod ex usu fuerit interrogavit, aurem simulachro admovet; inde E FORO *abiens manibus aures premit. Ubi è foro excessit, amotâ manu, quam primùm excepit vocem, eam sibi Oraculi loco ducit. Talis etiam* (NB.) *apud Ægyptios* IN SERAPIDIS FANO *celebratur Oraculi religio.*

Compara, quæso Lector, cum hisce illa quæ inferius adduco, ubi per occasionem ago de Sortibus Christianorum per auditum acceptis: dum scilicet isti superstitiosi nimis homines Ecclesiam ingressi, primam quam audiebant Diaconi vocem vel Periodum, pro sorte sive Oraculo divinitus dato acciperent. Videbis enim hæc ab illis Originem traxisse, uti plurima alia tam mala quam bona ex Ethnicismo in Christianismum translata, antiquitatis Ethnicæ ac Christianæ indagatoribus non præjudicatis constat, [quodque alia occasione

forsan,

forsan, Deo vitam mihi protrahente, demonstrabo in opere apud me partim confecto, partim affecto, de personis, muneribus, ritibus, cæremoniis ac consuetudinibus primitivæ Christianorum Ecclesiæ, eorumque partim (ac præcipuè quidem,) ex Judaismo, partim ex Ethnicismo, Origine.] Atqui in hisce similibusque nullis imposturis præstigiisve Diabolicis opus fuisse, per se, uti existimo, satis clarè patet. Nec minus id apparet in Oraculo Apidis bovis illius Memphitici: de quo ita Plinius libro 8. cap. 46. *Sunt Delubra ei* [*Apidi*] *gemina, quæ vocant thalamos, auguria populorum. Alterum intrasse lætum est, in altero dira portendit. Responsa privatis dat, è manu consulentium cibum capiendo. Germanici Cæsaris manum aversatus est, haud multò post exstincti.* Hæc de Apidis Oraculis: cætera vide apud hunc ipsum Plinium, & Strabonem Geographiæ lib. 17. quibus addi possunt illa, quæ in Thaliâ habet Herodotus.

Bonum malumve Augurium capiebant inde, quod hunc illumve thalamum ingrederetur bos ille, sive (ne quid infra dignitatem de eo) Deus fatidicus. Quam commodè autem huic illive thalamo imponi poterat aliquid, cujus Odore ac Sapore delectaretur; cujusve Odorem, aut Saporem maximè aversaretur. Ac quam facilè ipsum in occulto satiare pabulo poterant; ut ita, dum ad Consultores educebatur, id quod ab ipsis illi præbebatur repudiaret: vel è contra à pastu per aliquod spatium detinere, ut eo acrius id appeteret: vel aliquid, denique aut immiscere, aut illinere, aut allinere, cujus odore delectatus id pasceretur, vel deterritus abnueret; cum proculdubio pabulum istud Consultores è manibus Sacerdotum acciperent, si non & ipsi darent Sacerdotes. Sed ut rever-

reverrar ad χρηστήρια illa in quibus pluribus ac diversis modis Oracula reddebantur (inter quæ quoque cum aliis Dodonæum erat) clarum est talia egisse Antistites, ut eo facilius illudere quirent, licet alio sub prætextu, Consultorum credulitati: ac si hic (verbi gratia) aut ille modus consulendi ipsis displiceret, alio quodam uti possent: aut Oracula per illum Consulentibus dare, per quem putabant melius eos se posse decipere: ad quem consulendi modum aut ipsi, aut alii per ipsos, in id adhibiti, ut ad certiorem aut clariorem quasi, callide instigare vel impellere Consultores potuerunt.

Restat Oraculum Veneris Aphacitidis; cujus è Zosimo descriptionem, in priori mea Dissertatione adduxi; uti & illud fontis Castalii ad Templum Apollinis Daphnæi: de quo ita loquitur Zozomenus lib. 5. cap. 19. *Credebatur etiam* AB HIS QUI ISTAS RES COLERE SOLENT, *aquam in eum locum ex fonte Castalio influere, quæ facultatem divinandi hominibus tribuebat, paremque vim & idem nomen cum ea, quæ est in Delphis, obtinebat. Quin etiam jactitant Adriano privatam etiamnum vitam degenti, Imperium ei obventurum, in eo loco prænuntiatum fuisse. Nam dicunt eum cum folium fonte Daphnes tinxisset, hausisse inde rerum futurarum cognitionem in folio planè descriptam.*

Ἐπιστεύετο δὲ παρὰ τοῖς τάδε πρεσβεύουσιν ἱερὸν αὐτόθι καὶ ὕδωρ μαντικὸν ἀπὸ Κασταλίας τῆς πηγῆς ὁμοίως τῇ ἐν Δελφοῖς ἐνεργείας τε καὶ προσηγορίας λαχούσης. ἀμέλει τοι καὶ Ἀδριανῷ ἔτι ἰδιωτεύοντι τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐχοῦσιν ἐνθάδε προμηνυθῆναι. φασὶ γὰρ αὐτὸν φύλλον δάφνης ἐμβαψάμενον τῇ πηγῇ, δεδυνῆσθαι τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν ἐγγράφως ἐπὶ τοῦ φύλλου δηλωθεῖσαν.

Neque hæc ullo Dæmonum præternaturali auxilio indigebant (si tamen vera sit historia: scimus enim quamplurima quotidie ejusmodi mira-

cula confingantur) Quis enim nescit, si lacte vaccino aliove chartas inscriptas focorum fumis adhibeamus, literas quæ exsiccatæ disparuerant, sese nigrore fumi manifestatas prodere oculis nostris; & inscriptæ si fuerint aquâ aluminata, literas apparere quamprimum aquâ fuerint madefactæ; aliasque similes argutias patrari ab iis qui Magiæ naturalis, ut vocant, aliqualem habuerint peritiam?

De Veneris autem Aphacitis χρηστηρίῳ hæc sequentia è supra adductis repetam: *Propter fanum istud lacus quidam est cisternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis aut globi conspicitur,* QUOTIES STATUTIS TEMPORIBUS IBI CONVENTUS HABENTUR: *qui quidem ad nostram ætatem usque conspectus fuit. Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas, & byssinas, alteriusque materiæ pretiosioris. Ac siquidem illa viderentur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin essent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ videre erat innatantes, tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura ut supra aquam se non attollant.* Τούτου πλησίον λίμνη τίς ἐστιν ἐοικυῖα χειροποιήτῳ δεξαμενῇ. κατὰ μὲν οὖν τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς πλησιάζοντας τόπους πῦρ ἐπὶ τοῦ ἀέρος λαμπάδος ἢ σφαίρας φαίνεται δίκην, συνόδων ἐν τῷ τόπῳ χρόνοις τακτοῖς γινομένων. ὅπερ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφαίνετο χρόνων. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς τιμὴν τῆς θεοῦ δῶρα προσέφερον οἱ συνιόντες ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα· καὶ ὑφάσματα μέντοι λίνου τε καὶ βύσσου, καὶ ἄλλης ὕλης τιμιωτέρας. καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη, παραπλησίως τοῖς βαρέσι καὶ τὰ ὑφάσματα κατεδύετο· εἰ δὲ ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα, αὐτά τε ἦν ἰδεῖν ἐπιπλέοντα τῷ ὕδατι τὰ ὑφάσματα, καὶ εἴ τι περ ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἄλλαις ὕλαις, αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι.

Heic

Heic grande miraculum ſpectamus : ſaltem iis qui, nullo aut parvo rerum uſu edocti, planè neſciunt hominum præſtigiatorum artes & impoſturas. De veritate hiſtoriæ heîc nullam movebo controverſiam, niſi quod conſiderandum veniat, an ipſi Conſultores hæc propriis ſuis ſpectarint oculis, an verò ex relatione Sacerdotum, &c. id haurire debuerint: Quale exemplum adduxi, puto; de Oraculo Dodonæo. Ac, quod heîc optimè rem, modumque rei geſtæ, indicat, μαντεῖον illud mulieris in Endor. At ſpectaverint ipſi Conſultores; perpendendum ſecundò, an ita propè affuerint, ut rite poſſent examinare rei veritatem: ac ſi maximè propè affuerint, an artes atque impoſturas illas, quæ ibi locum habere poterant, odorari ac detegere valerent. Nam per Antiſtitum manus, utpote ſacroſanctas, hæc tractabantur. Quibus mille fallendi artes minimè deerant, ut per iſtas imponerent Conſultoribus; ſeu quod inſererent ea quæ ejuſmodi donaria gravia reddere poſſent, ac plane, (prout gravium erat materia) aut pro majori ſaltem parte, ſuſtinere in ſuperficie lacus ſupernatantia; ſeu per majores minoreſve veſicas, aliave inſtrumenta eum in finem parata; ſeu per illitiones alligationeſve materiarum quæ difficulter ſubmergerentur. Quibus etiam artificiis facilitandis ingeri potuit credulis Conſultoribus, talia aut talia magis grata eſſe huic Deæ donaria: ut ſic vitarentur ſolidiores maſſæ, ſi ex argento aurove conſtarent oblata.

Sin autem leviora eſſent natura, ac ſponte ſua facile ſupernatantia, longe minori negotio ad fundum ut detruderentur iſta, effici poterat, minorique fraudis ſuſpicione talia peragi. Minori enim mole aut alligare aut inſerere illa valebant, Si verò lucem illam aut flammam excitatam conſidere-

mus, nihil eſt quo magis eam præternaturalem eſſe ſtatuamus, quam vocem iſtam, quæ verè ſtatuæ Memnonis fuiſſe, ab eaque productam modo ſupernaturali, à credula ac ſuperſtitioſa antiquitate aſſeritur: præſertim quod ſtatuto tempore ſolum lux illa (uti vox è Memnonis ſtatua) multitudini eo confluenti affulſerit. Quam minimo autem hîc negotio, à Sacerdotibus in Templo, aut circa Templum, aut alio loco huic fraudi deſtinato atque appropriato degentibus, credulæ ac ſuperſtitioſæ turbæ imponi potuerit, faciliime comprehendi poteſt ab iis quibus aliquid hujuſmodi impoſturarum notitiæ aut experientiæ eſt.

Quæ denique (ut hoc poſtremo addam, namque jam exemplorum ſatis fore non nimis ſuperſtitioſis exiſtimo) circa Oraculum illud ad Apolloniam, de quo pag. 105. Diſſertationis primæ locutus ſum, contigere, ejuſdem planè naturæ proculdubio fuere, iiſdemque fraudibus ac præſtigiis peracta: ſive Thus illud, per manus Antiſtitum in ignem injiciendum, illitum fuerit aliquâ materia igni reſiſtente; ſive è contra ignem faciliùs ad ſe attrahente; ſive aliis aliquibus mediis heîc uſi fuerint Præſtigiatores Antiſtites, quibus inde & victus & amictus & auctoritas & honor ab imperita atque inde credulâ plebe redundabant. Nam quamvis minus cognitæ nobis ſint artes illæ multiplices, quibus & hodierni præſtigiatores vulgus credulum ludunt, illudque admiratione ac ſtupore reddunt attonitum; dum ſe prunas ardentes manducare ac deglutire, ferrumque candens intra dentes admittere & circumrotare, flammaſve ex faucibus evomere, pluraque alia mirabilia aut vere nobis oſtendunt, aut oſtendere videntur: non eo magis credunt cordatiores ſpectatores, ſuper- aut præternaturali operatione, dæmonumve patratu

ea

ea perfici. Atque uti ab acutioribus ipsorum artes sæpius deteguntur; sic nullum dubium est, quin & ab Epicureis, & Academicis & cæteris harum fallaciarum minus credulis (uti insigne exemplum ejusce rei habemus in ipsa persona Luciani) detectæ sæpius fuerint: contra quos tamen stetit atque evicit in credula multitudine superstitiosa stultitia. Cum autem & ab omni ævo talia eorumque similia locum habuisse ex antiquitate satis constet; quis dubitet Oraculorum præsides ac Prophetas ejusmodi artes atque artifices in suum usum ac consortium adscivisse? eosque æque cautè ac hi jam nominati præstigiatores, prospexisse, ne nimis prope accederent curiosiores harum rerum indagatores?

Hactenus de Oraculis iis quæ per diversimoda responsa Consultoribus à Prophetis, Prophetissis sive Pythiis, aliisve Antistitibus sub Deorum nomine dabantur. *Sortes* restant, de quibus igitur nobis quoque paulò accuratius tractandum est. *Prænestinarum, Antiatarum, Hercularum, Dodonæarum aliarumque Sortium* à nobis mentio facta est: sed nondum, quibus ea Sacra constarent ritibus aut circumstantiis, explicavimus: neque id à quoquam factum exactè satis fuisse, mihi (saltem quod lucem publicam viderit) occurrit. De *Sortibus* inter alia scripsit magnus ille, atque omnibus Doctis venerandus Onuphrius Panuvinus: at nunquam illa edidit; neque adeo qualia ista sint fuerintve, videre mihi contigit. Per occasionem Casaubonus, Peucerus, (ac per lusum & jocum Doctissimus ille Gallus Rabelæsius, cujus nugæ sæpius multorum Doctorum seria vincunt; in vitâ & gestis Gargantuæ & Pantagruelis, tam doctè meo judicio, quam lepidè ac salsè,) aliique plures aliquid de iis dederunt; sed parcâ manu, nec nisi aut in

 trans-

transitu, aut perfunctoriè, & minimè pro dignitate istius materiæ; quæ meretur sane, (atque maximè hac data occasione) ut latius explicatiusque tractetur. Nam in multis admodum χρηστηρίοις responsa per *Sortes*, diversis valdè modis accommodatas, reddebantur, quæ licet à Cicerone aliisque Ethnicorum Sapientioribus irrisæ semper atque explosæ fuerint; & publicè tamen & privatim diu admodum perstitere & Romæ, & circa Romam in Italia, & alibi: & à Christianis superstitiosioribus fuere consultæ aut ad illarum imitationem & exemplum per sacras paginas, aut alia ad id adhibita, exercitæ.

Expediet igitur hæc paulò accuratius quam hactenus, quod sciam, à quoquam factum fuit, illam tractare materiam; ut sic pateant quoque fraudes Sacerdotum circa hoc genus Oraculorum, seu Divinationis; & ut elucescat simul ista occasione, quam diu Ethnicismus, indirecte licet, inter Christianos fuerit dominatus, post templorum, tam fatidicorum quam aliorum, eversiones; ac quam magnæ superstitiones, ab Ethnicis translatæ (licet aliquomodo transformatæ) inter primos Christianos, eosque minime ex fæce vulgi, sed præcipuis etiam Antistitibus, imò Ecclesiæ tunc temporis columnis, locum habuerint, altéque admodum fuerint infixæ. Apud Ethnicos ergo *Sortes* erant varii generis, Militares, Politicæ, Divinatoriæ: de quarum postremis solum, (cæteris omissis, ut hîc nihil facientes, quæque accuratè satis pertractatæ sunt ab Adriano Junio, in suis Animadversionum libris) tractabo.

Inter has autem Divinatorias præcipuum locum habebant κληρομαντεία & στιχομαντεία. Κληρομαντείας (in quâ per tesseras talosve jactas, Oracula seu Divina responsa petebantur) exempla habemus

in

in *Sortibus Prænestinis*, *Antiatinis*, *ac Gerionis Oraculo apud Patavium*, ad Aponi fontem, (de quibus supra jam per occasionem aliquid dictum est) & in aliis pluribus.

Sic Pausanias in Achaicis, de Oraculo Herculis Buraico: *Quâ ad mare ex Burâ descenditur amnis est Buraicus nomine, & in* [proxima] *speluncâ non ita magnum Herculis signum: Buraico & ipsi cognomen.* ORACULI SORTES CAPIUNTUR EX TABULA PER TALOS. *Qui consultum venere, precatione ad signum peractâ, votisque nuncupatis, talos, (quorum in promptu est copia ad* **H***erculis signum) quatuor sumentes, eos jaciunt super mensam. Inscripti sunt certis notis tali singuli: earum illi notarum interpretationem in tabula,* (similitudinem secuti,) *requirunt.* Græca verba sunt: Καταβαίνοντων δὲ ἐκ Βούρας ὡς ἐπὶ θάλασσαν, ποταμός τε Βουραϊκὸς ὀνομαζόμενος, καὶ Ἡρακλῆς οὐ μέγας ἐστὶν ἐν σπηλαίῳ· ἐπίκλησις μὲν καὶ τούτῳ Βουραϊκός. Μαντείας δὲ ἀπὸ πίνακί τε καὶ ἀστραγάλοις ἐστὶ λαβεῖν. εὔχεται μὲν γὰρ πρὸ τοῦ ἀγάλματος ὁ τῷ θεῷ χρώμενος, ἐπὶ δὲ τῇ εὐχῇ λαβὼν ἀστραγάλους (οἱ δὲ ἄφθονοι παρὰ τῷ Ἡρακλεῖ κεῖνται) τέσσαρας ἀφίησιν ἐπὶ τῆς τραπέζης. ἐπὶ δὲ παντὶ ἀστραγάλῳ σχῆμά γεγραμμένον ἐν πίνακι ἐπίτηδες ἐξήγησιν ἔχει τοῦ σχήματος.

Notabilia admodum sunt quæ Cicero habet, lib. 2. de Divinatione, de *Sortibus Prænestinis*, hisce verbis: *Quid enim Sors est? idem propemodum quod* MICARE, *quod* TALOS JACERE, *quod* TESSERAS, *in quibus temeritas & casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque ut in Haruspicina fecimus, sic videamus clarissimarum Sortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffucium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem & nobilem, somniis crebris, ad ex-*

tremum etiam minantibus, cum juberetur certo loco ſilicem cædere, perterritum viſis, irridentibus ſuis civibus id agere cœpiſſe: itaque perforato ſaxo Sortes erupiſſe, in robore inſculptis priſcarum literarum notis. Is eſt hodie locus ſeptus religioſè propter JOVIS PUERI, *qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ, mammam appetens, caſtiſſimè colitur à matribus. Eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ ſita ædes eſt, mel ex oleâ fluxiſſe dicunt, haruſpiceſque dixiſſe, ſummâ nobilitate illas Sortes futuras, eorumque juſſu ex illa olea arcam eſſe factam, in câque conditas Sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ Fortunæ monitu* PUERI MANU *miſcentur atque ducuntur? &c.*

Fortunæ monitu ait Cicero: quod hic ſane notandum. Quippe ſimulachrum Fortunæ Præneſtinæ, proculdubio eodem (aut fere) modo quo apud Antium Fortunarum ſimulachra promovebantur, poſt preces, &c. conſulentium, movebatur, uti ex Macrobio diſcimus. Quo quaſi miraculo monebat Dea, Sortes eſſe movendas: Poſt quæ tum puer, ad id officium conſtitutus, illas permiſcebat, & ſic poſt commiſtionem extrahebat. Verba Macrobii (quæ inferiùs latiùs explicabuntur) hæc ſunt, inter alia, ubi libro I. Saturnalium de Deo Heliopolitano ſic loquitur: *Vehitur enim ſimulachrum* DEI HELIOPOLITANI *ferculo, uti vehuntur in Pompa ludorum Circenſium deorum ſimulachra: & ſubeunt plerumque Provinciæ proceres raſo capite longi temporis caſtimonia puri; feruntúrque divino ſpiritu, non ſuo arbitrio, ſed quo Deus propellit, vehentes: ut videmus apud Antium promoveri ſimulachra* FORTUNARUM *ad danda reſponſa.* Niſi forſan hæc Dea Præneſtina aut nutu capitis, ut Jovis Ammonis ſimulachrum (teſte Strabone) aut alio viſibili ſigno, indicaret quan-

quando Sortes essent movendæ. In Prænestino hoc templo etiam *Sortes* desumptæ prius ex arcâ in quâ servabantur, atque in urnam aut situlam injectæ, manu pueri miscebantur, ac postea extrahebantur, vel, ut Cicero loquitur, ducebantur. ut scilicet eo minor fraudis esset suspicio, eave eo minus consulentibus subolesceret. Cum in Bura ex majori acervo tantum quatuor numero desumptæ projicerentur in tabulam sive literis, sive aliis notis, solis Sacerdotibus quæ cognitæ essent, depictam (sive verbis quibusdam, sive notis Hieroglyphicis, sive aliis quibusdam etiam vulgò notis,) ut quæ à talis contactæ essent, simul colligerentur, iique Sacerdotes inde, ex signis inter se compositis, *Sortes* sive Oracula redderent consulentibus. Fortuna Prænestina vocabatur (uti notum est ex Inscriptionibus pluribus Prænestæ inventis) aut simpliciter *Primigenia*, aut additis etiam Epithetis quandoque *Jovis Pueri*, aut *Jovi puero.* Sic pag. 76. apud Gruterum, num. 6.

FORTVNAE
PRIMIGENIAE
IOVI. PVERO
EX. TESTAMENTO
TREBONIAE
SYMPHERVSAE
P. ANNIVS. HERMA
HERES
L. D. D. D

Item, Num. 7.

FORTVNAE
IOVIS PVERI
PRIMIGENIAE
D. D
EX. SORTE. COMPOS
FACTVS
NOTHVS. RVFICANAE
L. F. PLOTILLAE

Notissima quoque est fabula, Jovem, Neptunum ac Plutonem adhuc Juvenes ac pœnè pueros, post expulsum è solio Patrem; divisisse universi imperium, atque eorum unumquemque nactum partem quæ ex *Sorte* ipsi obveniret, Jovemque inde accepisse Cœli ac terræ imperium. Unde Jovis proculdubio ac Junonis simulacra in Gremio Fortunæ, isque honor Fortunæ datus ut sit *Jovis*, seu *Jovi*, *Primigenia*, per quamque *Sortes* atque Oracula regi crederentur: ut cujus beneficio Jupiter summum sit adeptus imperium. Verùm hæc in transitu; neque ut certissima aliis ista obtrudere velim. Sed denuò ad rem. In Gerionis Oraculo videntur *Sortes* fuisse non ex urna effusæ, sed etiam, ut Prænestæ, manu extractæ, ex verbis hisce Suetonii: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum* SORTE TRACTA, &c. Sed verisimile admodum est hasce artes longè diversas fuisse pro diversitate locorum atque ingeniorum istorum hominum, qui aut primi earum Sortium inventores fuerant, aut iis earumque consultationibus præerant: ita ut hîc aut illic traherentur ex urnâ; alibi vero ejicerentur.

Unde

Unde & formula illa loquendi *Sors excidit* (κλῆρος ἐξέπεσε apud Græcos) ortum habet. Sic Livius lib. XXII. inter alia, quæ de prodigiis eo tempore factis narrat, ait (an de Antiatinis loquatur paulò obscurius est, quamquam admodum verisimile sit, ex verborum circumstantiis) *in Antiate metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse : & Faleriis cœlum findi visum, velut magno hiatu ; quaque patuerit, ingens lumen effulsisse :* SORTES *sua sponte* ATTENUATAS, *unamque* EXCIDISSE *ita scriptam :* MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT. Extæniatas optimè Lipsius emendat : cujus rationes vide (mihi saltem, optimas) libro II. Elect. cap. XII.

Nec mirum hoc in Antiate locum habuisse: cum & in Templo Prænestino quandoque tales *Sortes* exciderent, de quibus paulo inferius adhuc dicendi locus erit. Hinc quoque loquendi formula *tollere Sortes*, quæ tamen etiam de talis aut schedulis, aut aliis instrumentis paratis in hanc rem, atque in tabulam conjectis, dum inde aut à consulente Deum, aut à Sacerdote tollerentur, usurpabatur. Quod vero & quandoque sive è gremio aut pulvinari Deorum, sive ex urna aut situla, aut alîus generis vase (quæ tamen & ipsa, aut gremio, aut pulvinari imponi per Antistites potuerant) in solum *exciderent*, aut in mensam subjacentem simulachro istius Dei cujus excidebant *Sortes*, ac per ipsos Oraculi consultores tollerentur, mihi admodum verisimile est: cum interim, arte ac machinationibus, dictorum Antistitum, post varios ritus ac circumstantias, verè imposturas, quibus attentior horum actuum consideratio in consulentibus impediretur, inde eliderentur. Quod præcipuè puto locum habuisse in verbis ac versibus, qui aut foliis, aut membranis, aut chartulis, aut aliæ materiæ

teriæ inſcriptæ ſic prodibant. [De membranis inſcriptis notabilis locus extat apud Auguſtinum, libro 83. quæſt. 45. *Cum autem multa vera eos prædixiſſe dicatur; ideo ſit, quia non tenent homines memoriâ falſitates erroreſque: ſed non intenti niſi in ea, quæ illorum reſponſis provenerunt, obliviſcuntur; & ea commemorant, quæ non arte illâ, quæ nulla eſt, ſed quâdam obſcurâ rerum* SORTE *contingunt: quod ſi peritiæ illorum volunt tribuere, dicant artificioſe divinare etiam mortuas* MEMBRANAS *ſcriptas quaſlibet, de quibus plerumque pro voluntate* SORS *exit.*] Huc puto reſpicit inſcriptio, quam exhibet Gruterus Theſauri ſui pag. CXXXII. Num. 6.

SACRO
SVSCEPTO
SORTIBVS. SVBLATIS
C. GALLIO
ATTICVS
MEDIOLANIENS

Ad verba ac verſus, ſive Virgilianos ſive alios, tranſibo, poſtquam notavero, & apud Oraculum Jovis Dodonæi, hujuſmodi *Sortes*, (ſive per talos certis quibuſdam notis, aut ſignis, aut integris etiam verbis, inſcriptos) locum habuiſſe: cum tamen nil præter columbas, aut quercus vaticinantes, aut Dodonæum æs, in omnium ore verſetur. Ita enim Cicero lib. I. de Divinatione, ſub perſona Quinti fratris: *Maximum verò illud portentum iiſdem Spartanis fuit, quod cum Oraculum ab Jove Dodonæo petiviſſent, de Victoriâ ſciſcitantes, Legatique* (NB.) *illud in quo inerant* SORTES, *collocaviſſent: ſimia quam Rex Moloſſorum in deli-*

deliciis habebat, & SORTEIS IPSAS & cætera, quæ erant ad Sortem parata, disturbavit, & aliud aliò dissipavit. Tum ea, quæ præposita erat Oraculo, Sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria, cogitandum. Idem Cicero lib. 2. de Divinat. de iisdem in Dodone Sortibus: *Simiæ verò Dodoneæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstrosissimam bestiam urnam evertisse, SORTES dissipavisse? Et negant Historici, Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse.* Ubi salsè horum Historicorum credulitatem, imò stultitiam, ridet.

Addamus & hæc sequentia, quasi eidem inclusa parenthesi, quod scilicet simile quid huic Divinationis generi, partim & sequenti, occurrat in Divinationibus Arabum: uti in *Specimine suo Historiæ Arabum* narrat Clariss. Eduardus Pocockius: cujus verba hic non vereor adducere, præteritis iis quæ circa divisionem Cameli pulli; de sagittis notatis atque in sacculum conjectis, sive undecim sive pluribus, atque inde denuò extractis habet; quoniam hoc exemplum, quod adducere volui, & magis huic rei nobis propositæ convenit, & simul illustrandæ S. Scripturæ facit. Verba ejus igitur sunt hæc: *Generi isti Sortium Almaisir (ut vidimus) appellato, affine est etiam alterum (cujus antea incidit mentio)* الازلام *Alazlam dictum, hac differentiâ, quod prius illud partitioni hoc Divinationi potius inserviebat. Cujus hic fuisse perhibetur modus. Cum esset alicui, vel suscipiendum iter, vel ducenda uxor, vel aliud magni momenti negotium peragendum, sagittas, quas tres vasculo inclusas habebant, consulere solebant. Earum primæ inscriptum erat* JUSSIT ME DOMINUS MEUS: *secundæ* PROHIBUIT ME DOMINUS

NUS MEUS: *tertia autem nullâ notâ insignis erat. Harum unam manu extrahenti, si occurreret illa quæ juberet, alacri animo tanquam jubente Deo pergere, sin illa quæ vetaret, desistere; quod si ἀγράμματος illa, reponere, donec prodiret, quæ vel jussu præiret, vel interdicto occurreret.* Quibus post plura verba interposita idem Pocockius subjungit: *Certè quæ de hoc βελομαντείας genere vidimus, multum conferre videntur ad illustrandum locum istum* EZEK. XXI. 21. STETIT ENIM REX BABYLONIS IN BIVIO, IN CAPITE DUARUM VIARUM לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים, AD DIVINANDUM DIVINATIONEM, TERSIT SAGITTAS, ROGAVIT IMAGINES (vel ut vulgata DIVINATIONEM QUÆRENS, COMMISCENS SAGITTAS, INTERROGAVIT IDOLA, &c.) *Ad quem quæ affert Hieronymus mire concinunt cum iis quæ de isto Arabum antiquorum more traduntur:* STABIT, *inquit*, IN IPSO COMPITO, ET RITU GENTIS SUÆ ORACULUM CONSULET, UT MITTAT SAGITTAS IN PHARETRAM ET COMMISCEAT EAS INSCRIPTAS, SIVE SIGNATAS NOMINIBUS SINGULORUM, UT VIDEAT CUJUS SAGITTA EXEAT, ET QUAM PRIUS CIVITATEM DEBEAT EXPUGNARE. *Ubi observare licet vocem* קלקל, *quæ alias* TERSIT, POLIVIT *reddi solet, ab Hieronymo notione* COMMISCENDI *e plicari. Certè apud Arabes* قلقل *idem valet ac* حرك COMMOVIT *atque idem hic denotare videtur quod* جلجلى *apud ipsos in descriptione Sortilegii sui, scilicet* COMMOVERE, *vel* AGITARE, *ut confusè commisceri possint Sortes.*

Hacte-

Hactenus Pocockius: ex quo plura, quam alias fecissem, citavi, ut ratio quoque constaret, cur Hieronymus, ac versio vulgata hîc magis explicando Ezechieli faciant, quam aliæ aliorum versiones. Sed & quæ ex eodem Hieronymo non affert Pocockius, hic minime omittenda duco: quæ nempe ille notavit ad Hoseæ cap. 4. quæque inde adducta heic sequuntur: *Unde & Prophet quasi stupens & mirabundus eloquitur: Populus meus, qui quondam meo vocabatur nomine,* LIGNUM (NB.) INTERROGAVIT ET VIRGAM. *Quod genus divinationis Græci ῥαβδομαντείαν vocant. Unde in Ezechiele legimus, quod* VIRGAS *suas* MISCUERIT *Nabuchodonosar contra Ammon & Jerusalem, &* EXIERIT VIRGA *contra Jerusalem.* Refer & huc, Lector, dum adhuc in eadem Parenthesi te versari putas, ea quæ Tacitus de Germanis, in libro suo, de moribus hujus gentis, tradit. *Sortium consuetudo simplex; Virgam frugiferæ arbori decisam in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. Mox si publicè consulatur, Sacerdos civitatis; si privatim, ipse paterfamiliæ, precatus Deos cœlumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam & hîc notum, avium voces volatusque interrogare.* In qua re admodum probabile est, surculos istos inter se, postquam sublati fuerant, secundum eum ordinem, quo sublati fuerant, sibi invicem fuisse conjunctos, atque id quod inde componeretur, pro *Sorte* sive *Oraculo* fuisse habitum.

Apud Scythas (quibus proculdubio Germani ortum debent) qualis divinationis forma locum habue-

habuerit (non multum videlicet à præcedenti abludens) ita narrat nobis lib. IV. Herodotus: Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοὶ, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε· ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ, διεξελίσσουσι αὐτούς· καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες, θεσπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες ταῦτα, συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέν γε ἡ μαντικὴ, πατρωΐη σφι ἐστί. οἱ δὲ Ἐνάρεες καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφὶ λέγουσι μαντικὴν δοῦναι· φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ, διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ, καὶ διαλύων, χρᾷ. *Apud eosdem permulti sunt vaticinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum; grandes virgarum fasces quum attulerunt, humi positos dissolvunt ac separatim ponentes illarum singulas, vaticinantur. Simulque dum hæc dicunt, virgas rursum convolvunt (quas videlicet evolverant) & in unum componunt. Hæc est illis tradita à majoribus divinatio. Sed Enaries, qui & Androgyni, ajunt sibi à Venere traditam divinationem, qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit, digitis suis eam implicando ac resolvendo tractat, atque in hunc modum vaticinatur.*

Refer huc denique quæ de Alanis habet Ammianus Marcellinus lib. XXXI. hisce verbis comprehensa: *Futura miro præsagiunt modo: nam rectiores virgas fœminæ colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, apertè quid portenderetur norunt.* Quæ omnia satis benè conveniunt cum ῥαβδομαντείᾳ veterum, Græcorum & Latinorum, sed longè diversis modis (licet verisimile sit, ab eadem Origine,) exercitâ.

Homericarum Sortium è Templis Fatidicis datarum exempla admodum notabila attuli ex Dione pag. 103. 104 & 109. prioris meæ Dissertationis. Ubi videre potest Lector Jovis Beli in Syria Sor-

tes è libro secundo Rhapsodiæ Homericæ petitas, sicut etiam Apollinis Didymæi in Mileto è libro nono.

Quin & Euripidearum Sortium è Templo, jam dicti Jovis Beli, datarum exemplum inveniet quoque (pag 103.) ne, scilicet, soli Epici Poëtæ tali gauderent auctoritate. Sibyllarum Sortes datæ ferè ubique occurrunt. At non ita frequenter Musæi: ejus namque *Sortes* atque *Oracula* quoque adducuntur Ita enim Pausanias in Phocicis, quæ paulò altiùs repetam: Τὴν δὲ πληγὴν Ἀθηναῖοι τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς οὐ μετὰ τοῦ δικαίου συμβῆναί σφισιν ὁμολογοῦσι. προδοθῆναι γὰρ ἐπὶ χρήμασιν ὑπὸ τῶν στρατηγούντων. Τυδέα δὲ εἶναι καὶ Ἀδείμαντον. καὶ ἐς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου, Σιβύλλης παρέχονται τὸν χρησμόν.

Καὶ τότ' Ἀθηναίοισι βαρύστονα κήδεα θήσει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, οὗπερ κράτος ἐστὶ μέγιστον.
Νηυσὶ φέρειν πολέμοιο μάχην καὶ δηιοτῆτα
Ὀλλυμέναις δολεροῖσι τρόποις κακότητι νομήων.

Τὰ δὲ ἕτερα ἐκ Μουσαίου χρησμῶν μνημονεύουσι,
Καὶ γὰρ Ἀθηναίοισιν ἐπέρχεται ἄγριος ὄμβρος,
Ἡγεμόνων κακότητι. παραίφασις δέ τις ἔσται,
Ἧι γ' ἄλις ἡμύσκησι πόλιν, τίσουσι δὲ ποινήν.

Cladem certè, quâ affecti sunt apud Ægospotamos Athenienses, dictitant illatam sibi non justo prælio, sed prætorum suorum proditione quos pecunia hostes corrupissent: [dona enim qui à Lysandro acceperant] illos Tydeum & Adimantum fuisse. Atque ejus testimonium ex Sibyllinis carminibus proferunt:

Ac tum Cecropidis luctum gemitusque ciebit
Jupiter altitonans, rerum cui summa potestas.
Navibus exitium, & crudelia funera bello
Ille feret, culpaque ducum dabit omnia pessum.

Alia verò ex MUSÆI SORTIBUS *commemorant :*

Et fera tempestas urgebit Cecrope cretos
Fraude ducum : sed certa aderunt solatia victis.
Namque urbem hostilem evertent, pœnasque reposcent.

Porrò, de Orphei Sortibus sive λογίων plura habet Proclus in Platonem : quæ ibi à curiosioribus indagari poterunt : licet inde excerpta H. Stephanus illa *Poësi* suæ Philosophicæ (anno 1573 excusæ) inseruerit.

Quod attinet autem ad Sibyllarum Sortes, eæ potissimum, inter Græcos, apud Sortilegos locum habuisse videntur. Quum ejusmodi carmina quamplurima & per totam Græciam atque Italiam [de Libris Sibyllinis sub arctissimâ custodia xv. virorum habitis, sub finem hujus Secundæ Dissertationis loquar,] dispersa venditarentur : de quibus Sybillinis paulò inferius quoque aliquid dicam, deque imposturis per ipsa imperitæ Plebeculæ factis.

Non igitur solum (ut denuò revertamur in viam) per notas, sive apertas, sive occultas, *talis aliisve instrumentis*, vel tabulæ seu mensæ inscriptas, aut per integra verba, sententiasve integras : (ut in exemplo ex Livio adducto vidimus,) sed & per integros versus, sive Virgilianos, sive alios, *Sortes* reddebantur. Quod & ex iis, quæ de Hadriano superius adduxi, patet, & ex jam mox sequentibus fiet manifestum. Sic enim Capitolinus in vitâ Clodii Albini hæc sequentia refert : *Quod cum ille* SORTEM *de fato suo* TOLLERET, his versibus eidem dicitur esse responsum :

HIC REM ROMANAM, MAGNO TURBANTE TUMULTU,

S I-

SISTET EQUES, STERNET POENOS GALLUMQUE REBELLEM.

Sic & Lampridius de Alexandro Severo:

Huic Sors in templo Prænestinæ talis excidit, cum illi Heliogabalus insidiaretur,

— SI QUA FATA ASPERA RUMPAS
TU MARCELLUS ERIS. —

Ex quo posteriori exemplo videmus, & in Templo Prænestino non tantùm per talos priscarum literarum notis inscriptos, sed & per versus quoque (forsan & aliter quandoque) ac quidem Virgilianos consulentibus fuisse responsum.

Sortes autem hæ sequentes Alexandro datæ, an è Templo Fortunæ Prænestinæ emanarint, an vero aliter ipsi obvenerint incertum est. Imo potiùs existimem has nullo è Templo emanâsse, priores saltem, quæ Græcè redditæ fuerunt. Sunt vero eæ quas idem Lampridius, paginis aliquot interjectis, affert hunc in modum: *Ipse, quum Vatem consuleret de futuris, hos accepisse dicitur versus adhuc parvulus: & primis quidem Sortibus,*

TE MANET IMPERIUM COELI, TERRÆQUE MARISQUE:

Intellectum est, quod inter divos etiam referretur.

TE MANET IMPERIUM QUOD TENET IMPERIUM:

Ex quo intellectum est, Romani illum Imperii Principem futurum. Nam ubi est Imperium nisi apud Romanoc, quod tenet Imperium? Et hæc (NB.) *quidem de Græcis versibus sunt prodita. Ipse autem quum parentis hortatu animum à Philosophia & Musicâ ad alias*

artes traduceret, VIRGILII SORTIBUS *hujusmodi illustratus est*,

EXCUDENT ALII SPIRANTIA MOLLIUS ÆRA,
CREDO EQUIDEM, VIVOS DUCENT DE MARMORE VULTUS,
ORABUNT CAUSAS MELIUS, COELIQUE MEATUS
DESCRIBENT RADIO, ET SURGENTIA SIDERA DUCENT:
TU REGERE IMPERIO POPULOS ROMANE MEMENTO.
HÆ TIBI ERUNT ARTES, PACIQUE IMPONERE MOREM,
PARCERE SUBJECTIS, ET DEBELLARE SUPERBOS.

Et hæ posteriores forsan nullo è Templo redditæ fuerunt, sed à Vatibus aut *Sortilegis* (Ceretanos hodie eos vocant Itali) qui Romæ aut in Triviis aut in Circo per talia artificia simplici, ac credulo ex superstitione, illudebant popello, atque inprimis (ut adhuc hodie pueris ac puellis, de fortuna circa conjugia sua, aut alia, nimis inconsideratè curiosis, hujusmodi impostores imponunt.) Tales enim homines & Homericis & Virgilianis (aliisque versibus) usos, occasione superstitionis inveteratæ erga hosce maximi nominis Poëtas Homerum, Hesiodum, Euripidem, Virgilium, Ovidium; qui & ipsi de se canerent: *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo, &c.* sibique nomen Vatis imponerent; quasi à Musis (uti quoque perhibebant) edocti, ea quæ canebant prompsissent: prælertim cum etiam viderent in Templo Prænestino, uti & in aliis, per talium Poëtarum (saltem Virgilii) versus

versus redditas *Sortes*, mihi quam maximè verisimile fit.

Sed priusquam ad illas *Sortes*, quæ per *Sortilegos* edebantur progrediar, singularem] admodum modum consulendi *Sortes*, imò & eas fabricandi, adducam ex Ammiano Marcellino: qui libro 29. & 31. tradit hæc sequentia: *Et prior Hilarius, Construximus,* [*inquit,*] *magnifici judices, ad* CORTINÆ *similitudinem* DELPHICÆ, *diris auspiciis, de laureis virgulis, infaustam hanc mensulam, quam videtis: & imprecationibus carminum secretorum, choragiisque multis ac diuturnis ritualiter consecratam movimus tandem. Movendi autem, quoties super rebus arcanis consulebatur, erat institutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, undique lance rotunda, purè superposita, ex diversis Metallicis materiis fabrefacta: cujus in ambitu rotunditatis extremo elementorum viginti quatuor scriptiles formæ incisæ peritè, disjungebantur, spatiis examinatæ dimensis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatusque itidem linteis soccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicis arboris gestans, litato conceptis carminibus numine præscitionum auctore, cæremoniali scientia superstitit,* PENSILEM ANULUM LIBRANS ARCTUM *ex Carpathio filo perquam levi, mysticis disciplinis initiatum:* [NB. Notetur hîc Dactylomanteia in Sortibus.] QUI PER INTERVALLA DISTINCTA RETINENTIBUS SINGULIS LITERIS INCIDENS SALTUATIM, HEROOS EFFICIT VERSUS INTERROGATIONIBUS CONSONOS, AD NUMEROS ET MODOS PLENE CONCLUSOS, *quales leguntur Pythici, vel ex Oraculis editi Branchidarum. Ibi tum quærentibus nobis, qui præsenti succedet Imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur,* ADSILIENS ANU-

ANULUS DUAS PERSTRINXERAT SYLLABAS: *& cum adjectione literæ postremâ, exclamavit præsentium quidam, Theodorum præscribente fatali necessitate portendi. Nec ultra super negotio est exploratum; satis enim apud nos constabat, hunc esse qui poscebatur. Cumque totius rei notitiam ita signatè sub oculis judicum subjecisset, adjecit benevolè, id Theodorum penitus ignorare. Post hæc interrogati an ex fide* SORTIUM, *quas agitabant, ea præscierint quæ sustinerent, versus illos notissimos ediderunt, clarè pronuntiantes capitalem eis hanc operam scrutandi sublimiora citò futuram: nihilominus tamen ipsi quoque cum cognitoribus Principi cædes incendiaque flagitantes furias imminere: quorum tres ponere sufficiet ultimos.*

Οὐ μὴν ἀτιμητόν γε σὸν ἔσσεται αἷμα, καὶ αὐτοῖς
Τισιφόνη βαρύμηνις ἐφοπλίσσει κακὸν οἶτον,
Ἐν πεδίοισι Μίμαντος ἄλλα καιομβρόοις κάρ.

Libro 31. de hâc eadem re: *Illud autem præteriri non convenit, quod cum Oraculo Tripodis, quem movisse Patricium docuimus & Hilarium, tres versus illos fatidicos comperisset, quorum ultimus est*

Ἐν πεδίοισι Μίμαντος ἄλλα καιομβρόοις κάρ,

Hoc, ut erat inconsummatus & rudis, inter initia contemnebat; processu verò luctuum maximorum abjectè etiam timidus, ejusdem SORTIS *recordatione Asiæ nomen horrebat: ubi Erythræo oppido suppositum montem Mimanta & Homerum scripsisse, & Tullium, doctis referentibus, audiebat.*

In hac historia videmus & singularem modum *Sortium*, & eas sic per privatos quandoque artibus magicis (prætensis) concinnatas: denique (quod etiam Turnebus libro 5. Adversariorum ostendit, & ex præcedentibus satis elucescit.) Vocem *Sortes* (in plurali numero,) pro tesseris, annulis similibusque

que sumi instrumentis, *Sors* vero in singulari, pro ipso Oraculo seu responso per Sortes dato, capi.

Per *Sortilegos*, *Agyrtas*, ac *circumforaneas*, ut modo monuimus, (uti per eos, hodie quos *Ceretanos* vocant Itali, exercetur, lucri gratiâ, χειρομαντεία, ac μετωποσκοπία) etiam in triviis atque aliis locis publicis, prostantes, Divinationes peragebant, ac Sortes tollebant creduli homines. Qui *Sortilegi* Romæ tamen in Circo, ad aggerem seu spinam Circi, atque ibi *ad Phalas Delphinorumque columnas*, ut Juvenalis loquitur, imposturas suas ac præstigias venditabant. His erat tabella, in quibus versus fatidici erant descripti, atque in ea, talorum arbitrante jactu, divinationes peragebant, quæ tabella, ut Celeber. If. Causaubonus optimè (ad Historias Augustas) notat, Græcis vocabatur πίναξ ἀγυρτικὸς, sive ἀγυρτικὴ σανίς. *Agyrtæ* enim tales vocabantur impostores, qui credulo popello, ac pueris & mulierculis inprimis, per talia, in proprium lucrum, illudebant. Hinc apud Suidam inter alia (in voce ἀγύρτης, ubi antea ἀγύρτην vocaverat μάντιν,) habemus: ἐμέμφετο αὐτοῦ τὸ περὶ τὰς μαντείας ἐπτοημένον, καὶ βουλόμενον ἀεὶ τοῖς ἀγύρταις ἐπιτρέπειν τὰ οἰκεῖα πράγματα. *In ipso accusabatur quod attonitus quasi hæreret circa Oracula, ac perpetuo* AGYRTIS, *sive* SORTILEGIS CIRCUMFORANEIS *rei familiaris suæ fortunas committeret.* Iis autem quæ jam attuli illustrandis, non malè faciunt etiam quæ habent Tibullus ac Juvenalis Poëtæ. Quorum primus lib. I. Eleg. 3. ita canit:

Illa Sacras pueri SORTES *ter sustulit. Illi*
Rettulit E TRIVIIS *omnia certa puer.*

Sive quod pueris administrantibus, Sortesque, (ad imitationem Sortium Prænestinarum) extrahentibus, hæc peragerentur: sive quod puer missus à

Delia ad Sortes consulendas talia ipsi nuntiaverit; (de pueris pro semetipsis consulentibus exemplum habemus in Alexandro Severo adhuc parvulo Virgilianas Sortes consulente) sive quod etiam per pueros, (uti apud nos sæpè in encæniarum festis pueri tabulas lusorias ferè ad modum antiquarum πινάκων ἀγυρτικῶν compositas exponunt ac dirigunt) cæ administrarentur. Quod non malè elici videtur ex verbis: *Illa Sacras pueri* SORTES TER SUSTULIT, quasi puero Sortes agitante ipsa Delia illas sustulerit. Puellæ enim ac mulieres Romanæ huic rei maximè deditæ erant, uti videri potest ex hisce Juvenalis versibus, quibus & loci ubi potissimum hujusmodi Vates ac Sortilegi morabantur, describuntur:

Si mediocris erit, spatium lustrabit utrumque
Metarum, & SORTES DUCET, *frontemque manumque*
Præbebit vati crebrum popysma roganti.
Divitibus responsa dabit Phryx augur, & Indus
Conductus dabit, astrorum mundique peritus;
Atque aliquis senior qui publica fulgura condit.
Plebejum in CIRCO *positum est &* IN AGGERE *fatum.*
Quæ nullis longum ostendit cervicibus aurum,
Consulit ANTE PHALAS, DELPHINORUMQUE COLUMNAS,
An saga vendenti nubat caupone relicto.

Nisi fortè hæc Delia, de qua Tibullus, & per seipsam, & etiam per puerum seorsim, Sortilegos istos consuluerit; ob verba hæc sequentia:

Illi
Rettulit è triviis omnia certa puer.

Ad pinacia illa & talos, sive calculos modumque per ea instrumenta vaticinandi, spectat & Epigram-

ma incerti Auctoris, quod habetur lib. 2. titulo 5. in Astrologos; quo non illepide hujusmodi irridentur vates, ut & illi qui tales de futuris consulebant.

Καλλιγένης ἀγροῖκος ὅτε σπόρον ἔμβαλε γαίῃ,
  Οἶκον Ἀριστοφάνευς ἦλθεν εἰς ἀστρολόγου,
Ἤτεε δ' ἐξερέειν εἰ θέρος αἴσιον αὐτῷ
  Ἔσται, καὶ σταχύων ἀφθονίης εὐπορίη.
Ὃς δὲ λαβὼν ψηφῖδας, ὑπὲρ πίνακός τε πυκάζων,
  Δάκτυλά τε γνάμπτων, φθέγξατο Καλλιγένῃ,
Εἴπερ ἐπομβρηθῇ τὸ ἀρούριον ὅσον ἀπαρκῇ,
  Μηδὲ τὴν ὑλαίην τέξεται ἀνθοσύνην,
Μηδὲ πάγος ῥήξῃ τὴν αὔλακα, μηδὲ χαλάζῃ
  Ἄκρον ἀποδρυφθῇ δράγματος ὀρνυμένου,
Μηδὲ νεβροὶ κείρωσι τὰ λήϊα, μηδὲ τὴν ἄλλην
  Ἠέρος ἢ γαίης ὄψεται ἀμπλακίην,
Ἐσθλόν σοι τὸ θέρος μαντεύομαι, εὖ δ' ἀποκόψεις
  Τοὺς στάχυας· μούνας δείδιθι τὰς ἀκρίδας.

Rusticus Calligenes quum jam semina terræ committeret
  Adibat ædes Astrologi Aristophanis:
Petebatque ut sibi prædiceret, num æstas sibi bona ac proficua esset,
  Magnaque aristarum abundantia proveniret.
Sed ille ARREPTIS CALCULIS, IISQUE SUPER MENSAM CREBRIUS CONJECTIS
  DIGITISQUE [NUMERATO] INFLEXIS *loquebatur [ita] Calligeni:*
Si ager [tuus] quantum satis fuerit imbre madescat,
  Neque è contra Zizaniis nimis efflorescat,
Neque gelu corrumpat sulcos, neque grandine
  Jam surgentis segetis summa dilacerentur,
Neque hinnuli depascant sata, neque aliqua alia
  Aëris aut telluris vitia patiantur ea,

Prædico tibi bonam messem; ac feliciter aristas demetes,
Solas tamen timeas locustas.

Neque minus accurate sanè conjectaverat ille de quo Lucillius (cujus omnia fere scoptica) cecinit hæc sequentia:

Πρὸς τὸν μάντιν Ὄλυμπον Ὀνήσιμος ἦλθ' ὁ παλαιστὴς,
Καὶ πένταθλος Ὕλας, καὶ σταδιοῦς Μενεκλῆς,
Τί μέλλει νικᾶν αὐτῶν τὸν ἀγῶνα, θέλοντες
Γνῶναι. κἀκεῖνος τοῖς ἱεροῖς ἐνιδὼν,
Πάντες, ἔφη, νικᾶτε, μόνον μή τις σε παρέλθῃ,
Καί σε καταστρέψῃ, καὶ σε παρατροχάσῃ.

Adibant unà Vatem [nomine] Olympium
Onesimus luctator, Hylas quinquertio, & stadii cursor Menecles,
Volentes scire quis ex ipsorum numero certaminis victor evaderet.
Atqui ille INSPECTIS SACRIS [LIBELLIS]
Dicebat, vos omnes vincetis: si modo nemo te prætercurrat,
Aut te supplantet, aut te curru prætervehat.

Unde non absona hisce Ennius, apud Ciceronem cecinit:

Non VICARIOS *aruspices, non* DE CIRCO *astrologos:*
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium.
Non enim sciunt hi; aut arte aut divina scientia:
Sed superstitiosi vates, impudentesque arioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt,
De his divitiis sibi deducant drachmam, reddat cætera.

Per

Per vicos atque oppida quoque tales impoſtores circuibant, ſuaſque *Divinationes* ac *Sortes* vendi- tabant atque omnibus inceptis ac ſucceſſibus ad- aptabant. Ita enim de iſtis Plutarchus in libello cui titulus: *Cur nunc Pythia non reddat Oracu- la carmine*: Πλείστης μέντοι ποιητικῆς ἐνέπλησεν ἀδοξίας τὸ ἀγυρτικὸν καὶ ἀγοραῖον καὶ περὶ τὰ μητρῷα καὶ σεράπεια βωμόλοχον καὶ πλανώμενον γένος, οἱ μὲν αὐτόθεν, οἱ δὲ κατὰ κλῆρον ἔκ τινων γραμματίων, χρησμοὺς περαίνοντες οἰκέταις καὶ γυναίοις, ὑπὸ τῶν μέτρων ἀγομένοις μάλιστα καὶ τοῦ ποιητικοῦ τῶν ὀνομάτων. ὅθεν οὐχ ἥκιστα ποιητικὴ δοκοῦσα κοινὴν ἐμπαρέχειν ἑαυτὴν ἀπατεῶσι καὶ γόησιν ἀνθρώποις καὶ ψευδομάντεσιν, ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ τρίποδος.

Maximam Poëſi infamiam paraverunt CIRCUM- FORANEI *illi &* CIRCULATORES, *&* SCURRÆ MAGNÆ MATRIS DEORUM *ac* SERAPIDIS *vagi: quorum alii ex tempore, alii* SORTE QUADAM EX QUIBUSDAM LIBELLIS, *Oracula dabant ſervis & mulierculis; quas maximè numeri & nomina Poëtica moverent. Quæ non minima fuit cauſa, cur Poëtica, tanquam com- munem ſe quæ videretur præbere impoſtoribus & præ- ſtigiatoribus ac falſis vatibus, veritate & Tripode ar- ceretur.*

Videmus quoque tam ex ſuperius allatis, quam ex jam nunc ſequentibus, quod non Homerici verſus, aut Virgiliani ſolum, aut alii; ſive alio- rum Poëtarum, ſive ab ipſis Antiſtitibus confićti, huic negotio accommodati fuerint: verum & verſus, prætenſi, *Sibyllarum.* Unde Plutarchus in vita Ciceronis ita de Lentulo loquitur: Τοῦτον ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον, κεκινημένον ὑπὸ τοῦ Καπλίνα, προσδιέφθειραν ἐλπίσι κεναῖς ψευδομάντεις καὶ γόητες, ἔπη πεπλασμένα καὶ χρησμοὺς ᾄδοντες. ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλοῦντας εἱμαρμένους εἶναι τῇ Ῥώμῃ Κορνηλίους τρεῖς μονάρχους, ὧν δύο

ὧν δύο μὲν ἤδη πεπληρωκέναι τὸ χρεών, Κίνναν τε καὶ Σύλλαν, τρίτῳ δὲ λοιπῷ Κορνηλίῳ ἐκείνῳ φέροντα τὴν μοναρχίαν ἥκειν τὸν δαίμονα, καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι, καὶ μὴ διαφθείρειν μέλλοντα τοὺς καιρούς, ὥσπερ Κατιλίνας.

Tali hunc ingenio, & à Catilinâ incensum, vani insuper vates & præstigiatores spe dementaverant inani, carmina conficta & SORTES *canentes,* QUASI EX LIBRIS SIBYLLINIS *prænuntiantes in fatis esse ut tres Cornelii Romæ rerum potirentur: eorum duos fatum jam implêsse, Cinnam & Syllam: tertio, qui superesset, Cornelio Deos ipsi dominationem deferre, quin susciperet, nec cunctando, sicut Catilina, corrumperet opportunitatem.*

Hinc Salustius, in Conspiratione Catilinaria: *At Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex* LIBRIS SIBYLLINIS *Regnum Romæ tribus Corneliis portendi: Cinnam atque Syllam antea: se tertium esse cui fatum foret urbis potiri.* Hæc enim non ex istis libris fuisse accepta, qui tam religiosa sub custodia in Capitolio custodiebantur; sed à Sortilegis eorumve similibus, vel alias in totum fuisse conficta, ex iis quæ sub finem hujus Dissertationis dicturus sum, satis clarè patescet.

An autem primo (ut vult Joan. Argolus, in notis ad Onuphrium de ludis Circensibus) Carmina illa prætensa Sibyllina hujusmodi *Sortibus* fuerint destinatæ, postea vero carmina Poëtarum, ut Vatum quoque, aut ab iis parum distantium; quamvis id quidem incertum (licet admodum verisimile) sit: id tamen apparet ex Plutarcho, ea ante Virgilii ætatem ab aliquibus ad id usurpata fuisse.

Hæc Carmina quippe per totam Græciam, Africam, aliasque regiones, erant dispersa: nec solum Sibyllina, sed & alia fatidica; uti ex Suetonio ac Tacito discimus. Quorum primus in vita Au-

Augusti, cap. 31. ait: *Quidquid* FATIDICORUM LIBRORUM *Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus vulgò ferebatur, supra duo millia undique contracta cremavit: ac solos retinuit* SIBYLLINOS: *hos quoque delectu habito; condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.*

Posterior Annalium lib. VI. *Relatum in se ad Patres à Quinctiliano tribuno plebei de* LIBRO SIBYLLÆ, *quem Caninius Gallus quindecimvir recipi inter cæteros ejusdem vatis, & eâ de re Senatusconsultum postulaverat, quo per discessionem facto, misit literas Cæsar modicè tribunum increpans, ignarum antiqui moris ob juventam: Gallo exprobrabat, quod scientiæ cærimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet; lecto per Magistros æstimatoque carmine, apud infrequentem Senatum egisset. Simul commonefecit, quia* MULTA VANA SUB NOMINE CELEBRI VULGABANTUR, *sanxisse Augustum, quem intra diem ad Prætorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret, quod à majoribus quoque decretum erat, post exustum* [*Sociali bello* substituit in commentario Lipsius] *Civili bello Capitolium, quæsitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibullæ;* UNA SEU PLURES FUERE; *datoque Sacerdotibus negotio, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirúm is liber subjicitur.* Quamvis autem Augustus edicto sanxerat, ut nemini ea privavatim habere liceret, minime tamen verisimile est, sic omnia exemplaria fuisse tradita; sed plurimos homines tales libros clam apud se servavisse: cujus rei clarum indicium ille ipse liber de quo Caninius Gallus, ut inter cæteros reciperetur, postulaverat: nec minus id quod Dio lib. 57. de Tiberio nar-

narrat, in hunc modum: Λογόντε τι ὡς καὶ Σιβύλλειον, ἄλλως μὲν τῷ τῆς πόλεως χρόνῳ προσῆκον, πρὸς δὲ τὰ παρόντα ᾀδόμενον, οὐχ ἡσυχῇ σφᾶς ἐκίνει. ἔλεγε γὰρ ὅτι,

Τρὶς δὲ τριηκοσίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν,
Ῥωμαίους ἔμφυλος ὀλεῖ στάσις, ἁ Συβαρῖτις
Ἀφροσύνη.

Ὁ οὖν Τιβέριος ταῦτά τε ἔπη ὡς καὶ ψευδῆ ὄντα διέβαλλε, καὶ τὰ βιβλία πάντα μαντείαν τινὰ ἔχοντα ἐπεσκέψατο· καὶ τὰ μὲν ὡς οὐδενὸς ἄξια ἀπέκρινε, τὰ δὲ ἐνέκρινε.

Neque parum movit animos hominum Oraculum quoddam pro Sibyllino habitum, nihil quidem ad urbis istæc, sed ad nostra tempora pertinens, in hanc sententiam:

Ast ter trecentum revolutis protinus annis
Roma intestinâ perdetur seditione,
Luxus & exitium Sybariticus afferet urbi.

Hoc carmen Tiberius ut falsum cavillatur, OMNES LIBROS, QUI VATICINIORUM ALIQUID CONTINERENT, *inspexit, & ex iis alios ceu nullius momenti, reprobavit; alios in probatorum numerum recepit.*

Operæpretium mihi videtur hîc annectere, quomodo idem illud Oraculum tempore Neronis post urbis incendium, à populo isti tunc rerum atque urbis statui, ipsique adeò Neroni, fuerit applicatum. Ita enim idem Dio, seu potius ipsius abbreviator Xiphilinus: Ὁ μέντοι δῆμος οὐκ ἔστιν ὅτι οὐ κατὰ τοῦ Νέρωνος ἠρᾶτο, τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ μὴ ὑπολέγων, ἄλλως δὲ δὴ τοῖς τὴν πόλιν ἐμπρήσασι καταρώμενοι, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτοὺς ἡ μνήμη τοῦ λογίου τοῦ κατὰ Τιβέριον ποτε ᾀσθέντος ἐθορύβει· ἦν δὲ τοῦτο,

Τρὶς δὲ τριηκοσίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν.
Ῥωμαίους ἔμφυλος ὀλεῖ στάσις.

Ἐπειδή τε ὁ Νέρων παραμυθούμενος αὐτοὺς, οὐδαμοῦ ταῦτα τὰ ἔπη εὑρῆσθαι ἔλεγε, μεταβαλόντες ἕτερον λόγιον, ὡς καὶ Σιβύλλειον ὄντως ὄν, ᾖδον. ἔστι δὲ τοῦτο.

Ἔσχα-

Ἔσχατος Αἰνεαδῶν μητροκτόνος ἡγεμονεύσει.

Καὶ ἔσχεν οὕτως, εἴτε καὶ ὡς ἀληθῶς θεομαντείᾳ τινὶ προλεχθὲν, εἴτε καὶ τότε ὑπὸ τοῦ ὁμίλου πρὸς τὰ παρόντα θειασθέν. τελευταῖος γὰρ τῶν Ἰουλίων τῶν ἀπὸ Αἰνείου γενομένων ἐμονάρχησε.

Tum populus Neroni omnia mala precari : non quod nomen ejus nominaret, ſed quod execraretur eos, qui urbem incendiſſent. Inprimis omnes commovebat recordatio Oraculi, quod decantatum fuerat Tiberii temporibus. Id erat,

At ter tercentum revolutis protinus annis ;
Roma inteſtinâ perdetur ſeditione.

Quumque Nero, populi conſolandi causâ, hos verſus nuſquam repertos eſſe diceret, mutatâ ſententiâ aliud Oraculum, UT VERE SIBYLLINUM *canere cœperunt ;*

Ultimus Æneadum matrem necat induperator.

Id quid accidit, SIVE VERE PRÆDICTUM DIVINO ORACULO, SIVE TUNC A PLEBE, QUASI DIVINO INSTINCTU DE PRÆSENTI RERUM STATU PROLATUM.

Quum igitur illa prætenſa Sibyllarum carmina à pluribus diverſis auctoribus conficta (ut ab aliis dudum liquidò oſtenſum fuit, ſic ut minimè opus ſit hoc à me heîc ulterius oſtendi) conſervarentur ; ac ſubinde de novo ab aliquibus confingerentur, uti non obſcurè ex modo adducto Dione patet ; non mirum eſt Vates, Sortilegos, atque ipſos in Templis Fatidicis Sacerdotes, ut majoris imò maximæ auctoritatis, ſub perſona Apollinis (qui eorum primus Auctor perhibebatur) vel alterius Dei, illa pro reſponſis divinis populo venditaſſe. Quibus demum magis magiſque populo, (qui hinc inde eorum aliquid adhuc poſſidebat) ſubtractis, veriſimile admodum eſt, eos ſenſim eorum Poëtarum,

rum, qui maximæ auctoritatis atque honoris essent, versus substituisse: atque hinc natas *Sortes* illas Homericas, Virgilianas, Euripideas, &c.

Hæc autem Divinatio per *Sortes*, quæ per Carmina, sive Sibyllarum, sive aliorum Poëtarum dabantur, fiebat aut ejusmodi artificiis, qualia nunc fuere proposita, aut per aperturam codicis hujus illiusve vatis seu Poëtæ, cujus versus in hac re præstigiatores isti sibi maximè usui fore existimabant. Quod, puto clarum fit ex verbis istis Augustini quæ habet lib. IV. Confessionum cap. 3. *A quo ego cum quæsivissem, ait, quâ ex causâ hoc fieret, ut multa vera à Planetariis pronunciarentur; respondit ille ut potuit, vim Sortis hoc facere, in rerum naturâ usquequaque diffusam. Si enim* (NB.) DE PAGINIS POETÆ CUJUSPIAM *longè aliud canentis atque intendentis, cum* SORTEM *quis* CONSULUIT, *mirabiliter consonus negotio sæpè* VERSUS EXIRET; *mirandum non esse, &c.*

Hinc quoque, si tales Vaticinationes ex libris Homericis instituerentur atque peragerentur, ii qui hoc agebant vocabantur ῥαψῳδομάντεις; res verò ipsa ῥαψῳδομαντεία, vel ῥαψῳδομαντική: denominatione, apud Græcos, factâ à nomine Homericis Poëmatibus imposito.

Ex verbis verò Augustini: *Si enim de paginis Poëtæ cujuspiam, &c.* non malè, meo judicio conjicitur, etiam ex aliis Poëtis præter jam nominatos, talia quibusdam fuisse usitata: quamquam nihil certi de hac re affirmare velim, propter auctoritatem Musæi, Homeri, Virgilii, Euripidis, ac Sibyllarum, extra omnem aleam, ratione aliorum, positam: unde longè majori cum veneratione illorum, in hunc finem, fiebat apertio & inspectio.

Tales revera stultas superstitiones locum habuisse

inter

inter Ethnicos, vera ac ſana Theologia, verâque religione ac pietate orbatos, non multum mirabuntur multi; at magis, puto, eas, etiam per multa ſecula, obtinuiſſe in populo Chriſtiano: nec ſolum iis addictos fuiſſe hinc inde aliquos è fece vulgi; ſed plures ex primariis Chriſtianiſmi Antiſtitibus, imò & ipſum Auguſtinum, quod ex hiſce nunc ſequentibus patebit.

Audiamus tamen antea, quid jam dictus Auguſtinus, in Epiſtola ſua ad Januarium (quæ 119. numero eſt) de hac re ſentiat. In illa autem loquitur hoc modo: *Hi verò qui de paginis Euangelicis* SORTES LEGUNT, *etſi optandum eſt, ut hoc potius faciant, quam ut ad Dæmonia conſulenda concurrant; tamen etiam iſta mihi diſplicet conſuetudo,* (NB.) AD NEGOTIA SECULARIA, *&* AD VITÆ HUJUS VANITATEM, *propter aliam vitam loquentia Oracula divina velle convertere.*

Forſan aliquis ex hiſce Auguſtini verbis colliget, eum improbare iſtum morem. Improbat quidem: at ſolum quatenus *ad negotia ſecularia, &c.* hic divinandi modus applicabatur; non vero improbat, ſi in Spiritualibus, ſeu religionis ac pietatis negotiis, talis inſtitueretur, per *Sortes Euangelicas* divinatio; quod clareſcet ex ipſius Auguſtini exemplo, poſteaquam oſtendero, quali modo ac methodo hæc perageretur divinatio. Sic autem de eâ Gregorius Turonenſis lib. IV. timem. 16. *Poſitis Clerici tribus libris ſuper altarium, id eſt,* PROPHETIÆ, APOSTOLI ATQUE EUANGELIORUM, *oraverunt ad Dominum, ut Chriſtiano, quid eveniret oſtenderet.* Ac paulò pòſt: APERTO IGITUR, *primò omnium* PROPHETARUM LIBRO *invenerunt,* AUFERAM MACERIEM EJUS. Id factum eſſe Kramno Clotharii Regis filio, à

Divionensi Clero, jam dictus Gregorius testatur.] Nempe talis erat ipsis agendi modus; si primo libro, Euangeliorum videlicet, aperto, in pagina sic ipsis oblatâ, aliquid quod ad scopum faceret, aut facere saltem videretur, non occurreret, aperiebant secundum, Epistolarum scilicet Apostolicarum. Si neque in secundo hoc volumine tale quid, post apertum librum, primo intuitu ipsis obvenisset, aperiebant & tertium. Quod magis adhuc patet ex iis quæ apud eundem Scriptorem inveniuntur, lib. 5. *Ego vero reserato* SALOMONIS LIBRO, *versiculum qui primus occurrit, arripui; qui hæc continebat:* OCULUM QUI ADVERSUS ADSPEXERIT PATREM, &c. Atque iterum paulò inferius: *Post hæc continuato triduo in jejuniis vigiliisque atque Orationibus, ad beatum tumulum iterum accedens, revolvit* LIBRUM *qui erat* REGUM: *versus autem primæ paginæ quam reseravit hic erat:* PRO EO QUOD DERELIQUISTIS DOMINUM DEUM; &c.

Ex quibus Gregorii verbis hac sequentia sunt notanda. Primo. Quandoque plures, quandoque tantùm unicum librum, seu volumen ad tales divinationes usurpatum. Secundò. Quoscunque libros Biblicos ad eam rem, pro lubitu aut superstitione eorum, qui illam peragebant, fuisse assumptos. 3. Hos non apertos fuisse nisi antea Orationes (nonnunquam & præviis jejuniis ac pervigiliis,) ad Dominum fusæ fuissent: proculdubio, ut ille Sacras hasce Sortes dirigere dignaretur. 4. Versiculum qui primus, jam aperto libro, oculis occurreret, pro *Sorte*, sive Divino Oraculo, venisse: modo, uti superius dictum, aliquid contineret, vel continere videretur, quod ad rem illam, super qua fiebat hæc per Sortes divinatio, pertinebat.

Hæc

Hæc verò non ſolum in Templis, atque ibi per Clericos, fiebant: ſed & alibi & ubicunque ferè locorum; imò & per Sortilegos, lucri cauſâ, (uti apud Romanos Sortilegi faciebant) inſtituebantur. Hinc, puto, Iſidorus: *Sortilegi ſunt qui ſub nomine fictæ religionis, per quaſdam, quas* SANCTORUM SORTES *vocant, divinationis ſcientiam profitentur, aut* (NB.) QUARUMCUNQUE SCRIPTURARUM INSPECTIONE *futura promittunt.*

Quæ Iſidori poſtrema verba etiam illa, quæ ex Auguſtino ac Gregorio Turonenſi adduxi, illuſtrant. Illa autem quæ de *Sanctorum* Sortibus loquitur, inferius forſan etiam, ut de iis latius aliquid dicamus, locum invenient. Nunc vero ad alias *Sortes Chriſtianorum.* Ac primo conſideremus quæ in Martyrologio habet Metaphraſtes, in Octobri, ubi loquitur de Cypriano ad fidem converſo, quæ hæc ſunt: Εἰσιὼν γοῦν εἰς τὸ κυριακὸν, δεξιὸν ἐποιεῖτο σύμβολον τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου, εἰ τῷ σκοπῷ αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς ἀκροάσεως ῥήματα συμβαίνοντα ἔχοι. εἶχε μὲν οὖν τοὺς πόδας τῆς ἐκκλησίας ἐντὸς: εἶχε δὲ παραδόξως, καὶ τὸν διάκονον ταῦτα δὴ τὰ τοῦ ἀποστόλου διαγορεύοντα· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· ὡς δὲ καὶ τὰ τοῦ προφήτου· Εἶδε Κύριε, μὴ παρασιωπήσῃς. Κύριε μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ. καθ' αὐτὸ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἡσαΐαν, ὑπεγίνωσκεν ἕτερος, Ἰδοὺ συνήσει, λέγων, ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς, ὃν ᾑρέτισα. ἅπερ ἅπαντα συνᾴδοντα τῷ ἰδίῳ κρίνας σκοπῷ, ἐντελέστερος πρὸς τὴν εἰς Θεὸν πίστιν συνεβίβαζε τὴν ψυχὴν, ἅτε συνετὸς ὢν ἄγαν, καὶ τὸ δέον συνιδεῖν ὀξύτατος. *Quum ingrederetur igitur Eccleſiam, bonum Omen capiebat ſui introitus, ſi verba quæ ibi prælegebantur ſcopo ſuo convenientia inveniret. Ac dum intrabat Eccleſiam præter exſpectationem contigit, ut Diaconus hæc Apoſtoli verba perſonaret:* CHRISTUS NOS REDEMIT AB EXECRA-

TIONE LEGIS, DUM PRO NOBIS FACTUS EST EXECRATIO. *Uti etiam hæc Prophetæ verba:* VIDE SIS DOMINE, NE SILENTIO PRÆTEREAS; DOMINE, NE ABSISTAS A ME. *Eodem tempore & ipsum Esaiam legebat alius:* ECCE INTELLIGET, *dicens*, FILIUS MEUS DILECTUS MIHI, QUEM ELEGI. *Quæ omnia scopo suo quadrare judicans, jam firmior ac perfectior animum ad fidem in Deum applicabat: utpote prudens admodum existens, atque acerrimus ad pervidendum ea quæ facere convenit.*

Ex quibus verbis Metaphrastis adhuc aliud Sortium seu Divinationis genus, ex auditu nempe eorum quæ Diaconus in Ecclesia legebat, deprehendimus. Quod, etiamsi quis dubitare possit, an ita ipsius Cypriani ætate locum habuerit; indicant tamen hæc dicta, id saltem hujus Metaphrastis ævo fuisse usitatum. [Videat interim cordatus Lector, an non hæc gemina iis, quæ de Oraculo Buraico ex Pausania attuli: & an non in hisce Christiani ejusmodi superstitionibus dediti, imitati sint illos Ethnicos, de quibus Apuleius, de Deo Socratis hoc loquitur: *Videmus plerosque, qui non suopte corde,* SED ALTERIUS VERBO *reguntur: qui ex angiportu reptantes,* CONSILIA EX ALIENIS VOCIBUS COLLIGUNT, *& ut ita dixerim, non animo, sed auribus cogitant:* sicut de hujusmodi Κληδονισμοὶ Plutarchus, Lucianus aliique non uno loco loquuntur, ad quæ & illa quæ jam primo sequuntur, ex Augustino referenda sunt.] Nec mirum, cum & Augustinus, ille Hipponensis Episcopus, similia admodum, huic Divinationis generi, (nec magis Sacræ Scripturæ ac sanæ rationi consona) de se tradat lib. 8. cap. 12. Confession. *Dicebam*, inquit, *hæc, & flebam amarissima contritione cordis mei, & ecce audio vocem de vicina*

cina domo, cum cantu dicentis ac crebro repetentis, quasi pueri an puellæ nescio: TOLLE LEGE, TOLLE LEGE. *Statimque mutato vultu intentissimus cogitare cœpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid: nec occurrebat omninò audivisse me uspiam. Repressoque impetu lachrymarum surrexi, nihil aliud interpretans divinitùs mihi juberi, nisi ut* APERIREM CODICEM ET LEGEREM QUOD PRIMUM CAPITULUM INVENISSEM. *Audieram enim de Antonio, quod ex* EUANGELICA LECTIONE CUI SORTE SUPERVENERAT, *admonitus fuerat,* TANQUAM SIBI DICERETUR QUOD LEGEBATUR: VADE VENDE OMNIA QUÆ HABES ET DA PAUPERIBUS, ET HABEBIS THESAURUM IN COELIS, ET VENI, SEQUERE ME. *Et tali* ORACULO *confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum, ubi sedebat Alypius. Ibi enim posueram* CODICEM APOSTOLI, *cum inde surrexeram. Arripui, aperui & legi in silentio capitulum quò primum conjecti sunt oculi;* NON IN COMMESSATIONIBUS ET EBRIETATIBUS; NON IN CUBILIBUS ET IMPUDICITIIS.

Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine hujus sententiæ, quasi luce securitatis infusâ cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interjecto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo jam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se agerctur, quod ego nesciebam, sic indicavit. Petit videre quid legissem. Ostendi, & attendit, & ultra quam ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero, INFIRMUM AUTEM IN FIDE ASSUMITE. *Quod ille ad se retulit mihique aperuit, &c.* Putaſſetne quiſpiam

tantos viros, tantæque famæ per universum Orbem Christianum, tantâ detineri potuisse superstitione, ne dicam (quod tamen nomen res ista non malè meretur) insaniæ?

At *respisce divorum rivales*, ferè dixeram cum Juvenale; ac considera, Lector, quam diu post Antonium & Augustinum, si non & ab aliis Imperatoribus Christianis, ab Heraclio saltem, (cujus imagines in nummis apud Antiquarios passim videre est, sub Schemate piissimi viri atque Imperatoris) hæc Divinatio peracta fuerit. Ita enim de ipso loquitur Cedrenus: Συμβούλιον δὲ ποιήσας περὶ παραχειμάσεως, ἁγνίζει τὸν λαὸν ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς· καὶ ἀνοίξας τὰ τοῦ θεοῦ ἅγια εὐαγγέλια, εὗρεν ἐπιτρέποντα ἐν Ἀλβανίᾳ παραχειμάσαι. *Deinde cum de hybernis deliberaret, triduo exercitum lustrat:* APERTISQUE POSTEA INVIOLATIS DEI EUANGELIIS *invenit sibi mandari, ut in Albaniâ hyemet.*

Imò Petrus Blæsensis postremo prodeat, cujus tempore adhuc, in usu fuisse hosce Divinationes, atque ut rem Sanctam fuisse habitas & exercitas, ex hisce ejus verbis videmus: *Hanc occasionem secundò ac tertiò eâdem rerum serie nox secunda replicuit. Cumque curiositatis humanæ* SORTIBUS *&* REVOLUTIONE PSALTERII, *hujus visionis eventum diligentiùs explorarem, primùm in oculis meis versus ille se obulit:* MOYSES ET AARON IN SACERDOTIBUS EJUS.

Hujusmodi tamen Divinationes per Concilia sæpius sunt damnatæ ac vetitæ. Sic in Concilio Ancyrano can. 24. habetur: Οἱ καταμαντευόμενοι καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν χρόνων ἐξακολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντές τινας εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακειῶν ἢ καὶ καθάρσει, ὑπὸ τὸν κανόνα πιπτέτωσαν τῆς πενταετίας, &c. Quæ non malè vertuntur: *Qui Auguria vel Auspicia,*

ſpicia, ſive Somnia, vel Divinationes quaſlibet [quæ omnia commodè comprehenduntur in voce καταμαντεῖαις,] *ſecundum morem Gentilium obſervant, aut in domos ſuas hujuſmodi homines introducunt, exquirendis aliquibus arte malefica, aut ut domos ſuas luſtrent, quinquennio pœnitentiam agant, &c.*

Quæ hoc Canone continentur, fateor, præcipuè reſpiciunt iſtas Divinationes, quæ inter Ethnicos quidem exercebantur; quas etiam ſuperſtitionis Gentilitiæ adhuc participes Chriſtianos conſulendi gratia adibant: imò & in domos ſuas introducebant, &c. referri tamen etiam poſſe ad illas Divinationes, quas jam tum locum inter Chriſtianos habuiſſe, (per inſpectionem Scripturarum ſcilicet) ex præcedentibus admodum veriſimile eſt.

Nam huc quoque, ſi quid video, reſpicit Concilii Laodiceni can. 36. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς, μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, &c. *Quod non opporteat ſacris officiis deditos, vel Clericos, magos aut incantatores, aut Mathematicos, aut Aſtrologos, exiſtere, aut facere Phylacteria, &c.* Circa idem tempus ferè edictum contra *Divinatores* Conſtantius & Julianus fecerant hoc ſequens:

Conſtantius A, & Julianus Cæſ. ad populum,

Nemo auſpicem conſulat, aut Mathematicum, nemo Ariolum.

¶ *Augurum & vatum prava confeſſio conticeſcat.*

¶ *Chaldæi ac Magi & cæteri, quos* MALEFICOS, *ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad partem aliquid moliantur.*

¶ *Sileat omnibus perpetuò* DIVINANDI CURIOSITAS. *Etenim ſupplicio capitis ferietur, gla-*

dio ultore proſtratus, quicunque juſſis noſtris obſequium denegaverit.

Dat. 8. *Cal. Febr. Mediolani Conſtantio A. VIII. & Juliano Cæſ. Coſſ.* 357.

Hoc edictum (quod Cod. lib. IX. titulo XVIII. quintum numero eſt) non ſolum; ſed & aliud notatu dignum (præter ea quæ ſolos magos ac maleficos ſpectant) habetur, ſub eodem titulo atque ab iiſdem Imperatoribus factum, quod numero ſeptimum (datum ad Taurum præfectum prætorio,) inter alia hæc continet: *Si quis magus, vel magicis carminibus adſuetus, qui* MALEFICUS *vulgi conſuetudine nuncupatur, aut* ARUSPEX, *aut* ARIOLUS, *aut certè* AUGUR, *aut* MATHEMATICUS, *aut* ENARRANDIS SOMNIIS *occultans artem aliquam* DIVINANDI, *aut certè* HORUM ALIQUID SIMILE *exercens, in Comitatu meo, vel Cæſaris, fuerit deprehenſus, &c.*

Ex quonam affectu proceſſerint talia edicta Conſtantii, ſufficienter nobis Ammianus Marcellinus indicat: qui de ea re legendus eſt. Quæ verò videmus clarè ex jam modo citatis canonibus, ſunt. Primò. Quod multi Chriſtiani, (aut ſi non revera, ſaltem nominetenus tales) Ethnicos magos, incantatores, Divinatores, &c. conſulendi gratia jam circa ſeculum quartum, (imò & ſerius multò, ut ex ſequentibus patebit,) adirent, &c. Secundò. Quod, ſi non multi, notabilis tamen eorum numerus Chriſtianorum, interque eos etiam Clerici, ſi non publicè, clam tamen tales artes profiterentur atque exercerent inter Chriſtianos. Quibus ita, ut vidimus, damnatis ac vetitis, addita capitis pœnâ; videntur homines talibus addicti pro *Sortibus Homericis* ac *Virgilianis* cæteriſve, alias excogitaſſe; ac hiſce jam nominatis ſub-

ſubſtituiſſe *Sortes Biblicas* : quorum exempla ſuperius propoſui. Quibus uſi ſunt & in negotiis fidei ac religionis, & in rebus ſecularibus, ut Oraculis verè Divinis. Quem modum agendi, ex Cacozeliâ ortum ac nimis ſuperſtitioſum, Concilia aliquot, ac multi Pontifices removere omninò ſtuduerunt. Sic Concilium Aurelianenſe, uti in Canone 26. habetur, ita definit: *Si quis* Clericus, Monachus, *vel* Secularis, *Divinationem, vel Auguria crediderit obſervanda, vel* Sortes, *quas mentiuntur eſſe* Sanctorum, *quibuſcunque putaverint intimandas; cum his qui eis crediderint, ab Eccleſiæ communione pellantur.*

Sic & Concilium Antiſiodorenſe canon. 4. *Non licet ad* Sortilegos, *vel* Auguria, *reſpicere; nec ad* Characteres, *nec ad* Sortes, *quas* Sanctorum *vocant*, (NB.) *vel quas* de ligno, *aut* de pane *faciunt, adſpicere: ſed quæcunque homo facere vult, omnia in nomine Dei faciat.*

Meritò quis hîc interroget, quæ qualeſve fuerint iſtæ, in Canonibus nominatæ, *Sortes Sanctorum.*

Si particulam *vel* ſumamus in vulgari ipſius ſignificatione, diſtinguentur ab iis quas *de ligno, aut pane* faciebant.

Si verò (ut tam in Patribus, ſeu ſcriptoribus Eccleſiaſticis, quam in Pandectis, alibique ſæpè ſumitur) pro & ſumendum ſit: aut non pro notâ disjunctivâ, ſed interpretativa (ut ſic dicam,) pro unâ eâdemque re ſunt capienda. Quod mihi quidem admodum veriſimile fit. Hæc interim reſtat adhuc difficultas, ex quo vel quali ligno aut pane tales Sortes fuerint fabricatæ; an ex prætenſo ligno Crucis, an ex alio pro ſacrato ac Sancto vulgò habi-

habito Et de pane, an ex pane benedicto (sic vocato) an ex reliquiis Eucharistiæ, an ex alio, singulari modo ad id negotii consecrato. Sed nihil hîc concludere ausim, donec major lux circa hanc rem mihi oboriatur.

Hoc interim discimus ex his *Sortibus de ligno*, aut *de pane* factis; ad imitationem, (quasi vero in melius mutationem,) videri tales *Sortes* fabricatas: ligneas illas scilicet pro ligneis illis Prænestinis atque Antiatinis. Sic & loco istarum eæ quæ ex *pane* conficiebantur, quasi consecratus ille panis (modo talis, uti conjicio, fuerit) ad pios usus (quod tamen non ita semper accidebat) applicatus non ullam Dæmoniacam, sed Divinam aliquam vim ac virtutem, in se contineret: ac propterea Deus Sortes tales (præsertim præcedentibus orationibus, &c.) dirigeret.

Quis unquam credidisset, nisi per tam clara testimonia coactus, tam pravas superstitiones, Originemque suam veteri Ethnicismo, (ut plurima alia) debentia, tam diu in populo Christiano, specioso licet prætextu obtinuisse!

Verumenimverò, pertractatis hucusque Oraculis, seu χρησμοῖς, & Sortibus, fraudibusque atque artificiis circa illa patratis, deveniamus ad decantata illa Responsa tam Crœso, ut perhibetur, quam Atheniensibus data; quæ exempli causa adducam, cum omnium instar nobis esse queant; neque omnia adduxisse, licet vel maximè potuissem, ullo modo necesse sit. Hæc enim præter ea quæ jam antea tractata sunt, abunde nobis ostendunt, quo loco nobis habenda sint; uti & ex sequentibus patebit, quo loco ab Antiquis habita sint cuncta, quæ ex hujusmodi μαντείοις processere, Responsa.

Audiendus igitur hîc nobis est Herodotus, qui Mu-

Musarum suarum sub initium ita de Crœso: Μετὰ ὦν τὴν διάνοιαν ταύτην αὐτίκα ἀπεπειρᾶτο τῶν μαντηίων τῶν τε ἐν Ἕλλησι, καὶ τοῦ [vel τῶν] ἐν Λιβύῃ· διαπέμψας ἄλλους ἄλλῃ, τοὺς μὲν ἐς Δελφοὺς ἰέναι, τοὺς δὲ ἐς Ἄβας τὰς Φωκέων, τοὺς δὲ ἐς Δωδώνην. οἱ δέ τινες ἐπέμποντο παρά τε Ἀμφιάρεων καὶ παρὰ Τροφώνιον· οἱ δὲ, τῆς Μιλησίης ἐς Βραγχίδας. ταῦτα μέν νυν τὰ Ἑλληνικὰ μαντήια, ἐς τὰ ἀπέπεμψε μαντευσόμενος Κροῖσος. Λιβύης δὲ παρὰ Ἄμμωνα ἀπέστελλε ἄλλους χρησομένους. διέπεμπε δὲ πειρώμενος τῶν μαντηίων ὅ, τι φρονέοιεν. ὡς εἰ φρονέοντα τὴν ἀληθείην εὑρεθείη, ἐπείρηταί σφέα δεύτερα πέμπων, εἰ ἐπιχειρέοι ἐπὶ Πέρσας στρατεύεσθαι. ἐντειλάμενος δὲ τοῖσι Λυδοῖσι τάδε, ἀπέπεμπεν ἐς τὴν διάπειραν τῶν χρηστηρίων. ἀπ' ἧς ἂν ἡμέρης ὁρμηθῶσι ἐκ Σαρδίων, ἀπὸ ταύτης ἡμερολογέοντας τὸν λοιπὸν χρόνον ἑκατοστῇ ἡμέρῃ χρᾶσθαι τοῖσι χρηστηρίοισι, ἐπειρωτέοντας ὅ, τι ποιέων τυγχάνει ὁ Λυδῶν βασιλεὺς Κροῖσος ὁ Ἀλυάττεω. ἅσσα δὲ ἂν ἕκαστα τῶν χρηστηρίων θεσπίσῃ, συγγραψαμένους ἀναφέρειν παρ' ἑωυτόν. ὅ, τι μέν νυν τὰ λοιπὰ τῶν χρηστηρίων θεσπίσοι, οὐ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν. ἐν δὲ Δελφοῖσι ὡς ἐσῆλθον τάχιστα ἐς τὸ μέγαρον οἱ Λυδοὶ χρησόμενοι τῷ θεῷ, καὶ ἐπηρώτεον τὸ ἐντεταλμένον, ἡ Πυθίη ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε,

> Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,
> Καὶ κωφοῦ συνίημι, καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω.
> Ὀδμή μ' ἐς φρένας ἦλθε κραταιείρη οἷα χελώνης
> Ἑψομένης ἐν χαλκῷ ἅμ' ἀρνείοισι κρέεσσιν,
> Ἧι χαλκὸς μὲν ὑπέστρωται, χαλκὸν δ' ἐπίεσται.

Ταῦτα οἱ Λυδοὶ θεσπισάσης τῆς Πυθίης συγγραψάμενοι, οἴχοντο ἀπιόντες ἐς τὰς Σάρδις. ὡς δὲ καὶ ὧλλοι οἱ περιπεμφθέντες παρῆσαν φέροντες τοὺς χρησμοὺς, ἐνθαῦτα ὁ Κροῖσος ἕκαστα ἀναπτύσσων ἐπώρα τῶν συγγραμμάτων. τῶν μὲν δὴ οὐδὲν προσίετό μιν· ὁ δὲ, ὡς τὸ ἐκ Δελφῶν ἤκουσε, αὐτίκα προσδέχετό τε καὶ προσεδέξατο, νομίσας μοῦνον εἶναι μαντήιον τὸ ἐν Δελφοῖσι, ὅτι οἱ ἐξευρήκεε τὰ αὐτὸς ἐποίησε. ἐπεί τε γὰρ δὴ διέπεμψε παρὰ τὰ χρηστήρια τοὺς θεοπρόπους, φυλά-

φυλάξας τὴν κυρίην τῶν ἡμερέων, ἐμηχανήσατο τοιάδε· ἐπινοήσας τὰ ἦν ἀμήχανον ἐξευρεῖν τε καὶ ἐπιφράσασθαι, χελώνην καὶ ἄρνα κατακόψας, ὁμοῦ ἕψεε αὐτὸς ἐν λέβητι χαλκέῳ, χάλκεον ἐπίθημα ἐπιθείς. τὰ μὲν δὴ ἐκ Δελφῶν οὕτω τῷ Κροίσῳ ἐχρήσθη· κατὰ δὲ τὴν Ἀμφιάρεω τοῦ μαντηΐου ἀπόκρισιν, οὐκ ἔχω εἰπεῖν ὅ, τι τοῖσι Λυδοῖσι ἔχρησε, ποιήσασι περὶ τὸ ἱρὸν τὰ νομιζόμενα. οὐ γὰρ ὦν οὐδὲ τοῦτο λέγεται ἄλλο γε, ἢ ὅτι καὶ τοῦτο ἐνόμισε μαντήιον ἀψευδὲς ἐκτῆσθαι.

Sub hanc ergo cogitationem ſtatim tentare ſtatuit Vaticinia quæque apud Græcos, quæque in Africa eſſent, aliis aliò dimiſſis, quibuſdam Delphos, quibuſdam ad Phocenſium urbem Abas, quibuſdam Dodonam: nonnulli & ad Amphiaraum, etiam Trophonium, & alii quidam ierunt ad Branchidas oræ Mileſiæ. Atque hæc ſunt Græca, ad quæ conſulenda Crœſus miſit, Oracula. *In Africa vero ad Ammonem alios reſponſa petituros dimiſit. Omnes autem miſit exploratum Oracula, quid ſentirent; ut ſi conſentanea in vero deprehenderentur ea, ſecundò per ſuos tentaret, nunquid in* Perſas *expeditionem moliretur. Mittens igitur ad* Oracula *tentanda Lydos, hæc dedit eis mandata, ut quâ die proficiſcerentur ex Sardibus, ab ea reliquum tempus ſupputantes ſinguli eodem die* Oraculum *conſulerent, ſciſcitantes, quid faceret Lydorum Rex Crœſus* Halyattæ *filius: & quod ſingula* Oracula *reſpondiſſent, id omne conſcriptum ad ſe referrent. Quid porrò cætera reſponderint* Oracula (NB.) A NEMINE COMMEMORATUR. *Apud Delphos autem ſimul atque ingreſſi ſunt Lydi domum, conſulturi Deum, & ſciſcitaturi quod ſibi eſſet injunctum, Pythia Hexametro tenore hæc inquit:*

Æquoris eſt ſpatium, & numerus mihi notus Arenæ.

Mutum percipio, fantis nihil audio vocem.

Venit

Venit ad hos sensûs nidor testudinis acris,
Quæ simul agnina coquitur cum carne lebete
Ære infra strato, & stratum cui desuper est æs.

His Oraculis quæ Pythia reddidit, conscriptis Lydi digressi Sardeis rediere. Quumque alii, quos circummiserat Crœsus, affuissent, tunc singula resignans, quod scriptum esset, inspexit: QUORUM QUIDEM NULLUM PROBAVIT. *Ubi autem illud Delphicum audivit, protinus veneratus est, & excepit: existimans solùm esse Delphicum illud Oraculum: quippe quod comperisset quod ipse fecerat. Nam posteaquam ad petenda Oracula nuntios dimiserat, statuto illo die observato, tale quiddam est machinatus, commentando ea quæ ad deprehendendum & explicandum perdifficilia forent, testudinem pariter & agnum concisos in aheno coxit, operculo aheneo imposito. Atque ita è Delphis Crœso responsum est. Ex Amphiarai vaticinio quidnam responsum sit Lydis, quum in Sacro illo ritè sacrificassent, non queo dicere. Nam de eo nihil fertur aliud, quam quod & hoc Crœsus verax vaticinium se nactum esse existimavit.*

Post verò enarrationem Donariorum à Crœso Delphos missorum ita idem pergit Herodotus: Τοῖσι δὲ ἄγειν μέλλουσι τῶν Λυδῶν ταῦτα τὰ δῶρα ἐς τὰ ἱρὰ, ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτᾷν τὰ χρηστήρια εἰ στρατεύεται ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος, καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείηται φίλον. ὡς δὲ ἀπικόμενοι ἐς τὰ ἀπεπέμφθησαν οἱ Λυδοὶ, ἀνέθησαν τὰ ἀναθήματα, ἐχρέωντο τοῖσι χρηστηρίοισι, λέγοντες, Κροῖσος ὁ Λυδῶν τε καὶ ἄλλων ἐθνέων βασιλεὺς, νομίσας τάδε μαντήια εἶναι μοῦνα ἐν ἀνθρώποισι, ὑμῖν τε ἄξια δῶρα ἔδωκε τῶν ἐξευρημάτων, καὶ νῦν ὑμέας ἐπειρωτᾷ, εἰ στρατεύεται ἐπὶ Πέρσας, καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείηται σύμμαχον. οἱ μὲν ταῦτα ἐπειρώτεον. τῶν δὲ μαντηίων ἀμφοτέρων ἐς τὠυτὸ αἱ γνῶμαι συνέδραμον, προλέγουσαι Κροίσῳ, ἢν στρατεύηται ἐπὶ Πέρσας, μεγά-

λην

λην ἀρχὴν μιν καταλύσειν. τοὺς δὲ Ἑλλήνων δυνατωτάτους συνεβούλευόν οἱ ἐξευρόντα, φίλους προσθέσθαι.

Hæc dona Lydis portaturis ad Oracula Crœſus injunxit, ut interrogarent, an adverſus Perſas Crœſus ſumeret expeditionem, & aliquorum hominum auxilia adſciſceret. Lydi ubi eò, quò dimittebantur, pervenerant, donariis oblatis Oracula conſuluerunt, his verbis: Crœſus Lydorum aliarumque nationum Rex, exiſtimans ſola hæc eſſe inter homines Oracula, mittit vobis dona veſtris inventis convenientia, voſque percontatur, an adverſus Perſas ſit profecturus in expeditionem, & ſocialem aliquem exercitum ſibi adjuncturus. Atque hi quidem hæc interrogarunt. Oraculi autem utriuſque in idem concurrebant ſententiæ, prædicentes Crœſo, fore ut, ſi arma Perſis inferret, magnum Imperium everteret. Conſulebant etiam, ut potentiſſimos Græcorum ad comparandos ſibi ſocios exquireret, &c.

Huic Herodoti narratiunculæ de reſponſo Crœſo reddito, opponere non incommodè poſſem verba illa Ciceronis: *Cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim eſt qui credat, Apollinis ex Oraculo Pyrrho eſſe reſponſum, Ajo te Æacida Romanos vincere poſſe? &c.*

At ſupponamus hiſtoriæ ab Herodoto traditæ veritatem, (quam tamen Oraculorum Patroni oſtendere debent, ſi aliquid hinc efficere velint;) videamuſque quam parum heic appareat ars ulla Diabolica aut præternaturalis.

Ac primò quidem, ex omnibus Oraculis, à Crœſo illa tentanti conſultis, duo ſola veritatem, ipſo Crœſo teſte, conjectarunt: cætera vere falſa, neque ad interrogata pertinentia, reſponderunt. Si autem nunc ſupponamus quoque, Diabolum Ethnicorum

corum Oraculis præſediſſe, eumque ea per os Pythiæ aliorumque Antiſtitum hominibus edidiſſe; cur uni eidemque Crœſo, ac de una eademque re interrogatus ab ipſo, non unum idemque; ac, quod præcipuum, rei veritatem reſpondet? nam illum neque ad Amphiarai Manteïon accuratè poſtulatis ejus reſpondiſſe, ſatis clarè ex Herodoti verbis apparet. Fuitne igitur Diabolus ille qui Delphis præſidebat tanto acutior odoratu, aut ſagacior conjectando, aut intelligentior & aptior experiundo, quid in Lydia ageret Crœſus, quam Dodonæus ille, & Ammonius & cæteri illi qui id conjectare nequibant? At de cunctis in univerſum ita loquitur Tertullianus Apologetici cap. 22. *In Oraculis autem quo ingenio ambiguitates in eventus temperent, ſciunt Crœſi, ſciunt Pyrrhi. Cæterum teſtudinem decoqui cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciavit, quo ſupra dixi: momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris & de vicinia ſyderum, & de commercio nubium cœleſtes ſapere paraturas, &c.*

Et ſi talia nobis de Dæmone Delphico credenda ſunt, cur non quoque de cæteris? num minus ipſis commercii ejuſmodi fuit (præſertim iſtis Delphico Antiquioribus) quam huic? Conſiſtere hæc ſanè nequeunt. Ac ſi Dæmones hiſce præſedere Oraculis, nulla cauſa eſt, cur non cæteri æque id ſcirent quod ſciebat ille Dæmon Delphicus; atque eundem, in hoc caſu, dederint reſponſum.

OEnomaus certè, qui omnia hæc fraude humana conſtitiſſe defendit; quique ex profeſſo, ut talia mundo detegeret, ſcripſit; cujuſque fragmenta ſolum aliquot (atque ea adhuc corrupta, ſive temporum, ſive aliorum injuria) habemus apud Euſebium, (quod quam maximè dolendum duco,) eleganter, & ſalſe, & lepide, ipſum hunc Pythium, qui

qui tam belle divinaverat, exagitat: atque inprimis quidem responsum illud, ad postrema Crœsi, de bello Persis inferendo, interrogata. Itaque hunc in modum de eo loquitur, ipsum quasi Apollinem compellans ac redarguens: Τούτοις ἄξιον ἐπισυνάψαι τὰ περὶ Κροίσου. Λυδίας οὗτος ἐβασίλευσεν, ἄνωθεν ἐκ παλαιῶν εἰς αὐτὸν ἥκουσαν παραλαβὼν τὴν ἀρχήν. εἶτα τί πλέον τῶν προγόνων κατορθώσειν ἐλπίσας, τοὺς θεοὺς εὐσεβεῖν διενοήθη, καὶ διὰ πείρας ἐλθὼν ἁπάντων, τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλω προκρίνει, κἄπειτα κρατῆρσι καὶ πλίνθοις χρυσαῖς, ἀναθημάτων τε μυρίων πλήθει κοσμήσας τὸ ἱερὸν, τὸν πανταχοῦ γῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πλουσιώτατον ἀπέφηνεν· οὐδὲ ὅσα πρὸς θυσίας ἐξήρκει παραλιπὼν τῇ μεγαλοψυχίᾳ. ἐπειδὴ οὖν τὰ τοσαῦτα προσεδεδάνειστο τῷ θεῷ, ταῖς τῆς εὐσεβείας εἰκότως ὁ Λυδὸς ἐπιθαρσῶν μεγαλουργίαις, στρατεῦσαι ἐπὶ Πέρσας διανοεῖται, αὐξῆσαι τὴν ἀρχὴν ἐς μέγα, τῇ τοῦ θεοῦ συμμαχίᾳ προμηθέμενος. τί οὖν ὁ θαυμάσιος χρησμῳδὸς σὺ ἐκεῖνος ὁ ἐν Δελφοῖς ὁ Πύθιος, ὁ φίλιος, τὸν ἱκέτην, τὸν εὐσεβῆ, τὸν προστρόπαιον; οὐχ ὅπως τῆς ἀλλοτρίας τυχεῖν ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐκπεσεῖν παρασκευάζει. οὔ τι ἑκὼν, ἔμοιγε δοκεῖ· ἀγνοίᾳ δὲ μᾶλλον τοῦ ἀποβησομένου. (μὴ γὰρ τὸ μέλλον εἰδὼς ὁ θεὸς, ἐπεὶ μηδὲ θεὸς ἦν, μηδέ τις ἀνθρώπου κρείττων δύναμις, ἐπὶ θάτερα σοφιστικῶς τὸν χρησμὸν ἡρμόσατο,) καὶ μονονουχὶ φήσας,

Κροῖσος Ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν διαλύσει.

Τὴν ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς τὸν εὐσεβῆ κατελθοῦσαν τῆς Λυδίας ἀρχὴν μεγάλην οὖσαν καὶ πολυχρόνιον καταστρέφει, τὸν ἄγαν περὶ αὐτὸν σπουδῆς, τοῦτον ἀποδοὺς τῷ θεοφιλεῖ τὸν καρπόν. ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς, [hæc sunt jam verba Eusebii,] οἷα οὐκ ἀλόγως διαγανακτεῖ, ἄκουε [sequuntur rursns OEnomai.]

Ἔοικας δὴ ὡς ἀληθῶς, τὰ μὲν ὅσα ψάμμου ἄξιά ἐστιν εἰδέναι, καλὸν δὲ μηδὲν εἰδέναι. τὸ γοῦν ὀσμὴν εἰς φρένας σεῖς ἐλθεῖν κραταιρίνοιο, χελώνης ἑψομένης, ψάμμου ἄξιον ἐπίσημον ἐστιν, οὐκ ἀληθὲς μὲν ἂν οὐδ' αὐτό. ἀλλὰ προσποι-

κός

κός γε ὅμως τῷ ἀλαζόνι καὶ ἀναιδεῖ, καὶ ἐπὶ τοῖς κενοῖς οἰδήμασι τὴν ὀφρὺν ἐπαίροντι, καὶ τὸ Λύδιον ἄνθρωπον, τὸν Κροῖσον πείθοντι μὴ καταφρονεῖν αὐτοῦ. ὃς μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῇ πείρᾳ ἔμελλεν ἐρωτᾶν σε, εἰ στρατεύσει ἐπὶ Πέρσας, καὶ σύμβουλον ποιεῖσθαι ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ μανίας καὶ πλεονεξίας. ὦ οὐκ ὤκνησας εἰπεῖν, ὅτι Ἅλυν διαβὰς, μεγάλην καταλύσει ἀρχήν. ἐκεῖνο μέντοι δὲ ποιῶν ὅτι σοι οὐδὲν ἔμελεν, εἴ τι ἄτοπον πείσεται ὑπ' ἀμφιβόλου χρησμοῦ ἐπαρθεὶς ἐπ' ἀλλοτρίαν ἀρχήν. οὐδὲ εἰ πικροί τινες ἄνθρωποι καὶ κακοήθεις δέον ἐπαινεῖν σε ἐπὶ τῷ ἐκτραχηλίσαι μάλ' ὄλβιον ἄνθρωπον, καὶ προσεγκαλοῖεν, ὡς οὐδὲ ἰσόρροπον φωνὴν ἀφῆκας, ἵν' ὀκνήσειεν καὶ βουλεύσαιτο ὁ Λυδὸς, ἀλλὰ καταλῦσαι καθ' ἕνα τρόπον ποιεῖσθαι πρὸς τῶν Ἑλλήνων, οὐ τὸ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐκπεσεῖν· ἀλλὰ αὖ τὴν ἀλλοτρίαν περιποιήσασθαι. ὁ μὲν γὰρ ἡμίμικτος, ἢ ἡμιπέρσης Κῦρος, ἢ ὁ μητρόθεν μὲν ἐκ τυραννικοῦ, πατρόθεν δὲ ἐξ ἰδιωτικοῦ γένους ἡμίονος ὢν, ἐν τῷ αἰνίγματι παρεμφαίνει μὲν τὴν ἔκτυφον μοῦσαν· ἀλλὰ καὶ τὴν ἄμαντιν μαντικήν, ὅπως οὐκ ἤδη μὴ οὐ συνήσοντα τοῦ αἰνίγματος ὁ μάντις. εἰ δ' οὐκ ὑπ' ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ τρυφῆς καὶ πονηρίας ἔπαιζε, βαβαὶ οἷα τὰ θεῖα παίγνιά ἐστιν. εἰ δ' οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἔχρην οὕτω γενέσθαι, ἀνιερώτατος μὲν οὗτος λόγων σοφιστικῶν. πλὴν ὅμως, εἰ οὕτως ἔχρην γενέσθαι, σὺ ὁ δύστηνος ἐν Δελφοῖς καθέζῃ τὰ κενὰ καὶ μάταια ᾄδων; τί δέ σου ὄφελος ἡμῖν; τί δὲ μαινόμεθα οἱ πανταχόθεν τῆς γῆς ἐπί σε διώκοντες; τί δὲ σὺ κνηφίας; Τοιαῦτα τοῦ Οἰνομάου παῤῥησίας τὰ κατὰ τῆς τῶν γοήτων φορᾶς, κυνικῆς οὐκ ἀπηλλαγμένα πικρίας. οὐδὲ γὰρ δαίμονος, μὴ ὅτι θεοῦ, τοὺς παρ' Ἕλλησι θαυμαζομένους χρησμοὺς εἶναι βούλεται· γοήτων δ' ἀνδρῶν πλάνας καὶ σοφίσματα ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν πολλῶν ἐσκευωρημένα.

His æquum ſubjungere fuerit, quæ Crœſo poſtea contigerunt. Regnabat is in Lydia, quod à majoribus Imperium acceperat, longa jam ac perpetua ſerie propagatum. Idem in amplioris, quam illi nacti eſſent, ac ſecundioris fortunæ ſpem erectus, præcipuâ Deos religione colere ſtatuerat. Itaque vi ac numine

 omni-

omnium explorato, Delphicum Apollinem omnibus antepoſuit, ſicque paulò pòſt, aureis cum pateris, tum lateribus, nec non infinitâ donariorum multitudine Templum ejus exornavit, ut opibus ac divitiis, longè quotquot toto paſſim orbe viſebantur, breviſſimo tempore ſuperarit, ne omiſſis quidem iis, uſque eo magnificentiæ progreſſus eſt, quæ ad ſacrificia peragenda cumulatè ſufficerent. Tot igitur tantiſque ſumptibus Numinis in gratiam ante factis, Lydus Imperator tam egregiis fretus (nec ſane immeritò) pietatis ſuæ monimentis, expeditionem adverſus Perſas molitur, ea ſpe, uti ſummum Imperio decus auxilio Numinis adjungeret. Quid autem præclarus Vates? Ille ipſe qui Delphis, Pythius ille, ille Amicitiæ præſes, Clientem ſuum adeo religioſum, quique ad unum ſe confugerat, non ditione tantùm alienâ non auget; ſed etiam exuit evertitque ſuâ: non prudens, opinor, & ſciens, ſed rerum futurarum ignorantiâ: (nec enim præſcius futuri Deus, utpote qui ne Deus quidem eſſet, nec alia vis ulla homine major, reſponſum unquam ſuum veteratoriè partem in utramque flexiſſet:) unoque hoc verſiculo,

Crœſus Halym ſuperans, magnam pervertet opum vim,

tantum illud tamque diuturnum Lydiæ Regnum, quod à majoribus ad Religioſum hominem hæreditario jure devenerat, funditùs exſcindit, cum ejuſmodi fructu, Regis Deorum amantiſſimi eximiam erga ſe voluntatem pietatemque compenſans. Atque id quod acrem & iracundam à laudato Scriptore (nec injuriâ) orationem expreſſerit.

Tu nimirum (inquit ille) qui quæcunque arena æſtimari debent omnia pervides, boni noſti nihil, nidorem quippe durioris, coctæque teſtudinis tuam in mentem ſubire, notitia non eſt pluris quam arenæ pretio æſtimanda: & quamquam ne vera quidem illa

illa fuit, tamen & superbo congruebat & impudenti, quique cùm ob inanes istas cognitiones supercilium tolleret, tùm Cræso Lydio illi mancipio, uti ne se parvi penderet, persuadere conaretur. Is enim hunc in modum explorata responsi tui certitudine, paulò pòst, ex te quæsiturus erat, num in Persas expeditionem adornaret, teque adeo in furoris cupiditatisque suæ causâ consiliarium adhibiturus. Te verò nihil puduit hoc ei responsi dare,

Crœsus Halym superans, magnam pervertet opum vim.

Non perperam id quidem quod utrumque susque deque haberes, seu quid ineptè moliretur, ad invadendum alienum Imperium ambiguo incitatus Oraculo: seu contumeliosi fortè malitiosique nonnulli, cùm tibi ob furiosum hominem consilio tuo præcipitem actum, laus ab iis prædicatioque deberetur, hoc insuper crimini tibi darent, quod ne vocem quidem protulisses in utramque significationem æqualiter propendentem, uti Lydus ille justam dubitandi atque amplius quærendi causam haberet: sed tuum illud καταλῦσαι, *hoc est, evertere, uno duntaxat apud Græcos sensu usurpetur, nec jam de Imperio deturbari suo, sed alienum præterea suam in potestatem redigere significet. Nam Cyrus ille quidem semimedus aut semipersa, seu mavis ejusmodi qui Matrem si spectes, Tyrannico, sin Patrem, privato genere satus esset; ille, inquam, hoc in Ænigmate Muli nomine adumbratus, non modò stolidum Musæ tumorem ac fumum indicat, sed etiam Divinationem Divinationis expertem. si quidem Vates vim ænigmatis ab illo capi non posse nesciret. Sin autem cum id probè sciret, ei tamen hunc in modum, quæ sua cùm petulantia est, tum malitia, ludere placuit; Papæ! quales Dii ludos agunt! Denique, si ne id quidem, sed tantùm quod ita rem evenire opportuerit; primùm certè profanum admodum sese probat,*

qui verbis ad ludificandum compositis abutatur: deinde, esto, rem ita evenire opportuerit; quid tu Delphis tamen, infortunate, sessitas, rebus vanis ac futilibus occinendis occupatus? Quid porro te nobis opus? quæ nos intemperiæ tenent, quotquot ad te universo ex orbe concurrimus? quorsum denique tibi tot sacrificiorum nidorem? Hæc Oenomaus, summa libertate adversus istum Præstigiatorum afflatum, quæ sanè aliquid Cynicæ dicacitatis habent: utpote qui ne Dæmonis quidem, nedum ut Dei, quæ Græci tantopere suspiciunt Oracula esse velit, sed maleficorum hominum fraudes potius ac versutas argutias, ad vulgus in errorem adducendum malitiose comparatas.

Hactenus ex Eusebio, Oenomaus: cujus viri scripta, si integra ad nos pervenissent, plurima ille sine ullo dubio, nos circa hanc materiam docuisset; quæ nunc planè ignoramus. At hæc debemus injuriis temporum & hominum. Gratiæ tamen debentur Eusebio nostro, quod nonnulla ex iis nobis (licet hinc inde corrupta) servaverit. Quod si & aliorum veterum scripta contra Oracula nobis suppeterent, puto meum hunc fore laborem plane supervacaneum: aut si saltem accuratam haberemus τῶν χρηστηρίων, sive μαντείων, singulorum descriptionem. Ex iis tamen quæ nobis restant videmus satis superque, quid de ipsis tenendum sit. Verum consideremus jam, quæ de Atheniensibus, hoc Delphicum Oraculum consulentibus, tradit idem Herodotus, in Polymnia: verba ejus sunt:

Οὐδέ σφέας χρηστήρια φοβερὰ ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν, καὶ εἰς δεῖμα βαλόντα, ἔπεισε ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες, ἀνέχοντο τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν χώραν δέξασθαι. πέμψαντες γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους, χρηστηριάζεσθαι ἦσαν ἕτοιμοι. καί σφισι ποιήσασι περὶ τὸ

ἱρὸν

ἱρὸν τὰ νομιζόμενα, ὡς ἐς τὸ μέγαρον ἐσελθόντες ἵζοντο, χρᾷ ἡ Πυθίη, τῇ οὔνομα ἦν Ἀριστονίκη, τάδε,

Ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; λιπὼν φεῦγ᾽ ἔσχατα γαίης
Δώματα, καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα.
Οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδον, οὔτε τὸ σῶμα,
Οὔτε πόδες νέατοι, οὔτ᾽ ὦν χέρες, οὔτε τι μέσσης
Λείπεται, ἀλλ᾽ ἄζηλα πέλει. κατὰ γάρ μιν ἐρείπει
Πῦρ τε καὶ ὀξὺς Ἄρης, συριηγενὲς ἅρμα διώκων.
Πολλὰ δὲ κἄλλ᾽ ἀπολεῖ πυργώματα, κοὐ τὸ σὸν οἶον·
Πολλοὺς δ᾽ ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ δώσει.
Οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεεύμενοι ἑστήκασι,
Δείματι παλλόμενοι. κατὰ δ᾽ ἀκροτάτοις ὀρόφοισι,
Αἷμα μέλαν κέχυται, προϊδὸν κακότητος ἀνάγκας.
Ἀλλ᾽ ἴτον ἐξ ἀδύτοιο, κακοῖς δ᾽ ἐπικίδνατε θυμόν.

Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τῶν Ἀθηναίων θεοπρόποι, συμφορῇ τῇ μεγίστῃ ἐχρέωντο· περιβάλλουσι δὲ σφέας αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ κακοῦ τοῦ κεχρησμένου, Τίμων ὁ Ἀνδροβούλου τῶν Δελφῶν ἀνὴρ δόκιμος ὅμοια τῷ μάλιστα, συνεβούλευέ σφι ἱκετηρίην λαβοῦσι, δεύτερα αὖτις ἐλθόντας χρᾶσθαι τῷ χρηστηρίῳ ὡς ἱκέτας. πειθομένοισι δὲ ταῦτα τοῖσι Ἀθηναίοισι, καὶ λέγουσι, Ὦναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος, αἰδέσθαι τὰς ἱκετηρίας τάσδε τάς τοι ἥκομεν φέροντες. ἢ οὔτοι ἄπιμεν ἐκ τοῦ ἀδύτου, ἀλλ᾽ αὐτοῦ τῇδε μενέομεν, ἔστ᾽ ἂν καὶ τελευτήσωμεν. ταῦτα λέγουσι ἡ πρόμαντις χρᾷ δεύτερα τάδε,

Οὐ δύναται Παλλὰς Δί᾽ Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,
Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ.
Σοὶ δὲ τόδ᾽ αὖτις ἔπος ἐρέω, ἀδάμαντι πελάσσας.
Τῶν ἄλλων γὰρ ἁλισκομένων ὅσα Κέκροπος οὖρος
Ἐντὸς ἔχει, κευθμών τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο,
Τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεὺς
Μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ᾽ ὀνήσει.
Μὴ δὲ σύ γ᾽ ἱπποσύνην τε μένειν καὶ πεζὸν ἰόντα
Πολλὸν ἀπ᾽ ἠπείρου στρατὸν ἥσυχος, ἀλλ᾽ ὑποχωρεῖν,
Νῶτον ἐπιστρέψας, ἔτι τοι ποτὲ κἀντίος ἔσῃ.

Ὦ θείη Σαλαμὶς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
Ἤτοι σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνιούσης.

Ταῦτά σφι (ἠπιώτερα γὰρ τῶν προτέρων καὶ ἦν καὶ ἐδόκεε εἶναι) συγγραψάμενοι ἀπαλλάσσοντο ἐς τὰς Ἀθήνας. ὡς δὲ ἀπελθόντες οἱ θεοπρόποι ἀπήγγελον ἐς τὸν δῆμον, γνῶμαι πολλαὶ καὶ ἄλλαι ἐγίνοντο, διζημένων τὸ μαντήιον, καὶ αἵδε συνεστηκυῖαι μάλιστα. τῶν πρεσβυτέρων ἔλεγον μετεξέτεροι, δοκέειν σφι τὸν θεὸν τὴν ἀκρόπολιν χρῆσαι περιέσεσθαι. ἡ γὰρ ἀκρόπολις τὸ πάλαι τῶν Ἀθηναίων ῥηχῷ ἐπέφρακτο. οἱ μὲν δὴ κατὰ τὸν φραγμὸν, συνεβάλλοντο τοῦτο τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι· οἱ δ' αὖ ἔλεγον τὰς νέας σημαίνειν τὸν θεὸν, καὶ ταύτας παραρτέεσθαι ἐκέλευον, τὰ ἄλλα ἀπέντας. τοὺς ὦν δὴ τὰς νέας λέγοντας εἶναι τὸ ξύλινον τεῖχος, ἔσφαλλε τὰ δύο τὰ τελευταῖα ῥηθέντα ὑπὸ τῆς Πυθίης,

Ὦ θείη Σαλαμὶς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
Ἤτοι σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἔπεα συνεχέοντο αἱ γνῶμαι τῶν φαμένων τὰς νέας τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι. οἱ γὰρ χρησμολόγοι ταύτῃ ταῦτα ἐλάμβανον, ὡς ἀμφὶ Σαλαμῖνα δεῖ σφεας ἑσσωθῆναι, ναυμαχίην παρεσκευασμένους. ἦν δὲ τῶν τις Ἀθηναίων ἀνὴρ ἐς πρώτους νεωστὶ παριὼν, τῷ οὔνομα μὲν ἦν Θεμιστοκλέης, παῖς δὲ Νεοκλέος ἐκαλέετο. οὗτος ὡνὴρ οὐκ ἔφη πᾶν ὀρθῶς τοὺς χρησμολόγους συμβάλλεσθαι, λέγων τοιάδε, ΕΙ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐόντως, οὐκ ἂν οὕτω μιν δοκέειν ἠπίως χρησθῆναι, ἀλλὰ ὧδε, Ὦ σχετλίη Σαλαμὶς, ἀντὶ τοῦ Ὦ θείη Σαλαμίς· εἴπερ γε ἔμελλον οἱ οἰκήτορες ἀμφ' αὐτῇ τελευτήσειν. ἀλλὰ γὰρ ἐς τοὺς πολεμίους τῷ θεῷ εἰρῆσθαι τὸ χρηστήριον, συλλαμβάνοντι κατὰ τὸ ὀρθὸν, ἀλλ' οὐκ ἐς Ἀθηναίους. παρασκευάζεσθαι ὦν αὐτοὺς ὡς ναυμαχήσοντας συνεβούλευε, ὡς τούτου ἐόντος τοῦ ξυλίνου τείχεος. ταύτῃ Θεμιστοκλέος ἀποφαινομένου, Ἀθηναῖοι ταῦτά σφι ἔγνωσαν αἱρετώτερα εἶναι μᾶλλον ἢ τὰ τῶν χρησμολόγων, οἳ οὐκ ἔων ναυμαχίην ἀρτέεσθαι. τὸ δὲ σύμπαν εἶναι, οὐδὲ χεῖρας ἀνταείρεσθαι, ἀλλὰ ἐκλιπόντας χώρην τὴν Ἀττικὴν, ἄλλην τινὰ οἰκίζειν. ἑτέρη τε Θεμιστοκλέϊ γνώμη ἔμπροσθε ταύτης ἐς καιρὸν ἠρίστευσε, ὅτε Ἀθηναίοισι, γενομένων χρη-

ματων

μάτων μεγάλων ἐκ τοῦ κοινῶν, τὰ ἐκ τῶν μετάλλων σφι προσῆλθε τῶν ἀπὸ Λαυρείου ἔμελλον λάξεσθαι ὀρχηδὸν ἕκαστος δέκα δραχμὰς, τότε Θεμιστοκλέης ἀνέγνωσε Ἀθηναίους, τῆς διαιρέσιος ταύτης παυσαμένους, νέας τούτων χρημάτων ποιήσασθαι διηκοσίας ἐς τὸν πόλεμον, τὸν πρὸς Αἰγινήτας λέγων. οὗτος γὰρ ὁ πόλεμος συστὰς, ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα, ἀναγκάσας θαλασσίους γενέσθαι Ἀθηναίους. αἱ δὲ ἐς τὸ μὲν ἐποιήθησαν, οὐκ ἐχρήσθησαν, ἐς δέον δὲ οὕτω τῇ Ἑλλάδι ἐγένοντο. αὗταί τε δὴ αἱ νέες τοῖσι Ἀθηναίοισι προποιηθεῖσαι ὑπῆρχον, ἑτέρας τε ἔδεε προσναυπηγέεσθαι. ἔδοξε δέ σφι μετὰ τὸ χρηστήριον βουλευομένοισι, ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον δέκεσθαι τῇσι νηυσὶ πανδημεὶ, τῷ θεῷ πειθομένους, ἅμα Ἑλλήνων τοῖσι βουλομένοισι.

Ac ne Oraculis quidem horrendis à terribilibus quæ à Delphis veniebant, inducti ad Græciam deserendam fuerunt; sed persistentes constituerunt excipere hostem sua invadentem. Siquidem Consultoribus Delphos missis, uti Oraculo volebant: iisque factis apud Templum quæ ritè postulabantur, ædem ingressi consederunt. Quibus Pythia cui nomen erat Aristonice, ita respondet:

Quid miserande sedes Populus? fuge ad extima terræ,
Ædibus & globidæ desertis collibus urbis.
Nam caput & corpus minime sincera manebunt,
Extremive pedes poterunt superesse manusve,
Aut medium, sed ea ignis edax deformia reddet,
Et Mars acer equis urgens Asiægena currum.
Atque alias plerasque tuas non solius arces,
Permultasque Deum sævis dabit ignibus ædes;
Quas ego prævidi jam nunc sudore madentes,
Atque metu tremere, & de laquearibus altis
Nigrantem cogente malo manare cruorem:
Ite sed ex adyto atque malis effundite mentem.

His auditis Atheniensium Consultores maximo sunt

mœrore affecti quibus inter se agitantibus tam triste responsum,

Timon Androbuli filius, vir apud Delphos illustris valde, suasit, ut, sumptis oleæ ramis, de integro reverterentur ad consulendum suppliciter Oraculum. *Obtemperantes ei Athenienses dixere, ô Princeps, redde nobis* Oraculum *melius de patria, in honorem horum Olivæ palmitum, quos gestantes ad te venimus, alioqui hinc abs te abituri non sumus, sed in hoc adyto ad obitum usque permansuri. Hæc dicentibus Antistes, iterum hoc modo respondit:*

Pallas Olympia cum multis hortatibus usa,
Et precibus blandita Jovem placare nequivit,
Hoc tibi fabor item responsum, adamanti propinquans
Nam captis reliquis quæ limes Cecropis *oræ*
Intùs habet, quodcunque sacer penetrale Cithæron,
Jupiter è ligno muris Tritonida donat:
Qui soli invicti tibi sint natisque saluti.
Tu vero adventum peditumque equitumque quietus
Terrestresque acies ne præstolare: sed hosti
Terga dato, vel si tibi fors erit obvius usquam,
Divina ô Salamis mulierum pignora perdes,
Usquam vel Cerere sparsa, coëunte vel usquam.

Hæc legati, ut erant, ita arbitrati prioribus mitiora, postquam conscripserunt, Athenas rediere, reversique ad populum recitavere: & cum aliæ multæ sententiæ essent, Oraculum *interpretantium, & eæ plurimum perplexæ; quidam è majoribus natu dixere, videri sibi Deum respondere, salvam fore arcem. Olim enim Atheniensium arx circumsepta vallo erat. Et ii quidem interpretabantur vallum esse hunc ligneum murum. Alii vero dicebant Deum significare naves: easque cæteris omissis ædificari jubebant. Sed eorum sententia, qui dicebant naves esse murum illum ligneum, evertebant hæc duo postrema, quæ Pythia dixerat, Divina*

at

at Salamis muliebria pignora perdes, usquam vel Cerere sparsa, coëunte vel usquam. Circa hæc carmina confutabantur (inquam) eorum sententiæ, qui naves illum esse murum ligneum dixerant. Siquidem Oraculorum interpretes illa in hunc sensum accipiebant, fatale sibi esse circa Salaminem superari, instructa pugna navali. Erat autem inter Athenienses quidam qui in Primores recens pervenerat; cui nomen quidem erat Themistocles, sed vocabatur Neoclis filius. Is negabat interpretes omnia rectè conjectare; talia dicens: Si ad Athenienses spectaret illud carmen, non videtur mihi tam mite responsum redditurus Deus fuisse; sed pro eo quod dixit, Divina at Salamis, dicturus fuisse, at Salamis misera: Siquidem circa ipsam sui incolæ essent oppetituri. Illi igitur qui rectè conjectaret, Deum adversus hostes hoc Oraculum, non adversus Athenienses edidisse.

Itaque suadebat, ut sese instruerent, tanquam prælio navali certaturi, & tanquam hic esset ligneus murus. Hanc Themistoclis sententiam Athenienses potiorem esse censuerunt, quam illorum, qui interpretantes Oraculum dissuadebant apparatum pugnæ navalis: sed hanc esse in summa sententiam dicebant, non levandam in hostem manum, sed ex Attica regione demigrandum, & aliam incolendam. Cæterum alia quoque Themistoclis sententia antè hanc opportunè primas partes obtinuerat: Quum magna vis pecuniæ ex proventu Metallorum quæ sunt è Laureo, esset in ærario Atheniensium, eaque esset æque dividenda viritim denis in singulos drachmis, tunc Themistocles hanc dissuasit Atheniensibus distributionem, sed ex pecuniâ classem ducentarum navium ad Ægineticum bellum, comparare suasit. Hoc enim bellum conflatum Græciæ salutem attulit, cogens Athenienses nauticos fieri. Et quanquam hæc classis in eum usum in quem comparata fuerat, non venit, tamen in utilitatem Græciæ cessit. Ista igitur

jam præparata cum præsto esset, & alteram exædificari opporteret, placuit Atheniensibus, inito post Oraculum consilio, Barbarum Græciam invadentem cùm navibus opperiri universos, Deo obsequentes, unà cum Græcis eadem voluntate præditis.

Videamus quæso primò, quid & ad hæc Oracula dicat Eusebius, seu apud ipsum nunc citatus OEnomaus; ac postea quid iis addi opportune queat; quo ostendatur, ex hisce nullas patere artes Diabolicas, sed meras Prophetarum atque Antistitum fraudes. Ita autem loquitur: Πολὺς ἦν ὁ Περσῶν στρατὸς ὡπλισμένος κατὰ τῶν Ἀθηναίων. οὐδ᾽ ἦν τις αὐτοῖς ἄλλη σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ μόνος ὁ Θεὸς, οἳ δὴ τοῦτον ὅστις ἦν εἰδότες τὸν πάτριον ἀρωγὸν ἐπεκαλοῦντο. ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἦν οὗτος. τί οὖν ὁ θαυμαστὸς οὗτος; ἆρά γε τῶν οἰκείων ὑπερεμάχει; ἆρα λοιβῆς καὶ κνίσης ἐμέμνητο, καὶ ὧν αὐτῷ συνήθως ἐτέλουν τὰς ἑκατόμβας ἐπιθύοντες; οὐ μενοῦν. ἀλλὰ τί φησιν; φεύγειν, καὶ φεύγειν, ξύλινον τεῖχος παρασκευασαμένους· οὔπω τὸ ναυτικὸν δηλῶν. δι᾽ οὗ μόνου φησὶν αὐτοὺς σωθήσεσθαι τῆς πόλεως ἐμπρησθείσης. ὦ μεγάλης θεοῦ βοηθείας. εἶτα πολιορκίαν οὐ μόνον τῶν ἄλλων κατὰ πόλιν οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τοῖς θεοῖς ἀφιερωμένων προλέγειν δῆθεν προσποιεῖται. τοῦτο δὴ καὶ δίχα χρησμοῦ, τοῖς πᾶσιν, ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου προσδοκᾶν ἦν. εἰκότα δῆτα ποιῶν ὁ συγγραφεὺς διαπαίζει πάλιν, τὴν ἑλληνικὴν ἀπάτην ἐξελέγχων ἐν τούτοις. Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἴσως ἐθελοκάκου τινός ἐστιν. ἐκεῖνα δὲ δεῖ μᾶλλον εἰς τὴν κρίσιν προάγειν, τὰ πρὸς Ἀθηναίους· καὶ δὴ λεγέσθω τὰ πρὸς Ἀθηναίους.

Ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; &c.

Ἰδοὺ δὴ σοὶ τὸ πρὸς Ἀθηναίους λόγιον, ἧπου τι μαντικὸν ἔνεστι; σὺ γὰρ οὕτως ἐθάρρεις αὐτῷ, νὴ Δία, φαίης ἄν. εἰ δὲ προσθείης ἃ δεομένων βοηθεῖν αὐτοῖς ἐπιλέγεται, γνωσθήσεται. ἰδοὺ δὴ προσκείσθω.

Οὐ δύναται Παλλὰς Δί᾽ Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι, &c.
Ἄξιός τε σοὶ ὁ Ζεὺς τοῦ Διὸς, ὦ υἱὲ τοῦ Διός.

Ἀλ-

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀδελφέ. ἥτε σπουδὴ αὕτη καὶ ἡ ἀντισπουδία, ἐπιπρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς, ὅτι Ὀλύμπιος οὗτος ὁ τὴν μίαν ταύτην πόλιν ἐξελεῖν ἀσθενῶν, εἰ μὴ ἀπὸ Σούσων ἐπαγάγῃ αὐτῇ τὸν ἄπειρον ἐκεῖνον στρατόν. μέγας τις ἄρα ἦν, καὶ τὴν τοῦ παντὸς κυρίαν ἔχων, καὶ πιθανὸς ἅμα, ἐκ μὲν τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην κινῶν ἔθνη τοσαῦτα. ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ μίαν πόλιν ἀνατρέψαι ἀδύνατος ὤν. καὶ σὺ δὲ ὁ τολμηρὸς ἅμα, καὶ ἐπὶ τῷ μηδενὶ ῥιψοκίνδυνος οὐκ οἰμώζεις, (εἴποιεν ἂν ἄνθρωποι, ὑπὲρ ὧν ἡ Παλλὰς οὐ δύναται τὸν Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι) ἢ οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἐμήνιεν ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς ξύλοις. Κἄπειτα σὺ μὲν τοὺς ἀνθρώπους ἔσωζες· ὁ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἐνεπίμπρα τῷ πυρί. οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ κεραυνὸς τηνικαῦτα. ἢ μή τι μᾶλλον ἡμεῖς τολμηροί τε ἐσμὲν καὶ ῥιψοκίνδυνοι, οὐκ ἐπιτρέποντες ὑμῖν οὕτω φληναφεῖν. πῶς δὲ ὦ μάντι, ὅτι μὲν ἡ θείη Σαλαμὶς ἀπολεῖ τέκνα γυναικῶν ᾔδεις; πῶς δὲ οὐδὲ τοῦτο ᾔδεις, ὅτι τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν εἴποι μὲν ἄν τις εἶναι καὶ τὰ οἰκεῖα. εἴποι δ' ἂν καὶ τὰ πολέμια αἰσθόμενος τοῦ κατατεχνήματος. περιμένειν δὲ δεῖ τὸ ἀποβησόμενον. ἐν γὰρ δεῖ τι τούτων ἀποβήσεσθαι. ἡ γὰρ δὴ Σαλαμὶς ἡ θείη οὐδὲ ἡττωμένων ἀφήρμοσεν ἄν, ὡς εἰς οἰκεῖον οὕτως ἐπιφωνουμένη. ἥτε μέλλουσα τῶν νεῶν μάχη, ἤτοι σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης καταπέπλασται τῇ ποιητικῇ σεμνολογίᾳ, ἵνα γένηται μάντευμα ἀφάρακτον τοῦ σοφισμοῦ, καὶ μὴ εὐθὺς καταφανὲς ᾖ. ὅτι ἐν χειμῶνι μάχη ναυτικὴ οὐ συνίσταται. ἤδη δὲ οὐδὲ ἡ τραγῳδία ἀφανὴς, οὐδὲ θεοὶ ἐπεισκυκλούμενοι. ὁ μὲν ἱκετεύων. ὁ δὲ οὐ κατακαμπτόμενος, χρήσιμοι τῷ μέλλοντι καὶ τῇ τοῦ πολέμου παραδόξῳ ῥοπῇ, ὁ μὲν σωζομένοις, ὁ δὲ ἀπολλυμένοις. εἴτε γὰρ σώζοιντο, ἰδοὺ αἱ τῆς Παλλάδος λιταὶ περιμεμήνυνται, ἱκαναὶ οὖσαι κάμψαι τὴν τοῦ Διὸς ὀργὴν, εἴτε καὶ μὴ οὐδὲ τοῦτο τῷ μάντει ἀκατασκεύαστον. οὐ γὰρ δύναται Παλλὰς τὸν Δία ἐξιλάσασθαι. πρός τε τὰς ἡμικάκους τύχας ὁ τεχνίτης ἐκέρασε τὸ λόγιον. ὡς δὴ τοῦ Διὸς τῇ μὲν τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν ἐκτελέσαντος· τῇ δὲ τὴν δέησιν τῆς θυγατρὸς οὐ περιφρονήσαντος, τά τε πυργώματα

ὅτι

ὅτι πολλὰ ἀπολεῖται, εἰ μετὰ ναρθήκων, ἀλλὰ μὴ μετὰ σιδήρου καὶ πυρὸς κινέοιτο, τάχα ἂν ψεῦδος ἦν, ὁπότε καὶ μετὰ ναρθήκων ἔπραξαν ἀντὶ πάντων οἱ τοσοῦτοι. ἀλλ' ἐγώ, φησὶν, ἐξεῦρον τὸ ξύλινον τεῖχος, τὸ μόνον ἀπόρθητον συμβούλευμα στοῖχε, ἀλλ' οὐ μάντευμα. οὐκ ἀπεοικὸς τοῦ φεύγειν μηδὲ μένειν, μηδὲ δεῖξαι κακὸν εἶναι. ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος ἐκεῖνος τὸ αἴνιγμα οὐ χείρων ἦν σου κατιδεῖν, ὅτι ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις πρόφασις ἦν τοῦ Πέρσῃ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἡ πᾶσα ἔλασις ἐπὶ ταύτην πρώτην τε καὶ ἐξαιρέτην ἐγένετο. ἐπεὶ καὶ ὁ ἀμαθὴς ἐγὼ τοῦτ' αἰσθόμενος, καὶ τῶν Ἀθηναίων ἂν, οὐ μόνον τῶν Λυδῶν, ἐκέλευον φεύγειν νῶτα ἐπιστρέψαντα, ἔτι γάρ ποτε κάντιος ἔσαι. πολλὴ γὰρ ἱπποσύνη, καὶ πεζὸς ἐπέρχεται. οὐκ ᾖ ναῦτιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἤπειρον. καὶ γὰρ ἦν γελοῖον ἔχοντας ναυτικὸν καὶ ἐπὶ θαλάσσης καθιζοῦντας μὴ οὐ πάσῃ σκευῇ ἀναζητῆσαι μὲν τοὺς, καὶ τροφὰς, ὅσας εἶχον συνεμβαλομένους σώζεσθαι παραδόντας τοῖς βουλομένοις τὴν γῆν.

Sed age jam horum confutatione præmissâ, vetustissima Delphorum Oracula, quæque (NB.) Græcis præsertim historiis ad miraculum usque celebrantur, è superiore memoriâ repetamus, eaque ab eidem quemadmodum redarguantur videamus. Persarum ingens adversus Athenienses exercitus in armis erat. Hi cum nullam sibi spem salutis nisi in uno Deo reliquam viderent, quem ipsi non satis noverant, tutelarem tamen ac patrium defensorem invocabant. Nimirum is Apollo Delphicus erat. Quid ergo hic Numen egregium? an pro suorum salute dimicavit? An libaminum, aut nidoris, an cæterorum meminit, quæ suum in honorem, immolandis more institutoque majorum Hecatombis, ab iis fiebant? Nihil minus. Quid ergo jubet? fugere: sed ita fugere, ut ligneo muro, (ita nempe classem vocabat,) ad fugam uterentur: atque hanc unam, inflammatâ jam urbe, salutis expediendæ rationem esse dicebat. Præclarum enimvero Numinis auxilium. Deinde non aliorum tantum Urbis ædificiorum, sed eorum quoque scilicet, quæ

sacra

sacra Diis erant, pestem se fingit excidiumque prædicere. Atqui satis id vel ex ipsa hostium impressione, citra ullum Oraculum, exspectari potuit. Itaque jure profectò noster ille Scriptor hunc rursus Græcorum errorem lepide ac facetè his verbis illudit. [Hactenus Eusebius.]

At ista forte malitiosi prævaricatoris fuerint, adeóque præstiterit, quid ab eodem Athenienses responsi tulerint, in quæstionem ac disceptationem vocare. Age ergo cujusmodi tandem illud sit, videamus:

Quid stolidi hæretis? misera quin ceditis urbe?
Ut cui non solidum caput ægro in corpore surgat,
Non palmas, imosve pedes sua robora firment.
Namque illam flammæ, Syriosque in prælia currus
Sternet agens Mavors, atque altas funditus arces
Eruet, ac superum templis incendia mittet,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti
Expresso sudore fluunt.

Ecce tibi quid Atheniensibus Oraculi *fuderit: num quod in eo vel tenuissimum est Divinationis vestigium? Quippe, Tu enim (dicat aliquis) id* Oraculi *scilicet, si aliud nihil fuerit, carpere ac traducere audeas: at si quæ auxilium flagitantibus adjunxit, addideris, tum quale demum illud sit, intelligetur. Audiamus ergo,*

Jam magnum placare Jovem Jove nata Minerva
Haud precibus votisque potest.
Quod tamen indomita cognovi ex Virgine pandam:
Ut reliquis victor potiatur,
Lignea securo consistere mœnia vallo,
Optatamque tibi sobolique afferre salutem
Juppiter indulsit natæ. Tu, ne pedes hostis,
Neve eques hic stantem inveniat, dare terga memento:
Namque infesta tibi trahet obvius agmina Ductor.
Divina ó Salamis, matrum tu pignora perdes,
Sive Ceres dispersa ierit, seu venerit ipsa.

Jovem

Jovem Hercle tu nobis Jove dignum, ô Jovis fili;
Dignam Minervâ Minervam fingis, ô Minervæ frater!

Et ista voluntatum studiorumque pugna, Patrem admodum & filiam, imò Deos omninò decet. Quin etiam Olympius iste tuus, qui nisi adductum Susis (NB.) *infinitum exercitum admoveret, urbi uni expugnandæ par esse non posset, magni aliquid est videlicet, atque ejusmodi, penes quem sit orbis potestas universi. Nam illud quidem quam verosimile, ut cui ad evertendam unicam Europæ urbem vires defuerint, idem ex Asiâ vim tantam populorum in Europam agere concitareque potuerit. Tu autem, ô noster, audax, (dicant homines illi, quibus Jovem Olympicum exorare Minerva non potest;) qui ubi caussæ nihil est, usque adeo præceps in adeundis periculis esse soles, hunc ad casum non ingemiscis? An verò lapidibus lignisque Jupiter, non hominibus succensebat, ut homines quidem pesti subduceres. Is autem ædificia adscititio quodam igne consumeret? nec fulmen ei tum suppetebat. Nisi tamen audaciores ipsi sumus, nimiumque sine caussa præcipites, qui ne vos quidem libere nugas agere patiamur. At quomodo tamen, Bone Vates futurum noveras, ut mulierum fœtus divina Salamis perderet, idem utrum id sementis, an messis tempore futurum esse ignorabas? Imò cur ne hoc quidem noveras, fœtus illos mulierum ut suos ac proprios, sic etiam hostium liberos, à quolibet qui ludificationem subodoraretur, intelligi omninò posse? At exitus nimirum exspectandus est; prorsus enim alterutrum eveniat oportet. Nam ista quidem divina Salamis, utri tandem vincerentur, semper utique cum Oraculo congrueret, quasi ad commiserationis sensum ejusmodi carmine vocaretur. Navalis autem pugna sub sementis messisve tempus futura, specie verborum plane Poëtica fingebatur, ne responsi vanitas his verborum argutiis tecta deprehendi posset; neve id omnes conti-*

muò viderent, navalem pugnam committi ſub hyemem non ſolere. Jam vero ne ipſius quidem tragœdiæ finis, aut invectorum Numinum ratio obſcura eſt. Supplex alterum, alterum minus exorabile fingitur: utrumque in futuri caſum & ancipitem bellorum inclinationem opportunè, alterum quidem ſi ſalvi forent, alterum vero ſi perirent. Nam ſi ab initio liberarentur, eò tibi antè Minervæ preces inſinuatæ erant, quæ ad frangendam Jovis iracundiam ſatis haberent virium: ſin autem; ne id quidem Vati improviſum: Nec enim Jovem, inquit, exorare Minerva poteſt. Ita ſuum iſtuc Oraculum in triſtis lætæque Sortis exitum bonus Artifex temperavit; ut Jupiter & ſatis conſilio feciſſe ſuo, nec tamen omninò filiæ obſervantiam repudiaſſe videretur. Nam arces quidem plurimas exſcindendas eſſe, id ſi modo ferulis, non autem ferro ignique armati urbem invaderent, falſum eſſet fortaſſis: tametſi aliquid tanta ſolis etiam inſtructa ferulis multitudo potuiſſet. At ligneum, inquit, murum inveni, qui unus expugnari non poſſet. Conſilium das, Apollo, non Divinas: & conſilium quidem alteri, huic geminum,

I, fuge; rumpe moras; nec probro ignavia detur.

Et verò, qui tuum hoc ænigma ſolvit, is nihilo ſane minus quam tu, id videbat, Athenas Perſam excivisse, in eamque urbem, utpote omnium principem ac celeberrimam impetum belli univerſum incumbere. Nam ego ipſe qui nihil Divinando poſſum, ubi rem ſenſiſſem, non Lydo tantum, ſed etiam Athenienſi, ut tergo verſo fugeret, omnino auctor eſſem. Etenim

— Adverſus huic etiam ſeſe inferat hoſtis,
Quippe ingens Equitum & Peditum vis ingruit.

Mari vero, non terra fugam ſuaderem. Ridiculum enim foret, homines & claſſe inſtructos, & mari pro-

ri proximos, non collectis undique vasis, & quicquid ad manum commeatus esset in naves comporeato, salutem expedire, terrâ quibus ea placeret libenter relictâ.

Hactenus iterum OEnomaus, qui eodem modo multa alia & Lacedæmoniis & Cnidiis aliisque data, nec immeritò, nec insulse, ridet. Sed ut videamus quid & à nobis hisce addi queat, consideremus verba posteriora Herodoti, quem vera narrasse heîc supponam, licet id Cicero non æque facilè concedat forsan, nec ipsi validæ dubitandi rationes desint.

Themistocles igitur, ut metum demeret Atheniensibus, quibus malignè eum incusserant, sive Pythia ipsa, sive Antistites Delphici (seu quod timerent Persas, seu quod & ab illis clam essent corrupti) interpretatur Oraculum: de quo, quod postea dixit Demosthenes, ipse dicere non audebat: quod id periculo non vacaret. Sicuti hinc nec Brutus, nec Cassius apertè, atque in Senatu, fictionis ac fraudis accusare audebant prætensum illud responsum de Parthis non nisi à Rege vincendis. Interpretatur ergo; atque ita, ut non contra Athenienses aut Salaminios, sed contra Persas, facere videretur. 2. Suadet conscendendas naves, atque ut Classe resisteretur Persis; quod videret tantis hostium copiis Urbem minimè parem fore; eâque cum suis capta habitatoribus, cum ipsa quoque simul interituram totam Rempublicam, cæteramque Græciam post illam. Dum è contra cum Classe sua possent contra Barbaros tentare Fortunam Belli: præsertim cum & cæteris Græcis libertatem propugnare amantibus adjuti, eos & ipsi sic adjuvare possent; conjunctisque viribus hosti resistere, ac si res benè cederet, eum propulsare.

Quia

Quin imo dubitare quis merito posset, an non hoc responsum de *Muro ligneo* in secundâ Legatione acceptum, ipsius operâ Themistoclis Antistitibus occultè fuerit suggestum. Cum, licet jam illi ad Persas propenderent, nullum non præmium, nullamve fraudulentæ artis respuerint mercedem; à quocunque demum illa fuisset protecta. Verumenimvero transeamus ad alia sceleste fraudis exempla, quæque apertius sese primo adspectu produnt: quorum primum sit quod nobis narrat idem ille Herodotus, libro Octavo: Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἔπλωον ἐς τὴν Δῆλον. Μαρδόνιος δὲ περὶ τὴν Θεσσαλίην ἐχείμαζε. ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμώμενος, ἔπεμπε κατὰ τὰ χρηστήρια ἄνδρα Εὐρωπέα γένος. τῷ οὔνομα ἦν Μῦς· ἐντειλάμενος πανταχῇ μιν χρησόμενον ἐλθεῖν, τῶν οἷά τε ἦν σφι ἀποπειρήσασθαι. ὅ, τι μὲν βουλόμενος ἐκμαθεῖν πρὸς τῶν χρηστηρίων ταῦτα ἐνετέλλετο, οὐκ ἔχω φράσαι· (οὐ γὰρ ὦν λέγεται) δοκέω δ' ἔγωγε περὶ τῶν παρεόντων πρηγμάτων, καὶ οὐκ ἄλλων πέρι πέμψαι· οὗτος ὁ Μῦς ἔς τε Λεβάδειαν ἀπικόμενος φαίνεται, καὶ μισθῷ πείσας τῶν ἐπιχωρίων ἄνδρα, καταβῆναι, παρὰ Τροφώνιον. Καὶ ἐς Ἄβας τῶν Φωκέων ἀπικόμενος ἐπὶ τὸ χρηστήριον. Καὶ δὴ καὶ ἐς Θήβας πρῶτα ὡς ἀπίκετο, τοῦτο μὲν, τῷ Ἰσμηνίῳ Ἀπόλλωνι ἐχρήσατο (ἔστι δὲ κατάπερ ἐν Ὀλυμπίῃ, ἱροῖσι αὐτόθι χρηστηριάζεσθαι) τοῦτο δὲ, ξεῖνόν τινα, καὶ οὐ Θηβαῖον χρήμασι πείσας, κατεκοίμισε ἐς Ἀμφιάρεω. Θηβαίων δὲ οὐδενὶ ἔξεστι μαντεύεσθαι αὐτόθι διὰ τόδε· ἐκέλευσέ σφεας ὁ Ἀμφιάρεως διὰ χρηστηρίων ποιεύμενος, ὁκότερα βούλονται ἑλέσθαι τούτων, ἑωυτῷ ἢ ἅτε μάντι χρᾶσθαι, ἢ ἅτε συμμάχῳ, τοῦ ἑτέρου ἀπεχομένους· οἱ δὲ σύμμαχόν μιν εἵλοντο εἶναι. διὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔξεστι Θηβαίων οὐδενὶ αὐτόθι κατακοιμηθῆναι. τότε δὲ θῶμά μοι μέγιστον γενέσθαι λέγεται ὑπὸ Θηβαίων· ἐλθεῖν ἄρα τὸν Εὐρωπέα Μῦν, περιστρωφώμενον πάντα τὰ χρηστήρια, καὶ ἐς τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνος τὸ τέμενος· τοῦτο δὲ τὸ ἱρὸν, καλέεται μὲν Πτῶον, ἔστι δὲ Θηβαίων, κέεται δὲ ὑπὲρ τῆς Κωπαΐδος λίμνης, πρὸς ὄρεϊ, ἀγχοτάτω Ἀκραιφίης

πόλιος, ἐς τοῦτο τὸ ἱρὸν ἐπεί τε παρελθεῖν τὸν καλεόμενον τοῦτον Μῦν, ἕπεσθαί οἱ τῶν ἀστῶν αἱρετοὺς ἄνδρας τρεῖς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ὡς ἀπογραψομένους τὰ θεσπιέειν ἔμελλε. καὶ πρόκατε τὴν πρόμαντιν βαρβάρῳ γλώσσῃ χρᾶν. καὶ τοὺς μὲν ἑπομένους τῶν Θηβαίων ἐν θώματι ἔχεσθαι ἀκούοντας βαρβάρου γλώσσης ἀντὶ Ἑλλάδος· οὐκ ἔχειν ὅ, τι χρήσωνται τῷ παρεόντι πρήγματι· τὸν δὲ Εὐρωπέα Μῦν, ἐξαρπάσαντα παρ' αὐτῶν τὴν ἐφέροντο δέλτον, τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ προφήτεω γράφειν ἐς αὐτὴν (φάναι δὲ Καρίῃ μιν γλώσσῃ χρᾶν) συγγραψάμενον δὲ, οἴχεσθαι ἀπιόντα ἐς Θεσσαλίην.

Dum Græci navigavere in Delon, Mardonius, qui in hybernis apud Thessaliam erat, inde movens, misit ad Oracula quendam genere Europæum, nomine Murem, jubens, ut quocunque sibi liceret pervaderet ad Oracula consultanda, edocuitque quid vellet ab Oraculis scire. Quid autem fuerit incompertum habeo. Non enim memoratur: opinor autem nihil aliud quam de rebus præsentibus fuisse. Constat hunc Murem in Lebadiam venisse, & mercede corrupto quodam indigena Trophonium descendisse, & ad Abas Phocensium, ad Oraculum: quin etiam prius Thebas adisse. Ibique tum Apollinem Ismenium consuluisse, quod illic, quemadmodum in Olympia, fas est in templis sciscitari Oracula: tum quodam non Thebano, sed peregrino, pecunia corrupto, persuasisse, ut in delubro Amphiarai obdormiret, &c.

Tunc autem maximum extitisse Miraculum, ut à Thebanis mihi narratur: Murem Europæum, pervestigatis omnibus Oraculis, isse etiam ad fanum Apollinis Ptoi, vocatur autem id fanum ita: sed ipsorum Thebanorum est, situm supra paludem Copaidem, ante montem proximè urbem Acraphiam. Ad hoc templum postquam pervenisset is qui Mus appellaretur, secutos eum tres viros publicè delectos ad describenda ea quæ homini responderentur, & statim Antistitem Barbara linguâ usam; & subsequentes (eum) stupuisse audientes

tes

tes Barbaram linguam pro Græca. Quumque nescirent quid in præsenti negotio agerent, Murem Europeum pugillaros quos ferebant eripuisse, & in illis ea quæ dicerentur à Propheta exarasse, eaque, ut dicebant, lingua Cariâ: atque ubi illa scripsisset, digressum in Thessaliam abiisse.

Hic grande videmus Miraculum: quod etiam majoris forte facerem, nisi narraret illud Herodotus. Sed ut serio agam (supposita Historiæ veritate,) videmus 1. heic hominem, ad Trophonii Oraculum, mercede corruptum, &c. quod indicat tale quid, etiam ad fanum Apollinis Ptoi, imò & pluribus aliis in locis, potuisse contingere: neque exempla memorabilia nobis in sequentibus deerunt. 2. Oraculum, seu potius Prophetam, alia lingua, Caria scilicet, locutum. At similia quoque, ut Consultores obstupefaceret, Alexander ille Pseudomantis machinatus fuerat. Sic enim de ipso Lucianus: Ἀλλὰ καὶ βαρβάροις πολλάκις ἔχρησεν, εἴ τις τῇ πατρίῳ ἔροιτο φωνῇ Συριστὶ, ἢ Κελτιστὶ, οὐ ῥαδίως ἐξευρίσκων τινὰς ἐπιδημοῦντας ὁμοεθνεῖς τοῖς δεδωκόσι. Διὰ τοῦτο καὶ πολὺς ἐν μέσῳ χρόνος ἦν τῆς τε δόσεως τῶν βιβλίων, καὶ τῆς χρησμῳδίας, ὡς ἐν τοσούτῳ κατὰ σχολὴν λύοιντό τε οἱ χρησμοὶ ἀσφαλῶς, καὶ εὑρίσκοιντο οἱ ἑρμηνεῦσαι δυνάμενοι ἕκαστα. *Quin etiam Barbaris non rarò respondit, si quis patriâ linguâ, puta Syriacè vel Gallicè sciscitaretur. Attamen difficilè erat invenire conterraneos eorum qui rogationem proposuissent. Proinde multum temporis intercedebat inter libelli donationem, & Oraculi redditionem: quo videlicet interim per otium posset & tutò solvere libellos, & nancisci qui cuncta possent interpretari.*

Nec opus fuit forte hic tali labore ac industriâ: nam potuit ipse Mus suggerere & materiam & verba ipsa: ut sic redderentur à Propheta, & quæ reddi volebat, & quæ ab aliis intellecta nolebat:

quippe missus fuerat à Mardonio. Qui aut, ut falleret sic per Oracula data milites suos, petebat responsa per hunc Murem; aut quidem ipse superstitione ductus per eum se falli sinebat: Interim occultabat ille quæ fuerant responsa ab Oraculis, nec permittebat ut illi, qui ut testes aderant, perciperent quid ipsi fuerat ab Oraculo dictum.

At Oracula sæpius pretio fuisse corrupta; seu potius Antistites ac Prophetas sese Principibus ac Magnatibus fecisse mercenarios, eorumque ad placita qui aut potentiores cæteris erant, quod eos timerent; aut qui majori mercede responsa Prophetarum mercati erant, sese accommodasse, tam ex præcedentibus patet, quam ex mox sequentibus, exemplis: quorum primum sit hoc sequens ex Herodoti lib. VI.

Huic verbo insistens Leutychides pronuntiabat Demaratum neque Aristonis filium esse, neque ritè Spartæ regnare: eisdem Ephoris adhibitis testibus qui Aristoni assidentes tunc hæc ab illo audierant. Tandem re in contentionem deducta, visum est Spartiatis Oraculum quod Delphis est consulendum, an foret Demaratus Aristonis filius necne. Ibi Cleomenes, quum ex ipsius erga Pythiam providentia nihil suspicionis esset, subornat Cobonem quendam Aristophanti filium maximâ apud Delphos auctoritate ut persuadeat Periallæ mulierum vaticinantium Antistiti, dicere ea quæ Cleomenes volebat dici. Ita Pythia, sciscitantibus iis qui ad Oraculum erant missi, negavit Aristonis filium esse Demaratum. Quæ tamen res sequenti tempore palam facta est, & Cobon è Delphis profugit, & Periallа honore abdicata est. Τούτου δὴ ἐπιβατεύων τοῦ ῥήματος ὁ Λευτυχίδης, ἀπέφαινε τὸν Δημάρητον οὔτε ἐξ Ἀρίστωνος γεγονότα, οὔτε ἰκνευμένως βασιλεύοντα Σπάρτης, τοὺς ἐφόρους μάρτυρας παρέχων ἐκείνους οἳ τότε ἐτύγχανον πάρεδροί τε ἐόντες καὶ ἀκούσαντες ταῦτα Ἀρίστωνος. τέλος δὲ,

ἐόντων

ἐόντων περὶ αὐτέων νεικέων, ἔδοξε Σπαρτιήτῃσι ἐπείρεσθαι τὸ χρηστήριον τὸ ἐν Δελφοῖσι, εἰ ἄρα Ἀρίστωνος εἴη παῖς ὁ Δημάρητος. ἀνοίστου δὲ γενομένου ἐκ προνοίης τῆς Κλεομένεος ἐς τὴν Πυθίην, ἐνθαῦτα προσποιέεται Κλεομένης Κόβωνα τὸν Ἀριστοφάντου, ἄνδρα ἐν Δελφοῖσι δυναστεύοντα μέγιστον. ὁ δὲ Κόβων Περίαλλαν τὴν πρόμαντιν ἀναπείθει, τὰ Κλεομένης ἐβούλετο λέγεσθαι, λέγειν. οὕτω δὴ ἡ Πυθίη, ἐπειρωτώντων τῶν θεοπρόπων, ἔκρινε μὴ Ἀρίστωνος εἶναι Δημάρητον παῖδα. ὑστέρῳ μέντοι χρόνῳ ἀνάπυστα ἐγένετο ταῦτα, καὶ Κόβων τε ἔφυγε ἐκ Δελφῶν, καὶ Περίαλλα ἡ πρόμαντις ἐπαύσθη τῆς τιμῆς.

Secundum exemplum sit, quod apud eundem habetur Herodotum libro quinto, ubi, instituens narrationem liberationis Atheniensium à Tyrannide, ita infit: Δεῖ δὲ πρὸς τούτοισι ἔτι ἀναλαβεῖν τὸν κατ' ἀρχὰς ἤια λέξων λόγον, ὡς τυράννων ἐλευθερώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἱππίεω τυραννεύοντος, καὶ ἐμπικραινομένου Ἀθηναίοισι, διὰ τὸν Ἱππάρχου θάνατον, Ἀλκμαιωνίδαι, γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι, καὶ φεύγοντες Πεισιστρατίδας, ἐπεί τε σφι ἅμα τοῖσι ἄλλοισι Ἀθηναίων φυγάσι πειρωμένοισι κατὰ τὸ ἰσχυρὸν οὐ προεχώρεε κάτοδος, ἀλλὰ προσέπταιον μεγάλως, πειρώμενοι κατιέναι τε καὶ ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας, Λειψύδριον τὸ ὑπὲρ Παιονίης τειχίσαντες ἐνθαῦτα οἱ Ἀλκμαιωνίδαι πᾶν ἐπὶ τοῖσι Πεισιστρατίδῃσι μηχανώμενοι, παρ' Ἀμφικτυόνων τὸν νηὸν μισθοῦνται τὸν ἐν Δελφοῖσι, τὸν νῦν ἐόντα, τότε δὲ οὔκω, τοῦτον ἐξοικοδομῆσαι. οἷα δὲ χρημάτων εὖ ἥκοντες, καὶ ἐόντες ἄνδρες δόκιμοι ἀνέκαθεν ἔτι, τόν τε νηὸν ἐξεργάσαντο τοῦ παραδείγματος κάλλιον, τά τε ἄλλα, καὶ συγκειμένου σφι πωρίνου λίθου ποιέειν τὸν νηόν, Παρίου τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεποίησαν. ὡς ὦν δὴ οἱ Ἀθηναῖοι λέγουσι, οὗτοι οἱ ἄνδρες ἐν Δελφοῖσι κατήμενοι ἀνέπειθον τὴν Πυθίην χρήμασι ὅκως ἔλθοιεν Σπαρτιητέων ἄνδρες, εἴτε ἰδίῳ στόλῳ εἴτε δημοσίῳ χρησόμενοι, προφέρειν σφι τὰς Ἀθήνας ἐλευθεροῦν. Λακεδαιμόνιοι δὲ, ὥς σφι αἰεὶ τὠυτὸ πρόφαντον ἐγένετο, πέμπουσι Ἀγχιμόλιον τὸν Ἀστέρος, ἐόντα τῶν ἀστῶν ἄνδρα δόκιμον, σὺν στρατῷ, ἐξε-

ἐξελῶντα Πεισιστρατίδας ἐξ Ἀθηναίων, ὅμως καὶ ξεινίους σφι ἐόντας τὰ μάλιστα. τὰ γὰρ τοῦ θεοῦ πρεσβύτερα ἐποιοῦντο, ἢ τὰ τῶν ἀνδρῶν.

Unde oportet ad eum redire ſermonem quem à principio inſtitueram, qua ratione ſint Athenienſes liberati à Tyrannis. Hippia tyrannidem obtinente, qui exacerbatus in Athenienſes erat ob cædem Hipparchi, Alcmæonidæ, qui genere ſunt Athenienſes, profugi patria propter Piſiſtratidas, quoniam ipſis una cum cæteris exulibus res de redeundo tentata omni ope, fruſtrata fuit, conatique Athenas revertendo liberare, vehementer ſpe deciderunt, Lypſidrium ſuper Pæoniam communierunt: debinc omnia adverſus Piſiſtratidas comminiſcendo, mercede conduxerunt ab Amphyctionibus templum Delphis ædificandum, id quod nunc eſt, tunc autem non erat. Enimverò quum bene nummati eſſent, ac viri ſpectati jam inde à ſuis majoribus, exſtruxerunt templum exemplari pulchrius. Atque inter cætera, quum ex lapide Porino conventum eſſet ut illud facerent, tamen anteriora ejus Pario lapide effecerunt. Ut igitur Athenienſes ajunt, hi viri DELPHIS SEDENTES, PYTHIAM PECUNIA PERSUASERUNT, *ut & quoties viri Spartiatæ venirent, ſive privato, ſive publico agmine, petentes Oraculum, proponeret ipſis liberare Athenas. Lacedæmonii autem, quum ſibi idem ſemper diceretur, mittunt Anchimolium, Aſteris filium inter populares eximium, cum exercitu ad expellendos Athenis Piſiſtratidas, tametſi hoſpites ſuos & inprimis amicos. Antiquiora enim duxerunt quæ ad Deum quam quæ ad homines pertinent.* Quibus tum porrò Piſiſtratidarum expulſionis hiſtoriarum ſubnectit.

Ex hiſce, mi Lector ſatis ſuperque videmus, Oracula hæc ſuis fraudibus Magnatum ſæpius ſubſerviiſſe Machinamentis: neque immerito hoc χρηστήριον Delphicum à Demoſthene fuiſſe accuſatum,

tum, quod contra Athenienses eorumque socios Philippo Regi faveret. Adjungamus & hoc sequens ex Athenæi Dipnosophista sub finem libri octavi.

Ἔργιας οὖν ὁ Ῥόδιος ἐν τοῖς περὶ πατρίδος, προειπὼν ἤδη περὶ τῶν κατοικησάντων τὴν νῆσον Φοινίκων, φησὶν, ὡς οἱ περὶ Φάλανθον ἐν τῇ Ἰαλυσῷ πόλιν ἔχοντες ἰσχυροτάτην τὴν Ἀχαΐαν καλουμένην, καὶ ταύτης ἐγκρατεῖς ὄντες, χρόνον πολὺν ἀντεῖχον Ἰφίκλῳ· ἦν γὰρ αὐτοῖς καὶ θέσφατον ἐν χρησμῷ τινὶ λεγόμενον ἕξειν τὴν χώραν, ἕως κόρακες λευκοὶ γένωνται, καὶ ἐν τοῖς κρατῆρσιν ἰχθύες φανῶσιν. ἐλπίζοντες οὖν οὐδέ ποτε ἔσεσθαι, καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ῥᾳθυμοτέρως εἶχον. ὁ δὲ Ἴφικλος πυθόμενος παρά τινος τὰ τῶν Φοινίκων λόγια, καὶ ἐνεδρεύσας τοῦ Φαλάνθου πιστόν τινα πορευόμενον ἐφ᾽ ὕδωρ, ᾧ ὄνομα ἦν Λάρκας, καὶ πίστεις πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος, θηρεύσας ἰχθύδια ἐκ τῆς κρήνης, καὶ ἐμβαλὼν εἰς ὑδρεῖον, ἔδωκε τῷ Λάρκᾳ, καὶ ἐκέλευσε φέροντα τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐγχέαι εἰς τὸν κρατῆρα, ὅθεν τῷ Φαλάνθῳ ᾠνοχοεῖτο. καὶ ὁ μὲν ἐποίησε ταῦτα, ὁ δὲ Ἴφικλος κόρακας θηρεύσας, καὶ ἀλείψας γύψῳ, ἀφῆκεν. Φάλανθος δ᾽ ἰδὼν τοὺς κόρακας, ἐπορεύετο καὶ εἰς τοὺς κρατῆρας. ὡς δὲ καὶ τοὺς ἰχθῦς εἶδεν, ὑπέλαβε τὴν χώραν οὐκ ἔτι αὐτῶν εἶναι, καὶ ἐπεκηρυκεύσατο πρὸς τὸν Ἴφικλον ὑπόσπονδος ὑπεξελθεῖν ἀξιῶν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ. συγκατατιθεμένου δὲ τοῦ Ἰφίκλου, ἐπιτεχνᾶται ὁ Φάλανθος τοιόνδε τι. καταβαλὼν ἱερεῖα καὶ τὰς κοιλίας ἐκκαθάρας, ἐν ταύταις ἐπειρᾶτο ἐξάγειν χρυσίον καὶ ἀργύριον. αἰσθόμενος δὲ ὁ Ἴφικλος, &c. Atque aliquibus interjectis ita pergit.

Τὰ δ᾽ αὐτὰ ἱστορήσας καὶ Πολύζηλος ἐν τοῖς Ῥοδιακοῖς, τὰ περὶ ἰχθύων, φησὶ, καὶ τῶν κοράκων μόνοι ᾔδεισαν Φάκας, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Δορκία. αὕτη δ᾽ ἐρασθεῖσα τοῦ Ἰφίκλου, καὶ συνθεμένη περὶ γάμου διὰ τῆς τροφοῦ, ἔπεισε τὸν φέροντα τὸ ὕδωρ, ἰχθῦς ἀγαγεῖν καὶ ἐμβαλεῖν εἰς τὸν κρατῆρα. καὶ αὐτὴ δὲ τοὺς κόρακας λευκάνασα ἀφῆκεν. Quæ, vertente Dalechampio, ita sonant: *Ergeas Rhodius libris*

de suâ patriâ, de Phœnicibus qui habitarunt ac frequentarunt insulam quæ jam præfatus, narrat Phalanthum quum prope Jalysum, oppidum præsidio teneret munitissimum, Achæam nomine, commeatumque parcè ac temperanter dispensaret, per longum tempus Iphiclo restitisse: Oraculum enim è Dei cortinâ redditum fuerat, corvi donec albi spectarentur, & in poculis viderentur pisces, ipsum eâ regione potiturum. Sperans igitur nunquam id futurum, bellum securius ac negligentius cùm administraret, Iphiclus quæ Phœnicibus Deus responderat à quodam intellexit, insidiatusque occultè, ex fidelibus amicis Phalanthi quendam, nomine Larcam, euntem aquatum, intercipit, initoque fœdere, ac interpositâ fide, pisciculos è fonte captos injecit urnæ, Larcaque mandavit, ut perlatam aquam in pateram illam effunderet quâ Phalantho vinum miscebatur: quod ab eo factum est. Præterea Iphiclus venatus corvos, eos dimisit oblitos gypsò: quos Phalanthus cùm adspexisset, ad pocula se contulit, in quibus pisces conspicatus, non amplius in suâ potestate regionem futuram credens, legavit ad Iphiclum qui significarent, ultro se abiturum hâc conditione, si excedere tuto permitteretur cùm suis. Pollicitus Iphiclus cùm id esset, fraudem hanc Phalanthus est machinatus, &c.

Polyzelus, qui in Rhodiacis historiis suis eadem prodidit, scribit, quod Oraculum de piscibus & corvis retulimus, soli Phacæ cognitum fuisse, ac ejus gnatæ Derciæ: quæ Iphicli amore correpta, & nutricis operâ ei desponsa, tum persuasit illi qui ferebat aquam, pisces ut tolleret, & in Phalanthi poculum injiceret, tum corvos se dealbatos, ut provolarent emisit.

Si vero hæc nunc allata exempla non suffecerint; neque sint, aut Herodotus, aut Athenæus in talibus satis idonei auctores, ac quibus fidem nimis temere præstare non debeamus; præcedentibus hisce historiis

ſtoriis addam eam, quam non minus memorabilem, ſed quam maxime notandam, habet de Lyſandro, in vita ipſius, Plutarchus, hunc in modum: *Totam autem techuam & aſtutiam commenti, quæ neque mediocris fuit, neque à vulgari ducta fonte, ſed, velut in diagrammate Mathematico, multa habuit & magna principia, per ſpinoſaque & contorta lemmata progreſſa ad concluſionem eſt, ſecuti ſcripta cujuſdam hiſtorici & philoſophi, explanabimus. Mulier erat in Ponto, quæ prægnantem ſe ferebat ex Apolline, cui multi (neque immeritò) fidem non habebant, multi etiam credebant. Unde quum filium peperiſſet, complures & nobiles magnam nutrimentorum ejus atque educationis egerunt curam. Nomen puero aliqua certè ex causâ Sileno eſt inditum. Hoc ſumpto Lyſander exordio, reliqua de ſuo aſſuit, & attexuit. Nec vero paucos vel contemnendos habuit ſibi in hac fabulâ ſervire paratos, qui famam pueri natalium citra ſuſpicionem ullam advexerunt. Alium præterea vulgaverunt & diſſipaverunt Spartæ, Delphis petitum, rumorem: Oracula pervetuſta à Sacerdotibus in arcanis tabulis conſervari, neque attractare has vel legere fas eſſe, niſi longo ævo natus ex Apolline veniſſet, & generationis ſuæ indicio, quod notum cuſtodibus eſſet, edito iis tabulas quibus Sortes continebantur, accepiſſet. His præſtructis veniendum ſicut Apollinis filio Sileno erat ad poſcenda Oracula: Sacerdotes conſcii ſingula ſedulò rimare de natalibus ejus & percontari debebant. Poſtremo, his adducti ſcilicet, libellos tanquam Apollinis filio oſtendere, atque hic in magna corona cum alia recitare Oracula, tum cujus causâ hoc inſtitutum fuerat de regno, præſtare & ſatius eſſe Spartiatis ut ex optimis civibus legerent Reges. Ut jam adolevit Silenus, atque ad rem agendam veniebat, ecce, Lyſander à fabula excidit unius ignavia Hiſtrionis & adminiſtri, qui, quum admovenda operi manus eſſet, obtorpuit & ter-*

 giver-

giverſatus eſt. Nihil tamen dum ſuperſtes Lyſander fuit, patefactum eſt, ſed poſt obitum ejus. Ipſius autem Plutarchi verba hæc ſunt: Τὴν δ' ὅλην ἐπιχείρησιν σκευωρίαν τοῦ πλάσματος, οὐ φαύλην οὖσαν, οὐδ' ἀφ' ὧν ἔτυχεν ἀρξαμένην, ἀλλὰ πολλὰς καὶ μεγάλας ὑποθέσεις, ὥσπερ ἐν διαγράμματι μαθηματικῷ, προσλαβοῦσαν, καὶ διὰ λημμάτων χαλεπῶν καὶ δυσπορίστων ἐπὶ τὸ συμπέρασμα προϊοῦσαν, ἡμεῖς ἀναγράψομεν, ἀνδρὸς ἱστορικοῦ καὶ φιλοσόφου λόγῳ κατακολουθήσαντες. ἦν γύναιον ἐν Πόντῳ κύειν ἐξ Ἀπόλλωνος φάσκουσα, ᾧ πολλοὶ μὲν (ὡς εἰκὸς ἦν) ἠπίστουν, πολλοὶ δὲ καὶ προσεῖχον· ὥστε καὶ τεκούσης παιδίον ἄρρεν, ὑπὸ πολλῶν καὶ γνωρίμων σπουδάζεσθαι τὴν ἐκτροφὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν. ὄνομα δὲ τῷ παιδὶ Σιληνὸς ἐκ δή τινος αἰτίας ἐτέθη. ταύτην λαβὼν ὁ Λύσανδρος ἀρχὴν τὰ λοιπὰ τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσετεκταίνετο καὶ συνύφαινεν, οὐκ ὀλίγοις χρώμενος οὐδὲ φαύλοις τοῦ μύθου προαγωνισταῖς, οἳ τήν τε φήμην τῆς γενέσεως τοῦ παιδὸς εἰς πίστιν ἀνυπόπτως προσῆγον, ἄλλον τε λόγον ἐκ Δελφῶν ἀντικομίσαντες εἰς τὴν Σπάρτην κατέβαλον καὶ διέσπειραν, ὡς ἐν γράμμασιν ἀπορρήτοις ὑπὸ τῶν ἱερέων φυλάττοιντο παμπάλαιοι δή τινες χρησμοί· καὶ λαβεῖν οὐκ ἔξεστι τούτους, οὐδ' ἐντυχεῖν θεμιτόν, εἰ μή τις ἄρα γεγονὼς ἐξ Ἀπόλλωνος ἀφίκοιτο τῷ μακρῷ χρόνῳ, καὶ σύνθημα τοῖς φυλάττουσι τῆς γενέσεως γνώριμον παρασχὼν, κομίσαιτο τὰς δέλτους ἐν αἷς ἦσαν οἱ χρησμοί. τούτων δὲ προκατεσκευασμένων, ἔδει τὸν Σιληνὸν ἐλθόντα τοὺς χρησμοὺς ἀπαιτεῖν, ὡς Ἀπόλλωνος παῖδα· τοὺς δὲ συμπράττοντας τῶν ἱερέων ἐξακριβοῦν ἕκαστα, καὶ διαπυνθάνεσθαι περὶ τῆς γενέσεως. τέλος δὲ πεπεισμένους δῆθεν, ὡς Ἀπόλλωνος υἱῷ δεῖξαι τὰ γράμματα· τὸν δὲ ἀναγνῶναι πολλῶν παρόντων, ἄλλας τε μαντείας, καὶ ἧς ἕνεκα πλάσσεται τὴν περὶ τῆς βασιλείας, ὡς ἄμεινον εἴη καὶ λῷον Σπαρτιάταις ἐκ τῶν ἀρίστων πολιτῶν αἱρουμένοις τοὺς βασιλέας. ἤδη δὲ τοῦ Σιληνοῦ μειρακίου γεγονότος καὶ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἥκοντος, ἐξέπεσε τοῦ δράματος ὁ Λύσανδρος, ἀτολμίᾳ τῶν ὑποκριτῶν καὶ συνεργῶν ἑνός, ὡς ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔργον ἦλθεν, ἀποδειλιάσαντος καὶ ἀναδύντος. οὐ μὴν ἐφω-

ράθη

ἐχέτω καὶ τοῦ Λυσάνδρου ζῶντος οὐδὲν, ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευτήν. Dolendum ſanè non addidiſſe ulterius Plutarchum, quanam ex cauſa ac quomodo fraus hæc demum detecta fuit. Dum de Lyſandro loquor, omittere nequeo & hoc ſequens, quod de eodem apud eundem exſtat Plutarchum:

Ἦν δὲ Διοπείθης, ἀνὴρ χρησμολόγος, ἐν Σπάρτῃ, μαντειῶν τε παλαιῶν ὑπόπλεως, καὶ δοκῶν περὶ τὰ θεῖα σοφὸς εἶναι καὶ περιττός. οὗτος οὐκ ἔφη θεμιτὸν εἶναι χωλὸν γενέσθαι τὸν Λακεδαίμονος βασιλέα· καὶ χρησμὸν ἐν τῇ δίκῃ τοιοῦτον ἀνεγίνωσκε.

Φράζεο δὴ Σπάρτη, καίπερ μεγάλαυχος ἐοῦσα,
Μή σε θεν ἀρτίποδος βλάψῃ χωλὴ βασιλεία.
Δηρὸν γὰρ νοῦσοι σε κατασχήσουσιν ἄελπτοι,
Φθισιβρότου τ' ἐπὶ κῦμα κυλινδόμενον πολέμοιο.

Πρὸς ταῦτα Λύσανδρος ἔλεγεν, ὡς εἰ πάνυ φοβοῖντο τὸν χρησμὸν οἱ Σπαρτιᾶται, φυλακτέον αὐτοῖς εἴη τὸν Λεοντυχίδην. οὐ γὰρ εἰ προσπταίσας τις τὸν πόδα βασιλεύοι, τῷ θεῷ διαφέρειν, ἀλλ' εἰ μὴ γνήσιος ὢν μηδὲ Ἡρακλείδης, τοῦτο τὴν χωλὴν εἶναι βασιλείαν.

Sed Diopites erat Spartæ vir Fatidicus, qui veteres Sortes tenebat, habebaturque in rebus Divinis ſapiens & doctus. Hic perhibebat neſas eſſe, quenquam regnare Lacedæmone claudum, atque Oraculum in Judicio hoc recitavit:

Tu, quamvis animo tumeas, ô Sparta, ſuperbo,
Te rectam pedibus prorſus circumſpice, claudum
Ne lædat regnum. Longi te namque labores
Et ſubiti cingent, Martiſque agitaberis undis.

Ad ea reſpondit Lyſander: ſi Oraculum hoc magnopere Spartiatæ religioni haberent, vitandum iis Leontychidem. Neque enim ſi is qui offendiſſet pedem regnaret, id Deum laborare: verum ſi adulterinus & alienus foret ab Herculis gente, hoc claudum regnum eſſe. Quo vitio laborare Leontychidem oſtendebat Ageſilaus.

Verum

Verum addamus hisce quæ habet idem ille Plutarchus de Alcibiade, in vita Niciæ, ubi hoc modo loquitur: *Atqui multa dira etiam à Sacerdotibus adversus susceptam expeditionem memorantur obnuntiata. Sed alios habuit Alcibiades Vates, atque ex vetustis quibusdam vaticiniis magnum decus prænuntiavit Athenienses ex Sicilia deportaturos. Legatos quoque subornaverat, qui ab Jove Ammone reversi fuerant cum Sortibus, quibus significabatur capiendos ab Atheniensibus omnes Syracusanos. Adversa vero verentes malè ominari occulebant.*

Καίτοι λέγεται πολλὰ καὶ παρὰ τῶν ἱερέων ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὴν στρατείαν· ἀλλ' ἑτέρους ἔχων μάντεις ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐκ δή τινων λογίων προύφερε παλαιῶν, μέγα κλέος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ Σικελίας ἔσεσθαι. καὶ θεοπρόποι τινὲς αὐτῷ παρ' Ἄμμωνος χρησμὸν κομίζοντες ὡς λήψονται Συρακουσίους ἅπαντας Ἀθηναῖοι. τὰ δ' ἐναντία, φοβούμενοι δυσφημεῖν, ἔκρυπτον.

Videmus sanè ex talibus exemplis, quam meritò suspecta fuerint Oracula hominibus, qui non nimium obesæ naris hinc de cæteris conjecturam faciebant. Hinc, ut Demosthenes de Pythia questus fuerat eam φιλιππίζειν. [Cujus dicti occasionem ac causam non obscure nobis indicat, ille qui, in Oratione suâ contra Ctesiphontem in Demosthene omnia, & omnibus modis, culpare atque obtrectare conatur, Æschines; hisce verbis: Οὐχ ἱκανὸν ἦν τὸ τοῖς μυστηρίοις φανὲν σημεῖον φυλάξασθαι ἡ τῶν μυστῶν τελευτή; οὐ περὶ τούτων Ἀμυνιάδης μὲν προὔλεγεν εὐλαβεῖσθαι, καὶ πέμπειν εἰς Δελφοὺς ἐπερησομένους τὸν θεὸν, ὅ, τι χρὴ πράττειν, Δημοσθένης δὲ ἀντέλεγε, φιλιππίζειν τὴν Πυθίαν φάσκων, ἀπαίδευτος ὢν, καὶ ἀπολαύων καὶ ἐμπιμεπλάμενος τῆς διδομένης ὑφ' ὑμῶν αὐτῶν ἐξουσίας; *Non satis valebat ad ostentum illud, quod Mysteriorum diebus significatum fuerat, præcavendum, mystarum interitus? Non Amyniades prædixerat ut & cave-*

caveremus, & certos homines, qui ab Apolline requirerent quid facto opus esset, Delphos mitteremus? non Demosthenes adversabatur? quum Pythiam cum Philippo facere diceret, homo omnis doctrinæ atque humanitatis expers, & hac, quam ei datis licentiâ immoderate perfruens, eâque se ad saturitatem explens atque ingurgitans.] Sic quoque Athenienses, teste Plutarcho in Nicia de eadem querebantur: ita enim ille: Οἱ δὲ ταῦτα μὲν ἔφασαν εἶναι Δελφῶν πλάσματα, πεπεισμένων ὑπὸ Συρακουσίων.

At hi [Athenienses] commenta hæc Delphorum dictitabant esse à Syracusanis corruptorum. Quod ni sæpius factum constitisset, non verisimile est, eos hæc ita publice asserere voluisse. * Quam parvi autem fecerint (imò neque id dissimulaverint) Principes & Magnates Oracula, si non pro placito respondissent, ostendam quoque; postquam ex Herodoto prius historiam, legi hîc dignissimam, adduxero.

Est autem ea quam habet lib. I. de Pactya, hisce verbis: Οἱ δὲ Κυμαῖοι ἔγνωσαν συμβουλῆς πέρι ἐς θεὸν ἀνῶσαι τὸ ἐν Βραγχίδῃσι· ἦν γὰρ αὐτόθι μαντήϊον ἐκ παλαιοῦ ἱδρυμένον, τῷ Ἴωνές τε πάντες καὶ Αἰολέες ἐώθεσαν χρέεσθαι. ὁ δὲ χῶρος οὗτος, ἐστὶ τῆς Μιλησίης ὑπὲρ Πανόρμου λιμένος. πέμψαντες ὦν οἱ Κυμαῖοι ἐς τοὺς Βραγχίδας θεοπρόπους, εἰρώτευν περὶ Πακτύην ὁκοῖόν τι ποιέοντες, θεοῖσι μέλλοιεν χαριεῖσθαι, ἐπειρωτῶσι δέ σφι ταῦτα χρηστήριον ἐγένετο, ἐκδιδόναι Πακτύην Πέρσῃσι. ταῦτα δὲ ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν οἱ Κυμαῖοι, ὁρμέατο ἐκδιδόναι· ὁρμεωμένου δὲ ταύτῃ τοῦ πλήθεος, Ἀριστόδικος ὁ Ἡρακλείδεω, ἀνὴρ τῶν ἀστῶν ἐὼν δόκιμος, ἔσχε μὴ ποιῆσαι ταῦτα Κυμαίους, ἀπιστέων τε τῷ χρησμῷ, καὶ δοκέων τοὺς θεοπρόπους οὐ λέγειν ἀληθέως. ἐς ὃ, τὸ δεύτερον περὶ Πακτύεω ἐπειρησόμενοι, ἤισαν ἄλλοι θεοπρόποι, τῶν καὶ Ἀριστόδικος ἦν.

* Revocet, quæso, Lect. heic etiam in memoriam, ea quæ ex Eusebii lib. VI. præparat. Euangelic. jam superiùs attuli, de fraudibus Antistitum, etiam suâ ætate detectis: & ex eorum propria confessione patefactis.

ἦν. ἀπικόμενος δὲ ἐς Βραγχίδας, ἐχρηστηριάζετο ἐκ πάντων Ἀριστόδικος ἐπειρωτῶν τάδε, Ὦναξ ἦλθε παρ' ἡμέας ἱκέτης Πακτύης ὁ Λυδὸς, φεύγων θάνατον βίαιον πρὸς Περσέων· οἱ δέ μιν ἐξαιτέονται, προεῖναι κελεύοντες Κυμαίους. ἡμεῖς δὲ δειμαίνοντες τὴν Περσέων δύναμιν, τὸν ἱκέτην ἐς τόδε οὐ τετολμήκαμεν ἐκδιδόναι, πρὶν ἂν τὸ ἀπὸ σεῦ ἡμῖν δηλωθῇ ἀτρεκέως ὁκότερα ποιέωμεν. ὁ μὲν ταῦτα ἐπειρώτα· ὁ δὲ αὖτις τὸν αὐτόν σφισι χρησμὸν ἔφαινε, κελεύων ἐκδιδόναι Πακτύην Πέρσῃσι. πρὸς ταῦτα ὁ Ἀριστόδικος ἐκ προνοίης ἐποίεε τάδε· περιιὼν τὸν νηὸν κύκλῳ, ἐξαιρέει τοὺς στρουθοὺς καὶ ἄλλα ὅσα ἦν νενοσσευμένα ὀρνίθων γένεα ἐν τῷ νηῷ. ποιεῦντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα, λέγεται φωνὴν ἐκ τοῦ ἀδύτου γενέσθαι, φέρουσαν μὲν πρὸς τὸν Ἀριστόδικον, λέγουσαν δὲ τάδε, Ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τί τάδε τολμᾷς ποιέειν; τοὺς ἱκέτας μου ἐκ τοῦ νηοῦ κεραΐζεις; Ἀριστόδικον δὲ οὐκ ἀπορήσαντα, πρὸς ταῦτα εἰπεῖν, Ὦναξ, αὐτὸς μὲν οὕτω τοῖσι ἱκέτῃσι βοηθέεις, Κυμαίους δὲ κελεύεις τὸν ἱκέτην ἐκδιδόναι; τὸν δὲ αὖτις ἀμείψασθαι τοῖσδε, Ναὶ κελεύω, ἵνα γε ἀσεβήσαντες θᾶσσον ἀπόλησθε, ὡς μὴ λοιπὸν περὶ ἱκετέων ἐκδόσιος ἔλθητε ἐπὶ τὸ χρηστήριον.

Deinde Mazares nuntios Cumam misit qui Pactyan reposcerent. Cumæi verò consilio inito statuerunt ad Deum apud Branchidas referendum, quid facto opus esset. Erat enim illic Oraculum pervetustum quo Æoles Ionesque communiter uti consueverant. Oraculum hoc in Milesiorum agro est situm, supra Panormum portum. Missis igitur ad Branchidas, consultoribus, rogabant, quidnam facientes hac in re Deo gratificaturi essent. Consulentibus respondebatur, Pactyan Persis esse permittendum. Quæ quum relata audirent Cumæi, Pactyan tradere decreverant. Quum autem vulgus hoc decrevisset, Aristodicus Heraclidis filius, vir inter cæteros Cumæos clarus, seu Oraculo parum fidens, sive ipsos Consultores Oraculi responsum non rectè proferre existimans, constanter obstabat, quominus Oraculo Cumæi obtemperarent. Unde factum est, ut iterum de Pactya

Pactya interrogaturi alii mitterentur Sacerdotes consultores, inter quos ipse quoque Aristodicus erat. Hi quum ad Branchidas pervenissent, unus ex omnibus Aristodicus consulebat Oraculum, sciscitans in hæc verba: ô Rex, venit ad nos supplex Pactyas Lydus, mortem fugiens violentam; Persæ, eundem repetentes, jubent Cumæos hominem dimittere. Nos Persarum potentiam formidantes, tamen supplicem nondum reddere ausi sumus, donec intelligeremus ex te indubitatò, quid facere nos conveniret. Hunc in modum sciscitanti Aristodico, idem rursus respondebatur, quod priores retulerant nempe Pactyan Persis permittendum. Post hæc Aristodicus tale quippiam de industria aggreditur: Templum circumiens passeres aliasque aviculas, quæ forte in Templo illic nidulabantur, è nidis exemit. Quæ quum ille faceret, memorant vocem ex adyto auditam, quæ ad Aristodicum ferretur, atque hujusmodi quadam sonaret: hominum scelestissime, quæ libido te adegit, ut auderes meos supplices diripere? Aristodicum nihil dubitasse ad hunc modum respondere: Tune Rex, sic auxilium fers supplicibus, & Cumæos jubes supplicem Pactyan tradere Persis? Cui Deus respondens, equidem, inquit, jubeo ut impii malè pereatis, neque deinde Oraculum hoc de reddendis vestris supplicibus lacessatis.

Videmus hic clarè, Antistites per Aristodicum confusos nihil habuisse quod responderent; ideoque, ut ille, cum sociis, in malam rem abiret jussisse: quasi Deus ille, seu Diabolus, qui sane novisse debuerat, quo animo Aristodicus avicularum nidos ita turbarat, hoc jussisset. Sed & Aristodicum talia jam antea suspicatum, imò forsan & aliis exemplis motum prætensisse, adeoque non solùm se secundis consultoribus immiscuisse, verum & ipsum pro cæteris onus hoc (Deum consulendi) suscepisse, satis clare mihi constare videtur, ex histo-

hiſtoriæ hujus circumſtantiis: ac præterea quidem præcipuè, quod ſolos Mileſios ex cunctis Ionibus cum Cyro fœdus pepigiſſe probe noſſet.

Ut autem in Templis Fatidicis fallebant incautos ingenui iſti Antiſtites ac Prophetæ; Sic quoque per verſus Fatidicos, ſive Sortes carmine conſcriptas, conſultores ſuos ludebant Sortilegi. Quod idem ille Herodotus nos docet libro 7. ſub initium, hoc modo: *Deinde ii Piſiſtratidæ qui Suſa adſcenderant, tum eadem verba habuerunt quæ Aleuadæ, tum vero prætendebant, quem ſecum habebant, Onomacritum Athenienſem Sortilegum & Muſæi Sortium ediſſertatorem. Adſcenderant enim [cum ipſo] poſtquam poſt inimicitias cum eo denuò in gratiam redierant. Nam Onomacritus ab Hipparcho Piſiſtrati filio Athenis fuerat ejectus, quod à Laſo Hermionenſi manifeſto deprehenſus fuiſſet, inter Muſæi Sortes hanc etiam inſeruiſſe, fore ut inſulæ Lemno adjacentes mari ſubmergerentur. Ob id Hipparchus hominem ejecerat, quum familiariſſime illo antea uteretur. Tunc autem quum unà cum illis [Suſa] adſcendiſſet, quoties in conſpectum Regis veniebat, Piſiſtratidis honorifice de ipſo loquentibus, aliqua ex illis Oraculis recitabat. Ex quibus ea quæ cladem Barbaro portendebant, tacebat, & contra fauſtiſſima quæque excerpebat: nimirum in fatis eſſe ut Helleſpontus à viro Perſa ponte jungeretur, & ad expeditionem illam pertinentia recenſens. Hic igitur Oracula commemorando cum Rege agebat: Piſiſtratidæ vero & Aleuadæ ſuas ſententias proferendo.*

Καὶ δὴ καὶ πρὸς τούτοισι ἔπι πλέον προσωρέγοντο οἱ ἔχοντες Ὀνομάκριτον, ἄνδρα Ἀθηναῖον, χρησμολόγον τε καὶ διαθέτην χρησμῶν τῶν Μουσαίου. ἀνεβεβήκεσαν γὰρ τὴν ἔχθρην προκαταλυσάμενοι. ἐξηλάσθη γὰρ ὑπὸ Ἱππάρχου τοῦ Πεισιστράτου ὁ Ὀνομάκριτος ἐξ Ἀθηνέων, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλοὺς ὑπὸ Λάσου τοῦ Ἑρμιονέος ἐμποιέων ἐς τὰ Μουσαίου χρησμὸν, ὡς αἱ ἐπὶ Λήμνου ἐπικείμεναι νῆσοι ἀφανιζοίατο κατὰ τῆς

τῆς θαλάσσης· διὸ ἐξέλασέ μιν ὁ Ἵππαρχος, πρότερον χρεώμενος τὰ μάλιστα· τότε δὲ συναναβὰς, ὅκως ἀπίκοιτο ἐς ὄψιν τὴν βασιλῆος, λεγόντων τῶν Πεισιστρατιδέων περὶ αὐτοῦ σεμνοὺς λόγους, κατέλεγε τῶν χρησμῶν. εἰ μέν τι ἐνέοι σφάλμα φέρον τῷ βαρβάρῳ, τῶν μὲν ἔλεγε οὐδὲν, ὁ δὲ τὰ εὐτυχέστατα ἐκλεγόμενος, ἔλεγε τόν τε Ἑλλήσποντον ὡς ζευχθῆναι χρεὼν εἴη ὑπ᾽ ἀνδρὸς Πέρσεω, τήν τε ἔλασιν ἐξηγεόμενος. οὗτός τε δὴ χρησμῳδέων προσεφέρετο, καὶ οἵ τε Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ Ἀλευάδαι γνώμας ἀποδεικνύμενοι.

Ex qua, de Onomacrito, historia videmus artes atque imposturas horum Divinatorum Sortilegorum: ut qui vel insererent Sortibus, sive versibus Fatidicis Vatum, ea quibus movere aut spe aut timore aliove affectu se posse sperarent; vel ea producerent ac decantarent, quæ fausta consultoribus videbantur; quæ infausta verò, reticerent ac supprimerent. Non enim ullum mihi dubium est, quin & in cæteris Oraculis, sive Sybillinis, sive aliis, frequenter admodum idem fictitatum fuerit. Etiamsi vanis hujusmodi artificiis, nulli cordatiori ullam unquam spem aut metum, lætitiam aut terrorem injecerint.

Quum igitur talia, atque hujusmodi multa alia, experti essent ac perspicerent satis homines Politici; quis miretur eos tam parvi sæpe fecisse Oraculorum responsa; ut si non è re sua esset, quod responsum fuerat, ii aut pro parte tantum, aut omninò non, iis obedirent. Quod patet ex hisce sequentibus exemplis: quorum primum nobis dat Herodotus, lib. VII. hoc modo: Οἱ δὲ συνωμόται Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ Πέρσῃ, μετὰ τὴν ἀπόπεμψιν τῶν κατασκόπων, δεύτερα ἔπεμπον ἐς Ἄργος ἀγγέλους. Ἀργεῖοι δὲ λέγουσι τὰ κατ᾽ ἑωυτοὺς γενέσθαι ὧδε, πυθέσθαι γὰρ αὐτίκα κατ᾽ ἀρχὰς τὰ ἐκ τοῦ βαρβάρου ἐγειρόμενα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. πυθόμενοι δὲ καὶ μαθόντες ὡς σφέας οἱ Ἕλληνες πειρήσονται

προσλαμβάνοντες ἐπὶ τὸν Πέρσην, πέμψαι θεοπρόπους ἐς Δελφοὺς, τὸν θεὸν ἐπειρησομένους ὥς σφι μέλλει ἄριστον ποιεῦσι γενέσθαι. νεωστὶ γάρ σφεων τεθνάναι ἑξακισχιλίους ὑπὸ Λακεδαιμονίων καὶ Κλεομένεος τοῦ Ἀναξανδρίδεω. τῶνδε δὴ εἵνεκα πέμπειν. τὴν δὲ Πυθίην ἐπειρωτῶσι αὐτοῖσι ἀνελεῖν τάδε,

Ἐχθρὲ περικτιόνεσσι, φίλ᾽ ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Εἴσω τὸν προβόλαιον ἔχων, πεφυλαγμένος ἧσο,
Καὶ κεφαλὴν πεφύλαξο· κάρη δὲ τὸ σῶμα σαώσει.

Ταῦτα μὲν τὴν Πυθίην χρῆσαι πρότερον. μετὰ δὲ, ὡς ἐλθεῖν τοὺς ἀγγέλους ἐς δὴ τὸ Ἄργος, εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸ βουλευτήριον, καὶ λέγειν τὰ ἐντεταλμένα, τοὺς δὲ πρὸς τὰ λεγόμενα ὑποκρίνεσθαι ὡς ἕτοιμοί εἰσι Ἀργεῖοι ποιέειν ταῦτα, τριήκοντα ἔτεα εἰρήνην σπεισάμενοι Λακεδαιμονίοισι, καὶ ἡγεόμενοι κατὰ τὸ ἥμισυ πάσης τῆς συμμαχίης. καί τοι κατά γε τὸ δίκαιον γίνεσθαι τὴν ἡγεμονίην ἑωυτῶν, ἀλλ᾽ ὅμως σφι ἀποκρίνασθαι, καίπερ ἀπαγορεύοντός σφι τοῦ χρηστηρίου μὴ ποιέεσθαι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμαχίην· σπουδὴν δὲ ἔχειν σπονδὰς γενέσθαι τριηκονταέτιδας, καίπερ τὸ χρηστήριον φοβεομένοισι.

Post quorum reditum Græci qui contra Persam conjurarant nuntios iterum Argos miserunt; quibus Argivi responderunt, se ita egisse. Quum jam inde ab initio audivissent, quæ Barbarus adversus Græciam moliretur, & fore animadvertissent, ut Græci ipsos nihilominus quam cæteros adversus Persam assumerent, se Delphos misisse qui Deum consulerent, quid sibi optime facientibus esset eventurum (nuper enim sex millia suorum fuisse interempta à Lacedæmoniis & Cleomene Anaxandridæ filio, eâque de causa se misisse,) & iis qui missi fuerant interrogantibus, sic Pythiam respondisse:

Finitimis invise, Deis dilecte beatis,
Interius tutamen habens, impune maneto,
Et tutare caput: nam membra tuebitur illud.

Hæc illis Pythia prius responderat. Postea vero quam nuntii Argos venerunt Senatumque ingressi mandata retulerunt, Argivi responderunt ad ea quæ dicebantur,

tur, se promptos esse in triginta annos pacificare cum Lacedæmoniis; percusso fœdere: sed ea conditione, ut dimidium Imperii penes se esset. Quamquam enim jus imperandi ipsorum esset, tamen dimidio imperii se esse contentos. Hoc ajebant suum Senatum respondisse, QUAMVIS DISSUADENTE ORACULO *Societatem contrahere cum Græcis, quod etsi formidarent, tamen properare ut fœdus triginta annorum feriretur, &c.*

Secundum habemus apud eundem Herodotum lib. V. Αἰγινῆται δὴ ἐδήιουν τῆς Ἀττικῆς τὰ παραθαλάσσια καὶ Ἀθηναίοισι ὁρμημένοισι ἐπ' Αἰγινήτας στρατεύεσθαι, ἦλθε μαντήιον ἐκ Δελφῶν, ἐπισχόντας ἀπὸ τοῦ Αἰγινητέων ἀδικίου τριήκοντα ἔτεα, τῷ ἑνὶ καὶ τριηκοστῷ, Αἰακῷ τέμενος ἀποδέξαντας, ἄρχεσθαι τοῦ πρὸς Αἰγινήτας πολέμου· καί σφι χωρήσειν τὰ βούλονται. ἢν δὲ αὐτίκα ἐπιστρατεύωνται, πολλὰ μὲν σφέας ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου πείσεσθαι, πολλὰ δὲ καὶ ποιήσειν· τέλος μέντοι καταστρέψεσθαι. ταῦτα ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, τῷ μὲν Αἰακῷ τέμενος ἀπέδεξαν τοῦτο τὸ νῦν ἐπὶ τῆς ἀγορῆς ἵδρυται· τριήκοντα δὲ ἔτεα οὐκ ἀνέσχοντο, ἀκούσαντες ὅκως χρεὸν εἴη ἐπισχεῖν πεπονθότας ὑπ' Αἰγινητέων ἀνάρσια.

Qui [Æginetæ] quum maritima Atticæ vastarent, Athenienſesque adversus Æginam expeditionem inirent, advenit è Delphis Oraculum, ut ab Æginetis lædendis triginta annos abstinerent, tricesimo anno, quum fanum Æaco dicassent, bellum cum Æginetis inchoarent, ad votum eis re successurâ. Sin bellum continuò inferrent, fore ut interea multa detrimenta acciperent & inferrent, sed ad extremum ipsi subigerentur. Hoc Oraculum ad se Athenienses allatum ubi audiere, eatenus (NB.) *ei obtemperandum censuerunt ut Æaco fanum dicarent, quod nunc in foro exstructum visitur. Sed annos triginta non abstinuerunt, quum audissent sibi esse abstinendum passis hostilia ab Æginetis.*

Videmus ex hisce, usos in rem suam politicos Oraculis. At si non pro voto aut voluntate respondissent, iis minimè paruisse; aut solum in quantum ipsis id conduceret: Si autem credidissent hi homines, Divina hæc revera fuisse responsa Deorumque monita, minas, ac promissa: minimè verisimile est eos tam parum fuisse Oraculis obedientes. Notandum autem simul, in transitu, in responso de Æginetis dato Atheniensibus; rem prædictam ab Oraculo eum non habuisse exitum quem Pythia futurum cecinerat. Sed hujusmodi casus quotidie experiebantur. Atque hinc maximus Oraculorum apud cordatiores contemptus.

Ut autem parvi admodum sæpe faciebant Oracula vel celebratissima, sic minimè curabant Haruspicinam, Auguria, cæteraque Divinationum genera.

De Cæsare hinc Suetonius, cap. 59:

Ne religione quidem ullâ à quoquam incepto absterritus unquam vel retardatus est. Cum immolanti aufugisset hostia, profectionem adversus Scipionem & Jubam [quos quoque devicit] *non distulit. Prolapsus etiam in egressu navis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. Ad eludendas autem Vaticinationes, quibus felix & invictum in ea provincia fataliter Scipionum nomen ferebatur, despectissimum quendam ex Corneliorum genere, cui ad opprobrium vitæ salutioni cognomen erat, in castris secum habuit.*

Noverat sane vir acutissimus simul & fortissimus Augures, qui semper erant è præcipuis civibus, maximæque apud vulgus auctoritatis; dum essent factionis Pompejanæ, omnia fingere ut ipsum, aut saltem eos qui suarum partium erant, ab incœptis deterrerent, & sic suis auxiliarentur partibus: ac sæpius ipse hujusmodi divinationes inanes ac falsas deprehenderat.

De

De Flaminio Consule Plutarchus ita, in vitâ Marcelli: Οἱ δὲ περὶ ταῖς ὑπατικαῖς ψηφοφορίαις παραφυλάττοντες οἰωνοὺς ἱερεῖς, διεβεβαιοῦντο μοχθηρὰς καὶ δυσόρνιθας αὐτοῖς γεγονέναι τὰς τῶν ὑπάτων ἀναγορεύσεις. εὐθὺς οὖν ἔπεμψεν ἡ σύγκλητος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον γράμματα, Καλοῦσα καὶ μεταπεμπομένη τοὺς ὑπάτους, ὅπως ἀνελθόντες, ᾗ τάχιστα τὴν ἀρχὴν ἀπείπωνται, καὶ μηδὲν ὡς ὕπατοι φθάσωσι πρᾶξαι πρὸς τοὺς πολεμίους. ταῦτα δεξάμενος τὰ γράμματα Φλαμίνιος, οὐ πρότερον ἔλυσεν, ἢ μάχῃ συνάψας τρέψασθαι τοὺς βαρβάρους, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπιδραμεῖν.

Comitiis autem Consularibus vitio creatos Consules Augures obnuntiaverunt. Extemplo igitur misit in castra Senatus literas, quibus Consules accersiverunt & revocaverunt Romam, ut Consulatu se primo quoque tempore abdicarent nec quicquam pro imperio adversus hostes gererent [quippe omnia hac de causa infausti fore eventus] *Eas allatas non prius Flaminius, quam fusis fugatisque barbaris, fines eorum esset depopulatus solvit.*

De Papyrio memorabilia admodum sunt, quæ narrat Titus Livius, Historiar. lib. x. hisce verbis: *L. Papyrius jam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit; sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste. Opus esse & illum quanta maxima vi posset Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. Diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit; approbare collegam consulta referens.*

Ac paucis interjectis.

Tertia Vigilia noctis, jam relatis literis à collegâ. Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. NULLUM ERAT GENUS HOMINUM IN CASTRIS INTACTUM CUPIDITATE PUGNÆ; DUX MILITUM, MILES

DUCIS ARDOREM SPECTABAT. *Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererant, pervenit. Nam quum pulli non pascerentur, pullarius Auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum Consuli nunciavit. Consul lætus auspicium egregium esse, & Diis auctoribus rem gesturos, pronuntiat; signumque pugnæ proponit.*

Ac paulò pòst:

Dum his intentus Imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio ejus diei, exauditaque ex equitibus Romanis; qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos spernentem, natus, rem inquisitam, ne quid incompertum deferret ad Consulem, detulit. Cui ille, Tu quidem macte virtute diligentiâque esto: Cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit. Mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auspicium est. Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promovent & Samnites signa, insequitur acies ornata armataque, ut hostium etiam magnificum spectaculum esset. Priusquam clamor tolleretur concurreretur que, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit, quod ubi Consuli nunciatum est, Dii in prælio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Consulem hæc dicentem, corvus voce clarâ occinuit; quo lætus Augurio Consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse Deos, signa canere & clamorem tollere jussit.

Quis credat ab hostibus hunc *Pullarium*, & non ab aliquo ex Romanorum exercitu, suggestu ipsius Papyrii, transfixum concidisse: tum ut sic vindictam consequeretur ab eo qui aut nimis temere rem ipse effutierat, aut nimis incautè aliis præsentibus (ac quibuscum ipsi non bene conveniebat) istud

iſtud ſolſtitium tripudium, quæque ad ipſum pertinebant, inſtituerat: tum ut ſic & ejus mortem inopinam, apud ſtupidiores ſaltem, ac commune vulgus, (eoſque præſertim, qui in tam tumultuario exercitus ſtatu, nimis procul diſtantes, non ita ſtatim penetrare poterant rei geſtæ veritatem,) in bonum omen atque exercitui ſalutare converteret.

Nec crediderim ego, magis miraculo, quam artificio Conſulis emiſſum corvum (de quo mentio) augurium feciſſe. *Pullarii* ſanè hi multa ludere ac fingere poterant, quibus ſuperſtitioſum vulgus, imò & quandoque ipſos Principes, Duces, aut Imperatores exercituum decipere valerent: præſertim ſi ſoli Auſpiciis intereſſent: quod quandoque contingebat; uti ex præcedenti exemplo patere videtur, ac liquido patet ex ſequentibus: Sic enim Livius, lib. 9. *Quibus Papyrius ait: Auſpicia ſecunda eſſe, Tarentini,* Pullarius *nunciat. Litatum præterea eſt egregie, &c.* Et libro 41. *Super tam evidentem triſtis Ominis eventum & ex* Pullario *auditum eſt, vitium in Auſpicio eſſe.* Ex Plutarchi Marcello idem manifeſtum fit, item ex aliis. Quæ ſolitariæ obſervationes merito erant cordatioribus ſuſpectæ: Unde & in Haruſpicina (quæ qualis fuerit quoque & Cicero nobis indicat, & ex aliis notum ſatis eſt) id vetuit Tiberius: qui teſte Suetonio cap. 63. *Haruſpices ſecreto ac ſine teſtibus conſuli vetuit.*

De Haruſpicibus ſolis exta conſulentibus (ſaltem abſente Conſultore) exemplum habemus in Curtio: qui libro VII. *Mos erat Aruſpicibus, exta ſine Rege ſpectare, & quæ portenderentur referre.* Ac paulò pòſt: *Cum omnes à tam præcipiti conſilio Regem deterrere cœperunt. Erygius maxime, qui haud ſanè auctoritate proficiens apud obſtinatum animum, ſuper-*

ſuperſtitionem, cujus potens non erat Rex, incutere tentavit, dicendo, Deos quoque obſtare conſilio: magnumque periculum ſi flumen tranſiſſet, oſtendi. Intranti Frigyo tabernaculum Regis Ariſtander occurrerat, triſtia exta fuiſſe ſignificans. Hæc ex Vate comperta Erigyus nuntiabat. Quo inhibito, Alexander non irâ ſolum, ſed etiam pudore confuſus, quod ſuperſtitio quam celaverat, detegebatur. Ariſtandrum vocari jubet. Qui ut venit, intuens eum, Non Rex, inquit, ſed privatus ſum. Sacrificium ut faceres mandavi. Quid eo portenderetur, cur apud alium quam me profeſſus es? Erygius arcana mea & ſecreta, te prodente, cognovit. Quem certum, Mehercule, habeo extorum interpretem metu ſuo. Tibi autem ſæpius quam poteſt, denuntio, ipſe mihi indices, quid ex extis cognoveris, ne poſſis inficiari dixiſſe quæ dixeris. Ille exanguis attonitoque ſimilis ſtabat, per metum etiam voce ſuppreſſa. Tandemque eodem metu ſtimulante, ne Regis exſpectationem moraretur; MAGNI, INQUIT, LABORIS, NON IRRITI DISCRIMÈN INSTARE PRÆDIXI. *Nec me mea ars quam benevolentia magis perturbat. Infirmitatem valetudinis tuæ video: & quantum in te uno ſit ſcio. Vereor ne non præſenti fortunæ tuæ ſufficere poſſis. Rex juſſum confidere felicitati ſuæ remiſit. Sibi enim ad alia gloriam concedere Deos. Conſultanti deinde* CUM IISDEM, *quonam modo flumen tranſirent, ſupervenit Ariſtander, non alias lætiora exta vidiſſe ſe affirmans, utique prioribus longe diverſa: tum ſollicitudinis cauſas aperuiſſe, nunc proſus egregiè litatum eſſe.* Quis non videt quoque, Ariſtandrum ſe heic Alexandri voluntati, qui deſiderabat Omina felicia, ut cæteros Duces ac milites animaret, accommodaſſe; atque hinc, inſpectis denuò extis, cuncta felicia ac fauſta annuntiaſſe. Itane tantillo temporis ſpatio, atque ob indignantem Alexandrum, mutata

tata fuerint exta, ut post tam infelicia jam cuncta felicissima præmonstrarent?

Sed audiamus hic quæso, rursus Ciceronem: qui lib. 2. de Divinatione, ubi de Haruspicina disserit, inter alia ita loquitur: *Illud verò multò etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: [Chrysippo, Antipatro, Posidonio] cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum immutationem, ut aut absit aliquid aut supersit: Deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam crede, ne Aniculæ quidem existimant. An censes, eundum vitulum si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: Sin alius cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio, subitone fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostiis diligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cùm enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sæpè pulcherrimè. Ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subita facta est Deorum tanta placatio? Sed affers in tauri opimi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse, tum interiisse cor, cùm immolaretur. Qui fit, ut alterum intelligas, sine corde non posse bovem vivere: alterum non videas, cor subitò non potuisse nescio quò avolare? ego non possum vel nescire quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis exile, & exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò, quid habes, quare putes, si paulò ante cor fuerit in tauro opimo, subitò id in ipsa immolatione interiisse? an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? Urbem Philosophiæ, mihi crede, proditis, dum Castella defenditis. Nam dum Haruspicinam veram esse vultis, Physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis jam abscedet,*

 simul

simul ac molam, & vinum insperseris, Deus id eripiet, vis aliqua conficiet aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. Quis hoc Physicus dixit unquam? Haruspices dicunt. His igitur quam Physicis, potius credendum existimas? Quid cum pluribus Diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? Quæ autem inconstantia Deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cùm fortuitò hostiæ adducantur, alia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia?

Hinc, qui in exercitu Cæsaris versabantur Haruspices, erant longe Sapientiores iis, qui Pompejo aderant, ac magis Politici, (nisi velis istos ex mandato Pompeji responsa sua dedisse) quod patet ex exemplo, quod habemus apud Plutarchum, in J. Cæsaris vita: Ποιουμένῳ δὲ καθαρμὸν αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ θύσαντι τὸ πρῶτον ἱερεῖον, εὐθὺς ὁ μάντις ἔφραζε, τριῶν ἡμερῶν μάχῃ κριθήσεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. ἐρομένου δὲ τοῦ Καίσαρος εἰ καὶ περὶ τοῦ τέλους ἐνορᾷ τι τοῖς ἱερείοις εὔσημον, Αὐτὸς ἂν (ἔφη) σὺ τοῦτο βέλτιον ὑποκρίναιο σεαυτῷ. μεγάλην γὰρ οἱ θεοὶ μεταβολὴν καὶ μετάστασιν ἐπὶ τὰ ἐναντία τῶν καθεστώτων δηλοῦσιν. ὥστε, εἰ μὲν εὖ πράττειν ἡγῇ σεαυτὸν ἐπὶ τῷ παρόντι, τὴν χείρονα προσδόκα τύχην· εἰ δὲ κακῶς, τὴν ἀμείνονα.

Lustranti exercitum, & primam hostiam immolanti nunciavit Aruspex, intra triduum pugna cum hostibus decreturum. Exquirente Cæsare, ecquid in extis boni portenti de exitu consideraret: Rectius, inquit, tute tibi de eo respondeas. Mutationem enim Dii vicissitudinemque in diversa grandem status præsentis præsagiunt. Itaque si res tuas ducis in præsentia lætas, infestiorem fortunam exspecta: sin tristiores, lætiorem.

No-

Noverat autem optimè Aruspex ille, quo in statu res essent tunc Cæsaris; quibusque angustiis premeretur, ac necessitate pugnandi. Accommodabat igitur responsa sua rei præsenti, atque ambiguo simul eventui, quo in pessimum statum, à nequaquam optimo potuerat redigi Cæsar.

Sed revertamur denuò ad exemplum nostrum è Curtio allatum. Dubitetne igitur quisquam non nimis obtusi ingenii, Aristandrum hunc in gratiam Macedonum annuntiasse Erygio tristia fuisse exta? eundemque metu Alexandri, qui ipsum tam acriter increpaverat, cujusque iram noverat tam periculosam subditis, mutatum, postea omnia læta ac fausta promisisse? At Alexander talibus, in rem suam cum essent, utebatur; Sin contra, respuebat. Docet id exemplum sequens, quod ab eodem Curtio lib. IX. adducitur: *Jam admovebat Rex, cum Vates monere eum cœpit, ne committeret, aut certè differret obsidionem: vitæ ejus periculum ostendi. Rex Demophoonta (is namque Vates erat) intuens, si quis, inquit, te arti tuæ intentum & exta spectantem sic interpellet, non dubitem quin incommodus ac molestus videri tibi possit. Et cum ille ita prorsus futurum respondisset: Censesne, inquit, tantas res, non pecudum fibras, ante oculos habenti, ullum esse majus impedimentum, quam Vatem superstitione captum?*

Noverat quippe Rex ipsorum artes ac fraudes, ideoque utebatur iis, si militibus suis per ipsas animos addere metusque demere posse putaret. Tum enim Vatibus quam maxime utebatur. Ostendit hoc historia illa, quam narrat Curtius, lib.4. cap.10. in hunc modum: *Biduo ibi Rex stativa habuit; in proximum deinde pronuntiari jussit. Sed prima fere vigiliâ, Luna deficiens primùm nitorem sideris sui condidit: deinde, sanguinis colore suffuso, lumen omne fœdavit, sollicitisque sub ipsum tanti discriminis casum*

ingens

ingens religio, & ex eâ formido quædam incussa est. Diis invitis in ultimas terras trahi se querebantur. Jam nec flumina posse adiri, nec sidera pristinum præstare fulgorem. Vastas terras, deserta omnia occurrere; in unius hominis jactationem tot millium sanguinem impendi: Fastidio esse patriam, abdicari Philippum patrem, cœlum vanis cogitationibus peti. Jam pro seditione res erat, cum ad omnia interritus, duces, principesque militum, frequentius adesse prætorio; Ægyptiosque Vates, quos cœli ac Siderum peritissimos esse credebat, quid sentirent, expromere jubet. At illi, (NB.) *qui satis scirent, temporum orbes implere destinatas vices, Lunamque deficere, cum terram subiret, aut sole premeretur,* RATIONEM QUIDEM IPSIS PERCEPTAM NON EDOCENT VULGUS: CÆTERUM AFFIRMANT, SOLEM GRÆCORUM, LUNAM ESSE PERSARUM: QUOTIES ILLA DEFICIAT, RUINAM STRAGEMQUE ILLIS GENTIBUS PORTENDI. VETERAQUE EXEMPLA RECENSENT *PERSIDIS* REGUM, QUOS ADVERSIS DIIS PUGNASSE LUNÆ OSTENDISSET DEFECTIO.

Nulla res efficacius multitudinem regit, quam superstitio: alioqui impotens, sæva, mutabilis, ubi vanâ religione capta est, melius Vatibus, quam ducibus suis paret. Igitur editam in vulgus Ægyptiorum responsa, rursus ad spem & fiduciam erexere torpentes. Rex impetu animorum utendum ratus, secunda vigiliâ castra movit.

Addamus & hoc exemplum de eodem Alexandro, ex Plutarcho ipsius vitam describente: Ἀλεξάνδρου τὴν μὲν πολλὴν τῆς δυνάμεως ἀναπαύοντος ἀπὸ πολλῶν ἀγώνων τῶν ἔμπροσθεν, ὀλίγους δέ τινας, ὡς μὴ σχολάζοιεν οἱ πολέμιοι, τοῖς τείχεσι προσάγοντος, Ἀρίστανδρος ὁ μάντις ἐσφαγιάζετο· καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, θρασύτερον διω-

διωρίσατο πρὸς τοὺς παρόντας, ἐν ἐκείνῳ τῷ μηνὶ πάντως ἁλώσεσθαι τὴν πόλιν. γενομένου δὲ χλευασμοῦ καὶ γέλωτος, (ἦν γὰρ ἡ τελευταία τοῦ μηνὸς ἡμέρα) ἀπορούμενον αὐτὸν ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, καὶ συμφιλοτιμούμενος ἀεὶ τοῖς μαντεύμασιν, ἐκέλευε μηκέτι τριακάδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τρίτην φθίνοντος ἀριθμεῖν. καὶ τῇ σάλπιγγι σημήνας, ἀπεπειρᾶτο τῶν τειχῶν ἐρρωμενέστερον ἤπερ ἐξ ἀρχῆς διενοήθη. γενομένης δὲ λαμπρᾶς ἐπιβολῆς, καὶ μηδὲ τῶν ἀπὸ στρατοπέδου καρτερούντων, ἀλλὰ συντρεχόντων καὶ προσβοηθούντων, ἀπεῖπον οἱ Τύριοι· καὶ τὴν πόλιν εἷλεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. *Dum exercitum pene totum reficit à superioribus laboribus Alexander, paucos autem, ne respirarent hostes, mœnibus admovet, Vates Aristander victimis cæsis quum inspiceret exta, confidentius ajebat apud coronam, urbem illo mense haud dubiè expugnandam. Quà dictum ejus ludibrio & risu excipiente, quod dies ea novissima esset, cernens Rex perplexum, faventemque semper Vaticiniis, vetuit deinceps trigesimum illum diem, sed vigesimum octavum mensis nominari; signoque tubâ dato mirum acrius, quam ab initio instituerat, est adortus. Quum urbs oppugnaretur impigre, neque illi qui in castris erant quiescerent, sed concurrerent ad opem ferendam, fracti Tyrii sunt, urbemque Alexander illo cœpit die.*

Addamus & hoc sequens, ex eodem Plutarcho: Βουλόμενος δὲ τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας, ἦλθεν εἰς Δελφούς· καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεύειν, πρῶτον μὲν ἔπεμπε παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν· ὡς δὲ ἀρνουμένης, καὶ προϊσχομένης τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἷλκεν αὐτήν. ἡ δ', ὥσπερ ἐξηττημένη τῆς σπουδῆς, εἶπεν· Ἀνίκητος εἶ ὦ παῖ. τοῦτο ἀκούσας Ἀλέξανδρος, οὐκ ἔτι ἔφη χρῄζειν ἑτέρου μαντεύματος, ἀλλὰ ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν. *Delphos ad Apollinem de bello consulendum profectus, quod forte* DIES NEFASTI *essent, quibus non erat solenne Oracula edere, primo misit certos, qui Vatem ora-*

orarent ut veniret. Recusante illâ, & legem prætendente, adscendit ipse, atque vi traxit eam ad Templum. Quæ illius expugnata contentione ait, INVICTUS ES, FILI. *Id audiens Alexander, negavit se alias* SORTES *quærere, sed jam habere, quod petierat ab ea, Oraculum.*

Hæc igitur ac similia nos clarè docent, quanti æstimaverint Principes minus superstitiosi Oracula quibus aut utebantur, aut alias illa negligebant, prout rebus suis putabant magis minusve conducere. Atque historia illa de consultatione Alexandri ad Ammonem nobis manifeste indicat, ipsum stultæ ex superstitione multitudini, ut per talia imponeretur, operam dedisse. Quid quod & ipse μαντεῖον, sive χρηστήριον novum ut instituéretur curaverit.

De Hephæstione enim ita scriptores veteres, ac primò quidem Curtius, lib. x. *Illud tamen verum est, quod Alexander Hephæstioni, tanquam Heroi sacrificari jusserit.*

Sic & Plutarchus: Τοῦτο οὐδενὶ λογισμῷ τὸ πάθος Ἀλέξανδρος ἤνεγκεν, &c. ἕως ἐξ Ἄμμωνος ἦλθεν μαντεία, τιμᾶν Ἡφαιστίωνα, καὶ θύειν ὡς ἥρωι παρακελεύουσα.

Hunc casum tulit parum sapienter Alexander, &c. Quoad ab Ammone allatum Oraculum est, ut Hephæstionem colerent pro Heroë, eique sacrificarent. At sciscitaverat, hæc Alexander, ut testatur Arrianus, libro VII. volebat nimirum ita sibi responderi: nec aliter ausi fuere Antistites, dum ut ipsi in omnibus adularentur, aut metu coacti, aut pretio inducti essent.

Ἧκον δὲ καὶ παρ' Ἄμμωνος οἱ θεωροὶ, οὕστινας ἐστάλκει ἐρησομένους, ὅπως θέμις αὐτῷ τιμᾶν Ἡφαιστίωνα. οἱ δὲ ὡς ἥρωϊ, ἔφησαν, ὅτι θύειν θέμις ὁ Ἄμμων λέγει. ὁ δὲ ἔχαιρέ τε τῇ μαντείᾳ, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἥρωα ἐγέραιρε.

Vene-

Venerunt & ab Ammone ii quos sciscitatum miserat, quosnam honores Hephæstioni tribuere fas esset. Qui quidem Ammonem respondisse nuntiabant, fas esse ut Heroi sacrificare. Quo Oraculo lætatus, deinceps eum ut Heroëm coluit.

Heroës autem [non soli Dii, Deæque; quorum quarumque neminis non alicubi (quorundam vero in pluribus locis simul) χρηστήρια, μαντεῖα aut Sortes erant.] Vaticinandi potestatem habebant, uti ex exemplis Trophonii aliorumque manifestum est.

Hinc enim apud Lucianum (in mortuorum Dialogis) Trophonius Menippo respondit: Ω' Μένιππε, Ἀμφίλοχος μὲν οὗτος ἂν εἰδείη ὅ, τι αὐτῷ ἀποκριτέον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ἥρως εἰμὶ, καὶ μαντεύομαι, ἤν τις κατέλθοι παρ' ἐμέ.

Menippe, noverit Amphilochus hic, quid sit ipsi pro se respondendum. At ego Heros sum & Vaticinor, si quis ad me descenderit, &c.

Oracula autem per Hephæstionem fuisse data, ex sequentibus hisce Luciani, è libello de non temere credendis calumniis, apparet; Παρὰ δ' Ἀλεξάνδρῳ, μεγίστη ἦτε ἂν ἁπασῶν διαβολὴ λέγοιτο, εἰ ἔλοιτό τις μὴ σέβειν, μηδὲ προσκυνεῖν τὸν Ἡφαιστίωνα. ἐπεὶ γὰρ ἀπέθανεν Ἡφαιστίων, ὑπὸ τοῦ ἔρωτος Ἀλέξανδρος ἐβουλήθη προσθεῖναι καὶ τοῦτο τῇ λοιπῇ μεγαλουργίᾳ, καὶ θεὸν χειροτονῆσαι τὸν τετελευτηκότα. εὐθὺς νεώς τε ἀνέστησαν αἱ πόλεις, καὶ τεμένη καθιδρύετο, καὶ βωμοὶ καὶ θυσίαι καὶ ἑορταὶ τῷ καινῷ τούτῳ θεῷ ἐπετελοῦντο. καὶ ὁ μέγιστος ὅρκος ἦν ἅπασιν, Ἡφαιστίων. εἰ δέ τις ἢ μειδιάσειε πρὸς τὰ γινόμενα, ἢ μὴ φαίνοιτο πάνυ εὐσεβῶν, θάνατος ἐπέκειτο ἡ ζημία. ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ κόλακες τὴν μειρακιώδη ταύτην τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπιθυμίαν, προσεξέκαιον εὐθὺς, καὶ ἀνεζωπύρουν, ὀνείρατα διηγούμενοι τοῦ Ἡφαιστίωνος, καὶ ἰάματα προσάπτοντες αὐτῷ, καὶ μαντείας ἐπιφημίζοντες. καὶ τέλος, ἔθυον παρέδρῳ, καὶ ἀλεξικάκῳ θεῷ. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος

ξανδρος, ἥδετό τε ἀκούων, καὶ τὰ τελευταῖα, ἐπίστευε· καὶ μέγα ἐφρόνει, ὡσανεὶ οὐ θεοῦ παῖς ὢν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεοὺς ποιεῖν δυνάμενος.

Apud Alexandrum gravissimi criminis reus fiebat, qui colere & adorare nollet Hephæstionem. Nam postea quam is è vivis excessit, amore victus Alexander, ad reliquam funeris magnificentiam additum voluit, ut mortuus inter Deos Hephæstion haberetur. Continuò civitates ei Templa condiderunt, delubra dedicarunt, aras, victimas & festa huic novo Deo consecrarunt. Eratque nomen Hephæstionis jusjurandum omnium religiosissimum. Si quis autem vel risisset ad ea quæ fiebant, vel non omni studio colere visus esset, culpa capitalis erat. Assentatores autem perspecta hac juvenili Alexandri cupiditate, ei ignem & fomitem addere cœperunt, somnia narrantes Hephæstionis, apparitiones quasdam & medelas ei attribuentes, EJUSQUE ORACULA PRÆDICANTES, *denique Assessori malorumque depulsori Deo sacra fecerunt. Alexander autem hæc jucundè audiebat, tandem etiam ut veris fidem habebat, & gloriabatur, quod non modo Dei filius esset, sed & Deos etiam creare posset.*

Quod Alexander fecerat in Hephæstione, Adrianus non minus ridiculè fecit in Antinoo: de quo Spartianus in vita Adriani: *Et Græci quidem* VOLENTE HADRIANO, *eum consecraverunt;* ORACULA PER EUM DARI ASSERENTES: *quæ Hadrianus ipse composuisse jactatur. Fuit enim Poëmatum & literarum omnium studiosissimus, &c.*

Hinc quoque Hieronymus in Egesippo: *Tumulos mortuis templaque fecerunt, sicut usque hodie videmus. E quibus est & Antinous servus Adriani Cæsaris, cui & gymnicus agon* (NB.) *exercetur apud Antinoum civitatem, quam ex eius nomine*

mine condidit, & ſtatuit PROPHETAS *in Templo.*

Prophetas autem nullibi locum habuiſſe apud Ethnicos, quàm in Templis Fatidicis ſeu χρηστηρίοις veriſſimum eſt. Hoc enim tota clamat Antiquitas: neque hoc ulla demonſtratione opus habet. Suos autem habuiſſe Prophetas Antinoum, præter modo citatum Hieronymum, teſtatur hæc ſequens Inſcriptio doctioribus ſatis nota:

ΑΝΤΙΝΟΩ
ΣΥΝΘΡΟΝΩ. ΤΩΝ
ΕΝ. ΑΙΓΥΠΤΩ. ΘΕΩΝ
Μ. ΟΥΛΠΙΟΣ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ
ΠΡΟΦΗΤΗΣ.

Hiſce illuſtrandis admodum faciunt verba Origenis contra Celſum, quos habet lib. 3. hoc modo: Ἀλλὰ καὶ, εἴπερ φιλαλήθως καὶ ἀδεκάστως τὰ περὶ τοῦ Ἀντινόου ἐξετάζοι τις, μαγγανείας ἂν Αἰγυπτίων καὶ τελετὰς εὕροι τὰς αἰτίας τοῦ δοκεῖν τι αὐτὸν ποιεῖν ἐν Ἀντινόου πόλει, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ· ὅπερ καὶ ἐπ' ἄλλων νεῶν ἱστορεῖται, ὑπὸ Αἰγυπτίων καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα δεινῶν γεγονέναι, ἐν τισι τόποις ἱδρυόντων δαίμονας μαντικοὺς, ἢ ἰατρικοὺς, πολλάκις δὲ καὶ βασανίζοντας τοὺς δοκοῦντάς τι παραβεβηκέναι περὶ τῶν τυχόντων βρωμάτων, ἢ περὶ τοῦ θιγεῖν νεκροῦ σώματος ἀνθρωπίνου, ἵνα δοκοῖεν δεδιττεσθαι τῶν πολλῶν καὶ ἀπαιδεύτων. τοιοῦτος δέ ἐστι καὶ ὁ ἐν Ἀντινόου πόλει, τῆς Αἰγύπτου νομισθεὶς εἶναι Θεός. οὗ ἀρετὰς μέν τινες κυβευτικώτερον ζῶντες καταψεύδονται· ἕτεροι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἱδρυμένου δαίμονος ἀπατώμενοι, καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἀσθενοῦς τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενοι, οἴονται τίνειν θεήλατον ἀπὸ τοῦ Ἀντινόου ποινήν. τοιαῦτα δέ ἐστι καὶ τὰ δρώμενα αὐτῶν μυστήρια, καὶ αἱ δοκοῦσαι μαντεῖαι. ὧν πάνυ μακράν ἐστι τὰ τοῦ Ἰησοῦ. οὐ γὰρ συνελθόντες γόητες, χάριν τινὲς βασιλεῖ

τινι κελεύοντι, ἢ ἡγεμόνι προστάσσοντι, πεποιηκέναι ἔδοξαν αὐτὸν εἶναι Θεόν· &c.

Quamvis si quis incorruptè veritatem scrutetur in rebus Antinoi, nihil inveniet præter PRÆSTIGIOSA QUÆDAM ÆGYPTIORUM MYSTERIA, *cur ille* MIRACULA APUD ANTINOPOLIN EDERE VIDERI *debeat jam defunctus: quod utique & in aliis fanis spectatur, ab Ægyptiis & hujusmodi impostoribus effectum, dum in aliquo loco domicilium statuunt Dæmoni fatidico aut Medico, nonnunquam & tortori, qui cruciat aliquos parum diligentes in observandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos vetitos, aut tangentes humanum cadaver; quo territent imperitam multitudinem. Talis est & is qui apud Antinopolim ab Ægyptiis pro Deo colitur: de cujus virtutibus fabulantur* QUIDAM QUIBUS INDE QUÆSTUS EST: *Sicut alii rursum prædicant eum decepti à Dæmone loci ejus præside, aliique scelerum sibi conscii putant se diris agi torquerique ab Antinoo. Ejusmodi sunt etiam* EORUM MYSTERIA QUIBUS INITIANTUR & MANTEIA UNDE ORACULA REDDI PUTANTUR, *res longè alia quam Jesu religio. Hunc enim non Magi Regis alicujus aut Imperatoris jussu in unum coacti, decreto suo retulerunt Deorum in numerum, &c.*

Nemini, igitur, talia absurda plane ac ridicula legenti, ullo modo mirum videbitur etiam *Augustum Cæsarem* post mortem edidisse Oracula. Quod non obscurè indicat, Prudentius libro I. contra Symmachum, versibus hîc sequentibus:

Hunc morem veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, mensè atque ADYTIS, *& flamine & aris*
AUGUSTUM *colunt, vitulo placavit & agno,*

Strata

Strata ad pulvinar jacuit Responsa poposcit:
Testantur Tituli, produnt consulta Senatus,
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.
Adjecere sacrum fieret quo Livia Juno
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondum maternam partu vacuaverat alvum,
Conceptamque viri sobolem paritura gerebat
Pronuba, jam gravidæ fulcrum geniale paratur,
Jam sponsus saliente utero nubentis amicos
Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi pactam.
Vitricus antevenit tardum præfervidus ortum
Privigni nondum geniti, mox editur inter
Fescennina, novo proles aliena marito:
Idque Deum Sortes et Apollinis antra dederunt
Consilium: nunquam melius nam cedere tædas
Responsum est, quam cum prægnans nova nupta jugatur

Quæ de Liviâ (alias superflue nimium) superaddidi, ex eodem hoc Prudentio, ea de causa adduxi, quod ex iis videamus & heic exemplum *confictorum*, (sive per ipsum Augustum, sive per ipsius, Tiberiive, adulatores) *Oraculorum*; quasi non libidine ulla, sed Divino monitu ad se traduxerit Liviam, licet ex alio gravidam Quod exemplum igitur cæteris à me superius adductis addendum. Cæterum de Augusto reverâ fuisse conficta, (adeoque historiam de eo post mortem Oracula fundente, quam solus, quod sciam tradit Prudentius, esse veram) adhuc minus mirabuntur, qui præter historias de Hephæstione atque Antinoo, meminerunt dictorum Oraculi istius Politici, Cornelii Taciti dico, *Tiberii Tempora adeo*

infecta & adulatione ſordida fuiſſe, &c. *Ut illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ ſervientium patientiæ tæderet:* Quique apud eundem hunc Tacitum legerunt Cretenſes Aſylon petiiſſe *Simulachro Divi Auguſti: Juliamque Marcelli effigiem* DIVO AUGUSTO dicaſſe. Ut & in Strabonis lib. 14. hunc ipſum Auguſtum *Venerem emergentem* (de qua ibi Strabo loquitur) DIVO CÆSARI *conſecraſſe ac dedicaſſe:* Videruntque apud Gruterum Theſauri, pag. 228. in Inſcriptione quæ ibi numero ſeptima eſt,

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ. ΚΑΙCΑΡΙ. ΘΕΩ. CΕΒΑCΤΩΙ

ΘΕΟΥ. ΥΙΩΙ

Ac quidni Imperatores Romani, (præſertim vero Auguſtus ille) poſt mortem in Deorum numerum intruſi, redderent petentibns reſponſa; cum & Hephæſtion ille plus quam Amicus Alexandri; & Antinous, Catamitus ille, Hadriano id ſic volente, reddiſſe poſt mortem Oracula perhibeantur?

Potuiſſentne Principes hi, atque hiſce ſimiles alii, majores dare occaſiones aliquas naſutioribus contemnendi atque irridendi cuncta in univerſum Oracula, quam per hujuſmodi exempla ab ipſis propoſita; quibus ſane tota res illa deriſui proſtituebatur? Nam quibus *aliquid* ſaltem *ſaliebat læva ſub parte mamillæ*, facillimè odorabantur id quod res erat; ſimiliaque cogitare debebant de Trophonii, Amphiarai, Amphilochi, Orphei, cæteriſque omnibus, ſive Apollinis, ſive Latonæ, ſive Serapis, ſive aliorum ſexcentorum pœne Deorum Heroumve Oraculis: atque adeo maximo cum contemptu ridere, ac ſugillare quotquot ubique terrarum conſtituta eſſent χρηστήρια. Habebant Re-

ges ac Principes causas suas sæpe Politicas, ob quas χρηστήρια, μαντεῖα, aut Templa Fatidica, constituerent, eorumque Prophetas, aut Antistites Responsa quasi Divina reddere curarent. Sæpius ipsi Sacerdotes per præcedentia conficta à se miracula (ut honorem ac quæstum inde adipiscerentur) talia excitabant.

Quominus vero ipsorum circa hæc prætensa Deorum Oracula fraudes atque imposturæ detegerentur, initiationes quoque ac Mysteria iis adjungebant; quibus hominum mentes aut superstitione attonitas & occœcatas redderent, aut conscientias ipsorum sibi obstrictas (qui præcipuus scopus erat) tenerent. Nam summa silentia initiatis injungebantur, sub pœnis gravissimis hic & post mortem perpetiendis: Confessionesque omnium, quæ aut fanda aut nefanda unquam in vita perpetraverant, ab ipsis exigebantur. Ut sic ipsorum conscientiis obligatis, semper versarentur in metu ac timore, ne si aliquid enuntiarent, illi, qui suorum flagitiorum erant conscii, id propalarent, suisque ita insultarent capitibus, atque in summa, sive apud Magistratus, sive alios, perducerent vitæ pericula.

Lepida hac occasione mihi incidit historiola, quam huc apponere operæ pretium duco. Habetur ea apud Plutarchum, in Apophthegmatibus Laconicis:

Ἀνταλκίδας ἐν Σαμοθράκῃ μυούμενος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τί δεινότερον δέδρακεν ἐν τῷ βίῳ, Εἴ τι μοι πέπρακται τοιοῦτον, εἴσονται (εἶπεν) αὐτοὶ οἱ θεοί.

Antalcidas in Samothrace quum initiaretur Sacris, quærenti Sacrificulo, ecquid in vita flagitii perpetrasset: si quid, ait, tale egi, norunt ipsi Dii.

Addamus huic & alteram ex eodem Plutarcho: Λάκωνα τινά τις μυσταγωγῶν ἠρώτα τί πράξας ἑαυτῷ σύνοι-

δεν ἀσεβέςατον. ὁ δὲ, Γινώσκουσιν οἱ θεοὶ, ἔφη. ἐπικειμένου δὲ μᾶλλον, καὶ λέγοντος,

Πάντως σε δεῖ εἰπεῖν· ὁ Λάκων ἀντηρώτησε, Τίνι με δεῖ εἰπεῖν; σοὶ ἢ τῷ θεῷ; τοῦ δὲ εἰπόντος, τῷ θεῷ· Σὺ τοίνυν (ἔφη) ἀποχώρησον. *Laconem quidam sacris initians, dicere jubebat cujus maximè sceleris sibi ipsi conscius esset. Respondit Laco, Dis id notum esse: instantemque & omnino profitendum esse dicentem, interrogavit. Cui ergo id indicandum est, tibi an Deo? quum responderet, Deo; Tu ergo, inquit, interim recede.*

Solemnitates, autem, mysteria atque initiationes suas habebant etiam Oracula; quod de Delphico ex Plutarcho notum est. Ita enim ille in Quæstionibus Græcis:

Delphi tres deinceps nono quoquo anno agunt solemnitates, Septerium, Heroida, Charilam. Septerium imitationem habet pugnæ Apollinis cum Pythone, & à pugna fugæ Dei ad Tempe, aut persecutionis. Alii enim fugisse eum ferunt, quod peracta cæde opus expiatione haberet: alii Pythonem saucium & fugientem viâ quæ nunc sacra dicitur, quum insequeretur, supervenisse ei recens è vulnere mortuo, & funerato à filio, cujus nomen Æx, id est capra, perhibent. Septerium ergo harum aut similium rerum imitatio est. Heroidis pleraque fabulosam habent rationem, THYADIBUS *notam: ex iis quæ aguntur, liquidò quis excitationem Semeles conjiciat repræsentari. De Charila hæc traditur fabula, &c.* Græca verba sunt:

Τρεῖς ἄγουσι Δελφοὶ ἐννεατηρίδας κατὰ τὸ ἑξῆς, ὧν τὴν μὲν, Σεπτήριον καλοῦσι, τὴν δ' Ἡρωΐδα, τὴν δὲ Χαρίλαν. τὸ μὲν οὖν Σεπτήριον ἔοικε μίμημα τῆς πρὸς τὸν Πύθωνα τοῦ θεοῦ μάχης εἶναι, καὶ τῆς μετὰ τὴν μάχην ἐπὶ τὰ Τέμπη φυγῆς καὶ ἐκδιώξεως. οἱ μὲν γὰρ φυγεῖν ἐπὶ τῷ φόνῳ φασὶ χρῄζοντα καθαρσίων, οἱ δὲ τῷ Πύθωνι τετρωμένῳ καὶ φεύγοντι, κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν νῦν ἱερὰν καλοῦμεν, ἐπακολουθεῖν,

θεῶν, καὶ μικρὸν ἀπολειφθῆναι τῆς τελευτῆς. Κατέλαβε γὰρ αὐτὸν ἐν τῷ τραύματι ἄρτι τεθνηκότα, κεκηδευμένον ὑπὸ τοῦ παιδὸς ᾧ ὄνομα ἦν Αἴξ, ὡς λέγουσι. τὸ μὲν οὖν Σεπτήριον, τούτων ἤ τινων τοιούτων τινῶν ἀπομίμησίς ἐστιν ἑτέρων. τῆς δὲ Ἡρωΐδος τὰ πλεῖστα μυθικὸν ἔχει λόγον, ὃν ἴσασιν αἱ Θυιάδες, ἐκ δὲ τῶν δρωμένων φανερῶς Σεμέλης ἄν τις ἀναγωγὴν εἰκάσειε. περὶ δὲ τῆς Χαρίλης τοιαῦτά τινα μυθολογοῦσι, &c.

In in Dialogo suo de Oraculorum defectu: *Enimverò ea, inquit, quæ ad hoc Oraculum pertinent, quibus hæc civitas ad Tempe usque progressa, omnes ultra Pylas modò Græcos initiavit. Nam & tabernaculum quod in area excitatur nono quoquo anno, non est latrebrosum draconis cubile, sed tyrannicæ aut regiæ arcis simulachrum: & tacita in tabernaculum per Doloniam, ut vocant, irruptio, mox pueri patrimi ac matrimi cum ardentibus thedis inductio, & tabernaculi succensio, eversioque mensæ, & celerrima nunquam retro respicientium & per fani fores se proripientium fuga, postremò pueri errores & servitus, ejusque ad Tempe expiatio, magni cujusdam sceleris & facinoris suspicione non carent*, &c.

Τούτοις (ἔφη) τοῖς περὶ τὸ χρηστήριον, οἷς ἄρτι τοὺς ἔξω Πυλῶν πάντας Ἕλληνας ἡ πόλις κατοργιάζουσα μέχρι Τεμπῶν ἐλήλακεν, ἥ τε γὰρ ἱσταμένη καλιὰς ἐνταῦθα περὶ τὴν ἅλω δι' ἐννέα ἐτῶν, οὐ φωλεώδης τοῦ δράκοντος χειὰ, ἀλλὰ μίμημα τυραννικῆς ἢ βασιλικῆς ἐστιν οἰκήσεως· ἥ τε μετὰ σιγῆς ἐπ' αὐτὴν διὰ τῆς ὀνομαζομένης Δωλωνείας ἔφοδος, μὴ αἰόλα δὲ τὸν ἀμφιθαλῆ κόρον ἡμμέναις δᾳσὶν ἄγουσι, καὶ προσβάλλοντες τὸ πῦρ τῇ καλιάδι, καὶ τὴν τράπεζαν ἀνατρέψαντες ἀνεπιστρεπτὶ φεύγουσι διὰ τῶν θυρῶν τοῦ ἱεροῦ· καὶ τελευταῖον αἵ τε πλάναι καὶ ἡ λατρεία τοῦ παιδὸς, οἵ τε γινόμενοι περὶ τὰ Τέμπη καθαρμοὶ, μεγάλου τινὸς ἄγους καὶ τολμήματος ὑποψίαν ἔχουσι.

Ac paulò inferiùs: *Quum ista Cleombrotus disseruisset, Heracleon, Nemo hîc, inquit, superstes adest*

Græca, quæ uti ubique, ita hic majorem emphaſin habent, ſonant:

Ταῦτα τοῦ Κλεομβρότου διελθόντος, ὁ Ἡρακλέων, Οὐδεὶς μὲν (ἔφη) τῶν βεβήλων καὶ ἀμυήτων καὶ περὶ θεῶν δόξας ἀσυγκράτους ἡμῖν ἐχόντων πάρεστιν.

Collocutores hi, quod notandum, à Plutarcho, ponuntur conſediſſe ad Templum Delphicum, atque inter ſeſe ibi de Oraculorum auctoribus eorumque defectu diſſeruiſſe. Quæ ex hiſce videmus eſt, omnes circumjacentes populos myſteriis Delphicis fuiſſe initiatos, ac per id ipſorum conſcientias Antiſtitibus Delphicis fuiſſe obſtrictas: ita ut Arcana hujus Oraculi, ſi quæ eſſent præter myſteria, quorum Epoptæ erant, minimè ipſis licuerit aliis enuntiare. Quod maxime è re erat horum Prophetarum atque Antiſtitum: cui adde, (ut jam ſuperius notatum eſt) quod & incolæ & eorum circumjacentes vicini, inde vitam lucroſam agerent ac jucundam. Dum igitur ſic duplici modo hiſce Antiſtitibus obſtricti eſſent: nullum periculum erat, ipſos aliquid horum propalaturos: aut ſi quis ita impius inveniretur, omni vi ac conatu ipſum ut Nefarium & Atheum perſequebantur: diriſque devovebant. Neque fides ulla talibus devotis ac ſacris, omninoque, communi opinione, ſceleſtis atque Atheis, quibuſque nihil Sacro-ſancti haberetur; quique adeo omni vi ac conatu eſſent exterminandi ſummiſque ſuppliciis plectendi, à ſuperſtitioſa multitudine habebatur. Ita ut omni parte ſic ſatis ſecuri eſſent præſtigiarum atque impoſturarum harum auctores & actores. Hoc quoque initiationis prætextu, removebant omnes Epicureos, taleſque alios homines, à quibus ſibi cum ratione metuere deberent, ne, (præſertim ſi alicujus auctoritatis atque exiſtimationis inter alios eſſent)

essent) detegerent ipsorum artes ac fraudes; easque ita aliis in ipsorum dedecus ac damnum divulgarent.

Hujusmodi inventa quoque belle imitatus fuerat Alexander ille Pseudomantis; de quo plura superius ex Luciano adduximus: qui Lucianus & hæc de ipso narrat: Τελετήν τε γὰρ τινα συνίσταται, καὶ δᾳδουχίας, καὶ ἱεροφαντίας, τριῶν ἑξῆς ἀεὶ τελουμένων ἡμερῶν. καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, πρόρρησις ἦν ὥσπερ Ἀθήνησι, τοιαύτη. εἴ τις ἄθεος ἢ χριστιανὸς, ἢ ἐπικούρειος ἥκει κατάσκοπος τῶν ὀργίων, φευγέτω, οἱ δὲ πιστεύοντες τῷ θεῷ, τελείσθωσαν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ. εἶτ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξέλασις ἐγίνετο. καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο λέγων, ἔξω χριστιανούς. τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν ἐπεφθέγγετο, ἔξω ἐπικουρείους.

Nam & initiationes quasdam instituerat, tædarum per manus tradendarum gestationes, & sacrorum cæremonias, quæ quidem tribus ex ordine diebus continenter peragerentur. Ac primò quidem die Atheniensium ritu, denuntiatio fiebat hujusmodi. Si quis impius, aut Christianus, aut Epicureus Mysteriorum explorator accessit, discedat. Sed qui Deo credunt, fæliciter initientur. Sub hæc protinus exigebantur, illo præeunte ac dicente, Foras pellantur Christiani. Tum multitudo acclamabat universa, Foras pellantur Epicurei, &c.

Neque immerito eos abigebat: hi enim ipsi maximè insidiabantur, ac fraudes ipsius detegere cunctis hominibus satagebant, uti patet ex sequentibus: Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῶν νοῦν ἐχόντων, ὥσπερ ἐκ μέθης βαθείας ἀναφέροντες, συνίσταντο ἐπ' αὐτὸν, καὶ μάλιστα ὅσοι Ἐπικούρου ἑταῖροι ἦσαν, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπεφώρατο ἠρέμα ἡ πᾶσα μαγγανεία, καὶ συσκευὴ τοῦ δράματος, ἐκφέρει φόβητρόν τι ἐπ' αὐτοὺς, λέγων, ἀθέων ἐμπεπλῆσθαι, καὶ χριστιανῶν τὸν πόντον. οἳ περὶ αὐτοῦ τολμῶσι τὰ κάκιστα βλασφημεῖν. οὓς ἐκέλευε λίθοις ἐλαύνειν, εἴγε ἐθέλουσιν ἵλεω ἔχειν τὸν θεόν.

Verum ubi jam plerique prudentes homines velut ex alta

alta ebrietate emergentes, in ipsum conspirassent, maximè Epicuri sectatores: & in urbibus omnis præstigiatura, fictusque fabulæ apparatus deprehenderetur, quendam ipsis terrorem incutere voluit, dicens impiis & Christianis impleri Pontum: à quibus audacter maledictis pessimis impeteretur. Quos jussit lapidibus expellerent, si Deum habere propitium vellent.

Sic & Juliani tempore fictitius ille Apollo Daphnæus (interrogatus de causa silentii) respondebat, *se nulla posse dare Oracula propter mortuos* (inter quos erat Babylas Martyr) *circa eum locum sepultos.* Scilicet Christiani, quibus repleta erat Antiochia, aliique ejusdem religionis aliunde advenientes, visitabant quotidie sepulchra Martyrum, atque inprimis quidem Babylæ. Sub quo prætextu dum loca illa ita frequentarent, cum subreperent etiam huic Oraculo, oculisque emissitiis omnia perlustrarent, ut sic detegerent imposturas ac præstigias ibi exercitas, neque id ferrent ea tempora, ut vi expellere eos inde possent Antistites; illi sub prætextu à mortuis purgandi locum Dîs sacratum, cum Babyla aliisque, Christianos inde removere nitebantur.

Nihil enim magis aut citius detegere valebat Antistitum ejusmodi imposturas, quam continuus concursus publicæque Panegyres, ob ludos aut festa publica ibi celebranda: si quarumcunque sectarum Philosophis, eorumve sequacibus ad illa pateret accessus. Atque hinc est proculdubio, quod Oraculum Jovis Olympii, quod Herodoti tempore adhuc responsa reddebat, Strabonis tempore, ac forsan diu admodum, ante ipsius ætatem, altum teneret silentium.

Si vero & ulterius consideremus veras ac genuinas causas, cur tandem in totum desierint cuncta ubique terrarum Oracula, inveniemus, puto, eas fuisse

fuisse hasce sequentes. 1. Mendacia eorum frequentia; ac nulli, aut contrarii planè, prædictis eventus. 2. Corrupti pecuniâ aliisque Antistites, eorumque imposturæ ac scelera, ex talibus causis commissa manifestata. 3. Fraudes ac fallaciæ, artesque per Antra, Machinas & cætera præstigiarum instrumenta perpetrata, tandemque à Consultoribus aliisve detecta. 4. Adulteria quandoque & ejusmodi plura crimina horrenda, quibus sub prætextu Religionis ac pietatis, illudebant superstitiosis fœminis eorumque credulis maritis, à Prophetis Antistitibusque perpetrata. Cujus exemplum dedimus in Tyranno Saturni Sacerdote: ac cujusmodi est quod narrat lib. 18. Antiquitatum Judaicarum Fl. Josephus. 5. Philosophi, Peripatetici scilicet & Cynici aliique; atque inprimis Epicurei: qui omnem movebant quandoque lapidem ut hosce impostores pudefacerent. 6. Christiani, eorumque religio quocunque terrarum se diffundens. Qui homines, pio Zelo contra Idololatriam, non tantum, ubi poterant, Templa tam fatidica quam cætera demoliebant: verum & cuncta Ethnicorum Mysteria detegebant, atque inde propalabant; Irrisuique & ludribrio communi mundo exponebant; atque ea de causa omnia adyta explorabant, ac si quid obscura ista templorum Oraculorumque operta occultarent, curatius in lucem palam protrahebant. Et hæc quidem præcipua causa fuit, atque ea ob quam in æternam ruinam interitumque paulatim delapsa sint.

Hisce 7. addi possent Jocularia illa ac verè ridenda, atque etiam alias frivola admodum, responsa nonnunquam per Prophetas Consultoribus data; si modo omnia illa, quæ ejusmodi naturæ proferuntur reverà data sint (nam plurima talia fuisse conficta partim ex præcedentibus clarum est,

partim

partim aliis facillimè oſtendi poſſet) inter quæ merito ponitur id quod affert Athenæus lib. 5. Nempe, *cum aliquis interrogaſſet. Quo pacto dives fiam, ô Jovis ac Latonæ fili, Oraculum ludificans reſpondit: Si quod inter Sicyonem & Corinthum eſt poſſideas.*

Adde huic & illud, quod ſecundum alios, Ægienſibus, ſecundum alios iterum, Megarenſibus redditum fuit, uti volunt. Suidas, in ὑμεῖς, de eo ita loquitur:

Ὑμεῖς ὦ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι.

Χρησμοῦ κομμάτιόν ἐστι παροιμιαζόμενον οὕτως.

Ἵππον Θεσσαλικὴν, Λακεδαιμονίην τε γυναῖκα,
Ἄνδρας δ' οἱ πίνουσι ὕδωρ καλῆς Ἀρεθούσης·
Ἀλλ' ἔτι, καὶ τῶν εἰσὶν ἀμείνονες, οἵτε μεσηγὺ
Τίρυνθος ναίουσι καὶ Ἀρκαδίης πολυμήλου·
Ἀργεῖοι λινοθώρηκες κέντρα πτολέμοιο.
Ὑμεῖς δ' Αἰγιέες οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ.

Ἱστορεῖ δὲ Μνασέας, ὅτι Αἰγιεῖς οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ καταναυμαχήσαντες Αἰτωλοὺς, καὶ λαβόντες πεντηκόντορον αὐτῶν δεκάτην Πυθοῖ ἀναπιθέντες, ἠρώτων τίνες εἶεν κρείττους τῶν Ἑλλήνων. ἡ δὲ Πυθία, ἔχρησεν αὐτοῖς τὰ προκείμενα. καὶ Ἴων δὲ Αἰγιοῦσι δοθῆναι τὸν χρησμὸν ἱστορεῖ. τινὲς δὲ οἴονται τοῖς Μεγαρεῦσιν εἰρῆσθαι αὐτὸν, καὶ προφέρονται, Ὑμεῖς δ' ὦ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι. ὡς καὶ Καλλίμαχος ἐν τοῖς ἐπιγραμματίοις, Τῆς δὲ παλαιῆς Νύμφης ὡς Μεγαρέων, οὐ λόγος οὐδ' ἀριθμός.

Vos ô Megarenſes neque tertii neque quarti, fruſtulum eſt Oraculi quod ceſſit in proverbium, hoc modo:

Equam Theſſalicam, & fœminam Lacedæmonienſem,
Viros qui bibunt aquam formoſæ Arethuſæ:
Sed iſtis etiam adhuc meliores ſunt, qui meditullium
Tirynthis habitant & Arcadiæ ovibus abundantis
Argivi

Argivi lineis induti thoracibus, ... ſtimuli belli.
Vos vero Æginetæ neque tertii, neque quarti,
Neque duodecimi, neque in ulla ratione aut numero.

Narrat Mnaſeas, Æginetas, qui in Achaia habitant, quum navali prælio deviciſſent Ætolos, ac navem quinque remorum cæpiſſent, decimas obtuliſſe Pythoni, atque interrogaſſe, quinam optimi eſſent Græcorum; At Pythia ipſis reſpondebat ea quæ modo allata ſunt. Etiam Ion narrat Æginetis datum fuiſſe hoc Oraculum. Nonnulli tamen exiſtimant Megarenſibus pronuntiatum, ac proferunt:

Vos vero, ô Megarenſes, neque tertii, neque quarti.
Ut etiam Callimachus in Epigrammatibus ſuis;
— — — — Miſeræ vero
Nymphæ, veluti Megarenſium, neque ratio [ulla] neque numerus.

At Scholiaſtes Theocriti id Megarenſibus non ſolum attribuit, ſed & auctius (cum Tzetze) producit, præmittendo verſum ſequentem:

Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἄμεινον.

Poſt quem tum verſus Ἵπποι Θρηΐκιαι, &c. ſequuntur, quod narrat ex auctoritate Diniæ ſcriptoris: cui adſtipulantur & Callimachus (uti ex Suida vidimus) & Theocritus in Idyllio 14.

Ἄμμες δ' οὔτε λόγω τινὸς ἄξιοι, οὔτ' ἀριθμητοὶ
Δύστανοι Μεγαρῆες, ἀτιμοτάτῃ ἐνὶ μοίρᾳ.

Plutarchus vero, (Sympoſiacorum Problematum libro v.) quibus horum amborum hæc adſcribenda eſſent, dubitare videtur; dum ita loquitur: Τῶν δὲ Δημοκριτείων (ἔφη) εἰδώλων, ὥσπερ Αἰγιέων ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδεὶς οὐδὲ λόγος. *Non ullo magis (inquit) Democriti imagines ſive ſpectra habenda ſunt in numero aut ratione; quam Æginetæ aut Megarenſes.* Niſi quis velit Plutarchum per hæc verba illud Ada-

Adagium, vel fabulam unde Adagium traxit originem ſuam, ambobus attribuiſſe. Quod adhuc longe magis fabulæ fidem elevat.

Porrò, idem fatum fuit hujus Oraculi cum illo de *Puero Hebræo*, (de quo in prima mea Diſſertatione) cunctis id aliter quam alii legentibus. Ubi enim verbi gratia, Euſebius habet ἔλας, Scholiaſtes Theocriti, ut & alii, habent Ἄργος. Ubi Euſebius Θρηΐκιαι, Tzetzes Θεσσαλικαί. Athenæus & alii: Ἵππον Θεσσαλικήν: atque eodem, modo ferè differunt in cæteris. Verum, dicat forſan aliquis, ergo nec majoris mihi ponderis erit; utpote æque quam iſtud ab aliquo confictum. Nil repugno. Sive enim hujuſmodi jocularia Oracula fuerint data per Antiſtites, ſive non data, res eodem recidit: Oracula ſcilicet per talia quam maximè facta fuiſſe ſuſpecta.

Si autem revera data ſunt, per talia occaſionem dabant hominibus Philoſophis, ipſis irridendi. Unde exemplum non inelegans habemus apud Philoſtratum lib. I. de vitis Sophiſtarum, in Polemone: Ἥκων δὲ εἰς τὸ Πέργαμον, ὅτε δὴ τὰ ἄρθρα ἐνόσει, κατέδαρθε μὲν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπιστάντος δὲ αὐτῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ προειπόντος ἀπέχεσθαι ψυχροῦ ποτοῦ· ὁ Πολέμων, βέλτιστε, εἶπεν, εἰ δὲ βοῦν ἐθεράπευες;

Et profectus Perganum cum articulari morbo ægrotaret; obdormiit in Templo [*Æſculapii*] *cum autem Æſculapius ei appareret atque admoneret, ut à frigido potu abſtineret; Optime,* [*Deorum ſcilicet*] *Polemo, inquit, quid ſi bovem curares?*

Cum autem & *Oracula* [μαντεῖα] & *Bacides*, & reliqui generis *Prophetæ* atque *Harioli*, *Augures*, *Haruſpices*, *Somniorum interpretes*, eorumque fallaciæ, ſapientioribus tam benè eſſent perſpectæ; non verebantur eos Comici, cum maximo ſpectatorum riſu, traducere in theatris ſuis. Cujus rei

non

non unum exſtat exemplum apud Ariſtophanem. Cujuſque illa quæ habet in εἰρήνῃ, ut heic apponantur Lectori, non ingrata fore mihi confido. Sunt autem ſequentia:

θε. Ταυτὶ δέδραται. τίθεσο τὼ μηρὼ λαβών.
Ἐγὼ δ' ἐπὶ σπλάγχν' εἶμι καὶ θυλήματα.
τρ. Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα γ'. ἀλλ' ἥκειν ἐχρῆν.
θε. Ἰδοὺ πάρειμι. μῶν ἐπισχεῖν σοι δοκῶ;
τρ. Ὄπτα καλῶς νυν ταῦτα. καὶ γὰρ οὑτοσὶ
Προσέρχεται δάφνῃ τις ἐστεφανωμένος.
Τίς ἄρα ποτ' ἐστίν; θε. ὡς ἀλαζὼν φαίνεται.
Μάντις τίς ἐστι. τρ. οὐ μὰ Δί'. ἀλλ' Ἱεροκλέης.
θε. Αὐτός γε πού 'σθ' ὁ χρησμολόγος οὑξ Ὠρεοῦ.
Τί ποτ' ἄρα λέξει; τρ. δῆλος ἐσθ' οὗτος γ' ὅτι
Ἐναντιώσεταί τι ταῖς διαλλαγαῖς.
θε. Οὐκ ἀλλὰ κατὰ τὴν κνῖσαν εἰσελήλυθεν.
τρ. Μὴ νυν ὁρᾶν δοκῶμεν αὐτόν. θε. εὖ λέγεις.
ιε. Τίς ἡ θυσία ποθ' αὑτηΐ; καὶ τῷ θεῶν;
τρ. Ὄπτα σὺ σιγῇ, κἄπαγ' ἀπὸ τῆς ὀσφύος.
ιε. Ὅτῳ δὲ θύετ' οὐ φράζεθ'; τρ. ἡ κέρκος ποιεῖ
Καλῶς. θε. καλῶς δῆτ' ὦ πότνι' εἰρήνη φίλη.
ιε. Ἄγε νυν ἀπάρχου καὶ τὰ δὸς τὰ πράγματα.
τρ. Ὀπτᾶν ἄμεινον πρῶτον. ιε. ἀλλὰ ταυταγὶ
Ἤδη 'στὶν ὀπτά. τρ. πολλὰ πράττεις ὅστις εἶ.
Κατάτεμνε. θε. ποῦ τράπεζα; τὴν σπονδὴν φέρε.
ιε. Ἡ γλῶττα χωρὶς τέμνεται. τρ. μεμνήμεθα.
ιε. Ἀλλ' οἶσθ' ὃ δρᾶσον; θε. ἢν φράσῃς. τρ. μὴ διαλέγου
Νῷν μηδέν. εἰρήνῃ γὰρ ἱερὰ θύομεν.
ιε. Ὦ μέλεοι θνητοὶ καὶ νήπιοι. τρ. ἐς κεφαλὴν σοί.
ιε. Οἵτινες ἀφραδίῃσι θεῶν νόον οὐκ ἀΐοντες
Συνθήκας πεποίησθ' ἄνδρες χαροποῖσι πιθήκοις.
θε. Αἰβοῖ αἰβοῖ. τρ. τί γελᾷς; θε. ἥσθην χαροποῖσι πιθήκοις.
ιε. Καὶ κέπφοι τρήρωνες, ἀλωπεκιδεῦσι πέπεισθε.
Ὦ δόλιαι ψυχαὶ, δόλιαι φρένες. τρ. εἴθε σου εἶναι
Ὤφελεν ὦ 'λαζὼν οὕτω σοι θερμὸς ὁ πλεύμων.

ιε. Εἰ

ιε. Εἰ γὰρ μὴ νύμφαι γε θεαὶ Βάκιν ἐξαπάτασκον
Μηδὲ Βάκις θνητούς, μήδ' αὖ νύμφαι Βάκιν αὐτόν,
τρ. Ἐξώλης ἀπόλοι' εἰ μὴ παύσαιο βακίζων.
ιε. Οὔπω θέσφατον ἦν εἰρήνης δέσμ' ἀναλῦσαι·
Ἀλλὰ τότε πρῶτον. τρ. τοῖς ἅλσί γε παστέα ταυτί.
ιε. Οὐ γάρ πω τοῦτ' ἐστὶ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν
Φυλόπιδος λῆξαι, πρίν κεν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ.
Ὦ ἡ σφονδύλη φεύγουσα πονηρότατον βδεῖ.
Χ' ἡ κώδων ἀκαλανθὶς ἐπειγομένη τυφλὰ τίκτει.
Τουτάκις οὔπω χρῆν τὴν εἰρήνην πεποιῆσθαι.
τρ. Ἀλλὰ τί χρῆν ἡμᾶς; οὐ παύσασθαι πολεμοῦντας;
Ἢ διακαυνιάσαι, πότεροι κλαυσούμεθα μεῖζω;
Ἐξὸν σπεισαμένοις κοινῇ τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν.
ιε. Οὔποτε ποιήσεις τὸν καρκίνον ὀρθὰ βαδίζειν.
τρ. Οὔποτε δειπνήσεις ἔτι τοῦ λοιποῦ γ' ἐν πρυτανείῳ,
Οὐδ' ἐπὶ τῷ πραχθέντι ποιήσεις ὕστερον οὐδέν.
ιε. Οὐδέποτ' ἂν θείης λεῖον τὸν τραχὺν ἐχῖνον.
τρ. Ἆρα φενακίζων ποτ' Ἀθηναίους ἔτι παύσει;
ιε. Ποῖον γὰρ κατὰ χρησμὸν ἐκαύσατε μῆρα θεοῖσιν;
τρ. Ὥσπερ κάλλιστον δή που πεποίηκεν Ὅμηρος.
Ὣς οἱ μὲν νέφος ἐχθρὸν ἀπωσάμενοι πολέμοιο,
Εἰρήνην εἵλοντο, καὶ ἱδρύσανθ' ἱερείῳ.
Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχν' ἐπάσαντο,
Ἔσπενδον δεπάεσσιν. ἐγὼ δ' ὁδὸν ἡγεμόνευον.
Χρησμολόγῳ δ' οὐδεὶς ἐδίδου κώθωνα φαεινόν.
ιε. Οὐ μετέχω τούτων. οὐ γὰρ ταῦτ' εἶπε Σίβυλλα.
τρ. Ἀλλ' ὁ σοφός τοι νὴ Δί' Ὅμηρος, δεξιὸν εἶπεν.
Ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
Ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος.
ιε. Φράζεο δή, μή πώς σε δόλῳ φρένας ἐξαπατήσας
Ἰκτῖνος μάρψῃ. τρ. τουτὶ μέντοι σὺ φυλάττου.
Ὡς οὗτος φοβερὸς τοῖς σπλάγχνοις ἐστὶν ὁ χρησμός.
Ἔγχει δὴ σπονδήν. καὶ τῶν σπλάγχνων φέρε δευρί.
ιε. Ἀλλ' εἰ ταῦτα δοκεῖ, κἀγὼ 'μαυτῷ βαλανεύσω.
τρ. Σπονδή. σπονδή.

ιε. Ἔγ

ιε. Ἔγχει δὴ κἀμοί, καὶ σπλάγχνων μοῖραν ὄρεξον.
τρ. Ἀλλ' οὔπω τοῦτ' ἐστὶ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν.
Ἀλλὰ τόδε πρότερον σπένδειν ἡμᾶς. σὲ δ' ἀπελθεῖν.
Ὦ πότνι' εἰρήνη, παράμεινον τὸν βίον ἡμῖν.
ιε. Πρόσφερε τὴν γλῶτταν. τρ. σὺ δὲ τὴν σαυτοῦ γ' ἀπένεγκε.
ιε. Σπονδή. τρ. καὶ ταυτὶ μετὰ τῆς σπονδῆς λαβὲ θᾶττον.
ιε. Οὐδεὶς δώσει μοι τῶν σπλάγχνων; τρ. οὐ γὰρ οἷόν τε
Ἡμῖν πρὶν διδόναι πρὶν ἂν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ.
ιε. Ναὶ πρὸς τῶν γονάτων. τρ. ἄλλως ὦ τᾶν ἱκετεύεις.
Οὐ γὰρ ποιήσεις λεῖον τὸν τραχὺν ἐχῖνον.
Ἄγε δὴ θεαταὶ δεῦρο συσπλαγχνεύετε,
Μετὰ νῷν. ιε. τί δ' ἔγωγε; τρ. τὴν Σίβυλλαν ἔσθιε.
ιε. Οὔτοι μὰ τὴν γῆν ταῦτα κατέδεσθον μόνω.
Ἀλλ' ἁρπάσομαι σφῷν αὐτά. κεῖται δ' ἐν μέσῳ.
τρ. Παῖε, παῖε τὸν βάκιν. ιε. μαρτύρομαι
τρ. Κἀγώγ' ὅτι πένθης εἶ κἀλαζὼν ἀνήρ.
Παῖ' αὐτὸν ἐπέχων τῷ ξύλῳ τὸν ἀλαζόνα.
θε. Σὺ μὲν οὖν. ἐγὼ δὲ τουτονὶ τῶν κῳδίων
Ἃ λάμβαν' αὐτὸς ἐξαπατῶν ἐκβολβιῶ.
Οὐ καταβαλεῖς τὰ κῴδι' ὦ θυηπόλε;
ιε. Ἤκουσας ὁ κόραξ οἷος ἦλθ' ἐξ ὠρεοῦ;
θε. Οὐκ ἀποπετήσει θᾶττον εἰς ἐλύμνιον;

Fa.] *Hæc ſunt peracta : crura jam curans cape :*
Nam viſo ad exta , diiſque polluctum paro.
Tr.] *Curabitur : ſed ventum opportuit ſtatim.*
Fa.] *Mox venio & adſum : num ſtrigans videor tibi?*
Tr.] *Nunc illa rite aſſare cures. neſcio*
Quis iſte lauro qui coronatus venit.
Quis ille tandem eſt ? Fa.] *quam videtur arrogans!*
Vatum puto eſſe. Fr.] *Non is eſt , ſed Hierocles.*
Fa.] *Sortilegus ille forſan eſt ex Oreo :*
Quid volt ſibi ergo? Fr.] *apparet infeſtum bonis*
Sentire contra ſancta pacis fœdera.

Fa.] *Minime: sed illum nidor iste perculit.*

Tr.] *Fingamus hunc nos non videre.* Fa.] *Rectè ais.*

Hi.] *Quæ sacra sunt hæc? cui Deo fit victima?*

Tr.] *Tu tacitus assans dimove à lustralibus.*

Hi.] *Dicturin' estis cui literis?* Tr. *En, bene est,*
De pene. Fa.] *Amica diva Pax multùm bene!*

Hi.] *Nunc ergo polluce, atque proficias dato.*

Tr.] *Instare præstat arsui prius.* Hi.] *Sed hæc*
Satis assa. Fr.] *multa, quisquis es, satagis nimis.*
Age prosecato. Ubi ara? Libamenta fer.

Hi.] *Linguam seorsim incidite.* Tr.] *memores mones.*

Hi.] *Scin quid tu agas?* Fa.] *Si dixeris.* Tr.] *Verbum cave*
Faxis modo unum: sacra nam Paci damus.

Hi.] *O miseros stultosque homines.* Tr.] *hoc deprecor in te.*

Hi.] *Qui Divôm ignari mentis (socordia tanta est)*
Terrificis cum simiolis sic fœdus initis.

Fa.] *Papæ!* Tr.] *Quid rides?* Fa.] *de simiolis metuendis.*

Hi.] *Volpibus atque leve voltis confidere mergi.*
Mens animi quibus alta dolis pectusque. Tr.] *Utinam tu*
Tam caldo pulmone fuas jactator inanis.

Hi.] *Namque Bacin Nymphæ nisi decepere docentes,*
Nec Bacis ipse homines, si nec Nymphæ Bacin ipsum.

Tr.] *Dii te eradicent, nisi desinis usque Bacissans.*

Hi.] *Nondum erat in fatis dissolvi vincula Pacis,*
Hoc tamen inprimis. Tr.] *decet hæc sale spargere primùm.*

Hi.] *Nondum etiam ut fiat bellorum missio amicum est*
Diis superis: prius ante lupo quam nupserit agna.

Ut

Ut malè olet fugiens & vissit putida blatta,
Ut generat cæcos properans arguta acalanthis [canis:]
Tempora sic nondum Pacis matura fuerunt.

Tr.] *Quid faceremus enim, non finem imponere bellis?*
An sortiri utri nostrum graviora dolerent?
Imperium in Græcos fœdus cum spondeat istud?

Hi.] *At nunquam rectâ efficies incedere cancrum.*

Tr.] *Non te post idea victus manet in Prytanéo:*
Nec facies posthac, Bello quæ stante solebas.

Hi.] *Non facies unquam ut levis fiet asper echinus.*

Hi.] *Quo freti Oraclo, divorum incenditis aras?*

Tr.] *Quod vates faciens pulchrè respondit* Homerus:
Sic inimica illi bellorum nube fugata
Pacem acceperunt, & suppofuere bidenti:
Ac tandem tostis strebulis, extisque comesis,
Libarunt pateras læti, præeunte viam me:
Sed nullum vati memini præbere culignam.

Hi.] *Hæc ego non capio, nec enim est effata Sibylla.*

Tr.] *At sapiens quondam ritè hoc prædixit Homerus:*
Exsors ille domus, pauperque extorris & exlex
Quem bellum civile juvat crudele, nefandum.

Hi.] *Aspice sis ne quid per fraudem fraufus in extis*
Subripiat milvus. Tr.] *quin hæc tua cautio sola est:*
Nempe istuc metuunt Oraclum viscera. Verum
Infunde hic libamen, & exta hic providus infer.

Hi.] *Si placet hoc vobis, mihi ero meus ipse minister.*

Tr.] *Liba, liba.*

Hi.] *Funde etiam nobis, extorum & porrice partem.*

Tr.] *At nondum superis placet immortalibus istuc;*
Sed libare prius nos expedit: ipse facesse.
O Dea Pax tecum da posse extendere vitam.

Hi.] *Cedo sis linguam.* Tr.] *Ipse tuam refer atque remitte.*

Hi.] *Libamen.* *Tr.*] *Sed & hæc citò cum libamine ſuone.*

Hi.] *Nemone exta mihi?* *Tr.*] *Nulla id ratione queamus,*
Ante lupus quam connubio ſibi junxerit agnam

Hi.] *At ſupplex oro.* *Tr.*] *Fruſtra oras ſupplice voce:*
Non facias etenim ut levis ſiet aſper echinus.
Agite ergo qui ſpectatis huc adeſte vos,
Unà exta edemus. *Hi.*] *Nil ne ego?* *Tr.* *Sibyllam ut lubet.*

Hi.] *Haud, Ecere, iſta ſoli edetis in ſimul:*
Sed rapiam & ipſe; quippe quæ in medio jacent.

Tr.] *Feri, feri Bacin.* *Hi.*] *Hominum teſtor fidem.*

Tr.] *At ego quod es lurco atque vanus arrogans.*
Fuſte arrogantem reprimens iſtum feri.

Fa.] *Potes quidem iſtuc: aſt ego hunc quas accipit*
Deceptor ille ebulbitabo pellibus.
Pelleſne haruſpex haſce admiſſurus es?

Hi.] *Audin' quis ille Corvus eſt ex Oreo?*

Fa.] *Non avolabit ocyus in Elymnium?*

An autem hoc ſequens Oraculum inter Jocularia ponendum ſit, an vero inter ea, quæ per Antiſtites pretio corruptos data fuerunt, ipſe judicet Lector. Sic autem Oenomaus apud Euſebium. Ἔπαθον δὲ καὶ οἱ Κνίδιοι τούτῳ παραπλησίως, Ἁρπάγου ἐπ' αὐτοὺς στρατεύσαντος. τὸν γὰρ Ἰσθμὸν τὸν αὐτόθι διακόπτειν ἐπιχειροῦντες, καὶ τὴν πόλιν νησοποιεῖν· τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ἔργου εἴχοντο ἐπεὶ δ' αὐτοῖς [οὐκ, forſan & plura deſunt] ἀπήντα ἡ ἐργασία, ἀπαγορεύοντες ἤδη ἐχρῶντο. σὺ δὲ αὐτοῖς εἶπες, Ἰσθμὸν μὴ πυργοῦτε μηδ' ὀρύσσετε. Ζεὺς γὰρ κ' ἔθηκε νῆσον, αἴκ' ἐβούλετο· καὶ οἱ βλᾶκες ἐπείσθησαν, καὶ ἀποτραπόμενοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἁρπάγῳ. τὸ δὲ ῥᾳδιούργημα. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν βέβαιος ἀποφυγὴ ὀρύξασι, τούτους μὲν ἔπεισας. ὡς δὲ μὴ κελεύων ἔργου ἔχεσθαι, ἐπαγγέλῃ τὴν ἀποφυγήν. τοῦτο δὲ οὐ τὸ λῷον εἶναι

μὴ

μὴ ὀρύξασι προστίθεις· ἀλλ' ὅτι οὐ δοκεῖ τῷ Διῒ νῆσον αὐτὴν εἶναι. ἐν μὲν οὖν τῇ ἀποτροπῇ, ἀμφότερα ἰσόρροπα· ἐν δὲ τῇ προτροπῇ, τὸ διαφεύξεσθαι προσήκειν, ὃ δὴ ἀσφαλὲς ἦν τῷ Σοφιστῇ τὸ ἀνατρέπειν. οὕτως τὸ οὐδὲν εἰπών, ὧν ἕνεκα ἦσαν ἀφιγμένοι, ἀπέπεμψας οἰομένους ἀκηκοέναι τι. Quibus addit ipſe Euſebius: Ταῦτα δὲ ἡγοῦμαι τὸ ἀδρανὲς τῶν τε χρώντων, καὶ τῶν χρωμένων ἀπελέγχειν αὐτάρκως, καὶ ὅτι μηδὲν ἀληθῶς ἔνθεόν ἐστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς δηλουμένοις.

Nec ſane diſſimilis Cnidiorum, Harpago adverſus eos movente, fortuna conditioque fuit. Iſthmum enim illum, qui tum inibi erat, tollere ac reſcindere, atque urbem inſulam efficere aggreſſi, ubi rem, fauſto licet initio, minus poſtea vidiſſent ex voto cedere, abjectis demum animis, Oraculum conſuluere. Tu vero ad eos, ISTHMUM NEU MUNITE, NEU SUFFODITE: JUPITER ENIM SI VOLUISSET, INSULAM FECISSET. *Tibi porro vecordes ac ſtolidi homines fidem habuere, ſeſeque* Harpago, *è ſuſcepto deterriti conſilio, dedidêre. Iſtuc autem quam vetoratoriè! Nam quod, ne ſuffoſſo quidem Iſthmo, certum eos receptum habituros videas, affectum opus inhibes: idemque ſimul, utpote nequaquam ejus inſtituendi auctor effugiendi ſpem oſtendis aliquam. Neque tamen ſi à ſuffodiendo abſtinuerint, lætiorem exitum polliceris. Hoc unum affers, Jovi Urbem Inſulam fieri non placere. Occurrebat nimirum, ſi dehortarere, parem in utramque partem reſponſi vim; ſin autem hortarere, expreſſam nimium conſecuturæ ſalutis ſignificationem futuram. Quare, dehortari modò, tutum imprimis ac ſecurum Sophiſtæ viſum eſt. Atque hunc in modum nihil prorſus ad ea reſpondens, quorum te ipſi cauſſâ convenerant, miſeros dimiſiſti, qui ſe tamen abſtuliſſe aliquid putabant.*

Videmus igitur hujuſmodi præſtigiatorum nugas ſapientioribus deridiculo habitas publicéque

quandoque fuisse explosas. Id verò summa cum ratione fuisse factum nos ulterius docet Cicero, per plurima ac diversimoda exempla, è quibus hæc sequentia, à somniorum Interpretibus desumpta, suffecerint.

Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somniis curru quadrigarum vehi. Mane ad Conjectorem. At ille, Vinces, inquit, id enim celeritas significat & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius Cursor (atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad Cursorem redeo) ad Interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti. Ista enim avi volat nulla vehementiùs. Huic equidem Antipho, Tu verò, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias, & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam, ad conjectorem retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter prægnantem esse dixit. Nam inane obsignari nihil solere.

Uti igitur in somniis, in Auguriis, in Haruspicinâ, in Sortibus, cæterisque Divinationum generibus nihil præter fraudes ac præstigias humanis locum habuit: sic neque in Oraculis per versus, aut nutus, aut ejusmodi alia, in Templis Fatidicis, per Pythias, aliosve, Prophetas scilicet atque Antistites, editis.

Quod quum probe nossent Romani rerum Domini, gensque illa togata, Oracula habebant sibi propria: atque in illa plenum sibi reservabant Dominium: Carmina videlicet illa, quæ Sibyllina appellabant, ac pro talibus à communi plebe haberi volebant. Atque in eâ re sanè faciebant id quod

quod magnitudine & majestate Republicæ, atque Imperio eorum verè dignum erat. Optimè quippe libri isti primis Reipublicæ temporibus (uti notum post) per Duumviros, postea per Decem viros, postremo vero per XV viros (numero horum virorum paulatim sic, imò & ulterius, manente tamen appellatione XV virum, increscente) accuratissima sub custodia servabantur: neque aliter quam ex Senatus Consulto (postea autem & Cæsarum jussu) per hosce XV viros, neque ullos alios præter eos sub capitis pœna, inspiciebantur: neque etiam aliter quam difficillimis Reipublicæ temporibus, casibusve maximi momenti id ipsis à Senatu Imperatoribusve injungebatur. Ac capitale erat aliquid de iis apud alios enuntiare, eorumve inspectationem aliis hominibus permittere; quicquid ridiculè fingant superstitiosi librorum horum inter Christianos patroni, de Virgilio, aliisve ad illa Augusti favore admissis; quum ne ipsi XV viri injussu Senatûs id facere auderent.

De usu ipsorum (omissis aliis compluribus monumentis Historicis doctioribus satis notis) audiamus Dionysii Halicarnassei verba ex libro 4. Roman. Antiquit. huc adducta. *Tarquinius verò duumviros ex nobilium numero creavit, & duos publicos Ministros ipsis addidit, illisque horum librorum custodiam mandavit, quorum alterum, M. Atilium inquam, quod visus fuisset non bona fide se gerere, & ab altero publico ministro parricidii accusatus fuisset, in culeum insutum, in mare projecit. Sed post Reges exactos, quum Respublica Oraculorum patrocinium suscepisset, nobilissimis viris, quos eligebat, eorum custodiam committebat: hi verò per totum vitæ tempus hoc munere funguntur, à militia & reliquis urbanis muniis liberi atque hæc publicè illis committit; sine quibus non patitur quenquam Oracula inspicere. Et ut rem paucis expe-*

diam, Romani nullam rem ſanctam ac ſacrum æque diligenter atque Sibyllina Oracula cuſtodiunt. Ea autem conſulunt quoties Senatus id decernit, quum in Republica orta eſt ſeditio, aut in bello gravis aliqua & inſignis clades accepta, aut quum aliqua prodigia aut ſpectra (quæ ſæpè contigerunt) apparent, quæ magnum aliquod & cognitu difficile malum portendunt. Hi Oraculorum libri uſque ad bellum Marſicum permanſerunt incolumes, conditi ſub terrâ, in templo Jovis Capitolini, in arca lapidea, à decemviris aſſervati. Sed poſt centeſimam & ſeptuageſimam Olympiadem, templo incenſo, ſive per inſidias aliquorum, ut nonnulli arbitrantur, ſive caſu fortuito, hi quoque cum reliquis hujus Dei Donariis igne ſunt abſumpti. Oracula verò, quæ nunc extant, ex variis, locis ſunt comportata, alia ex Italicis urbibus allata alia ex Erythris Aſiaticis, ex Senatus Conſulto miſſis legatis, qui ipſorum exemplar deſcriberent, alia ex aliis urbibus, & à privatis hominibus tranſcripta, in quibus quædam ſuppoſtititia, & carminibus Sibyllinis inſerta reperiuntur, quæ deprehenduntur ex iis quæ Acroſtichides nuncupantur. Dico autem ea quæ Terentius Varro in ſuis commentariis Theologicis memoriæ prodidit. Ὁ δὲ Ταρκύνιος τῶν ἀστῶν ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο προχειρισάμενος, καὶ δημοσίους αὐτοῖς δύο θεράποντας παραζεύξας, ἐκείνοις ἀπέδωκε τὴν τῶν βιβλίων φυλακήν, ὧν τὸν ἕτερον Μάρκον Ἀτίλιον, ἀδικεῖν τι δόξαντα περὶ τὴν πίστιν, καὶ μηνυθέντα ὑφ᾽ ἑνὸς τῶν δημοσίων ὡς πατροκτόνον, εἰς ἀσκὸν ἐῤῥάψας βόειον, ἔρριψεν εἰς τὸ πέλαγος. μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἡ πόλις ἀναλαβοῦσα τὴν τῶν χρησμῶν προστασίαν, ἄνδρας τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀποδείκνυσιν αὐτῶν φύλακας, οἳ διὰ βίου ταύτην ἔχουσι τὴν ἐπιμέλειαν, στρατειῶν ἀφειμένοι καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πόλιν πραγματειῶν· καὶ δημοσίους αὐτοῖς παρακαθίστησιν, ὧν χωρὶς οὐκ ἐπιτρέπει τὰς ἐπισκέψεις τῶν χρησμῶν τοῖς ἀνδράσι ποιεῖσθαι. συνελόντι δ᾽ εἰπεῖν, οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν οὔτε ὅσιον

κτῆμα

κτῆμα οὔτε ἱερὸν ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. χρῶνται δὲ αὐτοῖς ὅταν ἡ βουλὴ ψηφίσηται, στάσεως καταλαβούσης τὴν πόλιν, ἢ δυστυχίας τινὸς μεγάλης συμπεσούσης κατὰ πόλεμον, ἢ τεράτων τινῶν καὶ δυσευρέτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. οὗτοι διέμειναν οἱ χρησμοὶ μέχρι τοῦ Μαρσικοῦ κληθέντος πολέμου, κείμενοι κατὰ γῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καπιτωλίνου Διὸς, ἐν λιθίνῃ λάρνακι, ὑπ' ἀνδρῶν δέκα φυλαττόμενοι. μετὰ δὲ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἐμπρησθέντος τοῦ ναοῦ, εἴτ' ἐξ ἐπιβουλῆς, ὡς οἴονταί τινες, εἴτ' ἀπὸ ταὐτομάτου, σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναθήμασι τοῦ θεοῦ καὶ αὐτοὶ διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ πυρός. οἱ δὲ νῦν ὄντες, ἐκ πολλῶν εἰσι συμφορητοὶ τῶν τόπων· οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων κομισθέντες· οἱ δ', ἐξ Ἐρυθρῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, κατὰ δόγμα βουλῆς ἀποσταλέντων πρεσβευτῶν ἐπὶ τὴν ἀντιγραφήν· οἱ δ' ἐξ ἄλλων πόλεων, καὶ παρ' ἀνδρῶν ἰδιωτῶν μεταγραφέντες· ἐν οἷς εὑρίσκονταί τινες ἐμπεποιημένοι τοῖς Σιβυλλείοις, ἐλέγχονται δὲ ταῖς καλουμέναις ἀκροστιχίσι. λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἱστόρηκεν ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ.

Hi *decemviri* igitur (ac poſtea adaucto numero *Quindecimviri*) inſpiciebant libros iſtos ac referebant ad Senatum quid in iis, Dîs Deabuſve hiſce vel illis placandis, factu neceſſarium contineretur: aut potius, quæ ibi invenire perhibebant interpretabantur. Unde optime eos Livius lib. x. vocat *Carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus Interpretes.* Interpretabantur quippe illa prout Summo Romanorum Magiſtratui, Senatui aut Cæſaribus, id placere ſciebant. Exempla habemus in Julio Cæſare ac Maxentio. De Cæſare ita Suetonius:

Quin etiam valida fama percrebuit, migraturum Alexandriam, &c. Proximo autem Senatu L. Cottam quindecimvirum ſententiam dicturum: ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi à Rege, non poſſe vinci, Cæſar Rex apellaretur. Quæ cauſa conjuratis maturandi fuit deſtinata negotia, ne aſſentiri ne-

necesse esset. Plutarchus de hac re: Καί τοι καὶ λόγον τινὰ κατέσπειραν εἰς τὸν δῆμον οἱ ταύτην Καίσαρι τὴν τιμὴν προξενοῦντες, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων ἁλώσιμα τὰ Πάρθων φαίνοιτο Ῥωμαίοις σὺν βασιλεῖ στρατευομένοις ἐπ' αὐτούς, ἄλλως ἄφυκτα ὄντα, &c. *Et quidem rumorem in plebem vulgaverunt illi qui hoc honoris quærebant Cæsari, libris Sibyllinis proditum, vinci Parthos à Romanis posse, si Rege duce bellum eis movissent, esse ipsis alioquin insuperabiles: ac redeuntem Alba ad urbem Cæsarem ausi fuere salutare Regem.*

Hinc Cicero, qui Reipublicæ contra Cæsarem favebat, lib. 2. de Divinatione: *Sibyllæ versus observamus quos illa furens fudisse dicitur. Quorum interpres nuper falsa quædam hominum fama dicturus in Senatu putabatur, eum, quem revera Regem habebamus, appellandum quoque esse Regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominum, & in quod tempus est?* (NB.) *Callidè enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset prædictum videretur, hominum & temporum definitione sublatâ. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud Carmen furentis, cùm ipsum Poëma declarat (est enim magis artis, & diligentiæ, quam incitationis & motûs) tum verò ea quæ, ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. Id certè magis est attenti animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. Hoc scriptoris est, non furentis, adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris*

bris quàm Regem proferant: quem Romæ posthæc nec Dii, nec homines esse patientur.

In verbis autem Ciceronis hæc sequentia mihi notatu digna videntur. 1. Ciceronem habere illa pro callidis hominum impostorum inventis, ac studiose in eum compositis modum, ut omnibus personis, temporibus, casibusque pro libitu Interpretum, applicari possent; uti revera erant. 2. Ἀκροστιχίδας, sic dictas, ejusdem plane esse farinæ ac meriti. Ita ut hoc Cicerone auctore (neque eo solo, cum & Terentius Varro & Dionysius Halicarnasseus ἀκροστιχίδας pro non Sibyllinis sed fictitiis ac suppositititis habeant) magno conamine magnas nugas agant, qui pro ἀκροστιχίδι illa, quam in Oratione Constantini nobis profert Eusebius, Ciceronem hunc in testimonium ac patrocinium advocant: de quibus tamen Cicero ne per somnium quidem unquam cogitavit.

At quam multa multi viri docti de hac ἀκροστιχίδι, ut multa mira de lente (ne quid acrius addam) nugati sunt! condonanda forsan istis sua credulitas atque ablepsia, quod qui amant, ipsi sibi somnia fingant; facillimè enim credimus quod libenter credimus; ac perspicere tum nobis videmur quod ne uspiam quidem est. Ast non condonandum Schedio facinus suum, dum pro ipsius Ciceronis verbis hæc figmenta obtrudit: Et Cicero libro II. de Divination. *Observemus libros Sibyllinos; vocandus est nobis Rex aliquis, si modo salvi esse volumus. Namque in carminibus Sibyllinis legebatur, quam primum Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum Orbis prodituram*, quibus tum hîc Schedius subjungit. *Quod & factum fuit: nam Ptolomæo à Gabinio reducto confestim nascitur Jesus.*

Atqui neque de Sibyllinis carminibus revera lectis, neque de Rege Ægypti, neque de Orbis Domino

mino prodituro, Cicero aliquid, aut quod eo trahi possit, ibi commentatus est. Verum & post Gabinii illam expeditionem, (de qua, uti ex præcedentibus meridiana luce clarius patet, minimè gentium loqui in libris de Divinatione Cicero voluit) plusquam 54. anni excurrerunt antequam nasceretur Jesus.

Verumenimvero dicat aliquis, non solum Schedium talia prodere, sed imitatum ipsum ut sæpius aliàs, heic Mornæum; qui libro de Veritate Religionis Christianæ quandoque errores, super cumulat. Ita enim ille cap.32. *Car Auguste, comme dit Suetone, les avoit fait serrer en deux layettes dorées, sous le base d'Apollo Palatin, où elles estoient difficiles à falsifier, & des le temps d'Origene, de Clement Alexandrin, & de Justin Martyr; c'est à-dire, non fort long-temps apres la predication des Apostres, ces mesmes livres estoient en lumiere, comme se voit par la dispute de Celsus l'Epicurien; qui dit bien, qu'ils sont supposez, mais sans preuve: & Constantin l'Empereur tesmoigne en une siene harangue, les avoir veus, & leuz, & y renvoye les Gentils de son temps. Et qu'il y eust pour le moins quelque chose semblable, ne se peut nier.* CAR CICERON EN SES LIVRES DE LA DIVINATION, DIT CES MOTS, OBSERVANS LES VERS DE LA SIBYLLE. IL NOUS FAUT APPELLER QUELQU'UN ROY, SI NOUS VOULONS ESTRE SAUVEZ. *Et chacun scait toutefois, combien ce nom de Roy estoit odieux, & à tous les Romains, & à Ciceron mesme. Il fait aussi mention de l'*ACROSTICHE *de la Sibylle; c'est-à-dire, de certains vers,* DONT LES LETTRES CAPITALES FAISOIENT LE NOM DE CE ROY LA, *tels que ceux que nous avons au 8. livre des Sibylles; & conclut de là qu'elles avoient l'esprit sain & rassis. Et*

Con-

Constantin l'Empereur tesmoigne que Ciceron avoit tourné le livre de l'Erythrée; & qu'Antonius l'avoit voulu abolir. En ces mesmes livres estoit dit, que si tost que les Romains auroient remis en son entier le Roy d'Egypte, le Monarque de l'univers naistroit: & pourtant Ciceron escrivant à Lentulus, qui briguoit ceste charge, luy touche c'est Oracle: & les Romains faisoient doubte de le restituer à cause de cela: & de ce touchant les Sibylles au 2. livre quelque mot. Et de fait, apres que le Senat en eut bien contesté, Gabinius remit Ptolomée, & en ce mesme temps nasquit Jesus. Virgile qui par la faveur d'Auguste avoit eu accez à ces livres, à fait une Eclogue, &c.

Quæ ab ipso Auctore versa ita sonant Latinè: *Augustus enim ut est apud Suetonium, in duabus aureis capsulis sub basi Apollinis Palatini recondendos tradiderat, quo non usque adeo falsariis penetrare facile: & quo tempore Origenes, Clemens Alexandrinus, Justinus Martyr floruere; id est, paulò post Apostolorum prædicationem, hi ipsi libri* (NB.) *in luce hominum versabantur, ut ex Celsi Epicurei disputationibus liquet, qui subdititios asserit, non probat: & Constantinus Imperator in quâdam Oratione se vidisse & legisse testatur, & ad eorum testimonia Ethnicos ejus ætatis ablegat. Quod vero nonnulla saltem continerent, ab hisce qui hodie extant, non aliena, vix ambigi possit. Nam Cicero in lib. de Divinat.* Observemus, *inquit*, libros Sibyllinos: vocandus est nobis Rex aliquis, si modo salvi esse volumus. *Quamquam Regis nomen quàm odiosum esset cum Romanis omnibus, tum præsertim Ciceroni, cuivis notum. Idem Acrostichidem Sibyllæ memorat, id est, carmina certo numero, quorum capitales literæ Regis illius nomen componebant, qualia libro Oraculorum 8. habemus: ex quibus Sibyllam mente constitisse Cicero colligit. Et Con-*

Constantinus Imperator testis est, Ciceronem librum Erythrææ vertisse, quem Antonius abolere conatus fuerit. In iisdem legebatur, cùm primùm Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum orbis proditurum: cujus quidem Oraculi vestigia exstant in epistolis Ciceronis ad Lentulum, qui illud munus reducendi Regis ambibat; & Romani idcircò in deferendo cunctabantur, & hoc lib. 2. Sibyllæ nostræ attingunt. Et verò post multa ultro citròque verba Gabinius Ptolomæum reducit, & confestim nascitur Jesus. Virgilius, cui verisimile est aditum ad illos libros per Augusti benevolentiam patuisse, Eclogam scripsit, quæ mera Sibyllæ translatio est, &c.

An non pœnè quot verba tot errores? Satis clarè fateor patere videtur, sua Schedium ex hisce desumpsisse; at non in melius sed in pejus adhuc ea mutavit. Optime dicas de Amborum verbis huc adductis; *Pergula pictoris, veri nihil, omnia falsa.* Certè ex Ciceronis epistolis ad Lentulum, Religionem in ea causa tantum obtentui sumptam, (legantur modo attentè 7. priores) non obscurè patescit. Cui minimè quoque contradicit Dion Cassius; cujus verba super hoc negotio Ægyptiaco quin adducam mihi temperare nequeo: sunt autem hæc sequentia: Τοῖς γὰρ Σιβυλλείοις ἔπεσιν ἐντυχόντες, εὗρον ἐν αὐτοῖς γεγραμμένον αὐτὸ τοῦτο, Ἂν ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς βοηθείας τινὸς δεόμενος ἔλθῃ, τὴν μὲν φιλίαν οἱ μὴ ἀπαρνήσασθε, μὴ μέντοι καὶ πλήθει τινὶ ἐπικουρήσετε. εἰ δὲ μὴ, καὶ πόνους καὶ κινδύνους ἕξετε. Κἀκ τούτου τὴν συντυχίαν τῶν ἐπῶν πρὸς τὰ τότε γενόμενα θαυμάσαντες, ἀπεψηφίσαντο τὰ περὶ αὐτοῦ ἐγνωσμένα, Γαΐῳ Κάτωνι πεισθέντες δημάρχῳ. Ταῦτα δὲ ἐχρήσθη μὲν οὕτως· ἐδημοσιεύθη δὲ (οὐ γὰρ ἐξῆν οὐδὲν τῶν Σιβυλλείων, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο, ἐς τὸ πλῆθος ἐξαγγέλλεσθαι) διὰ τοῦ Κάτωνος. ἐπειδὴ γὰρ τάχιστα ὁ νοῦς τῶν ἐπῶν διεθρυλλήθη (ὥσπερ εἴωθε γίνεσθαι) ἔδεισε μὴ συγκρυφθείη· καὶ ἔς τε

τὸν ὁμι-

τὸν ὅμιλον τοὺς ἱερέας ἐσήγαγε, κἀνταῦθα πρὶν ὁτιοῦν τὴν γερουσίαν ἐπ' αὐτοῖς χρηματίσαι, ἐξεβιάσατο σφᾶς ἐκλαλῆσαι τὸ λόγιον. ὅσῳ γάρ τοι μᾶλλον οὐκ ἐδόκει σφίσιν ἐξεῖναι, τοσούτῳ πλέον τὸ πλῆθος ἤχαλλε. καὶ ἐκεῖνο μὲν ἔχεν οὕτως, καὶ ἐς τὴν τῶν Λατίνων γλῶσσαν γραφὴν ἀνεκηρύχθη. γνώμας δὲ αὐτῶν μετὰ τοῦτο ποικίλων, τῶν μὲν, ἄνευ στρατοῦ τῷ Σπινθῆρι τὴν τοῦ Πτολεμαίου κάθοδον προσταττόντων, τῶν δὲ δὴ καὶ τὸν Πομπήιον μετὰ ῥαβδούχων δύο καταγαγεῖν αὐτὸν κελευόντων (ὅ, τε γὰρ Πτολεμαῖος μαθὼν τὸ χρησθὲν, ἠξίωσε τοῦτο τυχεῖν, καὶ τὰ γράμματα Αὖλος Πλαύτιος ἐς τὸ κοινὸν δημαρχῶν ἀνέγνω) δείσαντες οἱ βουλευταὶ μὴ μείζων ἔθ' ὁ Πομπήιος καὶ ἀπ' ἐκείνου γένηται, ἀντέπραξαν αὐτῷ, τῇ τοῦ σίτου προφάσει χρησάμενοι. *Quum enim Romam libros Sibyllinos adirent, ita scriptum in iis invenerunt. Si Rex Ægypti alicujus auxilii indigens venerit, amicitiam ei ne denegaveritis, nullis autem copiis eum adjuveritis: Sin secus feceritis, labores & pericula habebitis. Admirati igitur id carmen ita ad rem præsentem congruere, omnia quæ de eo decreta fuerant facta, antiquaverunt, C. Catonem Tribunum plebis secuti. Atque ad ipsum Oraculum in populum evulgatum est Catonis operâ. Non enim licebat Sibyllinum ullum carmen populo enuntiare nisi id Senatus decrevisset. Nam ut primùm Oraculi sententia, (quod fieri assolet) vulgo innotuit, veritus Cato ne id supprimeretur, Pontifices ad plebem produxit: ac priusquam Senatus quicquam statueret, eos coëgit Oraculum exponere. Quanto enim minus id eis licere videbatur, tanto plebs ægriùs rem ferebat. Igitur ea sententia fuit Oraculi, redditumque Latine enuntiatum est. Quum deinde sententiæ dicerentur, aliique à Spinthere sine exercitu juberent Ptolemæum reduci, alii id à Pompejo duobus cum Lictoribus fieri vellent (nam Ptolemæus Oraculo intellecto id ita fieri petebat, ejusque litteras Plautius Tribunus plebis publicè recitavit) veriti Senatores, ne hæc res ipsa Pompejum adhuc majorem*

jorem efficeret, sub prætextu mandatæ annonæ ei obstiterunt.

Videmus sanè ex hisce Dionis verbis, atque ex iis quæ de isto Reipublicæ statu legenda occurrunt apud eorum temporum Historicos, totam hanc rem ab utraque parte actam fuisse partium studio; atque ut Cicero ad Lentulum, *rem actam non religione*, [à Senatu] *sed malevolentia, & illius Regiæ largitionis invidiâ, opinionemque fuisse populi Romani, à Lentuli invidis atque obtrectatoribus nomen inductum fictæ riligionis, non tam ut ipsum Lentulum impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire.* Quæ res tamen æquè ad Pompejum (uti ex Dione vidimus) quam ad Lentulum pertinebat. Noverant plurimi, si non omnes, quantum pecuniæ Rex potentioribus profundebat ipsumque Pompejum in domum suam Regem recepisse. Quod autem Cato, Tribunus ille, populum ita commoveret, inde proculdubio factum, quod inter ipsos XV viros essent qui, non quidem directè verum indirectè, suarum partium hominibus prætensi istius Oraculi sententiam eliminassent: quod in tam turbido Reipublicæ & factionibus scissæ statu, magis impune facere poterant. Indicatque populi fervor, eum non usquequaque fidem habuisse relationibus istis quas de hujusmodi Oraculis Senatus ad populum faciebat: præsertim vero quum videret rem & largitionibus à parte Ptolemæi, & Ambitione, avaritia, malitia ac partium studio à parte Senatus aliorumque Magnatum agi; à quibus tamen nec ipse populus (sive Plebs Romana) satis libera erat; instigante, uti vidimus, Catone. Nec suspicione caret, (tam ex iis quæ apud Dionem sequuntur, quàm quæ apud Ciceronem habentur) quindecimviros sententiam prætensi istius Oraculi, aut

metu,

metu, aut gratia motos, apud populum immutasse, vel ipsius placitis ita accommodasse, ut relatione ipsius ad Senatum factâ, statim in omnia alia, quam antea ab ipso decreta fuerant, iretur: (Cum tamen Pontifices inter Quindecimviros, contrariæ factionis jam talia eliminassent: unde Cottæ & aliis occasio data fuit populum commovendi,) imò & nomen inductum fictæ religionis à Senatu populum opinatum, adeoque planè nihil quidem, quod hûc pertineret, à xv viris inventum ex Cicerone satis clarè elucescit. Verum & ex sequentibus verbis hujus ipsius Dionis collatis cum iis quæ jam antea ex Cicerone & aliis protulimus, summa cum ratione populum talia fuisse suspicatum, patebat.

Λόγου γὰρ τινὸς, εἴτ' οὖν ἀληθοῦς εἴτε καὶ ψευδοῦς (οἷά που φιλεῖ λογοποιεῖσθαι) διελθόντος, ὡς τῶν ἱερέων τῶν πεντεκαίδεκα καλουμένων διαθροούντων, ὅτι ἡ Σίβυλλα εἰρηκυῖα εἴη, μήποτ' ἂν τοὺς Πάρθους ἄλλως πως, πλὴν ὑπὸ βασιλέως ἁλῶναι, καὶ μελλόντων διὰ τοῦτο αὐτῶν τὴν ἐπίκλησιν ταύτην τῷ Καίσαρι δοθῆναι ἐσηγήσεσθαι· τοῦτό τε πιστεύσαντες ἀληθὲς εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ὧνπερ καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἦν, ψῆφος, ἅτε καὶ ὑπὲρ τηλικούτου βουλεύματος, ἐπαχθήσοιτο, καὶ οὔτ' ἀντειπεῖν τολμῶντες, οὔτε σιωπῆσαι ὑπομένοντες, ἐσπούδασαν τὴν ἐπιβουλὴν, πρὶν καὶ ὁτιοῦν περὶ αὐτοῦ χρηματισθῆναι. *Nam quia rumor quidam, sive verus, sive falsus, (ut fabulæ nonnunquam confingi solent) passim emanaret, quasi Pontifices illi, dicti quindecimviri, palam perhiberent, Sibyllam dixisse, nunquam Parthos aliter, quam à Rege superari posse, quasque propterea de appellatione Regis Cæsari tribuenda relaturi essent, tum hoc ipsum verum esse persuasi, tum etiam Magistratibus, in quorum numero Brutus & Cassius erant, impositam iri necessitatem dicendæ in consultatione tam gravi sententiæ, jamque nec audentes contradicere, nec tacere*

sustinentes, insidias antequam de negotio quicquam statueretur, maturarunt.

Quæ Dionis verba quam valide confirmant ac declarant latius ea quæ superius ex Suetonio, Plutarcho, atque Cicerone attulimus. Namque antequam Cotta aliive quindecimviri in Senatu ea denuntiare valerent, Cæsar ille, cujus instinctu talia perhibebantur, occisus fuit. In causa Regis Ptolomæi libri hi à xv viris inspecti fuerant, eâ occasione, quod Statua Jovis in Albano monte fulmine cœlitus tacta fuerat. At in hac posteriori causa id solâ auctoritate, aut directione Cæsaris, qui & Imperator & Pontifex Maximus erat, factum videtur; (si modo factum fuit & non sparsum in vulgus studiose per Cottam) licet antea id nunquam injussu Senatus (consentiente saltem eo) fuisse factum comperiatur. Hinc Cicero: *Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri; valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones.* Ne vana scilicet per eos populo injiciatur superstitio, quæ in damnum redundet Reipublicæ.

Senatus autem jussu aut instinctu (saltem præcipuorum ex ipsorum numero) solitum injungi, Decemviris quid ex iis proferrent, non obscurè indicant sequentia. *Cum antistitibus agamus, ut quidvis potius, ex illis libris, quam Regem proferant.*

Quam magnum vero detrimentum cœperint hæc Oracula, eorumve auctoritas, per ejusmodi motus Reipublicæ intestinos, quibus occasio dabatur qua horribile illud arcanum, tantâ cum cura eousque conservatum, cordatioribus cunctis detegeretur, facillimè ex jam dictis perspici potest.

At antiquis temporibus populum ipsorum auctoritate commodissime regebant; atque inde rarissimè

ſimè permittebant, Reipublicæ cauſa, externa adiri conſulique χρηστήρια: ne, ſcilicet, ii qui erant extra ipſorum Imperium iſta occaſione turbas ullas excitare valerent, dum hoſtibus aut inimicis populi Romani faverent, vel ab ipſis prætio corrupti eſſent.

Hinc ne quidem intra ipſam Italiam atque in conſpectu ferè urbis id fieri, Reipublicæ cauſa, paſſi ſunt. Nam *Lutatius*, (ut Valerii Maximis verbis utar) *qui primum bellum Punicum confecit, à Senatu prohibitus eſt ſortes Fortunæ Prænestinæ adire. Auſpiciis enim patriis, non alienigenis, Rempublicam adminiſtrari oportere judicabant.*

Quod autem magnæ auctoritatis viris, ac Pontificibus iis qui viri ſacris faciundis eſſent, horum arctiſſima cuſtodia ita demandata fuerit; ut priuſquam vulgo illorum ſententia innoteſceret, Senatui eam, neminique extra hunc, aperire deberent; ſatis clarè id manifeſtat, ſenatum qui ipſorum Dominium obtinebat, ea quæ ſibi è Republica viſa forent, ut evulgarentur curaſſe. Unde & C. Cato qui non audebat in totum illa fictionis coarguere; priuſquam ad Senatum per xv viros deferrentur, à populo inſpectos volebat.

Secundum verò, de quo dixeram, exemplum ſuppeditat nobis Zoſimus, hiſtoriarum libro ſecundo: ex quo quoque verſutiam horum deprehendere queamus Interpretum, callide per ambiguitates verborum & Maxentium ludentium, & ſibiipſis, in tam lubrico atque ambiguo Reipublicæ ſtatu, probe conſulentium. Verba Zoſimi ſunt: Μαξέντιος δὲ ἐναποκλείσας ἑαυτὸν, τοῖς θεοῖς ἱερεῖα προσῆγέ τε, καὶ τῶν ἱεροσκόπων περὶ τῆς τοῦ πολέμου τύχης ἀνεπυνθάνετο, καὶ τὰ Σιβύλλης διηρευνᾶτο. καὶ τὸ θέσφατον εὑρὼν σημαῖνον ὡς ἀνάγκη τὸν ἐπὶ βλάβῃ πράττοντα Ῥωμαίων, οἰκτρῷ θανάτῳ περιπεσεῖν, πρὸς ἑαυτοῦ τὸ λοι-

τὸν ἐλάμβανεν, ὡς δὴ τοὺς ἐπιθόντας τῇ Ῥώμῃ καὶ ταύτην διανουμένους ἑλεῖν ἀμυνούμενος. *Maxentius intra muros inclusus Diis victimas offerebat, & extispices de belli eventu consulebat, ipsis quoque Sibyllinis Oraculis pervestigatis.* [per XV viros sc.] *Quumque reperisset Oraculum, quo significaretur in fatis esse, ut qui ad perniciem populi Romani spectantia designaret, miserabili morte periret; de semetipso id aecipiebat, quasi qui Romam adortos, eamque capere cogitantes, propulsaret.*

In hisce exemplis prædictiones habemus horum Carminum Sibyllinorum, cum aliàs ferè semper solùm indicarent, quid faciendum, si aut seditio, aut calamitas, aut prodigium, aut magna quædam consternatio ac timor; aut aliud aliquid hujusce naturæ, ad consulendos hosce libros Senatum vel Cæsares impulisset: uti patet ex sequenti exemplo: quod quoniam & ritum consulendi hos libros clarius quam alibi (quod sciam) apud veteres, ob oculos ponit, huc, licet longiusculum, adducere non verebor. extat id in Vopisci Aureliano hisce verbis contentum: *Postea tamen ipsi quoque Marcomanni superati sunt. In illo autem timore, quo Marcomanni cuncta vastabant, ingentes Romæ seditiones motæ sunt, paventibus cunctis, ne eadem quæ sub Gallieno fuerant, provenirent. Quare etiam libri Sibyllini, noti beneficiis publicis, inspecti sunt, inventumque ut in certis locis sacrificia fierent, quæ Barbari transire non possent. Facta denique sunt ea quæ præcepta fuerant in diverso ceremoniarum genere: atque ita Barbari restiterunt, quos omnes Aurelianus carptim vagantes occidit. Livet ipsius Senatusconsulti formam exponere, quo libros inspici Clarissimorum jussit auctoritas. Die tertio Idus Jan.*

Fulvius Sabinus Prætor urbanus dixit: Referimus ad vos P. C. Pontificum suggestionem, & Aureliani Prin-

Principis literas, quibus jubetur ut inspiciantur fatales libri, quibus spes belli terminandi, sacrato Deorum Imperio, continetur. Scitis enim ipsi, quotiescunque gravior aliquis exstitit motus, eos semper inspectos: neque prius mala publica esse finita, quam (NB.) *ex iis sacrificiorum processit auctoritas. Tunc surrexit primæ sententiæ Ulpius Syllanus, atque ita locutus est: Serò nimis P. C. de Reipubl. salute consulimus, serò ad fatalia jussa respicimus, more languentium, qui ad summos Medicos, nisi in summa desperatione, non mittunt: proinde quasi peritioribus viris major facienda sit cura, quum omnibus morbis occurri sit melius. Meministis enim P. C. me in hoc ordine sæpe dixisse, jam tum quum primum nuntiatum est Marcomannos erupisse, consulenda Sibyllæ decreta, utendum Apollinis beneficiis, inserviendum Deorum immortalium præceptis: recusasse vero quosdam, & cum ingenti calumnia* (NB.) *recusasse, quum adulando dicerent, tantam Principis esse virtutem, ut opus non sit Deos consuli; proinde quasi & ipse vir magnus non Deos colat, non de Diis immortalibus speret. Quid plura? audivimus literas quibus rogavit opem Deorum, quæ nunquam cuiquam turpis est, ut vir fortissimus adjuvetur. Agite igitur, Pontifices, quâ puri, quâ mundi, quâ sancti, quâ vestitu animisque sacris commodi, veteranis manibus libros evolvite, fata Reipub. quæ sunt æterna, perquirite: patrimis matrimisque pueris carmen indicite: nos sumptum sacris, nos apparatum sacrificiis, nos agris ambarvalia indicemus. Post hæc interrogati plerique Senatores sententias dixerunt quas longum est innectere. Deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententias euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est Senatusconsultum. Itum est deinde ad templum, inspecti libri,* PRODITI VERSUS, *lustrata urbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarvalia promissa: atque ita solenni-*

lennitas, quæ jubebatur, expleta est. Est Epistola Aureliani de libris Sibyllinis: nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum. Miror vos, Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, perinde quasi in Christianorum Ecclesia, non in templo Deorum omnium, tractaretis. Agite igitur, & castimonia Pontificum, ceremoniisque solennibus juvate Principem necessitate publicâ laborantem. Inspiciantur libri: quæ facienda fuerint celebrentur: quemlibet sumptum, cujuslibet gentis captivos, quælibet animalia regia non abnuo, sed libens offero. Neque enim indecorum est Diis juvantibus vincere. Sic apud majores nostros multa finita sunt bella, sic cœpta. Si quid deest sumptuum, datis ad Præfectum ærarii literis decerni jussi. Est præterea vestræ auctoritatis arca publica, quam magis refertam esse reperio quam cupio.

Ne verò diutius hisce immoremur, notabo solum hæc verba in Oratione Ulpii Syllani: *Recusasse verò quosdam, & cum ingenti calumniâ recusasse; cum adulando dicerent, tantam Principis esse virtutem, &c.*

Ex quibus liquido patet, non æquè magnam apud omnes eos libros tunc obtinuisse auctoritatem: ac, quæ illi qui recusabant, contra hanc inspectionem objicerent, pro calumnia in Libros Sibyllinos Syllano habita. Cum ii, uti Augustinus postea lib. 3. cap. 17. de Civitate Dei, cum Cicerone sentire viderentur, *In eo genere Oraculorum, magis interpretibus, ut possunt sive volunt, dubia conjectantibus, credi solere:* vel potius, *omnia ab ipsis confingi ad lubitum Dominantium*; proindeque istam consultationem esse inutilem.

Ut autem Romani sua sibi ex istis libris petebant pro Republica Oracula, sic Germani à *Velleda* (atque aliis ad id constitutis, sive virginibus, sive mulieribus) pro Republica, imò & pro privatis ut vide-

videtur, petebant Responsa. De qua Velleda inter alia Tacitus lib. 4. histor. *Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur adspectu quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre,* [vel ut alii, *ipsa adyta intrare*] *dilectus è propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis portabat.*

Ut autem Germani, præter Dryadas suas Fatidicas (de quibus Celeb. Salmasius ad historias Augustas) Oraculum sibi publicum ac proprium habebant in *Velleda:* sic ferè cuncta Regna ac Respublicæ, præter illa, quæ ferè commune vulgus, ac de rebus quibuscunque consulebat, (sæpe tamen & ipsi Magnates) sua sibi propria; ac quæ Reipublicæ causa ab ipsis consulebantur, habebant. Etiamsi quandoque, sed rariùs, etiam ad alia, per Orbem maximè decantata, Oracula, eos quibus fidebant, mitterent consultum. Quod & exemplis admodum claris demonstrare valerem:

Sed jumenta vocant, & Sol inclinat, eundum est.

Quamobrem & illa, & alia huc spectantia, alii tempori atque occasioni reservo.

Quis, interim, Amice Lector, ex iis quæ hactenus disserui, non perspicit satis clarum esse atque apertum; Oracula non Diaboli præternaturalibus præstigiis, sed hominum vafrorum constitisse fraudibus & artificiis: qui dum & Opes & Honores, auctoritatemque sibi inde parare valerent, stultæ plebeculæ, imò sæpiùs quoque Magnatibus, per illa imponebant? Quibus accedebant interim & plurimæ nihil planè in se veritatis continentes narratiunculæ: atque hinc tam apud Veteres quam recentiores, fuisse gratis ferè assumptum id quod in quæstione erat; ac de διότι fuisse disputatum & conclusum, antequam de ipso ὅτι ullo modo constaret. Ita enim sæpius contingit, ut multi priusquam constet de Veritate hujus illiusve prætensæ historiæ, commini-

miniſcantur facti cauſas: quas ſi penetrare ſe poſſe deſperent, ſtatim ad ſupernaturales & miraculoſas confugiunt. Atque ita inveſtigant ac ſupponunt quandoque cauſas iſtarum rerum, quæ nunquam fuerunt in rerum natura, imò ſæpe nec eſſe queant. Exemplum hujus rei notabile admodum habemus, in puero illo Sileſiaco, cum prætenſo dente ſuo aureo; qui Medicos ac Phyſicos illius temporis per aliquot annos inter ſe commiſit; donec tandem fraus detegebatur. Quam hiſtoriam, quia ferè inter ſolos Medicos & Phyſicos nota eſt, atque huic rei apprime quadrat, ipſius Sennerti verbis hic annectere volui.

Anno Chriſti 1593. circa feſtum Paſchatis rumor innotuit, puerum quendam Annorum ſeptem, *Chriſtophorum Mullern*, in pago *Weildorſt* in Sileſia, cum ipſi dentes excidiſſent, ultimi Molaris loco dentem aureum ſuccreviſſe; cujus rei hiſtoriam poſt anno Chriſti 1595. deſcripſit & publicè edidit *D. Jacobus Horſtius*, Medicinæ Profeſſor in Academia Helmſtadianâ, qui ipſum partim pro naturali, partim pro prodigioſo habet, & ſolatii loco Chriſtianis à Turcâ tum afflictis adhibitum eſſe ſtatuit. Eodem anno 1595. ejuſdem aurei dentis hiſtoriam edidit *Martinus Rulandus*, cui ſe oppoſuit *Joh. Ingolſteterus* anno 1597. contra quem ſuum judicium eodem anno defendit *Martinus Rulandus*. De eodem aureo dente ſcribit etiam *Andreas Libavius* part. 2. ſingular. Diſſert. 7. qui Diſputationes illas, in partem utramque habitas recenſet; quas ut huc afferam operæpretium non eſſe puto. Non entis enim nullæ ſunt affectiones, & dens ille aureus nullus fuit, ſed fucus merus, qui Vratiſlaviæ demum detectus fuit. Ejus rei hiſtoriam ad me perſcripſit *Dn. D. Michaël Doringius*, ſicut illam ex *Dn. Danielis Bucretii* Phyſici quondam

dam Vratiſlavienſis relatione accepit, quæ talis fuit. Puer ille cum Vratiſlaviam deductus fuiſſet, & omnes novitatis iſtius miraculoſæ (ut putabatur) cognoſcendæ ac videndæ deſiderio tenerentur, factum eſt, ut in Doctorum virorum conventum ac concionem, cui inter alios plures *Cl. D. Chriſtophorus Rhumbaumius* P. M. etiam interfuit, vocaretur. Acciti & admiſſi dentem ſedulò contemplati ſunt, qui ſplendore aurum Rhenanum repræſentavit. Adfuit ſimul aurifaber. Is juſſus frictione lapidis Lydii dentem examinavit. Linea affrictione inducta exiſtimabatur revera eſſe aurum Rhenanum. Aurifaber igitur rei veritatem penitiùs exploraturus, ipſi illevit pigmentum aureum, &, ecce linea illa abſumpta diſparuit. Protinus ergo de fraude ſuſpicio concipitur. *D.* vero *Rhumbaumius*, ut erat ingenioſus & cautus, inſpectionem repetit, atque ſupernè dentem non integrum ſed foraminulo pertuſum conſpicatur. Spatula igitur ferrea admotâ, nunquid lamina aliqua Orichalcea ſolùm denti eſſet inducta, explorat. Rem ita ſe habere certiſſimè invenit, & reliquis ſpectatoribus oſtendit. Lamina enim illa per ſpatulam movebatur, nihilque erat aliud quam medietas (& forſan inaurata) globuli, quales crumenis & marſupiis olim à fœminis in Sileſia geſtari ſolitis appendi conſueverint. Detraxiſſet prorſus à dente laminam iſtam *D. Rhumbaumius*, ni deceptor reſtitiſſet, & ſe cum puero ſubduxiſſet. Fraudis enim hæc detectio peſſimè habuit pueri iſtius circumductorem, utpote qui nummos corrodendi occaſionem ſibi ereptam eſſe videbat: atque ita cum aureo iſto dente evanuit ac diſparuit. *Quæ hiſtoria* [rectè idem præcedentibus addit] *omnes naturæ ſcrutatores meritò monere debet, ne cauſas rei, & τὸ διότι prius quærant, quam τὸ ὅτι ſit manifeſtum,*

& de reipſà *planè conſtet. In quâ re tamen non rarò peccatur, dum de* non Entis *affectionibus & cauſis ſæpè acriter & magno conatu diſputatur.*

Hæc ſunt, Cordate Lector, quæ de Oraculis eorumque auctoribus pro hâc vice differere & volui & potui. Multa me prætervidiſſe nullus dubito: at multa quoque ſtudio credas me præteriiſſe: cum putarem hæc ſufficere poſſe iis, qui non nimium ſuperſtitione, (quæ quantum abſit à vera ac rationali Religione, quantumque ſemper iſti obfuerit, cuncti norunt prudentiores) aliiſve præjudicatis opinionibus, occæcati ſunt. Si quis tamen, contraria & meliora edoctus, etiam me docere iſta velit, habebit facilem me atque obaudientem. Finiam, igitur & dicam cum Horatio:

Vive, vale ſi quid noviſti rectius iſtis,
Candidus imperti: ſi non, his utere mecum.

— — — λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει
Ἄνδρας ποιητὰς, ὥσπερ ἀρτοπώλιδας.

DE

DE CONSECRATIONIBUS ETHNICIS SCHEDIASMA.

Uandoquidem, Amice Lector, in Dissertationibus meis, Consecrationum Ethnicarum plus semel à me mentio facta fuit; non putavi illa, quæ inter legendum mihi sese prodidere, si heic ea occasione proferrem, tibi fore injucunda aut ingrata. Justum tamen commentarium, ne à me de hac materia jam exspectes: sed Schediasma solùm (uti titulus promittit) ac præcipuè de iis, quæ ab aliis, de hac re aliquid scribentibus aut non (quantum ego scio) aut sobrie ac perfunctoriè tantum, per hanc illamve occasionem scilicet, tractata sunt. Plura forsan dabo, si plus otii quandoque, ac plus animi, talia ulterius persequendi oboriantur. Hæc præfationis loco dicta sunto: nunc ad rem nobis propositam.

De Consecrationibus Cæsarum, sive Imperatorum Romanorum, quæ habet Herodianus, initio libri quarti, historiarum sui temporis, tam multoties transscripta fuere ab eruditis atque adducta, ut nemini ea amplius esse queant ignota. Quare, iis omissis, de Consecrationibus solum Ararum, Statuarum, Templorumque Deorum Dearumve,

rumve, Terminorum, aliorumque Dîs dedicatorum, aliquid dicam.

Notissimus cunctis est versus ille Horatii:

Cum faber incertus scamnum faceretne Priapum
Maluit esse Deum.

Attamen non statim post sculpturam perfectam, statuæ pro Diis habebantur, aut numinis illius, cujus imagines erant, præsentia ipsis adesse credebatur: sed Consecratione opus erat: quæ per multas, varias ac diversimodas cæremonias, pro diversitate Deorum Consecrandorum, perficiebatur: in universum tamen per *Unctiones*, *Coronationes*, *preces*, (sive prætensas magicas, sive alias) *sacrificia* aliaque in sequentibus proferenda, ac postremò *Adorationes.*

Quanquam & *Unctio*, & *Coronatio*, & *Adoratio*, & *Sacrificia* conferrentur etiam statuis jam dudum Consecratis. Namque in supplicationibus, aut *Unctionem*, aut *Coronationem*, aut *Sacrificia* & *Ludos*, aut plura quoque, aut cuncta simul, adhibere soliti erant.

Dîs Consecrandis ergo parabatur Templum cum suis vestibulis (προνάοις) Pastophoriis, sacris septis, vel, ut Græci ea vocant περιβόλοις, lucis sacris persæpe, ac περιρραντηρίοις (quæ aquæ lustrali, inter Christianos Originem dedere) intra sacra septa positis, aliisque sacris ædificiis ad ea spectantibus; pro voluntate, aut magnificentiâ quandoque, Dedicantium. In adytis autem collocabatur statua quæ tum Consecrabatur. Hinc optimus ille antiquarius Virgilius Maro, post hæc verba:

Et viridi in campo Templum de marmore ponam,

Et sequentia, tandem addit,

In medio mihi Cæsar erit, Templumque tenebit.

Aut alio in loco, si Templum non ejus gratia jam antea conditum esset: tamen intra περιρραντήρια nisi

nisi termini essent, aut arbores sacræ, aut ipsæ ædes, aut domus privatæ: quæ etiam quandoque Consecrantur: aut simulachra quæ nullo in Templo sed lucis aliisve locis dedicabantur.

Hinc apud Apulejum legimus Floridor. lib. I. *Neque enim justius religiosam moram viatori objecerit* (ad Adorandum scilicet, &c.) *aut ara floribus redimita, aut spelunca frondibus, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel etiam colliculus sepimine consecratus, vel truncus libamine humigatus vel lapis unguine delibutus.*

Quæ omnia signa partim erant atque indicia, res istas esse consecratas; partim quoque ipsius Consecrationis instrumenta erant.

Inter quæ tamen *Unctio* & *Coronatio* (præter alia adhuc) statuis magis propriæ erant. Unde Minucius Felix: *Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo hærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere:* EFFIGIATOS *sanè,* & UNCTOS, & CORONATOS.

Ac multò clariùs idem Minucius hisce jam sequentibus: *Quando igitur hic nascitur?* [*Deus*] *Ecce funditur, fabricatur, scalpitur. Nondum Deus est, ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc Deus est. Ecce* ORNATUR, CONSECRATUR, ORATUR; *tum postremo Deus est, cum homo voluit & dedicavit.*

Ex quibus illa quæ Arnobius compendiose admodum protulit, satis clarè meo judicio, intelliguntur: tam scilicet quæ libro sexto habet hunc in modum: *Sequitur ut de signis aliquid, simulachrisque dicamus: quæ multa arte componitis, & religiosa observatione curatis.* (Hæc enim respicere quoque ad Consecrationes, forsan & ad prætensas magicas, mihi nullum dubium est) quam quæ libro

bro I. ubi de ſemetipſo, ſed nondum ex Ethniciſmo ad Chriſtianiſmum converſo, loquitur: *Lubricatum lapidem* ET EX OLIVI UNGUINE SORDIDATUM [alii ORDINATUM] *tanquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar, & beneficia poſcebam, nihil ſentiente de trunco, &c.*

Hæc autem in Conſecrationibus locum habuiſſe; imò & per illas ſtatuas, ac lapides terminales (aliaque ſigna) conſecratas fuiſſe, ſatis clarè nos docet Aur. Auguſtinus lib. 16. cap. 38. de Civitate Dei, ubi ita loquitur: *Nec more idololatriæ lapidem* PERFUDIT OLEO *Jacob* (NB.) VELUT FACIENS ILLUM DEUM. *Neque enim adoravit eundem lapidem, vel illi ſacrificavit.* Uti & Lucianus, in Deorum Concilio: *Sed jam lapis omnis,* (NB.) *omniſque ara vaticinatur, quæ ſit* OLEO PERFUSA & CORONAS HABEAT: *cuique vir præſtigiator ſuppetat.*

Ἀλλὰ ἤδη πᾶς λίθος, καὶ πᾶς βωμὸς χρησμῳδεῖ, ὃς ἂν ἐλαίῳ περιχυθῇ, καὶ στεφάνους ἔχῃ, καὶ γόητος ἀνδρὸς εὐπορήσῃ, οἷοι πολλοί εἰσιν.

Quæ de Statuis Deorum dicta, vel intelligenda eſſe ſatis apertum eſt: quod termini ejuſdémve generis lapides vaticinari nunquam perhiberentur: Sed Dii, aut ad minimum Heroës qui eſſent: uti jam antea alibi à me fuit indicatum.

Præter *Unguenta* & *Coronas* accedebant etiam *Velamenta.* Hinc Lucretius lib. v.

Nec pietas ulla eſt VELATUM *ſæpe videri*
Vertier ad lapidem. — — —

Quod explicat Siculus Flaccus, ubi de Terminorum Conſecrationibus loquitur, hoc modo: *Cum terminos diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terram certos collocabant, proximè ea loca quibus foſſis factis defixuri eos erant. Et* UNGUENTO, VE-

VELAMINIBUSQUE & CORONIS *eos coronabant. In fossis autem in quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hospitiaque immaculatâ cæsâ,* FACIBUS ARDENTIBUS INJECTIS, *fossæ cooperati* SANGUINEM INSTILLABANT, *eoque* THURA ET FRUGES JACTABANT: FAVOS *quoque* ET VINUM *aliaque quibus consuetudo est Terminis sacrum fieri* [in fossa adjiciebant] *consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabant: atque ita diligenti cura confirmabant; adjectis etiam quibusdam Saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmius starent, tale ergo sacrificium Domini inter quos fines dirimebantur faciebant, &c.*

Ex hisce jam allatis, uti & ex mox sequentibus, videri potest, non ubique, sive in omnibus Consecrationibus, unas easdemque cæremonias fuisse observatas. Namque in unius ejusdemque Dei, alterius vero cognominis Consecratione, alii longè Consecrandi ritus observabantur.

De Jovis Ctesii Consecratione ita Athenæus libro IX. Deipnosophistæ, prout verba ejus emendat Is. Casaubonus:

Διὸς Κτησίου σημεῖα ἱδρύεσθαι χρὴ ὧδε. Καδίσκον καινὸν δίωτον ἐπιθηματοῦντα στέψαντα ὦτε ἐρίῳ λευκῷ, καὶ ἐκ τοῦ ὤμου τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ μετώπου ἄωτον κρόκινον κρεμαννύναι, καὶ ἐνθεῖναι ὅ, τι ἂν εὕρῃς· εἶτα οἱ χέαι ἀμβροσίαν. ἡ δ' ἀμβροσία, ὕδωρ ἀκραιφνές, ἔλαιον, παγκαρπία. ἅπαξ ἔμβαλε.

Jovis Ctesii signa ita statuenda; Cadiscum novum utrinque ansatum operculo tegendum: Simulacri auribus coronam è lanâ albâ imponito. Ex humero ejus dextro lanam suspendite coloris crocei: amicito etiam ut erit tibi commodum, deinde AMBROSIAM *illi affundito.* EST AUTEM AMBROSIA, AQUA PURA, OLEUM, ET FRUCTUUM OMNE

omne genus: *Hæc omnia misce ad Ambrosiam.*

Describit hic unâ unguentum (quod Ambrosiam appellat) quibusque constaret: aliud planè videbimus inferius in Hecates Consecratione adhibitum.

De Jovis Græci Consecratione sequentia afferunt, ex Aristophanis *Danaidibus*, Scholiastes ejus, ad Plutum; & Suidas, in vocibus, χύτραις ἱδρυτέον.

> Μαρτύρομαι δὲ Ζηνὸς ἑρκείου χύτρας,
> Μεθ' ὧν ὁ βωμὸς οὗτος ἱδρύθη ποτέ.

Quæ ollæ, sive χύτραι ad sacrificia in Consecrationibus adhibita magis pertinent: ac licet aliis Diis Consecrandis, sive jam modo consecratis, quandoque etiam offerrentur; potissimum tamen illæ, quasique eis proprium, usum habebant in Mercuriorum Consecrationibus.

Quæ manifesta fiunt, puto, ex iis quæ ex ejusdem Aristophanis comœdia, cui Pax nomen, heic sequuntur:

> Χο. Ἄγε δὴ τί νῷν ἐντεῦθεν ποιητέον;
> Τρ. Τί δ' ἄλλο γ' ἢ ταύτην χύτραις ἱδρυτέον;
> Χο. Χύτραισιν, ὥσπερ μεμφόμενον Ἑρμίδιον;
> Τρ. Τί δαὶ δοκεῖ; βούλεσθε λαρινῷ βοΐ;
> Χο. Βοΐ, μηδαμῶς ἵνα μὴ βοηθεῖν ποι δέοι.
> Τρ. Ἀλλ' ὑῒ παχείᾳ καὶ μεγάλῃ; &c.

Quæ apud hunc Poëtam lectu jucundissima sunt.

> *Ch. Age quid jam deinceps faciendum est?*
> *Tr. Quid aliud, quam illam ollis Consecrando statuere?*
> *Ch. Ollisne, tanquam vilem quendam Mercuriolum?*
> *Tr. Quid aliud videtur, num Juvenco saginato?*
> *Ch. Juvenco? nequaquam; ne aliquo nobis juvandum sit.*
> *Tr. Suine pingui ac magnâ? &c.*

Ad

Ad quæ verba Scholiaſtes: Ὅτε μὲν τοῖς χύτραις ἀπαρχὰς ἧψον, ὅτε δὲ ἄλλο τι πολυτελέστερον ἱερεῖον, καὶ οὕτως ἵδρυον· καὶ πρὸς τὸ θυόμενον ἔλεγον, βοῒ ἱδρύεσθαι, ἢ αἰγί, ἢ προβάτῳ, ἢ οἷον ἂν ᾖ τὸ ἱερεῖον. *Aliquando quidem in Ollis legumina coquebant: aliquando vero ſumptioſius aliquam victimam offerebant, & ita Conſecrabant: ac de eo quod mactatum erat dicebant, (prout victima erat)* BOVE CONSECRARE, *aut* CAPRA [*conſecrare*] *aut* OVE.

Ditiores ſcilicet majore ſumptu, pauperes aut avari tenuiore, ſacrificia heic ſua peragebant.

Sic quoque, μάλα κωμικῶς, idem ille Ariſtophanes Pluti Conſecrationem in ſcenam producit:

Καρ. Ἱδρυσόμεσθ' οὖν αὐτίκ' ἀλλὰ περίμενε
Τὸν Πλοῦτον οὗπερ πρότερον ἦν ἱδρυμένος,
Τὸν ὀπισθόδομον ἀεὶ φυλάττων τῆς θεοῦ.
Ἀλλ' ἐκδότω τις δεῦρο δᾷδας ἡμμένας,
Ἵν' ἔχων προηγῇ τῷ θεῷ σύ. Ἱερ. πάνυ μὲν οὖν
Δρᾶν ταῦτα χρή. Καρ. τὸν Πλοῦτον ἔξω τις καλεῖ.

Γραῦς. Ἐγὼ δὲ τί ποιῶ; Καρ. τὰς χύτρας αἷς τὸν θεὸν
Ἱδρυσόμεσθα λαβοῦσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, φέρε
Σεμνῶς. ἔχουσα δ' ἦλθες αὐτὴ ποικίλα.

Ubi Scholiaſtes: Ἔθος γὰρ ἐν ταῖς ἱδρύσεσι τῶν ἀγαλμάτων, ὀσπρίων ἑψημένων χύτρας περιπομπεύεσθαι ὑπὸ γυναικῶν ποικίλως ἠμφιεσμένων. καὶ τούτων ἀπήρχοντο χαριστήρια τοῖς θεοῖς ἀπονέμοντες:

— — — — *Parumper ſuſtine,*

Nam Conſecrabimus ac collocabimus ſtatim [Plutum ſcil.] *Ubi prius conſecratus ſtabat* [Jupiter] *ut intimum Sacrarium* [ſive Adyta] *ſemper ſervaret Deæ.* [Palladis] *Sed afferat aliquis huc* FACES ACCENSAS, *ut tu Deo Pluto præeas.*

Sacerd. ***Hoc*** *quidem facere quam maxime oportet.*
Car. Evocet aliquis Plutum foras ex ædibus.
Mul. Ego vero quid agam? [*Car.*] *Ollas iſtas quibus*

Deum collocabimus accipiens, eas capiti impositas decenter feras. Vestita enim es vestibus versicoloribus.

Scholiastes: *Mos erat in Consecrandis ac collocandis ac imaginibus*, [de aris paulò inferiùs idem testatur] *circumducere in Pompa Ollas cum leguminibus decoctis quæ portabantur à fœminis vestibus versicoloribus adornatus. Et illa ut primitias gratulatorias Dis (consecratis) tribuebant.*

In hoc posteriori testimonio videmus & *faces accensas*, quibus Diis Consecrandis præibant.

Hecates Consecrationem habemus apud Euseb. lib. 5. præparat. Euangelicarum, hoc modo, in ipsius Hecatis prætenso Oraculo. Ita enim illa præcipit:

Ἀλλὰ τέλει ξόανον κεκαθαρμένον ὥς σε διδάξω
Πηγάνου ἐξ ἀγρίοιο δέμας ποίει ἠδ' ἐπικόσμει
Ζώοισιν λεπτοῖς κατοικιδίοις σκαλαβώταις
Σμύρνης καὶ στύρακος λιβάνοιό τε μίγματα τρίψας
Σὺν κείνοις ζώοισι, καὶ ἀθροίσας ὑπὸ μήνην
Αὔξουσαν τέλει, αὐτὸς ἐπευχόμενος τήνδ' εὐχήν.

Purum absolve mihi simulachrum, quale docebo,
Sylvestri è ruta sacrum mihi perfice corpus:
Accedat tenuis mediisque penatibus errans
Stellio, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi
Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phœbes:
Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.

Addit porro Eusebius: Εἶτ' ἐξέδωκεν εὐχήν, ἐδίδαξέ πόσους· λήπτεων σκαλαβώτας.

Ὅσσαι μορφαί μοι, πόσσοις ζώοις σε κελεύω,
Καὶ σφόδρα ταῦτα τέλει. δάφνης δέ μοι αὐτογενέθλου
Οἴκου ἐμοῦ χώρημα ποίει· καὶ ἀγάλματι πολλὰ
Κεῖνα ἐπευχόμενος, δι' ὕπνου ἐμέ τοι ἀναθρήσεις.

Tum ipsam quoque voti formulam præscribit, simulque docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.

Quot

Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra
Sedulus, atque ultro nascentis BRACHIA LAURI
IN NOSTRAM CONTEXE DOMUM: * *sic multa precatus*
Effigiem, somni tandem me tempore cernes.

Prioribus versibus comprehenduntur & materia ex qua simulachrum erat faciendum, & ea quoque quæ unguentum illud quo Consecranda erat Hecate, componere debebat.

Si verò vota illa sive preces, quarum mentio quoque fit, addidisset Eusebius, videremus ex iis formulam, proculdubio, in Consecrationibus usitatam.

Alias tamen videmus apud Livium aliosque, & in Inscriptionibus antiquis, Consecrandi Formulas. Ita enim Livius lib. 1. loquentem inducit Romulum:

Jupiter Feretri, hæc tibi Victor Romulus Rex Regia arma fero, Templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ Regibus Ducibusque hostium cæsis, me auctorem sequentes posteri ferent. Apud eundem quoque lib. 10. ita loquitur Virginius:

Hanc ego aram Plebejæ pudicitiæ dedico.

In Inscriptione etiam Capitolinâ habetur:

Alcidæ sacri generis decus, hoc tibi Prætor
Et Jovis Antistes dedico perpetuus.

Quibus addamus hanc quæ sequitur formulam Aræ Jovi Opt. Max. sacratæ inscriptam (non quidem ea forma qua & hodie Patavii extat, quaque eam Manutius, Gruterus aliique descripserunt; quod ea heic sat commodè exhiberi nequeat: attamen

 ipsis-

* De οἰκίσκοις, seu domunculis, vide Grotium ad Acta, & Casaubonum ad Athenæum.

ipſiſſimis verbis quæ lapide antiquo continentur) hoc modo: L. CAESARE. IMP. P. COELIO P. F. BALBINO. VIBVLLIO PIO. COSS. VII. IDVS. OCTOBRES CN. DOMITIVS. VALENS II. VIR I. D. PRAEEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. PONTIFICE. LEGEM. DIXIT IN. EA. VERBA. QVAE. INFRA SCRIPTA. SVNT.

IVPPITER. OPTIME. MAXIME QVANDOQVE. TIBI. HODIE. HANC ARAM. DABO. DEDICABOQVE OLLIS. LEGIBVS. OLLISQVE REGIONIBVS DABO. DEDICABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM DIXERO. VT. INFIMVM SOLVM. HVIVS. ARAE. EST. SIQVIS. HIC. HOSTIA. SACRVM FAXIT. QVOD. MAGMENTVM NEC. PROTOLLAT. ITCIRCO TAMEN. PROBE. FACTVM. ESTO CAETERAE. LEGES. HVIC. ARAE EAEDEM. SVNTO. QVAE. ARAE DIANAE. SVNT. IN AVENTINO MONTE. DICTAE. HISCE. LEGIB HISCE. REGIONIB. SICVTI. DIXI HANC. TIBI. ARAM. IVPPITER

OPT·

OPT. MAX. DICO. DEDICOQVE. VTI. SIS. VOLENS. PROPITIVS. MIHI. COLLEGISQ MEIS DECVRIONIB. COLONIS. INCOLIS. COLONIAE. IVLIAE. SALONAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE NOSTRIS.

Non solæ *Preces* igitur, verum & *Leges* Dedicationis accedebant, uti & ex hac & aliis Inscriptionibus discimus; & ex C. Plinii epistolarum lib. 10. atque ibi Epist. 58. & 59. magis innotescit. Nisi quod simul ex iis discamus; ut apud Romanos, non tamen ita id perpetui moris fuisse apud Græcos, & Asiæ minoris populos.

Sed ipsum audiamus Plinium, Trajanique Imperatoris, ad ipsum responsum.

Plinius Tr. Imp. S.

Ante adventum meum, Domine, Nicomedenses priori foro novum adjicere cæperunt, cujus in angulo est ædes vetustissima Matris Magnæ, aut reficienda, aut transferenda: ob hoc præcipuè, quod est multo depressior opere eo quod nunc maxime surgit. Ego, quum quærerem, num esset ALIQUA LEX DICTA TEMPLO, *cognovi* ALIUM HIC, ALIUM APUD NOS ESSE MOREM DEDICATIONIS. *Dispice ergo, Domine, an putes ædem, cui* NULLA LEX DICTA EST, *salvâ religione posse* TRANSFERRI: *alioqui commodissimum est, si religio non impedit.*

Tr. Plinio S.

Potes, mi Secunde carissime, sine solicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, ædem Ma-

tris Deûm TRANSFERRE *in eam quæ est accommodatior: nec te moveat quod* LEX DEDICATIONIS *nulla reperitur, cum solum peregrinæ civitatis capax non sit Dedicationis quæ fit nostro jure.*

Ex quibus tam Plinii quam Trajani verbis igitur clarum est, circa Dedicationes seu Consecrationes, longè alios quandoque ritus ac ceremonias aliis in regionibus, aliasque apud gentes, locum habuisse; quod uti de Legibus Dedicationis hic patet, ita de aliis quoque nullum mihi dubium est. Nam Græcorum & Barbarorum sacra in plurimis variasse nemini ea indaganti ignotum esse potest.

De Auguriis captis in Consecrationibus Templorum, Ararum, aliarumve rerum Consecrandarum, apud Græcos me aliquid legisse jam non incidit: uti nec id de Barbaris apud Latinos: nisi quæ de Germanis Semnonibusque inter eos, Tacitus (libro de ipsorum moribus conscripto) hisce verbis tradit: *Stato tempore in silvam* AUGURIIS PATRUM, *& prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt.*

De suâ gente, Romana videlicet, Suetonius, in Oct. Augusto, cap. 7. *Quod loca quoque religiosa, &* IN QUIBUS AUGURATO QUID CONSECRATUR, *Augusta dicantur, ab auctu, vel avium gestu, gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens:*

Augusto Augurio postquam inclyta condita Roma est.

Quo cum convenit Ovidius: qui libro I. Fastorum ita canit:

Sancta vocant Augusta patres: Augusta vocantur
Templa, Sacerdotum ritè dicata manu.

Procul omni dubio tamen & hæc inter Græcas Barbarasque gentes quoque locum habuere: quod Augurandi ars vetustissima (uti & plurima

alia)

alia) à Chaldæis ac Græcis ad Romanos transierit.

Præter *Preces* ac *Leges* dictas, etiam accedebant sæpe Diræ Imprecationes, quæ tamen præcipuè, ut puto, locum habebant in Consecrationibus statuarum certis in locis, Templis, Villis, Agrorumve confiniis, consecratis collocatarum.

Hinc videmus apud Philostratum libro 2. de Vitis Sophistarum in Herodis Attici vitâ: Εἰκόνας γοῦν ἀνετίθει σφῶν θηρώντων τε, καὶ τεθηρακότων, καὶ θηρασόντων· τὰς μὲν ἐν δρυμοῖς· τὰς δ' ἐπ' ἀγροῖς· τὰς δὲ, πρὸς πηγαῖς· τὰς δὲ, ὑπὸ σκιαῖς πλατάνων; οὐκ ἀφανῶς, ἀλλὰ ξὺν ἀραῖς τοῦ περικόψοντος, ἢ κινήσοντος. *Imagines certè ipsorum venantium, & venatione functorum & ad venandum paratorum consecraverat, partim in quercetis, partim in agris, partim super fontibus, partim sub umbris platanorum; non* OBSCURE, SED CUM IMPRECATIONIBUS EJUS QUI CONCIDERET, *aut* [*è loco ubi consecratæ erant*] MOVERET.

Harum Imprecationum ab Herode factarum, exempla habemus in Inscriptionibus istis, quas cum Doctissimis suis notis edidit Celeber. Claudius Salmasius: quarum primam heic afferam, uti ab ipso emendata fuit:

Ποτνί' Ἀθηνάων ἐπιείρανε Τριτογένεια,
Ἡτ' ἐπὶ ἔργα βροτῶν ἐλάϊς Ῥαμνουσιὰς Οὖπι,
Γείτονες ἀγχίθυροι Ῥώμης ἑκατονταπύλοιο
Πίονα δὴ καὶ τόνδε θεαὶ τειμήσατε χῶρον
Δῆμον Δηώοιο φιλόξεινον Τριόπαο.
Τόφρα κε καὶ Τριόπειοι ἐν ἀθανάτοισι λέγησθεν.
Ὡς ὅτε καὶ Ῥαμνοῦντα, καὶ εὐρυχόρους ἐς Ἀθήνας
Ἤλθετε, δώματα πατρὸς ἐριγδούποιο λιποῦσαι
Ὡς τήνδε ῥώεσθε πολυστάφυλον κατ' ἀλωὴν,
Λήϊα τε σταχύων καὶ δένδρεα βοτρυόεντα,
Λειμώνων τε κόμας ἁπαλοτρεφέων ἐφέπουσαι.

Ὕμμι γὰρ Ἡρώδης ἱερὴν ἀνὰ γαῖαν ἔηκε,
Ἀνδράσιν ὀψιγόνοισιν ἀκίνητον καὶ ἄσυλον
Ἔμμεναι. ἣ δ' ἐπὶ οἱ ἐξ ἀθανάτοιο καρήνου
Σμερδαλέον σείουσα λόφον κατένευσεν Ἀθήνη,
Μήτῳ νήποινον βῶλον μίαν, ἢ ἕνα λᾶαν
Ὀχλίσσαι. ἐπεὶ οὐ μοιρέων ἀτρεῖες ἀνάγκαι,
Ὅσκε θεῶν ἐδέεσσιν ἀλιτροσύνην ἀναθείη.
Κλῦτε περικτίονες, καὶ γείτονες ἀγρῶται.
Ἱερὸς οὗτος ὁ χῶρος. ἀκίνητοι δὲ θέαιναι,
Καὶ πολυτίμητοι· καὶ ὑπερχεῖν οὖας ἑτοῖμαι.
Μηδέ τις ἡμερίδων ὄρχους, ἢ ἐνάλσεα δένδρων,
Ἢ πίην χλοῷ διαλδέϊ χλωρὰ θέουσαν
Δμωῇ κυανέου Ἄϊδος ῥήξιε μακέλλῃ,
Σῆμα νέον τεύχων, ἠὲ πρότερον κεραΐζων.
Οὐ θέμις ἀμφὶ νέκυσσι βαλεῖν ἱερόχθονα βῶλον.
Πλὴν ὅκεν αἵματος ᾖσι καὶ ἔγγονος εἰσαμβρόοιο.
Κείνοις οὐκ ἀθέμιστον, ἐπεὶ τιμάορος ἔστωρ.
Καὶ γὰρ Ἀθηναίῃ περὶ οἱ χθόνιον βασιλῆα
Νηῷ ἐγκατέθηκε συνέστιον ἔμμεναι ἱρῶν.
Εἰ δέ τῳ ἄκλυτα ταῦτα, καὶ οὐκ ἐπιπείσεται αὐτῶν,
Ἀλλ' ἀποτιμήσει, μή οἱ νήποινα γένηται.
Ἀλλά μιν ἀπρόφατος Νέμεσις καὶ ῥόμβος Ἀλάστωρ
Τίσονται, στυγερὴν τε κυλινδήσει κακότητα.
Οὐδὲ γὰρ ἴφθιμον Τριόπεω μένος Αἰολίδαο
Ὤναθ' ὅτε νειὸν Δημήτερος ἐξαλάπαξεν.
Τῷ τοι ποινὴν καὶ ἐπωνυμίην ἀλέασθαι
Χώρου, μή τοι ἕπηται ἐπὶ Τριόπειος Ἐρινύς.

Quos verſus reddit idem ille Salmaſius hunc in modum:

O Bona Athenarum præſes, Tritonia virgo
Cuique hominum curæ res ſunt, Rhamnuſias Upi.
Urbis vicinæ, quæ ſtat centum inclyta portis,
Hunc & vos celebrate locum pinguem ubere glebæ
Dictum Deoi Triopæ de nomine pagum:
Ut notæ hinc ſitis, Triopeia numina, Divæ.

Ac velut Actæas si quando invisitis arces,
Et Rhamnuntem, alio delapsæ vertice cœli;
Sic Divæ huc proporate, hæc consita vitibus arva,
Et lætas segetes, & amicta arbusta racemis.
Lustrantes, mollique virentia gramine prata.
Vobis Herodes tellurem hanc rite sacravit,
Quanta patet, circum muri vallatâ coronâ,
Usque vel ad seros mansura intacta nepotes.
Sic namque horrificas divino vertice cristas
Concutiens, visa est nutu assensisse Minerva:
Non glebam hinc ulli, lapidemve impune movendum.
Nec Parcæ faciles, aut illi parcere promptæ,
Qui Divum sanctas violaverit impius ædes.
Auribus accipite hæc, vicina & rustica pubes,
Hîc sacer est locus, & Divæ non sede movendæ,
Multa coli dignæ, atque aures adhibere paratæ.
Dispositas ne quis vites arbustaque læta
At late irrigui viridantem graminis herbam,
Audeat orcivo fodiens exscindere rastro,
Sive novum statuat, vetus evertatque sepulchrum.
Luce nefas cassum sacra circumdare terrâ,
Ni trahat ex illo genus, hanc qui condidit ædem.
Olli quippe licet. Testis Vindexque, Minervæ
Numine præpositus, nigri regnator Averni,
Et templi & pariter sacrorum acceptus honore.
Hæc si audita neget sibi quis, neque scire laboret,
Insuper aut habeat, non impunitus abibit.
Hunc cita sed Nemesis, atque irrequietus Alastor
Tristibus urgebunt tali pro crimine pœnis.
Nec Triopam quondam, cui sanguinis Æolus auctor,
Juvit sacratum Cæreri temerasse novale.
Quisquis eris, pœnamque loci, nomenque memento,
Ut fugias, nec te Triopea sequatur Erynnis.

Ut autem eo minus esset periculum profanationis, Agri, Luci, aut Termini sive Limites, aliaque loca Dedicata aut Consecrata, vel muris circumsepiebantur vel aliter notabantur. Et in Terminis quoque sæpius certa agri mensura, aut spatium circum Sacella aut Templa in Confiniis, sive Biviis, sive Triviis, sive Quadriviis, constructa, donabatur; ob rationes ex Aggeno perspiciendas. Ita enim illi, pag. 61. editionis Goesianæ: *Si enim loca sacra ædificabantur, quam maxime apud antiquos in confiniis constituebantur. Ubi trium vel quatuor possessionum terminatio conveniret, & unusquisque possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo; & quantum donasset scripto notum faciebat: ut per diem solemnitatis, eorum privatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent: sed & si quid spatiosius cedebatur, Sacerdotibus Templi illius proficiebat.*

De pœnis seu mulctis pecuniariis statutis, per eos qui monumenta Consecrabant, contra eos qui ista violarent (sive Agros tutelæ nomine ipsis cedentes, sive hortulos, sive ædificia aliave ad ista pertinentia.) habemus exempla quoque in Inscriptionibus monumentorum; quorum hæc sequentia suffecerint.

D. M

MINDIA. IVLIA. ET. P.AELIVS
PHILETVS. COMPA
PAVERVNT. SIBI. ET. LIBERTIS
LIBERTABVSQVE
POSTERISQVE. EORVM
HIC LOCVS. CVM. HOR
TVLO. SVO. RELIGIOSO. ET
AEDIFICIOLIS. SVIS

MVRO

MVRO. CINCTVS. AD. SEPVLCHRVM
MINDIAE. IVLIAE
ET. P. AELI. PHILETI PERTINET
ET. NE. QVIS EA LOCA
S. S. NEQVE. VENDERE. NEQVE
DONATIONIS. CAVSA
NEQVE. DE. NOMINE. VTRORVMQVE
EXIRE POSSIT
QVOD. SI. QVIS. CONTRA HANC
INSCRIPTIONEM. FECERIT
INFERET. POENAE. NOMINE
ARCAE. PONTIFICVM
HSS. L. N̄. H.M. ET LOCIS. S.S. D.M. A

D. M

AVR. MAXIMIANVS. AVR. OLYMPIADI
FIL. DVLCISSIMAE. QVAE. VIX. AN. XXII. M. X
D. XXVI. ET. PVBLICIAE. CARPODORAE. EIVS. ET
LIB. LIBERTABVSQ. SVIS. POSTERISQ. EORVM. F
SI. QVIS HOC SEPVLCRVM. VEL. MONVMENTVM
CVM AEDIFICIO VNIVERSO. POST. OBITVM
MEVM. VENDERE. VEL. DONARE. VOLVERIT
VEL CORPVS. ALIENVM. INVEHERE. VELIT
DABIT. POENAE. NOMINE ARK. PONTIF. HS. C̄. N̄
ET. EI. CVI. DONATVM. VEL. VENDITVM FVERIT
EADEM. POENA. TENEBITVR

Nonnunquam vero non Arcæ Pontificum, ſed Arcæ pop Rom. ſive ærario ejus, aut ærario Saturni, aut Virg. Veſtalibus, aut pluribus horum ſimul, ejuſmodi Venditores, &c. pecuniam definitam pœnæ aut mulctæ vice inferre tenebantur: uti patet ex Inſc. 8. pag. 652. 13. p. 861. 8. p. 1032. 2. p. 837. aliiſque pluribus.

Imprecationes verò aut Diras, non ut plurimum additas fuisse in sepulchrorum Consecrationibus, etiamsi sæpe (licet id statuat Cl. Salmasius) certissimum puto. Quamquam nec leges defuerint, quæ ne spoliarentur, aut aliis modis profanarentur, prohiberent, ita enim in Pandectis Paulus lib. 1. sententiarum, de sep. & lugendis. *Qui monumento inscriptos titulos eraserit, vel statuam everterit, vel ex eodem traxerit lapidem, columnamve sustulerit, sepulchrum violasse dicitur.*

De nomnibus erasis, ac denuo restitutis exemplum habemus in sequenti Inscriptione:

HERACLIDES. MENODOTI. F
CALLISTE. MATRI. SVAE. ET
MENODOTO. FRATRI. L. L. L. P. O. M. S
TI. PLAVTIVS LVPVS
TI. PLAVTIVS EVARISTVS
M. PLAVTIVS SYNEGDEMVS
HOC. MONVMENTVM. SVVM
VIOLATVM. VINDICARVNT. ET
RESTITVERVNT. NOMINA
OBITORVM

Festa autem ejusmodi, sive Encænia quæ heic ab Aggeno vocantur solemnitates, etiam circa alia Templa fuisse Anniversaria; & circa aras, simulachra & monumenta, &c. cum adjunctis Sacrificiis, & Epulis (cum nullum sacrificium sine Epulis fieret) docent nos abunde Inscriptiones Antiquæ; uti, exempli gratia, hæc sequens:

TI.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG.
GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II
COS. DESIG. IMP. III. P. P. DEDIT
OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII
COLLEGII. FABR. M. R. HS. 8. N. LIBERALITATE
DONAVIT. SVB. HAC. CONDICIONE. VT
QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM
EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR
DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS
QVOD. SI. NEGLEXERINT TVNC. AD. VIII
EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEBEBIT
CONDICIONE. SVPRADICTA

At, ne quis putet hæc circa ſola monumenta locum habuiſſe, facit hæc jam ſequens Inſcriptio, quam iiſdem verbis (licet non eodem linearum ordine, ut fieri tamen opportuerat) uti apud Gruterum pag. 228. num. 8. habetur, repræſento:

DECRETUM.

AEDICVLAM ET STATVAS HAS
HOSTIAM. DEDICATIONI
VICTIMAE. NATALI. AVG. VIII
KAL. OCTOB. DVAE. QVAE. PP
IMMOLARI. CONSVETAE. SVNT. AD
ARAM. QVAE. NVMINI
AVG. DEDICATA. EST. VIII. KAL
OCT. IMMOLETVR. ITEM
NATALI. TIBERI. CAES. PERPET
ACTVRI. DECVRIONES

ET.

ET. POP. CENET. QVAM. IMPENSAM
C. CASCELLIO. LABEONI
IN. PERPET. POLLICENTI GRATIAE. AGANTVR.
MVNIFICENTIAE. EIVS
EOQ. NATALI. VT. QVODANNIS
VITVLVS. IMMOLETVR
ET. NATALIB. AVGVSTI. ET. TIBERI.
CAESS. PRIVSQVAM
AD. VESCENDVM. DECVRIONES.
EANT. THVRE. ET
VINO. GENII. EORVM. INVITENTVR

ARAM. NVMINI. AVG. PEC. NOSTRA
PONENDAM
ET. LVDOS. EX. IDIB. AVG. DIEBVS
SEX. FACIVNDOS
CVRAVIMVS

NATALI AVGVSTAE. MVLSVM. ET. CRVSTVLA
MVLIERIB. VICANIS. AD. BONAM. DEAM. P. N
DEDIMVS.

ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM
CAESARVM. ET
AVGVSTARVM. MVLSVM. ET.
CRVSTVLA. PECVNIA
DEVOTIS. OMNIB. ET. POPVLO.
DEDIMVS. PERPETVOQVE
EIVS. DIE. DEDICATIONIS. DATVROS
NOS. TESTATI. SVMVS

QUEM

QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR
QVOTANNIS. SIT
SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS
QVIA HAC. TI
CAESAR.PONT.MAX.FELICISSIME.CREATVS.EST

Epuli annua, ob Aræ Dedicationem, mentionem quoque habemus in Inſcriptione 4. pag. 174. ibidem.

Verum annui ſemper minimè fuere: ut ex Inſcriptionibus aliis videre licet. Sed pro una vice ſæpius data: quod indicant Inſcript. 5. pag. 168. 1. pag. 234. & 7 pag. 441. & 3.68. Aut ſportulæ: quorum exempla in Inſcript. 1. pag. 436. & 8. pag. 441. & 6. pag. 108.

Sicuti vero Terminis eorumve Templis, (aliiſque etiam Templis ac delubris, &c. cedebatur certa agri menſura, (ad decem vel plura jugera) & ædificia iis adjuncta; ut ex reditu ipſorum ſacrificia & epulæ quotannis fierent: ita etjam Monumentis non ſolum pecuniæ certa quædam ſumma; ſed eo loco hortuli (aliquando quoque horti admodum magni) cedebantur: ut ex eorum reditu Curatores, Hæredes, quandoque & alii, quotannis epularentur, & Roſas, nonnunquam & coronas myrteas, ad monumenta deferrent. Quandoque & ex pecunia aliiſve ad ea deſtinatis, præter Roſas, & Myrteas Coronas aliaque Parentialia, Olei, aliorumve diviſio fiebat, & Lectiſternia antè Statuas ponebantur: ut ex Inſcript. 5. paginæ 237. 2. pag. 433. 1. pag. 460. 12. pag. 636. & aliis patet, inter quas maximè memorabilis mihi videtur, quam exhibet jam pluries memoratus Gruterus pag. 753. num. 4.

Por-

Porro Tituli, ut monumentis, ſic & Aris & Statuis & Templis, &c. inſcribebantur; continentes cujus Dei, Deæ, Deorumve eſſent; auctoreſque, & cauſas, (ſæpe) Conſecrationis ſeu Dedicationis, aliaque plura quandoque, comprehendebant: uti tam ex jam exhibitis, quam aliis infinitis Inſcriptionibus Doctorum cœtui notiſſimum eſt.

Hinc quoque Spartanæ Puellæ, apud Theocritum (Idyllio. 18.) in Helenes Epithalamio:

Πρᾶταί τοι στέφανον λωτῶ χαμαὶ αὐξομένοιο
Πλέξασαι σκιερὰν καταθήσομεν ἐς πλατάνιστον·
Πρᾶται δ' ἀργυρέας ἐξ ὄλπιδος ὑγρὸν ἄλειφαρ
Λαζόμεναι, σταξεῦμες ὑπὸ σκιερὰν πλατάνιστον·
Γράμματα δ' ἐν φλοιῷ γεγράψεται (ὡς παριών τις
Ἀνγνοίη) Δωριστὶ, Σέβου μ'. Ἑλένας φυτὸν εἰμί.

Primæ tibi coronam ex loto humi creſcente
Nectentes, umbroſam ſuſpendemus ad Platanum:
Primæ autem tibi ex argentea pyxide humidum unguentum
Capientes, ſtillabimus ſub umbroſam Platanum.
Literæ autem in cortice ſcribentur (ut præteriens aliquis
Perlegat) Doricè, Venerare me: Helenæ planta ſum.

Ubi & Coronæ & unguenta, ut in cæteris Deorum Conſecrationibus.

Ut autem tam lapidibus Terminalibus, quam ſtatuis, &c. præter *Unguenta*, ac *Coronas* etiam *Vittas*, ſeu *Velamenta* adhibebant, ſic idem quoque faciebant arboribus Conſecratis. Hinc in Metamorphoſeos ſuæ libro 8. Ovidius:

Stabat in his ingens annoſo robore quercus;
Una nemus: Vittæ *mediam, memoreſque tabellæ*
Sertaque cingebant voti argumenta potentis.

Quam-

Quamvis hæc verba etiam ſimpliciter ad cultum religioſum, poſt Conſecrationis actum, retrahi queant.

Apud Romanos ratione rituum accedebant & alia, in Conſecrationibus Templorum, aliarumque rerum Conſecrandarum, ſeu Dedicandarum; Uti ex Cicerone patet: qui in Oratione pro domo ſua: *Atqui C. Atinius, Patrum memoriâ, bona Quintii Metelli, qui eum ex Senatu Cenſor ejecerat, avi tui, Qu. Metelle, & tui, P. Scipio, conſecravit* FOCULO POSITO IN ROSTRIS, ADHIBITOQUE TIBICINE. Et paulò inferiùs: *Quid ergo illa tua tum* OBTESTATIO TIBICINIS? *quid* FOCULUS? *quid* PRECES? *quid* PRISCA VERBA *voluerunt?*

Notum ſatis eſt Doctis omnibus Collegium Tibicinum; notumque eos Sacris Romanis, Sacrificiis, ludis, aliiſque ſacris adhibitos fuiſſe; cum præter Livium, alioſque, id his ſequentibus teſtetur Ovidius:

Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Uti etiam in Inſcriptionibus Antiquis, apud Gruterum, pag. 175. num. 10.

COLLEGIO. TIBICINVM
ET FIDICINVM. ROMANORVM
QVI. S. P. P. S

Et verbis magis expreſſis, pag. 269. num. 2.

TIBICINES ◊ ROMANI
QVI ◊ SACRIS
PVBLIC ◊ PRAEST ◊ SVNT

Hoc est, *qui sacris publicis præsto sunt*. Et in Consecratione facta apud eundem pag. XXX. num. 2.

PRAEEVNTE. AELIO
. . . . . SACERDOTE. TIBICINE
ALBIO. VERINO

Quæ Inscriptio an de solo Taurobolii Sacrificio ac Consecratione; an quoque de Templi aut Sacelli alicujus Consecratione locuta fuerit, incertum plane; eo quod præcipua, ac quæ Sacris Tauroboliis procul omni dubio multum lucis afferre possent, (in quantum ex iis quæ supersunt conjici queat) injuria temporum, forsan & hominum, exesa vel deleta sunt.

Apud eosdem Romanos Dedicationes sive Consecrationes fiebant per Pontifices. Etenim *Pontifex Maximus*, si Templum esset dedicandum, (quod tamen non ædificabatur priusquam rite Auguria capta fuissent) *Postem tenebat & verba ad religionem Deorum immortalium* (ut Cicero loquitur) *composita proferebat*: Et in Aris Consecrandis (quod tamen & in ædibus sacris consecrandis à Magistratu quandoque fiebat, uti ex Varrone discimus) *solemnia verba præibat.*

At nec solus aderat Pontifex Maximus, aut adesse, rite debebat: sed cum ipso quoque Collegium Pontificum.

Quod patet ex verbis Ciceronis Clodium accusantis, quod domum suam non rite consecrasset. *Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet cum apud Pontifices res agatur*, PONTIFICEM DICERE, NON COLLEGIUM PONTIFICUM AFFUISSE: *Præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? &c.* Et paulò inferiùs:

riùs: *Hanc tu igitur Dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum Pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in Collegio familiarissimos, adhibere potuisti?* Imò istud Collegium non tantum adesse debebat: Sed si quis, aut signum, aut delubrum, aut porticum, aut hujusmodi quid simile dedicare volebat: referre ad Collegium Pontificum prius debebat.

Hinc idem Cicero (in eadem Oratione pro domo sua.) *Atque ille* [C. Cassius] *tamen ad Collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid piandum, aut instituendum fuisset religione domesticâ: tamen instituto cæterorum vetere,* AD PONTIFICEM DETULISSES. *Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At, si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo* DEDICATIONEM COMMUNICARES?

Minor tamen numerus in plurimis, imò & gravissimis rebus, sufficiebat, si plures adesse non possent: ut idem, in Orat. de *Haruspicum responsis*, habet. *De sacris publicis, de ludis maximis, de Deorum Penatium, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est,* QUOD TRES PONTIFICES STATUISSENT, *id semper populo Romano, semper Senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò, meam domum P. Lentulus, Cons. & Pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Qu. Metellus, M. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, Flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepi-*

dus, L. Claudius, Rex sacrorum: M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, Flamen Quirinalis: Qu. Cornelius, P. Albinovanus, Qu. Terentius, Pontifices Minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentiâ Amplissimorum, ac Sapientissimorum civium adstante, OMNI RELIGIONE, *una mente omnes* LIBERAVERUNT.

Nimius hic videri cuipiam possim in citando Cicerone. At verba hæc jam postremò adducta, indicant. 1. De qualibus consulerentur Pontifices [quæ tamen alio loco ac tempore forsan latiùs à me tractabuntur.] 2. Ad minimum tres numero Pontifices debuisse adsistere in Consecrationibus aut Dedicationibus. [Quæ vocabula, ut hoc obiter notem, quandoque quid diversum, quandoque unum idemque significant: uti à me fere pro unâ eademque re in hoc Schediasmate sumuntur. Consecrationis vocabulum ad bona privata, domos, &c. pertinere magis videtur: Dedicationis ad Templa ex iis dedicata: quod locus Templo constituendo priusquam ipsum Templum ædificaretur consecrari deberet: quod ædificatum denuo dedicabatur] Uti in gravioribus Consultationibus tres numero debebant adesse. Quod, id est, quare hæc verba, Ciceronis adduxeram. 3. Et Ordinem, & Characteres, & numerum personarum, (Dignitatemque eorum) qui id Collegium constituebant. Quorum nemo ex fæce vulgi: verum omnes Amplissimi viri, & maxime, in civitate orbis tunc Domina, conspicui. 4. Non solum ad Consecrationes aut Dedicationes rite faciendas; sed & ad res istas quæ male consecratæ erant omni Religione liberandas, hoc fuisse adhibitum Collegium, nec sine eo, &c. fieri debite potuisse.

Sic Resecratio, quâ res male aut illegitime Consecratæ iterum Profanæ reddebantur, fiebat etiam

per

per Pontifices; sive jussu Senatus, ex sententia & auctoritate seu responso Pontificum (qui de omnibus Sacris, iisque quæ ad illa pertinerent, judicabant ac Respondebant) per Prætorem Urbanum; ut nos docet Cicero, in Orat. pro domo suâ: cujus verba paulò altius repetam: *Sed ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi Pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando* AD PONTIFICUM COLLEGIUM RETULISSE, EIQUE M. ÆMILIUM PONTIF. MAXIMUM PRO COLLEGIO RESPONDISSE, *nisi eum populus R. nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret, non videri id recte posse dedicari. Quid, cum Licinia Virgo Vestalis, summo loco nata sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello Coss. aram & ædiculam, & pulvinar sub Saxo sacro dedicasset, non eam rem* EX AUCTORITATE SENATUS AD HOC COLLEGIUM SEX. JULIUS PRÆTOR RETULIT? *cum P. Scævola, Pontif. Maximus* PRO COLLEGIO RESPONDIT, QUOD IN LOCO PUBLICO LICINIA C.F INJUSSU POPULI DEDICASSET, SACRUM NON VIDERI ESSE. *Quam quidem rem quantâ severitate, quantaque diligentia Senatus sustulerit ex ipso S.C. facile cognoscetis. Recita S. C.* SENATUS CONSULTUM. *Videtisne Prætori Urbano negotium datum, ut* EJURARET, NE ID SACRUM ESSET? ET UT SI QUÆ ESSENT INCISÆ, AUT INSCRIPTÆ LITERÆ, TOLLERENTUR? *ô Tempora! ô mores! Tum Cæsarem hominem sanctissimum, simulachrum Concordiæ dedicare Pontifices, in Templo* INAUGURATO *prohibuerunt: Post autem Senatus in loco* AUGU-

STO *consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate Pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione, literarum extare monumentum.*

Verum ut non tantum res Profanæ per hoc Collegium Consecrabantur, atque è contra Resecrando omni Religione liberabantur; Sic quoque, si Profanatæ fuerant, ac per privatos occupatæ, per eos denuò restituebantur: uti ex hac sequenti Inscriptione patet:

IMP. CAESAR.
VESPASIANVS . AVG
PONTIF. MAX. TRIBVNIC
POTEST. VI. IMP. XIIII. P. P
COS. VI. DESIG. VII. CENSOR
LOCVM. VINEAE. PVBLICAE
OCCVPATVM. A. PRIVATIS
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM
RESTITVIT

Quod idem, sicut in pluribus aliis, ita proculdubio, in monumentis seu sepulchris, locum habuit: ut ex Inscript. quæ apud Aldum pag. 196. in voce *Cœlius* prima extat, videre licet:

D. M. S
FL. PROBINICIA. FECIT. SIBI
ET, COELIVS. SENTINIANVS. FOR
COR. 7. COH. II. VIG. PETIT. A PONTI
FICIB. VT. SIBI. PERMITTERENT
REFICERE. N. MONVMENTVM
IVRIS. SVI. LIB. LIBERTABVSQVE
SIBI. ET. SVIS. POSTERISQVE
EORVM

Illustrant hæc uti existimo verba illa Ciceronis: *Si quid piandum, aut instituendum fuisset religione domesti-*

mestica: tamen instituto cæterorum vetere ad Pontificem detulisses. Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo Dedicationem communicares?

At majorem iis lucem adfert ea quam profert Gruterus pag 318 num. 8.

PERMISSV. C. NASENNI. MARCELLI
PONTIFICIS. VOLCAN. ET. AEDIVM
SACRARVM. ET. Q. LOLLI. RVFI
CHISIDIANI. ET. M. AEMILI. VITALIS
CREPERIANI. N. VIR

An autem hæc extra Romam, licet intra Italiam, posita sit, an vero in ipsa urbe mihi incertum est: Verisimile tamen admodum mihi est, si non plane certum, sub Cæsarum imperio, etiam primorum, Dedicationes seu Consecrationes Templorum, aliarum ædium sacrarum, &c. per Vicarios Pontificis Max. administratas fuisse, atque hinc exortum Titulum Pontificis ædium Sacrarium.

Nam Pontifices non solum Vulcani, Dei Liberi, Martis, Solis ac Vestæ, Junonis, imò & ipsorum Augustorum ac Cæsarum, Domusque Augustæ fuisse, Doctioribus magis notum puto, quam ut heic operosè ostendatur. Cæterum hanc postremam Inscriptionem non, ut ei præcedentem, loqui de monumento aliquo, sed Templo, delubro, Sacello, aut ara aliqua dedicata aut restituta, non nimis obscurum puto.

Quod denique hisce addendum puto est, non solâ Pontificum Auctoritate ac permissu Conse-

crationes (apud Romanos) fuisse factas, sed plebis Romani consensu & jussu, (antiquis saltem temporibus, neque enim id semper obtinuisse putem) ad eas opus fuisse. Ita enim Cicero: *Video enim esse Legem Veterem Tribunitiam, quæ vetet injussu plebis, ædes, terram, aram Consecrare.*

De Magicis (saltem ita prætensis) Consecrationibus, ac quarum mentio non nulla facta fuit, pag. 283. & 357. non multa heic apponenda censeo; quum, quæ de Telesmatis tam Græcorum quam aliorum huc afferri queant, satis superque tractaverit Salmasius in Notis suis ad Historias Augustas: quas idcirco adeat harum rerum, vere nugarum, Lector paulò curiosior.

Qui autem ipsos adire fontes velit, conferat se ad Spartianum, ad Olypiodorum (apud Photium, & alios) ubi inveniet statuas magicè Consecratas, ac sub terram defossas, contra hostium incursus. Ciconias ac Serpentes erectas contra Serpentes, &c.

Ast nullum dubium est quin quam maxime tales Consecrationes circa μαντεῖα, seu Templa Fatidica, ipsorumque apparatum habuerint locum. Quod tam ex exemplo Hilarii sociorumque ipsius pag. 357. memoratorum patet, quam ex Plinii verbis quæ hic sequuntur: ita enim loquitur libro 25. cap. 9. de Verbenaca: *Utraque* [specie] *sortiuntur Galli, &* PRÆCINUNT RESPONSA. *Sed magi utique circa hanc insaniunt. Hac perunctos impetrare quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nullique non morbo mederi, &c.*

Et lib. 37. cap. 10. *Chelonia oculus est Indicæ testudinis, vel portentosissima Magorum mendaciis.* MELLE ENIM COLLUTO ORE, IMPOSITAM LINGUÆ FUTURORUM DIVINATIONEM PRÆSTARE.

Cu-

Cujus autem energiæ aut poteſtatis fuerit & in talibus, & in aliis ars Magica, quam lib. 30. cap. 1. non immerito *Artium fraudulentiſſimam* vocat, pluribus atque eleganter indicat diverſis in locis: quæ quod non malè conveniant præcedenti noſtræ tractationi (cujus occaſione & hæc de Conſecrationibus nata eſt) paulò latiùs ea adducam: poſtquam hæc præmiſero. De Origine igitur ejus lib. ac cap. jam poſtremo citatis ita loquitur: *Magicas vanitates ſæpius quidem antecedentis operis parte, ubicunque cauſæ locuſque poſcebant, coarguimus, detegemuſque etiamnum. In paucis tamen digna res eſt de qua plura dicantur, vel eo ipſo, quod fraudulentiſſima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimiſque ſeculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuiſſe nemo miretur, quandoquidem ſola artium tres alias imperioſiſſimas humanæ mentis complexa in unam ſe redegit. Natam primum è Medicina nemo dubitat, ac ſpecie ſalutari, irrepſiſſe velut altiorem ſanctioremque, quam Medicinam: ita blandiſſimis deſideratiſſimiſque promiſſis addidiſſe vires Religionis, ad quam maximè etiamnum caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque ſuggeſſerit miſcuiſſe artes Mathematicas, nullo non avido futura de ſe ſciendi, atque ea è cœlo veriſſime peti credente. Ita poſſeſſis hominum ſenſibus triplici vinculo, in tantum faſtigii adolevit, ut hodiéque etiam in magna parte gentium prævaleat, & in Oriente regum regibus imperet, &c.*

Audiamus jam ipſum de viribus, ſeu potius de Vanitate Artis Magicæ loquentem. De qua lib. 26. cap. 4. ita infit: *Super omnia adjuvere eum* [*Aſclepiadem*] *Magicæ vanitates, in tantum evectæ ut abrogare herbis fidem cunctis poſſent. Æthiopide herba amnes ac ſtagna ſiccari conjectu, tactu clauſa omnia aperiri. Achæmenide conjectâ in aciem hoſtium, trepidare agmina ac terga vertere. Latacen dari ſolitam*

à Persarum rege legatis, ut quocunque venissent; omnium rerum copia abundarent, ac multa similia. Ubinam istæ fuere, cum Cimbri Teutonique terribili Marte ulularent, aut cum Lucullus tot reges Magorum paucis legionibus sterneret? Curve Romani duces primam semper in bellis commeatuum habuere curam? Cur, Hercule, Cæsaris miles ad Pharsaliam famem sensit, si abundantia omnis contingere unius herbæ felicitate poterit?

Non satius fuit Æmilium Scipionem Carthaginis portas herbâ patefacere, quam machinis claustra per tot annos quatere? Siccentur hodie Æthiopide Pontinæ paludes, tantumque agri suburbanæ reddatur Italiæ, &c. Lectu quoque dignissimum est totum caput 2. lib. 30. de eadem illa Magia. Sane temperare mihi non possum quin id totum huc adducam.

Ut narravit Osthanes species ejus [Artis Magicæ] *plures sunt. Namque & ex aqua, & ex Sphæris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque & multis aliis modis Divina promitti: præterea umbrarum, inferorumque colloquia: quæ omnia ætate nostra princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non cytharæ tragicique cantus libido illi major fuit, fortuna rerum humanarum summâ gestiente in profundis animi vitiis. Primumque imperare Diis concupivit, nec quicquam generosius voluit. Nemo unquam ulli artium validius favit. Adhæc non opes ei defuere, non vires, non discendi ingenium, aliaque non patiente mundo. Immensum & indubitatum exemplum est falsæ artis, quam dereliquit Nero: utinamque inferos potius, & quoscunque de suspicionibus suis Deos consuluisset, quam lupanaribus atque prostitutis mandasset inquisitiones eas: nulla profecto sacra, Barbari licet ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes ejus, fuissent. Sævius sic nos replevit umbris. Sunt quædam Magis perfugia, veluti lentiginem habentibus non obsequi numina, ut*

cerni

cerni non possint. Forte hoc in illo: nihil in membris defuit. Nam dies eligere certos liberum erat: pecudes vero, quibus non nisi ater color esset, facile. Nam immolare [homines] etiam gravissimum. Magus ad eum Tyridates venerat, Armeniacum de se Triumphum afferens, & ideo provinciis gravis. Navigare noluerat, quoniam expuere in maria, aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiaverat. Non tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit. Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis umbras, sed in his veneficas artes pollere, non Magicas. Quærat aliquis, quæ sint mentiti veteres Magi, cùm adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis, prodiderit cynocephalem herbam, quæ in Ægypto vocaretur Osyrites, *divinam, & contra omnia veneficia; Sed si erueretur, statim eum qui eruisset, mori. Seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, qua patria, quibusque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.* Cap. 3.

Peculiare vanitatis sit argumentum, quod animalium cunctorum talpas maxime mirantur, tot modis à rerum natura damnatas, cæcitate perpetuâ, tenebris etiamnum aliis defossa sepultisque similes. Nullis æque credunt extis: nullum religionis capacius indicant animal: ut si QUIS COR EJUS RECENS PALPITANSQUE DEVORARIT, DIVINATIONIS ET RERUM EFFICIENDARUM EVENTUS PROMITTANT.

Quam stulti igitur fuere tam veteres Romani, quam alii, seu Græcæ nationis, seu Barbaræ, homines. Quod, cum tam facilè per semetipsos (*devorato, scilicet, talpæ corde*, aut adhibitis *Verbenacâ, Cheloniâve,*) Divinationis capaces evadere possent, sibique

bique & aliis Divina Responsa reddere valerent; præsciendique & prædicendi artem tam parvo labore ac pretio sibi comparare possent; tamen aut Libros Sibyllinos, aut alia Oracula & Sortes per Italiam, aliasque Regiones, quandoque procul dissitas, magno labore, magnisque, imò maximis nonnunquam, sumptibus adire ac consulere maluerint: atque inde supra modum obscura, ambigua & flexiloqua petere responsa: cùm ibi & per multum temporis spatium subinde detinerentur, ob prætensos Fastos Nefastosque dies aut expectandos aut prætermittendos; ut sic tempus lucrarentur Antistites, quo melius parare possent ea quæ decipiendis Consultoribus idonea erant.

Si porrò consideremus in transitu qualia, ratione morborum curandorum, tradidere hi Magi, eodem Plinio teste; non sanè minùs ridicula videbuntur iis, quæ in Philopseude suo ex merito ridet ridiculorum omnium lepidissimus simul ac justissimus (modo non & veræ pietatis simul esset) derisor Lucianus. Sed hæc minus hujus loci sunt: quamobrem redeo ad Consecrationes: de quibus tamen nihil pro hoc tempore addendum censeo. Nam quæ de Consecrationibus atque Initiationibus, sive Pontificum & Sacerdotum, sive Mystarum in Mysteriis Eleusiniis, Mithriacis, Samothracicis, Magnæ Matris [de Tauroboliis ac Taurobolinis, jam sub finem prioris meæ Dissertationis egi; quamvis plura iis addi possent, quæ forsan alibi, alioque tempore, locum invenient] hisce adjungi possent, ea Observationibus meis sacro-profanis de Origine Rituum, &c. reservo.

I N-

INDEX.

A.

Au-

B.

C.

Cle-

D.

E.

Emis-

F.

G.

H.

I.

Im-

L.

M.

N.

O.

Ora-

P.

R.

S.

T.

V.

Præcipua errata quæ corrigenda.

In Præfat.

Pag. 7	post parvatro veteres lege,	post parvam
11	nihil moratur	nihil moratus

In ipso opere

Pag. 3	ostenditur	ostendetur
6	MUNDUS OMNIA	MUNDUS ET OMNIA
11	potuere fraude	potuere Dæmones fraude
12	fragmenta	figmenta
--	p'o	quo
33	*minima*	*Numina*
38	ἱκετῶς tertium	ἵκετῶς. tertium
39	sicuti	secuti
43	imprudentes	impudentes
52	potentibus	petentibus
59	glossis, alias)	glossis) alias
80	REGE	REGET
81	manifestum fuit	manifestum fit
91	dispicere	disjicere
100	potest	patet
108	*sternæ*	*cisternæ*
114	*concasuit*	*concaluit*
117	Et tamen postea super expeditione	Et tamen alibi, in Templo Apollinis Daphnæi; super expeditione
126	ex exemplo	ex exemplis
137	Καλȣμβρὺς	Καλȣμβρȣ́ς
143	nocet	docet
---	ὅτι δεῖ	ὅτι ȣ̓ δεῖ
145	ex (Ruffino, &c.	*deleantur lunulæ*
147	quamobrem multa	quamobrem ad multa
150	publicam professionem	publicam professionem, inhiantes;
158	jam pag. . . allata	jam pag. 124. allata
160	*egesto madidum*	*egesto rigens*
175	Oraculi apud Apollinis	Oraculi Apollinis
193	CONSECRATI	CONSECRATIS
215	huic	hinc
217	Stoici	*dele*
231	liberalitatem	libertatem
234	accedit	accidit
241	auxilia	auxilio
243	constructam	constructâ
244	fraudes	frondes
245	radditus	redditur
271	notatu	natatu
281	*qui eo erant*	*qui cum eo erant*
301	exercita, uti plura	exercita, quoniam plura
311	*exitum cecinisse*	*exitium cecinisse*
321	esse	esset
333	respondetur	responderetur
339	donaria gravia	donaria minus gravia
340	quæ vere statuæ	quam verè statuæ
356	popello, atque inprimis	*dele* atque inprimis
359	Circumforameas	Circumforaneos

Pag.

Præcipua errata quæ corrigenda:

Pag. 382	*reddat*	*reddant*
---	cavillatur	cavillatus
382	ὁ	οἱ
400	comporeato	comportato
402	Indigena Trophonium	Indigena ad Trophonium
406	Hiftoriarum	Hiftoriam
408	*corvofæ*	*corvos à fe*
428	editam in vulgus	edita in vulgus
434	*colunt*	*coluit*
440	ut omni parte	ut ab omni parte
445	(uti notum poft)	uti notum) poftea
458	præteritur	prætexitur
460	OBSERVANS	OBSERVONS
467	patebat	patebit
479	quandoque Confecrantur	quandoque Confecrabantur
482	Jovis Græci	Jovis Hercei
497	Epuli Annua	Epuli Annui
---	Verum annui	Verum annua.

Cætera fphalmata, quæ minus officiunt facilè corriget per fefe æquus Lector.

F I N I S.

Lisa & Leonard Baskin

Schatzki N.Y.C

$ B r/x

[illegible]
de Oracul.